

R

PERPUSTAKAAN UNIVERSITI MALAYA

KITAB AL-KIFAYAH KARANGAN SHAYKH 'ABD AL-MALIK BIN 'ABDULLAH: TEKS DAN ANALISIS

ZURITA BINTI MOHD YUSOFF

**JABATAN FIQH DAN USUL
AKADEMI PENGAJIAN ISLAM
UNIVERSITI MALAYA
KUALA LUMPUR**

2014

Perpustakaan Universiti Malaya

A515927744

KITAB *AL-KIFAYAH* KARANGAN SHAYKH ‘ABD AL-MALIK BIN ‘ABDULLAH: TEKS DAN ANALISIS

ZURITA BINTI MOHD YUSOFF

**TESIS INI DIKEMUKAKAN UNTUK MEMENUHI
KEPERLUAN BAGI IJAZAH DOKTOR FALSAFAH**

**JABATAN FIQH DAN USUL
AKADEMI PENGAJIAN ISLAM
UNIVERSITI MALAYA
KUALA LUMPUR**

2014

UNIVERSITI MALAYA

PERAKUAN KEASLIAN PENULISAN

Nama: **ZURITA BINTI MOHD YUSOFF**

No. Pendaftaran/Matrik: **IHA 090055**

Nama Ijazah: **ITAZAH DOKTOR FALSAFAH**

Tajuk Kertas Projek/Laporan Penyelidikan/Disertasi/Tesis ("Hasil Kerja ini"):

**KITAB AL-KIFAYAH KARANGAN SHAYKH 'ABD AL-MALIK
BIN 'ABDULLAH : TEKS DAN ANALISIS**

Bidang Penyelidikan: **KAJIAN TEKS FIQH**

Saya dengan sesungguhnya dan sebenarnya mengaku bahawa:

- (1) Saya adalah satu-satunya pengarang/penulis Hasil Kerja ini;
- (2) Hasil Kerja ini adalah asli;
- (3) Apa-apa penggunaan mana-mana hasil kerja yang mengandungi hakcipta telah dilakukan secara urusan yang wajar dan bagi maksud yang dibenarkan dan apa-apa petikan, ekstrak, rujukan atau pengeluaran semula daripada atau kepada mana-mana hasil kerja yang mengandungi hakcipta telah dinyatakan dengan sejelasnya dan secukupnya dan satu pengiktirafan tajuk hasil kerja tersebut dan pengarang/penulisnya telah dilakukan di dalam Hasil Kerja ini;
- (4) Saya tidak mempunyai apa-apa pengetahuan sebenar atau patut semunasabahnya tahu bahawa penghasilan Hasil Kerja ini melanggar suatu hakcipta hasil kerja yang lain;
- (5) Saya dengan ini menyerahkan kesemua dan tiap-tiap hak yang terkandung di dalam hakcipta Hasil Kerja ini kepada Universiti Malaya ("UM") yang seterusnya mula dari sekarang adalah tuan punya kepada hakcipta di dalam Hasil Kerja ini dan apa-apa pengeluaran semula atau penggunaan dalam apa juar bentuk atau dengan apa juga cara sekalipun adalah dilarang tanpa terlebih dahulu mendapat kebenaran bertulis dari UM;
- (6) Saya sedar sepenuhnya sekiranya dalam masa penghasilan Hasil Kerja ini saya telah melanggar suatu hakcipta hasil kerja yang lain sama ada dengan niat atau sebaliknya, saya boleh dikenakan tindakan undang-undang atau apa-apa tindakan lain sebagaimana yang diputuskan oleh UM.

Tandatangan Calo

Tarikh **10 / 3 / 14**

Diperbuat dan sesungguhnya diakui di hadapan,

Tarikh **16 / 3 / 14**

ABSTRAK

Kajian ini merupakan sebuah kajian teks ke atas Kitab *al-Kifayah* yang dikarang oleh Shaykh ‘Abd al-Mālik bin ‘Abdullāh, iaitu seorang ulama tempatan yang lahir di Terengganu pada tahun 1650M. Walaupun kitab ini merupakan di antara penulisan fiqh pertama di Terengganu dan ditulis oleh seorang ulama yang hebat, namun tidak ramai yang mengenalinya mahupun mengetahui kewujudannya. Dalam kajian ini, pengkaji hanya menemui tiga buah naskhah Kitab *al-Kifayah*. Melalui perbandingan yang dibuat di antara ketiga-tiga naskhah ini, banyak perbezaan dikesan dari segi struktur ayat mahupun penggunaan istilah. Perbezaan-perbezaan ini adakalanya menyebabkan berubahnya maksud ayat yang ingin disampaikan oleh pengarang. Ketiadaan nombor ayat-ayat al-Quran, nama surah dan maklumat lengkap tentang perawi hadis telah menyebabkan kitab ini sukar untuk dibaca oleh generasi kini. Berdasarkan semua masalah tersebut, sebuah kajian yang mengaplikasikan ilmu *tahqīq* telah dijalankan bagi mendapatkan sebuah teks Kitab *al-Kifayah* yang paling hampir dengan kehendak pengarang. Kajian ini juga dijalankan bertujuan untuk menghuraikan riwayat hidup Shaykh ‘Abd al-Mālik bin ‘Abdullāh dan ketokohnya dalam bidang fiqh, menghuraikan latarbelakang Kitab *al-Kifayah* dan juga menganalisis hukum-hukum fiqh yang terdapat dalam bab binatang halal dan haram dimakan. Bagi mendapatkan data-data yang diperlukan, pengkaji telah menggunakan kaedah dokumentasi dan kaedah temubual. Data-data yang diperolehi telah dianalisis dengan menggunakan kaedah induktif dan deduktif. Pengkaji juga menggunakan metode landasan ketika menjalankan kerja-kerja mentahqīq Kitab *al-Kifayah*. Hasil daripada kajian yang dijalankan, sebuah teks lengkap Kitab *al-Kifayah* yang hampir dengan maksud asal pengarang telah dapat dihasilkan. Hasil daripada kajian ini juga mendapati bahawa Kitab *al-Kifayah* ini telah menjadi rujukan penting kepada rakyat Terengganu dan penduduk luarnya pada abad ke-17 dan ke-18. Selain daripada merujuk kepada dua sumber utama hukum Islam iaitu al-Quran dan hadis, Shaykh ‘Abd al-Mālik turut menggunakan kaedah qiyas dan kaedah fiqhiiyyah seperti *al-darūrah tubih al-mahzūrah* dan *al-‘ādah muhakkamah*. Hal ini telah membuktikan bahawa Shaykh ‘Abd al-Mālik bin ‘Abdullāh bukanlah ulama yang hanya menukilkan fakta-fakta fiqh yang telah sedia ditulis di dalam kitab-kitab fiqh yang muktabar dalam Mazhab Syafie, tetapi juga seorang ulama yang mampu berijtihad dalam menyelesaikan masalah-masalah yang timbul dalam masyarakat setempat ketika itu. Dalam bab binatang halal dan haram dimakan, Shaykh ‘Abd al-Mālik bin ‘Abdullāh telah mengemukakan hukum memakan beberapa jenis binatang yang tidak dibincangkan hukumnya oleh ulama fiqh dalam Mazhab Syafie seperti teritip, kelemayar, toke, lintah dan pacat. Hasil daripada analisis hukum yang dibuat, Shaykh ‘Abd al-Mālik bin ‘Abdullāh didapati menetapkan hukum-hukum dengan menggunakan kaedah-kaedah yang disepakati oleh ulama Mazhab Syafie dan juga menggunakan kaedah qiyas. Walaupun Shaykh ‘Abd al-Mālik bin ‘Abdullāh memilih pandangan yang muktamad, beliau juga mengemukakan pandangan-pandangan lain seperti pandangan daif dalam Mazhab Syafie.

ABSTRACT

This study is a textual research of Kitab *al-Kifayah*, authored by Shaykh 'Abd al-Mālik bin 'Abdullāh. He is Islamic religious scholar who was born in Terengganu in the 1650A.D. Kitab *al-Kifayah* was among the earliest of *fiqh* literature written in Terengganu towards the end of the 17th century. However, to this day, many Malaysians are oblivious about the existence of Kitab *al-Kifayah*. In this study, the researcher had found only three copies of the manuscripts of Kitab *al-Kifayah*. Through a comparison between the three copies, the researcher has detected various discrepancies in the sentences structure as well as terms which were used in the manuscripts. The differences might construe misunderstandings of the *hukum* and knowledge from the original meaning intended by the author. The absence of name of *surah*, numbers of *ayat* in the Quran, and detailed information about transmitters of *hadith* makes it difficult for the understanding of the contemporary readers. Based on these issues, this study is trying to obtain the closest text of Kitab *al-Kifayah* as intended by the author. In addition, this study was conducted to explain the biographies of Shaykh 'Abd al-Mālik bin 'Abdullāh and his expertise in *fiqh*, the background of Kitab *al-Kifayah* and also to analyze the jurisprudence laws found in the chapter of *halal* and non-*halal* animals. To obtain the necessary data, the researcher was using a method of documentation analysis and interview. The data obtained were analyzed using inductive and deductive methods. In the process of *tahqīq*, the researcher used the grounded theory. As a result, a complete text of the Kitab *al-Kifayah* close to the original meaning intended by the author has been obtained. This study also found that the Kitab *al-Kifayah* has become an essential reference and teaching material for Terengganu and foreign residents in the 17th and the 18th century. Besides referring to the Quran and *hadith*, Shaykh 'Abd al-Mālik bin 'Abdullāh also using the *qiyyas* and the methods such as *al-darūrah tubīh al-mahzūrah* and *al-'ādah muhakkamah*. It has been proved that Shaykh 'Abd al-Mālik bin 'Abdullāh was not merely wrote or copied the word of earlier scholars in *Madhab al-Shafii*, but he also performed *ijtihad* to solve the problems encountered by the community during his lifetime. In chapter of *halal* and non-*halal* animals, Shaykh 'Abd al-Mālik bin 'Abdullāh has discussed the *hukum* of eating barnacles, constellations, toke, leeches and leech. The *hukum* of eating the animals were not discussed by earlier scholars in *Madhab al-Shafii*. Besides that, the researcher found that Shaykh 'Abd al-Mālik bin 'Abdullāh used the method which is agreed upon by the various scholars of *Madhab al-Shafii*. Shaykh 'Abd al-Mālik bin 'Abdullāh has choosed *qawl mu'tamad* in *Madhab al-Shafii* and sometimes he also has discussed others including *qawl daif* in *Madhab*.

PENGHARGAAN

Alhamdulillah, segala puji bagi Allah yang telah mengizinkan tesis ini dijalankan sehingga selesai dan memudahkan segala urusan. Selawat dan salam ke atas junjungan besar Nabi Muhammad S.A.W. Setinggi penghargaan ditujukan kepada penyelia tesis Profesor Madya Dr. Abdul Karim bin Ali, Timbalan Pengarah (Ijazah Dasar), Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya (APIUM) Kuala Lumpur di atas segala bantuan dan bimbingan dalam menyiapkan tesis ini.

Sekalung penghargaan juga diucapkan kepada Universiti Sultan Zainal Abidin (UniSZA) dan Jabatan Pengajian Tinggi yang telah menaja segala pembiayaan pelajaran penulis. Tidak lupa kepada semua pensyarah dan kakitangan di Jabatan Fiqh dan Usul APIUM yang turut membantu penulis sepanjang tesis ini dijalankan, Perpustakaan Utama Universiti Malaya, Perpustakaan Peringatan Zaaba, Pusat Manuskrip Melayu Perpustakaan Negara Malaysia, Perpustakaan Muzium Kesenian Islam Kuala Lumpur, Perpustakaan Tun Sri Lanang Universiti Kebangsaan Malaysia dan Perpustakaan Awam Negeri Terengganu.

Seterusnya al-Fatihah buat Allahyarham ayahanda dan bonda penulis, Haji Mohd Yusoff bin Nordin dan Hajjah Selema binti Ali, terima kasih tidak terhingga di atas jasa dan pengorbanan kalian berdua. Terima kasih buat suami tercinta, Mohd Soufi bin Mohd Ibrahim di atas semangat dan dorongan yang tidak putus-putus. Terima kasih juga buat permata-permata hati kami Nureen Farihah, Muhammad Solehuddin, Muhammad Syakir Mu'min dan Muhammad Syahmi yang sentiasa menjadi inspirasi kepada penulis. Kekanda-kekanda yang dihormati dan dikasihi di Dungun, di Kuala Lumpur dan di Pulau Pinang, seluruh ahli keluarga, rakan-rakan di UniSZA yang sentiasa memberi dorongan dan bantuan serta semua yang terlibat samada secara langsung ataupun tidak langsung dalam menjayakan tesis ini.

ISI KANDUNGAN

TAJUK	Halaman
HALAMAN JUDUL	i
ABSTRAK	ii
<i>ABSTRACT</i>	iii
PENGHARGAAN	iv
ISI KANDUNGAN	v
SENARAI KEPENDEKAN	xix
SENARAI JADUAL DAN RAJAH	xx
PANDUAN TRANSLITERASI	xxi
BAB 1	
PENDAHULUAN	
1.1 PENGENALAN	1
1.2 LATAR BELAKANG MASALAH	3
1.3 PERNYATAAN MASALAH	8
1.4 OBJEKTIF	10
1.5 DEFINISI TAJUK	10
1.6 SKOP DAN BATASAN PENYELIDIKAN	11
1.7 KEPENTINGAN KAJIAN	12
1.8 ULASAN KAJIAN LEPAS	12
1.9 METODOLOGI KAJIAN	17
1.9.1) Kaedah pengumpulan data	18
1.9.1.1) Kaedah Kepustakaan	18
1.9.1.2) Kaedah Temubual	19
1.9.2) Kaedah Analisis Data	20
1.9.2.1) Metode Induktif	20
1.9.2.2) Metode Deduktif	20
1.9.2.3) Metode Komparatif	20
1.10) <i>TAHQIQ/ FILOLOGI</i>	21
1.10.1) Definisi	21
1.10.2) Objek <i>Tahqiq / Filologi</i>	23
1.10.3) Ciri-ciri Naskhah Yang Perlu Ditahqiq	23
1.10.4) Metode Penelitian	24
1.10.5) Deskripsi Naskhah	25
1.10.6) Prosedur <i>Tahqiq</i>	28
1.11) SISITEMATIKA PENULISAN	32

BAB 2

RIWAYAT HIDUP SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH

2.1)	PENGENALAN	34
2.2)	NEGERI TERENGGANU PADA KURUN KE-17 DAN AWAL KURUN KE-18	34
2.2.1)	Pelantikan Sultan Terengganu Yang Pertama	34
2.2.2)	Corak Pemerintahan Terengganu Pada Kurun ke-18	36
2.2.3)	Kedudukan Golongan Ulama Dalam Masyarakat Terengganu Pada awal kurun ke-19	37
2.2.4)	Keadaan Bandar Kuala Terengganu Pada Awal Kurun ke-18	37
2.2.5)	Keadaan Ekonomi dan Pekerjaan Masyarakat Melayu di Terengganu Pada Awal Kurun ke-18	38
2.3)	KELAHIRAN DAN KEWAFATAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH	39
2.4)	PENGAJIAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH	41
2.4.1)	Pengajian Syeikh Abdul Malik bin Abdullah di Jawa dan Aceh	42
2.4.2)	Pengajian Syeikh Abdul Malik bin Abdullah di Mekah dan Madinah	43
2.5)	KETOKOHAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH DALAM BIDANG TASAWUF	46
2.6)	KETOKOHAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH DALAM BIDANG FIQH	47
2.6.1)	Peranan Sebagai Mufti Dan Penasihat Agama Kepada Sultan	47
2.6.2)	Peranan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah Sebagai Pengarang Kitab-kitab Fiqh	48
2.7)	PERANAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH SEBAGAI PENGASAS PENDIDIKAN ISLAM DI TERENGGANU	51
2.8)	KELEBIHAN-KELEBIHAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH	52
2.9)	PENUTUP	55

BAB 3
LATAR BELAKANG KITAB *AL-KIFĀYAH* DAN
METODOLOGI PENULISANNYA

3.1)	PENGENALAN	56
3.2)	LATAR BELAKANG KITAB <i>AL-KIFĀYAH</i> DAN CIRI-CIRI FIZIKALNYA	56
3.2.1)	Huraian Tajuk Kitab	56
3.2.2)	Tarikh Penulisan dan Penyalinan Kitab	58
3.2.3)	Nisbah Kitab Kepada Pengarang dan Penyalin Kitab	60
3.2.4)	Tujuan Kitab <i>al-Kifāyah</i> Dikarang	63
3.2.5)	Kepentingan Kitab <i>al-Kifāyah</i>	66
3.2.6)	Ciri-ciri Fizikal Naskhah Kitab <i>al-Kifāyah</i>	67
3.2.6.1)	Bilangan Halaman	67
3.2.6.2)	Jenis Kertas dan Dakwat	68
3.2.6.3)	Penggunaan Bahasa	70
3.2.6.4)	Sejarah Percetakan Kitab	72
3.3)	KANDUNGAN KITAB <i>AL-KIFĀYAH</i> DAN METOD PENGGUNAAN DALIL	73
3.3.1)	Penyusunan Bab Dalam Kitab <i>al-Kifāyah</i>	73
3.3.2)	Kitab-kitab Rujukan Yang Digunakan Oleh Pengarang	77
3.3.3)	Metod Penggunaan Dalil dalam Kitab <i>al-Kifāyah</i>	80
3.3.3.1)	Metod Pendalilan Berdasarkan al-Quran	80
3.3.3.2)	Metod Pendalilan Berdasarkan al-Hadis	81
3.3.3.3)	Metod Pendalilan Berdasarkan Qiyas	85
3.3.3.4)	Metod Pendalilan Berdasarkan Kaedah Fiqhiyyah	87
3.4)	PENUTUP	88

BAB 4
TAHQIQ KITAB AL-KIFAYAH

Tajuk	Halaman
[Pengenalan <i>Kitāb al-Kifāyah</i> dan pengarangnya]	89
[Tujuan <i>Kitāb al-Kifāyah</i> dikarang]	90

BAHAGIAN AKIDAH

1)   **KITAB RUKUN ISLAM**

[Bab mengucap dua kalimah syahadah]

[Hukum mengulang-ulang menyebut kalimah syahadah]	92
[Hukum orang yang tidak mengucap dua kalimah syahadah]	93
[Pandangan ulama tentang asal-usul kalimah Allah]	93
[Rukun-rukun syahadah]	95
[Mengithbātkan zat Allah Taala]	95
[Mengithbātkan sifat Allah Taala]	96
[Mengithbātkan benar Rasulullah]	101
[Sifat-sifat wajib bagi Rasul]	101
[Sifat-sifat mustahil bagi Rasul]	102
[Sifat-sifat harus bagi Rasul]	102
[Kedudukan Nabi Muhammad s.a.w berbanding rasul-rasul yang lain]	102
[Sejarah kelahiran, kerasulan dan kewafatan Rasulullah S.A.W.]	103
[Peristiwa penurunan wahyu kepada Nabi Muhammad S.A.W.]	103
[Sejarah perintah melaksanakan solat fardu dan solat sunat]	106
[Tertib rukun Islam]	107
[Isteri-isteri Rasulullah S.A.W.]	107
[Putera dan puteri Rasulullah S.A.W.]	109
[Sembahyang, zakat, puasa dan naik haji]	109
[erti sembahyang, zakat, puasa dan naik haji]	109
[Golongan yang diwajibkan sembahyang, puasa,	110

2) KITAB RUKUN IMAN

[Percaya kepada Allah]	111
[Percaya kepada malaikat]	112
[Sifat-sifat malaikat]	112
[Tugas-tugas malaikat]	112
[Percaya kepada Kitab Allah]	115
[Isi kandungan al-Quran]	116
[Malaikat Jibrail menurunkan kitab-kitab kepada para Rasul]	120
[Bahasa-bahasa bagi kitab-kitab yang diturunkan oleh Allah]	120
[Al-Quran diturunkan secara bercerai-cerai dan tidak teratur]	121
[Hukum orang yang tidak percaya akan kitab Allah atau menghinakannya]	121
[Percaya kepada Rasul]	122
[Bilangan para nabi dan rasul]	123
[Bahasa-bahasa para nabi]	124
[Takrif nabi dan rasul]	125
[Jenis-jenis para nabi]	126
[Hukum seseorang yang tidak mengetahui nama dan bilangan nabi-nabi]	126
[Hukum mereka yang tidak percaya kepada nabi-nabi dan menghinakan mereka]	126
[Percaya kepada hari Kiamat]	127
[Balasan syurga dan neraka]	127
[Keadaan-keadaan manusia ketika meniti titian]	128
[Nama-nama neraka]	129
[Hukum orang yang tidak percaya akan hari Kiamat]	129
[Percaya kepada untung baik dan jahat]	129
[Allah Taala telah menentukan tempat seseorang di syurga atau neraka]	131

[Kewajipan bersungguh-sungguh mengerjakan segala amal]	132
[Hukum beriktikad akan untung baik dan jahat semuanya daripada Allah Taala]	132
[Sekurang-kurang iman yang melepaskan manusia daripada kekal di dalam neraka]	132
[Sifat-sifat kesempurnaan iman]	133
[Amalan-amalan yang membolehkan seseorang masuk syurga]	137
[Iman, islam, tauhid dan makrifat tidak dapat dipisahkan]	138
[Pengertian makrifat, tauhid, islam dan iman]	138
[Bahagian-bahagian kufur]	140
[Hukum beriktikad ada pada kita <i>qudrat</i> yang baharu]	141
[Allah berkuasa menjadikan sesuatu itu berlaku mengikut adatnya]	143
[Hukum mengiktikadkan putus itu kerana pedang dan kenyang itu kerana makanan semata-mata]	144
[Hukum beriktikad semua perbuatan hamba adalah perbuatan Allah]	145
[Iktikad yang sebenar-benarnya]	145

BAHAGIAN FIQHI

3) KITAB JENIS-JENIS HUKUM FIQH KE ATAS PERBUATAN MANUSIA DAN PERKARA-PERKARA YANG MENYEBABKAN MENJADI KAFIR

[Hukum fiqh terbahagi kepada tujuh bahagian]	146
[Hukum wajib]	146
[Hukum mandub]	146
[Hukum <i>mubāḥ</i>]	147
[Hukum <i>maḥzūr</i>]	147
[Hukum makruh]	147
[Hukum sahib]	148

[Perkara-perkara yang menyebabkan seseorang menjadi kafir]	149
[Takrif kafir]	149
[Sujud kepada selain Allah]	149
[Mengiktikadkan ada kuasa selain Allah]	149
[Mengiktikadkan Allah beranak atau beribu atau bertubuh atau tiada segala sifat]	149
[Tiada percaya segala Nabi, Malaikat, Kitab dan Kiamat]	150
[Menghinakan <i>muṣḥaf</i> , menghalalkan yang haram dan mengharamkan yang halal]	150

4) KITAB BERSUCI

[Wajib mengambil air sembahyang dan mandi <i>janābah</i> dengan air mutlak]	151
[Bab Jenis-jenis Air]	
[Air mutlak]	151
[Hukum air mutlak yang berubah rasa, bau dan warna]	152
[Sebab-sebab berubahnya air mutlak]	153
<i>[Mujāwarah]</i>	153
<i>[Tarawuh]</i>	153
<i>[Mukhālaṭah]</i>	154
[Air makruh]	154
[Air <i>musta'mal</i>]	154
[Air najis]	155
[Hukum air yang kurang daripada dua kolah dimasuki bangkai binatang yang tidak mengalir darahnya]	156

[Bab Jenis-jenis Najis Dan Syarat-syarat Untuk Menghilangkannya]

[Najis <i>mughallazah</i>]	156
[Najis <i>mukhaffafah</i>]	156
[Najis <i>mutawassītah</i>]	158
[Pembahagian najis <i>mutawassītah</i>]	158
[Syarat membasuh najis dengan air yang sedikit]	159
[Sukatan air dua kolah]	159

[Bab Qada Hajat dan Istinja]

[Hukum qada hajat dan istinja]	160
[Perkara yang sunat ketika qada hajat]	160
[Qada hajat yang makruh]	161
[Qada hajat yang haram]	162

[Istinja]	163
[Hukum dan takrif istinja]	163
[Perkara-perkara sunat ketika istinja]	164
[Sebab-sebab wajib mandi]	165
[Sifat-sifat mani]	165
[Fardu-fardu mandi <i>jenābah</i>]	168
[Perkara-perkara sunat ketika mengangkat hadas besar]	170
[Perkara-perkara makruh dilakukan oleh orang yang berjunub, haid dan nifas]	170
[Perkara-perkara haram dilakukan oleh perempuan yang haid dan nifas]	171
[Perkara-perkara yang haram dilakukan oleh orang yang berjunub]	172

[Bab Wuduk]

[Syarat-syarat mengambil wuduk]	174
[Fardu wuduk]	174
[Niat wuduk]	176
[Perkara-perkara sunat dilakukan ketika berwuduk]	179
[Perkara-perkara yang membatalkan wuduk]	181

[Perkara-perkara yang haram dilakukan oleh orang yang tiada berair sembahyang]

181

5) KITAB SOLAT

[Bab Syarat-syarat dan rukun-rukun Solat fardu]

[Syarat-syarat sah sembahyang fardu]	181
[Waktu-waktu sembahyang fardu]	181
[Batasan aurat lelaki dan wanita di dalam sembahyang]	182
[Rukun-rukun sembahyang]	183
[Syarat-syarat sah niat sembahyang]	184
[Lafaz niat solat fardhu]	185
[Bahagian-bahagian rukun sembahyang]	189
[Pembahagian perkara-perkara sunat dalam sembahyang]	190
[Jumlah rukun dalam sembahyang fardu]	193
[Perbezaan di antara lelaki dan perempuan ketika mendirikan sembahyang]	194
[Perkara-perkara yang membatalkan sembahyang]	194

[Bab Solat Jemaah]

[Syarat-syarat sah mengikut Imam]	198
[Syarat-syarat bagi imam]	198
[Syarat-syarat bagi maknum]	199

[Bab Perkara-perkara Sunat dan Makruh Dalam Solat]

[Beberapa lagi perkara sunat dalam sembahyang]	202
[Sebab-sebab disunatkan sujud <i>sahwī</i>]	205
[Perkara-perkara makruh dalam sembahyang]	207

[Bab Sembahyang Dua Hari Raya]

[Sembahyang dua hari raya]	209
[Perkara-perkara sunat ketika sembahyang sunat dua Hari Raya]	210
[Lafaz niat sembahyang dua hari raya]	212

[Bab Memandikan dan Menyembahyangkan Mayat]

[Sunat memperbanyak mengingati kematian]	214
[Sunat bersabar atas kesakitan yang ditanggung]	216
[Perkara-perkara sunat dilakukan terhadap orang yang sedang nazak]	217
[Perkara-perkara sunat dilakukan terhadap mayat]	220
[Memandikan mayat]	221
[Hukum memandikan mayat]	221
[Perkara-perkara sunat ketika memandikan mayat]	222
[Orang yang bertanggungjawab memandikan mayat]	229

[Bab Mengkafankan Mayat]

[Batasan aurat mayat lelaki dan perempuan]	231
[Hukum mengkafankan mayat dengan kain yang sangat nipis]	231
[Hukum mengkafankan mayat menggunakan kain yang kena najis]	232
[Bilangan kain kafan bagi mayat lelaki dan perempuan]	232
[Sifat-sifat kain kafan yang disunatkan]	233
[Kaedah mengkafankan mayat]	233
[Orang yang bertanggungjawab menyediakan kain kafan]	235
[Hukum mengkafankan mayat lebih daripada selapis kain dengan menggunakan harta Baitulmal]	235

[Bab Sembahyang Mayat]

[Rukun-rukun sembahyang mayat]	236
[Kedudukan orang yang menyembahyangkan mayat lelaki dan perempuan]	239
[Bilangan jemaah yang disunatkan ketika menyembahyangkan mayat]	240
[Syarat-syarat menyembahyangkan mayat]	240
[Sebaik-baik <i>imām</i> yang menyembahyangkan mayat]	241

[Bab Menanam Mayat]

[Saiz kubur yang dianjurkan]	242
[Hukum menanam mayat di dalam keranda]	242
[Perkara-perkara sunat ketika menanam mayat]	242
[Hukum mengadakan kenduri dan menghadiri kenduri orang yang berbiji sabak]	247
[Hukum duduk, bersandar atau berjalan di atas kubur]	247
[Hukum mengunjungi mayat]	248
[Hukum menangisi mayat]	248
[Hukum memindahkan mayat]	249
[Hukum memindahkan mayat kerana bumi yang sentiasa kedatangan air]	250
[Hukum mengorek kubur kerana mengeluarkan anak daripada perut mayat]	250

7) KITAB ZAKAT

[Takrif zakat]	250
[Hukum mengeluarkan zakat]	251
[Zakat binatang]	251
[Zakat tumbuh-tumbuhan]	252
[Zakat emas dan perak]	253
[Zakat perniagaan dan syarat-syaratnya]	255
[Zakat perhiasan]	256
[Bab zakat fitrah]	257
[Syarat-syarat wajib zakat fitrah]	258
[Hukum membayar zakat fitrah bagi anak, cucu, ibu dan bapa]	259
[Waktu-waktu membayar zakat fitrah]	259
[Hukum melebihkan zakat fitrah]	260
[Waktu-waktu membayar zakat fitrah]	260
[Bab niat mengeluarkan zakat]	260
[Hukum menyerahkan zakat kepada wakil]	261
[Wajib mengeluarkan zakat apabila cukup <i>haul</i>]	262

[Bab Asnaf zakat]

[Hukum memberikan zakat kepada orang yang memiliki dua sifat yang patut mengambil zakat]	266
[Bilangan penerima zakat]	266

8) KITAB PUASA

[Takrif puasa]	267
[Rukun-rukun puasa]	267
[Perkara-perkara wajib puasa]	268
[Syarat-syarat sah puasa]	269
[Perkara-perkara yang membatalkan puasa]	283
[Hari-hari yang diharamkan puasa]	283
[Syarat-syarat wajib puasa Ramadhan]	284
[Sebab-sebab diharuskan berbuka puasa]	284
[Golongan-golongan yang wajib qada puasa]	286
[Perkara-perkara sunat dilakukan ketika berpuasa]	286
[Puasa-puasa sunat]	291

9) KITAB KORBAN

[Takrif korban]	297
[Hukum korban]	297
[Binatang-binatang yang diharuskan untuk korban]	298
[Syarat-syarat korban]	299
[Waktu berniat korban]	300
[Waktu-waktu dibolehkan korban]	301
[Pembahagian daging korban]	302
[Perkara-perkara sunat dilakukan ketika menyembelih korban]	304

10) KITAB AKIKAH

[Takrif akikah]	305
[Hukum melakukan akikah]	306
[Perkara-perkara sunat ketika melakukan akikah]	307
[Perkara-perkara sunat dilakukan sempena menyambut kelahiran bayi]	310

11) KITAB SEMBELIHAN

[Rukun-rukun Menyembelih]	313
[Syarat-syarat Menyembelih]	314
[Syarat Pada Binatang Yang Hendak Disembelih]	316
[Syarat Pada Pegawai Yang Menyembelih]	317

12) KITAB MAKANAN

[Bab binatang yang halal dan haram dimakan]	
[Binatang-binatang darat yang halal dimakan]	320
[Binatang yang haram dimakan]	320
[Burung-burung yang halal dimakan]	322
[Burung-burung yang haram dimakan]	322
[Hukum memakan makanan yang kena najis]	323
[Hukum memakan benda yang suci tetapi memudaratkan]	324
[Hukum meminum minuman yang memabukkan]	324
[Hukum memakan makanan yang halal dengan berlebih-lebihan]	325

BAB 5

ANALISIS HUKUM-HUKUM FIQH TERPILIH BERKAITAN BINATANG HALAL DAN HARAM DIMAKAN DALAM KITAB *AL-KIFĀYAH*

5.1) PENGENALAN	326
5.2) PEMBAHAGIAN BINATANG HALAL DAN HARAM OLEH SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH	327
5.3) ANALISIS KAEDAH-KAEDAH PENETAPAN HUKUM HALAL DAN HARAM MEMAKAN BINATANG OLEH SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH	329
5.4) KAEDAH-KAEDAH LAIN YANG DIGUNAKAN OLEH FUQAHĀ DALAM MENENTUKAN HUKUM MEMAKAN BINATANG	335

5.5) ANALISIS ISU-ISU FIQH TERPILIH BERKAITAN BINATANG YANG HALAL DAN HARAM DIMAKAN	344
5.5.1) Hukum Memakan Teritip	344
5.5.2) Hukum Memakan Biawak	347
5.5.3) Hukum Memakan Ketam Batu	350
5.5.4) Hukum Memakan Kelemayar	353
5.5.5) Hukum Memakan Pacat dan Lintah	355
5.5.6) Hukum Memakan Tenggiling	357
5.5.7) Hukum Memakan Cicak Toke	358
5.5.8) Hukum Memakan Burung Hantu	359
5.5.9) Hukum Memakan Burung Tiong	360
5.6) HUKUM BERUBAT DENGAN MEMAKAN ATAU MENGGUNAKAN BINATANG-BINATANG YANG HARAM DIMAKAN	362
5.7) PENUTUP	367

BAB 6

RUMUSAN DAN CADANGAN

6.1) RUMUSAN HASIL KAJIAN	368
6.2) CADANGAN	376
 BIBLIOGRAFI	378
LAMPIRAN A	
LAMPIRAN B	

SENARAI KEPENDEKAN

APIUM	:	Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya
DBP	:	Dewan Bahasa dan Pustaka
et.al	:	Pengarang dan lain-lain (melebihi dua orang)
<i>Ibid</i>	:	Ibidem (rujukan berturut)
IPTA	:	Institut Pengajian Tinggi Awam
M	:	Masihi
PNM	:	Perpustakaan Negara Malaysia
t.t.	:	tanpa tarikh
t.pt.	:	tanpa penerbit
t.tpt.	:	tanpa tempat
R.A.	:	<i>Rādiyallāhu 'anhu</i>
S.A.W.	:	<i>Šallallāhu 'alayhi wa sallam</i>
S.W.T.	:	<i>Subḥānahu wa Ta'ālā</i>

SENARAI JADUAL DAN RAJAH

Jadual		Halaman
1) Jadual 3.26	: Bilangan halaman setiap naskhah Kitab <i>al-Kifayah</i>	67
2) Jadual 3.33	: Bilangan ayat al-Quran dalam Kitab <i>al-Kifayah</i> mengikut bahagian ilmu	80
3) Jadual 3.332 (a)	: Bilangan hadis dalam Kitab <i>al-Kifayah</i> mengikut bahagian ilmu	82
4) Jadual 3.332 (b)	: Jadual Bilangan dan Peratusan Hadis Mengikut Kategori	85
Gambar		Halaman
1) Gambar 5.5 (a)	: Pandangan dekat teritip	345
2) Gambar 5.5 (b)	: Biawak yang biasa dijumpai di Malaysia	347
3) Gambar 5.5 (c)	: Ketam batu	350
4) Gambar 4.5 (d)	: Pacat	355
5) Gambar 4.5 (e)	: Lintah	356
6) Gambar 4.5 (f)	: Tenggiling	357
7) Gambar 4.5 (g)	: Toke	358
8) Gambar 4.5 (h)	: Burung hantu	359
9) Gambar 4.5(i)	: Burung Tiung Gembala Kerbau	361

PANDUAN TRANSLITERASI

Huruf Arab	Huruf Roman	Huruf Arab	Huruf Roman
ا	a, ’	ط	t
ب	B	ظ	z
ت	T	ع	‘
ث	Th	غ	Gh
ج	J	ف	F
ح	h	ق	Q
خ	Kh	ك	K
د	D	ل	L
ذ	Dh	م	M
ر	R	ن	N
ز	Z	ه	H
س	S	و	W
ش	Sh	ي	Y
ص	ṣ	ة	h,t
ض	ḍ		

Vokal Panjang		Vokal Pendek		Diftong	
ا/ي	Ā	ó	a	ؤ	Aw
ي	Ī	ö	i	ئي	Ay
و	Ū	ö	u	ۈ	Uww
				ئي	iy/i

Catatan:

Format penulisan tesis ini adalah berpandukan Buku *Panduan Penulisan Ilmiah Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya (2012)*, Edisi Ketiga.

BAB 1

1.1) PENGENALAN

Agama Islam telah dikesan bertapak di Nusantara semenjak kurun ke-7 Masihi (M) lagi dengan kedatangan masyarakat Arab di Tanah Jawa. Di Malaysia atau dulunya dikenali sebagai Tanah Melayu, kedatangan Islam didapati bermula sebelum kurun ke-14M lagi. Penemuan Batu Bersurat di Terengganu pada tahun 1303M telah membuktikan hukum-hakam Islam telah diamalkan oleh pemerintah dan rakyat Tanah Melayu ketika itu.

Setelah itu, Islam menjadi semakin berkembang di Nusantara dengan adanya usaha yang giat dilakukan oleh para ulama dan pendakwah tempatan mahupun yang datang dari negara-negara luar seperti Baghdad, Mesir, Yaman dan Arab Saudi. Para ulama ini bukan sahaja menyebarkan Islam secara lisan, malah turut menghasilkan karya-karya dalam pelbagai ilmu Islam seperti akidah, fiqh, tafsir dan akhlak. Penghasilan karya-karya berunsur Islam di Tanah Melayu telah sampai ke kemuncaknya pada abad ke-17 ekoran daripada perkembangan pesat kegiatan penyebaran Ilmu Islam di Nusantara yang berpusat di Aceh yang lebih dikenali sebagai ‘Serambi Mekah’ ketika itu¹.

Kitab-kitab yang dikarang oleh ulama silam ditulis dalam bentuk manuskrip iaitu teks yang bertulisan tangan terutama sekali dalam tulisan Jawi yang dihasilkan seawal-awalnya pada akhir abad ke-15 atau dalam lingkungan abad ke-16 dan selewat-lewatnya pada awal abad ke-20². Sebahagian besarnya masih kekal dalam bentuk ini sehingga ke hari ini. Keadaan ini telah menjadikan masyarakat hari ini sukar untuk membaca dan memahaminya, malah tidak tahu pun tentang kewujudannya. Walaupun manuskrip-manuskrip Melayu ini telah dilindungi di bawah Akta Warisan (Akta 654),

¹ Mahayudin Hj Yahaya, *Karya Klasik Melayu Islam* (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2000), 4.

² Ibid.

2005, namun usaha-usaha untuk menerbitkan karya-karya silam ini masih tidak dilakukan dengan bersungguh-sungguh dan kajian-kajian yang teliti serta mendalam tentang karya-karya mereka juga kurang dilakukan oleh sarjana-sarjana masa kini.

Karya-karya yang telah dikarang oleh ulama silam tidak dapat bertahan lama kerana tidak mampu melawan bahana iklim tropika. Akhirnya, manuskrip yang begitu tinggi nilainya menjadi hancur dan reput³. Kegiatan memindahkan manuskrip-manuskrip ini dari tempat asalnya juga telah menyebabkan berlaku kerosakan dan kehilangan sebahagian maklumat penting di dalamnya⁴.

Walaupun telah banyak manuskrip yang rosak, tetapi masih terdapat sejumlah Manuskrip Melayu yang tersimpan di beberapa buah perpustakaan di seluruh dunia. Pada tahun 1972, Ismail Hussein telah menganggarkan terdapat kira-kira 3000 buah Manuskrip Melayu di Eropah, 1800 buah di Indonesia, 50 buah di Singapura dan 150 buah lagi di Malaysia⁵. Jumlah ini tidak hanya meliputi karya dalam bidang pengajian Islam, tetapi merangkumi juga bidang sastera, bahasa, kebudayaan, perubatan tradisional dan lain-lain. Pada tahun 1985 pula, Wan Ali bin Wan Mamat telah menemui 2079 buah manuskrip Melayu dari 6 buah perpustakaan yang pernah beliau lawati di Negeri Belanda⁶. Menurut Ibrahim Ismail, jumlah keseluruhan Manuskrip Melayu di dunia pada tahun 1987 telah meningkat kepada 10,000 buah, tidak termasuk manuskrip yang disimpan oleh orang perseorangan⁷.

Dengan ini, hasil-hasil karya para ulama silam yang masih tinggal perlu dikaji dan diolah sesuai dengan keadaan masyarakat hari ini supaya ia mudah dibaca, difahami dan diambil manfaat daripadanya.

³ *Warisan Manuskrip Melayu* (Kuala Lumpur: Pepustakaan Negara Malaysia, 2000), 14-15.

⁴ Friedrich Zink, "Conservation and Preservation of Malay Manuscripts" dalam *Kumpulan Kertas Kerja Seminar Antarabangsa Manuskrip Melayu* (Kuala Lumpur: Percetakan Watan Sdn. Bhd., 2006), 217.

⁵ Ismail Hussein, "Pengumpulan Tradisi: Sastera Lama", *Dewan Sastera*, Julai 1972, 36.

⁶ Wan Ali bin Haji Wan Mamat, "Mengesan Manuskrip Melayu di Belanda" dalam *Dewan Sastera* (November 1985), 77-80.

⁷ Ibrahim Ismail, "Pengawalan Bibliografi Manuskrip Melayu: Beberapa Catatan Mengenai Permasalahan dan Penyelesaian", dalam *Cendekia: Kesusasteraan Melayu Tradisional*, ed. Siti Hawa Salleh (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1987), 215.

1.2) LATARBELAKANG MASALAH

Ulama silam di Nusantara telah banyak memainkan peranan mereka di dalam memastikan ajaran Islam terus berkembang dan sampai kepada masyarakat. Nama-nama besar seperti Syeikh Nūr al-Dīn al-Rānīrī, Syeikh Abd al-Ra'ūf al-Fansurī, Syeikh Muhammad Arsyad al-Banjārī dan Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani merupakan ulama yang cukup terkenal sehingga ke hari ini. Di Tanah Melayu khususnya Terengganu, telah lahir beberapa orang ulama yang hebat dan memberikan sumbangan yang besar kepada perkembangan Islam ketika itu. Di antaranya ialah Syeikh Abdul Malik bin Abdullah atau digelar sebagai Tok Pulau Manis (1650M- 1736M), Sayyid Muhammad bin Zainal Abidin al-Idrus atau Tukku Tuan Besar (1794M-1878M), Haji Wan Abdullah bin Haji Wan Mohd Amin yang juga dikenali sebagai Tok Syeikh Duyong (1802M-1889M) dan Sayyid Abdul Rahman Muhammad al-Idrus atau Tukku Paloh (1817M-1917M). Di antara mereka, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah adalah ulama terawal yang telah mengembangkan ajaran Islam di Terengganu melalui pengajaran di surau-surau, pondok dan juga melalui penghasilan karya-karya.

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah atau lebih dikenali sebagai Tok Pulau Manis telah dilahirkan pada tahun 1650M dan meninggal pada tahun 1736M pada usia 86 tahun⁸. Sebagai salah seorang di antara penduduk Tanah Melayu yang terawal mendapat pendidikan di Mekah dan mampu menguasai pelbagai bidang ilmu Islam⁹, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah mendapat kepercayaan pemerintah ketika itu iaitu Sultan Zainal Abidin I untuk menjadi penasihat agama kepada baginda¹⁰. Kedudukan penting Syeikh Abdul Malik bin Abdullah di kalangan pembesar istana telah menjadi

⁸ Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan Karangan-karangannya", dalam *PESAKA, Monograf Lembaga Muzium Negeri Terengganu* (Bil 2, 1984), 71.

⁹ Mohammad Redzuan Othman, "The Role Of Makka-Educated Malays In The Development of Early Islamic Scholarship and Education In Malaya" dalam *Journal of Islamic Studies* (9:2, 1998), 147.

¹⁰ Muhammad Yusoff Hashim, *Terengganu Darul Iman Tradisi Persejarahan Malaysia* (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1991), 97.

titik permulaan wujudnya hubungan dan kerjasama di antara pemerintah dan ulama di Terengganu.

Ketokohan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah sering ditonjolkan dalam bidang tasawuf. Karya beliau yang paling terkenal ialah *Hikam Melayu* yang merupakan sebuah kitab tasawuf terbesar dan terawal menurut aliran Ahli Sunnah Wal Jamaah yang ditulis di dalam Bahasa Melayu¹¹. Banyak penulisan yang telah membincangkan tentang *Hikam Melayu* dan kitab ini masih digunakan di surau-surau dan masjid-masjid pada hari ini sebagai bahan pengajaran¹². Syeikh Abdul Malik bin Abdullah kurang dikenali sebagai tokoh fiqh dan amat sedikit kajian yang dilakukan tentang karya-karya beliau dalam bidang fiqh, sedangkan beliau telah berjaya menghasilkan tiga buah karya fiqh yang menjadi panduan pada zamannya. Karya-karya fiqh beliau ialah Kitab *al-Kifayah*, Risalah *al-Naql* dan Risalah *Kayfiyyah al-Niyyah*¹³.

Penulisan kitab-kitab fiqh oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ini dianggap sebagai kesinambungan kepada kegiatan penulisan kitab-kitab fiqh terawal di Tanah Melayu yang dimulai oleh Syeikh Nūr al-Dīn al-Rānīrī (meninggal pada tahun 1658M) yang menghasilkan Kitab *Sirāt al-Mustaqīm* (1044H/1634M-1054H/1644M) dan Syeikh Abdul Ra'ūf al-Fansūrī (1024H/1615M-1105H/1693M) yang mengarang Kitab *Mir'āt al-Tullāb li Ma'rīfah al-Shārī'ah al-Malik al-Wahhāb*. Jika diteliti kepada tarikh kepulangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ke Terengganu setelah menuntut ilmu di Mekah iaitu pada tahun 1690M, dapatlah disimpulkan bahawa Kitab *al-Kifayah* yang dihasilkan selepas kepulangannya itu dikarang sebelum terhasilnya Kitab *Sabīl al-Muhtadīn li al-Tafaqquh fī Amr al-Dīn* oleh Syeikh Muḥammad Arshad al-Banjārī

¹¹ Muhammad Abu Bakar, *Ulama Terengganu Suatu Sorotan* (Kuala Lumpur: Utusan Publications & Distributors, 1991), 57.

¹² Ismail bin Embong (Generasi ketujuh keturunan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Penduduk Kampung Pulau Manis, Kuala Terengganu), dalam temubual dengan penulis, 15 Januari 2011. Lihat juga Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan Karangan-karangannya", 78.

¹³ Shafie Abu Bakar, *Ibid*.

(1122H/1710M-1227H/1812M)¹⁴. Oleh kerana Syeikh Abdul Malik bin Abdullah adalah orang yang terawal dikesan memulakan kegiatan penulisan kitab di Terengganu, dapatlah dikatakan yang karya-karya fiqh karangan beliau iaitu Kitab *al-Kifayah*, Risalah *al-Naql* dan Risalah *Kayfiyyah al-Niyyah* merupakan kumpulan penulisan hukum fiqh pertama di Negeri Terengganu.

Di antara ketiga-tiga buah karya fiqh yang dihasilkan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah* adalah penulisan fiqh yang terbesar dan paling lengkap¹⁵. Kira-kira tiga puluh peratus daripada isi kandungan kitab ini membincangkan tentang akidah iaitu kitab rukun iman dan rukun Islam. Tujuh puluh peratus lagi membahaskan tentang fiqh yang mengandungi 10 kitab iaitu jenis-jenis hukum fiqh ke atas perbuatan manusia, taharah, solat, pengurusan jenazah, puasa, zakat, akitah, korban, penyembelihan dan makanan¹⁶.

Sebagai kitab fiqh yang pertama dihasilkan di Terengganu, tentulah kewujudannya memberi sumbangan yang besar kepada masyarakat setempat. Di dalam kajian yang dilakukan oleh Shafie Abu Bakar, beliau mendapati Kitab *al-Kifayah* ini ditulis bertujuan untuk dijadikan bahan pengajaran oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah di pondok yang diasaskan oleh beliau sendiri. Ia juga dikarang untuk dijadikan panduan atau rujukan kepada masyarakat khususnya di Terengganu ketika itu yang belum dapat menguasai ilmu-ilmu asas agama¹⁷. Dua buah penulisan lagi hanya berbentuk risalah dan perbincangannya hanya tertumpu kepada satu permasalahan fiqh sahaja.

¹⁴ Abdul Kadir Muhammad, *Sejarah Penulisan Hukum Islam di Malaysia* (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1996), 34.

¹⁵ Shafie Abu Bakar, "Tok Pulau Manis dan Pengasasan Pendidikan Islam" dalam *Ulama Terengganu Suatu Sorotan* (Kuala Lumpur: Utusan Publications and Distributors Sdn Bhd, 1991), 59.

¹⁶ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, MSS517, Pusat Manuskrip Melayu, Perpustakaan Negara Malaysia Kuala Lumpur.

¹⁷ Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan Karangan-karangannya", 78.

Terdapat bukti yang menunjukkan Kitab *al-Kifayah* ini telah tersebar luas sehingga ke luar daripada Terengganu. Sebuah naskhah Kitab *al-Kifayah* yang tersimpan di Perpustakaan Negara Malaysia (PNM) didapati telah disalin semula oleh Muhammad Hussin Bin Abdul Latif atau dikenali dengan nama Tok Kelaba yang menulisnya di Kampung Beris, Negeri Kelaba¹⁸. Negeri Kelaba yang dimaksudkan oleh penyalin ialah Patani¹⁹. Sebuah lagi naskhah yang juga tersimpan di PNM telah ditemui pada tahun 1993 di Kampung Kepala, Bukit Senggora²⁰. Kedua-dua buah naskhah ini yang masing-masing disalin di luar Terengganu dan ditemui di luar Terengganu membuktikan Kitab *al-Kifayah* telah tersebar luas suatu ketika dahulu.

Sebagai sebuah kitab yang belum pernah dicetak, Kitab *al-Kifayah* ini masih kekal dengan tulisan jawi klasik. Keadaan ini menyukarkan masyarakat hari ini untuk membaca dan memahami isi kandungannya. Sebagai contoh:

"يغ محظور يعني حرام يائيت برغيع دبرى فهلا اتس يغ منغلكلكتندي دان دشكس
اتس يغ بربوة دي..."²¹

"Yang mahzur yakni haram yaitu barang yang diberi pahala atas yang meninggalkan dia dan diseksa atas yang berbuat dia..."

Terdapat juga dua perkataan yang disambung menjadi satu perkataan sahaja. Contohnya, ²²يغواجب (yang wajib) dan ²³برغيع (barang yang).

Berdasarkan kepada pembacaan awal pengkaji terhadap 3 buah naskhah Kitab *al-Kifayah* yang ditemui oleh pengkaji, terdapat banyak perbezaan di antara satu naskhah dengan naskhah yang lain dari segi tulisan, susunan perkataan dan ayat serta penggunaan istilah tertentu sehingga kadang kala membawa kepada perbezaan dari segi

¹⁸ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah* (folio 119).

¹⁹ "Tok Kelaba al-Fathani", dicapai pada 5 November 2010, <http://ulama.blogspot.com/2005/05/tok-kelaba-al-fathani.html>.

²⁰ Wan Mohd Shaghir Abdullah, "Tok Pulau Manis Syeikh Abdul Malik Terengganu", *Utusan Malaysia*, 22 Oktober 2007, 18.

²¹ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah* (folio 36).

²² *Ibid.*

²³ *Ibid* (folio 37).

maksud ayat atau teks. Terdapat juga beberapa kesilapan seperti keguguran ayat dan perkataan dalam teks.

Metod penulisan karya silam juga didapati sangat berbeza dengan metod penulisan buku pada hari ini. Karya-karya mereka tidak ditulis bab-bab atau tajuk-tajuk kecil, tidak berperenggan, tidak bernoktah, tidak disertakan rujukan lengkap, keadaan tulisan yang sudah pudar dan juga tidak disertakan dalil sebagai sumber hukum. Seperti kebanyakan manuskrip lain, ayat-ayat al-Quran yang terdapat di dalam kitab ini juga tidak disertakan nama surah dan nombor ayat.²⁴. Begitu juga dengan hadis-hadis, tidak disertakan maklumat seperti perawi yang lengkap dan nombor hadis.

Hukum-hukum yang terdapat di dalam kitab ini perlu dianalisis agar lebih jelas dan mudah difahami oleh pembaca. Dengan melakukan analisis hukum kepada beberapa isu fiqh terpilih khususnya dalam bab binatang halal dan haram dimakan, pengkaji dapat memastikan metodologi penetapan hukum yang digunakan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah.

Masalah kekurangan sarjana yang mengkaji tentang manuskrip Melayu silam khususnya dalam bidang fiqh telah menjadikan masyarakat hari ini tidak mengenali Kitab *al-Kifāyah* walaupun ia mempunyai nilai ilmu dan sejarah yang sangat tinggi. Hal ini telah ditekankan oleh Ketua Pusat Dokumentasi Melayu (PDM), Dewan Bahasa Dan Pustaka, Kamariah Abu Samah :

“Isu kekurangan tenaga mahir dalam melakukan kajian terhadap manuskrip Melayu turut memberi kesan kepada perkembangan sastera dan kesudahannya, naskhah bersejarah terperam kerana tiada tenaga pakar yang berupaya melaksanakannya”.²⁵

²⁴ Mat Saad Abdul Rahman, “Tabaqiq Manuskrip Arab Melayu” dalam *Tradisi Penulisan Manuskrip Melayu* (Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia, 1997), 274.

²⁵ “Penyelidik Muda Perlu Terokai Khazanah Bangsa Dalam Manuskrip Melayu Lama”, laman sesawang *Berita Harian*, dicapai pada April 2012, <http://www.bharian.com.my/bharian/articles/Kajinaskhahbersejarah/Article>

Berdasarkan kepada beberapa senario di atas, secara umumnya pengkaji berpendapat kegiatan mentahqīq manuskrip-manuskrip Melayu sangat perlu dipergiatkan dan secara khususnya, kajian yang mendalam terhadap manuskrip Kitab *al-Kifāyah* yang menjadi subjek kajian ini sangat perlu dilakukan agar dapat dimanfaatkan oleh generasi hari ini dan sebagai salah satu usaha penting di dalam memartabatkan khazanah peninggalan ulama silam tempatan.

1.3) PERNYATAAN MASALAH

Kajian ini akan memfokuskan kepada masalah berikut:

- 1- Syeikh Abdul Malik bin Abdullah sangat terkenal sebagai seorang ulama tasawuf. Kitab tasawuf karangannya iaitu *Hikam Melayu* telah menjadi sebuah kitab yang sangat penting dan masih digunakan oleh masyarakat di Malaysia sehingga ke hari ini²⁶. Selain Kitab *Hikam Melayu*, Syeikh Abdul Malik juga telah menghasilkan beberapa buah karya fiqh. Namun, ketokohan beliau dalam bidang fiqh tidak diketengahkan oleh sarjana-sarjana hari ini sebagaimana ketokohnanya dalam bidang tasawuf.
- 2- Kegiatan penulisan kitab oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah di Terengganu pada akhir abad ke-17 merupakan kesinambungan kepada kegiatan penulisan kitab-kitab agama yang sebelum itu telah rancak dijalankan di Aceh²⁷. Kitab fiqh yang pertama ditulis dalam bahasa Melayu dan bertulisan Jawi ialah Kitab *Şirāt al-Mustaqīm* (1044H/1634M-1054H/1644M) oleh Syeikh Nūr al-dīn al-Rānīrī (meninggal pada 1658M), seorang ulama yang dilahirkan di Gujarat, India. Seterusnya, terhasil Kitab *Mir'āt al-Tullāb li Ma'rīfah al-Shārī'ah al-Malik al-Wahhāb* oleh Syeikh Abdul Ra'ūf al-Fansūrī (1024H/1615M-1105H/1693M). Kemudian, kira-kira pada tahun 1690M sehingga tahun 1736M, lahirlah Kitab *al-*

²⁶ Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan Karangan-karangannya", 78.

²⁷ Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah (Tuk Pulau Manis)", dalam *Warisan*, Bil 5 (1989), 22.

Kifayah, Risalah *Kayfiyyah Niyyah* dan Risalah *al-Naql* oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, seorang ulama tempatan yang berketurunan ulama dari Baghdad. Kitab-kitab yang beliau hasilkan ini merupakan kumpulan pertama penulisan karya-karya fiqh di Terengganu. Kitab ini dahulunya digunakan sebagai bahan pengajaran di pondok yang diasaskan oleh beliau sendiri di Kampung Pulau Manis, Kuala Terengganu dan masih digunakan di surau dan madrasah selepas kematian beliau. Ia juga didapati pernah tersebar sehingga ke Patani kerana dibawa dan disalin oleh penuntut-penuntut Syeikh Abdul Malik yang berasal dari Patani. Namun, Kitab *al-Kifayah* ini tidak pernah dicetak dan tidak lagi dikenali oleh masyarakat Islam di Malaysia sekarang. Malah, ramai dalam kalangan masyarakat hari ini tidak tahu tentang kewujudannya.

- 3- Melalui pandangan secara rawak terhadap tiga buah naskhah Kitab *al-Kifayah* yang ditemui, didapati ketiga-tiganya mempunyai banyak perbezaan yang ketara sama ada dari segi struktur ayat mahupun penggunaan perkataan-perkataan tertentu. Perbezaan dari segi struktur ayat adakah melibatkan sebahagian daripada ayat tersebut gugur dan lebih pendek berbanding dengan naskhah yang lain. Keadaan ini telah memberi kesan kepada maksud ayat yang sebenar dan juga menyebabkan hukumnya juga berbeza di antara satu naskhah dengan naskhah yang lain. Selain itu, cara penulisan ayat-ayat al-Quran yang tidak dicatatkan nama surah dan nombor ayat juga boleh menimbulkan kekeliruan kepada pembaca. Begitu juga dengan penulisan hadis, rujukan yang lengkap seperti nama kitab hadis, nombor hadis dan martabat hadis tidak dinyatakan. Kesemua masalah ini akan menyebabkan pembaca keliru, sukar untuk memahami isi kandungan kitab ini, tidak berminat untuk mendalaminya dan akan menyebabkan ia terus lenyap ditelan zaman.

4- Melalui perbandingan awal yang dilakukan oleh pengkaji di antara Kitab *al-Kifāyah* dengan kitab-kitab rujukan yang digunakan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, terdapat perbahasan tentang hukum memakan beberapa jenis binatang yang biasa ditemui di Malaysia seperti pacat, lintah, toke, teritip dan tenggiling. Namun, perbahasan ini tidak ditemui di dalam kitab-kitab fiqh muktabar dalam Mazhab Shafie. Nas-nas al-Quran dan hadis pula hanya menyentuh tentang beberapa jenis binatang sahaja, sedangkan banyak jenis binatang yang tidak dinyatakan hukumnya dan memerlukan ijtihad fuqaha dalam menentukan hukumnya.

1.4) OBJEKTIF KAJIAN

Kajian ini bertujuan untuk:

- 1- Menghuraikan riwayat hidup pengarang kitab iaitu Syeikh Abdul Malik bin Abdullah.
- 2- Menghuraikan latar belakang, isi kandungan dan metodologi penulisan Kitab *al-Kifāyah*.
- 3- Melakukan *tahqīq* terhadap Kitab *al-Kifāyah*.
- 4- Menganalisis isu-isu fiqh terpilih yang terdapat di dalam Kitab *al-Kifāyah*, iaitu hukum-hukum berkaitan dengan binatang halal dan haram dimakan.

1.5) DEFINISI TAJUK

1. Kajian teks:

Teks yang dimaksudkan di sini ialah proses mentahqīq isi kandungan yang terdapat di dalam manuskrip *al-Kifāyah*. *Tahqīq* pula boleh diertikan sebagai satu usaha ke arah mengemasukkan teks sesebuah manuskrip dari segi teknik penulisan dan susunannya serta mempastikan kesahihan isinya²⁸. Dalam kajian ini, pengkaji akan melakukan transliterasi, *takhrij* hadis, memasukkan tajuk-tajuk bab, meletakkan tanda baca yang

²⁸ Mat Saad Abdul Rahman, "Tahqiq Manuskrip Arab Melayu", 273

sesuai, menghuraikan perkataan atau ayat yang kurang jelas, memasukkan nama surah serta nombor ayat al-Quran dan beberapa perkara lain berkaitan *tahqīq*.

2. Analisis

Dalam Kamus Dewan, perkataan analisis mempunyai makna yang sama dengan analisa. Ia bermaksud penyelidikan atau penghuraian sesuatu untuk mengetahui pelbagai aspeknya secara terperinci atau mendalam²⁹. Dalam kajian ini, penyelidik akan menganalisis kaedah yang digunakan oleh Syeikh Abdul Malik dalam menentukan hukum memakan beberapa jenis binatang yang terdapat di dalam Kitab *al-Kifāyah*. Selain itu, hukum beberapa jenis binatang dalam kitab ini yang tidak dibincangkan dalam kitab-kitab muktabar bagi Mazhab Syafie juga dianalisis.

1.6) SKOP KAJIAN

Kajian yang akan dijalankan ini hanya akan memfokuskan kepada Kitab *al-Kifāyah* karangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan tidak termasuk kitab-kitab yang lain. Kerja-kerja mentahqīq akan melibatkan keseluruhan kandungan manuskrip yang bernombor MSS517 yang mengandungi 119 halaman. Oleh kerana kitab ini mengandungi dua bahagian iaitu akidah dan fiqh, pengkaji hanya melakukan *tahqīq* yang lengkap untuk bahagian fiqh yang bermula daripada halaman 35 sehingga 119. Bagi bahagian akidah, pengkaji hanya melakukan transliterasi dari tulisan jawi klasik kepada tulisan rumi moden. Memandangkan waktu yang diperuntukkan untuk menjalankan kajian ini adalah terhad, *tahqīq* yang lengkap hanya dapat dilakukan pada bahagian fiqh yang merupakan bidang kajian sebenar pengkaji. Di dalam menjalankan kerja-kerja mentahqīq, pengkaji akan melakukan perbandingan di antara naskhah induk iaitu yang bernombor MSS517 dengan dua buah naskhah lagi yang masing-masing bernombor MSS1897 dan IAMM 1998.1.179.

²⁹ Kamus Dewan, ed. ke-4 (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1993), 38.

1.7) KEPENTINGAN KAJIAN

Kajian ini amat penting dilakukan kerana:

- 1- Dapat membantu masyarakat mengenali Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan ketokohnanya dalam bidang fiqh dengan terperinci.
- 2- Dapat memperkenalkan Kitab *al-Kifāyah* kepada masyarakat dari segi latar belakang, isi kandungan dan metodologi penulisannya.
- 3- Dapat membantu masyarakat memahami hukum-hukum fiqh yang terdapat di dalam Kitab *al-Kifāyah* dengan mendalam setelah kerja-kerja *mentahqīq* kitab ini selesai dijalankan.
- 4- Dapat menonjolkan kehebatan ulama silam di Nusantara ini di dalam menentukan sesuatu hukum atau permasalahan semasa yang timbul di kalangan masyarakat ketika itu.
- 5- Dapat memelihara khazanah silam yang berbentuk manuskrip daripada terus lenyap supaya dapat diambil manfaat oleh masyarakat.
- 6- Dapat menerbitkan Kitab *al-Kifāyah* agar dapat dibaca dan difahami serta dihayati oleh masyarakat Islam khususnya di Malaysia.
- 7- Dapat dijadikan bahan bacaan penting di Perpustakaan-perpustakaan.
- 8- Dapat memberikan maklumat tentang tokoh ulama silam kepada Arkib Negara dan jabatan-jabatan yang berkenaan.

1.8) ULASAN KAJIAN LEPAS

Hasil daripada pembacaan penyelidik di beberapa buah perpustakaan, penulisan atau kajian lepas yang berkaitan dengan tajuk kajian ini dapat dikategorikan kepada tiga jenis iaitu penulisan yang hanya menjelaskan sejarah hidup Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, penulisan yang menjelaskan riwayat hidup beliau berserta keterangan tentang Kitab *al-Kifāyah* dan penulisan yang hanya membincangkan Kitab *al-Kifāyah*.

Di dalam buku berjudul *Tokoh Ulama Negeri Terengganu: Biografi, Sumbangan dan Pemikiran*³⁰ yang dihasilkan oleh Engku Ahmad Zaki bin Engku Alwi juga ada diceritakan tentang riwayat hidup dan sumbangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah. Penulisan beliau ini sangat penting untuk dirujuk oleh pengkaji kerana banyak maklumat tentang riwayat hidup diuraikan di dalamnya.

Pada tahun 1989, Shafie Abu Bakar telah menulis sebuah artikel berjudul *Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah (Tuk Pulau Manis)*³¹. Artikel yang dimuatkan dalam Jurnal Warisan ini menyentuh tentang riwayat hidup Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, latar belakang pendidikan beliau dan institusi pengajiannya di Pulau Manis, Kuala Terengganu. Artikel ini juga dapat membantu penyelidik menambahkan maklumat tentang riwayat hidup dan pendidikan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah.

Pada tahun 1980, Norizan binti Kadir telah menulis sebuah artikel bertajuk *Peristiwa-peristiwa Dalam Kehidupan Datuk Pulau Manis*³². Artikel ini dimulakan dengan sedikit sejarah kelahiran dan kewafatan Tuk Pulau Manis dan lebih banyak menceritakan tentang peristiwa-peristiwa aneh atau ganjil yang pernah berlaku dalam kehidupan Tuk Pulau Manis sehingga masyarakat menganggap kubur beliau sebagai keramat. Di antara keganjilan itu ialah pokok sirih sujud kepadanya ketika beliau ingin memetik daunnya. Walau bagaimanapun, artikel ini langsung tidak disertakan sumber rujukannya yang menyebabkan fakta-faktanya boleh dipertikaikan.

Ketiga-tiga penulisan yang diterangkan di atas hanya menghuraikan tentang riwayat hidup pengarang kitab ini iaitu Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, tanpa menyentuh tentang Kitab *al-Kifayah* yang menjadi objek kajian ini. Dengan ini,

³⁰ Engku Ahmad Zaki bin Engku Alwi, *Tokoh Ulama' Negeri Terengganu: Biografi, Pemikiran dan Sumbangan* (Kuala Terengganu: Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Terengganu, 2007).

³¹ Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik bin Abdullah (Tuk Pulau Manis)" dalam *Warisan*, Bil 5 (1989).

³² Norizan binti Kadir, "Peristiwa-peristiwa Dalam Kehidupan Datuk Pulau Manis" dalam *Warisan*, Bil 2 (1980).

pengkaji berpandangan kajian khusus tentang salah sebuah kitab karangan beliau ini sangat perlu dilakukan agar kajian tentang tokoh ini menjadi lebih lengkap dan mantap.

Hasil daripada tinjauan pengkaji juga, terdapat empat buah penulisan yang menjelaskan tentang riwayat hidup Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan kitab yang dikaji di dalam tesis ini iaitu *Kitab al-Kifayah*. Pada tahun 1977, Shafie Abu Bakar telah menghasilkan tesis bertajuk *Institusi Syeikh Abdul Malik bin Abdullah: Satu Corak Pengajian Tradisi di Terengganu dan Kitab-kitab Padanya*³³. Dalam bahagian pertama, penulis telah menjelaskan tentang latar belakang keagamaan di Terengganu, kitab-kitab yang terdapat di Institusi Syeikh Abdul Malik bin Abdullah serta kedudukan dan peranan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah di Terengganu dan seluruh Nusantara.

Di dalam tesis tersebut, ada dinyatakan tentang *Kitab al-Kifayah* ini yang mengandungi dua bahagian iaitu aqidah dan fiqh. Penulis telah menyatakan bahawa terdapat dua naskhah kitab ini di Institusi Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, yang beliau namakan sebagai naskhah A dan naskhah B. Beliau mendapati naskhah A telah disalin semasa Syeikh Abdul Malik bin Abdullah masih hidup, manakala naskhah B disalin 144 tahun selepas itu. Setelah meneliti keterangan beliau tentang ciri-ciri kedua-dua naskhah tersebut, pengkaji mendapati ia berbeza dengan dua buah naskhah yang ditemui oleh pengkaji di PNM. Namun, huraian mengenai *Kitab al-Kifayah* di dalam tesis ini sangat ringkas dan hanya ditulis sebanyak dua halaman³⁴.

Pada tahun 1991 pula, Muhammad Abu Bakar telah menghasilkan satu artikel bertajuk *Tok Pulau Manis dan Pengasasan Pendidikan Islam*³⁵. Artikel ini menceritakan sedikit sebanyak tentang sejarah kelahiran Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, latar belakang pendidikannya dan kematiannya. Penulis juga menerangkan

³³ Shafie Abu Bakar, "Institusi Syeikh Abdul Malik bin Abdullah: Satu Corak Pengajian Tradisi di Terengganu dan Kitab-kitab Padanya" (Tesis Sarjana, Jabatan Persuratan, Selangor, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1977).

³⁴ Shafie Abu Bakar, *Ibid*, 78-79.

³⁵ Muhammad Abu Bakar, "Tok Pulau Manis dan Pengasasan Pendidikan Islam" dalam *Ulama Terengganu: Suatu Sorotan* (Kuala Lumpur: Utusan Publications & Distributors Sdn. Bhd, 1991).

tentang kitab-kitab yang telah berjaya dikarang oleh beliau termasuklah Kitab *al-Kifayah*. Namun, huraian mengenai Kitab *al-Kifayah* sangat ringkas iaitu sepanjang satu perenggan sahaja.

Pada tahun 2005, Amnah Saayah telah menghasilkan tesis bertajuk *Ulama dan Perkembangan Ilmu di Tanah Melayu Pada Abad ke-19 Masihi: Fokus Negeri-negeri Pantai Timur*. Tesis yang bertujuan untuk mengkaji peranan ulama terhadap perkembangan Islam sepanjang abad ke-19 M ini telah dibahagikan kepada lima bab. Di dalam bab keempat, penulis telah menerangkan tentang karya-karya masyhur yang dihasilkan oleh ulama-ulama silam di Tanah Melayu termasuklah karya Syeikh Abdul Malik bin Abdullah iaitu Kitab *al-Kifayah*³⁶. Tetapi, tidak terdapat fakta baru berkaitan kitab ini kerana pengkaji mandapati ia dirujuk kepada penulisan Muhammad Abu Bakar seperti yang telah diterangkan sebelum ini.

Shafie Abu Bakar juga telah menghasilkan sebuah artikel berjudul *Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan Karangan-karangannya*³⁷. Artikel yang diterbitkan pada tahun 1984 ini memuatkan sejarah hidup Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan juga karya-karya yang beliau hasilkan. Karya-karya yang dijelaskan oleh pengarang di dalam artikel ini boleh dibahagikan kepada dua iaitu karya-karya yang dinisbahkan kepada beliau tetapi tidak jelas buktinya dan juga karya-karya yang memang jelas menunjukkan ia merupakan karangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah. Karya-karya yang jelas sebagai karangan beliau ialah *al-Hikam*, Kitab *al-Kifayah*, Risalah *Naql* dan Risalah *Kayfiyah Niyyah*.

Daripada keempat-empat penulisan di atas, dapatlah disimpulkan bahawa kajian-kajian yang telah sedia ada belum memadai untuk menerangkan latarbelakang dan isi

³⁶ Amnah Saayah, "Ulama dan Perkembangan Ilmu di tanah Melayu Pada Abad ke-19 Masihi: Fokus Negeri-negeri Pantai Timur" (Disertasi Ijazah Sarjana Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia, 2005), 154.

³⁷ Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan Karangan-karangannya".

kandungan Kitab *al-Kifayah* secara mendalam. Gaya penulisan pengarang-pengarang di atas didapati lebih menumpukan kepada riwayat hidup Syeikh Abdul Malik bin Abdullah. Huraian yang begitu ringkas tentang Kitab *al-Kifayah* telah membuka ruang kepada pengkaji untuk mengkajinya dengan lebih mendalam dan menjadikannya sebagai objek kajian.

Penyelidik mendapati hanya satu penulisan yang menceritakan tentang Kitab *al-Kifayah* secara khusus iaitu artikel yang ditulis oleh Allahyarham Wan Mohd Shaghir bin Abdullah pada tahun 1990. Beliau telah menerangkan tentang dua buah kitab yang dikarang oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah iaitu Kitab *Syarah Hikam* (Hikam Melayu) dan Kitab *al-Kifayah*. Beliau telah menjelaskan bagaimana metod Syeikh Abdul Malik bin Abdullah menulis pada bahagian permulaan kitab yang dimulai dengan basmalah, hamdalah, selawat dan salam serta diikuti dengan dua kalimah syahadah³⁸.

Namun, perbahasan beliau lebih tertumpu kepada bahagian akidah, manakala perbahasan tentang fiqh hanya dibuat secara ringkas iaitu tentang isi kandungannya yang merangkumi bab bersuci, solat, haji dan puasa, dan jenis-jenis binatang yang halal dan haram dimakan. Setelah membaca manuskrip yang terdapat di PNM, pengkaji mendapati tidak terdapat pun huraian mengenai bab haji sebagaimana disebut oleh pengarang artikel ini. Ciri-ciri fizikal kitab ini tidak disebut oleh pengarang dan metod penulisannya juga diterangkan dengan terlalu ringkas.

Beliau juga mendapati Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah menggunakan bahasa yang sesuai dengan masyarakat ketika itu di dalam penulisannya. Sebagai contoh, perkataan ‘biji sabak’ yang bermaksud meratapi kematian atau perbuatan yang

³⁸Wan Mohd Shaghir bin Abdullah, “Bahasa Melayu Bahasa Ilmu: Syeikh Abdul Malik Terengganu” dalam *Jurnal Dewan Bahasa*, Bil 7 (Julai 1990), 531.

menunjukkan sikap memuji mayat secara keterlaluan seperti menampar pipi dan dada mayat serta mengerangkan rambutnya³⁹.

Selain daripada penulisan-penulisan di atas, terdapat juga kajian yang telah dilakukan tentang kaedah di dalam menentukan hukum memakan sesuatu jenis haiwan. Kajian yang dilakukan oleh Ahmad Sharafi Idris ini hanya memfokuskan kepada haiwan-haiwan karnivor⁴⁰. Beliau membincangkan kaedah penetapan hukum berdasarkan dalil-dalil daripada al-Quran dan hadis. Perbincangan yang terdapat di dalam tesis beliau tidak merujuk kepada mana-mana teks sebagaimana yang akan dilakukan oleh pengkaji yang akan merujuk kepada teks dari Kitab *al-Kifāyah*.

Setelah meneliti penulisan-penulisan di atas, pengkaji mendapati belum ada kajian terperinci yang menjelaskan tentang sejarah penulisan Kitab *al-Kifāyah*, isi kandungan serta metod penulisannya. Kajian-kajian yang ada sebelum ini belum mencukupi untuk menerangkannya dengan terperinci. Kitab ini juga belum ditahqīq oleh mana-mana pengkaji. Apa yang ada hanyalah transliterasi beberapa baris ayat daripada kitab ini⁴¹.

1.9) METODOLOGI KAJIAN

Kajian yang akan dijalankan ini merupakan kajian perpustakaan, iaitu tertumpu kepada sebuah manuskrip yang telah ditentukan di samping menggunakan rujukan-rujukan lain untuk menjelaskan lagi manuskrip yang dikaji. Data ialah apa ju maklumat dalam pelbagai bentuk yang dikumpul dengan tujuan untuk dianalisis. Dalam penyelidikan ilmiah, data boleh dibahagikan kepada dua jenis iaitu data kuantitatif dan data kualitatif.

³⁹ *Ibid*, 533.

⁴⁰ Ahmad Sharafi Idris, "Kaedah Menentukan Halal Haram Haiwan Berdasarkan al-Quran, Hadis dan Kajian Moden Serta Pelaksanaannya Dalam Order Karnivora (Tesis Sarjana Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia, 2007).

⁴¹ *Ibid*, 532-534.

1.9.1) Kaedah Pengumpulan Data

Bagi penyelidikan ini, jenis data yang sesuai dikumpul ialah data kualitatif, iaitu data yang diperolehi daripada manuskrip yang telah ditentukan, kitab-kitab atau buku-buku lain, jurnal-jurnal dan kertas-kertas kerja persidangan. Proses pengumpulan data dilakukan berdasarkan dua kaedah iaitu:

1.9.1.1) Kaedah dokumentasi

Dalam kajian ini, pengkaji mendapat data dengan membuat penelitian khusus terhadap manuskrip yang dipilih iaitu Kitab *al-Kifayah* yang didapati tersimpan di Pusat Manuskrip Melayu, Perpustakaan Negara Malaysia dengan nombor sirinya MSS 517 dan sebuah lagi yang nombor sirinya ialah MSS 1897. Sebuah lagi naskhah Kitab *al-Kifayah* telah ditemui di Muzium Kesenian Islam Malaysia dengan nombor sirinya IAMM 1998.1.179. Usaha untuk mendapatkan naskhah-naskhah lain telah pun dilakukan oleh penyelidik, tetapi hanya tiga buah naskhah yang berjaya ditemui sehingga sekarang⁴². Menurut Mahdi Faḍl Allah, jumlah naskhah yang hendak dikaji mestilah sekurang-kurangnya tiga buah naskhah. Malah, beliau juga berpendapat jika dipastikan kewujudan naskhah yang hendak dikaji kurang daripada jumlah tersebut, maka memadai dengan bergantung kepada dua naskhah sahaja atau satu naskhah tunggal sahaja.⁴³

⁴² Penyelidik telah mengunjungi Perpustakaan Awam Negeri Terengganu, Muzium Negeri Terengganu dan Jabatan Arkib Negara Cawangan Terengganu/Pahang, namun Kitab *al-Kifayah* ini tidak tersimpan di tempat tersebut. Pada 24hb Jun 2010, penyelidik juga telah menemuramah Dr. Shafie bin Abu Bakar, iaitu pengkaji tentang Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan karya-karyanya. Pada 1hb Februari 2011, pengkaji menemubual Dato Hj Ambak bin Ismail iaitu AJK Majlis Fatwa Negeri Terengganu dan juga pengumpul manuskrip-manuskrip silam, tetapi beliau juga tidak menyimpan dan tidak pernah melihat naskhah Kitab *al-Kifayah*. Pada 4hb Jun 2010, pengkaji menghubungi Ustaz Engku Ali bin Engku Endut iaitu pengumpul manuskrip yang dihasilkan oleh ulama Terengganu silam dan pengarang *Syarah Kitab Hikam*, tetapi Kitab *al-Kifayah* ini tidak juga terdapat dalam simpanan beliau. Selain itu, pada 20hb Februari 2011, pengkaji telah mendapat maklumat daripada Ustaz Syed Fadhil Bin Syed Omar tentang kemungkinan kitab ini disimpan oleh Ustaz Shamsuddin Azama yang berasal dari Terengganu, tetapi telah berpindah ke Kelang. Setelah menghubungi Ustaz Shamsuddin melalui telefon, beliau mengakui ada menyimpan senaskhah Kitab *al-Kifayah* tetapi beliau memerlukan masa untuk menyemaknya samada masih berada dalam simpanan beliau atau dipinjam oleh orang lain. Pada 26hb Februari 2011, pengkaji sekali lagi menghubungi Ustaz Shamsuddin, tetapi beliau memaklumkan tidak menemui naskhah tersebut dan kemungkinan besar sudah lama dipinjam oleh seseorang yang tidak dapat diingati namanya.

⁴³ Mahdi Faḍl Allah, *Uṣūl Kitābah al-Baḥth Wa Qawā'id al-Tahqīq*, Cet.3 (Beirut: Dār al-'Alī'ah, 1998), 146.

Kitab-kitab fiqh yang berkaitan dengan kandungan manuskrip yang dikaji juga akan dirujuk. Selain itu, tesis-tesis, disertasi-disertasi, artikel jurnal, buku-buku, majalah, petikan akhbar dan artikel dalam internet juga akan dirujuk khususnya bagi menjelaskan riwayat hidup dan ketokohan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah. Rujukan-rujukan yang berkaitan akan diperolehi dengan mengunjungi perpustakaan-perpustakaan awam dan perpustakaan-perpustakaan di universiti-universiti tempatan. Di antara perpustakaan yang akan dikunjungi pengkaji ialah:

- i) Perpustakaan Negara Kuala Lumpur
- ii) Perpustakaan Awam Negeri Terengganu
- iii) Perpustakaan Arkib Negara Malaysia Cawangan Pantai Timur, Kuala Terengganu
- iv) Perpustakaan Pusat Islam Kuala Lumpur
- v) Perpustakaan Utama Universiti Malaya Kuala Lumpur
- vi) Perpustakaan Peringatan Za'ba Universiti Malaya Kuala Lumpur
- vii) Perpustakaan Tun Sri Lanang Universiti Kebangsaan Malaysia, Bandar Baru Bangi
- viii) Perpustakaan Universiti Islam Antarabangsa Malaysia Gombak
- ix) Perpustakaan al-Mukhtar Universiti Darul Iman Terengganu

1.9.1.2) Kaedah temubual

Bagi mendapatkan tambahan data tentang riwayat hidup pengarang Kitab *al-Kifayah* iaitu Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, penyelidik menjalankan temubual dengan keturunan beliau yang masih ramai menetap di Kampung Pulau Manis, Kuala Terengganu. Penyelidik memilih temubual secara tidak berstruktur kerana soalan-soalan akan ditanya secara spontan berdasarkan apa yang diceritakan oleh mereka. Temubual juga akan dijalankan dengan beberapa orang tokoh akademik yang mempunyai kepakaran berkaitan dengan bidang kajian ini. Walaupun senarai soalan tidak

disediakan, tetapi penyelidik sudah mempunyai rangka ringkas mengenai maklumat yang ingin dipungut daripada responden⁴⁴.

1.9.2) Kaedah Analisis Data

Data atau bahan mentah tidak akan memberikan sebarang maklumat yang berguna mengenai sesuatu masalah yang dikaji sekiranya tidak dianalisis dengan menggunakan kaedah-kaedah tertentu⁴⁵. Bagi mendapatkan analisis data yang tepat, kajian ini akan menggunakan beberapa kaedah yang biasa digunakan iaitu:

1.9.2.1) Metode Induktif

Penyelidik menganalisis dengan cara menghalusi setiap fakta dan selanjutnya menyimpulkan kepada suatu kesimpulan yang bersifat global. Metode ini biasanya banyak digunakan di dalam bab kesimpulan.

1.9.2.2) Metode Deduktif

Semua data dan maklumat yang umum tentang perkara yang dikaji akan dikumpul, kemudian barulah dibuat pernyataan khusus yang menyentuh tentang salah satu daripada kumpulan yang terkelompok di dalamnya. Metode ini akan digunakan untuk menganalisa hukum-hukum fiqh berkaitan binatang halal dan haram dimakan. Selain itu, metode deduktif ini juga akan digunakan untuk menjelaskan metodologi penulisan Kitab *al-Kifāyah* ini.

1.9.2.3) Metode Komparatif

Dengan menggunakan metode komparatif, pengkaji akan membuat kesimpulan dan perbandingan terhadap data-data yang diperolehi. Segala data, fakta dan pendapat yang berkenaan dikumpulkan dan dianalisis sebagai perbandingan untuk melihat hasilnya. Metode ini banyak digunakan untuk mentahqīq teks .

⁴⁴ Chua Yan Piaw, *Kaedah dan Statistik Penyelidikan Buku 1* (Malaysia: Mc Graw-Hill, 2006),118.

⁴⁵ Mohd Majid Konting, *Kaedah Penyelidikan Pendidikan* (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1990), 309.

1.10) *TAHQIQ / FILOLOGI*

1.10.1) Definisi

Terdapat beberapa definisi tentang ilmu *tahqīq* yang telah dinyatakan oleh pengkaji-pengkaji berbangsa Arab mahupun tempatan. Dr Muḥammad al-Tunjī telah mendefinisikan ilmu *tahqīq* sebagai satu kajian ilmiah terhadap sesuatu manuskrip untuk mengeluarkannya dalam bentuk yang dikehendaki oleh pengarang asalnya dengan mengemukakan nas yang telah dibaca, ditarik, dipastikan kesahihan nas dengan dalil-dalil ilmiah, dipastikan tajuknya dan pengarangnya. Setiap nas dan perkataan diberi perhatian dengan sepenuhnya. *Tahqīq* juga merupakan satu kajian ilmiah yang dapat menghidupkan kembali karya-karya silam dan memeliharanya secara ilmiah⁴⁶.

‘Abd al-Salām Muḥammad Hārūn pula mengemukakan definisi *tahqīq* di dalam kitabnya sebagai suatu usaha yang dijalankan secara bersungguh-sungguh terhadap sesebuah teks untuk mengeluarkannya dalam bentuk yang lebih sempurna berdasarkan prosedur-prosedur tertentu. Prosedur yang dimaksudkan ialah memastikan tajuknya, kesahihan nisbah kitab kepada pengarangnya dan menganalisa kandungan kitab tersebut. Semua prosedur di atas bertujuan untuk menerbitkan sebuah naskhah kitab dalam bentuk yang paling hampir dengan versi pengarang asal⁴⁷.

Ilmu *tahqīq* turut dikenali sebagai ilmu filologi⁴⁸. Perkataan filologi berasal dari bahasa Yunani “pholologia” yang merupakan gabungan perkataan “philos” yang membawa maksud “teman” dan “logos” yang bererti “pembicaraan” atau “ilmu”. Gabungan perkataan “philos” dan “logos” ini membawa maksud “senang

⁴⁶ Muḥammad al-Tunjī, *al-Minhaj fi Ta’lif al-Buhūth wa Tahqīq al-Makhtūfāt* (t.p: ‘Alam al-Kutub, t.t.) 172.

⁴⁷ ‘Abd al-Salām Muḥammad Hārūn, *Taqīq al-Nuṣūs wa Nashruha* (Kaherah: Maktabah al-Khanjī, 1998), 81.

⁴⁸ Nabilah Lubis, *Naskhah, Teks dan Metodologi Penelitian Filologi* (Jakarta: Penerbit Yayasan Madio Alo Indonesia, 1996), 15.

belajar”, “senang kepada ilmu, “senang kepada tulisan-tulisan” dan seterusnya bermaksud “senang kepada tulisan yang bernilai tinggi seperti karya-karya sastera”⁴⁹.

Nabilah Lubis telah mengemukakan beberapa persoalan dan aspek penting yang sepatutnya diberi perhatian oleh *pentahqīq* iaitu adakah karya yang akan *ditahqīq* merupakan karya asal pengarang sebagaimana disebut dalam naskhah, adakah isi kandungannya benar-benar sesuai dengan mazhab pengarangnya, sejauhmanakah kesahihan isi kandungannya, *mentahqīq* dan *mentakhrīj* ayat-ayat al-Quran dan hadis serta memberi penjelasan tentang hal-hal yang kurang jelas. Oleh itu, *tahqīq* merupakan usaha keras yang dilakukan bertujuan untuk menampilkan sesebuah karya klasik dalam bentuk yang baru dan mudah difahami⁵⁰.

Dr Mat Saad Abdul Rahman pula menyatakan bahawa *tahqīq* adalah satu proses untuk mendedahkan sesebuah manuskrip dalam bentuk yang betul sepertimana yang dikehendaki oleh pengarang asalnya tanpa sebarang syarah atau huraian yang panjang lebar. Beliau tidak bersetuju dengan cara yang dilakukan oleh kebanyakan *pentahqīq* masa kini yang memuatkan catatan nota kaki dengan pelbagai huraian dan penambahan seperti huraian bagi beberapa perkataan, biografi ulama dan pandangan mereka terhadap pengarang. Ini kerana catatan-catatan yang dilakukan itu boleh mempengaruhi pembaca dari melihat kepada teks asal naskhah itu⁵¹.

Daripada kesemua definisi di atas, dapatlah dibuat kesimpulan bahawa *tahqīq* dan filologi merupakan satu ilmu yang bertujuan untuk mengkaji naskhah-naskhah lama berdasarkan prosedur-prosedur tertentu untuk menghasilkan satu edisi teks yang paling hampir kepada maksud pengarangnya. Walaupun catatan nota kaki yang panjang tidak digalakkan ketika *mentahqīq* sesuatu kitab, namun pengkaji masih boleh melakukannya pada tempat-tempat yang sangat diperlukan berdasarkan kebijaksanaan *pentahqīq*.

⁴⁹ Siti Baroroh Baried et.al, *Pengantar Teori Filologi* (Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa, 1985), 2.

⁵⁰ Nabilah Lubis, *Naskhah, Teks dan Metodologi Penelitian Filologi*, 16.

⁵¹ Mat Saad Abdul Rahman, “Tahqiq Manuskrip Arab Melayu”, 7.

1.10.2) Objek *Tahqīq*/ Filologi

Dalam menjalankan kajian *tahqīq*, dua perkara yang perlu diberi perhatian iaitu naskhah dan teks. Perkataan “naskhah” berasal dari perkataan Arab yang bermaksud bahan tulisan masa lampau. Dalam bahasa Latin pula, naskhah disebut sebagai manuskrip. Naskhah atau manuskrip mengandungi maklumat yang menggambarkan buah fikiran, perasaan, kepercayaan, adat kebiasaan dan nilai-nilai yang berlaku dalam masyarakat silam. Maklumat-maklumat tersebut pula dikenali sebagai teks⁵².

Naskhah yang dimaksudkan dalam ilmu *tahqīq* ini bukan sahaja terhad kepada kertas. Ia juga mungkin terdiri daripada tulisan-tulisan tangan yang terdapat pada batu, kulit kayu, kertas yang diperbuat dari kulit kayu atau daluang, daun lontar, kain dan kulit binatang. Ini kerana sebelum kertas digunakan secara meluas di Nusantara, orang Melayu telah menggunakan bahan-bahan tersebut untuk menulis⁵³.

1.10.3) Ciri-ciri Naskhah Yang Perlu Ditahqīq

Terdapat beberapa ciri naskhah yang perlu ditahqīq berdasarkan pakar-pakar dalam bidang *tahqīq*:

- i- Naskhah yang dipilih belum pernah ditahqīq sebelum ini. Kadang-kadang terdapat naskhah yang telah dicetak dan diterbitkan, tetapi belum pernah mengalami proses tahqīq. Naskhah-naskhah ini biasanya banyak mengandungi kesalahan dalam teksnya.
- ii- Naskhah yang dipilih hendaklah mempunyai nilai akademik yang tinggi
- iii- Bilangan naskhah adalah tidak kurang daripada tiga buah, kecuali memang telah dipastikan tidak wujud naskhah-naskhah lain. Sekiranya telah dipastikan tidak wujud

⁵² Siti Baroroh Baried et. al, *Pengantar Teori Filologi*, 6.

⁵³ Siti Hawa Salleh, "Ruang Lingkupan Pengajian Filologi Melayu", dalam *Jurnal Filologi Melayu*, Jil 3 (1994), 5.

naskhah yang lain, *tahqīq* boleh juga dijalankan dengan menggunakan satu atau dua buah naskhah sahaja⁵⁴.

1.10.4) Metode Penelitian

Dalam menjalankan penelitian terhadap naskhah dan teks, beberapa metode telah dikemukakan oleh sarjana-sarjana lepas. Di antara metode yang biasa digunakan oleh pengkaji-pengkaji dalam bidang ini ialah metode intuitif, metode objektif/ stema, metode gabungan, metode landasan, metode analisis struktur dan metode penelitian naskhah tunggal⁵⁵.

Bagi kajian ini, pengkaji memilih untuk menggunakan metode landasan. Ia juga disebut sebagai metode induk atau metode legger. Metode ini perlu digunakan apabila terdapat satu atau sekumpulan naskhah yang tinggi kualitinya jika dibandingkan dengan naskhah-naskhah lain. Ia lebih tinggi kualitinya dari segi bahasa, kesusastraan, sejarah, segala hal tentang teksnya dan paling jelas untuk dibaca⁵⁶.

Setelah membuat perbandingan antara Naskhah A, B dan C, pengkaji mendapati Naskhah A lebih lengkap isinya, lebih jelas tulisan dan bahasa yang digunakan, mengandungi maklumat pengarang dan penyalin, tarikh salinan dan tempat ia disalin.

Walaupun hanya sebuah naskhah dipilih sebagai naskhah induk, namun dua buah naskhah lagi tetap diberi perhatian oleh pengkaji. Ini kerana setiap naskhah yang ditemui boleh menjadi pelengkap. Ia perlu disebut dalam catatan dan digunakan sebagai bahan perbandingan⁵⁷.

⁵⁴ Mahdi Faḍl Allāh, *Uṣūl Kitābah al-Baḥth wa Qawā'id al-Tahqiq* (Beirut: Dār al-'Āliah, 1998), 141-146.

⁵⁵ Siti Baroroh Baried et.al, *Pengantar Teori Filologi*, 66-67. Nabilah Lubis, *Naskhah, Teks dan Metodologi Penelitian Filologi*, 77-88.

⁵⁶ Siti Baroroh Baried et.al, *Pengantar Teori Filologi*, 62. Nabilah Lubis, *Naskhah, Teks dan Metodologi Penelitian Filologi*, 85.

⁵⁷ Nabilah Lubis, *Ibid*, 86. Mat Saad Abdul Rahman, "Tahqīq Manuskip Arab Melayu", 7.

1.10.5.) Deskripsi Naskhah

Deskripsi tiga buah naskhah yang ditemui adalah seperti berikut:

i- MSS 517

Naskhah ini berukuran 20.8cm x 17.5cm dan mengandungi 120 halaman atau 60 helaian (folio). Setiap halaman mengandungi 21 baris. Naskhah ini jelas diakui oleh penyalinnya merupakan kitab karangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah atau Tok Pulau Manis. Ia disalin oleh Abdullah Latif bin Almarhum Abdul Mu'min yang juga dikenali sebagai Tok Kelaba dan selesai disalin pada 16 Oktober 1880M / 13 Zulkaedah 1297H di Kampung Beris, Negeri Kelaba. Tulisannya berdakwat hitam, berubrik untuk perkataan-perkataan tertentu dan ditulis di atas kertas Belanda⁵⁸. Naskhah ini mempunyai halaman yang lengkap dan lebih jelas tulisannya sekaligus memudahkan pengkaji membacanya. Dengan ini, naskhah ini dipilih sebagai naskhah induk dan ditandai sebagai naskhah A.

ii- MSS 1897

Naskhah ini mengandungi 125 helaian (folio) iaitu 250 halaman. Setiap halaman hanya mengandungi 15 baris. Naskhah ini mempunyai tajuk dan isi kandungan yang sama dengan naskhah A, tetapi tidak disebut sebagai karangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah. Sebaliknya, pada halaman terakhir disebut nama pengarangnya ialah Imam Shafie dan selesai penulisannya pada hari Khamis 2 Safar 1180H/ 8 Julai 1766M. Ini bermakna naskhah kedua ini ditulis 117 tahun lebih awal daripada naskhah A. Nama penyalinnya tidak tercatat pada naskhah ini. Naskhah ini didapati tidak lengkap beberapa halaman mungkin kerana telah terkoyak dan telah melalui proses pemuliharaan daripada keadaan asal yang terlalu lusuh⁵⁹. Naskhah ini asalnya

⁵⁸ Katalog Pameran Manuskip Melayu Antarabangsa, (Perpustakaan Negara Malaysia, 2-31 Oktober 1995), 66. Lihat juga Manuskip Melayu Kegemilangan Tamadun Melayu: Katalog Pameran (Siri Bibliografi Manuskip, No 6, Perpustakaan Negara Malaysia), 44.

⁵⁹ Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, MSS 1897, Pusat Manuskip Melayu, Perpustakaan Negara Malaysia Kuala Lumpur.

merupakan koleksi Allahyarham Haji Wan Mohd Shaghir bin Abdullah dan ditemui pada bulan Mei 1993 di Kampung Kepala Bukit Senggora dan akhirnya diserahkan kepada Pusat Manuskip Melayu, Perpustakaan Negara Malaysia. Naskhah ini ditandai sebagai naskhah B.

iii- IAMM 1998.1.179⁶⁰

Naskhah yang ketiga ini menggunakan kertas laid Eropah yang berwarna kuning dan mempunyai garis melintang. Ia mengandungi 61 halaman dan setiap halamannya mengandungi 27 baris. Setiap helaian mempunyai bayang atau tera air. Setiap halaman naskhah ini juga didapati telah melalui proses pembaikan tisu. Halamannya banyak yang telah hilang dan halaman yang ada cuma sebanyak 55%, iaitu bermula daripada bab solat sunat dua hari raya. Dakwat yang digunakan berwarna hitam dan berubrikasi merah bagi ayat bahasa Arab dan perkataan bahasa Melayu tertentu. Pada halaman-halaman Naskhah C yang ditemui pengkaji, tidak ada catatan tentang nama pengarang kitab ini. Disebabkan halaman yang ada hanya 55% daripada keseluruhan kandungan kitab, maka besar kemungkinan nama pengarangnya dicatatkan pada halaman pengenalan yang telah hilang. Dari segi tarikh penulisan atau penyalinannya, naskhah ini hanya mengandungi hari dan bulan tamatnya Kitab *al-Kifayah* iaitu pada hari Isnin bulan Zulkaedah. Tiada catatan tentang tarikh dan tahun. Naskhah ini ditandai oleh pengkaji sebagai Naskhah C.

Selain daripada tiga buah naskhah yang telah ditemui oleh pengkaji, terdapat dua buah lagi naskhah yang hanya diperolehi maklumatnya, tetapi tidak ditemui naskhahnya oleh pengkaji sehingga sekarang iaitu:

⁶⁰ Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, IAMM 1998.1.179, Perpustakaan Muzium Kesenian Islam Antarabangsa Malaysia, Kuala Lumpur.

i- Naskhah A⁶¹

Naskhah ini berukuran 21.3 cm x 16.6 cm dan mengandungi 130 halaman. Ia selesai disalin pada malam Khamis, jam 9.00 malam, pada 25 Syawal 1138H iaitu semasa pengarang masih hidup. Tetapi, nama penyalin naskhah ini tidak disebut. Pada halaman permulaannya terdapat kenyataan berikut:

"Kitab ini dikatai orang Kifayah namanya daripada susunan Datuk Pulau Manis yang dimasyhur orang dengan keramatnya".⁶²

ii- Naskhah B⁶³

Naskhah ini berukuran 20.7cm x 17 cm dan mengandungi 152 halaman. Tulisan yang digunakan didapati besar sedikit daripada naskhah A, menyebabkannya lebih tebal daripada naskhah A. Pada naskhah ini, tidak tercatat apa-apa keterangan tentang nama pengarang pada halaman permulaan. Tetapi, pada halaman terakhir naskhah ini, terdapat maklumat nama pengarang, nama penyalin, nama pemilik dan juga tarikh penyalinannya:

"Sesungguhnya telah sempurnalah Kifayah ini, karangan Haji Abdul Malik. Pemiliknya ialah Mariam binti Haji Ahmad, penulisnya ialah faqir yang hina yang mengakui berdosa dan taqsir iaitu Ali bin Qadi Haji Muhammad Salih Patani yang kemudian tinggal di Terengganu. Semoga Allah mengampunkannya, kedua ibu bapanya, guru-gurunya dan bagi orang-orang muslimin dan muslimat, mu'minin dan mu'minat sama ada yang masih hidup ataupun yang telah meninggal. Salawat dan salam ke atas Sayyidina wa mawlana Muhammad, ahli-ahlinya dan sahabat-sahabatnya dan segala puji itu terpulang kepada Tuhan Seru sekalian alam. Tahun 1282."

Kedua-dua naskhah iaitu A dan B tidak ditemui oleh penyelidik dan tidak ada dalam simpanan pengkaji lepas. Hasil temubual penyelidik dengan pengkaji lepas, beliau mengatakan naskhah-naskah tersebut sudah tidak diketahui tempat simpanannya sekarang dan kemungkinan terdapat pada waris-waris keturunan Syeikh Abdul Malik

⁶¹ Naskhah ini dinamakan sebagai Naskhah A oleh Shafie Abu Bakar, "Institusi Syeikh Abdul Malik bin Abdullah: Satu Corak Pengajian Tradisi di Terengganu dan Kitab-kitab Padanya", 78.

⁶² Shafie Abu Bakar (1977), *Ibid*.

⁶³ *Ibid*.

bin Abdullah⁶⁴. Ini memandangkan kajian yang beliau jalankan telah berusia 33 tahun dan kemungkinan tidak ada pihak yang menguruskan naskhah-naskhah yang tersimpan di surau-surau dan madrasah yang dikenali sebagai Institusi Syeikh Abdul Malik bin Abdullah.

1.10.6) Prosedur *Tahqīq*

Bagi menghasilkan tesis ini, satu prosedur telah dibentuk oleh penyelidik iaitu:

Peringkat Pertama

- i. Pengkaji akan mengkaji latar belakang riwayat hidup Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dari sudut nama dan keturunan beliau, tahun kelahiran, pendidikan, peranan beliau, kematian beliau dan karya-karya beliau.
- ii. Seterusnya, kajian akan dilakukan terhadap Kitab *al-Kifāyah* dari sudut judulnya, kesahihan nisbah kitab kepada pengarang, sebab dan tujuan kitab ini dikarang, tahun kitab ini dikarang, tahun penyalinan dan kepentingan kitab ini. Pengkaji akan turut mengkaji metodologi penulisan yang digunakan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah di dalam kitabnya ini.

Peringkat Kedua

Pada peringkat ini, pengkaji menumpukan kajian kepada kerja-kerja mentahqīq Kitab *al-Kifāyah*:

- i. Pengkaji perlu memilih satu naskhah sebagai teks induk untuk menjalankan kerja-kerja pentahqīqan⁶⁵. Pengkaji telah memilih Naskhah MSS 517 sebagai naskhah induk untuk kajian ini dan ditandai sebagai Naskhah A. Manuskip ini dijadikan naskhah induk kerana halamannya didapati lebih lengkap dan jelas nama penyalinnya. Penyelidik akan membuat perbandingan dari segi metod penulisan

⁶⁴ Shafie Abu Bakar, (Sarjana yang mengkaji tentang karya-karya Syeikh Abdul Malik bin Abdullah), dalam temubual dengan penulis, 24 Jun 2010.

⁶⁵ Solāhuddīn al-Munajjid, *Qawā'id Tahqīq al-Makhfūfāt* (Beirut: Dār al-Kutub al-Jadīd, 1982), 13.

dan isi kandungannya dengan dua buah lagi naskhah Kitab *al-Kifāyah* iaitu yang bernombor siri MSS1897 (Naskhah B) dan IAMM 1998.1.179 (Naskhah C). Walaupun tarikh yang tercatat pada naskhah B jauh lebih awal daripada naskhah A, tetapi halamannya banyak yang tidak lengkap dan terdapat perkataan-perkataan yang tidak dapat dibaca kerana dakwatnya yang telah pudar. Naskhah yang lebih baik isi kandungannya dan lebih lengkap perlu diutamakan untuk dijadikan naskhah induk walaupun tarikh penyalinannya lebih akhir⁶⁶.

- ii. Naskhah MSS 517 atau Naskhah A dijadikan asas untuk ditransliterasikan daripada tulisan Jawi kepada tulisan rumi. Perkataan yang berubrikasi pula akan dihitamlegamkan. Kenyataan-kenyataan yang panjang dalam bahasa Arab seperti ayat-ayat al-Quran, lafaz-lafaz hadis, doa-doa, zikir-zikir dan petikan-petikan berbahasa Arab yang dipetik daripada kitab rujukan pengarang dikekalkan tanpa dilakukan transliterasi.
- iii. Perbezaan halaman-halaman yang terdapat pada naskhah-naskhah yang dikaji akan ditandai dengan merujuk kepada permulaan sesuatu halaman. Penjelasannya boleh dilihat dalam contoh-contoh berikut :
  - a. /A1/ : permulaan halaman 1 bagi naskhah A
  - b. /B1/ : permulaan halaman 1 bagi naskhah B
  - c. /C1/ : permulaan halaman 1 bagi naskhah C
- iv. Memasukkan tanda-tanda bacaan seperti tanda koma, noktah, tanda soal, perenggan, pengikat kata dan sebagainya⁶⁷. Proses ini sangat penting dilakukan kerana tanda-tanda bacaan ini tidak terdapat di dalam naskhah yang dikaji dan gaya penulisan ini sangat berbeza dengan gaya penulisan yang digunakan pada hari ini. Dengan memasukkan tanda-tanda bacaan ini, masyarakat pada hari ini

⁶⁶ *Ibid*, 16.

⁶⁷ *Ibid*, 23.

akan lebih mudah memahami isi kandungan kitab ini dan dapat mengambil manfaat daripadanya.

- v. Mencatatkan sebarang perbezaan yang ada di antara naskhah induk dengan naskhah yang lain pada bahagian nota kaki. Sekiranya terdapat kesalahan catatan, pengkaji juga akan menjelaskannya pada nota kaki. Bagi perbezaan yang tidak membawa kepada perubahan maksud teks, pengkaji hanya mencatatkan perbezaannya tanpa memilih teks manakah yang lebih tepat. Bagi perkataan yang memerlukan tambahan huruf, imbuhan atau perlu dipadamkan huruf, pengkaji akan mencatatkannya pada nota kaki.
- vi. Mempastikan kesahihan isi kandungan teks dengan merujuk kepada rujukan-rujukan yang dinyatakan oleh pengarang dan rujukan-rujukan lain jika timbulnya keperluan. Jika terdapat sebarang penjelasan atau pembetulan, pengkaji akan menjelaskan perkara ini pada nota kaki.
- vii. Memasukkan tajuk-tajuk yang sesuai pada teks⁶⁸. Ini kerana huraian-huraian dalam teks ini tidak diberi tajuk oleh pengarang. Tajuk-tajuk yang akan dimasukkan diletakkan dalam kurungan bersegi dan akan dihitamlegamkan seperti berikut: [.....].
- viii. Menyatakan nama surah dan nombor ayat-ayat al-Quran yang terdapat di dalam teks. Ini memandangkan perkara ini tidak diberi perhatian dalam teks asal. Pengkaji akan menyalin ayat-ayat al-Quran berdasarkan Rasm ‘Uthmani.
- ix. Mentakhrīj hadis-hadis⁶⁹ yang terdapat dalam teks dengan menyebut sumbernya dan menyatakan status hadis tersebut seperti sahih, hasan, daif dan sebagainya melainkan hadis-hadis yang bersumberkan *Sahih Bukhārī* dan *Sahih Muslim*. Pengkaji akan menggunakan perisian *takhrīj* hadis *Maktabah al-Syāmilah* untuk mengetahui di mana sumber sebenar hadis-hadis yang dikemukakan dalam Kitab

⁶⁸ Solāh al-dīn al-Munajjid, *Qawā'id Tahqīq al-Makhṭūtāt*, 22.

⁶⁹ Ibid.

al-Kifāyah ini. Selain itu, martabat sesebuah hadis juga dapat dikesan melalui perisian ini. Namun, penggunaan perisian ini sebenarnya hanyalah sebagai panduan awal untuk pengkaji mendapatkan maklumat yang sebenar dengan menggunakan Kitab-kitab hadis yang berautoriti khususnya *Kutub al-Sittah*. Pengkaji akan merujuk kepada beberapa buah kitab hadis yang terdapat di perpustakaan-perpustakaan seperti Perpustakaan Peringatan Zaaba Universiti Malaya dan perpustakaan Tun Seri Lanang di Universiti Kebangsaan Malaysia.

- x. Menghuraikan nama-nama individu, nama kitab, nama tempat, nama kabilah dan kaum dengan merujuk kepada buku-buku biografi, kamus-kamus dan rujukan-rujukan lain yang berkaitan⁷⁰.
- xi. Menghuraikan maksud ayat-ayat dan istilah-istilah yang sukar difahami⁷¹ dengan merujuk kepada sumber rujukan pengarang, kamus-kamus dan rujukan-rujukan lain yang berkaitan. Sekiranya perkataan yang sukar difahami itu digunakan oleh pengarang kitab secara berulang kali, pengkaji akan menghuraikan maksud perkataan tersebut untuk kali pertama penggunaannya sahaja.
- xii. Pengkaji juga akan melakukan ulasan terhadap fakta-fakta tertentu yang terdapat dalam teks untuk memantapkan kesahaman terhadap teks kitab ini.⁷²

Peringkat Ketiga :

Pada peringkat ini, pengkaji akan menganalisis hukum-hukum yang berkaitan dengan binatang halal dan haram dimakan. Pengkaji akan menilai pandangan pengarang di dalam menggariskan hukum-hukum tersebut dan menghuraikan metodologi yang digunakan oleh beliau. Bagi menganalisis hukum-hukum tersebut, pengkaji akan

⁷⁰ Muhammad al-Tunjī, *al-Minhāj fī Ta'līf al-Buhūth wa Tahqīq al-Makhtūtāt* (t.t.p.: 'Ālam al-Kutub, 1986), 178.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² *Ibid.* Lihat juga 'Abd al-Salām Muhamad Hārūn, *Tahqīq al-Nuṣūṣ wa Nashruha*, 81. Lihat juga Wan Ali Wan Mamat, *Mentahqīq Manuscrip Melayu* (Bengkel Tesis & Mentahqīq Manuscrip di Hyatt Gegency, Kuantan, 19-21 Dis 2008), 11.

merujuk kepada al-Quran, hadis dan ijma' serta menggunakan beberapa kaedah fiqh iaitu *qiyās* dan uruf masyarakat.

1.11) SISTEMATIKA PENULISAN

Kajian ini akan mengandungi enam bab yang dimulai dengan bab pendahuluan. Bab ini akan menerangkan bagaimana proses penyelidikan akan dijalankan. Ia mengandungi latarbelakang masalah, pernyataan masalah, objektif, kepentingan, skop kajian, sorotan literatur dan juga metodologi kajian. Bahagian ini sangat penting kerana sesebuah penyelidikan yang akan dijalankan memerlukan persediaan yang rapi supaya ia berjalan mengikut sistem yang diatur⁷³.

Bab kedua pula akan menjelaskan riwayat hidup pengarang Kitab *al-Kifayah* iaitu Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan ketokohnanya dalam bidang fiqh. Bab ini akan dimulakan dengan sejarah dan keadaaan negeri Terengganu ketika hayat Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, sejarah kelahiran dan kematian beliau, pendidikan, keistimewaan-keistimewaan yang dimiliki oleh beliau, peranan beliau sebagai ulama di Terengganu dan juga karya-karya yang dihasilkan oleh beliau.

Dalam bab ketiga pula, penyelidik akan menghuraikan tentang latar belakang Kitab *al-Kifayah* yang akan dimulai dengan huraian tajuk kitab, tarikh penulisan dan penyalinannya, tujuan dan kepentingan kitab, ciri-ciri fizikal Kitab *al-Kifayah*, pembahagian bab, metodologi penulisan dan kitab-kitab rujukan yang digunakan.

Seterusnya, dalam bab keempat penyelidik akan melakukan proses mentahqīq Kitab *al-Kifayah* dimulai dengan bab rukun iman dan islam, bab bersuci, bab solat, bab pengurusan jenazah, bab zakat, bab puasa, bab korban dan akikah dan juga bab binatang yang halal dan haram dimakan. Dalam bab ini, semua perbezaan yang terdapat pada

⁷³ Idris Awang, *Penyelidikan Ilmiah Amalan dalam Pengajaran Islam*, (Selangor: Kamil & Syakir Sdn. Bhd., 2009), 51.

teks di antara tiga buah naskhah Kitab *al-Kifāyah* yang digunakan dalam kajian ini akan dicatatkan dan diletakkan tanda-tanda bacaan yang sesuai pada perkataan atau ayat yang perlu. Berbeza dengan bahagian fiqh yang ditahqīq dengan lebih lengkap, bahagian akidah hanya dicatatkan perbezaan dan huraian perkataan yang sukar difahami. Ini kerana kekangan waktu yang ditetapkan untuk tempoh pengajian PhD dan juga keutamaan kepada bidang penyelidikan pengkaji sendiri iaitu bidang fiqh dan usul.

Bab kelima pula merupakan bab analisa terhadap beberapa hukum fiqh yang terpilih. Analisa hukum ini akan dibuat khusus bagi bab binatang halal dan haram sahaja. Ini kerana dalam bab binatang halal dan haram dimakan, terdapat banyak khilaf di kalangan fuqaha dan banyak binatang yang dicatatkan dalam kitab ini tidak ditemui hukumnya dalam kitab-kitab fiqh berbahasa Arab.

Bab yang keenam ialah bab rumusan dan cadangan. Rumusan yang dikemukakan merupakan hasil daripada kajian yang telah selesai dijalankan. Beberapa cadangan juga diharap dapat pengkaji kemukakan sebagai panduan dan rujukan kepada penyelidikan akan datang.

BAB 2

2.1) PENGENALAN

Sebelum penyelidik mengkaji dengan lebih mendalam tentang Kitab *al-Kifayah*, penyelidik memulakan dahulu perbincangan tentang sejarah Negeri Terengganu ketika hayat pengarang kitab iaitu Syeikh Abdul Malik bin Abdullah. Perbincangan juga diteruskan dengan riwayat hidup Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan ketokohnanya dalam pelbagai bidang ilmu, khususnya bidang pengajian fiqh.

2.2) NEGERI TERENGGANU PADA KURUN KE-17 M SEHINGGA AWAL

KURUN KE-18 M

Sejarah Terengganu pada kurun ke-17 M masih belum dapat dinyatakan dengan jelas oleh para pengkaji sejarah. Bahan-bahan bertulis tentang sejarahnya ketika itu juga tidak ditemui. Pemerintah Terengganu pada kurun ke-17 M juga tidak dapat dipastikan. Bahan-bahan sejarah yang ada hanya dapat menjelaskan pemerintahan Terengganu pada kurun ke-15 M dan ke-16 M. Terengganu ketika itu diperintah oleh Telanai dan Seri Akar Raja dan seterusnya berada di bawah kekuasaan Melaka sehingga tahun 1511M⁷⁴. Cerita-cerita berkenaan Terengganu samada dari segi pemerintahan dan kehidupan masyarakat selepas itu seolah-olah terputus sehinggalah peritiwa pelantikan Sultan Zainal Abidin I.

2.2.1) Pelantikan Sultan Terengganu Yang Pertama

Sejarah Kesultanan di Terengganu telah bermula pada awal kurun ke-18 dengan pelantikan Sultan Zainal Abidin I sebagai Sultan Terengganu yang pertama. Baginda sebenarnya telah tinggal di Terengganu lebih awal, iaitu pada akhir kurun ke-17. Sultan Zainal Abidin I atau dikenali sebagai Tun Zainal Abidin sebelum dilantik menjadi

⁷⁴ Buyong Adil, *Sejarah Terengganu* (Kuala Lumpur: DBP, t.t.), 10.

Sultan merupakan anak kepada Bendahara Johor (1677M-1697M) yang bernama Tun Habib Abdul Majid⁷⁵. Pada tahun 1697M, kekanda kepada Tun Zainal Abidin iaitu Tun Abdul Jalil telah dilantik menjadi Bendahara Johor yang baru menggantikan ayahnya Tun Habib Abdul Majid yang meninggal dunia. Tun Abdul Jalil kemudiannya dilantik menjadi Sultan Johor menggantikan Sultan Mahmud Shah II⁷⁶.

Pada 21 Mac 1718, Raja Kechil dari Siak telah berjaya menakluk negeri Johor dan mendakwa beliau adalah putera almarhum Sultan Mansur Shah II dan berhak mewarisi takhta. Disebabkan kekalahan tersebut, pada tahun 1719M Sultan Abdul Jalil telah berangkat ke Terengganu menemui adiknya Tun Zainal Abidin untuk berlindung di Negeri Terengganu. Baginda juga telah mengurniakan gelaran “Paduka Maharaja” kepada Tun Zainal Abidin. Setahun kemudian, baginda berangkat pula ke Kuala Pahang dan tinggal di sana. Dengan ini, Negeri Terengganu diserahkan kepada Tun Zainal Abidin dan Bendahara Tun Hussein yang juga dilantik oleh Sultan Abdul Jalil. Peristiwa ini menunjukkan walaupun Sultan Abdul Jalil telah diturunkan takhtanya, namun Negeri Pahang dan Terengganu masih berada di bawah kekuasaan baginda⁷⁷.

Pada tahun 1725, Sultan bagi Kerajaan Johor-Riau-Pahang yang bergelar Sultan Sulaiman Badrul Alam Shah telah melantik Tun Zainal Abidin Sebagai Sultan Terengganu. Keturunan bagindalah yang turun temurun menjadi Sultan di Terengganu. Ketika berada di Kampung Pulau Manis, Kuala Terengganu, Sultan Zainal Abidin telah berkahwin dengan anak Syeikh Abdul Malik bin Abdullah bernama Siti Zubaidah⁷⁸. Sesetengah pendapat mengatakan Kü Tana Mansur atau Sultan Mansur Shah (I) merupakan putera kepada Sultan Zainal Abidin hasil daripada perkahwinan baginda

⁷⁵ Muhammad Saleh Awang, *Sejarah Darul Iman Hingga 1337H-1918M* (Kuala Lumpur: Utusan Publications and Distributors Sdn Bhd, 1983), 95.

⁷⁶ Buyong Adil, *Sejarah Terengganu*, 15

⁷⁷ *Ibid.*, 17.

⁷⁸ *Ibid.*, 21.

dengan Siti Zubaidah⁷⁹. Sebahagian para pengkaji pula berpendapat Ku Tana Mansur ialah putera Sultan Zainal Abidin dengan Nang Ruqayah yang berasal dari Patani⁸⁰. Walau bagaimanapun, mereka sepakat mengatakan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah merupakan orang yang bertanggungjawab mengazan, mengiqamat dan mendoakan Ku tana Mansur ketika kelahirannya.

2.2.2) Corak Pemerintahan Terengganu Pada Kurun ke-18

Kuasa pemerintahan ketika itu diserahkan sepenuhnya kepada baginda Sultan. Segala titahnya akan menjadi undang-undang. Hal ehwal di jajahan-jajahan diserahkan kepada wakilnya yang digelar ‘Raja Anak Sungai’. Berdasarkan kepada cerita-cerita lama, didapati Sultan melantik beberapa orang besar atau pegawai-pegawai untuk membantu Baginda. Mereka yang dilantik termasuklah Menteri, Hakim, Mufti atau Kadi yang menjadi tempat rujukan Sultan apabila berlaku sesuatu masalah seperti masalah menetapkan hukuman ke atas pesalah. Pada waktu itu, terdapat hukuman potong tangan di atas kesalahan mencuri, dipenjarakan bagi mereka yang bergaduh dan didenda bagi kesalahan mal⁸¹.

Walaupun Terengganu ketika itu telah menjalankan sebahagian daripada undang-undang Islam, namun berlaku juga ketidakadilan apabila ada di antara orang-orang besar dan anak-anak raja yang berkuasa membebaskan orang-orang di bawahnya daripada dikenakan hukuman dengan bersembunyi di rumah pembesar. Ada juga kes yang berlaku melibatkan rampasan harta rakyat oleh Budak-budak Raja. Sebahagian orang-orang besar agak angkuh dan sompong dengan ulama tetapi sebahagiannya sangat

⁷⁹ Muhammad Saleh Awang, *Sejarah Darul Iman Hingga 1337H-1918M*, 118. Ibrahim Mohamad, *Manaqib Tok Pulau Manis* (Terengganu: Ikatan Pengkajian Tauhid Tasawuf, 1999), 31.

⁸⁰ Buyong Adil, *Sejarah Terengganu*, 21. M.C. ff Sheppard, “A Short History of Terengganu”, dalam *Papers Relating to Terengganu*, (Kuala Lumpur: The Malaysian Branch of The Royal Asiatic Society, 1983), h. 11.

⁸¹ Muhammad Saleh Awang, *Sejarah Darul Iman Hingga 1337H-1918M*, 115.

menghormati dan menyanjung golongan ulama. Undang-undang pula tidak bertulis dan fatwa-fatwa yang dikeluarkan tidak disusun⁸².

2.2.3) Kedudukan Golongan Ulama Dalam Masyarakat Terengganu Pada Awal

Kurun ke-18

Sewaktu pemerintahan baginda, golongan ulama mendapat tempat istimewa di istana dan menganggotai Jemaah Pangkuhan Negeri. Syeikh Abdul Malik bin Abdullah yang hidup sezaman dengan pemerintahan Sultan Zainal Abidin I telah dilantik sebagai ahli Jemaah Pangkuhan Negeri dan mempunyai pengaruh yang besar dalam membuat sesuatu keputusan. Segala permasalahan yang melibatkan hukum diserahkan kepada orang alim⁸³. Menurut cerita lama, Kadi Besar ketika pemerintahan Sultan Zainal Abidin I ialah Wan Iman Mahmud iaitu salah seorang anak murid Syeikh Abdul Malik bin Abdullah⁸⁴. Terdapat juga satu jawatankuasa khusus dalam hal ehwal mengeluarkan fatwa-fatwa iaitu Imam Fatawa. Fungsinya sama seperti jawatan mufti yang terdapat di setiap negeri di Malaysia sekarang.

2.2.4) Keadaan Bandar Kuala Terengganu Pada Awal Kurun ke-18

Seorang ahli pelayaran Inggeris bernama Kapten Alexander Hamilton telah singgah di Kuala Terengganu sebanyak dua kali iaitu pada tahun 1719M dan 1720M. Hamilton singgah di Kuala Terengganu untuk menjual sebahagian daripada dagangan yang dibawanya dan membeli barang yang baru. Dalam catatannya, beliau menceritakan terdapat lebih kurang 10000 buah rumah di Bandar Kuala Terengganu dengan kedudukan yang tidak tersusun dan dibina secara berkelompok. Setiap kelompok pula terdiri daripada 10 atau 20 buah rumah. Hasil negerinya ialah lada hitam

⁸² Ibid.

⁸³ Muhammad Yusoff Hashim, *Tradisi Persejarahan Malaysia*, 97.

⁸⁴ Muhammad Saleh Awang (1983), *Sejarah Darul Iman Hingga 1337H=1918M*, 117.

dan emas. Sebahagian tempat dalam bandar ini didiami oleh masyarakat Cina. Hamilton menyifatkan mereka sebagai pendatang yang baik dengan mengatakan:

“a good trade of three or four junks yearly, besides some that trade to Siam, Cambodia, Tunquen and Sambas”.⁸⁵

Selain itu, Hamilton juga menceritakan ketika lawatannya ke Terengganu, Sultan Abdul Jalil yang dikalahkan oleh Raja Kecil Siak sedang berlindung di Terengganu. Boleh dikatakan setiap hari baginda ingin menemui dan berbual dengan Hamilton untuk mempelawa Inggeris membuka sebuah kota di tanah jajahannya. Namun, Hamilton hanya memberikan pendapat Inggeris mungkin tidak berminat untuk berbuat demikian⁸⁶.

2.2.5) Keadaan Ekonomi dan Pekerjaan Masyarakat Melayu di Terengganu Pada Awal Kurun ke-18

Dalam lawatan Hamilton ke Terengganu pada tahun 1719 dan 1720, beliau mendapati Terengganu merupakan sebuah pusat perdagangan yang besar. Aktiviti pertukaran barang-barang telah membuktikan bahawa Terengganu ketika itu mempunyai hubungan perdagangan dengan negeri-negeri luar⁸⁷. Pada kurun ke-16, 17 dan 18 Terengganu didapati telah membentuk duit-duit tempatan bagi menampung perdagangan yang sedang pesat membangun. Duit-duit tersebut diperbuat daripada logam emas dan timah dan dikenali sebagai mas dan kupang. Duit-duit yang digunakan di Terengganu telah dikeluarkan semasa pemerintahan Sultan Zainal Abidin I kerana tertera nama baginda pada bahagian hadapan syiling dan di belakangnya ditulis puji-

⁸⁵ M.C. ff Sheppard, “A Short History of Terengganu”, 8.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid.

pujian kepada Khalifatul Mukminin. Terdapat sekeping duit syiling yang dicatatkan tarikh hijrah pada 1120 A.H. iaitu pada tahun 1708M⁸⁸.

Dari segi aktiviti pekerjaan yang dilakukan oleh penduduk Terengganu ketika itu, beberapa pengkaji telah mencatatkan berdasarkan cerita-cerita lisan. Masyarakat Melayu yang tinggal di tepi pantai Terengganu ketika itu kebanyakannya menjadi nelayan. Bagi penduduk yang agak jauh daripada pantai atau dikenali juga sebagai penduduk darat, kebanyakannya mereka melakukan kerja-kerja bercucuk tanam. Walaupun Terengganu ketika itu merupakan sebuah pusat perdagangan yang besar, namun kehidupan mereka ketika itu didibaratkan sebagai “kais pagi makan pagi kais petang makan petang”⁸⁹.

2.3) KELAHIRAN DAN KEWAFATAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah merupakan seorang ulama kelahiran Negeri Terengganu yang berketurunan pendakwah dari Baghdad. Menurut catatan kelahiran dan kewafatan yang terdapat pada makam beliau di Kampung Pulau Manis, Kuala Terengganu, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah dilahirkan pada tahun 1089H/1678M dan meninggal pada tahun 1149H/1736M⁹⁰. Tarikh-tarikh yang tercatat ini menunjukkan bahawa Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah meninggal pada usia 58 tahun.

Namun, menurut waris-waris keturunan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah yang masih hidup sekarang, usia beliau ketika meninggal ialah 80 tahun lebih⁹¹. Beberapa

⁸⁸ Mohd. Kassim Bin Haji Ali, “Sejarah Ringkas Mata Wang Negeri Terengganu” dalam *Terengganu Darul Iman Tradisi Persejarahan Malaysia*, ed. Muhammad Yusoff Hashim (Kuala Lumpur: DBP, 1991), 29-31.

⁸⁹ Muhammad Saleh Awang, *Sejarah Darul Iman Hingga 1337H-1918M*, 114.

⁹⁰ Lawatan penyelidik ke Makam Tok Pulau Manis, Kampung Pulau Manis, Serada, Kuala Terengganu, Terengganu pada 15 Januari 2011.

⁹¹ Ibrahim bin Mohamad (Generasi ke-9 keturunan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah yang juga pengasas Pusat Pengkajian Tauhid Tasawuf Pulau Manis), dalam temubual bersama penulis, 15 Januari 2011.

fakta lain juga menunjukkan tarikh kelahiran yang tercatat di makam beliau tidak munasabah dan boleh dipertikaikan. Ini kerana di dalam sebuah karangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, dicatatkan bahawa beliau pernah berguru dengan seorang ulama Mekah yang terkenal iaitu Syeikh Ibrāhīm al-Kurānī atau dikenali sebagai Maulā Ibrāhīm al-Kurānī atau al-Kurdī dan juga al-Madīnī yang hidup di antara tahun 1025H/1661M- 1101H/1690M⁹². Jika dikatakan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah lahir pada tahun 1678M, usia beliau ketika gurunya meninggal baru sahaja menjangkau 12 tahun. Tidak munasabah seorang kanak-kanak berhijrah ke Mekah untuk menuntut ilmu dan belajar dengan seorang guru yang sangat terkenal sebelum berusia 12 tahun⁹³.

Berdasarkan kepada sebuah risalah yang disalin oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ketika berada di Mekah berjudul *Khabar Mi'raj*, pada akhir tulisannya tercatat tarikh beliau tamat menulis iaitu pada tahun 1092H/ 1681M. Jika dikatakan beliau lahir pada tahun 1678M sebagaimana tercatat pada makam beliau, usianya ketika selesai menyalin kitab ini baru sahaja 3 tahun. Pada pandangan pengkaji, tidak munasabah seorang kanak-kanak berusia 3 tahun dapat menyalin sebuah kitab fiqh yang menjadi rujukan ramai.

Cerita-cerita yang disampaikan secara lisan dari waris keturunan beliau juga menguatkan lagi fakta bahawa Syeikh Abdul Malik bin Abdullah lahir lebih awal dari tarikh yang tercatat di makam beliau. Hasil temuramah yang dijalankan oleh Shafie Abu Bakar dengan waris-waris keturunan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, mereka menceritakan bahawa Syeikh Abdul Malik bin Abdullah pulang dari menuntut ilmu di Mekah ketika berusia kira-kira 40 tahun dan gurunya Maulā Ibrāhīm juga meninggal

⁹² Shafie Abu Bakar, "Institusi Syeikh Abdul Malik bin Abdullah: Satu Corak Pengajian Tradisi di Terengganu dan Kitab-kitab Padanya" (Tesis Sarjana, Jabatan Persuratan, Selangor, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1977), 86.

⁹³ Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan Karangan-karangannya", dalam *PESAKA, Monograf Lembaga Muzium Negeri Terengganu* (Bil 2, 1984), 71.

ketika Syeikh Abdul Malik bin Abdullah menjangkau usia 40 tahun⁹⁴. Tarikh yang tercatat pada makam beliau iaitu 1089H/1678M - 1149H/1736 menunjukkan dalam tempoh tersebut beliau masih hidup⁹⁵. Dengan ini, dapat disimpulkan bahawa Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah lahir pada pertengahan abad ke-17 M, kira-kira pada tahun 1650M.

Tarikh meninggal Syeikh Abdul Malik bin Abdullah yang tercatat pada makam beliau pula adalah munasabah dan tidak dipertikaikan oleh mana-mana pihak iaitu pada tahun 1149H/1736M. Beliau meninggal ketika berusia kira-kira 86 tahun. Fakta ini bersesuaian dengan satu maklumat yang menyebut bahawa peringkat akhir hayatnya beliau merupakan seorang yang lanjut usianya⁹⁶. Cerita-cerita lisan dari keturunan beliau juga menyebut bahawa Syeikh Abdul Malik bin Abdullah meninggal ketika usianya agak tua⁹⁷.

2.4) PENGAJIAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH

Latar belakang keluarga Syeikh Abdul Malik bin Abdullah yang sememangnya cintakan ilmu telah mendorong beliau untuk mengembara mencari ilmu sehingga ke peringkat tinggi. Pengajian Syeikh Abdul Malik boleh dikategorikan kepada dua peringkat iaitu pengajian di Jawa dan Aceh, dan juga pengajian di Mekah dan Madinah. Pengajian beliau di Jawa dan Aceh boleh disifatkan sebagai pencarian ilmu agama di peringkat asas, manakala di Mekah dan Madinah, beliau menuntut ilmu yang lebih tinggi peringkatnya.

⁹⁴ Ibid

⁹⁵ Mohd Saleh bin Awang, "Perkembangan Penulisan dan Pengarang-pengarang Terengganu sebelum Perang Dunia Kedua", *PESAKA* (1983), 87.

⁹⁶ M.C. ff. Sheppard, *A History of Terengganu*, Vol XXII, Part III, Jun 1949, 11.

⁹⁷ Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan Karangan-karangannya", 71.

2.4.1) Pengajian Syeikh Abdul Malik bin Abdullah di Jawa dan Aceh

Guru pertama Syeikh Abdul Malik bin Abdullah adalah bapanya sendiri iaitu Syeikh Abdullah bin Syeikh Abdul Qahar. Sebelum berhijrah ke negeri-negeri lain, beliau juga menuntut ilmu dengan ulama-ulama tempatan⁹⁸. Sebelum menuntut ilmu di Mekah, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah pernah belajar di Jawa dan di Aceh, iaitu ketika berusia 20 – 30 tahun. Beliau telah mengikuti bapa saudaranya yang bernama Ismail untuk berdagang dan berdakwah di Jawa. Penghijrahan beliau ini sekaligus telah menambahkan pengetahuan agamanya⁹⁹.

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah kemudiannya disuruh oleh bapanya untuk menuntut ilmu agama di Aceh dan suruhan bapanya ini disambut baik oleh beliau yang sememangnya amat berminat di dalam menuntut ilmu. Aceh ketika itu merupakan pusat ilmu di Nusantara dan menjadi tempat pengajian pertama sebelum seseorang itu melanjutkan pelajaran di Mekah. Sesuai dengan kemasyhuran dan kehebatannya ketika itu, Aceh dikenali juga dengan nama Serambi Mekah¹⁰⁰.

Pada usia 20-an, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah berhijrah ke Aceh bersama-sama dengan beberapa orang sahabatnya. Setibanya di Aceh, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan sahabat-sahabatnya terus menuju ke Madrasah Syeikh Abdul Rauf Singkel iaitu seorang ulama Aceh yang sangat terkenal¹⁰¹. Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dikenali sebagai seorang murid yang hebat dan terkemuka kepada Syeikh Abdul Rauf Singkel¹⁰². Bukti pengembalaan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ke

⁹⁸ Ibrahim Mohamad, *Manaqib Tok Pulau Manis Syeikh Abdul Malik bin Syarif Abdullah*, 15.

⁹⁹ Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah (Tuk Pulau Manis)", dalam *Warisan*, Bil 5 (1989), 14.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah (Tuk Pulau Manis)", 15.

¹⁰² Azyumardi Azra, *Jaringan Ulama Timur Tengah Dengan Kepulauan Nusantara Abad XVII dan XVIII*, (t.p.: Penerbit Mizan, 1994), 210.

Achех ialah terdapat sebuah kitab yang disalin tangan oleh beliau berjudul *Tafsiran Baiďawī* dan dikarang dalam Bahasa Melayu oleh Syeikh Abdul Raūf Singkel¹⁰³.

Syeikh Abdul Raūf Singkel merupakan murid kepada dua orang ulama terkenal di Mekah iaitu Syeikh Ibrāhīm al-Kurānī dan Syeikh Aḥmad al-Qusaisyī. Syeikh Abdul Raūf Singkel ketika itu merupakan ulama istana yang alim dalam bidang hadis, fiqh, usuluddin, nahu, saraf, tafsir, tasawuf dan juga pemimpin Tarekat Shatariyyah. Setelah Syeikh Abdul Raūf Singkel mendapati muridnya yang bernama Abdul Malik bin Abdullah menguasai ilmu hadis, tafsir, nahu, saraf, fiqh dan tasawuf, beliau telah bersetuju untuk membawa'hkannya dengan Tarekah Shatariyyah¹⁰⁴.

2.4.2) Pengajian Syeikh Abdul Malik bin Abdullah di Mekah dan Madinah

Setelah hampir 10 tahun menuntut ilmu di Achех, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah diperintahkan oleh gurunya agar meneruskan pengajian di peringkat yang lebih tinggi di Mekah dan Madinah. Kecintaan yang mendalam terhadap ilmu dan kepatuhan kepada gurunya telah menjadikan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah nekad untuk berhijrah ke Mekah walaupun beliau sebenarnya merindui keluarga dan tanahair¹⁰⁵.

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah berhijrah ke Mekah sekitar tahun 1680-an iaitu ketika usianya dalam lingkungan 30-an. Sehingga kini, belum dapat dipastikan siapakah penduduk Tanah Melayu yang pertama berhijrah untuk menuntut ilmu di Mekah, tetapi kajian yang dilakukan oleh sarjana lepas menunjukkan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah merupakan di antara penduduk terawal Tanah Melayu yang menuntut di Mekah. Beliau akhirnya pulang ke tanahair memberikan sumbangan yang amat signifikan sebagaimana juga ulama-ulama lain seperti Muhammad Arsyad al-

¹⁰³ Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik bin Abdullah (Tok Pulau Manis)", 14.

¹⁰⁴ Ibid, 16.

¹⁰⁵ Ibrahim Mohamad, *Manaqib Tok Pulau Manis Syeikh Abdul Malik bin Syarif Abdullah*, 18.

Banjari, Nawawi al-Bantani dan Syeikh Daud al-Fatani¹⁰⁶. Pada waktu tersebut, Mekah merupakan pusat pengajian agama peringkat tertinggi.

Selain menjadi tempat ibadat umat Islam, Mekah juga menjadi tempat berkumpulnya para ulama yang besar dan pusat kegiatan mengarang atau menterjemahkan kitab-kitab ke dalam Bahasa Melayu (Jawi)¹⁰⁷. Sistem pengajian di Mekah dan Madinah berpusatkan Masjidil Haram dan Masjid Nabawi. Sistem pengajiannya menekankan kepada pelbagai cabang ilmu iaitu fiqh, usuludin, tasawuf, pengajian tafsir, hadis dan ilmu-ilmu bantu seperti nahu, saraf dan sebagainya¹⁰⁸.

Dalam bidang Tasawuf, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah cenderung kepada pendekatan etika ubudiyyah al-Imām al-Ghazālī. Dalam bidang fiqh pula, beliau merupakan pengikut Mazhab Syafii yang mana antara guru fiqhnya ialah Syeikh Ibrāhīm al-Kurānī yang menggantikan Syeikh Ahmad al-Qusaishī, iaitu seorang ulama Madinah yang masyhur dan telah menyusun amalan zikir selepas sembahyang yang diamalkan di Nusantara dan kebanyakan umat Islam di seluruh dunia¹⁰⁹.

Di antara ketiga-tiga bidang ilmu ini, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah amat meminati pengajian ilmu tasawuf. Sesuai dengan zaman tersebut yang kebanyakan ulama mengamalkan tarikat, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah juga menghayati pengajian tarikat, iaitu Tarekat *Shādhiliyyah* yang berkembang di Mesir dan diasaskan oleh Abū al-Hassan al-Shādhilī (M. 656H/1258M)¹¹⁰. Karangan-karangan dalam bidang ini yang telah menarik minatnya ialah *Hikam*, *al-Tanwīr fī Isqāt al-Tadbīr*, *Laṭā'if al-Minan* dan *Tāj al-'Arus*.

¹⁰⁶ Mohammad Redzuan Othman (1998), "The Role of Makka-Educated Malays In The Development of Early Islamic Scholarship And Education In Malaya" dalam *Jurnal of Islamic Studies* (9:2 ,1998), 146-157.

¹⁰⁷ Ibrahim Mohamad, *Manaqib Tok Pulau Manis Syeikh Abdul Malik bin Syarif Abdullah*, 18.

¹⁰⁸ Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah (Tuk Pulau Manis)", 16.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ Ibrahim Mohamad, *Manaqib Tok Pulau Manis Syeikh Abdul Malik bin Syarif Abdullah*, 19.

Bidang pengajian kedua yang diberi perhatian oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ialah ilmu fiqh. Guru utamanya ialah Syeikh Ibrāhīm al-Kurānī. Berdasarkan kitab-kitab karangannya, terdapat banyak kitab-kitab fiqh yang menjadi rujukan beliau iaitu *Daw al-Shama'ah* karangan Syeikh Jalaluddin al-Suyūtī, *Munyah Ahl al-Warā'* karangan Syeikh Aḥmad al-Qusaishī, *Minhāj al-Tālibīn* karangan Imam Nawawī, *Tatīmmah* oleh Ibn Matūlī, *al-Hāwī* oleh al-Mawardī, *Nihāyah* oleh Imam al-Ramlī, *Fath al-Wahhāb* oleh Abu Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Qarīb* oleh Muhammad Ibn Qasim al-Ghuzzā, *al-Minhāj al-Qawīm* oleh Aḥmad bin Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj* dan *Fath al-Mujīb* karangan Muḥammad al-Sharbinī dan *Kitab al-Farwiyyah* karangan Syeikh Ibrahim al-Kurānī¹¹¹.

Dalam bidang Usuludin, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah memilih pendekatan Imam al-Ash'arī yang menjadi ikutan umum pengikut ahli al-Sunnah wal Jamaah di dunia Islam. Pendekatan ini jugalah yang telah diikuti oleh pemimpin-pemimpin Tarikat Shādhiliyyah seperti Abū al-Hassan al-Shadhilī dan Abū al-'Abbās al-Mursī¹¹².

Berdasarkan kitab-kitab hasil karangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, beliau bukan hanya menguasai tiga bidang ilmu yang diterangkan di atas, tetapi turut mendalami ilmu-ilmu lain seperti tafsir, hadis, mustalah dan ilmu-ilmu bantu seperti nahu, saraf, balaghah dan sirah nabawiyah. Keluasan ilmu pengetahuannya dalam pelbagai bidang telah melayakkannya menjadi seorang ulama¹¹³.

Dalam usia kira-kira 40 tahun, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah meninggalkan Mekah dan kembali ke kampung halamannya. Kepulangan beliau ke tanahair dikaitkan dengan kesedihannya di atas kematian guru yang amat dikasihinya

¹¹¹ Shafie Abu Bakar, "Risalah Naql Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dengan Anotasi", *PESAKA* (3, 1985), 5-6.

¹¹² Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik bin Abdullah (Tuk Pulau Manis)", 49.

¹¹³ *Ibid.*

iaitu Syeikh Ibrāhīm al-Kurānī pada tahun 1101H/ 1690M. Ini kerana beliau pulang ke tanahair selepas beberapa hari Syeikh Ibrāhīm al-Kurānī meninggal dunia. Kepulangan Syeikh Abdul Malik disambut dengan penuh kegembiraan oleh ahli keluarga, kenalan dan penduduk Terengganu¹¹⁴.

2.5) KETOKOHAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH DALAM BIDANG TASAWUF

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah sangat meminati ilmu tasawuf berdasarkan pendekatan etika ubudiyah Imām al-Ghazālī. Tarikat yang menjadi ikutannya pula ialah Tarekat Shādhiliyyah yang berkembang di Mesir dan diasaskan oleh Abū al-Ḥassan al-Shādhilī yang berasal dari Morocco. Beliau mengenali tarekat ini melalui pengajiannya yang menggunakan kitab pendukung utamanya iaitu Ibn ‘Atā Allāh (M. 709/1309)¹¹⁵. Dengan ilmu tasawuf yang mendalam, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah berjaya menghasilkan kitab yang bertajuk *Hikam Melayu* ketika beliau masih berada di Mekah dan merupakan karangan terbesar beliau¹¹⁶. Ia merupakan syarah terhadap *Matan Hikam* karangan Imām Tāj al-Dīn ‘Atāāillāh al-Sakandary yang menurut aliran Shādhili¹¹⁷.

Di dalam Kitab Hikam Melayu telah tercatat:

“(Dan) sanya telah meminta akan daku setengah saudaraku yang salik bahawa menterjemahkan aku akan dia dengan bahasa Jawi supaya memberi manfaat dengan dia segala orang yang mutbadi, maka kuperkenankan atas yang demikian itu dengan sekira-kira yang difahamkan Allah Taala akan daku (dan) adalah aku memanjangkan sedikit perkataannya kerana aku memasukkan perkataan sharahnya dengan sekadar *kifāyah* bagi orang yang mutbadi mengetahui dia dan sanya kupohonkan kepada Allah Subhanahu wa Taala akan sempurnanya dan akan beroleh manfaat segala orang yang talib akan

¹¹⁴ Ibrahim Mohamad, *Manaqib Tok Pulau Manis Syeikh Abdul Malik bin Syarif Abdullah*, 21.

¹¹⁵ Shafie Abu Bakar, *Syeikh Abdul Malik bin Abdullah (Tok Pulau Manis)*, 16.

¹¹⁶ Ibrahim Mohamad, *Manaqib Tok Pulau Manis Syeikh Abdul Malik bin Syarif Abdullah*, 21.

¹¹⁷ Shafie Abu Bakar, *Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan karangan-karangannya*, 76-77.

dia dalam dunia dan dalam akhirat dengan berkat *Sayyid al-Mursalīn wa ālihī wa ṣāḥbihī ajma'īn*¹¹⁸

Petikan di atas menunjukkan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah mempunyai kedudukan yang tinggi dalam kalangan sahabat-sahabatnya. Disebabkan kitab ini telah disyarah dan digunakan sebagai bahan pengajaran di Mekah yang maju dengan percetakan dan penerbitan, kitab ini banyak disalin, dicetak dan tersebar luas di seluruh rantau Melayu. Kitab ini masih digunakan di tempat-tempat pengajian samada di kampung atau di bandar.

2.6) KETOKOHAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH DALAM BIDANG FIQH

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah merupakan ulama yang mahir dalam pelbagai bidang keilmuan Islam. Walaupun lebih terkenal dalam bidang tasawwuf, namun beliau juga sebenarnya sangat berpengetahuan dalam bidang fiqh. Ini kerana sudah menjadi amalan para ulama silam untuk menguasai syariat atau fiqh sebelum mendalami ilmu tasawwuf. Hal ini dapat dilihat kepada beberapa peribadi mulia iaitu Imām Abū Hassan al-Shādhilī dan Imām Abū al-'Abbās al-Mursī. Kajian ini akan cuba menghuraikan satu persatu apakah sumbangan yang telah dilakukan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dalam bidang fiqh.

2.6.1) Peranan Sebagai Mufti Dan Penasihat Agama Kepada Sultan

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah berperanan sebagai Syeikh al-Ulama dan juga mufti bagi pemerintah negeri ketika itu dan berperanan mengeluarkan fatwa-fatwa berkaitan hukum-hukum dan pegangan Islam. Sebagai contoh, sebuah kitab yang berjudul *Risālah Naql* telah dikarang oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah untuk menjelaskan masalah bilangan jemaah bagi solat Jumaat. Pada zaman beliau bilangan

¹¹⁸ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, *Hikam Melayu*, 21

penduduk di kampung-kampung di sepanjang Sungai Terengganu masih sedikit sehingga sukar untuk mereka mendirikan solat Jumaat. Risalah *al-Naql* akhirnya dikarang oleh beliau untuk menjelaskan pendapat-pendapat ulama tentang masalah tersebut¹¹⁹.

Kehebatan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah sebagai mufti juga diceritakan secara turun-temurun oleh masyarakat khususnya waris-waris keturunannya. Menurut Dato' Haji Ambak, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah adalah seorang yang faqih, sufi dan arif. Kehebatannya dapat dilihat dalam karangan beliau berjudul *Kitab Hikam* yang bukan sekadar diterjemah, tetapi disusun dan diuraikan berdasarkan realiti semasa ketika itu¹²⁰.

Menurut Haji Ismail bin Embong, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah adalah ulama yang mendahului zaman dan jasanya dikenang sehingga ke hari ini¹²¹. Di dalam Seminar Maal Hijrah yang berlangsung di Kuala Terengganu, satu resolusi telah dikemukakan iaitu cadangan mengabadikan nama Syeikh Abdul Malik bin Abdullah sebagai nama yang bersejarah. Akhirnya, sebuah sekolah menengah agama berasrama penuh telah diletakkan nama beliau dan kini sekolah tersebut dinamakan sebagai Sekolah Menengah Kebangsaan Agama Syeikh Abdul Malik.

2.6.2) Peranan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah Sebagai Pengarang Kitab-kitab Fiqh

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah bukan sahaja berperanan sebagai mufti atau penasihat agama, tetapi juga telah mengarang beberapa buah kitab fiqh sebagai bahan pengajaran kepada murid-murid beliau dan juga sebagai panduan kepada masyarakat pada zaman beliau.

¹¹⁹ Shafie Abu Bakar, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah (Tuk Pulau Manis), 22.

¹²⁰ Ambak bin Ismail (AJK Majlis Fatwa Terengganu dan juga generasi ke-8 keturunan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah), dalam temubual bersama penulis, 1 Februari 2011.

¹²¹ Ismail bin Embong (Generasi ke-8 dari keturunan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah), dalam temubual bersama penulis pada 1 Februari 2011.

Terdapat tiga buah penulisan dalam bidang fiqh yang jelas dikarang oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah iaitu Kitab *al-Kifayah*, Risalah *al-Naql* dan Risalah *Kayfiyah Niyyah*. Syeikh Abdul Malik bin Abdullah aktif di dalam bidang penulisan kitab semenjak berada di Aceh. Tetapi kitab-kitab yang ditulis di Aceh lebih berbentuk salinan semula dan terjemahan¹²².

i- Kitab *al-Kifayah*

Kitab yang kedua terbesar hasil karangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ialah Kitab *al-Kifayah* yang membicarakan tentang Usuluddin dan fiqh. Ia membicarakan tentang persoalan-persoalan aqidah dan hukum-hukum fiqh seperti taharah, solat, puasa, zakat, binatang yang halal dan haram dimakan dan pengurusan jenazah¹²³. Kitab ini dikarang bertujuan untuk dijadikan bahan pengajaran oleh beliau untuk masyarakat setempat. Namun, kitab ini tidak pernah dicetak dan sudah tidak berjaya ditemui oleh pengkaji kecuali dua naskhah yang tersimpan di Perpustakaan Negara Malaysia dan satu naskhah lagi di Muzium Kesenian Islam Malaysia.

Menurut Dato' Haji Ambak, beliau hanya mengetahui tentang Kitab *al-Kifayah* berdasarkan apa yang diterangkan dalam buku dan artikel, tetapi tidak pernah melihat sendiri kitab tersebut¹²⁴. Malah menurut keturunan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah yang lain seperti Ustaz Ibrahim bin Mohamad, Encik Mohamad bin Embong dan Tuan Haji Ismail bin Embong, mereka tidak pernah mengetahui tentang kewujudan Kitab *al-Kifayah* ini. Dengan ini, usaha untuk memelihara dan mencetak semula kitab ini sangat perlu dilakukan agar khazanah yang berharga ini dapat diambil manfaat dan terpelihara daripada lenyap begitu sahaja.

¹²² Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan Karangan-karangannya", 37.

¹²³ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, MSS587, Pusat Manuscrip Melayu, Perpustakaan Negara Malaysia Kuala Lumpur.

¹²⁴ Ambak bin Ismail (AJK Majlis Fatwa Terengganu dan juga generasi ke-8 keturunan Syaikh Abdul Malik bin Abdullah), dalam temubual bersama penulis, 1 Februari 2011.

ii- Risalah *al-Naql*

Risalah *al-Naql* merupakan sebuah kitab yang hanya mengandungi 23 halaman. Terdapat juga sebuah naskhah yang hanya mempunyai 14 halaman. Ini kerana dalam naskhah yang mengandungi 23 halaman terdapat beberapa pengulangan salinan dan terdapat juga komentar-komentar tambahan yang mungkin dibuat oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah¹²⁵. Kitab ini dikarang oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah kira-kira selepas tiga tahun beliau kembali ke tanahair dan banyak merujuk kepada kitab karangan Syeikh Jalāluddn as-Suyuṭī (849-911/ 1445-1505)¹²⁶. Ia disertai dengan dalil-dalil dari al-Quran, hadis, ijmak, qiyas dan sebagainya. Tujuan utama risalah atau kitab ringkas ini ditulis oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ialah bagi memberikan panduan tentang masalah bilangan jemaah yang tidak cukup 40 orang untuk dilaksanakan solat Jumaat terutamanya di kawasan-kawasan yang terpencil dengan bilangan penduduk yang sangat sedikit¹²⁷.

iii- Risalah *Kayfiyyah Niyyah*

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah menulis Risalah *Kayfiyyah Niyyah* berdasarkan karangan gurunya berjudul A'māl al-Fikri wa Rawiyyatu (Amalan-amalan Berdasarkan Fikiran-fikiran dan Riwayat-riwayat) dan juga karangan Syeikh Ahmad Ibn 'Aṭā'illāh berjudul *Miftāḥ al-'Ulā* (Kunci tertinggi). Kitab *Miftāḥ al-'Ulā* pula disaring dari karangan al-Imām al-Ghazālī berjudul *Iḥyā' 'Ulūm ad-dīn*. Risalah ini mengandungi perbincangan tentang niat yang menjadi asas dalam setiap amal ibadat¹²⁸.

¹²⁵ Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik dan Karangan-karangannya", 78.

¹²⁶ Ibrahim Mohamad, *Manaqib Tok Pulau Manis Syeikh Abdul Malik bin Syarif Abdullah*, 21.

¹²⁷ Shafie Abu bakar, "Syeikh Abdul Malik dan Karangan-karangannya", 78-79

¹²⁸ *Ibid*, h. 79.

2.7) PERANAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH SEBAGAI PENGASAS PENDIDIKAN ISLAM DI TERENGGANU

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah menjadi pelopor kepada pengajian pondok secara tradisi dan tertua di Terengganu. Beliau telah membina rumahnya berhampiran dengan Masjid Kampung Pulau Manis. Perpindahan Sultan dan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ke Kampung Pulau Manis ini telah menjadikan Kampung Pulau Manis sebagai Pusat Pentadbiran dan Pusat Kerohanian Islam. Tidak lama selepas Syeikh Abdul Malik bin Abdullah memulakan pengajian, ramai pelajar yang datang dari segenap pelusuk negeri untuk berguru dengan beliau¹²⁹. Malah, pelajar-pelajar beliau bukan sahaja datang dari Terengganu, tetapi dari seluruh Semenanjung Tanah Melayu. Para pelajar yang datang telah membina rumah-rumah kecil atau dikenali sebagai pondok di sekeliling masjid sebagai tempat penginapan mereka sepanjang pengajian¹³⁰.

Selain menjadi pusat pendidikan Islam yang terawal, kawasan pengajian Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ini juga telah dipenuhi dengan kitab-kitab yang digunakan sebagai bahan pengajaran dan rujukan. Beliau telah menggunakan kitab-kitab yang dibawa pulang dari Mekah, Aceh dan kitab-kitab yang dikarang sendiri¹³¹.

Pengajian yang diasaskan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ini menggunakan model pengajian di Masjid al-Haram yang berpusatkan masjid. Ramai juga pelajar-pelajar dari luar perkampungan beliau yang datang menuntut ilmu dan mendirikan tempat-tempat kediaman sepanjang mengikuti pengajian. Kurikulumnya pula merangkumi ilmu fiqh, usuluddin, tasawuf, tafsir hadis, nahu saraf dan sastera keagamaan. Penguasaan terhadap ilmu nahu dan saraf sangat dititik beratkan kerana pelajar-pelajar perlu memahami kitab-kitab berbahasa Arab¹³².

¹²⁹ Ibrahim Mohamad, *Manaqib Tok Pulau Manis Syeikh Abdul Malik bin Syarif Abdullah*, 28.

¹³⁰ Tok Pulau Manis, [Http://islaminus.blogspot.com/2009/06/Tok-Pulau-Manis-1650-1736.html](http://islaminus.blogspot.com/2009/06/Tok-Pulau-Manis-1650-1736.html), dicapai pada 7 Mac 2011.

¹³¹ Shafie Abu Bakar, "Tok Pulau Manis dan Pengasasan Pendidikan Islam", 59.

¹³² Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik dan karangan-karangannya", 73-74.

Hasil daripada pengasasan sistem pengajian pondok oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah di Terengganu, telah lahir ramai ulama-ulama yang hebat dan tradisi pengajian pondok di Terengganu yang diasaskan oleh beliau diteruskan pula oleh keturunan dan murid-murid beliau.

Keturunan beliau yang paling terkenal mengendalikan institusi pengajian beliau ialah Haji Abdul Malik bin Isa iaitu cicit kepada Syeikh Abdul Malik bin Abdullah. Pusat Pengajian yang dikendalikan oleh Haji Abdul Malik bin Isa ini sering dikunjungi oleh ramai pelajar yang akhirnya menjadi ulama terkenal. Di antaranya ialah Ali bin Qadi Muhammad Patani dan Lebai Jaafar bin Zakariyya al-Fatani. Anak kepada Haji Abdul Malik bin Isa iaitu Haji Muhammad bin Haji Abdul Malik, juga meneruskan tradisi pengajian yang telah dimulakan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah¹³³.

2.8) KELEBIHAN-KELEBIHAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH

Sebagai seorang ulama yang hebat dan berketurunan istana, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah merupakan seorang imam yang masyhur di kalangan masyarakat ketika itu. Beliau juga sering digambarkan sebagai seorang ulama yang mempunyai banyak keistimewaan atau karamah yang tidak ada pada imam biasa.

Sewaktu masih kecil, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah menunjukkan ciri-ciri sebagai seorang pelajar yang pintar. Ketika gurunya mengajar huruf-huruf al-Quran seperti (﴿) , beliau dengan pantas akan menyebut (ﴽ). Kebijaksanaan beliau dalam pelajarannya telah menyebabkan gurunya tidak sanggup lagi mengajarnya dan akhirnya telah menghantar Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ke Mekah untuk menuntut ilmu¹³⁴.

Ketika berada di Mekah pula, berlaku satu peristiwa pelik di mana kenalan-kenalan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah di sana telah bertanyakan beliau apakah

¹³³ Shafie Abu Bakar, "Tok Pulau Manis dan Pengasasan Pendidikan Islam", 61.

¹³⁴ Ibid.

makanan yang paling sedap di tanahair beliau. Beliau memberitahu bahawa makanan yang paling sedap ialah buah durian sambil menceritakan sifat-sifat buah tersebut. Kenalan-kenalan dan guru beliau terpegun mendengar apa yang diceritakan kerana tidak pernah mendengar mahupun melihatnya. Keesokan harinya, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah membawa sebiji buah durian untuk ditunjukkan kepada rakan-rakan dan gurunya di Mekah. Dalam masa yang sama, sebiji daripada dua biji buah durian yang terdapat pada pokok di halaman rumah keluarganya di Terengganu¹³⁵.

Buah durian yang dibawa oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah diletakkan di dalam masjid dan jemaah yang hadir berebut-rebut untuk melihat dan menciumnya sehingga duri-duri-duri yang tajam menjadi tumpul. Peristiwa ini diceritakan berlaku pada suatu malam di antara waktu Maghrib dan Isyak¹³⁶. Melalui kisah yang sering diceritakan secara lisan ini, keturunan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah mempercayai bahawa beliau pernah suatu ketika diberikan keistimewaan oleh Allah S.W.T. untuk bergerak dari satu tempat ke satu tempat yang lain dalam waktu yang sebegitu singkat walaupun jaraknya beribu batu.

Berdasarkan temubual pengkaji dengan Tuan Haji Ismail bin Embong, iaitu keturunan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, terdapat dua lagi peristiwa menarik yang pernah diceritakan kepadanya oleh nenek moyangnya secara lisan. Menurut beliau, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah merupakan seorang yang kuat amal ibadatnya dan amat gemar mendirikan solat di bawah sepohon pokok rengas yang biasanya tidak boleh dimakan kerana berbisa. Tetapi, dengan izin Allah s.w.t. buah-buah rengas yang tumbuh

¹³⁵ Ambak bin Ismail (AJK Majlis Fatwa Terengganu dan juga generasi ke-8 keturunan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah), dalam temubual bersama penulis, 1 Februari 2011.

¹³⁶ Ibid

daripada dahan yang memayungi tempat solat Syeikh Abdul Malik bin Abdullah boleh dimakan dan menjadi manis¹³⁷.

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah juga diceritakan pernah bertemu dengan malam Lailatul Qadar. Sudah menjadi amalan kebiasaan para salafussoleh, mereka gemar bangun pada sepertiga malam untuk berqiamullail, khususnya di bulan Ramadhan. Pada suatu malam, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah mengambil wudhuk di tepi sebuah sungai dan serbannya diletakkan pada dahan pokok yang rendah. Selesai sahaja berwudhuk, beliau terus mendirikan solat sunat dan terlupa tentang serbannya tadi. Keesokan harinya, apabila beliau teringat pada serban yang telah ditinggalkan, beliau pun bergegas ke sungai tempatnya berwudhuk. Apa yang mengejutkan, dahan tempat beliau meletakkan serbannya semalam berada di bahagian atas pokok seolah-olah pokok itu telah bangun daripada sujud¹³⁸.

Satu lagi peristiwa aneh yang juga berlaku di bulan Ramadhan ialah pokok sirih sujud kepada Syeikh Abdul Malik bin Abdullah. Pada suatu ketika, ayahnya Sharif Abdullah telah datang mengunjunginya di rumah. Sebelum waktu berbuka tiba, ayahnya memintanya supaya mengambil daun sirih pada pokok sirih di halaman rumahnya sebagai juadah berbuka puasa. Namun, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah tidak segera mengambilnya kerana katanya waktu berbuka masih lambat. Apabila waktu berbuka sangat hampir, beliau pun bangun untuk mengambilnya tanpa tergopoh-gapah. Sebaik sahaja beliau tiba berhampiran pohon itu, dengan tiba-tiba ia sujud ke arahnya dan memudahkan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah untuk memetik daun sirih¹³⁹.

Peristiwa-peristiwa aneh yang diterangkan di atas tidak dapat dipastikan kesahihannya kerana telah berlaku beratus-ratus tahun yang lampau dan tiada rujukan

¹³⁷ Ismail bin Embong (Generasi ke-8 dari keturunan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah), dalam temubual bersama penulis pada 1 Februari 2011.

¹³⁸ Norizan binti Abdul Kadir, "Peristiwa2 Dalam Kehidupan Tok Pulau Manis" *Warisan*, (2:1980/81), 21.

¹³⁹ *Ibid*, 21.

yang sahih dicatatkan. Walau bagaimanapun, ia sering diceritakan secara lisan dari satu generasi kepada generasi yang lain sehingga ke hari ini.

2.9) PENUTUP

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah merupakan seorang ulama yang telah memulakan tradisi keilmuan di Terengganu. Sumbangan beliau samada dalam bentuk pengajaran kepada masyarakat, penghasilan kitab-kitab agama dan penasihat agama kepada Sultan telah meninggalkan sumbangan yang begitu besar kepada perkembangan Islam di Terengganu. Dengan sokongan daripada pemerintah ketika itu iaitu Sultan Zainal Abidin I, aktiviti penyebaran ilmu oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah menjadi lebih mudah dan lancar.

BAB 3

3.1) PENGENALAN

Setelah menghuraikan tentang sejarah Negeri Terengganu ketika hayat Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan juga riwayat hidup beliau, pengkaji akan menjelaskan pula latar belakang Kitab *al-Kifayah* dan metodologi penulisannya. Di antara perkara penting yang perlu dihuraikan dalam bab ini ialah huraian tajuk kitab, tarikh penulisan dan penyalinannya, nisbah kitab kepada pengarang, kepentingan kitab, pembahagian bab-bab, metodologi penulisan kitab dan pendalilannya.

3.2) LATARBELAKANG KITAB *AL-KIFAYAH* DAN CIRI-CIRI FIZIKALNYA

3.2.1) Huraian Tajuk Kitab

Sesebuah manuskrip biasanya mempunyai tajuk tersendiri seperti mana buku-buku yang ditulis ketika ini. Ketiga-tiga naskhah yang digunakan oleh pengkaji dalam kajian ini mengandungi catatan nama tajuk kitab dengan jelas. Di dalam Naskhah A, nama kitab dinyatakan pada halaman pertama di bahagian atas:

"هذا الكتاب المسمى بالكافية ترجمة الإمام العالم العلامة تو فولو مانس ترغكانو"

Maksudnya: "Kitab ini dinamakan dengan al-Kifayah terjemahan al-Imam yang alim Tok Pulau Manis"¹⁴⁰.

Berbeza dengan Naskhah A, nama Kitab *al-Kifayah* di dalam naskhah B dinyatakan pada halaman keempat terakhir:

"Tamat Kitab al-Kifayah ini pada hari Khamis pada 2hb Safar daripada karangan Imam Syafie pada hijrah Nabi S.A.W. 1180H Wallahu'lam tamat Amin..".¹⁴¹

¹⁴⁰ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, MSS517 (folio 2), Pusat Manuskip Melayu, Perpustakaan Negara Malaysia Kuala Lumpur.

¹⁴¹ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, MSS1897 (folio 236), Pusat Manuskip Melayu, Perpustakaan Negara Malaysia Kuala Lumpur.

Pada Naskhah C, nama kitab dinyatakan pada ayat terakhir halaman yang mengandungi kolofon iaitu:

“Maka tamatlah Kitab Kifayah bulan Zulkaedah pada hari Isnin...”¹⁴²

Selain daripada tiga buah naskhah yang dikaji, dua buah naskhah lagi yang pernah dikaji oleh Shafie Abu Bakar juga dicatatkan nama Kitab *al-Kifayah*:

i- Naskhah A

“Ini kitab dikatai orang *Kifayah* namanya daripada susunan Datuk Pulau Manis yang dimasyhur orang dengan keramatnya”.

ii- Naskhah B

“Sesungguhnya telah sempurnalah *Kifayah* ini, karangan Haji Abdul Malik. Pemiliknya ialah....”¹⁴³

Daripada kesemuauraian di atas, didapati tiada sebarang pertikaian tentang tajuk kitab yang sedang dikaji ini.

Perkataan “*Kifayah*” berasal dari kalimah Arab yang bermaksud ‘mencukupi’. Fardu kifayah pula membawa erti kewajipan yang harus dikerjakan oleh ummat Islam yang mukallaf. Kewajipan tersebut cukup atau memadai sekiranya dilakukan oleh sebahagian ummat Islam. Jika salah seorang atau sebahagian daripada orang Islam telah mengerjakannya, maka orang yang lain bebas dari kewajiban tersebut. Tetapi jika kewajipan itu tidak dikerjakan oleh sebahagian ummat Islam, meskipun seorang, maka seluruh ummat Islam setempat akan berdosa kerananya. Contohnya ialah menguruskan jenazah orang Islam”¹⁴⁴.

Dengan ini, dapat disimpulkan bahawa perkataan *Kifayah* bagi tajuk kitab ini membawa maksud ilmu-ilmu agama yang sangat penting, mencukupi dan menjadi asas

¹⁴² Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, IAMM 1998, 1.179 (folio 60), Muzium Kesenian Islam Malaysia

¹⁴³ Shafie Abu Bakar (1977), Institusi Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah (satu Corak Pengajaran Tradisi di Terengganu) Dan Kitab-kitab PadaNya, Disertasi Sarjana Universiti kebangsaan Malaysia, 78-79.

¹⁴⁴ M. Abdul Mujieb et al, *Kamus Istilah Fiqih* (Batu Caves: Advance Publication, 1997), 238.

bagi seorang muslim. Ini bermaksud Kitab *al-Kifāyah* ialah kitab yang mengandungi perbahasan yang lengkap tentang ilmu asas yang wajib diketahui oleh seorang muslim atau disebut juga sebagai ilmu fardu ain.

3.2.2) Tarikh Penulisan dan Penyalinan Kitab

Kajian tentang isi kandungan sesebuah manuskrip tidak akan lengkap sekiranya aspek tarikh penulisan dan penyalinannya tidak dititikberatkan. Ini kerana sebuah manuskrip itu biasanya dikarang kerana adanya keperluan bagi masyarakat yang hidup pada zaman tersebut. Dengan ini, seseorang yang terlibat dengan kajian dalam bidang teks perlu juga mengkaji tarikh penulisan dan penyalinan manuskrip yang dikaji.

Berdasarkan kepada apa yang tercatat pada ketiga-tiga buah naskhah Kitab *al-Kifāyah* yang ditemui oleh pengkaji, cara penulisan tarikhnya adalah berbeza-beza. Pada Naskhah A atau naskhah induk bagi kajian ini, dicatatkan hari, tarikh bulan dan tahun selesai penyalinannya oleh Muhammad Hussin bin Abdul Latif atau lebih dikenali sebagai Tok Kelaba. Beliau mencatatkannya di dalam Bahasa Arab iaitu:

"وقد حصل الفراغ من هذه الرسالة في يوم الأحد المبارك وقت الظهر الثالث عشر
شهر ذوالقعدة سنة ١٢٩٧ بعد الهجرة التي صر من بلاد المكّة إلى بلاد المدينة الف
مئنان تسعون سبع في القول الصحيح فكان الفقير الخاتم للرسالة هذه سمي محمد
حسين بن عبد اللطيف ..."

Maksudnya: "Sesungguhnya pada hari Ahad yang diberkati, pada waktu zuhur 13hb Zulkaedah, pada tahun 1297 selepas hijrah Nabi s.a.w dari Negeri Mekah ke Negeri Madinah seribu dua ratus pada pandangan yang sahih. Maka adalah *al-faqīr* yang mengkhatamkan risalah ini namanya Muhammad Husin bin Abdul Latif..."¹⁴⁵

Catatan di atas menerangkan Naskhah A ini selesai disalin pada hari Ahad bersamaan 13hb Zulkaedah 1297H/ 1879M. Ini bermakna naskhah ini selesai disalin selepas 129 tahun kematian Syeikh Abdul Malik bin Abdullah iaitu pada tahun 1736M.

¹⁴⁵ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifāyah*, MSS517 (folio 118), Pusat Manuskrip Melayu, Perpustakaan Negara Malaysia Kuala Lumpur.

Dengan adanya tarikh penyalinan ini, maka usia naskhah ini dapat dipastikan dengan mudah iaitu 132 tahun.

Pada Naskhah B pula, dinyatakan hari, tarikh, bulan dan tahun tamatnya Kitab *al-Kifayah* tanpa dijelaskan samada tamat penulisan atau penyalinan. Pada bahagian akhir naskhah ini dicatatkan:

“Tamat Kitab *al-Kifayah* ini pada hari Khamis pada 2hb Safar daripada karangan Imam Shafie pada hijrah Nabi S.A.W. 1180H Wallahu’lam...”¹⁴⁶

Daripada kenyataan di atas, didapati Naskhah ini telah tamat disalin pada hari Khamis bersamaan 2hb Safar 1180H (1766M) tanpa dijelaskan tamat penulisan atau tamat penyalinan. Pada pandangan pengkaji, maksud perkataan ‘tamat’ pada bahagian akhir naskhah ini ialah selesai penyalinan. Ini kerana tarikh yang tercatat ialah 36 tahun selepas kematian Syeikh Abdul Malik bin Abdullah. Usia naskhah ini pula jauh lebih tua daripada Naskhah A iaitu 245 tahun.

Pada Naskhah C pula, hanya dicatatkan hari dan bulan tamatnya Kitab *al-Kifayah*. Tiada catatan tentang tarikh dan tahun. Pada bahagian akhir naskhah dicatatkan:

“Maka tamatlah Kitab *Kifayah* bulan Zulkaedah pada hari Isnin...”¹⁴⁷

Seperiti Naskhah B, pada naskhah C juga tidak dijelaskan samada hari dan bulan yang dicatatkan berkaitan dengan penulisan kitab atau penyalinannya sahaja. Tahun naskhah ini selesai ditulis atau disalin langsung tidak dicatatkan pada halaman-halaman yang dijumpai oleh pengkaji. Sekiranya ada dicatatkan, kemungkinan ia terdapat pada halaman yang telah hilang atau rosak.

¹⁴⁶ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, MSS517 (folio 233), Pusat Manusrip Melayu, Perpustakaan Negara Malaysia Kuala Lumpur.

¹⁴⁷ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, IJAMM 1998, 1, 179 (folio 60), Muzium Kesenian Islam Antarabangsa Malaysia.

Dua buah naskhah Kitab *al-Kifāyah* yang dijumpai oleh pengkaji lepas iaitu Shafie Abu bakar di Institusi Pengajian Syeikh Abdul Malik bin Abdullah juga didapati tidak dicatatkan tarikh sebenar kitab ini ditulis. Apa yang ada hanyalah tarikh selesai penyalinan¹⁴⁸.

Daripada penelitian terhadap ketiga-tiga naskhah Kitab *al-Kifāyah* tiada satu pun naskhah yang menyatakan tarikh asal Syeikh Abdul Malik mengarang Kitab *al-Kifāyah* ini. Setakat ini, belum dapat dipastikan bilakah tarikh sebenar Syeikh Abdul Malik bin Abdullah mengarang kitab ini. Daripada perbandingan di antara ketiga-tiga naskhah yang dibuat, didapati Naskhah B jauh lebih tua usianya berbanding dengan Naskhah A yang ditulis 131 tahun selepasnya.

3.2.3) Nisbah Kitab Kepada Pengarang Dan Penyalin Kitab

Telah menjadi tradisi, kebanyakan ulama silam tidak menulis nama mereka pada kitab yang dikarang kerana ingin mengelakkan perasaan riyak serta sanjungan yang melampau. Mereka menghasilkan karya hanya dengan satu tujuan, iaitu menyebarkan ilmu Allah Taala kepada masyarakat setempat ketika itu. Namun, seskorang pengkaji manuskrip pada zaman ini amat perlu memastikan kesahihan pengarangnya kerana pemikiran dan gaya penulisan yang terdapat di dalam kitabnya akan menggambarkan peribadi seseorang pengarang.

Daripada penelitian yang telah dibuat oleh pengkaji terhadap ketiga-tiga buah naskhah Kitab *al-Kifāyah*, didapati hanya Naskhah A yang menyatakan dengan jelas bahawa pengarang kitab ini ialah Syeikh Abdul Malik bin Abdullah. Pada halaman kedua naskhah ini dicatatkan di dalam Bahasa Arab oleh penyalinnya:

¹⁴⁸ Shafie Abu Bakar, "Institusi Syeikh Abdul Malik bin Abdullah: Satu Corak Pengajian Tradisi di Terengganu dan Kitab-kitab Padanya" (Tesis Sarjana, Jabatan Persuratan, Selangor, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1977), 78-79.

"هذا الكتاب المسيحي بالكفاية ترجمة الإمام العالم العلام توك فولو مانيس ترغكانو"

Maksudnya: "Kitab ini dinamakan dengan *al-Kifayah* terjemahan¹⁴⁹ *al-Imām* yang alim Tok Pulau Manis"¹⁵⁰.

Pada Naskhah B, tidak disebutkan nama Syeikh Abdul Malik bin Abdullah atau gelarannya Tok Pulau Manis, sebaliknya dicatatkan nama pengarangnya ialah Imam Shafie. Kenyataan yang terdapat di dalam naskhah B ini telah mencetuskan pertikaian siapakah sebenarnya pengarang Kitab *al-Kifayah*¹⁵¹:

"Tamat Kitab al-Kifayah ini pada hari Khamis pada 2hb Safar daripada karangan Imam Shafie pada hijrah Nabi S.A.W. 1180H Wallahu'lam tamat Amin..."¹⁵²

Walau bagaimanapun, hasil temubual pengkaji dengan Dato' Haji Ambak bin Ismail, beliau berpandangan karangan Imam Shafie yang dimaksudkan di dalam Naskhah B ialah Kitab *al-Kifayah* yang banyak menukilkan pandangan-pandangan dalam Mazhab Shafie dan bukannya membawa maksud pengarang kitab ini bernama Syafie¹⁵³.

Pada halaman-halaman Naskhah C yang ditemui pengkaji, tidak ada catatan tentang nama pengarang kitab ini. Disebabkan halaman yang ada hanya 55% daripada keseluruhan kandungan kitab, maka besar kemungkinan nama pengarangnya dicatatkan pada halaman pengenalan yang telah hilang.

Walaupun catatan di dalam Naskhah B mencetuskan percanggahan pendapat tentang siapakah sebenarnya pengarang kitab ini, pengkaji sangat yakin bahawa pengarang Kitab *al-Kifayah* ialah Syeikh Abdul Malik bin Abdullah. Pengkaji lebih cenderung kepada pandangan Dato' Haji Ambak bin Ismail yang mengatakan

¹⁴⁹ Perkataan ini juga boleh membawa maksud 'dikarang' atau 'disusun'. Wan Ali b Wan Mamat (Pensyarah UIAM, Pengkaji Manuscrip Melayu, dalam temubual dengan penulis, 26hb Mei 2011).

¹⁵⁰ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, MSS517 (folio 2).

¹⁵¹ Wan Mohd Shaghir Abdullah, "Tok Pulau Manis Syeikh Abdul Malik Terengganu", Utusan Malaysia, 22 Oktober 2007, 18.

¹⁵² Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, MSS 1897, (folio 236).

¹⁵³ Ambak bin Ismail (AJK Majlis Fatwa Terengganu dan juga generasi ke-8 keturunan Syaikh Abdul Malik bin Abdullah), dalam temubual bersama penulis, 1 Februari 2011.

pengarang Kitab *al-Kifāyah* banyak menukilkan pandangan dalam Mazhab Syafie, bukannya dikarang oleh seseorang yang bernama Shafie. Pandangan pengkaji diperkuuhkan lagi dengan fakta-fakta yang telah ditemui oleh Shafie Abu Bakar dalam kajian M.A. beliau¹⁵⁴. Dalam kajian tersebut, beliau telah meneliti dua buah Naskhah Kitab *al-Kifāyah* yang ketika itu tersimpan di tempat-tempat pengajian agama di Terengganu yang beliau namakan sebagai Institusi Pengajian Syeikh Abdul Malik bin Abdullah. Dalam kedua-dua naskah yang dikaji, terdapat catatan tentang pengarang Kitab *al-Kifāyah*:

iii- Naskhah A

“Ini kitab dikatai orang *al-Kifāyah* namanya daripada susunan Datuk Pulau Manis yang dimasyhur orang dengan keramatnya”¹⁵⁵.

iv- Naskhah B

“Sesungguhnya telah sempurnalah *Kifāyah* ini, karangan Haji Abdul Malik. Pemiliknya ialah.....”¹⁵⁶.

Dengan fakta-fakta yang telah dikemukakan di atas, terdapat asas yang sangat kuat untuk dinisbahkan Kitab *al-Kifāyah* ini kepada Syeikh Abdul Malik bin Abdullah atau dikenali juga dengan Tok Pulau Manis.

Perkara lain yang perlu juga diketahui oleh seseorang pengkaji manuskrip ialah penyalin kitab. Daripada tiga buah naskhah yang dikaji, hanya sebuah sahaja dicatatkan nama penyalinnya. Kenyataan tentang penyalinnya dapat dilihat pada Naskhah A di bahagian penutup dan ditulis dalam Bahasa Arab iaitu:

”فَكَانَ الْفَقِيرُ الْخَاتَمُ الرِّسَالَةُ هَذَا شَهِيْدٌ مُحَمَّدٌ حُسْنَى بْنُ عَبْدِ اللَّطِيفِ بْنِ الْمَرْحُومِ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ فِي الْبَلَادِ الْكَلَابِيِّ فِي دَارِ الْبَرِّيْسِ الْمُضِيْعِ الْمُتَجَاهِ رَحْمَةُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ...”

Maksudnya: “Maka adalah *al-faqīr* yang mengkhatamkan risalah ini namanya Muhammad Hussin Bin Abdul Latif bin al-Marhum Abdul

¹⁵⁴ Shafie Abu Bakar, “Institusi Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah; Satu Corak Pengajian Tradisi di Terengganu Dan Kitab-kitab PadaNya”, 78-79.

¹⁵⁵ Ibid, 78.

¹⁵⁶ Ibid,79.

Mukmin di Negeri Kelaba di Kampung Beris yang daif yang berhajat kepada rahmat Tuhan semesta alam...”¹⁵⁷

Daripada kenyataan di atas, penyalin bagi Naskhah A ialah Muhammad Hussin Bin Abdul Latif yang menulisnya di Kampung Beris, Negeri Kelaba. Beliau juga dikenali sebagai Tok Kelaba dan merupakan seorang penyalin kitab yang telah mendapat pendidikan dalam pelbagai bidang ilmu agama di Mekah dengan Syeikh Ahmad bin Muhammad Zain al-Fatani. Kitab *al-Kifayah* adalah kitab salinan beliau yang pertama dan beliau telah melibatkan diri di dalam bidang penyalinan kitab hampir 55 tahun. Ini kerana salinan terakhir beliau ialah pada tahun 1354H (1935M)¹⁵⁸.

Dalam dua buah naskhah yang dikaji oleh Shafie Abu Bakar, sebuah daripadanya dicatatkan nama penyalin:

وقد تم (تمت) هذه الكفاية للحاج عبد الملك وصاحبها مريم بنت حاج احمد وكاتبه
الفقير الحقير المعترف بالذنب والتقصير علي ابن القاضي حاج محمد صالح فطاني ثم
الترغكانوى ...

Maksudnya: “ Sesungguhnya telah sempurnalah *Kifayah* ini, karangan Haji Abdul Malik. Pemiliknya ialah Mariam binti Haji Ahmad, penulisnya ialah faqir yang hina yang mengakui berdosa dan taqsir iaitu ‘Ali bin qadi haji Muhammad Salih Fatani yang kemudian tinggal di Terengganu¹⁵⁹.

3.2.4) Tujuan Kitab *al-Kifayah* Dikarang

Sesebuah kitab biasanya dikarang kerana tujuan yang tertentu. Berdasarkan penelitian kepada ketiga-tiga naskhah yang ada, tidak terdapat kenyataan oleh pengarang tentang apakah tujuan Kitab *al-Kifayah* ini dikaji.

¹⁵⁷ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, MSS517 (folio 119).

¹⁵⁸ Wan Mohd Shaghir Abdullah, “Tokoh-tokoh Penyalin Kitab dari Semenanjung Tanah Melayu” dalam *Jurnal Filologi Melayu* (Jilid 2,1993), 47.

¹⁵⁹ Shafie Abu Bakar, “Institusi Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah : Satu Corak Pengajaran Tradisi di Terengganu Dan Kitab-kitab PadaNya”,78-79.

Sebagai kitab fiqh tertua yang ditulis di Terengganu dan di antara kitab fiqh tertua di Tanah Melayu selepas Kitab *Širāt al-Mustaqīm*, pengkaji berpendapat Kitab *al-Kifāyah* ini dikarang dengan tujuan untuk menyebarkan ilmu agama yang asas samada dari aspek tauhid dan juga fiqh kepada masyarakat ketika itu. Memandangkan pengetahuan agama Islam di kalangan masyarakat ketika itu sangat terbatas dan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah merupakan salah seorang penduduk Tanah Melayu yang terawal menuntut ilmu di Mekah¹⁶⁰, sudah tentulah Kitab *al-Kifāyah* ini menjadi perhatian rakyat Terengganu ketika itu dan memainkan peranan besar di dalam menyebarkan ilmu agama Islam.

Pada akhir abad ke-17 dan awal abad ke-18, kitab-kitab agama yang ditulis di dalam bahasa Melayu khususnya yang membahaskan ilmu fiqh juga amat terhad¹⁶¹. Kitab fiqh yang ada pada zamannya hanyalah kitab yang dikarang oleh ulama Aceh dan kitab yang dianggap paling muktabar sehingga pertengahan abad ke-19 ialah kitab karangan Syeikh Nūr al-Dīn al-Rānīrī iaitu Kitab *Širāt al-Mustaqīm* (1054H/1664M)¹⁶². Hasil daripada penelitian pengkaji, tidak terdapat ulama lain di Terengganu maupun di negeri-negeri lain yang menghasilkan kitab fiqh ketika itu selain Syeikh Abdul Malik bin Abdullah yang mengarang Kitab *al-Kifāyah*, Risalah *al-Naql* dan Risalah *Kayfiyyah al-Niyyah*. Kitab fiqh yang kedua penting di alam Melayu selepas *Širāt al-Mustaqīm* ialah Kitab *Mir'āt al-Tullāb li Ma'rīfah al-Shārī'ah al-Malik al-Wahhāb* yang dikarang oleh Syeikh Abdul Ra'ūf al-Fansūrī (1024H/1615M-1105H/1693M). Seterusnya, muncul pula Kitab *Sabīl al-Muhtadīn* karangan Syeikh Muhammad Arshad al-Banjari yang dihasilkan pada tahun 1195H/1779M¹⁶³. Dalam tempoh di antara kemunculan Kitab *Mir'āt al-Tullāb li Ma'rīfah al-Shārī'ah al-Malik al-Wahhāb* dan Kitab *Sabīl al-*

¹⁶⁰ Mohammad Redzuan Othman, "The Role of Makka-Educated Malays In The Development Of Early Islamic Scholarship and Education In Malaya" dalam *Jurnal of Islamic Studies*, 9:2,(1998),147.

¹⁶¹ Shafie Abu Bakar, "Risalah Naql Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dengan Anotasi", *PESAKA*, (3, 1985), 2.

¹⁶² Abdul Kadir Muhammad, *Sejarah Pemisian Hukum Islam di Malaysia* (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka,1996), 34.

¹⁶³ *Ibid.*

Muhtadin, lahirlah Kitab *al-Kifayah*. Kelahiran kitab-kitab fiqh karangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dalam tempoh tersebut dilihat bertujuan untuk mengisi kekurangan bahan-bahan rujukan khususnya dalam bidang fiqh untuk masyarakat Melayu ketika itu.

Kemunculan sebuah risalah fiqh karangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah iaitu Risalah *al-Naql* telah membuktikan bahawa beliau telah menjadi tempat rujukan masyarakat Terengganu apabila berlaku isu-isu berkaitan dengan hukum Islam. Ini kerana pada waktu itu banyak kampung-kampung terpencil yang penduduknya sangat sedikit sehingga menimbulkan masalah untuk mendapatkan 40 orang lelaki dewasa bagi dilaksanakan solat Jumaat. Bagi merungkai permasalahan ketika itu, Syeikh Abdul Malik telah mengarang Kitab *al-Naql* yang membincarkan pendapat ulama-ulama tentang bilangan tersebut untuk dijadikan panduan masyarakat setempat dan sezamannya¹⁶⁴. Oleh sebab itu, tidak mustahil Kitab *al-Kifayah* ini juga dikarang untuk memberi penjelasan kepada masyarakat ketika itu yang sangat ketandusan ilmu-ilmu Islam tentang perkara-perkara asas yang wajib diketahui dan difahami oleh seorang muslim.

Selain itu, Kitab *al-Kifayah* ini juga dikarang sebagai teks asas atau sebahagian daripada silibus bagi para pelajar yang mengikuti pengajian di pondok yang diasaskan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah sendiri. Hal ini telah dinyatakan oleh Shafie Abu Bakar di dalam kajiannya:

“Kitab ini dikarang untuk kegunaan di dalam pengajaran di institusi pengajian yang diasaskan oleh ulama tersebut (Syeikh Abdul Malik bin Abdullah) dan panduan keagamaan masyarakat setempat.”¹⁶⁵

¹⁶⁴ Shafie Bin Abu Bakar, “Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan Karangan-karangannya”, *PESAKA* ,(2, 1984), 79.

¹⁶⁵ Ibid, 78.

3.2.5) Kepentingan Kitab *al-Kifāyah*

- i- Mempunyai nilai sejarah yang sangat tinggi kerana setakat penemuan yang ada, kitab ini merupakan kitab fiqh pertama dikarang di Terengganu dan merupakan kitab fiqh ketiga tertua di Tanah Melayu selepas Kitab *Sirāt al-Mustaqīm* dan *Mir'āt al-Tullāb*.
- ii- Kitab ini tetap sesuai dijadikan bahan pengajaran di surau dan masjid-masjid pada hari ini kerana ia mengandungi perbahasan tentang perkara-perkara asas tauhid dan fiqh yang wajib diketahui oleh seorang muslim. Perbahasan di dalam kitab ini pula adalah paling lengkap iaitu mengandungi tujuh bab tentang fiqh berbanding dua buah risalah karangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah iaitu *al-Naql* dan *Kayfiyyat Al-Niyah* yang masing-masing hanya memfokuskan kepada satu bab sahaja.
- iii- Kitab yang ditulis dalam Bahasa Melayu dan bertulisan jawi ini telah menjadi rujukan yang sangat penting kepada masyarakat setempat kerana kebanyakan kitab-kitab yang ada pada masa itu berbahasa Arab dan tentulah tidak difahami oleh masyarakat yang rata-ratanya berbangsa Melayu.
- iv- Kelahiran kitab ini telah menjadi bukti yang mengukuhkan lagi fakta bahawa Negeri Terengganu merupakan tempat perkembangan Islam sejak beberapa abad yang lalu.
- v- Kewujudan kitab ini juga menggambarkan kesungguhan pengarang menyebarkan ilmu kepada seluruh masyarakat khususnya di Terengganu sekaligus menjadi perintis kepada kegiatan penulisan kitab yang sebelumnya lebih banyak tertumpu di Aceh.

3.2.6) Ciri-ciri Fizikal Naskhah-naskhah Kitab *al-Kifayah*

3.2.6.1) Bilangan Halaman

Seperti kitab-kitab silam yang lain, bilangan halaman bagi setiap naskhah Kitab *al-Kifayah* juga berbeza-beza bergantung kepada saiz tulisan yang akhirnya mempengaruhi bilangan patah perkataan dan bilangan baris ayat yang ditulis pada setiap halaman. Perbezaan bilangan halaman pada ketiga-tiga Naskhah Kitab *al-Kifayah* dapat dilihat dalam jadual di bawah:

Jadual 3.2.6 : Bilangan halaman setiap naskhah Kitab *al-Kifayah*

	Naskhah	Bil halaman yang ditemui	Anggaran / Bil halaman sebenar
1	A	122	119
2	B	235	255
3	C	61	109

Bilangan halaman sebenar bagi Naskhah B yang ditemui dalam keadaan yang tidak lengkap halamannya diperolehi dengan membandingkan isi kandungannya dengan Naskhah A. Naskhah B didapati bermula dengan perbincangan tentang sifat-sifat Allah Taala. Isi kandungan yang ada pada Naskhah B ialah 92%. Formula berikut digunakan untuk mendapatkan jumlah halaman sebenar:

$$92\% = 235 \text{ halaman}$$

$$100\% = 235 \text{ halaman} \times 100\% \div 92\%$$

= 255 halaman

Begitu juga dengan naskhah C yang hanya mengandungi 56% sahaja perbincangannya berbanding Naskhah A, bilangan halaman sebenarnya diperolehi dengan menggunakan formula di atas:

$$56\% = 61 \text{ halaman}$$

$$100\% = 61 \text{ halaman} \times 100 \div 56\%$$

$$= 109 \text{ halaman}$$

3.2.6.2) Jenis Kertas dan Dakwat

Dalam mengkaji isi kandungan sesebuah manuskrip, pengkaji juga mestilah mengetahui tentang keadaan fizikal manuskrip yang dikaji. Salah satu cirri-ciri fizikal yang perlu diketahui ialah jenis kertas dan dakwat yang digunakan. Oleh kerana naskhah yang ditemui oleh pengkaji bukan naskhah asal *Kitab al-Kifayah*, maka pengkaji hanya dapat menghuraikan jenis kertas dan dakwat yang digunakan bagi naskhah-naskhah yang disalin sahaja.

i- Naskhah A

Kertas yang digunakan ialah kertas Belanda¹⁶⁶. Setiap helaian mempunyai bayang atau tera air dengan gambar singa bermahkota memegang pedang di dalam bulatan bergaris tiga dan bermahkota yang tertulis CONCORDIA RESPARVAE CRESCUNT di antara garis¹⁶⁷. Keadaan kertas sekarang pula telah bercarikan.

¹⁶⁶ Katalog Pameran Manuskrip Melayu Antarabangsa, 66.

¹⁶⁷ Effah Imtiaz bin Zainol (Pegawai Perpustakaan Negara Malaysia, Pusat Manuskrip Melayu), temubual bersama penulis, 28 Jun 2011.

Dakwat yang digunakan masih jelas berwarna hitam¹⁶⁸ dan berubrikasi¹⁶⁹ pada perkataan Arab dan Melayu tertentu.

ii- Naskhah B

Naskhah ini menggunakan kertas laid Eropah yang berwarna kuning dan mempunyai garis melintang. Setiap helaian mempunyai bayang atau tera air “bulan sabit berprofil manusia di dalam perisai”¹⁷⁰. Setiap halaman naskhah ini telah melalui proses pembaikan tisu dan kira-kira 10 halaman di hadapannya telah hilang. Dakwat yang digunakan berwarna hitam, tetapi sesetengah perkataan dakwatnya kelihatan berwarna coklat, mungkin kerana telah pudar. Terdapat juga rubrikasi merah bagi ayat bahasa Arab dan perkataan bahasa Melayu tertentu.

iii- Naskhah C

Naskhah yang ketiga ini menggunakan kertas laid Eropah yang berwarna kuning dan mempunyai garis melintang. Setiap helaian mempunyai bayang atau tera air yang tertentu. Setiap halaman naskhah ini juga didapati telah melalui proses pembaikan tisu. Halamannya banyak yang telah hilang dan halaman yang ada cuma sebanyak 56%, iaitu bermula daripada bab solat sunat dua hari raya. Dakwat yang digunakan berwarna hitam dan berubrikasi merah bagi ayat bahasa Arab dan perkataan bahasa Melayu tertentu.

¹⁶⁸ Masyarakat Melayu dipercayai mempunyai teknik pembuatan dakwat yang tersendiri. William Marsden dalam bukunya History of Sumatra menceritakan Masyarakat Melayu membuat dakwat hitam daripada campuran jelaga dan telur putih. Munsyi Abdullah dalam Hikayat Abdullah pula mencatatkan di Melaka, dakwat hitam diperbuat daripada beras yang dibakar hangus sehingga menjadi arang, dicampurkan dengan air dan akhirnya ditapis. Lihat Wan Mamad b Wan Ali, “Persiapan untuk Kerja Menulis Manuskrip”, 30.

¹⁶⁹ Rubrikasi ialah tulisan yang menggunakan dakwat berwarna merah dan biasanya digunakan untuk menulis perkataan-perkataan penting di dalam teks seperti ayat-ayat al-Quran, permulaan bab serta hiasan manuskrip samada pada halaman akhir, halaman hadapan dan juga bingkai halaman teks. Dakwat merah dipercayai dihasilkan daripada jus teras batang kayu sepang *Brazilwood*. Lihat Ibid, 31.

¹⁷⁰ Effah Imtiaz bin Zainol (Pegawai Perpustakaan Negara Malaysia, Pusat Manuskrip Melayu), temubual bersama penulis, 28 Jun 2011.

Keterangan di atas menunjukkan dua buah naskhah iaitu Naskhah B dan C ditulis di atas kertas laid Eropah samada yang bergaris melintang¹⁷¹. Dakwat yang digunakan bagi menulis teks pula berwarna hitam dan berubrikasi merah. Setiap helaian pula mempunyai tera air tertentu. Walaupun penyalinan naskhah ini dibuat pada abad yang berbeza, tetapi kertas laid eropah telah digunakan dalam kegiatan penulisan manuskrip di alam Melayu dalam tempoh yang begitu panjang.

3.2.6.3) Penggunaan Bahasa

Sesebuah manuskrip atau karya mestilah menggunakan bahasa yang boleh difahami oleh golongan pembaca yang disasarkan oleh pengarang. Sekiranya bahasa yang digunakan tidak difahami oleh pembaca, sudah tentu ilmu-ilmu yang terkandung di dalam manuskrip tersebut tidak dapat disampaikan dengan baik.

Bagi mengenalpasti jenis bahasa Melayu yang digunakan oleh pengarang di dalam Kitab *al-Kifayah*, terlebih dahulu pengkaji perlu mengetahui apakah jenis bahasa Melayu yang digunakan oleh penduduk Terengganu ketika itu, iaitu pada abad ke-17. Berdasarkan kepada ahli-ahli sejarah bahasa Melayu, terdapat lima jenis bahasa Melayu sesuai dengan peringkat perkembangannya:

- i- Bahasa Melayu Purba yang berkembang pada abad ke-2 sehingga abad ke-4
- ii- Bahasa Melayu Kuno yang berkembang dari abad ke-4 sehingga abad ke-13
- iii- Bahasa Melayu Klasik yang berkembang dari awal abad ke-14 sehingga akhir abad ke-18
- iv- Bahasa Melayu Pramoden yang berkembang pada abad ke-19

¹⁷¹ Sebahagian besar manuskrip Melayu yang masih terpelihara ditulis pada kertas yang diperbuat di Eropah: Lihat Wan Mamat b Wan Ali, "Persiapan untuk Kerja Menulis Manuskrip" dalam *Warisan Manuskrip Melayu* (Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia,2002), 29.

Daripada pembahagian di atas, jelaslah bahawa bahasa Melayu yang digunakan di dalam kitab al-Kifayah yang ditulis di antara abad ke-17 dan abad ke-18 ini ialah Bahasa Melayu Klasik. Ia dikesan mula digunakan pada prasasti-prasasti atau batu bersurat seperti Batu Bersurat Terengganu yang bertarikh 1303 Masihi. Terdapat juga prasasti yang ditemui di Pangkalan Kempas, Negeri Sembilan, Pahang, Perak, Kelantan dan Kedah. Selain itu, tulisan melayu Klasik juga didapati tertulis pada kulit kambing, kertas, kain, ukiran pada kayu, gading, batang buluh dan daun lontar¹⁷³. Jika dibandingkan dengan zaman Bahasa Melayu Kuno, zaman Bahasa Melayu Klasik adalah jauh lebih maju. Ini kerana ilmu pengetahuan pada zaman ini berkembang pesat dan kegiatan intelektual¹⁷⁴ dalam bahasa Melayu juga berada di tahap yang tinggi¹⁷⁵.

Bahasa Melayu Klasik dapat dikenal pasti dengan lapan ciri iaitu:

- i- Menggunakan tulisan Jawi yang dipinjam daripada bahasa Arab, tetapi ditambah dengan huruf-huruf baru yang sesuai dengan sebutan Melayu iaitu pa (﴿), nga (ﴽ), ga (﴾), nya (ﴽ) dan ca (ﴽ).
- ii- Terdapat pengaruh fonem Arab seperti kha (ﴺ) d (ﴻ), sy (ﴼ).
- iii- Terdapat pengaruh pelbagai jenis kosa kata Arab dan Parsi dalam ilmu keagamaan, undang-undang, kesusasteraan, pemerintahan dan pentadbiran, perubatan dan sebagainya.

¹⁷² Abdul Rashid Melebek & Amat Juhari Moain, *Sejarah Bahasa Melayu* (Kuala Lumpur: Utusan Publications, 2006), 25.

¹⁷³ *Ibid*, 28-29.

¹⁷⁴ Pada abad ke-16 telah lahir hasil karya falsafah tasawuf bahasa Melayu, pada abad ke-17 pula berlaku polemik ilmiah di antara Hamzah Fansuri dan Syamsuddin Pasai dengan Nuruddin Al-Raniri.

¹⁷⁵ Abdul Rashid Melebek & Amat Juhari Moain, *Sejarah Bahasa Melayu*, 31.

- iv- Banyak menggunakan frasa dan ayat dari bahasa Arab seperti “Ketahuilah olehmu”¹⁷⁶ dan “maka kemudian daripada itu”¹⁷⁷
- v- Wujudnya unsur-unsur falsafah Islam dalam tulisan Melayu seperti bidang ilmu kalam, tasawuf, ilmu aqai’d dan lain-lain.
- vi- Beberapa genre sastera Islam seperti syair, nazam, ruba’i, tamsil dan ibarat mula meresap ke dalam bahasa Melayu.
- vii- Terdapat pengaruh kesusasteraan Islam seperti cerita-cerita Nabi dan para sahabat, sastera agama, sastera sejarah dan lain-lain¹⁷⁸.

Selain daripada lapan ciri di atas, Bahasa Melayu Klasik juga dapat dikenali dengan keadaan ayatnya yang panjang dan berulang-ulang. Ia juga mengandungi banyak ayat pasif dan songsang serta terdapat juga penggunaan bahasa istana¹⁷⁹.

Daripadauraian di atas, pengkaji mendapati bahawa bahasa yang digunakan di dalam Kitab *al-Kifayah* mempunyai ciri-ciri yang sama seperti yang dinyatakan di atas. Contohnya, terdapat banyak perkataan “maka adalah” dan “syahadan” di dalam teks. Selain itu, ayat-ayatnya juga panjang dan banyak ayat pasif digunakan di dalam teks.

3.2.6.4) Sejarah Percetakan Kitab

Sehingga hari ini, telah banyak manuskrip Melayu dicetak semula oleh syarikat-syarikat percetakan. Namun, keadaan ini biasanya hanya berlaku kepada manuskrip-manuskrip yang telah *ditahqīq* atau sekurang-kurangnya ditransliterasikan kepada tulisan Jawi. Cetakan semula kitab-kitab yang belum pernah *ditahqīq* seperti Kitab *al-Kifayah* ini sudah tentu tidak dapat dilakukan dan tidak mampu dibaca oleh kebanyakan orang awam.

¹⁷⁶ Berasal dari perkataan Arab (اعلَمْ)

¹⁷⁷ Berasal dari perkataan Arab (إِنَّمَا بَعْدَ)

¹⁷⁸ Abdul Rashid Melebek & Amat Juhari Moain (2006), *Sejarah Bahasa Melayu*, 69-70.

¹⁷⁹ Bahasa Melayu Klasik, http://ms.wikipedia.org?wiki=Bahasa_Melayu_Klasik, dicapai pada 28 Jun 2011.

Hasil daripada pemerhatian yang dilakukan oleh pengkaji, Kitab *al-Kifāyah* sememangnya belum pernah dicetak. Melalui temuramah pengkaji dengan Ustaz Azrul bin Basirudin yang menguruskan Kedai Buku Khazanah Fathaniyyah di Gombak, beliau menyatakan bahawa Kitab *al-Kifāyah* ini tidak tersimpan di kedainya dan tidak pernah dicetak¹⁸⁰. Dalam kajian yang dilakukan oleh Shafie Abu Bakar, beliau mendapati Kitab *al-Kifāyah* ini kurang dikenali kerana tidak pernah diusahakan untuk dicetak walaupun selepas wujudnya mesin cetak¹⁸¹.

Oleh itu, pengkaji amat berharap Kitab *al-Kifāyah* yang telah selesai *tahqīq* oleh pengkaji akan dapat dicetak dan dijadikan bahan pengajaran di kuliah-kuliah agama di negara ini.

3.3) KANDUNGAN KITAB *AL-KIFĀYAH* DAN METOD PENGGUNAAN DALIL

3.3.1) Penyusunan Bab Dalam Kitab *al-Kifāyah*

Kitab *al-Kifāyah* merangkumi perbincangan dari aspek akidah dan juga fiqh. Namun, perbahasan mengenai akidah hanya sebanyak 30% daripada keseluruhan kandungan kitab, manakala 70% lagi merangkumi perbahasan tentang fiqh. Bab-bab di dalam kitab ini boleh dibahagikan kepada 12 bab atau juga dikenali sebagai kitab iaitu:

- 1) Kitab Rukun Iman
- 2) Kitab Rukun Islam
- 3) Kitab Jenis-jenis Hukum Fiqh Ke atas Perbuatan Manusia dan Perkara-perkara Yang Menyebabkan Menjadi Kafir
- 4) Kitab Bersuci
- 5) Kitab al-Solat

¹⁸⁰ Azrul bin Basirudin (Pengusaha Kedai Buku Khazanah Fataniyyah, Gombak, Selangor), dalam temubual bersama penulis pada 15 Februari 2011.

¹⁸¹ Shafie Abu Bakar, "Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan Karangan-karangannya", 76.

yang terdapat di dalam rukun Islam yang wajib dilaksanakan oleh seorang muslim.

- ii- Syeikh Abdul Malik bin Abdullah berkemungkinan besar menggunakan metodologi penulisan fiqh ulama Shāfi'iyyah di Yaman yang hanya menumpukan kepada bahagian ibadat sahaja. Di antara penulisan fiqh utama yang dihasilkan oleh mereka yang menumpukan kepada ibadat sahaja ialah *al-Muqaddimah al-Hadramiyyah* karya Syeikh 'Abdullah b. 'Abd al-Rahmān b. Abi Bakr al-Madhhījī (m. 918H), *al-Risālah al-Jamī'ah Wa al-Tadhkirah al-Nafī'ah* oleh al-Sayyid Aḥmad b. Zayn al-Habshi (m. 1145H) dan *Safīnah al-Najāh Fī Mā Yajibū 'Alā al-'Abd Li Mawlāh* oleh Syeikh Salim b. 'Abdullah (m. 1270H).¹⁸²

Di dalam membahagikan bab-bab bagi kitab al-Kifayah yang banyak menumpukan bahagian ibadah ini, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah tidak terikat sepenuhnya dengan kaedah pembahagian bab yang dibuat oleh kebanyakan ulama Mazhab Syafie. Hasil daripada penelitian yang dilakukan oleh pengkaji, bab-bab atau dikenali juga sebagai kitab-kitab bagi bahagian ibadah di dalam karya-karya¹⁸³ karangan ulama'-ulama Syafie boleh disimpulkan seperti berikut:

- 1) Kitab Taharah
- 2) Kitab Solat
- 3) Kitab Pengurusan Jenazah
- 4) Kitab Zakat

¹⁸² Lihat 'Umar bin Hamid al-Jilānī, "Musharakah Fuqaha' Hadramawt Fī Khidmah al-Fiqh al-Shāfi'i", (Kertas Kerja di Nadwah 'Abd al-'Aziz al-Rifa'i di Riyad, 10 Muhamarram 1418H), 16.

¹⁸³ Contohnya Syihāb al-dīn Aḥmad Ibn Ḥajar al-Haytamī , *Tulṣīfat al-Muḥṭāj Bisyarḥ al-Minhāj*, j.1 – j.10, (t.pt: Maṭba'ah Muṣṭafā Muḥammad, t.t.). Shams al-dīn Muḥammad bin Abī al-Abbās Aḥmad bin Hamzah Ibn Shihāb al-dīn al-Rāmī , *Nihāyah al-Muḥṭāj Ilā Syarḥ al-Minhāj*, (t.t). Shams al-dīn Muḥammad bin al-Khāṭib al-Sharbiī , *Mughnī al-Muḥṭāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj* (Beirut: Dar al-Fikri, 1998). Abī Zakariyyā Maḥyuddīn bin Sharīf al-Nawawī , *Al-Majmū' Bī Sharḥ al-Muhazzab lī al-Shirādhī*, Juz 1-9, (t.pt.: al-Maktabah al-Ālamiyah, 1972). Abī Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī , *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, Juzuk 1-2, (t.pt: Dār Khaya' al-Kutub al-'Arabiyyah, t.t.). Al-Syeikh Sulaymān al-Bujairīmī , *Bujairīmī 'alā al-Khāṭib*, (t.pt: Muṣṭafā al-Bābī , 1951). Taqīuddīn Abī Bakr bin Muḥammad al-Husainī , *Kifāyah al-Akhyār Ḥallī Ghāyah al-Ikhtīṣār*, Juz 1-2 (t.pt: Dār al-Khairt.t.).

- 5) Kitab Puasa
- 6) Kitab Iktikaf
- 7) Kitab Haji

Secara perbandingan, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah didapati tidak memasukkan kitab iktikaf dan juga kitab haji di dalam Kitab *al-Kifāyah* yang sebahagian besarnya mengandungi bahagian Ibadah. Ketiadaan kitab iktikaf dan kitab haji dalam bahagian ibadah ini telah menjadikan bahagian ibadah di dalam kitab *al-Kifāyah* ini tidak lengkap sebagaimana dilakukan oleh kebanyakan ulama Syafie. Hasil daripada penelitian pengkaji terhadap ketiga-tiga buah naskhah Kitab *al-Kifāyah*, tidak ditemui sebarang keterangan tentang penyusunan isi kandungan kitab ini khususnya tentang ketiadaan kitab iktikaf dan kitab haji. Pengkaji juga tidak menemui sebarang bukti yang menunjukkan berlakunya keciciran halaman bagi kedua-dua topik ini. Ini kerana selepas selesai perbahasan tentang kitab puasa yang kebiasannya ditulis sebelum kitab haji, perbahasan terus disambung dengan kitab korban.¹⁸⁴

Bagi tiga kitab atau bab terakhir yang terdapat di dalam Kitab *al-Kifāyah* iaitu kitab korban, kitab akikah dan juga kitab makanan, majoriti ulama Syafie membahaskannya selepas bahagian jenayah¹⁸⁵. Manakala sebahagian yang lain pula meletakkannya selepas bahagian ibadat kerana mengikuti kaedah yang digunakan oleh segolongan ulama-ulama Mazhab Syafie yang lain.¹⁸⁶

Sebahagian ulama cenderung kepada golongan yang kedua kerana mencari sesuatu yang halal itu merupakan kewajipan ke atas setiap individu. Oleh itu, amat

¹⁸⁴ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifāyah*, MSS517 (folio 103). Lihat Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifāyah*, MSS1897 (folio 197). Lihat Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifāyah*, IAMM 1998.1.179 (folio 49).

¹⁸⁵ Contohnya Kitab *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdah al-Muftīn* oleh al-Imām al-Nawawī.

¹⁸⁶ Contohnya *al-Muhadhdhab* oleh al-Imām al-Shirādhī dan *Rawḍah al-Tālibīn Wa 'Umdah al-Muftīn* oleh al-Imām al-Nawawī.

sesuailah kitab-kitab ini diletakkan selepas bahagian ibadat yang juga merupakan amalan yang berkaitan dengan perbuatan setiap individu muslim.¹⁸⁷

Dari segi struktur penyusunan setiap tajuk dalam Kitab *al-Kifayah* ini, Syeikh Abdul Malik didapati tidak mengikuti kaedah kebanyakan ulama fiqh Mazhab Syafie yang biasanya membahagikan tajuk-tajuk yang dibincangkan kepada “Kitab”, “Bab”, “Fasl” dan “Mas’alah”. Sebaliknya, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah labih gemar menyebutnya sebagai bab sahaja tanpa mengambilkira samada sesuatu tajuk itu merupakan tajuk utama atau sekadar tajuk-tajuk kecil sahaja. Cara yang beliau gunakan ini boleh menimbulkan sedikit masalah kepada pembaca untuk membezakan di antara tajuk utama dengan tajuk-tajuk kecil.

3.3.2) Kitab-kitab Rujukan Yang Digunakan Oleh Pengarang

Kitab-kitab agama yang dikarang oleh ulama silam biasanya dirujuk kepada kitab-kitab berautoriti dalam bidang penulisan mereka. Ini bertujuan untuk memastikan fakta yang mereka kemukakan adalah tepat atau sekurang-kurangnya paling hampir dengan apa yang diperintahkan oleh Allah S.W.T.

Dalam Kitab *al-Kifayah*, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah hanya menyebut dengan jelas sebuah kitab rujukan sahaja seperti mana yang terdapat di dalam dua kenyataan beliau di dalam kitab ini iaitu:

- i- [Dan telah berkata Syeikh Ibnu Hajar di dalam Kitab *Tuhfat*: “Apabila tiada dapat sampai air kepada barang yang di bawah kulit orang yang tiada dikhatar itu, maka ditayatumukkan akan dia dengan tanah yang suci karena ganti membasuh akan dia”]¹⁸⁸.
- ii- [Dan kata Syeikh Ibn Hajar di dalam Kitab *Tuhfat Syarḥ Minhāj*: *وَمَا اعْتَدَ مِنْ حَلْ* “أهْلُ الْمَيْتِ طَعَامًا لَيَدْعُوا النَّاسَ عَلَيْهِ بِدُعَةٍ مُكْرَوْهًا كَجَاهَتِهِمْ بِذَلِكَ”] Yakni barang yang diadatkan daripada perbuatan orang kematian itu akan makanan supaya dipanggil

¹⁸⁷ Sayyid al-Bakrī Ibn al-Sayyid Muhammad Shatā al-Dimyātī, *Hāshiah Fānah al-Tālibīn ’Alā Itall Alfāz Fath al-Mu’īn* (Beirut: Dār al-Fikr, 1993), 388.

¹⁸⁸ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, MSS517 (folio 73).

mereka itu segala manusia memakan dia, yaitu bidaah lagi makruh. Demikian lagi makruh lagi bidaah pergi memakan dia”]¹⁸⁹.

Kitab *Tuhfat al-Muhtāj Bisyarh al-Minhāj* dikarang oleh Syeikh al-Islām Shihāb al-Dīn Abū al-‘Abbās Aḥmad bin Muḥammad bin ‘Alī bin Ḥajar al-Haytamī, iaitu seorang faqih yang berasal dari Mesir. Beliau telah lahir pada tahun 909H di satu kawasan bernama Abī al-Haitam iaitu di Barat Mesir. Syeikh Ibn Ḥajar menuntut ilmu di al-Azhar dan meninggal di Mekah pada tahun 974H¹⁹⁰. Kitab *Tuhfat* ini telah dianggap sebagai karya agung dalam bidang fiqh dan mendapat kedudukan yang tinggi di kalangan ulama Shāfi‘iyyah.

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah juga ada menyebut nama dua orang ulama lain. Dalam bahagian akidah, beliau telah mencatatkan nama Imam Nawawi sebanyak dua kali:

- i- “Telah berkata Imam Nawawi dan tiada harus dibacakan doa atas sedekah yang satu sebelum lagi dikeluarkan zakat dari kerana rezeki atas yang meninggalkan zakat itu haram dan barang siapa membaca doa atas sedekah yang haram maka yaitu kufur Wallahu’lam”¹⁹¹.
- ii- “Dan telah berkata Imam Nawawi Radhiyallahu anhu barang siapa tiada mengucap dua kalimah syahadah dengan lidahnya serta kuasa ia menyebut akan keduanya nescaya jadi kafir ia jika ada ia mengucap dalam hatinya sekalipun”¹⁹².

Setelah meneliti kitab-kitab karangan Imam Nawawi, pengkaji mendapati kitab yang paling hampir isi kandungannya dengan Kitab *al-Kifāyah* ialah *Minhāj al-Tālibīn Wa ‘Umdah al-Muftīn*. Nama sebenar beliau ialah Muhyi al-Dīn Abū Zakariyyā Yahyā bin Sharf bin Murri al-Hazami al-Shāfi‘ī. Beliau lahir pada bulan Muharam tahun 631H mendiami satu kawasan yang bernama al-Rawajiyah. Ketika berusia 14 tahun, Imam al-Nawawi telah membaca satu perempat daripada Kitab *al-Tanbīh* dan Kitab *al-*

¹⁸⁹ *Ibid*, (folio 83).

¹⁹⁰ Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bisyarh al-Minhāj*, 1:6.

¹⁹¹ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifāyah*, MSS517 (folio 2).

¹⁹² *Ibid*, (folio 4).

Muhadhab karangan Imam al-Shirāzi. Beliau kemudian telah berjaya menghafaznya.¹⁹³

Imam Nawawi mengarang Kitab *Minhāj* berdasarkan Kitab *al-Muḥarrar* karangan Imam al-Rafī¹⁹⁴. Beliau menuntut ilmu di Damsyik dan menetap di sana dalam tempoh yang agak panjang¹⁹⁵. Selain daripada Kitab *Minhāj al-Tālibīn*, beliau juga telah menghasilkan banyak lagi kitab-kitab yang dirujuk oleh ummat Islam sehingga sekarang iaitu *Sharh Ṣaḥīḥ Muslim*, *Riyāḍ al-Ṣāliḥīn*, *al-Adhkār*, *Al-Arba'īn*, *al-Irsyād*, *al-Taqrīb* dan *al-Tibyān*. Di antara rahsia kebijaksanaan Imam al-Nawawi ialah beliau mengulangkaji 12 pelajaran pada setiap hari dengan guru-gurunya. Imam al-Nawawī telah wafat pada tahun 676H¹⁹⁶.

Seorang lagi ulama yang disebut oleh pengarang di dalam Kitab *al-Kifāyah* ini ialah Imam al-Ruyānī:

“Dan telah berkata Ruyānī bermula segala tumbuh-tumbuhan yang memabukkan dan tiada sangat menyukakan hati yaitu haram memakan dia dan tiada had atas orang yang memakan dia tetapi harus memakan dia jika dicampurkan dalam ubat hingga menyampaikan kepada khayal sekalipun maka.....”¹⁹⁷

Berdasarkan penelitian pengkaji terhadap kitab-kitab karangan Imam al-Ruyānī, terdapat sebuah karya fiqh yang besar dan meliputi pelbagai bab dalam bidang fiqh iaitu *Bahr al-Madhab fi Furū' Madhab al-Imām al-Shāfi'i*. Nama penuh Imam Ruyānī ialah Abu al-Maḥasin Abd al-Wahid bin Ismail bin Ahmad bin Muhammad Ruyānī. Beliau dilahirkan pada tahun 415H dan mengarang banyak kitab fiqh dan juga hadis. Di

¹⁹³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Muhyī al-Dīn bin Sharf al-Nawawī, *Al-Majmū'* (Jeddah: Maktabah al-Muṭṭī, 1980), 1:4.

¹⁹⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdah al-Muṭṭī*, Cet 1 (Beirut: Dār al-Minhāj, 2005), 5.

¹⁹⁵ Ibn Hajar al-Haytāmī, *Tuhfat al-Muhtāj Bisyarh al-Minhāj*, 1:5.

¹⁹⁶ Jalāl al-Dīn Muḥammad bin Ahmad al-Muḥallā, *Hāshiyat al-Qālyūbī wa 'Umairah* (Beirut: al-Maktabah al-'Aṣriyyah, 2009), 1:8.

¹⁹⁷ *Ibid*, 117.

antara kitab karangannya ialah *Hilyah al-Mu'min fī al-Furū'*, *al-Mubtada'*, *al-Kāfi fī al-Furū'* dan *al-Tahdhīb fī Gharīb al-Hadīth*¹⁹⁸.

Selain daripada tiga buah kitab di atas, terdapat juga kitab-kitab lain yang dirujuk oleh pengarang, namun tidak dicatat di dalam teks. Di antara kitab yang didapati mempunyai fakta yang sama dengan sebahagian teks *al-Kifāyah* ialah *Fath al-Wahhāb Bi Syarh Manhaj al-Tullāb* karangan Imam Abū Zakariyyā al-Anṣārī, *Sharh al-Waraqāt Li Imām al-Haramain al-Juwainī* oleh Imam Tāj al-Dīn al-Farāzī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj* oleh Imam Shams al-Dīn al-Khaṭīb al-Sharbinī dan *Al-Mustasfā Min 'Ilm al-Uṣūl* oleh Imam al-Ghazali.

3.3.3) Metod Penggunaan Dalil Dalam Kitab *al-Kifāyah*

3.3.3.1) Metod Pendalilan Berdasarkan Ayat al-Quran

Di dalam kitab yang dikaji ini, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ada mencatatkan ayat-ayat al-Quran berserta terjemahannya ketika membahaskan beberapa masalah. Seperti kebanyakan kitab-kitab silam yang membahaskan tentang ilmu Islam, ayat-ayat al-Quran yang dinyatakan di dalam Kitab *al-Kifāyah* ini tidak disertakan nama surah dan nombor ayat. Bilangan ayat al-Quran yang dicatatkan di dalam kitab ini agak sedikit iaitu sebanyak 20 ayat.

Jadual 3.3.3 : Bilangan ayat al-Quran dalam Kitab *al-Kifāyah* mengikut bahagian ilmu

	Bahagian	Bil Ayat al-Quran
1	Aqidah	18
2	Fiqh	2
	Jumlah	20

¹⁹⁸ Abī al-Mahāsin 'Abd al-Wāhid bin Ismā'īl al-Ruyānī, *Bahr al-Madhab fī Furū'* *Madhab al-Imām al-Shāfi'i*, J.1, Cet.1 (Beirut: Dar Iḥyā' al-Turāth al-'Arabi, 2002), 9.

Daripada lapan ayat al-Quran yang dikemukakan, hanya dua ayat dijadikan dalil kepada hukum fiqh. Ayat-ayat yang dimaksudkan ialah:

i-

فَكُلُّو مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَمِرَ

Ertinya: “Makanlah sebahagian daripadanya, dan berilah (bahagian yang lain) kepada orang-orang yang tidak meminta dan yang meminta”.

(Surah *al-Hajj* 22:36)

ii-

إِلَّا مَا ذَكَرْنَا

Ertinya: “Kecuali apa yang telah mereka sembelih.”

(Surah *al-Māidah* 6:3)

Walaupun Syeikh Abdul Malik bin Abdullah tidak banyak mencatatkan ayat-ayat al-Quran yang dijadikan dalil kepada hukum fiqh, namun ia bukanlah bererti beliau tidak merujuk kepada dalil al-Quran terlebih dahulu. Sebagai seorang ulama yang turut mendalamai ilmu tafsir¹⁹⁹, sudah tentu beliau merujuk kepada ayat-ayat al-Quran terlebih dahulu sebelum menetapkan sesuatu hukum. Berkemungkinan besar tujuan Syeikh Abdul Malik kurang mencatatkan ayat-ayat al-Quran kerana beliau ingin menghasilkan sebuah karya fiqh yang ringkas tetapi padat. Tambahan pula, masyarakat ketika itu juga lebih suka mengetahui hukum sahaja tanpa menyelidiki dalil-dalilnya.

3.3.3.2) Metod Pendalilan Berdasarkan Hadis

Sebagai sumber hukum yang kedua, beberapa hadis telah dicatatkan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah di dalam membahaskan permasalahan akidah dan fiqh di dalam kitab yang dikaji ini. Hadis-hadis yang dicatatkan telah disertakan

¹⁹⁹ Shafie Abu Bakar, “Syeikh Abdul Malik bin Abdullah (Tok Pulau Manis)” (Kertas Kerja Seminar Tokoh Islam Negeri Terengganu di Wisma Darul Iman, Kuala Terengganu pada 27-29 Ogos, 1987), 16.

terjemahannya. Bilangan hadis yang telah dicatatkan di dalam kitab ini didapati lebih banyak berbanding ayat-ayat al-Quran. Jumlah hadis yang terdapat dalam kitab ini dapat dikelaskan sebagai berikut:

Jadual 3.332 (a) : Bilangan hadis dalam Kitab *al-Kifayah* mengikut bahagian ilmu

Bil	Bahagian	Bilangan Hadis
1	Aqidah	5
2	Fiqh	23
	Jumlah	28

Daripada keseluruhan hadis yang dinyatakan, sebahagiannya dicatatkan nama ulama yang mengeluarkan hadis tersebut, manakala sebahagiannya pula tidak dicatatkan. Contoh-contoh hadis yang dicatatkan nama ulama hadis ialah:

- i- Sabda Nabi S.A.W.:

الشَّهْرُ تِسْعَ وَعِشْرُونَ لَيْلَةً ، فَلَا تَصُومُوا حَتَّىٰ تَرُوْهُ ، فَإِنْ غَمَ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا الْعِدَّةَ
ثَلَاثَيْنَ

Ertinya: “Bermula bulan Sya’ban ini dua puluh sembilan malam maka jangan kamu puasa hingga kamu lihat akan sehari bulan maka jika atas kamu maka sempurnakan lihat kamu akan bilang bulan Sya’ban tiga puluh hari”. Meriwayatkan hadis ini Bukhari dan Muslim²⁰⁰.

- ii- Sabda Nabi S.A.W.:

وَحِسَامٌ يَوْمَ عَاشُورَاءَ أَخْتَبَ عَلَى اللَّهِ أَنْ يَكْفُرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلَهُ . ”

Ertinya: “Puasa pada hari Asyura itu dengan karena Allah Taala diampun Allah dosanya setahun dahulunya”.

Menceriterakan hadis ini Muslim²⁰¹

²⁰⁰ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, MSS517 (folio 91).

²⁰¹ *Ibid*, (folio 102).

- iii- Dalam riwayat hadis yang diceriterakan Siti Aisyah R.A. dengan katanya:

أَمْرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُعَقَّ عَنِ الْغَلَامِ بِشَاتِينَ مُكَافِتَيْنِ وَعَنِ الْجَارِيَةِ

٢٠٢
بِشَاتِينَ

“Yakni telah menyuruhkan kami Rasulullah S.A.W. bahawa menyembelih aqiqah kamu daripada kanak-kanak laki-laki dua ekor kambing yang bersamaan keduanya dan daripada kanak-kanak perempuan itu seekor kambing”²⁰³

Di antara hadis-hadis yang tidak dicatatkan nama ulama yang mengeluarkannya ialah:

- i- Sabda Nabi S.A.W. :

مَنْ أَفْطَرَ حَيَّاً مِثْلَ أَجْرِهِ وَلَا يَنْفَضُّ مِنْ أَجْرِ الصَّانِمِ شَيْءٍ

“Yakni barang siapa memberi makan akan orang yang berbuka puasa maka adalah baginya pahala seperti orang yang puasa dan tiada dikurangkan suatu jua pun daripada orang yang puasa itu”²⁰⁴.

- ii- Sabda Nabi S.A.W.:

صَوْمُ شَهْرِ الصَّيْرِ، وَثَلَاثَةُ أَيَّامٍ، مِنْ كُلِّ شَهْرٍ، يُدْهِنُ وَحْزَ الصَّدْرِ

Ertinya: “Puasa pada bulan Ramadhan dan tiga hari daripada tiap bulan itu membuangkan tutup hati dan waswas hati”²⁰⁵.

- iii- Sabda Nabi S.A.W.:

فِي كُلِّ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ ذَبْحٌ

Ertinya: “Pada tiap-tiap hari tasyrik yang tiga hari itu hari menyembelih korban”²⁰⁶.

Dalam menerangkan sesuatu masalah fiqh, kadang kala pengarang kitab ini turut menghuraikan hadis-hadis yang telah dinyatakan. Hal ini dapat dilihat pada hadis-hadis berikut:

²⁰² Hadis riwayat Ibn Majah, Kitab al-Dhabâih, Bab al-'aqiqah, no. hadis 3163. Abû 'Abdullâh Muhammad bin Yazîd al-Qâzwainî, Sunan Ibn Mâjah (Beirut:Dâr al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1998), 3:552. Menurut Al-Albânî dan Ibn al-Mulaqqîn, hadis ini sahih. Lihat Muhammad Nâşir al-Dîn al-Albânî, Sahîh Sunan Ibn Mâjah, 3:92. Lihat Ibn al-Mulaqqîn, al-Badr al-Munîr fî Takhrij al-Hadîth al-Shârh al-Kâbir ,23:221.

²⁰³ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab al-Kifayah, MSS517 (folio 110).

²⁰⁴ Ibid. (folio 99).

²⁰⁵ Ibid. (folio 103).

²⁰⁶ Ibid. (folio 106).

- i- Sabda Nabi S.A.W.:

مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولَ اللَّهِ حَرَمَ عَلَيْهِ النَّارُ

Ertinya: “Barangsiapa mengetahui bahwasanya tiada tuhan hanya Allah dan bahwasanya Nabi Muhammad itu pesuruh Allah nescaya diharamkan Allah atasnya nareka”²⁰⁷.

- ii- Sabda Nabi S.A.W.

الْعَلَامُ مُرْتَهِنٌ بِعَقِيقَةٍ . رواه الترمذى

“Yakni kanak-kanak itu tersandar ia dengan aqiqahnya maka murad daripada tersandar itu tiada ia jadi besar seperti sebagainya dan kata Imam Ahmad bin Hanbal murad daripada tersandar itu tiada ia memohonkan syafaat pada hari kiamat akan dua ibu bapaknya jika mati ia tatkala lagi kecil dan kata setengah pendeta murad daripada tersandar itu banyak penyakit kanak-kanak itu maka apabila diaiqiqahkannya daripadanya nescaya hilanglah daripadanya segala penyakitnya”²⁰⁸.

- iii- Sabda Nabi S.A.W. :

مَنْ لَمْ يُبَيِّنْ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلَا صِيَامَ لَهُ

“Ertinya barang siapa tiada bermalamkan niat puasa dahulu daripada fajar maka tiadalah puasa baginya” Yakni barang siapa tiada berniat puasa pada malam tiadalah sah puasanya jika ada niat itu beserta ketika fajar sekalipun **dan demikian lagi** tiada sah niat itu jika syak ia akan keadaannya itu gugur dahulu daripada fajarkah atau kemudian maka syak ia adakah niat fajarkah atau tidak maka sahlah niatnya itu karena adalah ia berniat itu dahulu daripada syak akan fajar”²⁰⁹.

Contoh-contoh di bawah pula ialah hadis-hadis yang tidak diuraikan:

- i- Sabda Nabi S.A.W.:

خَلُوفُ فِمْ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ

Ertinya: “Bahwasanya bau mulut orang puasa itu pada hari kiamat terlebih harum pada Allah Taala daripada bau kasturi”²¹⁰.

- ii- Sabda Nabi S.A.W. :

مَنْ أَفْعَلَ صَائِمًا فَلَهُ مُثْلُ آجِرِهِ وَلَا يَنْفَضُّ مِنْ أَجْرِ الصَّائِمِ شَيْءٌ

²⁰⁷ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab al-Kifayah, MSS517 (folio 4-5).

²⁰⁸ Ibid, (folio 108).

²⁰⁹ Ibid, (folio 91).

²¹⁰ Ibid, (folio 100).

“Yakni barang siapa memberi makan akan orang yang berbuka puasa maka adalah baginya pahala seperti orang yang puasa dan tiada dikurangkan suatu jua pun daripada orang yang puasa itu”.²¹¹

iii- Sabda Nabi S.A.W.:

فِي كُلِّ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ ذَبْحٌ

“Yakni pada tiap-tiap hari tasyrik yang tiga hari itu hari menyembelih korban”²¹².

Bagi melengkapkan lagi huraihan tentang penggunaan al-hadis dalam penulisan kitab ini, pengkaji telah melakukan *takhrīj*. Melalui proses takhrij al-hadis yang telah dilakukan, hadis-hadis yang terdapat di dalam kitab ini boleh dibahagikan kepada beberapa kumpulan seperti di bawah:

Jadual 3.3.3.2 (b) : Jadual Bilangan dan Peratusan Hadis Mengikut Kategori

Kategori Hadis	Bilangan	Peratusan
1) Hadis Sahih	19	68%
2) Hadis Hasan	5	18%
3) Hadis Daif	4	14%

3.3.3.3) Metod Pendalilan Berdasarkan Qiyas

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah juga telah menggunakan kaedah qiyas bagi mengemukakan dalil bagi hukum-hukum yang beliau kemukakan. Beliau sebenarnya telah mengikuti metodologi pembinaan hukum yang digunakan oleh keempat-empat Imam²¹³ bagi mazhab-mazhab utama fiqh yang telah meletakkan *qiyas* sebagai salah satu di antara sumber hukum Islam.

²¹¹ *Ibid*, (folio 99).

²¹² *Ibid*, (folio 106).

²¹³ Imam Hanafi, Imam Malik, Imam Syafie dan Imam Hanbali.

Di dalam Kitab *al-Kifayah* ini, terdapat pelbagai perkataan yang telah beliau gunakan bagi menggambarkan penggunaan qiyas. Selain menggunakan perkataan al-qiyas itu sendiri, beliau juga menggunakan perkataan ‘seperti’ dan juga ‘kerana itulah’.

Di antara contoh penggunaan perkataan qiyas secara jelasnya ialah:

- i- “**Bermula** tiada wajib zakat kerbau dan lembu itu melainkan apabila sampai nisabnya iaitu tiga puluh ekor maka zakatnya seekor kerbau atau lembu yang jantan yang setahun umurnya atau yang betina setahun umurnya. Dan pada tiap-tiap empat puluh ekor kerbau atau lembu itu zakatnya seekor kerbau atau lembu yang betina yang dua tahun umurnya maka demikianlah qiyas jikalau beberapa banyaknya sekalipun”,²¹⁴.
- ii- “**Bermula** nisab emas itu dua puluh mithqal maka zakatnya tengah mithqal maka adalah dua puluh mithqal itu jika ditimbang dengan dirham Aceh itu beratnya lima busok yang agahari maka dirham yang dua lapan tahil tujuh emas itu tiga emas dan tiga kenari zakatnya dan pada tiap-tiap sepuluh tahil dirham Aceh empat emas akan zakatnya. Demikianlah diqiaskan maka jika dikira-kirai dengan emas Johor itu dua tahil tujuh kupang emas urai atau emas yang tiada berecampur dengan tembaga”,²¹⁵.
- iii- “Dan adalah nisab perak itu iaitu dua puluh riyal tiga suku dan dua lapan saga maka adalah zakat itu tengah rial lima saga maka barang yang lebih daripada suatu nisab itu maka dengan kira-kirakan dengan qias dahulu itulah maka adalah syarat wajib zakat segala binatang dan zakat emas dan perak itu hendaklah dimiliki setahun genap melainkan emas atau perak yang didapat daripada pertaruhan zaman kafir dahulu kala atau emas diperoleh pada galian maka tiada disyaratkan genap setahun dimilik akan dia maka hanya disyaratkan itu genap nisabnya juga”,²¹⁶.

Di antara contoh-contoh kaedah qiyas yang menggunakan perkataan seperti pula ialah:

- i- “**Dan demikian lagi** tiada batal puasanya jikalau termasuk lalat atau barang sebagainya kepada had batin rangkungan maka jangan dikeluarkannya akan dia dan jika dikeluarkannya maka batallah puasanya tetapi harus mengeluarkan dia jika takut akan mudharat yang harus dengan dia tayamum kemudian maka wajib mengqadha’ puasa itu maka adalah batal puasa itu sebab mengeluarkan lalat atau barang sebagainya itu karena ia seperti hukum muntah”,²¹⁷.

²¹⁴ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, MSS517 (folio 83).

²¹⁵ *Ibid.*

²¹⁶ *Ibid.* (folio 84).

²¹⁷ *Ibid.* (folio 94).

ii- “Dan adalah aqiqah itu seperti perintah korban juga pada umurnya dan baiknya dan sejahteranya daripada segala aib yang menegahkan pada memadai akan dia dan pada afdhalnya dan akmalnya dan mensedekahkan dia akan segala fakir dan miskin dan memberi hadiah dan menaruh dia dan kadar dimakan daripada dagingnya dan barang sebagainya”²¹⁸.

Contoh-contoh kaedah qiyas yang menggunakan perkataan ‘kerana itulah’ pula ialah:

- i- “**Dan sunat** membaca doa yang dibacanya kemudian daripada mengambil air sembahyang itu yaitu أَشْهُدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ hingga kesudahannya dan makruh mengerat kuku dan menyukur atau menggunting atau membantunnya rambut atau romah mayat karena hormat segala suku anggotanya dari karena itulah tiada harus mengkhatakan orang yang tiada khatan tetapi jikalau rambutnya itu kena getah dan tiada sampai air pada tempat pohon rambut itu maka wajib menghilangkan dia”²¹⁹.
- ii- “Dan masuklah waktu makan sahur itu daripada tengah malam dan sunat hendaklah ia mandi junub atau haid atau nifas dahulu daripada fajar dari karena itulah sunat disegerakan mandi ihtilam pada siang atau malam supaya jangan masuk air kepada batin telinga atau pada batin dubur dan qubul”²²⁰.

3.3.3.4) Metod Pendalilan Berdasarkan Kaedah Fiqhiyyah

Terdapat dua kaedah fiqhiyyah yang jelas digunakan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dalam Kitab *al-Kifayah* iaitu:

- i- *Al-Darūrah Tubīḥ al-Mahzūrah*
“Dan **demikian lagi** haram mengorek kubur karena memindahkan mayat atau lainnya kemudian daripada ditanam jikalau karena hendak bawak ke negeri Mekah sekalipun. Melainkan karena darurat yaitu seperti ditanamnya dengan tiada dimandikan atau ditanam dengan tiada menghadap kiblat”²²¹.
- ii- *Al-'Ādah Muḥakkamah*
“Maka apabila dimasukkannya pada /A94/ salah suatu daripada segala rongga baru itu sesuatu yang berupa, maka sampailah sesuatu itu kepada batinnya, maka batallah puasanya jikalau kecil sekalipun seperti biji lenga atau sesuatu yang tiada memakan pada adat seperti batu yang *seni-seni* dengan disahajanya”²²²

²¹⁸ *Ibid*, (folio 108-109).

²¹⁹ *Ibid*, (folio 73).

²²⁰ *Ibid*, (folio 99).

²²¹ *Ibid*, (folio 82).

²²² *Ibid*, (folio 94).

4) PENUTUP

Kitab *al-Kifāyah* merupakan sebuah kitab fiqh yang dikarang oleh seorang ulama mparan yang lahir di Terengganu. Ia telah menjadi rujukan penting bagi rakyat Terengganu dan juga penduduk di luar Terengganu yang majoritinya mengamalkan Mazhab Syafie. Walaupun tarikh penulisan kitab ini tidak dapat dipastikan, namun apa yang pasti ia dikarang telah kepulangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dari Mekah, iaitu di antara tahun 690M sehingga 1736M dan merupakan di antara kumpulan penulisan fiqh terawal di Terengganu. Metodologi penulisan Kitab *al-Kifāyah* didapati menepati metodologi yang gunakan oleh ulama-ulama dalam Mazhab Syafie yang merujuk kepada al-Quran, hadis dan yas,

[Pengenalan Kitab *al-Kifayah* dan pengarangnya]

A2/ وقال صلى الله عليه وسلم: الجمعةُ واجبٌ على كلِّ مُتَحَلِّمٍ. هذا الكتاب المستئنَى بالْكِفَايَةِ ترجمَةُ الإمامِ

العامِّ العَلَامَةَ تُوْ فُؤَدَ مَانِسَ تر عَكَانُو.²²³

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى إِلَهِ وَصَاحِبِهِ وَسَلَّمَ أَمَّا بَعْدُ فَهَذِهِ رِسَالَةُ صَغِيرَةٍ الْجِيْمِ كَثِيرَةُ الْفَوَائِدِ وَعَظِيمُ الْمَنَافِعِ وَكَفَايَةٌ لِعُمُومِ الْمُسْلِمِينَ فِي مَعْرِفَةِ مَا أُوجِبَ عَلَيْهِمْ مِنْ فُرُوضِ الْعَيْنِ. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

Telah berkata Imām Nawawī: “Dan tiada harus dibacakan doa atas sedekah yang satu sebelum lagi dikeluarkan zakat dari karena²²⁴ rezeki atas yang meninggalkan zakat itu haram. Dan barang siapa membaca doa atas sedekah yang haram maka iaitu kufur. *Wallāhu 'lam*”.

Syahdan²²⁵ bahawa syarat korban itu jika ada ia lembu atau kerbau atau kambing, maka hendaklah ada umurnya itu dua tahun masuk kepada yang ketiga tahun. Dan jika ada ia daripada biri-biri, maka hendaklah ada umurnya setahun masuk maka kelak kepada tahun yang kedua. *Wallāhu 'lam*.

²²³ Terdapat catatan di tepi teks yang berbunyi: “*Dan yang memilik akan kitab ini Haji Muhammad Husin atau Abdul Latif atau Abdul Mu'min Negeri Kelaba Kampung Beris*”.

²²⁴ kerana. Lihat *Kamus Dewan*, ed. ke-4 (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2005), 1495.

²²⁵ Bermaksud kata yang biasa dipakai pada permulaan cerita atau bab, atau membawa maksud selanjutnya atau lalu. *Kamus Dewan* (Kuala Lumpur: DBP, 2005), 1557. Lihat Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik* (Kuala Lumpur: Berita Publishing Sdn. Bhd., 1997), 180. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara* (Brunei: Dewan Bahasa dan Pustaka Brunei, 2003), 2646.

Dan lagi disyaratkan hendaklah ada korban itu jangan ada ia bergudal²²⁶ jikalau sedikit sekalipun. Dan jangan ada ia capik kakinya. Jangan tinggal daripada tempatnya tatkala pergi makan rumput. Dan lagi jangan ada ia buta kedua belah matanya atau buta sebelah matanya ada ia /A3/.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالْعَاقِبةُ لِلْمُتَقْبِلِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ سَيِّدِنَا إِلَيْهِ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ الطَّاهِرِينَ الظَّاهِرِينَ .

Ertinya: Segala puji itu tertentu bagi Allah tuhan seru alam sekalian. Dan kebijakan akhirat itu bagi segala orang yang takut akan Allah. Dan rahmat Allah dan salamnya atas penghulu kita penghulu segala nabi dan segala pesuruh dan atas segala keluarganya dan segala sahabatnya yang baik mereka itu, lagi suci mereka itu daripada segala dosanya.

[Tujuan Kitab *al-Kifāyah* dikarang]

أَمَّا بَعْدُ فَهَذِهِ رِسَالَةٌ مُخْتَصَرَةٌ نَافِعَةٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى فِي بَيْانِ مَا لَا بُدُّ لِلْمُكْلَفِ مِنْهُ .

Ertinya: Adapun²²⁷ kemudian dari itu, maka ini suatu risalah yang simpan²²⁸ lagi memberi manfaat, *Insyā* Allah Taala pada menyatakan barang yang tiada dapat tiada bagi segala orang yang akil baligh mengetahui dia.

²²⁶ Kudal (كودل), bermaksud kudis atau bisul. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language* (New York: Books For Libraries Press, 1973), 273.

²²⁷ Perihal atau mengenai. Lihat *Kamus Bahasa Melayu Nusantara* (Brunei: Dewan Bahasa dan Pustaka Brunei, 2003), 13.

²²⁸ Dalam bahasa sastera lama membawa maksud ringkas atau singkat ceritanya. Lihat *Kamus Dewan*, 1495.

BAHAGIAN AKIDAH

1) KITAB RUKUN ISLAM

Ketahui olehmu bermula segala rukun Islam itu lima perkara.

[Bab mengucap dua kalimah syahadah]

Pertama mengucap dua kalimah syahadah iaitu mengata dengan lidah **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَا شَرِيكَ لَهُ أَنَّ**

اللَّهُ. **Ertinya:** Ketahuilah bahawasanya tiada yang disembah seorang juapun melainkan

Allah". Atau maknanya tiada yang disembah dengan sebenarnya melainkan Allah.

Ertinya bahawasanya Allah itulah yang disembah dengan sebenarnya.

Maka barang yang lain daripada Allah Taala itu tiada harus disembah dengan sebenarnya.

Maka adalah asal makna **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** itu yang disembah maka dari karena itulah kita ingatkan

tatkala mengata **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** itu tiada yang disembah seorang jua pun melainkan Allah.

Atau kita ingatkan tiada yang disembah dengan sebenarnya itu melainkan Allah.

وَأَشْهُدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ

"Dan ketahuilah bahawasanya Nabi Muhammad itu pesuruh Allah yang disuruhkannya kepada segala makhluknya".

Maka wajiblah atas tiap-tiap orang yang akil baligh itu mengucap dua kalimah syahadah ini seumurnya hidup itu sekali. Serta menyungguhkan akan barang yang terkandung di dalamnya, yakni serta iktikadkannya bahawasanya Allah Taala ada ia selama-lamanya. Dan lagi lengkap ia dengan segala sifatnya dan tiada diperoleh sekali-kali kepadanya

segala sifat kekurangan iaitu seperti mati /A4/ dan bebal²²⁹ dan lemah dan tiada berkehendak dan buta dan tuli dan kelu dan barang sebagainya daripada segala sifat yang menyerupai akan segala sifat makhluknya.

Dan lagi ia menyungguhkan akan Nabi Muhammad itu benar ia pada barang yang dibawanya daripada Allah Taala. Dan tiada ia bersifat dengan barang yang tiada layak baginya seperti dusta sekali dan khianat dan membunyikan²³⁰ segala titah Allah Taala.

[Hukum mengulang-ulang menyebut kalimah syahadah]

Maka²³¹ tatkala sudah disebut sekali akan dua kalimah syahadah itu, maka mengulang-ulang menyebut dia itu sunat jua melainkan jika masuk pula ia menjadi kafir, maka wajib pula menyebut dua kalimah syahadah itu.

Dan telah berkata Imām Nawawī R.A.: “Barangsiapa tiada mengucap dua kalimah syahadah ini dengan lidahnya serta kuasa ia menyebut akan keduanya, nescaya jadi kafir ia jikalau ada ia mengucap di dalam hatinya sekalipun”.

Dan kata kebanyakan segala ulama sah jua imannya orang yang tiada mengucap dua kalimah syahadah ini dengan lidahnya jikalau ada ia mengetahui dan menyungguhkan dengan hatinya akan keadaan Allah Taala serta segala sifatnya. Dan menepikan²³² ia akan segala barang yang tiada layak bagiNya, yakni segala barang yang mustahil atasnya. Dan menyungguhkan ia akan kebenaran Rasulullah dan menepikan ia akan barang yang tiada layak baginya yakni segala barang yang mustahil atasnya.

Maka adalah mengucap dua kalimah syahadah itu syarat pada melakukan segala hukum Islam di dalam dunia jua.

²²⁹ Bermaksud tumpul otak atau bodoh. *Kamus Dewan*, 143. Juga bermaksud tidak cepat menanggapi sesuatu atau tidak tajam fikiran. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 263.

²³⁰ Menyembunyikan. Dalam teks ditulis *منْبَهِنَ*.

²³¹ Perkataan yang digunakan pada permulaan kisah, terutamanya dalam hikayat lama. Lihat Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 106.

²³² Mengenepikan. Dalam teks dieja *منْبَكِنَ*.

[Hukum orang yang tidak mengucap dua kalimah syahadah]

Maka barang siapa tiada mengucap dua kalimah syahadah ini dengan lidahnya, maka harus dibunuh akan dia dan diambil segala artanya²³³, dan tiada mengucap dua kalimah syahadah ini jadi syarat pada mengesahkan iman seorang di dalam akhirat. Maka diterima juga iman seorang yang tiada mengucap dua kalimah syahadah ini jika putuslah di dalam hatinya percaya akan Allah dan akan Rasulullah.

Tetapi adalah ia derhaka sebab meninggalkan mengucap dua kalimah syahadah ini karena sabda Nabi S.A.W.:

مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ حَرَمٌ عَلَيْهِ النَّارُ²³⁴

Ertinya: Barangsiapa mengetahui bahwasanya /A5/ tiada tuhan hanya Allah dan bahwasanya Nabi Muhammad itu pesuruh Allah, nescaya diharamkan Allah atasnya nareka ertinya tiada kekal ia di dalam nareka.

[Pandangan ulama tentang asal-usul kalimah Allah]

Maka adalah lafaz الله itu suatu nama yang jatuh ia atas tiap-tiap yang disembah dengan sebenarnya atau disembah dengan sia-sia seperti berhala dan barang sebagainya. Kemudian maka dikeraskan الله itu atas yang disembah dengan sebenarnya. Maka kata setengah ulama, adalah lafaz Allah itu asalnya الـ maka dibuangkan alif yang sama tengah dan diidghamkan lama yang pertama itu kepada lama yang kedua, maka jadi Allah.

Dan telah bersalah-salahan segala ulama pada mengatakan tempat terbit lafaz Allah itu. Kata setengah mereka itu diambil daripada الله ertinya menolong. Dan kata setengah ulama diambil daripada يَوْمَ الْقُرْبَةِ ertinya kasih yang sangat. Dan kata setengah mereka

²³³ Hartanya. Ejaan dalam teks ialah ارثات.

²³⁴ Hadis riwayat Muslim, Kitab *al-Imān*, Bab *al-Dalīl 'alā anna man māta 'alā al-Tauhid dakhala al-Jannah Qat'ani*, no. hadis 29. Lihat Abi al-Husayn Muslim Bin al-Hajjāj, *Sahih Muslim* (Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah, 2001), 36.

itu diambil daripada ﴿كُوٰه﴾ ertiya terdinding. Yakni terdindinglah segala akal daripada mendapat hakikat keadaan zatnya.

Dan kata **setengah** mereka itu diambil daripada ﴿كُوٰه﴾ ertiya tinggi. Yakni tiada sampai sekali-kali pendapat segala hambanya kepada *kunh*²³⁵ zatnya. Dan kata **setengah** mereka itu diambil daripada ﴿إِلَه﴾ ertiya tetap yakni berkekalan zatnya itu selama-lamanya. Dan kata **setengah** mereka itu diambil daripada ﴿إِلَهٌ يَأْلَهُ إِلَهٌ﴾ ertiya tercengang yakni tercenganglah segala akal daripada memfahamkan²³⁶ *kunh* hakikatnya. Dan kata **setengah** mereka itu diambil daripada ﴿إِلَهٌ يَأْلَهُ إِلَهٌ﴾ ertiya menyembah maka makna inilah yang muafakat dengan Quran seperti firman Allah Taala:

Ertinya: "Meninggalkan ia akan dikau dan menyembah daku".

Maka jadilah makna ﴿إِلَهٌ يَأْلَهُ إِلَهٌ﴾ itu tiada yang disembah melainkan Allah. Dan kata setengah mereka itu pula tiada ada dilafaz Allah itu diterbitkan daripada sesuatu lafadz juapun. Maka adalah ia diperoleh atas rupanya itulah.

Maka adalah Allah itu nama bagi zat yang wajib *al-wujūd*nya yang menghimpunkan bagi sekalian sifat dan adalah Allah itu nama zat yang mutlak. Maka adalah yang dinamai Allah dan ﴿خَالِق﴾ itu tuhan yang ada baginya wujud yang sempurna dan yang tiada

*diqayadkan*²³⁷ oleh segala alam ini. Ertinya adalah yang dinamai Allah dan ﴿خَالِق﴾ itu tuhan yang lengkap dengan /A6/ sekalian sifatnya dan tiada dapat dibagikan ia dengan suatu bagi juapun. Dan tiada dapat ditempatkan ia dengan sesuatu tempat juapun dan yang tiada berubah keadaannya itu selamanya.

²³⁵ Bermaksud tujuan dan hakikat. Lihat *Al-Mu'jam al-Wasit*, Cet.4 (Mesir: Majma' al-Lughah al-'Arabiyyah, 2004), 832.

²³⁶ memahamkan

²³⁷ Bermaksud diikatkan atau bergantung. Lihat *Al-Mu'jam al-Wasit*, 769.

[Rukun-rukun syahadah]

Bermula segala rukun syahadah itu empat perkara, yakni tiada sempurna pengenal kita dan iktikad kita kepada Allah dan kufur Rasulullah melainkan dengan mengetahui akan segala rukun syahadah yang empat ini.

[Mengithbātkan zat Allah Taala]

Pertama mengithbātkan²³⁸ zat Allah Taala, ertiannya hendaklah kita ketahui dan kita iktikadkan bahawasanya Allah Taala itu ada ia selama-lamanya. Dan tiada bepermulaan adanya dan tiada berkesudahan adanya. Dan tiada dapat dibagikan zatnya itu dengan sesuatu bagi jua pun. Dan tiada dapat zatNya itu diserupai dan disamai oleh segala makhluknya. Dan atas zatNya itu tiada ada sesuatu yang menyertai dia pada sifat ketuhanannya.

Dan tiada berkehendak kepada sesuatu jua pun dan maha besar zatNya dan maha tinggi zatNya. Yakni tiada sampai sekali-kali pengenal dan penglihat dan pendapat segala nabi dan segala wali kepada *kunh* zatNya yang mutlak. Yakni kepada keadaan dirinya yang tiada berhingga itu atas pihak meliput dia dari karena zatNya yang mutlak itu tiada dapat dihinggakan kebesarannya.

Dan maha kaya zatNya itu yakni tiadalah ia berkehendak kepada sesuatu zat yang lain daripada zat dirinya yang berdiri dengan dia. Dan tiada ia berkehendak kepada seseorang yang menjadikan dia dan tiada ia berkehendak kepada sesuatu jua pun pada memerintahkan segala alam ini.

Dan tiada berhingga kebesarannya dan ketinggiannya dan kekayaannya itu selama-lamanya. Dan tiada ia beranak dan tiada ia diperanakkan dan tiada ia sebangsa dengan seorang juapun. Dan tiada ia berubah zatNya itu selama-lamanya. Dan tiada dapat dirupakan zatnya itu dengan sesuatu rupa jua pun, seperti putih atau merah atau kuning

²³⁸ Bermaksud menetapkan. Lihat *Ibid*, 93.

atau hitam atau barang sebagainya. Dan tiada dapat ditentukan zatnya itu dengan sekian-kian besarnya atau kecilnya dan tiada dapat ditempatkan zatnya itu dengan suatu tempat jua /A7/ pun seperti di atas atau di bawah atau di kanan atau di kiri atau di hadapan atau di belakang.

Maka adalah zatnya itu meliputi ia pada sekalian alam samahanya. Dan tiada ia masuk dan berbuat dengan segala alam ini sebab meliputi itu dari karena sekali-kali tiada dapat bercampur zat Allah Taala itu dengan zat segala makhluknya sebab meliputinya itu. Maka adalah meliputnya dengan segala alam ini tiada dapat dibagikan dengan suatu bagi jua pun.

[*Mengibarkan* sifat Allah Taala]

Dan kedua mengibarkan sifat Allah Taala itu ertinya hendaklah kita ketahui dan kita iktikadkan dengan iktikad yang putus bahawasanya Allah Taala itu mempunyai beberapa sifat. Erti sifat itu laku zat. **Maka** setengah daripada sifatnya itu *hayāh*, ertinya hidup ia selama-lamanya. Maka adalah hidupnya itu dengan hidupnya jua dan tiada ia hidup dengan nyawa dan tiada ia hidup dengan nafas dan dengan tubuh. Dan tiada diberkesudahan hidupnya. Dan *'ilmun* ertinya tahu ia selama-lamanya. Maka adalah tahunya itu dengan tiada difikir dan sangka dan tiada lupa dan tiada baharu mendatang tahunya. Maka adalah Allah Taala itu mengetahui ia akan tiap-tiap sesuatu.

Maka tiadalah terbuat pada ilmunya suatu juapun jikalau ada ia di dalam batu yang pejal sekalipun. Dan lagi diketahuinya akan segala rupa alam ini dan akan segala kelakuannya samahanya dahulu daripada menjadikan dia. Dan lagi diketahuinya akan zat dirinya dan akan sekalian kelakuannya dirinya yang tiada diberhingga dan tiada berkesudahan dengan ilmunya yang tiada berhingga.

Dan *irādah* ertinya berkehendak ia selama-lamanya, maka adalah kehendaknya itu dengan tiada hati. Dan dengan kehendaknya itulah ia menjadikan sekalian alam ini

daripada tiada kepada ada. Maka adalah kehendaknya itu tiada berkesudahan. Maka tiadalah dapat lepas sekalian alam ini daripada kehendaknya jikalau suatu yang kecil *qudrat* sekalipun.

Dan ertinya kuasa. Maka adalah kuasanya itu dengan tiada pegawai²³⁹ dan tiada tulang dan tiada urat dan tiada diberhingga dan tiada berkesudahan selama-lamanya. Maka adalah segala makhluk ini samahanya dikuasainya akan dia hingga sesuatu yang amat kecil sekalipun.

Dan *sama*⁴ ertinya menengar²⁴⁰ ia /A8/ maka adalah menengarnya itu tiada telinga. Maka didengarnya akan sekalian alam ini samahanya sama ada suara atau tiada suara. Maka sekaliannya didengarnya selama-lamanya dan lagi didengarnya akan kata dirinya yang tiada dihuruf dan tiada disuara itu dengan penengarnya yang tiada berkesudahan.

Dan *besar* ertinya melihat ia selama-lamanya. Maka adalah melihatnya itu dengan tiada biji mata. Maka dilihatnya akan sekalian alam ini samahanya samada berupa atau tiada berupa. Maka sekaliannya itu dilihatnya selama-lamanya dan lagi dilihatnya akan segala alam ini dan akan segala kelakuannya dahulu daripada menjadikannya dia. Dan lagi dilihatnya akan zat dirinya dan akan segala kelakuan dirinya yang tiada berupa dan tiada berkesudahan, dan tiada diberhingga dengan penglihatnya yang tiada diberhingga dan tiada berkesudahan.

Dan *kalām* ertinya berkata-kata ia selama-lamanya, maka adalah katanya itu dengan tiada huruf dan tiada suara dan tiada dahulu oleh diam dan tiada berputusan ia selama-lamanya. Dan tiada dapat katanya itu diserupakan dan disamakan dengan kata segala makhluk samahanya. Dan tiada dapat dibagikan katanya dengan suatu bagi juapun.

²³⁹ Menurut sastera lama, ia bermaksud alat atau perkakas. *Kamus Dewan*, 1159. Lihat juga *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 2020.

²⁴⁰ Mendengar. Dalam teks ditulis *je&ng*.

Dan beberapa lagi sifat Allah Taala tiada diberhingga banyaknya maka adalah segala sifatnya itu berdiri ia dengan zat dan tiada lain daripadanya. Maka adalah segala sifat Allah Taala itu tiada dapat dibagikan dan tiada dapat diserupakan dengan sifat segala makhluknya sekali-kali.

Dan ketika mengithbatkan *afālullāh* ertinya segala perbuatan Allah Taala. Yakni hendaklah kita ketahui dan kita iktikadkan dengan iktikad yang putus bahwasanya Allah Taala itu mempunyai beberapa perbuatan yang amat banyak.

Yaitu **ia jua** yang menjadikan segala makhluknya samahanya. **Dan ia jua** yang memberi rezeki akan segala hambanya. **Dan ia jua** yang menunjukkan akan segala hambanya yang mukmin **dan ia jua** yang menyesatkan akan segala hambanya yang kafir. **Dan ia jua** yang menghidupkan **dan ia jua** yang mematikan akan segala makhluknya. **Dan ia jua** yang menyakitkan akan segala hambanya /A9/ **dan ia jua** yang menyembuhkan akan segala hambanya.

Dan ia jua yang membangkitkan akan segala makhluknya pada hari kiamat di dalam kubur mereka itu. **Dan ia jua** yang menghimpunkan mereka itu kepada padang mahsyar. **Dan ia jua** yang mengira-ngirai akan segala perbuatan segala hambanya yang baik dan yang jahat. **Dan ia jua** yang membala akan segala perbuatan mereka itu. **Dan ia jua** yang memerintahkan akan sekalian pekerjaan mereka itu dan barang sebagainya daripada segala pekerjaan samahanya. Maka tiadalah ada sesuatu yang memberi bekas dengan sendirinya lain daripada Allah Taala di dalam segala alam ini.

Dan lagi hendaklah kita iktikadkan dengan iktikad yang putus bahwasanya sekali-kali tiada diperoleh bagi Allah Taala itu tiada ada wujudnya melainkan ada jua ia selama-lamanya. **Dan sekali-kali** tiada diperoleh wujudnya itu baharu adanya. **Dan sekali-kali** tiada diperoleh wujudnya itu dihubung oleh tiada kemudiannya. **Dan sekali-kali** tiada diperoleh zatnya dan segala sifatnya itu bersamaan dengan segala yang baharu. **Dan**

sekali-kali tiada diperoleh zatnya itu tiada ia berdiri dengan sendirinya. **Dan sekali-kali** tiada diperoleh tiada Esa pada zatnya dan pada segala sifatnya. **Dan sekali-kali** tiada diperoleh ia mati **dan** tiada diperoleh sekali-kali ia bebal dan lupa dan tidur dan mengantuk. Dan tiada ia berkehendak mengadakan segala alam ini dan lemah daripada mengadakan segala alam ini.

Dan sekali-kali tiada diperoleh ia tuli **dan** buta **dan** kelu. **Maka adalah** tanda ada Allah Taala itu baharu segala alam ini dan berubah-ubahnya dari karena tiap-tiap yang baharu. Dan berubah-berubah adalah yang membaharu dia dan yang mengubahkan dia maka tiada diperoleh sekali-kali pada akal segala alam ini bahawa ia membaharui ia akan dirinya atau jadi ia sendirinya dengan tiada yang menjadikan dia.

Maka tatkala kita lihat akan segala alam ini baharu dan berganti-ganti, maka kita ketahuilah dengan pengetahuan yang putus ada yang menjadikan dia yang maka yang menjadikan dia itulah tuhan yang sebenarnya. **Dan hendaklah** kita iktikadkan pula harus pada Allah Taala mengadakan segala alam ini harus tiada ia mengadakan dia.

/A10/ **Dan lagi** harus padanya membalas segala perbuatan hambanya yang baik dan yang jahat. Harus ia memasukkan segala mukmin itu ke dalam syurga dan harus ia memasukkan segala kafir itu ke dalam nareka. Dan harus pula padanya menyeksa akan orang yang berbuat baik sentiasa dan harus pula padanya memberi nikmat akan segala orang yang berbuat dosa. Dan tiada diperoleh sekali-kali bahawa Allah Taala itu anjaya pada barang perbuatannya dari karena sekalian alam ini samahanya hambanya dan miliknya. Maka erti anjaya itu mengerjakan sesuatu pekerjaan pada milik orang lain. Maka adalah Allah Taala itu mengerjakan ia pada miliknya barang sekehendaknya. Dan tiada dapat ditanyai ia pada segala perbuatannya karena mengerjakan di dalam miliknya juga.

Maka adalah Allah Taala itu menyakit ia akan segala kanak-kanak dan menghinakan ia segala binatang di dalam dunia daripada tiada sesuatu balas yang membala ia akan mereka itu. Dan tiada suatu manfaat yang memberi manfaat ia akan mereka itu di dalam dunia dan di dalam akhirat. Maka adalah demikian itu dengan adilnya jua, tiada harus kita kata akan dia aninya sebab menyakit segala kanak-kanak dan menghinakan segala binatang dengan tiada sesuatu sebab jua pun dari karena sekaliannya itu hambanya dan miliknya jua. Maka barang yang dikerjakannya di dalam miliknya itu tiada harus kita kata akan dia aninya.

Dan lagi hendaklah kita ketahui dan kita iktikadkan bahawasanya Allah Taala itu menghimpunkan ia akan segala sifat yang berlawanan, yaitu ia jua yang *awwal* ertinya yang dahulu. Dan ia jua²⁴¹ akhir ertinya yang kemudian. Yakni ia jua yang dahulu daripada tiap-tiap sesuatu dengan tiada bepermulaan adanya. Dan yang kekal ia kemudian daripada tiap-tiap sesuatu dengan tiada berkesudahan adanya.

Dan ia jua yang *zāhir*, ertinya yang keras²⁴² lagi tinggi atas tiap-tiap sesuatu. Dan ia jua yang *bāqin* ertinya yang mengetahui akan tiap-tiap sesuatu. [Dan ia jua yang *hādī* ertinya yang menunjuk]²⁴³ dan ia jua yang *mudill* ertinya yang²⁴⁴ menyesatkan. Dan ia jua yang *mun'im* ertinya yang memberi nikmat dan ia jua yang *muntaqim* ertinya yang²⁴⁵ menyeksa. /A11/ Dan ia jua yang *mui'zz* ertinya yang memuliakan²⁴⁶ akan suatu kaum dan ia jua yang *mudzill* ertinya yang menghinakan ia akan suatu kaum. Dan ia jua yang *muhyī* ertinya yang menghidupkan. Dan ia jua yang *mumīt* ertinya yang mematikan akan segala makhluknya. Dan barang sebagainya daripada segala sifat yang berlawa/B2/nan, maka adalah kesempurnaan²⁴⁷ iktikad kita kepada Allah Taala itu

²⁴¹ Pada B: [Ia jua yang]

²⁴² Pada B: [kuasa]

²⁴³ Tiada pada B

²⁴⁴ Tiada pada B

²⁴⁵ Tiada pada B

²⁴⁶ Pada B: [muliakan]

²⁴⁷ Pada B: [sempurnaan]

[bahawa kita iktikadkan]²⁴⁸ bahawasanya Allah Taala itu menghimpunkan ia akan segala sifat yang berlawanan yang tersebut itu.

[*Mengithbātkan benar Rasulullah*]

Dan keempat mengithbātkan benar Rasulullah, ertiya hendaklah kita ketahui dan kita iktikadkan dengan iktikad yang putus bahawasanya Nabi Muhammad itu benar ia pada barang yang disuruh akan²⁴⁹ Allah Taala akan dia menyampaikan kepada segala manusia daripada suruh dan tegah [dan lainnya]²⁵⁰.

Dan lagi benar²⁵¹ pada segala ceriteranya yang ghaib-ghaib pada²⁵² kita iaitu seperti keadaan arasy dan *kursī* dan kalam dan *lūh mahfūz* dan segala malaikat dan segala syurga dan segala nikmatnya dan segala nareka²⁵³ dan segala syeksanya²⁵⁴ dan tujuh petala langit dan tujuh petala bumi dan barang²⁵⁵ antara keduanya.

Dan lagi benar ia pada ceriteranya akan kesakitan²⁵⁶ tatkala mati [dan mabuk mati dan tanya munkar dan nakir dan nikmat kubur dan syeksa kubur]²⁵⁷ dan barang sebagainya daripada²⁵⁸ segala pekerjaan yang ghaib-ghaib²⁵⁹.

[*Sifat-sifat wajib bagi Rasul*]

Maka adalah yang wajib bagi Muhammad²⁶⁰ /B3/ dan bagi segala pesuruh yang lainnya²⁶¹ itu tiga perkara. Pertama benar **dan kedua** kepercayaan dan ketiga menyampaikan segala titah Allah Taala kepada segala umat mereka itu.

²⁴⁸ Tiada pada B

²⁴⁹ Pada B: [kan]

²⁵⁰ Tiada pada B

²⁵¹ Pada B: [benar ia]

²⁵² Tiada pada B

²⁵³ Neraka, Dalam teks ditulis نَارٌ كَوَافِرُ

²⁵⁴ Seksa, Dalam teks ditulis شَكْسَا

²⁵⁵ Pada B: [barang yang]

²⁵⁶ Pada B: [kesakitannya]

²⁵⁷ Tiada pada B

²⁵⁸ Pada B: [dari]

²⁵⁹ Pada B: [ghaib]

²⁶⁰ Pada B: [Nabi Muhammad itu]

²⁶¹ Pada B: [yang lain]

[Sifat-sifat mustahil bagi Rasul]

Dan tiada diperoleh sekali-kali pada Nabi Muhammad dan segala pesuruh yang lainnya²⁶² itu tiga perkara: pertama dusta dan kedua khianat dengan mengerjakan sesuatu yang ditegahkan Allah Taala akan dia dengan tegah haram atau tegah makruh dan ketiga membunyikan²⁶³ segala titah Allah Taala.

[Sifat-sifat harus bagi Rasul]

Dan harus pada Nabi Muhammad²⁶⁴ dan segala pesuruh yang lainnya²⁶⁵ itu segala perangai tubuh manusia iaitu²⁶⁶ sakit dan makan dan minum dan tidur dan beristeri dan berjual dan membeli dan barang sebagainya daripada segala pekerjaan yang tiada mengurangkan martabat mereka itu Yang Maha²⁶⁷ tinggi.

Dan tiada harus bagi mereka itu makan /A12/ arta zakat dan mengarang syair dan buta dan tuli dan penakut. Dan adalah segala pesuruh itu terpelihara²⁶⁸ mereka itu daripada segala /B4/ dosa besar dan kecil²⁶⁹, dan daripada kafir dahulu daripada turun wahyu, dan kemudian daripada turun wahyu.

[Kedudukan Nabi Muhammad S.A.W. berbanding rasul-rasul yang lain]

Dan lagi hendaklah kita ketahui dan kita iktikadkan bahawa²⁷⁰ Nabi Muhammad itu terlebih tinggi martabatnya dan terlebih mulia pada Allah Taala daripada sekalian makhluk samahanya dari karena adalah arasy²⁷¹ dan kursī dan lūh dan kalam dan segala malaikat dan syurga dan nareka dan sekalian makhlukNya²⁷² samahanya itu dijadikan

²⁶² Pada B: [lain]

²⁶³ Menyembunyikan. Dalam teks ditulis حَمِيْكَنْ .

²⁶⁴ Tiada pada B

²⁶⁵ Pada B: [lain]

²⁶⁶ Pada B: [iaitu seperti]

²⁶⁷ Tiada pada B

²⁶⁸ Pada B: [pelihara pada]

²⁶⁹ Tiada pada B

²⁷⁰ Pada B: [bahawasanya]

²⁷¹ Bermaksud kekuasaan atau kerajaan. Lihat Libat *Al-Mu'jam al-Wasit*, 623.

²⁷² Pada B: [makhluk]

Allah Taala daripada Nur Muhammad S.A.W. **Dan lagi** firman Allah Taala kepada²⁷³ Nabi Muhammad S.A.W.: “Jikalau tiada ada engkau nescaya tiada aku²⁷⁴ jadikan segala makhluk samahanya²⁷⁵,”

[Sejarah kelahiran, kerasulan dan kewafatan Rasulullah S.A.W.]

Dan²⁷⁶ Nabi Muhammad S.A.W. tempat [jadinya di dalam]²⁷⁷ negeri Mekah. **Dan** tempat kuburnya itu di dalam negeri Madinah. **Dan nama** bapaknya Abdullah anak Abdul Mutalib **dan** nama ibunya Aminah anak Wahab. Maka tatkala sampailah umurnya kira-kira empat puluh tahun lamanya, maka dititahkan Allah Taala kepadanya dengan menjagakan dan jadi pesuruh kepada segala manusia sekaliannya dan kepada²⁷⁸ segala jin. Dan²⁷⁹ pada menyuruhkan mereka itu berbuat ibadat kepada Allah Taala dan melarangkan mereka itu daripada mengerjakan sekalian²⁸⁰ barang yang diharamkan Allah Taala akan dia dan diturunkan wahyu kepadanya.

[Peristiwa penurunan wahyu kepada Nabi Muhammad S.A.W.]

Maka **adalah** pertama-tama turun wahyu kepadanya itu pada hari Isnin pada dulapan²⁸¹ belas²⁸² haribulan Rabiulawwal maka adalah pertama-tama²⁸³ ayat Quran²⁸⁴ turunnya²⁸⁵ itu ﴿فَإِذَا أَفْرَغْنَا إِلَيْهِ مِنْ كُلِّ مِنْزَلٍ مِّنْ نَّحْشُورٍ﴾ . Maka adalah kelakuan turunnya itu seperti sabda nabi S.A.W.: “Adalah aku²⁸⁶ beberapa kali pergi kepada Bukit Hirak padahal aku²⁸⁷ bawa²⁸⁸ bekal barang sedapatnya karena bersuni-suni diri dan berbuat ibadat

²⁷³ Tiada pada B

²⁷⁴ Pada B: [ku]

²⁷⁵ Tiada pada B

²⁷⁶ Pada B: [Dan adalah]

²⁷⁷ Pada B: [jadi dalam]

²⁷⁸ Tiada pada B

²⁷⁹ Tiada pada B

²⁸⁰ Pada B: [segala]

²⁸¹ Sebutan ini berdasarkan sastera lama, membawa maksud delapan atau lapan. *Kamus Dewan*, 366. Lihat Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 39.

²⁸² Tiada pada B

²⁸³ Pada B: [pertama itu]

²⁸⁴ Tiada pada B

²⁸⁵ Pada B: [turun]

²⁸⁶ Tiada pada B

²⁸⁷ Tiada pada B

ketika²⁸⁹ malam. Kemudian maka kembali pula aku kepada rumah Khadijah²⁹⁰. Maka segala peristiwa [ertinya suatu ketika]²⁹¹ keluarlah aku pergi kepada Bukit Hirak itu maka tiba-tiba datang kepada aku Jibrail kemudian maka berkata ia bagiku: اقْرَأْ إِنْسَانٌ مِّنْ عَلَيْكِ²⁹² Ertinya: “Baca olehmu!”/A13/ Maka kataku baginya:“Tiada aku tahu membaca!” [Kemudian]²⁹² mengambil ia akan daku. Maka /B6/ menutup ia akan daku. Kemudian maka melepaskan ia akan daku. Kemudian maka berkata ia bagiku : اقْرَأْ إِنْسَانٌ مِّنْ عَلَيْكِ²⁹²

Ertinya: “Baca olehmu!”. Maka kataku baginya²⁹³: “Tiada aku tahu membaca!”. Maka adalah dikerjakannya demikian itu tiga kali. Kemudian daripada tiga kalinya berkata Jibrail bagiku:

اَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي حَلَقَ (۱) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (۲)

Ertinya: “Baca olehmu Ya Muhammad akan nama tuhanmu yang menjadikan ia akan segala manusia itu daripada darah yang²⁹⁴ beku”.

(Surah *al-'Alaq* 96: 1-2)

اَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ (۱) الَّذِي عَلِمَ بِالْقَلْمَنِ (۲) عَلِمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (۳)

Ertinya²⁹⁵: “Baca olehmu bermula tuhanmu jua yang terlebih mulia yang [mengajar ia akan manusia itu]²⁹⁶ menyurat dengan kalam lagi mengajari ia akan manusia itu barang yang tiada diketahuinya akan dia”.

(Surah *al-'Alaq* 96: 3-5)

Kemudian maka ghaiblah Jibrail itu²⁹⁷ daripada aku maka kembalilah aku kepada rumah Khadijah²⁹⁸. Maka tatkala itu bergerak-gerak hatiku, maka masuklah aku kepada

²⁸⁸ Pada B: [membawa]

²⁸⁹ Pada B: [pada ketika]

²⁹⁰ Pada B: [Khatijah]

²⁹¹ Tiada pada B

²⁹² Pada B: [kemudian maka]

²⁹³ Tiada pada B

²⁹⁴ Tiada pada B

²⁹⁵ Tiada pada B

²⁹⁶ Pada B:[akan manusia itu barang yang tiada diketahuinya itu]

²⁹⁷ Tiada pada B

Khadijah. Maka kataku²⁹⁹ baginya: selubung olehmu akan daku hingga hilanglah daripadaku takut³⁰⁰.

Kemudian maka turun pula [Jibrail kepadaku]³⁰¹.

Maka berkata ia bagiku:

يَأَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ﴿٣﴾ قُمْرَ فَانِدِرُ ﴿٤﴾

/B7/ Ertinya: “Hai orang yang berselubung! Bangkitlah engkau maka pertakut olehmu akan segala kafir di dalam Mekah itu dengan syeksa api nareka”.

(Surah *al-Muddaththir* 74: 1-2)

وَرِبِّكَ فَكَبِرُ ﴿٥﴾

“Dan besarkan olehmu akan tuhanmu”.

(Surah *al-Muddaththir* 74: 3)

وَرِبِّابَكَ فَطَهَرُ ﴿٦﴾

“Dan sucikan olehmu akan kainmu”.

(Surah *al-Muddaththir* (74): 4)

وَالْرُّجُزُ فَاهْبِرُ ﴿٧﴾

“Dan jauh olehmu akan segala berhala”.

(Surah *al-Muddaththir* 74: 5)

²⁹⁸ Pada B:[Khatijah]

²⁹⁹ Tiada pada B

³⁰⁰ Hadis riwayat al-Bukhari, Kitab al-Tafsir, Bab Surah Iqra' Bi Ism rabbika, no hadis 4953. Lihat Abu 'Abd Allah Muhammad bin Isma'il al-Bukhari, *Al-Jami' al-Sahih* (Kaherah: Ma'ba'ah al-Salfiyyah, 1403H), 3: 327. Lihat Abi al-Husayn Muslim Bin al-Hajjaj, *Sahih Muslim*, Kitab al-iman, Bab Bad'u al-wahy Ilā Rasulillah S.A.W., no hadis 160, 1: 77.

³⁰¹ Pada B: kepadaku Jibrail

وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكِبُرُ (٥)

“Dan jangan aku³⁰² memberi sesuatu akan seseorang karena menghendaki³⁰³ balasan³⁰⁴ di dalam dunia”.

(٦) فَاصْبِرْ وَلِرَبِّكَ

“Dan sabar³⁰⁵ engkau atas mengerjakan segala suruh³⁰⁶ [tuhanmu dan menjauh segala larangannya]”.

(Surah al-Muddaththir 74; 1-7)

Maka tatkala itu belum lagi disuruhkan sembahyang. Kemudian maka ghaiblah Jibrail pula daripadaku. Kemudian maka datang pula ia³⁰⁷ kepadaku maka berkata ia bagiku:

يَأَيُّهَا الْمُزَمِّلُ (٧) قُمِ الْلَّيلَ إِلَّا قَلِيلًا (٨) نَصْفُهُ

Ertinya: “Hai orang yang berselubung! Sembahyanglah engkau pada malam hingga setengah malam”.

- أوْ أَنْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا (٩)

atau kurangkan olehmu daripada setengah malam sedikit

أَوْ زِدْ عَلَيْهِ

atau lebihkan olehmu atas /A14/ setengah malam”.

(Surah al-Muzzammil 73; 1-4)

[Sejarah perintah melaksanaan solat fardu dan solat sunat]

Maka tatkala itu, adalah difardukan atas Rasulullah [sembahyang malam jua]³⁰⁸ serta dengan segala saha /B8/ batnya itu beberapa lamanya. Kemudian maka difardukan

³⁰² Pada B: [kau]

³⁰³ Pada B: [menghendak]

³⁰⁴ Pada B: [balas]

³⁰⁵ Pada B: [sabarlah]

³⁰⁶ Pada B: [suruhkan]

³⁰⁷ Tiada pada B

³⁰⁸ Pada B: [Maka adalah Rasulullah mengerjakan sembahyang malam jua]

sembahyang lima waktu, maka jadilah sembahyang malam itu pula sunat kemudian daripada difardunya³⁰⁹.

[Tertib rukun Islam]

Maka adalah Allah Taala memfardukan³¹⁰ segala rukun Islam itu³¹¹ sedikit-sedikit³¹².

Maka pertama difardukan mengucap لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ, Kemudian maka sembahyang adalah³¹³

yang dua perkara ini³¹⁴ difardukan di dalam negeri Mekah. **Dan** puasa **dan** memberi zakat **dan** naik haji itu difardukan ketiganya itu di dalam Negeri Madinah. **Maka adalah** lama diam Rasulullah dalam negeri Mekah kemudian daripada turun wahyu itu sekira-kira³¹⁵ tiga belas tahun lamanya.

Maka³¹⁶ tatkala sampailah umurnya kira-kira lima puluh tiga tahun lamanya, maka pindahlah ia ke Negeri Madinah pada hari Isnin. Maka tatkala sampailah umurnya enam puluh tiga tahun lamanya kembalilah ia ke Rahmatullahi Taala pada hari Isnin, pada dua belas hari bulan Rabiulawwal.

[Isteri-isteri Nabi Rasulullah S.A.W.]

Dan adalah bilangan segala isteri Rasulullah S.A.W. itu sebelas orang jua: Khadijah anak Khuwailid³¹⁷ /B9/ dan Saudah anak Zama'ah dan Aisyah anak Abū Bakr³¹⁸ dan

³⁰⁹ Pada B: Jdifardunval

³¹⁰ Pada B: [memfardukan akan]

³¹¹ Tiada pada B.

³¹² Pada B; [sedikit]

³¹³ Pada B: [maka adalah]

³¹⁴ Pada B: [itul]

³¹⁵ Pada B: [sekiral]

³¹⁶ Tiada pada B

³¹⁷ Pada B: Hid1. Nama no

[Ada B. [nd]. Naima pen al-Qursiyyah al-'Asadiyyah]

al-Qursiyyah al-Asadiyyah iaitu isteri pertama Rasulullah S.A.W. dan merupakan orang yang pertama membenarkan kenabian Nabi Muhammad S.A.W. Terdapat percanggahan pendapat tentang tarikh kematian beliau. Menurut Ibn Ishak, Khadijah Binti Khuwailid telah meninggal dunia pada tahun pertama hijrah, tetapi sebahagian yang lain mengatakan beliau wafat meninggal tiga tahun sebelum hijrah. Menurut al-Wāqīdī, Khadijah telah meninggal pada sepuluh Ramadan ketika berusia 60 tahun. Lihat Ahmad Ibn Ḥāfiẓ Ibn Ijār al-Asqalānī, *Al-Isābah fi Tamyīz al-Šāhābat*, (Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyyah, 1995), 8: 99-103.

³¹⁸ Aisyah Binti Abu Bakr al-Šiddiq ialah anak kepada khalifah Islam yang pertama. Beliau dilahirkan empat atau lima tahun selepas kenabian. Sayyidatina Aisyah telah mengahwini Rasulullah S.A.W. 3 tahun sebelum hijrah ketika berusia 6 tahun dan sesetengah pendapat mengatakan usianya ketika itu ialah tujuh tahun. Beliau seorang yang sangat menyintai ilmu dan dapat menguasai ilmu *fiqh*, *hadis* dan perubatan.

Hafṣah anak Umar³¹⁹ dan Ummu³²⁰ Habibah anak Abi Sufyan dan [Zainab anak Khuzaimah]³²¹ dan Zainab anak Ḥajsyin³²² dan Juwairiyah [anak Harith]³²³ dan Ummu Salamah [anak Umayya]³²⁴ dan Maimunah³²⁵ dan Sofyah anak Ḥuyai³²⁶ dan seorang gundik yang bernama Mariyah³²⁷.

Menurut *al-Zuhri*, sekiranya dibandingkan ilmu yang ada pada diri Sayyidatina Aisyah dengan ilmu yang ada pada semua wanita, sesungguhnya ilmu Sayyidatinā Aisyah lebih banyak. Beliau juga merupakan di antara wanita yang dijanjikan syurga oleh Nabi S.A.W. dan meninggal dunia pada tahun 58 hijrah. Ahmad Ibn ‘Alī Ibn Ḥajar al-‘Asqalānī, *Al-Isābah fi Tamyīz al-Saḥābāt*, 231-235.

³¹⁹ Nama penuh beliau ialah Ḥafṣah binti ‘Umar bin al-Khaṭṭāb. Sebelum beliau mengahwini Rasulullah S.A.W., beliau telah berkahwin dengan Khunais bin Hudhāfah. Suami pertamanya ini telah mati syahid dalam perperangan Badar. Rasulullah S.A.W. telah mengahwini Ḥafṣah binti ‘Umar selepas berkahwin dengan Sayyidatinā ‘Āi’syah. Terdapat pendapat yang mengatakan beliau dilahirkan 5 tahun sebelum kenabian. Pernikahan Ḥafṣah dengan Rasulullah telah berlangsung pada tahun ketiga selepas hijrah. Rasulullah S.A.W. pernah menjatuhkan talak satu kepada Ḥafṣah, tetapi kemudiannya Baginda Rasulullah merujuknya kembali. Beliau meninggal dunia pada bulan Jamadil Awwal tahun 41 Hijrah. Tetapi, terdapat juga sesetengah pendapat mengatakan beliau meninggal pada tahun 45 Hijrah. *Ibid*, 85-87.

³²⁰ Tiada pada B

³²¹ Tiada pada B. Nama penuh beliau ialah Zainab Binti Huzaimah bin ‘Abdullah bin ‘Umar bin ‘Abd al-Manaf bin Hilāl bin ‘Amīr bin Sa’sa’ah al-Hilāliyyah. Beliau turut digelar sebagai U’mmu al-Masākin memandangkan beliau suka memberi makan dan bersedekah kepada orang-orang miskin. Suami pertama Zainab telah mati syahid dalam perperangan Uhud, dan beliau kemudiannya berkahwin dengan Rasulullah. *Ibid*, 157.

³²² Nama sebenar beliau ialah Zainab binti Jaḥsyin al-‘Asadiyyah. Zainab telah berkahwin dengan Rasulullah pada tahun ketiga hijrah, dan sesetengah pendapat mengatakan pada tahun kelima hijrah. Peristiwa yang berlaku ke atas beliau telah menjadi sebab kepada penurunan ayat tentang hijab, iaitu ayat 37 Surah al-Āḥzāb. Menurut al-Wāqidī, Zainab binti Jahsyin telah meninggal dunia pada tahun ke-20 Hijrah. Beliau berkahwin dengan Rasulullah ketika berusia 35 tahun, dan meninggal dunia ketika berusia 50 tahun. *Ibid*, 153-155.

³²³ Tiada pada B. Nama penuhnya ialah Juwairiyah Binti al-Ḥārith bin Abī Dharrar Bin Ḥabīb bin Jazīmah. Beliau telah meninggal dunia pada tahun 50 Hijrah. Terdapat juga sesetengah pendapat mengatakan beliau meninggal pada bulan Rabiulawal tahun 56 Hijrah. *Ibid*, 72-74.

³²⁴ Tiada pada B. Nama penuh beliau ialah U’mmu Salāmah Binti Abi U’mayyah bin al-Mughīrah bin Abdullah bin Amru bin Makhzum al-Qursiyah al-Makhzumiyyah, dan nama sebenar beliau ialah Hindun. Tarikh beliau meninggal tidak dinyatakan dengan jelas, tetapi diandaikan sebelum tahun 50 Hijrah. *Ibid*, 404-407.

³²⁵ Nama penuh beliau ialah Maimūnah Binti al-Harith bin Hazni al-Hilaliyyah. Terdapat juga pendapat mengatakan nama sebenar beliau ialah Barrah, tetapi Rasulullah S.A.W. menamakannya sebagai Maimūnah. Rasulullah S.A.W. telah menikahinya pada bulan Zulkaedah tahun ketujuh *Hijriyyah*. Sebelum berkahwin dengan Rasulullah, Maimūnah pernah beberapa kali berkahwin. Menurut I’bn Sa’d, Maimūnah telah meninggal pada tahun 61 *Hijriyyah* dan beliau merupakan isteri Rasulullah S.A.W. yang paling akhir meninggal. Terdapat juga pandangan lain yang mengatakan beliau meninggal pada tahun 49 H, 63H dan 66H. *Ibid*, 322-324.

³²⁶ Nama penuh beliau ialah Sofyah Binti Ḥuyai bin Akhṭab bin Sa’nah bin Tha’labah bin ‘Ubaid bin Ka’āb bin Abī Ḥubāib, berketurunan *Banū Nadīr* dan daripada keturunan Nabi Harun, iaitu saudara Nabi Musa A.S. Beliau dikatakan telah meninggal pada tahun 36 *Hijriyyah* dan sebahagian lain mengatakan beliau meninggal pada tahun 50 *Hijriyyah*. *Ibid*, 210-212.

³²⁷ Beliau ialah Māriyah al-Qibriyyah, iaitu ibu kepada salah seorang anak lelaki Rasulullah S.A.W. iaitu Ibrahim. Menurut al-Wāqidī, Māriyah telah meninggal pada tahun 16 *Hijriyyah*, manakala menurut pendapat yang lain, beliau meninggal selepas 5 tahun kewafatan Rasulullah S.A.W. *Ibid*, 310-311.

[Putera dan puteri Nabi Muhammad S.A.W.]

Dan adalah segala anak Rasulullah S.A.W. itu³²⁸ tujuh orang. Tiga orang laki-laki: Pertama Qāsim dan kedua Abdullah dan [Tayyib] pun namanya dan Tahir pun namanya dan ketiga Ibrahim dan empat orang perempuan pertama Zainab³²⁹ dan kedua Ruqayyah³³⁰ dan ketiga Ummu Kalthum³³¹ dan keempat Fatimah al-Zuhri³³². Maka adalah segala anak Rasulullah itu³³³ samahanya daripada Siti Khadijah jua melainkan Ibrahim adalah³³⁴ ibunya itu Mariyah al-Qibtiyyah. Maka adalah³³⁵ anak cucu Rasulullah S.A.W. itu samahanya daripada anak Hasan dan Husin jua hingga hari kiamat.

[Sembahyang, zakat, puasa dan naik haji]

[Erti sembahyang, zakat, puasa dan naik haji]

Dan /A15/ kedua daripada segala rukun Islam itu mendirikan sembahyang lima waktu. Maka adalah yang dinamai sembahyang /B10/ itu beberapa perkataan dan perbuatan³³⁶ yang dimulai dengan takbir dan [disudahi dengan]³³⁷ memberi salam. Dan ketiga

³²⁸ Tiada pada B

³²⁹ Beliau ialah *Zainab Binti Muhammad bin 'Abd al-Mutālib al-Qurāsyiyah al-Hasyimiyyah*. *Zainab* merupakan puteri Rasulullah S.A.W. yang paling tua, dan telah berkahwin dengan sepupunya iaitu *Abu al-'As bin al-Rabi'* iaitu anak kepada *Halah Binti Khuwailid*. *Zainab* telah berhijrah bersama-sama dengan Rasulullah dan juga suaminya. Beliau meninggal pada tahun ke-8H. *Ibid*, 151-152.

³³⁰ Beliau ialah *Ruqayyah Binti Muhammed bin 'Abdullah bin 'Abd al-Mutālib*, dan merupakan isteri kepada *Khalīfah 'Uthmān bin 'Affān*. Terdapat percanggahan pendapat samada *Ruqayyah* atau *Fātimah* merupakan puteri Rasulullah yang lebih muda sedikit daripada *Zainab*. Beliau meninggal dunia pada tahun ke-3H. *Ibid*, 138-139.

³³¹ Beliau ialah *U'mmu Kalthūm Binti Muhammed bin 'Abdullah bin 'Abd al-Mutālib*. Selepas kematian *Ruqayyah*, *Sayyidinā 'Uthmān bin 'Affān* telah mengahwini *Ummu Kalthūm*. Tidak lama kemudian, *U'mmu Kalthūm* juga telah meninggal dunia, iaitu pada tahun ke-9H. Sebelum berkahwin dengan *Sayyidina 'Uthmān*, *U'mmu Kalthūm* pernah mengahwini *'Utbah bin Abī Lahab*, tetapi *'Utbah* telah meninggal dunia sebelum menyentubuhinya. *Ibid*, 460-461.

³³² Nama sebenar beliau ialah *Fātimah al-Zahrā' Binti Muhammad bin 'Abdullah bin 'Abd al-Mutālib bin Hasyim*, dan merupakan anak perempuan Rasulullah yang paling muda. *Fātimah* telah mengahwini *Sayyidinā 'Ali* dan telah dijanjikan syurga oleh Rasulullah S.A.W. bersama-sama ibunya *Siti Khadijah*, *Maryam* dan juga *Asiah*. Menurut *al-Wāqidi*, *Fatimah* telah meninggal dunia pada malam Selasa, pada bulan Ramadan tahun ke-11 Hijrah. *Ibid*, 262-267.

³³³ Tiada pada B

³³⁴ Pada B: [maka adalah]

³³⁵ Pada B: [adalah segala]

³³⁶ Pada B: [beberapa perbuatan]

³³⁷ Pada B: [sudah]

memberi zakat. Erti zakat itu bertambah kebajikan dan menyucikan arta, membaik arta dan beroleh berkat dan puji.

Dan³³⁸ keempat puasa pada bulan Ramadan. Erti puasa itu menahan³³⁹ diri daripada segala yang membina sakan puasa [dan menahan diri daripada barang yang membina sakan pahala puasa]³⁴⁰. Dan³⁴¹ kelima naik haji kepada Ka‘batullah jika kuasa ia berjalan kepadanya. Dan³⁴² erti haji itu menyahaja pergi mengucung³⁴³.

[Golongan yang diwajibkan sembahyang, puasa, zakat dan naik haji]

Maka adalah sembahyang itu difardukan ia atas segala orang yang akil baligh. Maka tiada difardukan ia³⁴⁴ atas segala kanak-kanak dan orang gila. Dan zakat itu difardukan atas segala orang kaya dan tiada difardukan ia³⁴⁵ atas segala orang yang fakir dan miskin, yang tiada mereka itu mempunyai arta. Dan puasa itu difardukan³⁴⁶ ia atas segala orang yang akil baligh, yang kuasa mereka itu atas mengerjakan puasa.

Dan tiada difardukan atas segala orang yang³⁴⁷ tuha³⁴⁸ dan orang yang tiada kua/B11/sa mengerjakan puasa sebab sakitnya. Dan haji itu difardukan ia atas segala orang yang beroleh bekal naik haji pada perginya dan kembalinya, dan tiada difardukan ia atas segala orang yang tiada beroleh bekal naik haji. Maka adalah sembahyang dan puasa dan [naik haji]³⁴⁹ dinamai [fardu *badaniyyah* yakni fardu yang dikerjakan dengan tubuh. Dan zakat itu dinamai]³⁵⁰ fardu *māliyyah* yakni fardu yang³⁵¹ diambil daripada

³³⁸ Tiada pada B

³³⁹ Pada B: [menahan]

³⁴⁰ Tiada pada B

³⁴¹ Tiada pada B

³⁴² Tiada pada B

³⁴³ Pada B: [menunjung]. Mengunjung, dalam teks ditulis ﺥَوْجَةً

³⁴⁴ Tiada pada B

³⁴⁵ Tiada pada B

³⁴⁶ Pada B: [difardu]

³⁴⁷ Tiada pada B

³⁴⁸ Sebutan perkataan ini berdasarkan sastera lama, sebutan Bahasa Malaysia berdasarkan Daftar Kata Bahasa Melayu, (DMP, 2001) ialah “tua”. *Kamus Dewan*, 1722. Lihat juga *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 2895.

³⁴⁹ Pada B: [naik haji itu]

³⁵⁰ Tiada pada B

³⁵¹ Tiada pada B

arta. Maka barang siapa mengatakan atau mengiktiadkan segala rukun Islam itu tiada difardukan atas Nabi Muhammad S.A.W. dan atas segala ummatnya nescaya jadi kafir ia.

[Pengertian Islam dan Iman]

Maka erti Islam itu pada bahasa Arab *الإِيمَانُ لِأَوْامِرِ اللَّهِ وَالْجُنُبَاتُ عَنْ تَوَاهِيهِ* [dan erti]³⁵²

Islam pada bahasa kita itu menjunjung³⁵³ segala titah Allah dan menjauh segala larangannya³⁵⁴ dan merendahkan diri kepada Allah Taala. Dan erti iman itu menyungguhkan dengan hati akan barang yang /A16/ dibawa oleh Rasulullah S.A.W. daripada Allah Taala.

2) KITAB RUKUN IMAN

Bermula segala rukun iman itu enam perkara yaitu: /B12/

[Percaya kepada Allah]

أَمْنَتُ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْقَدْرِ خَيْرٌ وَشَرٌّ مِنْ اللَّهِ تَعَالَى

Ertinya: “Percaya aku akan Allah dan akan segala malaikatnya dan akan segala kitabnya dan akan segala pesuruhnya dan akan hari yang kemudian dan akan untung baiknya³⁵⁵ dan jahatnya daripada Allah Taala”.

Bermula rupa percaya akan Allah Taala itu hendaklah kita ketahui dan kita percaya dan kita sungguhkan bahawasanya Allah Taala ada ia selama-lamanya, tiada bepermulaan adanya seperti yang telah lalu sebutnya pada perkataan rukun syahadah itu.

³⁵² Pada B: [ertinya]

³⁵³ Menjunjung. Dalam teks ditulis *من حيث*.

³⁵⁴ Pada B: [larangan]

³⁵⁵ Pada B: [baik]

[Percaya kepada malaikat]

Dan rupa percaya akan segala Malaikat itu hendaklah kita ketahui dan kita percaya dan kita sungguhkan bahawasanya segala Malaikat itu hamba Allah Taala, bukan mereka itu laki-laki dan bukan mereka itu perempuan.

[Sifat-sifat malaikat]

Dan tiada mereka itu beribu dan berbapa dan tiada³⁵⁶ beristeri dan beranak³⁵⁷ dan tiada mereka itu tidur dan³⁵⁸ bersyahwat. Dan tiada mereka itu makan dan minum dan tiada mereka itu berbuat derhaka kepada Allah Taala sekejap mata jua pun. **Dan adalah** /B13/ tubuh mereka itu terlalu *latif* [ertinya halus, tiada dapat kita lihat akan dia]³⁵⁹ dijadikan Allah Taala akan mereka itu daripada Nur.

Maka **adalah** diperbuat mereka itu barang yang dititahkan Allah Taala kepada mereka itu dan adalah segala rupa mereka itu berlain-lainan. **Dan setengah** mereka itu mempunyai beberapa puluh sayap **dan setengah** mereka itu mempunyai beberapa ratus sayap **dan setengah** mereka itu mempunyai beberapa ribu sayap dan beberapa kepala.

[Tugas-tugas malaikat]

Dan demikian lagi kerja mereka itu pun berlain-lainan atas pekerjaan yang sudah ditentukan³⁶⁰ oleh Tuhan mereka itu. Setengah mereka itu menanggung 'arasy sentiasa **dan setengah** mereka itu mengelilingi 'arasy sentiasa **dan setengah** mereka itu menanggung *kursi*³⁶¹ sentiasa.

³⁵⁶ Pada B: [tiada mereka itu]

³⁵⁷ Pada B: [anak]

³⁵⁸ Pada B: [dan tiada mereka itu]

³⁵⁹ Tiada pada B

³⁶⁰ Pada B: [tentukan]

³⁶¹ Pada B: ['arasy]

Dan setengah mereka itu [وَمُعْهَدُوا يَ] ³⁶² syurga sentiasa dan setengah mereka itu [وَمُعْهَدُوا يَ]

[وَ] nareka sentiasa. Dan setengah mereka itu rukuk sentiasa dan setengah mereka itu sujud sentiasa. Dan setengah mereka itu /A17/ duduk sentiasa dan setengah mereka itu mengucap tasbih sentiasa yaitu membaca *Subhānallāhi wa Bihamdihi*. Dan setengah mereka itu mengucap tahlil sentiasa yaitu *Lā ilāha illallāh* dan setengah ³⁶³ /B14/ mengucap istighfar sentiasa ³⁶⁴ iaitu *astaghfirullāh al-'Azīm*. Dan barang sebagainya dan beberapa malaikat *karūbīn*, malaikat ³⁶⁵ *muqarrabīn* dan malaikat *muhaimīn*³⁶⁶ atas berbagai-bagai rupa maka ³⁶⁷ mereka itu dan kelakuan mereka itu.

Dan ³⁶⁸ adalah segala malaikat itu amat banyak hingga penuhlah segala langit yang tujuh itu hingga sampai kepada 'arasy tiada siapa-siapa mengetahui bilangan banyak mereka itu melainkan Allah Taala jua seorang dirinya. Maka adalah yang pilihan daripada mereka itu empat orang yaitu: Jibrail adalah kerjanya itu menyampaikan wahu Allah Taala kepada segala pesuruhnya.

Dan Mikail adalah kerjanya itu menentukan hujan dan rezeki segala hamba Allah. Dan Israfil adalah kerjanya meniup sangka kala pada ketika hari kiamat. Dan Izrail³⁶⁹ yaitu mala-maut adalah kerjanya itu mengambil nyawa segala hamba Allah. Dan kata setengah ulama adalah penghulu segala malaikat itu dinamai ruh.

³⁶² Pada B: [وَمُعْهَدُوا يَ]

³⁶³ Pada B: [setengah mereka itu]

³⁶⁴ Tiada pada B

³⁶⁵ Pada B: [Dan malaikat]

³⁶⁶ Pada B: [malamin]

³⁶⁷ Tiada pada B

³⁶⁸ Tiada pada B

³⁶⁹ Pada B: [Izrail itu]

Maka adalah ia pada hari kiamat berdiri ia seorang dirinya dalam suatu saf dan berdiri³⁷⁰ sekalian /B15/ malaikat itu di belakang³⁷¹ dalam suatu saf seperti firman Allah Taala:

يَوْمَ يُقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفَّا

Ertinya: "Pada hari kiamat itu berdirilah ruh itu seorang diri dalam suatu saf dan berdiri segala malaikat itu di belakangnya dalam suatu saf".

(Surah *al-Nabā'* 78: 38)

Dan³⁷² kata setengah ulama adalah yang dinamai ruh itu Jibril A.S. Maka adalah malaikat yang bernama ruh itu mengucap tasbih [ia di]³⁷³ dalam tiap-tiap³⁷⁴ hari dua belas ribu tasbih. Maka dijadikan Allah Taala akan sekalian³⁷⁵ tasbihnya itu malaikat sebilang³⁷⁶ banyak tasbihnya itu demikianlah kelakuannya³⁷⁷ [di dalam]³⁷⁸ tiap-tiap hari hingga hari kiamat. Maka adalah³⁷⁹ terlebih besar daripada sekalian malaikat samahanya. Syahadan bahawa adalah kasih akan segala malaikat itu setengah daripada segala³⁸⁰ syarat iman, yakni tiada diterima Allah Taala akan iman seorang itu melainkan kasih akan segala malaikat samahanya. Maka barang siapa /A18/ berseteru³⁸¹ atau [benci atau]³⁸² menghinakan [atau menyumpah]³⁸³ akan³⁸⁴ sekalian mereka itu atau akan salah seorang daripada mereka itu bahawasanya jadi kafir ia.

³⁷⁰ Pada B: [beri]

³⁷¹ Pada B: [di belakangnya]

³⁷² Tiada pada B

³⁷³ Tiada pada B

³⁷⁴ Pada B: [tiap]

³⁷⁵ Pada B: [segala]

³⁷⁶ Bermaksud tiap-tiap atau setiap. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 336, W.G. Shellabear, *Malay-English Vocabulary* (Singapura: American Mission Press, 1902), 99.

³⁷⁷ Pada B: [kelakuan]

³⁷⁸ Pada B: [dalam]

³⁷⁹ Pada B: [adalah ia]

³⁸⁰ Tiada pada B

³⁸¹ Bermaksud bermusuh, *Kamus Dewan*, 1481. Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik.*, 180.

³⁸² Tiada pada B

³⁸³ Tiada pada B

³⁸⁴ Tiada pada B

[Percaya kepada Kitab Allah]

Dan rupa percahaya³⁸⁵ akan segala kitab Allah itu henda/B16/klah kita percaya dan kita sungguhan bahawasanya sebenarnya Allah Taala itu menurunkan [beberapa kitab kepada segala]³⁸⁶ nabinya³⁸⁷ yang jadi pesuruh. **Maka adalah** banyak segala kitab Allah Taala itu seratus empat³⁸⁸ kitab.

Maka diturunkan kepada Nabi Allah Adam itu sepuluh buah³⁸⁹ kitab. **Dan** diturunkan kepada Nabi Allah³⁹⁰ Syaith itu lima puluh³⁹¹ buah³⁹² kitab. **Dan** diturunkan kepada Nabi Allah Idris³⁹³ tiga puluh buah kitab **dan** diturunkan kepada Nabi Allah Ibrahim itu sepuluh buah³⁹⁴ kitab dan diturunkan kepada Nabi Allah Musa dahulu daripada tauriah itu³⁹⁵ sepuluh buah³⁹⁶ kitab.

Maka adalah sekalian kitab itu *ṣuḥuf* namanya. **Maka adalah** asal makna *ṣuḥuf* itu kitab yang kecil lagi bergulung-gulung³⁹⁷ dan diturunkan kepada Nabi Allah Musa sebuah kitab pula Tauriah namanya. **Dan** diturunkan kepada Nabi Allah Daud sebuah kitab Zabūr namanya. **Dan** diturunkan kepada Nabi Allah Isa sebuah kitab Injil namanya³⁹⁸. **Dan** diturunkan kepada³⁹⁹ Nabi kita⁴⁰⁰ Muhammad S.A.W. sebuah kitab Quran /B17/ namanya.

³⁸⁵ Pada B: [percaya]

³⁸⁶ Tiada pada B

³⁸⁷ Pada B: [nabi]

³⁸⁸ Pada B: [empat buah]

³⁸⁹ Tiada pada B

³⁹⁰ Pada B: [Allahnya]

³⁹¹ Pada B: [sepuluh]

³⁹² Tiada pada B

³⁹³ Pada B: [Idris itu]

³⁹⁴ Tiada pada B

³⁹⁵ Tiada pada B

³⁹⁶ Tiada pada B

³⁹⁷ Pada B: [bergulung]

³⁹⁸ Tiada pada B

³⁹⁹ Pada B: [kepada kita]

⁴⁰⁰ Tiada pada B

Maka adalah tersebut dalam segala⁴⁰¹ kitab itu suruh berbuat kebajikan dan tegah daripada berbuat kejahanan dan janji maknugerahi⁴⁰² nikmat akan segala hambanya yang mukmin dan janji akan menyeksa segala hambanya yang derhaka⁴⁰³ dan segala kafir dan segala pengajar. Dan segala ceritera⁴⁰⁴ yang ghaib-ghaib dan segala perintah agama dan halal dan haram dan sunat dan *mubāh* dan makruh.

[Isi kandungan al-Quran]

Dan adalah tersebut dalam Quran itu sembilan bagi: **pertama** halal **dan kedua** haram **dan ketiga** *muhibah* ertinya yang nyata maknanya kepada kebanyakan manusia.

Dan **keempat** *mutasyābih* ertinya barang yang tiada nyata maknanya kepada kebanyakan manusia. **Dan kelima** *basyīr* ertinya menceritarakan segala mukmin dengan masuk syurga. **Dan keenam** *nadhīr* ertinya menceriterakan segala kafir itu dengan masuk nareka. **Dan ketujuh** *iżāh*⁴⁰⁵ ertinya pengajar dan **kedelapan**⁴⁰⁶ *qisāṣ* ertinya segala ceritera yang ghaib-ghaib.

Dan **kesembilan** *mathal* ertinya segala rupa⁴⁰⁷ /A19/ yakni menyerupakan kehid/B18/upan di dalam dunia itu seperti air hujan yang dihamburkan oleh segala angin dan diserupakan segala kafir yang menyembah berhala itu⁴⁰⁸ seperti sarang laba-laba dan⁴⁰⁹ barang sebagainya. Maka adalah segala kitab Allah⁴¹⁰ itu samahanya sudahlah *mansūkh* hukumnya yakni tiadalah dipakai hukum sekaliannya⁴¹¹.

⁴⁰¹ Tiada pada B

⁴⁰² مانکر هي Menganugerahi. Dalam teks ditulis .

⁴⁰³ Pada B: [derhaka itu]

⁴⁰⁴ Bermaksud cerita,Lihat *Kamus Dewan*, 273, *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 484. Perkataan ini berasal dari bahasa Sanskrit, bermaksud cerita,riwayat, kisah,berita yang dituturkan atau yang dituliskan tentang sesuatu yang telah terjadi. Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, h.34.

⁴⁰⁵ Pada B: [*ghizzah*]

⁴⁰⁶ Pada B: [dengan]

⁴⁰⁷ Pada B: [serupa]

⁴⁰⁸ Tiada pada B

⁴⁰⁹ Tiada pada B

⁴¹⁰ Pada B: [Allah Taala]

⁴¹¹ Pada B: [sekalian]

Maka adalah yang dipakai itu hukum Quran jua hingga hari Kiamat. **Maka adalah** Quran itu setengahnya *nāsikh*, **ertinya** [mengubahkan hukum ayat yang dahulunya. Dan setengahnya *mansūkh*, **ertinya**]⁴¹² yang diubahkan hukumnya. **Maka adalah** dalam Quran⁴¹³ empat bagi: **Pertama** segala suratannya dan hukumnya yaitu kebanyakan Quran. **Dan kedua** segala suratannya dan bacaannya dan tiada terpakai hukumnya⁴¹⁴ yaitu seperti

قُلْ يَتَعَالَى اللَّهُ كَبِيرُونَ

hingga kesudahannya dan pertama surah

يَتَعَالَى الْمُزَمِّلُ

hingga sampai kepada⁴¹⁵

أَوْ رَدَ عَلَيْهِ

dan lainnya. Maka adalah surah

قُلْ يَتَعَالَى اللَّهُ كَبِيرُونَ

itu tiada menyuruh Rasulullah berparang⁴¹⁶ dengan segala kafir tatkala ada ia di dalam

negeri Mekah. Maka tatkala ia berpindah ke negeri Madinah maka /B19/ turun⁴¹⁷ ayat yang⁴¹⁸ menyuruh ia⁴¹⁹ berparang pula. Dan adalah awal **يَتَعَالَى الْمُزَمِّل** itu menyuruh Rasulullah sembahyang pada malam jua kemudian maka⁴²⁰ turun ayat menyuruh Rasulullah sembahyang lima waktu. **Dan yang ketiga** itu kekal hukumnya dan *mansūkh*

⁴¹² Tiada pada B

⁴¹³ Pada B: [Quran itu]

⁴¹⁴ Pada B: [hukum]

⁴¹⁵ Tiada pada B

⁴¹⁶ Berperang, juga dieja dengan بِرْ فَرْغ. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 211.

⁴¹⁷ Pada B: [diturunkan]

⁴¹⁸ Tiada pada B

⁴¹⁹ Tiada pada B

⁴²⁰ Tiada pada B

suratannya dan bacaannya yaitu seperti⁴²¹ ayat *al-rajm* yakni ayat yang mengatakan rejam ertinya⁴²² dilotar⁴²³ dengan batu.

Maka barangkali laki-laki⁴²⁴ yang *muhsan* dan perempuan yang *muhsanah*⁴²⁵ berbuat zina keduanya maka dilotar keduanya⁴²⁶ dengan batu [hingga mati]⁴²⁷ keduanya. **Maka adalah** ayat *al-rajm* yang dimansuhkan suratannya [dan bacaannya]⁴²⁸ yaitu

الشيخ والشیخة اذا زنا فارجموهما

Ertinya: Laki-laki yang tuha⁴²⁹ dan perempuan yang tuha itu apabila berbuat zina keduanya maka lotar oleh kamu akan keduanya [dengan batu]⁴³⁰.

Maka adalah ayat ini dihilangkan suratannya **dan keempat** itu *mansūkh* hukumnya dan suratannya dan bacaannya yaitu suatu surah seperti panjang surah al-Baqarah. **Maka /B20/ adalah** ia dihilangkan⁴³¹ suratannya dan bacaannya dan dihilangkan⁴³² ia hati⁴³³ Rasulullah⁴³⁴ /A20/ dan daripada hati segala sahabat Rasulullah. Maka adalah erti⁴³⁵ *mansūkh* itu dua⁴³⁶ maknanya suatu maknanya mengubahkan dan memindahkan dan⁴³⁷ menghilangkan.

Maka adalah sekalian kitab Allah Taala dan Quran itu dinamai kalam Allah pada pihak harus jua karena menuncukkan⁴³⁸ sekalian akan⁴³⁹ yang *qadīm* itu. **Maka adalah** kalam

⁴²¹ Pada B: [seperti ayat]

⁴²² Pada B: [iaitu]

⁴²³ Dilontar. Dalam teks ditulis دلور.

⁴²⁴ Pada B: [laki-laki yakni yang dinikah dengan سفراط]

⁴²⁵ Pada B: [muhsan]

⁴²⁶ Tiada pada B

⁴²⁷ Tiada pada B

⁴²⁸ Tiada pada B

⁴²⁹ tua

⁴³⁰ Tiada pada B

⁴³¹ Pada B: [hilangkan]

⁴³² Pada B: [hilang]

⁴³³ Pada B:[pada hati]

⁴³⁴ Pada B: [Rasulullah s.a.w.]

⁴³⁵ Pada B: [ertinya]

⁴³⁶ Tiada pada B

⁴³⁷ Pada B; [dan kedua maknanya mengatakan dan menghilangkan]

⁴³⁸ Menunjukkan. Dalam teks ditulis منتجون.

⁴³⁹ Pada B: [akan kalam Allah Taala]

Allah yang *qadīm* itu tiada dihuruf dan tiada disuara dan tiada dibepermulaan⁴⁴⁰ dan tiada berputusan dan tiada berkesudahan⁴⁴¹.

Maka adalah kalam Allah yang⁴⁴² *qadīm* itu dinamai kalam *nafṣī* yakni⁴⁴³ kata-kata⁴⁴⁴ Allah Taala yang dalam dirinya. **Maka adalah** ia berdiri dengan zatNya dan tiada lain daripada zatNya. **Maka adalah** sekalian barang yang tersebut⁴⁴⁵ [di dalam Quran dan barang yang tersebut]⁴⁴⁶ di dalam segala kitab dan lainnya⁴⁴⁷ itu sudahlah dinyatakan /B21/ Allah⁴⁴⁸ dan dikatakannya akan dia dengan ilmunya pada azali. Kemudian maka diturunkannya⁴⁴⁹ akan⁴⁵⁰ segala kitab dan Quran itu seperti barang yang telah dinyatakan dan dikatakannya dalam dirinya dengan ilmunya itulah tiadalah berlebih kurang lagi.

Maka jadilah segala kitab dan Quran itu menunjukkan sekaliannya itu akan kata-kata Allah Taala yang dalam dirinya yang tiada huruf dan tiada suara itu⁴⁵¹. **Maka adalah** kata-kata Allah Taala yang dalam dirinya itu sekali-kali tiada ia tanggal dan cerai daripada zatNya. Adalah ia esa serta zatnya.

Maka adalah ia meliput akan sekalian kitab yang diturunkan itu yakni adalah yang dikatakannya dalam dirinya itu sekaliannya⁴⁵² barang yang disebutkan dalam segala kitab dan dalam⁴⁵³ Quran dan lainnya daripada segala maklumnya yang tiada berhingga.

⁴⁴⁰ Pada B: [bepermulaan]

⁴⁴¹ Pada B: [kesudahan]

⁴⁴² Pada B: [yang itu]

⁴⁴³ Pada B: [yang]

⁴⁴⁴ Pada B: [kata]

⁴⁴⁵ Pada B: [sebut]

⁴⁴⁶ Tiada pada B

⁴⁴⁷ Pada B: [lain]

⁴⁴⁸ Pada B: [akan Allah]

⁴⁴⁹ Pada B: [diturunkan]

⁴⁵⁰ Tiada pada B

⁴⁵¹ Tiada pada B

⁴⁵² Pada B: [sekalian]

⁴⁵³ Pada B: [di dalam]

[Malaikat Jibrail menurunkan kitab-kitab kepada para Rasul]

Maka adalah yang membawak turun segala kitab dan Quran itu Jibrail A.S. Maka adalah Jibrail itu duduk ia pada tempat yang tinggi maka didengarnyakan⁴⁵⁴ kalam /B22/ Allah yang tiada dihuruf⁴⁵⁵ dan tiada suara itu⁴⁵⁶ atau diilhamkan Allah Taala akan katanya⁴⁵⁷ yang tiada dihuruf dan⁴⁵⁸ suara itu ke dalam hati Jibrail.

Kemudian maka dibawaknya kepada segala nabi yang mempunyai kitab dan pada⁴⁵⁹ nabi kita Muhammad S.A.W. seperti barang yang didengarnya itu atau seperti barang yang diilhamkannya⁴⁶⁰ ke dalam hatinya.

[Bahasa-bahasa bagi kitab-kitab yang diturunkan oleh Allah]

Maka diibaratkan oleh Jibrail akan⁴⁶¹ kalam Allah yang didengarnya atau yang⁴⁶² diilhamkan kepadanya itu dengan bahasa Arab seperti lafaz Quran yang ada sekarang /A21/ ini atau dengan bahasa ‘Ibrani atau dengan bahasa Sarbani.

Maka **tatkala** diibaratkan kalam Allah itu dengan bahasa ‘Arabi dinamai Quran. Dan **tatkala** diibaratkan kalam Allah itu dengan bahasa ‘Ibrani⁴⁶³ dinamai Taurah. **Dan** **tatkala** diibaratkan kalam⁴⁶⁴ Allah itu dengan bahasa Sarbani dinamai Zabur dan Injil dari karena adalah keduanya itu dengan bahasa Sarbani.

Maka **adalah** [yang bersalahan itu ibarat Jibrail jua tiada dibersalahan yang dinamai]⁴⁶⁵, yakni katanya yang dalam dirinya dari karena /B23/ kalam Allah yang berdiri dengan zatnya itu bukan ia bahasa Arabi dan bukan ia bahasa Ibrani dan bukan

⁴⁵⁴ Pada B: [didengarnya akan]

⁴⁵⁵ Pada B: [huruf]

⁴⁵⁶ Tiada pada B

⁴⁵⁷ Pada B: [kitab]

⁴⁵⁸ Pada B: [dan tiada]

⁴⁵⁹ Pada B: [kepada]

⁴⁶⁰ Pada B: [diilhamkan]

⁴⁶¹ Tiada pada B

⁴⁶² Tiada pada B

⁴⁶³ Bermaksud bahasa Yahudi kuno. Lihat *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 962.

⁴⁶⁴ Pada B: [segala kalam]

⁴⁶⁵ Tiada pada B

ia bahasa Sarbani dari karena kalam Allah Taala ertinya kata-kata Allah⁴⁶⁶ Taala yang dalam dirinya itu tiada ia huruf dan tiada suara dan tiada bepermulaan [dan tiada berputusan dan tiada berkesudahan.

[Al-Quran diturunkan secara bercerai-cerai dan tidak teratur]

Maka adalah segala kitab yang lain]⁴⁶⁷ daripada⁴⁶⁸ Quran itu diturunkan sekaliannya itu dengan sekali turun juga, **maka adalah** Quran itu turunnya bercerai-cerai. **Maka adalah** turun Quran itu sekira-kira dua puluh tiga tahun lamanya. Maka adalah pertama turunnya itu tatkala sampailah umur Nabi S.A.W. itu empat puluh tahun hingga sampai kepada hampir matinya, maka habislah turun⁴⁶⁹ ayat. **Maka adalah** turun segala ayat Quran itu bercerai-cerai dan berputus-putus⁴⁷⁰. Setengah Quran itu diturunkan ia di dalam Negeri Mekah dan setengahnya diturunkan di dalam Negeri Madinah.

Maka adalah segala Quran itu pada masa Nabi kita Muhammad S.A.W. tiada /B24/ beratur seperti sekarang ini. **Maka adalah** Quran pada masa itu samahanya dihafazkan oleh Rasulullah dan dihafazkan oleh segala sahabat⁴⁷¹ Rasulullah. **Maka adalah** yang mengaturkan⁴⁷² [Quran seperti yang ada sekarang ini]⁴⁷³ ‘Uthmān anak ‘Affān.

[Hukum orang yang tidak percaya akan kitab Allah atau menghinakannya]

Maka barang siapa tiada percaya akan kitab⁴⁷⁴ Allah atau akan setengahnya atau akan Quran⁴⁷⁵ atau akan [setengahnya atau akan]⁴⁷⁶ suatu ayat daripadanya atau menghinakan

⁴⁶⁶ Tiada pada B

⁴⁶⁷ Tiada pada B

⁴⁶⁸ Pada B:[dan tiada daripada]

⁴⁶⁹ Pada B: [turunnya]

⁴⁷⁰ Pada B: [berputusán]

⁴⁷¹ Pada B: [sahabatnya]

⁴⁷² Pada B: [mengarang ia]

⁴⁷³ Tiada pada B

⁴⁷⁴ Pada B; [segala kitab]

⁴⁷⁵ Pada B; [Quran setengahnya]

⁴⁷⁶ Tiada pada B

Quran atau akan setengahnya, seperti dicampakkan akan dia ke dalam tempat yang cemar, nescaya jadi kafir ia⁴⁷⁷.

[Percaya kepada Rasul]

Dan rupa percaya akan segala pesuruh itu hendaklah kita ketahui [dan kita percaya]⁴⁷⁸ dan kita sungguhkan bahwasanya sebenarnya Allah Taala itu menyuruhkan ia beberapa pesuruh kepada segala makhluknya daripada manusia laki-laki [lagi merdeheka⁴⁷⁹] ⁴⁸⁰ lagi berbangsa lagi budiman lagi /A22/ benar lagi kepercayaan mereka itu.

Maka adalah yang disampaikan oleh segala pesuruh itu kepada segala makhluknya⁴⁸¹ itu barang yang dititahkan Allah Taala akan mereka itu menyampaikan dia kepada mereka itu supaya nyatalah jalan bahagia dan jalan celaka, /B25/ yakni barang yang mengikut mereka itu akan segala pesuruh itu adalah mereka itu [berbahagia dan barang yang tiada mengikut mereka itu akan segala pesuruh itu adalah mereka itu]⁴⁸² celaka. Dan lagi tiadalah dapat⁴⁸³ segala manusia itu mendalih kepada Allah Taala pada hari kiamat.

Maka adalah pada hari kiamat itu ditanyai Allah Taala akan segala kafir: “Mengapa maka tiada kamu percaya akan aku⁴⁸⁴ dan berbuat bakti kepada aku? Bukankah⁴⁸⁵ sudah aku⁴⁸⁶ suruhkan kepada kamu segala pesuruhku di dalam dunia? Dan sudahkah⁴⁸⁷ disampaikan mereka itu akan barang yang ku suruhkan mereka itu menyampaikan dia kepada kamu⁴⁸⁸”, Maka tatkala itu [tiadalah dapat mereka itu]⁴⁸⁹ menjawab akan

⁴⁷⁷ Tiada pada B

⁴⁷⁸ Tiada pada B

⁴⁷⁹ Bermaksud merdeka, *Kamus Dewan*, 2005, h.1024

⁴⁸⁰ Tiada pada B.

⁴⁸¹ Pada B: [makhluk]

⁴⁸² Tiada pada B

⁴⁸³ Pada B: [boleh]

⁴⁸⁴ Pada B: [daku]

⁴⁸⁵ Pada B: [bukanlah]

⁴⁸⁶ Pada B: [ku]

⁴⁸⁷ Pada B: [sudahlah]

⁴⁸⁸ Pada B: [mu]

katanya Allah⁴⁹⁰ itu sebab sudah disuruhkan Allah Taala kepada mereka itu segala pesuruhnya.

Dan adalah pesuruh itu perantaraan antara yang⁴⁹¹ menyuruh dan tempat⁴⁹² disuruh.

Dan adalah dinyatakan oleh segala pesuruh itu⁴⁹³ kepada⁴⁹⁴ segala manusia itu daripada hukum agama, yaitu halal dan haram dan⁴⁹⁵ sunat dan makruh dan *mubāh*. Dan ceriterakan mereka itu akan segala orang yang beriman dan akan segala orang yang berbuat amal soleh dengan balas syurga dan akan segala kafir itu dengan balas masuk neraka dan segala syeksanya.

Dan adalah segala pesuruh dan segala nabi itu terpelihara mereka itu daripada kufur dan daripada segala dosa besar dahulu daripada jadi⁴⁹⁶ pesuruh dan kemudianya. Dan adalah banyak bilangan segala nabi itu samahanya sakti dua laksa⁴⁹⁷ empat ribu. Maka adalah yang pertama daripada mereka itu Adam A.S. dan yang kesudahan daripada mereka itu nabi kita Muhammad S.A.W.

[Bilangan para nabi dan rasul]

Dan adalah bilangan segala nabi yang jadi pesuruh itu tiga ratus tiga belas orang dan segala pesuruh /B27/ yang keturunan kitab itu dulapan orang yaitu: Adam **dan** Syaith **dan** Idris **dan** Ibrahim **dan** Musa **dan** Daud **dan** Isa **dan** Muhammad S.A.W. Dan adalah segala pesuruh yang empunya syariat itu enam orang yaitu Adam **dan** Nuh **dan** Ibrahim /A23/ **dan** Musa **dan** Isa **dan** Muhammad S.A.W.

⁴⁸⁹ Pada B: [tiadalah dapat mereka itu menyampaikan dia kepadamu maka tatkala itu tiadalah dapat mereka itu]

⁴⁹⁰ Pada B: [Allah Taala]

⁴⁹¹ Tiada pada B

⁴⁹² Pada B: [antara tempat yang]

⁴⁹³ Tiada pada B

⁴⁹⁴ Pada B: [kepada mereka itu segala pesuruhnya dan /B26/ dan adalah dinyatakan oleh segala pesuruh itu kepada]

⁴⁹⁵ Tiada pada B

⁴⁹⁶ Tiada pada B

⁴⁹⁷ Bermaksud sepuluh ribu. *Kamus Dewan*, 2005, h.871. Yaakub Isa (1997), *op.cit*, h.97. Oleh itu, dua laksa empat ribu bermaksud dua puluh empat ribu. W.G. Shellabear, *Malay-English Vocabulary*, .65.

Maka adalah segala pesuruh yang tiada mempunyai kitab dan syariat itu disampaikan oleh mereka itu akan kitab dan syariat pesuruh yang dahulu daripada mereka itu, yakni adalah segala pesuruh yang ada mereka itu pada antara segala pesuruh yang mempunyai syariat itu disampaikan oleh mereka itu akan syariat pesuruh yang dahulu daripada mereka itu.

Maka adalah sekalian nabi itu samahanya daripada anak cucu Nabi Allah⁴⁹⁸ Ibrahim A.S. [dulapan orang]⁴⁹⁹ juga⁵⁰⁰ yaitu Adam **dan** Syaith **dan** Idris **dan** Nuh **dan** Hud /B28/ **dan** Soleh **dan** Lüt **dan** Yunus.

Dan adalah segala nabi itu pula samahanya daripada anak cucu Nabi Allah Yaakob A.S. melainkan segala Nabi yang dulapan yang telah tersebut itu.

[Bahasa-bahasa para nabi]

Dan Ibrahim **dan** Ishak **dan** ‘Ayş **dan** Syu‘aib]⁵⁰¹ **dan** Ismail **dan** Ayub **dan** Muhammad S.A.W. **dan adalah** bahasa segala nabi itu tiga bahasa **pertama** bahasa Sarbani **dan kedua** bahasa Ibrani **dan ketiga** bahasa Arabi. **Maka adalah** segala nabi yang mempunyai bahasa /A24/ Sarbani itu Idris **dan** Nuh **dan** Lüt **dan** Ibrahim **dan** Yunus.

Dan segala Nabi yang mempunyai bahasa Ibrani itu segala nabi Bani Israil yakni segala anak cucu Nabi Allah Yaakob A.S. **Dan segala** nabi yang mempunyai bahasa Arabi itu yaitu Hud **dan** Soleh **dan** Ismail **dan** Syu‘aib **dan** Muhammad S.A.W.

⁴⁹⁸ Tiada pada B

⁴⁹⁹ Pada B:[melainkan dulapan orang]

⁵⁰⁰ Tiada pada B

⁵⁰¹ Tiada pada B

[Takrif nabi dan rasul]

Maka adalah erti⁵⁰² nabi itu dua maknanya: suatu makna /B29/ nya menceritarakan dari karena adalah segala nabi itu menceritarakan mereka itu akan pekerjaan yang ghaib-ghaib kepada segala manusia dan kedua maknanya itu tinggi dari karena adalah segala Nabi itu tinggi martabat mereka itu daripada segala manusia. **Maka adapun** yang bernama nabi itu seorang⁵⁰³ laki-laki yang diwahyukan⁵⁰⁴ Allah Taala kepadanya syariat dengan mengerjakan dia dan⁵⁰⁵ tiada disuruhkan dia menyampaikan syariat itu kepada seorang jua pun.

Dan adapun yang dinamai pesuruh lagi nabi⁵⁰⁶ [lagi mempunyai itu]⁵⁰⁷ seorang laki-laki yang diwahyukan⁵⁰⁸ kepadanya suatu syariat dengan mengerjakan dia lagi disuruh menyampaikan dia kepada segala kaumnya.

Dan adapun yang dinamai pesuruh lagi nabi lagi mempunyai kitab⁵⁰⁹ [lagi mempunyai syariat]⁵¹⁰ itu yaitu seorang laki-laki yang diturunkan kepadanya kitab lagi disuruh akan dia menyampaikan kitab itu kepada kaumnya.

Maka daripada Adam datang kepada Nuh dipakai syariat Adam. **Dan /B30/** daripada Nuh datang kepada Ibrahim dipakai syariat Nuh. **Dan** daripada⁵¹¹ Ibrahim datang kepada Musa dipakai syariat Ibrahim . **Dan** daripada Musa datang kepada Isa dipakai syariat Musa. **Dan** daripada Isa itu datang kepada Muhammad S.A.W. dipakai syariat Isa. **Dan** daripada Muhammad S.A.W. dipakai syariat Muhammad S.A.W. hingga hari Kiamat.

⁵⁰² Pada B:[ertinya nabi]

⁵⁰³ Pada B:[sesuatu]

⁵⁰⁴ Pada B:[diwajibkan]

⁵⁰⁵ Tiada pada B

⁵⁰⁶ Pada B: [nabi itu]

⁵⁰⁷ Tiada pada B

⁵⁰⁸ Pada B: [diwajibkan]

⁵⁰⁹ Pada B:[kitab syariat]

⁵¹⁰ Tiada pada B

⁵¹¹ Tiada pada B

[Jenis-jenis para nabi]

Maka adalah segala nabi itu lima jenis: **pertama**⁵¹² itu nabi lagi pesuruh lagi mempunyai syariat lagi mempunyai kitab yaitu Adam **dan**⁵¹³ Ibrahim **dan** Musa **dan** Isa **dan** Muhammad S.A.W. **Dan kedua** jenis itu nabi lagi pesuruh lagi mempunyai kitab yaitu Syaith **dan** Idris **dan** Daud. **Dan ketiga** jenis itu nabi lagi [pesuruh lagi]⁵¹⁴ mempunyai syariat yaitu Nuḥ. **Dan keempat** /A25/ jenis itu nabi lagi pesuruh mereka itulah segala pesuruh yang lain daripada segala⁵¹⁵ pesuruh yang sembilan orang yang telah tersebut itu. **Dan kelima** jenis itu /B31/ segala nabi yang lain daripada segala pesuruh yang tiga ratus tiga belas orang itu.

Syahadan bahawa adalah kasih akan segala nabi itu setengah daripada syarat iman, ertiinya tiada sah iman seseorang itu melainkan kasih akan sekalian mereka itu⁵¹⁶.

[Hukum seseorang yang tidak mengetahui nama dan bilangan nabi-nabi]

Dan mengetahui akan⁵¹⁷ segala bilangan mereka itu tiada daripada syarat iman seorang, yakni sahlah⁵¹⁸ iman seorang⁵¹⁹ dengan tiada mengetahui akan⁵²⁰ segala nama mereka itu dan bilangan mereka itu.

[Hukum mereka yang tidak percaya kepada nabi-nabi dan menghinakan mereka]

Maka barang siapa tiada percaya⁵²¹ akan sekalian nabi itu⁵²² atau akan setengah mereka itu atau menghinakan mereka itu atau akan setengah daripada mereka itu atau

⁵¹² Pada B:[pertama dipakai syariat Isa dan daripada]

⁵¹³ Tiada pada B

⁵¹⁴ Tiada pada B

⁵¹⁵ Tiada pada B

⁵¹⁶ Pada B: [mereka itu dan mengetahui segala nama mereka itu]

⁵¹⁷ Tiada pada B

⁵¹⁸ Pada B: [sah]

⁵¹⁹ Pada B: [seseorang itu]

⁵²⁰ Tiada pada B

⁵²¹ Pada B: [percaya]

⁵²² Tiada pada B

berseteru dengan mereka itu atau meringan-ringan akan⁵²³ mereka itu atau mencela-cela akan⁵²⁴ mereka itu atau akan salah seorang daripada mereka itu nescaya jadi kafir⁵²⁵. *Wallāhu 'lam.*

[Percaya kepada hari Kiamat]

Dan rupa percaya akan hari Kiamat⁵²⁶ itu yaitu⁵²⁷ hendaklah kita ketahui dan kita percaya dan kita sungguhkan bahwasanya hari Kiamat itu sebenar-benarnya⁵²⁸ lagi akan datang dan⁵²⁹ dalamnyalah /B32/ [huru-hara ia]⁵³⁰ yang amat besar.

Maka adalah makna kiamat itu berdiri [dari karena]⁵³¹ berdiri sekalian makhluk itu di sana maka adalah dalamnya itu ditiup sangkala dan dihidupkan segala makhluk samahanya dan dikira-kira⁵³² akan⁵³³ segala perbuatan mereka itu dan⁵³⁴ timbang segala amal mereka itu.

[Balasan syurga dan neraka]

Maka barangsiapa berat amalnya yang baik maka dimasukkan ia ke dalam syurga dan barang siapa berat amalnya yang jahat maka dimasukkan ia ke dalam nareka. Maka dimasukkan mukmin ke dalam syurga kekal selama-lamanya dan [dimasukkan segala]⁵³⁵ mukmin yang berdosa ke dalam nareka itu sekira-kira dosa mereka itu. Kemudian maka dikeluarkan mereka itu pula [maka dimasukkan ia ke dalam syurga kekal selama-lamanya]⁵³⁶ dan adalah pada hari Kiamat beberapa kelakuan yang amat

⁵²³ Pada B: [kan]

⁵²⁴ Pada B: [kan]

⁵²⁵ Pada B: [kafir ia]

⁵²⁶ Pada B: [yang kemudian]

⁵²⁷ Tiada pada B

⁵²⁸ Pada B: [sebenarnya]

⁵²⁹ Tiada pada B

⁵³⁰ Pada B: [hari]

⁵³¹ Tiada pada B

⁵³² Pada B: [kira-kira]

⁵³³ Pada B: [ia]

⁵³⁴ Tiada pada B

⁵³⁵ Pada B: [dimasukkan segala kafir ke dalam nareka kekal selama-lamanya dan dimasukkan segala]

⁵³⁶ Tiada pada B

banyak /A26/ tiadalah disebutkan di sini samahanya. Dan adalah titi itu tujuh terbentang⁵³⁷ sekaliannya di atas nareka jahanam terlebih seni⁵³⁸ daripada rambut dan terlebih tajam daripada pedang. Dan adalah⁵³⁹ di atas tiap-tiap suatu titi itu seperti⁵⁴⁰ bukit yang tinggi kira-kira perjalanan tiga /B33/ ribu tahun, seribu tahun naiknya⁵⁴¹ [dan seribu tahun rata]⁵⁴² dan seribu tahun turun.

[Keadaan-keadaan manusia ketika meniti titian]

Dan berhenti tiap-tiap seorang daripada mereka itu [di atas tiap-tiap sesuatu titi]⁵⁴³ daripada yang tujuh itu seribu tahun lamanya, itupun apabila *taqṣīr*⁵⁴⁴ ia pada⁵⁴⁵ suatu⁵⁴⁶ pekerjaan yang ditanyai⁵⁴⁷ daripadanya.⁵⁴⁸ Tiada sekalian mereka itu karena kata⁵⁴⁹ setengah mereka itu lalu di atas titi itu seperti kilat [yang menyambar]⁵⁵⁰ dan setengah mereka itu lalu di atas titi itu seperti [angin dan setengah mereka itu lalu di atas titi itu sekejap mata]⁵⁵¹. Dan setengah mereka itu lalu [di atas]⁵⁵² seperti kuda [yang lari]⁵⁵³ dan setengah mereka itu lalu [di atas titi itu]⁵⁵⁴ seperti laki-laki berjalan⁵⁵⁵ dengan kaki [dan merengkuk]⁵⁵⁶ dan setengah mereka itu [lalu di atas titi itu mengayut dan setengah

⁵³⁷ Terbentang. Dalam teks ditulis تَرْبَقْتَ.

⁵³⁸ Kecil-kecil saiznya. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language Dictionary of The Malayan Language*, 188. Lihat R.J. Wilkinson (1901), *op.cit.*, h. 415.

⁵³⁹ Pada B: [ada]

⁵⁴⁰ Pada B: [suatu]

⁵⁴¹ Pada B: [naik]

⁵⁴² Tiada pada B

⁵⁴³ Pada B: [atau tiap-tiap seorang titi daripada yang tujuh]

⁵⁴⁴ Bermaksud mempunyai kelemahan atau kekurangan. Lihat *Kamus Besar Arab-Melayu Dewan*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2006, h.1884.

⁵⁴⁵ Pada B: [atas pada]

⁵⁴⁶ Pada B: [seorang]

⁵⁴⁷ Pada B: [ditanyakan]

⁵⁴⁸ Pada B: [daripadanya juga]

⁵⁴⁹ Tiada pada B

⁵⁵⁰ Tiada pada B

⁵⁵¹ Pada B: [sekejap mata dan setengah mereka itu lalu seperti angin]

⁵⁵² Tiada pada B

⁵⁵³ Tiada pada B

⁵⁵⁴ Tiada pada B

⁵⁵⁵ Pada B: [yang berjalan]

⁵⁵⁶ Tiada pada B

mereka itu]⁵⁵⁷ tiadalah⁵⁵⁸ dapat mentiti⁵⁵⁹ sekali-kali atas masing-masing martabat mereka itu.

[Nama-nama neraka]

Dan atas sekira-kira amal mereka itu di dalam dunia maka adalah nareka ini⁵⁶⁰ tujuh bagi : pertama Jahannam [dan kedua Laz̄zī dan ketiga Ḥuṭomah dan keempat Saqr]⁵⁶¹ dan kelima Jahīm dan keenam Sya‘īr dan ketujuh Hāwiyah.

Maka adalah di dalam nareka itu berbagai-bagai syeksa yang tiada didapat dihinggakan banyaknya **dan** kelakuannya. [Di dalam]⁵⁶² syurga itu berbagai-bagai nikmat Allah Taala yang tiada /B34/ dapat dihinggakan banyaknya kekal selama-lamanya.

[Hukum orang yang tidak percaya akan hari Kiamat]

Maka barang siapa tiada percaya akan hari Kiamat atau akan segala kelakuannya yang berbagai-bagai itu atau akan syurga dan⁵⁶³ segala nikmatnya atau akan titi atau segala nareka atau akan syeksanya⁵⁶⁴ yang berbagai-bagai itu nescaya [jadilah ia]⁵⁶⁵ kafir, *wallāhu ‘lam*.

[Percaya kepada untung baik dan jahat]

Dan rupa percaya akan untung baik dan jahat itu⁵⁶⁶ daripada Allah Taala itu hendaklah kita ketahui [dan kita iktikadkan]⁵⁶⁷ dan kita percaya dan kita sungguhan bahawasanya segala⁵⁶⁸ barang yang berlaku di dalam segala alam ini /A27/ dan sekalian yang

⁵⁵⁷ Tiada pada B

⁵⁵⁸ Pada B: [tiada]

⁵⁵⁹ meniti

⁵⁶⁰ Pada B: [itu]

⁵⁶¹ Tinda pada B

⁵⁶² Pada B: [Dan adalah dalam]

⁵⁶³ Pada B: [dan akan]

⁵⁶⁴ Pada B: [syeksa]

⁵⁶⁵ Pada B: [jadi]

⁵⁶⁶ Tiada pada B

⁵⁶⁷ Tiada pada B

⁵⁶⁸ Pada B: [sekalian]

berganti-ganti dan⁵⁶⁹ berbagai-bagai dan bertukar-tukar samahanya itu sudahlah diketahui Allah Taala akan sekalianya itu pada azali. Ertinya dahulu daripada menjadikan⁵⁷⁰ segala alam ini yakni telah diketahui Allah Taala akan penerimaan dan pesegerahaan hakikat segala alam ini samahanya selama-lamanya.

Kemudian maka dijadikan Allah Taala akan segala alam ini samahanya⁵⁷¹ seperti barang yang⁵⁷² diketahui itulah maka tiadalah dapat bertukar dan berlebih kurang lagi. Maka adalah kelakua/B35/n segala alam ini samahanya mengikut kepada barang yang telah diketahui Allah Taala⁵⁷³ akan dia pada azali itulah. Maka barang siapa yang sudah diketahui Allah Taala⁵⁷⁴ akan dia pada azali itu berbahagia, maka dijadikannya [akan dia sekarang ini]⁵⁷⁵ berbahagia. Dan barangsiapa yang sudah diketahui⁵⁷⁶ akan dia pada azali itu celaka, maka dijadikannya⁵⁷⁷ sekarang ini celaka dan barang sebagainya daripada segala pekerjaan samahanya. Maka⁵⁷⁸ erti untung itu bahagian segala alam ini yang sudah diketahui Allah Taala⁵⁷⁹ akan dia pada azali dan sudah ditakdirkannya dahulu daripada menjadikan⁵⁸⁰ dia⁵⁸¹.

Maka adalah untung baik dan jahat itu di dalam dua tempat: Pertama di dalam ilmu Allah Taala dan kedua di dalam Lūh Maḥfūz. Maka adalah Allah Taala itu telah⁵⁸² melimpahkan ia segala⁵⁸³ maklumnya akan segala alam ini ke dalam *qalam*. Kemudian

⁵⁶⁹ Pada B: [dan segala]

⁵⁷⁰ Pada B: [menjadikan dia]

⁵⁷¹ Tiada pada B

⁵⁷² Pada B: [yang telah]

⁵⁷³ Tiada pada B

⁵⁷⁴ Tiada pada B

⁵⁷⁵ Pada B: [sekarang itu]

⁵⁷⁶ Pada B: [diketahuinya]

⁵⁷⁷ Pada B: [dijadikannya]

⁵⁷⁸ Pada B: [Maka adalah]

⁵⁷⁹ Tiada pada B

⁵⁸⁰ Pada B: [menjadikan segala alam ini]

⁵⁸¹ Tiada pada B

⁵⁸² Tiada pada B

⁵⁸³ Pada B: [akan segala]

maka menyuratlah⁵⁸⁴ *qalam* itu dengan sendirinya ke dalam Lūh Maḥfūz akan sekalian⁵⁸⁵ maklumnya yang sudah dilimpahkan Allah Taala kepadanya itu.

Maka barang yang diperoleh di dalam ilmu Allah Taala itu dipero/B36/lehlah ia di dalam *qalam*, dan barang yang diperoleh ia di dalam *qalam* itu diperoleh ia di dalam Lūh Maḥfūz itu, dan barang yang diperoleh di dalam Lūh Maḥfūz itu diperolehlah ia pada A‘yān Khārijah ini⁵⁸⁶. Ertinya segala alam yang sudah dijadikan Allah Taala [dan yang lagi akan dijadikan itupun demikian juga]⁵⁸⁷.

[Allah Taala telah menentukan tempat seseorang di syurga atau neraka]

Maka adalah sabda Nabi S.A.W.: “**Bermula**⁵⁸⁸ tiap-tiap seseorang itu telah disuratkan Allah Taala akan dia tempatnya daripada syurga atau ada⁵⁸⁹ daripada nareka”. Maka tatkala itu berdatang sembah /A28/ seorang sahabat⁵⁹⁰ katanya: “Ya Rasulullah, tiidakah baik kita berpegang atas suratan⁵⁹¹ kita yang pada azali itu? Yakni di dalam ilmu Allah Taala⁵⁹² dan di dalam Lūh Maḥfūz dan kita tinggalkan⁵⁹³ akan segala⁵⁹⁴ amal kita?”

Maka sabda Nabi S.A.W.: “Barang siapa ada ia daripada orang yang berbahagia, maka segeralah ia pergi kepada segala amal segala orang yang berbahagia. Dan barang siapa yang ada ia daripada segala orang yang celaka, maka segeralah ia pergi kepada segala amal orang yang celaka”.⁵⁹⁵

⁵⁸⁴ Pada B: [menyuratkanlah]

⁵⁸⁵ Pada B: [segala]

⁵⁸⁶ Tiada pada B

⁵⁸⁷ Tiada pada B

⁵⁸⁸ Tiada pada B

⁵⁸⁹ Tiada pada B

⁵⁹⁰ Pada B: [sahabat Rasulullah]

⁵⁹¹ Pada B: [suratnya]

⁵⁹² Tiada pada B

⁵⁹³ Pada B: [tinggalkanlah]

⁵⁹⁴ Tiada pada B

⁵⁹⁵ Hadis riwayat al-Tirmidhī, Kitab *al-Qadar*, Bab *Ma Jā'a fi al-Shiqā' wa al-Sa'ādah*, no. hadis 2135. Lihat Abū 'Isā Muhammad bin 'Isā bin Sūrah, *Al-Jāmi' al-Ṣahīh wa huwa Sunan al-Tirmidhī* (Kaherah: Dār al-Hadīth, 1999), 4: 198. Imaim al-Tirmidhī mengatakan hadis ini hasan sahih.

Kemudian maka sabda Nabi S.A.W.: “Berbuat amallah kamu! Maka tiap-tiap yang dimudahkan itulah untungnya adapun segala orang yang berbahagia dan adapun segala orang yang celaka itu dimudahkan ia akan segala amal orang yang celaka”.

[Kewajipan bersungguh-sungguh mengerjakan segala amal]

Maka hendaklah kita bersungguh-sungguh pada mengarjakan⁵⁹⁶ segala amal yang baik, barang kuasa kita dan jangan kita semata-mata berpegang pada suratan kita yang pada azali itu dengan tiada mengarjakan segala amal, dari karena adalah Allah Taala itu telah menyuruhkan segala hambaNya itu dengan berbuat amal yang baik dan tiada disuruhnya akan hambaNya itu dengan meninggalkan segala amal yang baik.

[Hukum beriktikad akan untung baik dan jahat semuanya daripada Allah Taala]

Maka wajib atas kita mengiktikadkan akan untung baik dan jahat itu daripada Allah Taala, yakni adalah Allah Taala mengetahui dan mentaqdirkan akan untung baik dan jahat itu mengikut pada pesegeraan dan penerimaan segala hakikat kita yang pada azali itulah.

Dan telah berkata Abdullah Ibnu ‘Umar R.A. jika ada bagi seorang emas seperti besar Bukit Uhud, kemudian maka dibelancakannya⁵⁹⁷ akan dia pada jalan Allah Taala, nescaya tiada diterima ia Allah Taala daripadanya suatu juapun percaya ia akan untung baik dan jahat itu daripada Allah.

[Sekurang-kurang iman yang melepaskan manusia daripada kekal di dalam neraka]

Bermula adalah sekurang-kurang iman yang melepaskan daripada kekal di dalam neraka itu yaitu percaya dan menyungguhkan akan barang yang dibawak oleh Nabi S.A.W. daripada Allah Taala. Jikalau tiada ia mengucap dua kalimah syahadah dengan

⁵⁹⁶ مَنْأَرْجِعُكُنْ . Dalam teks ditulis مَنْأَرْجِعُكُنْ .

⁵⁹⁷ dibelanjakannya

lidah dan tiada ia mengerjakan amal dengan anggota sekalipun dari karena sabda Nabi /A29/ S.A.W.:

مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ حَقٌّ عَلَيْهِ التَّائِزُ⁵⁹⁸

Ertinya : “Barang siapa mengetahui bahawasanya tiada tuhan hanya Allah dan bahawasanya Nabi Muhammad itu pesuruh Allah, nescaya diharamkan Allah atasnya api nareka. Ertinya tiada kekal ia dalam nareka jikalau masuk ia ke dalam nareka sekalipun, kemudian maka dikeluarkan pula ia daripadanya”.

Dan Sabda Nabi S.A.W.:⁵⁹⁹

يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَفِي قَلْبِهِ وَزْنُ ذَرَّةٍ مِنْ إِيمَانٍ⁶⁰⁰

Ertinya : Lagi akan dikeluarkan daripada api nareka⁶⁰¹ barang siapa mengata *Lā ilāha illallāh*, padahal⁶⁰² di dalam hatinya⁶⁰³ seberat⁶⁰⁴ zarah jua pun daripada iman.

[Sifat-sifat kesempurnaan iman]

Dan adalah kesempurnaan iman itu mengatakan⁶⁰⁵ dengan lidah لا إِلَهَ إِلَّا مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ dengan

/B37/ serta⁶⁰⁶ menyungguhkan dengan hati akan sekalian⁶⁰⁷ yang terkandung di

dalamnya dan mengerjakan segala amal dengan segala anggota seperti sabda nabi S.A.W. yang iman itu ada⁶⁰⁸ baginya tujuh puluh cawan⁶⁰⁹. Maka adalah⁶¹⁰ yang terlebih

⁵⁹⁸ Hadis riwayat Muslim, Kitab *al-Imān*, Bab *al-Dalīl ‘alā anna man māta ‘alā al-Tauhīd dakhala al-Jannah Qat’an*, no. hadis 29. Lihat Abī al-Husayn Muslim Bin al-Hajjāj, *Sahīh Muslim*, 36.

⁵⁹⁹ Tiada pada B

⁶⁰⁰ Lafaz hadis yang dinyatakan oleh pengarang tidak ditemui dalam kitab-kitab hadis. Lafaz yang paling hampir ialah:

يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَفِي قَلْبِهِ وَزْنُ شَعِيرَةٍ مِنْ خَيْرٍ ، وَيَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَفِي قَلْبِهِ وَزْنُ ذَرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ.

Hadis riwayat Bukhārī, Bab *Ziyādah al-Imān wa Nuqṣānihi*, Kitab *al-Imān*, no. hadis 44. Lihat Muhammad bin Ismā‘il al-Bukhārī, *Al-Jāmi‘ al-Ṣahīh*, 1:17.

⁶⁰¹ Pada B: [api neraka itu]

⁶⁰² Pada B: [dan]

⁶⁰³ Pada B: [dan]

⁶⁰⁴ Pada B: [hatinya itu]

⁶⁰⁵ Pada B: [seperti]

⁶⁰⁶ Pada B: [mengata]

⁶⁰⁷ Pada B: [Dan]

⁶⁰⁸ Pada B: [sekalian barang]

⁶⁰⁹ Pada B: [di]

daripada segala cawan⁶¹¹ itu yaitu kata لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ dan⁶¹² sekurang-kurang cawannya⁶¹³

itu⁶¹⁴ membuangkan segala yang menyakiti⁶¹⁵ daripada jalan manusia⁶¹⁶.

Dan malu itu setengah daripada iman, dan beberapa lagi setengah daripada iman itu yaitu seperti mengasih Allah dan mengasih suatu dengan karena Allah. Dan benci akan sesuatu yang jahat⁶¹⁷ dengan karena Allah. Dan mengasih akan Nabi Muhammad S.A.W. dan mengiktiadkan membesar akan dia dan mengucap selawat atasnya dan mengikut jalannya dan ikhlas dalamnya.

Dan meninggalkan riyak [dan 'ujub]⁶¹⁸ dan *nifāq* dan taubat dan takut akan syeksa dan harap akan ampunNya dan syukur akan nikmatNya⁶¹⁹ dan menyempurnakan janji dan sabar [akan hukum Allah]⁶²⁰ dan reda akan qada Allah⁶²¹ dan⁶²² malu dan tawakal dan penyayang akan segala hamba Allah. Dan merendahkan diri /B38/ bagi segala manusia dan muliakan segala orang tuha-tuha dan menyayang akan segala kanak-kanak dan meninggalkan membesarakan⁶²³ dia⁶²⁴ dan⁶²⁵ meninggalkan dengki /A30/.

Dan meninggalkan⁶²⁶ *amārah* dan berkata-kata dengan keesaan Allah dan membaca Qurān dan belajar⁶²⁷ ilmu [yang memberi manfaat pada dunia dan akhirat]⁶²⁸ dan

⁶⁰⁹ Pada B: [cawang]. Perkataan “cawang” bermaksud cabang atau cawangan. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 452. William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 111.

⁶¹⁰Tiada pada B

⁶¹¹ Pada B: [cawanean]

⁶¹² Tiada B. [law]

⁶¹³ Pada pada B

⁶¹⁴ Pada B: [cawang]

⁶¹⁵ Padra pada B

Pada B: [mengikat]

Pada B: [segala m

⁶¹⁷ Pada B: [jaha]

618 Tiada pada B

⁶¹⁹Pada B: [ni]

⁶²⁰ Tiada pada

⁶²¹ Pada B. Loyd

⁶²² Tiada B. Iqadha Allah da

⁶²³ Pada pada B

624 Pada B: [membesar akan

625 Pada B: [diri]

623 Pada B: [dan meninggalkan ujub dan]
626

⁶²⁶ Tiada pada B

627 Pada B: [belajar akan]

628 *W. B. GOLDBECK*

mengajari⁶²⁹ akan⁶³⁰ dia bagi segala orang yang bebal. Dan memintak⁶³¹ doa dan berbanyak-banyak zikrullah dan mengucapkan istighfar dan menjauh akan⁶³² segala kata-kata⁶³³ yang sia-sia⁶³⁴.

Dan bersuci daripada najis yang nyata dan⁶³⁵ najis *hukmī* dan menjauhkan⁶³⁶ daripada segala najis⁶³⁷ dan menutup aurat dan sembahyang fardu dan sunat dan memberi zakat dan memerdekekakan hamba dan⁶³⁸ *وَجْه*.

Dan memberi makan segala⁶³⁹ orang yang lapar dan memberi makan segala jamuan⁶⁴⁰ dan puasa fardu dan sunat. Dan berhenti dalam [masjid dan]⁶⁴¹ mencari laitaulqadar dan naik haji⁶⁴² [fardu dan sunat]⁶⁴³ dan berkeliling pada ka'batullah dan menyempurnakan nazar dan membayar⁶⁴⁴ kifarat. Dan memelihara akan diri daripada berbuat zina dengan nikah dan memberi hak segala isi rumah dan berbuat bakti akan ibu /B39/ bapak.

Dan memeliharkan segala anak yang kecil dan [berkasih-kasihan]⁶⁴⁵ dengan segala keluarganya dan berbuat bakti akan segala orang yang⁶⁴⁶ besar-besar dan penyayang akan segala⁶⁴⁷ hamba. Dan mendirikan segala⁶⁴⁸ pekerjaan itu serta adil dan mengikut

---

⁶²⁹ Pada B: [mengajar]

⁶³⁰ Pada B: [kan]

⁶³¹ Pada B: [meminta]

⁶³² Tiada pada B

⁶³³ Pada B: [kata]

⁶³⁴ Pada B: [sia]

⁶³⁵ Pada B: [dan daripada]

⁶³⁶ Pada B: [menjauh]

⁶³⁷ Pada B: [najis aini]

⁶³⁸ Perkataan ini tidak ditemui sebutan dan maknanya di dalam kamus.

⁶³⁹ Pada B: [akan segala]

⁶⁴⁰ Pada B: [jamu]

⁶⁴¹ Tiada pada B

⁶⁴² Pada B: [haji umrah]

⁶⁴³ Tiada pada B

⁶⁴⁴ Pada B: [memberi]

⁶⁴⁵ Pada B: [kasihan-kasihan]

⁶⁴⁶ Tiada pada B

⁶⁴⁷ Tiada pada B

⁶⁴⁸ Pada B: [akan segala]

akan segala jemaah daripada segala ulama dan mengikut akan suruh raja-raja pada pekerjaan yang muafakat dengan hukum⁶⁴⁹ syarak.

Dan berdamaikan antara segala manusia yang berkelahi⁶⁵⁰ dan bertolong-tolongan⁶⁵¹ atas berbuat baik [dan takut dan menyuruh berbuat baik]⁶⁵² dan melarangkan daripada berbuat jahat. Dan⁶⁵³ mendirikan⁶⁵⁴ hudud Allah iaitu seperti mendirikan segala orang yang berminum⁶⁵⁵ arak dan akan⁶⁵⁶ segala orang yang berbuat zina dan memotong⁶⁵⁷ tangan dan kaki segala orang yang mencuri dan berperang *sabillāh* dan menggumbalikan⁶⁵⁸ taruhan orang.

Dan mengutangi⁶⁵⁹ akan segala⁶⁶⁰ orang yang papa dan [berjamu-jamuan dengan karena Allah]⁶⁶¹ dan baik berjual beli⁶⁶² dan menghimpunkan arta daripada halal⁶⁶³ [dan membelancakan⁶⁶⁴ arta pada haknya dan meninggalkan /A31/ membuangkan arta]⁶⁶⁵ dan berlebih-lebihnya⁶⁶⁶ pada belanca. Dan menjawab orang bersin dan menahan daripada [segala pekerjaan yang] memberi mudarat akan segala manusia dan menjauh akan⁶⁶⁷ segala permainan yang melalaikan daripada berbuat ibadat akan /B40/ Allah Taala dan baik⁶⁶⁸ perangai dan barang sebagainya.

⁶⁴⁹ Tiada pada B

⁶⁵⁰ Pada B: [kelahi]

⁶⁵¹ Pada B: [bertolong-tolong]

⁶⁵² Tiada pada B

⁶⁵³ Tiada pada B

⁶⁵⁴ Pada B: [mendirikan akan segala]

⁶⁵⁵ Pada B: [minum]

⁶⁵⁶ Tiada pada B

⁶⁵⁷ Memotong. Dalam teks ditulis .. مَنْتَعٌ .

⁶⁵⁸ Mengembalikan. Dalam teks ditulis ، مُعْمَلِيْكَنْ . Pada B: mengembalikan

⁶⁵⁹ Menghutangi. Dalam teks ditulis ، مَغْتَنَغِيْ . Pada B: mengutang

⁶⁶⁰ Tiada pada B

⁶⁶¹ Pada B: [dan memuliakan jamu]

⁶⁶² Pada B: [dan membeli]

⁶⁶³ Pada B: [yang halal]

⁶⁶⁴ Membelanjakan. Dalam teks ditulis ، مَبْلَاجِاكَنْ .

⁶⁶⁵ Tiada pada B

⁶⁶⁶ Pada B: [berlebih-lebihan]

⁶⁶⁷ Tiada pada B

⁶⁶⁸ Pada B: [baik-baik]

[Amalan-amalan yang membolehkan seseorang masuk syurga]

Dan lagi ceritera daripada Abī Hurairah R.A. berkata ia telah datang seorang [orang⁶⁶⁹ dusun]⁶⁷⁰ kepada Nabi S.A.W. berkata ia: “Ya Rasulullah! Tunjuki⁶⁷¹ olehmu akan daku atas suatu amal apabila aku⁶⁷² kerjakan akan dia nescaya masuk syurga”. Maka sabda Nabi S.A.W.: “Sembah olehmu akan Allah Taala dan jangan kau sekutukan dengan dia suatu juapun. Dan⁶⁷³ kau kerjakan sembahyang⁶⁷⁴ lima waktu yang difardukan dan kau berikan zakat yang difardukan dan engkau puasa pada bulan Ramadan”.⁶⁷⁵ Maka dengan zahir kata ini adalah yang⁶⁷⁶ memasukkan ke dalam syurga itu menyembah Allah Taala pada⁶⁷⁷ keadaannya esa ia⁶⁷⁸ dan sembahyang dan memberi zakat dan puasa pada bulan Ramadan.

Maka tiada disuruhkan oleh⁶⁷⁹ Rasulullah akan dia naik haji⁶⁸⁰ seolah-olah orang dusun itu orang yang⁶⁸¹ papa dari karena syarat wajib naik haji itu diperoleh bekal maka hendaklah kita bersungguh-sungguh pada⁶⁸² mengerjakan akan segala pekerjaan yang⁶⁸³ memasukkan ke dalam syurga itu barang kuasa⁶⁸⁴ kita.

⁶⁶⁹ Tiada pada B

⁶⁷⁰ Bermaksud orang kampung atau orang desa. *Kamus Dewan*, 373.

⁶⁷¹ Pada B: [tunjuk]

⁶⁷² Pada B: [ku]

⁶⁷³ Tiada pada B

⁶⁷⁴ Pada B: [segala sembahyang]

⁶⁷⁵ Hadis riwayat Bukhārī, Kitab al-Zakāh, Bab Wujūb al-Zakāh, no. hadis 1397. Lihat Muhammad bin Ismā'īl al-Bukhārī, *Al-Jāmi' al-Sahīh*, 2:105 . Abī al-Husayn Muslim Bin al-Hajjāj, *Sahih Muslim*, 30.

⁶⁷⁶ Tiada pada B

⁶⁷⁷ Pada B: [padahal]

⁶⁷⁸ Tiada pada B

⁶⁷⁹ Tiada pada B

⁶⁸⁰ Tiada pada B

⁶⁸¹ Tiada pada B

⁶⁸² Tiada pada B

⁶⁸³ Tiada pada B

⁶⁸⁴ Pada B: [sekuasa]

[Iman, Islam, tauhid dan makrifat tidak dapat dipisahkan]

Dan lagi henda/B41/ klah kita ketahui bahwasanya Iman dan Islam dan tauhid dan makrifat⁶⁸⁵ tiada dapat bercerai sekaliannya itu. Maka apabila tertinggal salah suatu daripada yang empat itu nescaya⁶⁸⁷ tiadalah sah agama iman⁶⁸⁸ seseorang. Maka apabila berhimpunlah keempatnya itu, maka⁶⁸⁹ bernamalah agama yang⁶⁹⁰ sebenarnya.

[Pengertian makrifat, tauhid, Islam dan iman]

Maka⁶⁹¹ yang pertama itu makrifat, kemudian maka tauhid, kemudian maka Islam, kemudian maka iman. Maka erti makrifat itu mengetahui akan keadaan Allah Taala [itu lengkap]⁶⁹² dengan segala sifatnya dan menafikan barang yang tiada dipatut⁶⁹³ baginya. Dan erti⁶⁹⁴ tauhid itu mengiktikadkan bahwasanya Allah Taala itu esa ia tiada sekutu⁶⁹⁵ yang menyertai dia pada sifat ketuhanannya⁶⁹⁶.

/A32/ Dan erti Islam itu menjunjung⁶⁹⁷ segala titah⁶⁹⁸ Allah Taala dan menjauh akan⁶⁹⁹ segala larangannya dan merendahkan dirinya⁷⁰⁰ kepada Allah Taala. Dan erti iman itu menyungguhkan dengan hati akan segala rukun iman yang enam itu.

Maka tiada diperoleh [mengikut segala suruhNya itu melainkan kemudian daripada mengesakan dia dan tiada diperoleh]⁷⁰¹ percaya itu melainkan kemudian daripada

⁶⁸⁵ Tiada pada B

⁶⁸⁶ Pada B: [makrifat itu]

⁶⁸⁷ Tiada pada B

⁶⁸⁸ Tiada pada B

⁶⁸⁹ Tiada pada B

⁶⁹⁰ Tiada pada B

⁶⁹¹ Pada B: [Maka adalah]

⁶⁹² Tiada pada B

⁶⁹³ Pada B: [layak]

⁶⁹⁴ Pada B: [erti]

⁶⁹⁵ Pada B: [suatu]

⁶⁹⁶ Pada B: [ketuhanan]

⁶⁹⁷ Pada B: [menjunjung dan mengikut]

⁶⁹⁸ Pada B: [suruh]

⁶⁹⁹ Tiada pada B

⁷⁰⁰ Pada B: [diri]

⁷⁰¹ Tiada pada B

mengikut segala suruhNya⁷⁰² dan merendahkan diri kepadaNya. Dan tiada diperoleh⁷⁰³ mengenalkan⁷⁰⁴ dia itu melainkan kemudian daripada mengenal dia dan mengetahui dia.

Maka adalah iman itu lain daripada makrifah dan tauhid dan terkadang diperoleh makrifah dan tauhid. Maka tiada diperoleh Islam dan Iman yaitu seperti makrifat Iblis dan Yahudi dan Abu Talib yaitu bapak baginda Ali R.A. Maka adalah mereka itu mengetahui akan keesaan Allah Taala dan akan kebenaran Rasulullah, tetapi tiada mau mereka itu merendahkan diri kepada Allah Taala dengan hati mereka itu⁷⁰⁵ percaya⁷⁰⁶ akan⁷⁰⁷ Allah Taala dan akan Rasulullah.

Maka jadi ia⁷⁰⁸ kafir jua⁷⁰⁹ mereka itu sebab tiada mau mereka itu⁷¹⁰ percaya akan⁷¹¹ keduanya. Maka adalah mengikut akan⁷¹² segala suruh⁷¹³ dan merendahkan diri kepadaNya itu dengan hati /B43/ dan [dengan lidah dan anggota]⁷¹⁴, dan adalah percaya akan Allah Taala⁷¹⁵ dan akan Rasūlullāh itu dengan hati dan dengan lidah.

Maka tiada diterima iman seseorang jika percayanya itu dengan lidah jua dan tiada sah Islam seseorang⁷¹⁶ mengikutnya⁷¹⁷ dan merendahkan dirinya itu dengan lidah dan dengan anggota jua. Maka erti kufur itu⁷¹⁸ tertutup daripada jalan yang⁷¹⁹ betul.

⁷⁰² Pada B: [suruhan]

⁷⁰³ Pada B: [diperoleh mengikut /B42/ segala suruhannya dan merendah diri kepadaNya dan tiada diperoleh mengikut suruhnya itu melainkan kemudian daripada mengesakan dia dan tiada diperoleh]

⁷⁰⁴ Pada B: [mengesakan]

⁷⁰⁵ Pada B: [mereka itu dan dengan bubuh mereka itu dan]

⁷⁰⁶ Pada B: [percaya mereka itu]

⁷⁰⁷ Tiada pada B

⁷⁰⁸ Tiada pada B

⁷⁰⁹ Tiada pada B

⁷¹⁰ Pada B: [mereka itu mengikut suruhnya dan sebab tiada mau mereka itu]

⁷¹¹ Tiada pada B

⁷¹² Tiada pada B

⁷¹³ Pada B: [suruh Allah]

⁷¹⁴ Pada B: [lidah dengan anggota]

⁷¹⁵ Tiada pada B

⁷¹⁶ Pada B: [seseorang itu jika ada]

⁷¹⁷ Pada B: [mengikut]

⁷¹⁸ Tiada pada B

⁷¹⁹ Tiada pada B

[Bahagian-bahagian kufur]

Maka adalah kufur itu atas empat bagi: Pertama kufur *inkār* dan kedua kufur *juhūd* ketiga kufur *'inād* dan keempat kufur *nifāq*.

Maka erti *inkār* itu tiada mengetahui dan percaya⁷²⁰ segala-gala⁷²¹ yaitulah segala kafir /A33/ yang tiada tahu mereka itu akan keadaan Allah Taala dan tiada mereka itu mengaku dengan lidah mereka itu bertuhankan⁷²² Allah Taala. Dan erti *juhūd* itu menyangkal akan yang benar yaitulah segala kafir yang mengetahui mereka itu akan keadaan [Allah Taala dan akan]⁷²³ kebenaran Rasulullah S.A.W.

Padahal⁷²⁴ tiada mau mereka itu mengaku dengan lidah mereka itu pertuhan⁷²⁵ akan dia, mereka itulah segala⁷²⁶ Iblis dan Yahudi itu, tahu mereka itu akan keesaan Allah Taala dan kebenaran Rasulullah. Maka adalah mereka itu menyangkal akan jalan yang betul, maka [jadilah ia kafir mereka itu]⁷²⁷.

Dan erti *'inād* itu bantahan dan berpaling daripada jalan yang betul yaitu seperti⁷²⁸ kufur Abu Talib bapak baginda Ali. Maka adalah [Abu Talib itu]⁷²⁹ mengetahui ia dengan hatinya akan keesaan⁷³⁰ Allah⁷³¹ dan kebenaran Rasulullah dan mengaku ia dengan lidahnya bertuhan akan dia tetapi tiada mau⁷³² ia beragama Islam sebab bantahan⁷³³ dan [berpaling daripada]⁷³⁴ jalan yang⁷³⁵ betul.

⁷²⁰ Pada B: [tiada percaya]

⁷²¹ Pada B: [sekali-kali]

⁷²² Pada B: [bertuhan akan]

⁷²³ Tiada pada B

⁷²⁴ Pada B: [Tetapi]

⁷²⁵ Pada B: [bertuhan]

⁷²⁶ Pada B: [segala Yahudi maka adalah /B44/ Iblis dan Yahudi maka adalah]

⁷²⁷ Pada B: [jadi kafir juga mereka itu]

⁷²⁸ Tiada pada B

⁷²⁹ Pada B: [ia]

⁷³⁰ Pada B: [keadaan]

⁷³¹ Pada B: [Allah Taala]

⁷³² Mahu. Dalam teks ditulis مَا .

⁷³³ Pada B: [bantahannya]

⁷³⁴ Pada B: [berpalingnya pada]

⁷³⁵ Tiada pada B

Maka jadi kafir ia⁷³⁶ dan erti *nifāq* itu menyatakan Islamnya dengan lidahnya⁷³⁷ dan dengan anggotanya⁷³⁸ tetapi tiada ia menyungguhkan dan percaya akan Allah Taala⁷³⁹ dan akan Rasulullah dengan hatinya.

Maka jadi kafir ia jua⁷⁴⁰ sebab tiada percayanya akan Allah Taala⁷⁴¹ dan akan⁷⁴² Rasulullah dengan [hati mereka]⁷⁴³ itu tetapi adalah segala orang yang munafik itu terpelihara segala⁷⁴⁴ arta mereka itu dan darah mereka itu /B45/ di dalam dunia daripada rampas dan bunuh sebab mereka itu mengucap لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدُ رَسُولُ اللَّهِ.

Maka adalah mereka itu di dalam akhirat dimasukkan ke dalam nareka kekal selamalamanya. Maka hendaklah kita bersungguh-sungguh pada [menjauh akan]⁷⁴⁵ kufur yang empat bagi yang tersebut itu, supaya dipeliharkan Allah Taala akan iman kita dari dunia datang ke akhirat.

[Hukum beriktikad ada pada kita *qudrat* yang baharu]

Dan lagi hendaklah kita ketahui dan kita iktikadkan bahawasanya ada⁷⁴⁶ bagi kita *qudrat* yang baharu, ertinya kuasa yang baharu dijadikan Allah⁷⁴⁷ pada kita. Maka dengan *qudrat* yang baharu itulah dapat kita berbuat akan segala⁷⁴⁸ pekerjaan samahanya.

⁷³⁶ Pada B: [ia jua]

⁷³⁷ Pada B: [lidah]

⁷³⁸ Pada B: [anggota]

⁷³⁹ Tiada pada B

⁷⁴⁰ Tiada pada B

⁷⁴¹ Tiada pada B

⁷⁴² Tiada pada B

⁷⁴³ Pada B: [hatinya]

⁷⁴⁴ Tiada pada B

⁷⁴⁵ Pada B: [menjauhkan]

⁷⁴⁶ Pada B: [Allah]

⁷⁴⁷ Pada B: [Allah Taala]

⁷⁴⁸ Tiada pada B

Maka adalah *qudrat* yang baharu itu segala-gala⁷⁴⁹ /A34/ tiada dapat memberi bekas akan sesuatu pekerjaan dengan sendirinya. Maka adalah memberi bekas *qudrat* yang baharu itu dengan semata-mata izin Allah Taala dan dengan kehendaknya⁷⁵⁰ juga.

Maka barang yang kita perbuat dengan *qudrat* yang baharu itu dinama ia usaha⁷⁵¹ [kita itu pada pekerjaan yang baik]⁷⁵² dibalas akan⁷⁵³ kita dengan baik⁷⁵⁴ dan⁷⁵⁵ jika ada⁷⁵⁶ usaha kita itu pada⁷⁵⁷ pekerjaan /B46/ [yang jahat maka dibalas akan kita dengan kejahatan]⁷⁵⁸.

Dan kata setengah pendeta⁷⁵⁹ bahwasanya tiada memberi bekas *qudrat* kita itu pada sesuatu perbuatan juapun daripada segala perbuatan kita yang kita perbuat dengan pemilih kita itu⁷⁶⁰ seperti gerak kita⁷⁶¹ dan diam kita dan duduk kita dan berjalan kita dan barang sebagainya.Tetapi adalah sekaliannya⁷⁶² itu dijadikan Allah Taala [pada beserta]⁷⁶³ ia dengan segala perbuatan kita.

Dan takluklah *qudrat* yang baharu itu dengan segala perbuatan kita daripada tiada memberi bekas baginya pada sesuatu daripada segala perbuatan kita⁷⁶⁴. Dan hanyasanya⁷⁶⁵ telah dilakukan Allah Taala⁷⁶⁶ akan adatnya itu bahawa menjadikan ia pada *qudrat* kita barang yang dikehendaknya daripada segala perbuatan kita. Dan telah

⁷⁴⁹ Pada B: [sekali-kali]

⁷⁵⁰ Pada B: [dikehendaknya]

⁷⁵¹ Pada B: [usaha maka dengan usaha itulah]

⁷⁵² Tiada pada B

⁷⁵³ Tiada pada B

⁷⁵⁴ Pada B: [kebajikan]

⁷⁵⁵ Tiada pada B

⁷⁵⁶ Tiada pada B

⁷⁵⁷ Tiada pada B

⁷⁵⁸ Pada B: [yang baik dan dibalas kita dengan kejahatan jika ada usaha kita itu pekerjaan yang jahat]

⁷⁵⁹ Bermaksud orang yang banyak ilmu atau orang yang pandai-pandai. *Kamus Dewan*,773. Ia berasal daripada Bahasa Sanskrit, bermaksud orang yang berilmu terutama dalam hal agama Hindu dan Kristian. Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 130. Tetapi, pendeta yang dimaksudkan dalam teks di atas bermaksud orang yang berilmu pengetahuan Islam atau dikenali sebagai ulama.

⁷⁶⁰ Tiada pada B

⁷⁶¹ Tiada pada B

⁷⁶² Pada B: [sekalian]

⁷⁶³ Pada B: [padahal berat]

⁷⁶⁴ Pada B: [kita sekali-kali]

⁷⁶⁵ Pada B: [hanya]

⁷⁶⁶ Tiada pada B

dijadikan Allah Taala dengan semata-mata pemilihnya [akan *qudrat* kita itu pada kita padahal beserta dengan]⁷⁶⁷ segala perbuatan kita karena hendaklah⁷⁶⁸ memberat kita dengan mengerjakan segala suruhnya dan menjauh /B47/ segala larangannya.

[Allah berkuasa menjadikan sesuatu itu berlaku mengikut adatnya]

Maka ada⁷⁶⁹ barang yang kita perbuat itu⁷⁷⁰ dinamai usaha dan demikian lagi api itu tiada dapat memberi bekas dengan sendirinya pada menentukan sesuatu atau mengasingkan⁷⁷¹ dia dan tiada dapat⁷⁷² itu memberi bekas dengan perangainya.

Dan tiada⁷⁷³ memberi bekas dengan kuat yang⁷⁷⁴ dihantarkan⁷⁷⁵ Allah Taala di dalamnya. Tetapi adalah Allah Taala itu⁷⁷⁶ melakukan adatnya dengan⁷⁷⁷ pemilihnya pada⁷⁷⁸ menjadikan terbakar dan hangat itu pada api dan⁷⁷⁹ [tiada terbakar dan hangat itu dengan api dan demikian lagi barang yang diperoleh putus itu daripada pedang dan *sikkim*⁷⁸⁰]⁷⁸¹.

Dan diperoleh kenyang itu daripada⁷⁸² makanan dan diperoleh puas dahaga itu pada air dan diperoleh tumbuh-tumbuhan itu pada air dan barang sebagainya daripada barang yang memberi bekas pada segala /A35/ sesuatu maka adalah sekaliannya itu dijadikan Allah Taala juga.

⁷⁶⁷ Tiada pada B

⁷⁶⁸ Pada B; [hendak ia]

⁷⁶⁹ Tiada pada B

⁷⁷⁰ Pada B; [tatkala itu]

⁷⁷¹ Pada B; [mengikti kadkan]

⁷⁷² Pada B; [api]

⁷⁷³ Pada B; [tiada ia]

⁷⁷⁴ Tiada pada B

⁷⁷⁵ Pada B; [dengan hantarkan]

⁷⁷⁶ Tiada pada B

⁷⁷⁷ Tiada pada B

⁷⁷⁸ Tiada pada B

⁷⁷⁹ Pada B; [dan hangat api dan demikian lagi barang yang diperoleh putus itu pedang dan *sikkim*]

⁷⁸⁰ Bermaksud pisau atau alat untuk memotong. *Al-Mu'jam al-Wasit*, 440].

⁷⁸¹ Tiada pada B

⁷⁸² Pada B; [pada]

Maka adalah putus itu dijadikan Allah Taala pada ketika bertemu pedang itu dengan sesuatu. Dan dijadikan /B48/ kenyang itu pada makanan dan dijadikan puas dahaga itu pada air yakni pada ketika bertemu air itu dengan rangkungan dan barang sebagainya.

[Hukum mengiktikadkan putus itu kerana pedang dan kenyang itu kerana makanan semata-mata]

Dan tiada harus kita iktikadkan putus itu dengan pedang semata-mata⁷⁸³ dan kenyang itu dengan makanan dan puas dahaga itu dengan air dan barang sebagainya, dari karena sekaliannya itu dijadikan Allah Taala samahanya.

Maka tiap-tiap yang dijadikan Allah Taala itu tiada dapat ia menjadikan dan mengadakan sesuatu⁷⁸⁴ bekas jua pun sekaliannya⁷⁸⁵ itu dijadikan Allah Taala permulaannya dan berkekalan⁷⁸⁶, yakni adalah api itu⁷⁸⁷ dan pedang dan segala makanan dan air dan barang sebagainya itu adalah sekalian itu dijadikan Allah jua sentiasa.

Dan demikian lagi memberi⁷⁸⁸ bekas sekalian⁷⁸⁹ [kita pun]⁷⁹⁰ dijadikan Allah Taala. sentiasa [dan segala perbuatan kita pun dijadikan Allah sentiasa] seperti firman Allah Taala:

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

Ertinya : “Bermula Allah Taala jua /B49/ yang menjadikan kamu dan barang perbuatan kamu!

(Surah al-Sâffât: Ayat 96)

⁷⁸³ Pada B: [semata-mata atau dengan sakin]

⁷⁸⁴ Pada B: [bagi sesuatu]

⁷⁸⁵ Pada B: [tetapi sekaliannya]

⁷⁸⁶ Pada B: [berkekalan]

⁷⁸⁷ Tiada pada B

⁷⁸⁸ Pada B: [yang memberi]

⁷⁸⁹ Pada B: [sekaliannya]

⁷⁹⁰ Tiada pada B

Maka hendaklah kita putuskan iktikad kita⁷⁹¹ bahwasanya barang yang lain daripada Allah Taala itu sekali-kali tiada dapat⁷⁹² memberi bekas akan sesuatu dengan sendirinya”. Maka adalah sekalian makhluk itu samahanya memberi bekas semata-mata izin Allah Taala dan kehendaknya jua.

[Hukum beriktikad semua perbuatan hamba adalah perbuatan Allah]

Dan barang siapa mengiktikadkan bahwasanya tiada kuat dan kuasa bagi hamba itu⁷⁹³ digagahi jua pada segala perbuatannya⁷⁹⁴, yakni segala⁷⁹⁵ perbuatan hamba itu samahanya perbuatan Allah Taala jua, maka⁷⁹⁶ adalah iktikad yang demikian itu salah dan sesat.

Dan barang siapa mengiktikadkan bahwasanya segala perbuatan hamba itu jatuh ia dengan perbuatan sendirinya jua⁷⁹⁷, tiadalah berkehendak kepada zat Allah Taala dan⁷⁹⁸ takdirnya, maka adalah iktikad yang demikian itu salah lagi sesat⁷⁹⁹.

[Iktikad yang sebenar-benarnya]

Adapun⁸⁰⁰ iktikad yang sebenar-benarnya⁸⁰¹ itu adalah bagi hamba itu *qudrat* yang baha/B50/ru tiada⁸⁰² memberi bekas dengan sendirinya dan hanyasanya⁸⁰³ yang memberi bekas itu dengan /A36/ semata-mata izin Allah Taala dan tolongnya dan kehendaknya jua⁸⁰⁴.

⁷⁹¹ Tiada pada B

⁷⁹² Pada B: [dapat ia]

⁷⁹³ Pada B: [hamba itu sekali-kali dan adalah hamba itu]

⁷⁹⁴ Pada B: [perbuatan]

⁷⁹⁵ Pada B: [sekalian]

⁷⁹⁶ Pada B: [dan]

⁷⁹⁷ Tiada pada B

⁷⁹⁸ Pada B: [dan kepada]

⁷⁹⁹ Pada B: [sesat jua

⁸⁰⁰ Pada B: [Dan adapun]

⁸⁰¹ Pada B: [benar]

⁸⁰² Pada B: [yang tiada]

⁸⁰³ Pada B: [hanya]

⁸⁰⁴ Tiada pada B

BAHAGIAN FIQH

3) KITAB JENIS-JENIS HUKUM FIQH KE ATAS PERBUATAN MANUSIA

[Hukum fiqh terbahagi kepada tujuh bahagian]

Dan lagi hendaklah kita ketahui bahawasanya segala perbuatan bagi orang⁸⁰⁵ yang akil baligh itu tujuh perkara: Pertama wajib dan kedua mandub dan ketiga *mubāh* dan keempat *maḥzūr* yakni haram dan kelima makruh yakni benci oleh Rasulullah dan keenam sahih yakni dibilangkan dengan dia dan ketujuh batal ertinya sia-sia yakni tiada dibilangkan dengan dia⁸⁰⁶.

[Hukum wajib]

Maka yang wajib itu barang yang diberi pahala atas⁸⁰⁷ orang yang berbuat dia dan syeksa atas orang yang meninggalkan dia⁸⁰⁸, yaitu seperti sembahyang lima waktu dan puasa dan memberi zakat dan naik haji dan bersuci dan [mandi *janābah*]⁸⁰⁹ dan barang sebagainya daripada segala pekerjaan yang difardukan Allah Taala atas kita.

[Hukum mandub]

Dan yang mandub itu [ertinya]⁸¹⁰ barang yang diberi pahala /B51/ atas⁸¹¹ orang yang meninggalkan dia⁸¹² iaitu seperti segala sembahyang sunat dan segala puasa sunat dan

⁸⁰⁵ Pada B: [segala orang]

⁸⁰⁶ Tāj al-Dīn ‘Abd al-Rahmān Ibrāhīm al-Fazārī, *Sharh al-Waraqāt Li Imām al-Haramain al-Juwainī*, Sarah Syāfi’i al-Hajiri (ed.), t.tpt: Dār al-Basyā’ir al-Islāmiyyah, 1997), 89.

⁸⁰⁷ Tiada pada B

⁸⁰⁸ Tāj al-Dīn ‘Abd al-Rahmān Ibrāhīm al-Fazārī, *Sharh al-Waraqāt Li Imām al-Haramain al-Juwainī*, 92. Abū Ḥāmid Muḥammad b Muḥammad al-Ghazālī , Hamzah b Zuhair Ḥafiz (ed.), *Al-Mustasfā Min ‘Ilm al-Usūl* (Madinah: Jamiah al-Islamiyyah, 1413H), 82.

⁸⁰⁹ Pada B: [mandi jenabah dan mandi haid dan nifas]. Dalam naskhah B, terdapat dua lagi contoh perkara wajib iaitu mandi haid dan mandi nifas.

⁸¹⁰ Pada B: [ertinya sunat]

⁸¹¹ Pada B: [atas berbuat dia dan tiada diseksa atas.] Ayat di dalam naskhah A tidak lengkap, kemungkinan penyalin naskhah A tertinggal sebahagian ayat asalnya iaitu ‘atas berbuat dia dan tiada diseksa atas...’

⁸¹² Tāj al-Dīn ‘Abd al-Rahmān Ibrāhīm al-Fazārī, *Sharh al-Waraqāt Li Imām al-Haramain al-Juwainī* , h.93. Abu Ḥāmid Muḥammad b Muḥammad al-Ghazālī, *Al-Mustasfā Min ‘Ilm al-Usūl*, 84.

memberi sedekah dan barang sebagainya daripada segala pekerjaan yang disunatkan tetapi adalah yang meninggalkan segala sunat itu makruh.

[Hukum *mubāh*]

Dan yang *mubāh* itu yakni yang diharuskan Allah Taala dan diharuskan Rasulullah berbuat dia, iaitu barang yang tiada diberi pahala atas yang berbuat dia dan tiada disyeksa atas yang meninggalkan dia⁸¹³, iaitu seperti beristeri dan berniaga dan berburu dan memakan segala buah-buahan dan makan segala barang yang beroleh nikmat pada memakan dia dan barang sebagainya.

[Hukum *mahzūr*]

Dan *mahzūr* yakni haram iaitu barang yang diberi pahala atas meninggalkan dia dan disyeksa atas yang berbuat dia⁸¹⁴ iaitu seperti membunuh orang yang tiada sebenarnya dan meminum arak dan berbuat zina dan barang sebagainya daripada segala pekerjaan yang diharamkan Allah Taala.

[Hukum makruh]

Dan yang makruh itu ertiinya yang dibenci oleh Rasulullah S.A.W. iaitu barang yang diberi /B52/ pahala atas yang meninggalkan dia dan tiada disyeksa atas yang⁸¹⁵ berbuat dia⁸¹⁶ iaitu seperti memakan segala⁸¹⁷ yang busuk baunya [dan meninggalkan segala yang disunatkan]⁸¹⁸ dan meninggalkan membaca *bismillāh* tatkala mengambil air

⁸¹³ *Ibid*, 97.

⁸¹⁴ *Ibid*, 99.

⁸¹⁵ Tiada pada B

⁸¹⁶ Tāj al-Dīn ‘Abd al-Rahmān Ibrāhīm al-Fazārī, *Sharḥ al-Waraqāt Li Imām al-Haramain al-Jawāfi*, 101.

⁸¹⁷ Tiada pada B

⁸¹⁸ Tiada pada B

sembahyang dan tatkala makan [dan minum]⁸¹⁹ dan makan dengan tangan kiri dan berbuang⁸²⁰ /A37/ air suni⁸²¹ seraya berdiri dengan tiada darurat dan barang sebagainya.

[Hukum sahih]

Dan yang sahih [itu barang yang takluk dengan dia lulus⁸²² dibilangkan]⁸²³ dengan dia yakni dibilangkanlah pekerjaan itu tiadalah diulangi lagi berbuat dia.

[Hukum batal]

Dan yang batal ertinya sia-sia iaitu barang yang tiada takluk dengan dia lulus dan tiada dibilangkan akan dia yakni tiada⁸²⁴ dibilangkan pekerjaan itu dan diulangi⁸²⁵ pula berbuat dia kemudiannya, yaitu⁸²⁶ sembahyang dengan tiada air sembahyang dan barang sebagainya.

Dan seperti puasa dengan tiada berniat pada malam dan barang sebagainya daripada segala ibadat yang tiada sah⁸²⁷ sebab tiada diperoleh segala syaratnya yang mengesahkan dia.

Maka hendaklah⁸²⁸ iktikadkan pada segala yang wajib itu akan wajibnya, dan pada segala yang sunat itu akan sunatnya, dan pada yang harus itu akan harusnya, dan pada segala yang /B53 haramnya⁸²⁹ dan pada segala yang makruh itu akan makruhnya dan

⁸¹⁹ Pada B: [Tatkala minum]

⁸²⁰ Pada B: [buang]

⁸²¹ Tiada pada B

⁸²² Pada B: [lulus]

⁸²³ Tiada pada B

⁸²⁴ Pada B: [tiadalah]

⁸²⁵ Pada B:[diulang]

⁸²⁶ Pada B: [iaitu seperti]

⁸²⁷ Tiada pada B. Maksud teks dalam Naskhah A ialah ibadat yang tidak sah kerana tidak mencukupi syarat-syaratnya. Manakala teks bagi Naskhah B membawa maksud ibadat yang tiada sebab. Penyalin Naskhah B berkemungkinan besar tertinggal perkataan ‘sah’ dan dalam ayat ini Naskhah A lebih tepat dan jelas maksudnya.

⁸²⁸ Pada B: [hendaklah kita]

⁸²⁹ Pada B: [haram itu akan haramnya]

pada segala yang sahih⁸³⁰ dan pada segala yang batal itu akan batalnya dan jangan kita tukarkan akan segala perkara yang tersebut itu.

[Perkara-perkara yang menyebabkan seseorang menjadi kafir]

[Takrif kafir]

Dan lagi hendaklah kita ketahui akan segala pekerjaan yang menjadikan kafir, [maka erti kafir itu tertutup daripada jalan yang betul]⁸³¹.

[Sujud kepada selain Allah]

Maka adalah segala pekerjaan yang menjadikan kafir itu amat banyak⁸³² seperti sujud kepada segala barang yang lain daripada Allah Taala dengan niat berbuat ibadat akan dia, iaitu seperti menyembah berhala dan⁸³³ batu dan kayu dan menyembah matahari dan bulan dan barang sebagainya.

[Mengiktikadkan ada kuasa selain Allah]

Dan mengiktikadkan ada yang lain daripada Allah Taala itu yang menjadikan atau menghidupkan atau mematikan atau menyakitkan atau menyembuhkan dengan sendirinya.

[Mengiktikadkan Allah beranak atau beribu atau bertubuh atau tiada segala sifat]

Atau mengiktikadkan bahawasanya⁸³⁴ [Allah Taala itu]⁸³⁵ beranak atau beribu atau Allah Taala itu bertubuh seperti tubuh kita. Atau mengiktikadkan bahawa Allah Taala itu tiada mempunyai segala sifat.

⁸³⁰ Pada B: [sahih itu akan sahihnya]

⁸³¹ Tiada pada B

⁸³² Pada B: [banyak yaitu]

⁸³³ Pada B: [dan menyembah]

⁸³⁴ Pada B: [bahawa]

⁸³⁵ Pada B: [Allah Taala itu tiada atau]. Perkataan ‘tiada atau’ yang terdapat di dalam Naskhah B telah melengkapkan lagi maksud sebenar teks ini.

[Tiada percaya segala Nabi, Malaikat, Kitab dan Kiamat]

Dan tiada percaya [akan segala nabi atau Nabi Muhammad]⁸³⁶. Dan tiada percaya akan segala malaikat dan akan segala /B54/ kitab dan tiada percaya akan hari Kiamat [dan]⁸³⁷ syurga dan akan segala nareka.

[Menghinakan *Muṣṭaf*⁸³⁸, Menghalalkan yang haram dan Mengharamkan yang halal]

Dan menghinakan *muṣṭaf* seperti dicapatkannya⁸³⁹ ke dalam tempat yang najis dan menghalalkan [segala]⁸⁴⁰ yang diharamkan Allah /A38/ dan rasulnya dan mengharamkan akan segala barang yang dihalalkan Allah⁸⁴¹ dan Rasulnya.

Tetapi adalah menjadi kafir orang yang [menghalalkan]⁸⁴² barang yang diharamkan Allah Taala itu jikalau muafakat⁸⁴³ imam yang empat [itu pada]⁸⁴⁴ mengatakan haramnya atau halalnya atau menghalalkan barang yang mereka itu mengharamkan dia.

Maka jika tiada demikian itu, maka⁸⁴⁵ tiadalah menjadi kafir orang yang [menghalalkan]⁸⁴⁶ atau mengharamkan dia itu⁸⁴⁷ dan mengiktikadkan [atau mengatakan]⁸⁴⁸ bahwasanya segala sembahyang lima waktu itu tiada difardukan⁸⁴⁹ atas kita.

Dan barang sebagainya daripada segala pekerjaan yang menjadikan kafir⁸⁵⁰, maka barangsiapa mengerjakan akan segala pekerjaan yang menjadikan kafir itu, maka

⁸³⁶ Pada B: [akan Nabi Muhammad atau akan segala Nabi yang lain].

⁸³⁷ Pada B: [dan akan]

⁸³⁸ Bermaksud himpunan helaian-helaian dan biasanya perkataan ini digunakan untuk al-Quran (*Muṣṭaf al-Qurān*). Lihat *Al-Mu'jam al-Wasīt*, 508.

⁸³⁹ Dicampakkannya. Pada B: [dijatuhkan]

⁸⁴⁰ Pada B: [segala barang]

⁸⁴¹ Pada B: [Allah Taala]

⁸⁴² Pada B: [menghalalkan akan]

⁸⁴³ Pada B: [muafakatlah]

⁸⁴⁴ Tiada pada B

⁸⁴⁵ Tiada pada B

⁸⁴⁶ Pada B: [menghalalkan dia itu]

⁸⁴⁷ Tiada pada B

⁸⁴⁸ Tiada pada B

⁸⁴⁹ Pada B: [tiada fardu]

⁸⁵⁰ Pada B: [kafir itu]

wajiblah ia taubat dengan segeranya⁸⁵¹ serta mengucap لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدُ رَسُولُ اللَّهِ⁸⁵² serta

meninggal akan dia lagi jangan ia berniat kembali kepada⁸⁵³ berbuat dia, *Wallāhu 'lam*.

Dan beberapa lagi pekerjaan yang menjadikan kafir itu tiadalah disebutkan di sini.

4) KITAB BERSUCI

[Wajib mengambil air sembahyang dan mandi *janābah* dengan air mutlak]

Dan lagi /B55/ hendaklah kita ketahui akan segala hukum air. Ketahui olehmu bahawasanya tiada sah mengambil air sembahyang dan [mandi *janābah*]⁸⁵⁴ dan membasuh segala najis itu melainkan dengan air yang⁸⁵⁵ mutlak, ertinya air yang suci lagi menyucikan⁸⁵⁶.

[Jenis-jenis air]

Maka adalah segala⁸⁵⁷ air itu terbahagi kepada hingga empat bahagi: pertama air mutlak, kedua air makruh, ketiga air *musta'mal*, keempat air najis.⁸⁵⁸

[Bab jenis-jenis Air]

[Air mutlak]

Maka air yang⁸⁵⁹ mutlak itu tujuh bagi: pertama air hujan, kedua air embun, ketiga air beku, keempat air laut, kelima air sungai, keenam air mata, ketujuh air telaga⁸⁶⁰.

⁸⁵¹ Pada B: [bersegera]

⁸⁵² Pada B: [dan lagi]

⁸⁵³ Pada B: [pada]

⁸⁵⁴ Pada B: [dan mandi haidh dan nifas dan wiladah]. Pada Naskhah A, terdapat catatan di bahagian tepi teks yang menunjukkan penyalin tertinggal sebahagian daripada teks asal iaitu 'dan mandi haidh dan mandi nifas dan mandi wiladah'. Perkataan 'mandi janabah' pula tidak dicatatkan dalam Naskhah B. Perbezaan ini tidak member kesan yang besar kepada maksud sebenar teks kerana semua contoh yang dicatatkan adalah contoh-contoh mandi yang wajib.

⁸⁵⁵ Tiada pada B

⁸⁵⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn* (Beirut: Dār al-Minhāj, 2005), 1:67. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, (t.t.p: Dār Khayā' al-Kutub al-'Arabiyyah, t.t.), 3.

⁸⁵⁷ Tiada pada B

⁸⁵⁸ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 1:67-69. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *al-Minhāj al-Qawīm Syarḥ al-Muqaddimah al-Hadrāmiyyah Fi al-Fiqh al-Shāfiī*, (Damshik : Dār al-Fayhā', 1987), 15-16.

[Hukum air mutlak yang berubah rasa, bau dan warna]

Maka terkadang air mutlak itu berubah rasanya atau baunya atau warnanya sebab bercampur⁸⁶¹ [dengan benda]⁸⁶² yang suci yaitu⁸⁶³ seperti air⁸⁶⁴ kunyit atau air⁸⁶⁵ tempung⁸⁶⁶ atau kesumba⁸⁶⁷ atau air komkoma⁸⁶⁸ atau barang sebagainya.

Maka tatkala itu hendaklah kita⁸⁶⁹ tilik pada⁸⁷⁰ air itu jika hilanglah daripada air itu nama air mutlak⁸⁷¹ yakni kita katakanlah⁸⁷² akan dia air kunyit atau [air tempung]⁸⁷³ atau air kesumba atau barang sebagainya.

Maka tatkala itu tiadalah dapat⁸⁷⁴ /B57/ menyucikan sesuatu dengan dia [dan tiada harus dipakai]⁸⁷⁵ pada mengambil air sembahyang dan⁸⁷⁶ sekalian mandi yang fardu, hanya suci juga hukumnya. Maka harus ia minum /A39/ dan ditanakkan nasi dan lainnya. Dan⁸⁷⁷ jika tiada hilang⁸⁷⁸ air itu daripada⁸⁷⁹ nama air yang mutlak sebab sedikit berubahnya, maka air itu suci menyucikan juga hukumnya. Maka harus dipakai pada⁸⁸⁰

⁸⁵⁹ Tiada pada B

⁸⁶⁰ Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbiṇī, *Mughnī al-Muḥtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj* (t.tpt: Dār al-Fikr, 1978), 1:17. Abī al-Mahāsin 'Abd al-Wāhid bin Ismā'īl al-Ruyānī, *Bahr al-Madhab fi Furū' Madhab al-Imām al-Shāfi'i* (Beirut: Dār Ḥayā' al-Turāth al-'Arabi, 2002), 1:47-50.

⁸⁶¹ Pada B: [dicampur]

⁸⁶² Pada B: [suatu benda]

⁸⁶³ Tiada pada B

⁸⁶⁴ Tiada pada B

⁸⁶⁵ Tiada pada B

⁸⁶⁶ Tiada pada B

⁸⁶⁷ Pada B: [tepung]

⁸⁶⁸ Sejenis tumbuhan yang menghasilkan cat atau pencelup merah dan dinamakan sebagai Carthamus tinctorius. Lihat *Kamus Dewan*, 773. Lihat juga Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 92.

⁸⁶⁹ Tumbuhan yang putik bunganya dikeringkan untuk dibuat bahan pewarna, rempah, ubat dan sebagainya. Ia dikenali dengan nama Saintifiknya Crocus Sativus. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 1391. Juga disebut sebagai kungkuma. R.O. Winstedt, *Kamus Bahasa Melayu*, 169.

⁸⁷⁰ Tiada pada B

⁸⁷¹ Tiada pada B

⁸⁷² Pada B: [yang mutlak]

⁸⁷³ Pada B: [kata]

⁸⁷⁴ Tiada pada B

⁸⁷⁵ Pada B: [dapat ia]

⁸⁷⁶ Pada B: [tiada dipakai ia]

⁸⁷⁷ Pada B: [dan pada]

⁸⁷⁸ Tiada pada B

⁸⁷⁹ Pada B: [hilang daripada]

⁸⁸⁰ Tiada pada B

⁸⁸¹ Tiada pada B

membasuh segala najis dan pada⁸⁸¹ mengambil air sembahyang dan pada segala mandi yang fardu⁸⁸².

[Sebab-sebab berubahnya air mutlak]

Maka⁸⁸³ terkadang air yang mutlak itu berubah ia dengan salah suatu daripada tiga sebab:

[Mujāwarah]

Pertama sebab⁸⁸⁴ *mujāwarah* iaitu bercampur dengan sesuatu benda [yang suci]⁸⁸⁵ yang dimasukkan⁸⁸⁶ air itu yaitu⁸⁸⁷ gaharu⁸⁸⁸ atau cedana⁸⁸⁹ atau barang sebagainya daripada segala benda yang suci [yang berbau]⁸⁹⁰, maka jadi berubahlah air itu. Jika⁸⁹¹ sangat sekalipun ubahnya suci menyucikan juga hukumnya.

[Tarawuh]

Dan kedua sebab *tarawuh* yaitu air⁸⁹² yang diukup⁸⁹³ atau [ada bangkai]⁸⁹⁴ [pada hampir air itu]⁸⁹⁵ maka jadi berubahlah air itu. Itupun suci menyucikan juga hukumnya.

⁸⁸¹ Tiada pada B

⁸⁸² Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fatḥ al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 3. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 33-34.

⁸⁸³ Pada B; [Dan]

⁸⁸⁴ Tiada pada B

⁸⁸⁵ Tiada pada B

⁸⁸⁶ Pada B; [dimasukkan ke dalam]

⁸⁸⁷ Pada B; [seperti]

⁸⁸⁸ Sejenis kayu yang harum dan berasal daripada pokok tengkaras, nama sainsnya ialah Aquilaria malaccensis. *Kamus Dewan*, 423. Biasanya dimasukkan ke dalam ramuan membuat minyak wangi, ubat-ubatan atau dibakar di tempat perasapan. Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 51.

⁸⁸⁹ Ejaan yang tepat menurut Kamus Dewan ialah cendana. Ia bermaksud sejenis kayu dan salah satu jenisnya ialah cendana janggi, iaitu pokok yang merah warna kayunya. Nama saintifiknya ialah Pterocarpus. *Kamus Dewan*, 264. Digunakan untuk membuat minyak wangi dan setanggi. Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 34.

⁸⁹⁰ Pada B; [yakni bau]

⁸⁹¹ Pada B; [jikalau]

⁸⁹² Tiada pada B

⁸⁹³ Berubah bau disebabkan asap, dan kebiasaannya disebabkan asap kemenyan. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 24. R. Winstedt, *A Practical Modern Malay-English Dictionary*, (Kuala Lumpur: Merican and Son Ltd., 1964), 85.

.157.

⁸⁹⁴ Pada B; [atau daripada air itu bangkai]

⁸⁹⁵ Tiada pada B

[*Mukhālātah*]

Dan ketiga sebab *mukhālātah* yaitu bercampur air itu dengan sesuatu benda jadi⁸⁹⁶ di dalam air /B57/ itu yaitu seperti kiambang dan lumut dan rauman⁸⁹⁷ dan barang sebagainya, maka jadi berubahlah air itu, itupun suci menyucikan juu hukumnya⁸⁹⁸.

[*Air makruh*]

Dan air yang⁸⁹⁹ makruh itu yaitu tiga perkara: Pertama air yang⁹⁰⁰ sangat hangat dan kedua air yang sangat sejuk dan ketiga air yang terjemur pada negeri yang sangat hangat seperti negeri Mekah dan segala kelilingnya, lagi ada air itu terjemur⁹⁰¹ dalam bejana⁹⁰² yang kena tukul seperti⁹⁰³ besi atau tembaga atau barang sebagainya daripada segala bejana yang terbit dakinya tatkala kena panas⁹⁰⁴.

[*Air musta'mal*]

Dan air yang *musta'mal* itu yaitu air yang sudah terpakai pada [membasuh najis atau terpakai pada]⁹⁰⁵ mengambil air sembahyang atau mandi junub⁹⁰⁶ dan mandi haid dan mandi mayat.

⁸⁹⁶ Pada B: [yang jadi]

⁸⁹⁷ Ruman, bermaksud sekam, dedak atau jerami padi. William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 153.

⁸⁹⁸ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn* 67. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 33-34. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 3. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 20.

⁸⁹⁹ Tiada pada B

⁹⁰⁰ Tiada pada B

⁹⁰¹ Tiada pada B

⁹⁰² Bermaksud bekas air atau balang. *Kamus Dewan*, 147. Sejenis mangkuk besar yang dijadikan bekas air. Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 20.

⁹⁰³ Pada B: [iaitu seperti]

⁹⁰⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 67. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 34-35. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 4. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 21.

⁹⁰⁵ Tiada pada B. Kemungkinan penyalin naskhah B tertinggal teks 'membasuh najis atau terpakai pada'. Teks dalam naskhah A lebih lengkap dan jelas maksudnya.

⁹⁰⁶ Pada B: [jenabah]

Maka air itu tiadalah⁹⁰⁷ sah dipakai pada mengambil air sembahyang dan pada⁹⁰⁸ sekalian mandi [yang wajib]⁹⁰⁹ dan pada menghilangkan segala najis.

Dan [demikian lagi air *musta'mal*]⁹¹⁰ itu jika tertitik air sembahyang itu⁹¹¹ ke dalam bejana air yang kurang daripada dua kolah pada basuh yang pertama daripada muka atau daripada tangan atau daripada kaki⁹¹².

[Air najis]

Dan air najis itu yaitu air yang kurang daripada dua kolah /B58/ [jika dimasuk najis ke dalamnya sama ada air itu berubah atau tiada]⁹¹³, maka yaitu najislah hukumnya.

Dan jika⁹¹⁴ air itu dua kolah [atau /A40/ lebih]⁹¹⁵ maka masuk⁹¹⁶ najis ke dalamnya maka tatkala itu tiada berubah rasanya atau [baunya atau rupanya]⁹¹⁷, maka air itu suci menyucikan juga hukumnya⁹¹⁸.

Dan jika⁹¹⁹ berubah air itu dengan salah suatu daripada tiga perkara yang tersebut itu, maka air itu najislah, tiadalah harus dipakai pada⁹²⁰ mengambil air sembahyang dan

⁹⁰⁷ Pada B: [tiada]

⁹⁰⁸ Tiada pada B

⁹⁰⁹ Tiada pada B. Teks dalam naskhah A lebih tepat kerana air *musta'mal* tidak boleh digunakan untuk mandi wajib, tetapi masih boleh digunakan untuk mandi biasa sekiranya tidak terdapat najis pada badan. Teks dalam naskhah B membawa maksud air *musta'mal* tidak boleh digunakan untuk semua jenis mandi samada mandi wajib atau selainnya.

⁹¹⁰ Pada B: [dijadi *musta'mal* air]

⁹¹¹ Tiada pada B

⁹¹² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 67. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 35. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*.

⁹¹³ Tiada pada B. Perbezaan di antara dua naskhah ini telah membawa perubahan maksud yang besar dan memberi kesan dari segi hukum. Teks bagi naskhah A bermaksud air najis ialah air yang dimasuki najis ke dalamnya dan kuantiti air tersebut kurang daripada dua kolah. Teks bagi naskhah B pula bermaksud air najis ialah air yang kurang daripada dua kolah. Apa yang dijelaskan dalam Naskhah A menepati maksud air najis dan takrif air najis dalam Naskhah B adalah salah. Namun, kesilapan yang berlaku ini mungkin disebabkan penyalin tertinggal sebahagian teks asal.

⁹¹⁴ Pada B: [jika ada]

⁹¹⁵ Tiada pada B

⁹¹⁶ Pada B: [dimasuk]

⁹¹⁷ Pada B: [atau wārnanya atau baunya]

⁹¹⁸ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 68. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 35-39. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 5. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'āni Alfaż al-Minhāj*, 20.

⁹¹⁹ Tiada pada B

pada⁹²¹ segala mandi yang⁹²² fardu dan mandi yang⁹²³ sunat dan menghilangkan segala najis dengan dia dan tiadalah harus diminum akan dia.

[Hukum air yang kurang daripada dua kolah dimasuki bangkai binatang yang tidak mengalir darahnya]

Dan jika termasuk ke dalam air yang kurang daripada dua kolah itu suatu bangkai binatang yang tiada mengalir darahnya iaitu⁹²⁴ seperti kumbang atau semut atau lipas atau cicak atau lalat atau barang sebagainya kemudian maka dikeluarkan akan dia, maka tiadalah najis air itu suci menyucikan jua hukumnya. Melainkan jika ada air itu berubah rasanya [atau warnanya]⁹²⁵ atau baunya sebab masuk bangkai itu atau disahaja memasukkan dia ke dalam air itu, maka najislah air itu⁹²⁶.

[Bab jenis-jenis najis dan syarat-syarat untuk menghilangkannya]

Maka adalah segala najis itu terbahagi kepada tiga bahagi.

[Najis *mughallazah*]

Pertama najis⁹²⁷ *mughallazah* namanya, yakni dikeraskan [oleh syarak]⁹²⁸ yaitu anjing dan /B59/ babi dan barang yang jadi⁹²⁹ daripada salah suatu daripada dua⁹³⁰. Maka adalah syarat menghilangkan najis *mughallazah* itu hendaklah dibasuh pada tempat

⁹²⁰ Pada B: [daripada]

⁹²¹ Pada B: [daripada]

⁹²² Tiada pada B

⁹²³ Tiada pada B

⁹²⁴ Tiada pada B

⁹²⁵ Tiada pada B. Teks bagi naskah A lebih tepat kerana tiga sifat air yang perlu diteliti samada berubah atau tidak dengan masuknya najis ialah bau, warna dan rasa.

⁹²⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 68. Ibnu Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 39. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 5. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 21.

⁹²⁷ Tiada pada B

⁹²⁸ Tiada pada B

⁹²⁹ Pada B: [jadi ia]

⁹³⁰ Pada B: [keduanya]

yang⁹³¹ kena najis itu tujuh kali dengan air serta dicampuri daripada salah suatu daripada tujuh kali itu dengan tanah yang suci dan utamanya itu⁹³² hendaklah dicampuri tanah itu pada basuh yang pertama.

Maka adalah basuh⁹³³ tujuh kali itu [apabila kena]⁹³⁴ sesuatu [itu tahi anjing dan]⁹³⁵ tahi babi atau peluh keduanya [atau kemih]⁹³⁶ keduanya atau darah keduanya. Atau ada⁹³⁷ jilat⁹³⁸ oleh keduanya akan sesuatu itu maka adalah basuh tujuh kali itu kemudian daripada sudah hilang rupa najis itu⁹³⁹ daripada keduanya dan hilang baunya.

[Najis *mukhaffafah*]

Dan kedua najis⁹⁴⁰ *mukhaffafah* namanya yakni najis⁹⁴¹ yang diringankan [oleh Syarak]⁹⁴² yaitu kamih kanak-kanak laki-laki⁹⁴³ yang belumpai lagi memakan⁹⁴⁴ makanan lain daripada air susu⁹⁴⁵ ibunya. Maka adalah syarat menghilangkan najis *mukhaffafah* itu hendaklah dipercikkan air pada tempat yang kena najis itu hingga rata jua⁹⁴⁶ jikalau tiada mengalir sekalipun sucilah tempat itu.

⁹³¹ Tiada pada B

⁹³² Tiada pada B

⁹³³ Pada B: [dibasuh]

⁹³⁴ Tiada pada B

⁹³⁵ Tiada pada B

⁹³⁶ Tiada pada B. "Kemih" bermaksud air kencing. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 1275, R.O. Winstedt, *Kamus Bahasa Melayu*, 146.

⁹³⁷ Tiada pada B

⁹³⁸ Pada B: [dijilat]

⁹³⁹ Tiada pada B

⁹⁴⁰ Tiada pada B

⁹⁴¹ Tiada pada B

⁹⁴² Tiada pada B

⁹⁴³ Pada B: [laki]

⁹⁴⁴ Pada B: [memakan akan]

⁹⁴⁵ Pada B: [susunya]

⁹⁴⁶ Tiada pada B

[Najis *mutawassītah*]

Dan ketiga najis *mutawassītah* namanya yakni⁹⁴⁷ /B60/ najis pertengahan yaitu segala⁹⁴⁸ tahi dan kemih dan darah dan nanah dan danar⁹⁴⁹ dan muntah dan arak dan tuak /A41/ dan barang sebagainya. Maka adalah syarat menghilangkan⁹⁵⁰ najis *mutawassītah* itu hendaklah menghilangkan rasanya dan rupanya dan baunya dan maaf jikalau tinggal rupanya jua⁹⁵¹ karena kesukaran menghilangkan dia. Dan tiada jadi suci yang dibasuh itu jikalau tinggal rupa⁹⁵² dan baunya⁹⁵³ pada suatu jikalau sukar sekalipun atau tinggal rasanya jua, maka najislah⁹⁵⁴ lagi tempat itu.

[Pembahagian najis *mutawassītah*]

Maka adalah najis *mutawassītah* itu terbahagi⁹⁵⁵ kepada dua bahagi: pertama najis '*ain*'⁹⁵⁶ namanya yaitu barang yang didapat oleh penglihat mata dan barang yang didapat oleh pencium akan baunya yaitu seperti tahi dan segala kemih dan darah dan nanah dan barang sebagainya. Maka adalah syarat menghilangkan najis '*aini*'⁹⁵⁷ itu seperti yang telah tersebut itu [dahulu itu]⁹⁵⁸ jua.

Dan kedua najis *hukmī* /B61/ [namanya yaitu]⁹⁵⁹ seperti kemih yang kurang lagi tiada baunya. Maka adalah⁹⁶⁰ syarat najis *hukmī* itu hendaklah mengalirkan air⁹⁶¹ pada tempat

⁹⁴⁷ Pada B: [ertinya]

⁹⁴⁸ Pada B: [seperti]

⁹⁴⁹ Tiada pada B

⁹⁵⁰ Pada B: [menghilangkan dia]

⁹⁵¹ Pada B: [jua atau baunya jua]

⁹⁵² Pada B: [rupanya]

⁹⁵³ Pada B: [baunya dan]

⁹⁵⁴ Pada B: [najis]

⁹⁵⁵ Pada B: [bahagi]

⁹⁵⁶ Pada B: [ain]

⁹⁵⁷ Pada B: [ain]

⁹⁵⁸ Tiada pada B

⁹⁵⁹ Pada B: [namanya itu iaitu barang yang tiada dapat oleh penglihat mata akan rupanya dan tiada dapat oleh pencium akan baunya iaitu]. Teks bagi naskhah B lebih lengkap. Kemungkinan penyalin naskhah A tertinggal sebahagian ayat ini

⁹⁶⁰ Tiada pada B

⁹⁶¹ Pada B: [air itu]

najis itu sekali dengan tiada berniat [pada ketika]⁹⁶² membasuh dia. **Adapun**⁹⁶³ segala benda yang cair [itu yaitu]⁹⁶⁴ seperti manisan dan cuka⁹⁶⁵ dan barang sebagainya jika masuk najis ke dalam⁹⁶⁶ sekaliannya itu maka najislah samada berubah⁹⁶⁷ atau tiada⁹⁶⁸ jika kalau lebih⁹⁶⁹ dua kolah sekalipun.

[Syarat membasuh najis dengan air yang sedikit]

Bermula syarat membasuh najis dengan air yang sedikit itu hendaklah dicucurkan air itu⁹⁷⁰ maka tiada⁹⁷¹ jadi suci yang dibasuh itu jika dicelupkan ke dalam air⁹⁷² itu⁹⁷³ karena air itu jadilah najis pula sebab dicelupkan sesuatu yang dibasuh itu ke dalamnya.

[Sukatan Air Dua Kolah]

Bermula timbangan air yang dua kolah itu /B62/ lima ratus *riyl*⁹⁷⁴ negeri Baghdad dan jika disifat pada bajena yang empat persegi itu hendaklah ada pada tiap-tiap suatu persagi⁹⁷⁵ itu [sehasta enam jari]⁹⁷⁶ dengan hasta orang yang pertengahan dalamnya⁹⁷⁷

⁹⁶² Pada B: [sekali]

⁹⁶³ Pada B: [dan adapun]

⁹⁶⁴ Tiada pada B

⁹⁶⁵ Pada B: [dan cuka dan minyak sapi dan susu]. Naskhah B didapati lebih lengkap. Pada naskhah A, terdapat catatan yang menunjukkan penyalin tertinggal sebahagian ayatnya iaitu ‘minyak sapid an susu dan’

⁹⁶⁶ Pada B: [ke dalamnya]

⁹⁶⁷ Pada B: [berubah rasa sekeliannya itu]

⁹⁶⁸ Pada B: [tiada berubah]

⁹⁶⁹ Pada B: [lebih daripada]

⁹⁷⁰ Pada B: [ke atas najis itu]

⁹⁷¹ Tiada pada B. Teks bagi naskhah A membawa maksud tidak suci sesuatu yang dibasuh sekiranya dicelupkan ke dalam air yang kurang daripada dua kolah, sebaliknya teks bagi naskhah B bermaksud suci sesuatu yang dibasuh sekiranya dicelupkan ke dalam air yang kurang daripada dua kolah. Kemungkinan penyalin Naskhah B tertinggal perkataan ‘tiada’. Naskah A lebih tepat dan perbezaan ini membawa kepada perubahan maksud dan member kesan kepada hukum.

⁹⁷² Pada B: [air yang kurang daripada dua kolah]

⁹⁷³ Tiada pada B

⁹⁷⁴ Menurut *ulamā'* Syāfi'iyyah, satu *riyl* bersamaan dengan 0.923508 liter. Oleh itu, 500 *riyl* ialah $(500 \times 0.923508 = 461.754$ liter). Lihat Ghālib Muhammad Kurayyim, “Mulhaq al-Mawāzīn Wa al-Makāyīl wa al-Ātwāl”, dalam Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 689.

⁹⁷⁵ Persegi. Dalam teks ditulis فراسکی.

⁹⁷⁶ Satu hasta menurut *ulamā'* Syāfi'iyyah ialah 61.834 sm dan satu jari ialah 2.576416 sm. Enam jari: 6×2.576416 sm = 15.458496 sm. Maka satu hasta enam jari ialah (61.834 sm + 15.458496 sm = 77.292496 sm). Lihat Ghālib Muhammad Kurayyim, “Mulhaq al-Mawāzīn Wa al-Makāyīl wa al-Ātwāl”, 696.

⁹⁷⁷ Pada B: [dan dalamnya]

pun sekian jua dan jika ada bajena⁹⁷⁸ itu buntar⁹⁷⁹ seperti⁹⁸⁰ tepayan⁹⁸¹ dan lainnya maka⁹⁸² hendaklah ada dalamnya itu [dua hasta]⁹⁸³ dan luas mukanya sehasta⁹⁸⁴, ⁹⁸⁵

[Bab Qada Hajat dan Istnjak]

[Hukum qada hajat dan istnjak]

Ini bab pada menyatakan hukum dan istnjak. Maka adalah qada hajat itu tiga hukum : pertama sunat dan kedua makruh dan ketiga /A42/ haram.

[Perkara yang sunat ketika qada hajat]

Maka qada hajat yang sunat itu apabila pergi qada hajat besar atau kecil maka⁹⁸⁶ hendaklah menutup kepala dan mendahulukan kaki kiri tatkala masuk ke dalam jamban itu⁹⁸⁷ dan mendahulukan [kaki yang]⁹⁸⁸ kanan tatkala keluar daripadanya, jikalau qada hajat di padang sekalipun.

Dan⁹⁸⁹ lagi duduk⁹⁹⁰ bertinggung serta menduduk⁹⁹¹ kaki kiri dan mendirikan kaki yang⁹⁹² kanan dengan menghantarkan segala anak jari kaki /B63/ yang kiri ini⁹⁹³ pada bumi atau pada⁹⁹⁴ kayu yang ada pada tempat qada hajat itu dan meninggikan tapaknya.

⁹⁷⁸ Pada B: [bejana tempat air]

⁹⁷⁹ Bulat atau bundar. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 48. R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 117.

⁹⁸⁰ Pada B: [seperti telaga]

⁹⁸¹ Tempayan. Pada B: [tepayan besar]

⁹⁸² Tiada pada B

⁹⁸³ Satu hasta menurut *ulamā' Syāfi'iyyah* ialah 61.834 sm. Dua hasta: $2 \times 61.834 \text{ sm} = 123.668 \text{ sm}$ atau 1.23668 meter. Lihat Ghālib Muḥammad Kurayyim, "Mulhaq al-Mawāzin Wa al-Makāyil wa al-Ātwāl", 696.

⁹⁸⁴ Satu hasta ialah 61.834 sm. Lihat *Ibid*, 696.

⁹⁸⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 68. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 42. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 4. Muḥammad al-Khaṭib al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifa Ma 'anī Alfaż al-Minhāj*, 25.

⁹⁸⁶ Tiada pada B

⁹⁸⁷ Tiada pada B

⁹⁸⁸ Tiada pada B

⁹⁸⁹ Tiada pada B

⁹⁹⁰ Pada B: [duduk dengan]

⁹⁹¹ Pada B: [duduk mendiri]

⁹⁹² Tiada pada B

⁹⁹³ Tiada pada B

Dan lagi ia menjauhi⁹⁹⁵ daripada⁹⁹⁶ manusia jika ada manusia di sana dengan sekira-kira tiada kedengaran bunyi najis yang keluar itu dan tiada mereka itu mencium baunya. Dan lagi menutup dirinya⁹⁹⁷ daripada penglihat segala manusia dengan sesuatu yang tinggi. Maka adalah sekurang-kurang tinggi dindingnya itu enam belas jari⁹⁹⁸ jikalau dengan kaki baju sekalipun.

Dan lagi sunat membaca tatkala masuk ke dalam jambannya⁹⁹⁹ itu:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُنُبِ وَالْخَبَابِ

Sunat¹⁰⁰⁰ membaca tatkala keluar daripada tempat qada hajat itu:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِ الْأَوَّلِ وَعَافَ عَنِ

Ertinya: “Segala puji bagi Allah yang [menghilangkan daripadaku]¹⁰⁰¹ kesakitan dan yang menyamankan ia akan daku”.¹⁰⁰²

[Qada hajat yang makruh]

Dan qada hajat yang makruh itu yaitu qada hajat besar atau kecil pada air¹⁰⁰³ yang sedikit lagi mengalir dan pada lubang tanah /B64/ dan pada [jalan manusia]¹⁰⁰⁴ dan pada tempat pernaungan mereka itu pada masa hujan dan pada masa panas dan pada tempat

⁹⁹⁴ Tiada pada B

⁹⁹⁵ Pada B: [menjauh]

⁹⁹⁶ Pada B: [daripada segala]

⁹⁹⁷ Pada B: [diri]

⁹⁹⁸ Bermaksud sukatan panjang (lebar) yang besarnya seluas atau sepanjang jari. *Kamus Dewan*, 2005, 611. Luas dan panjang jari yang dimaksudkan ialah mengikut ukuran jari orang dewasa. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 1064.

⁹⁹⁹ Bermaksud tandas atau tempat buang air. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 1052. W.G. Shellabear, *Malay-English Vocabulary*, 47.

¹⁰⁰⁰ Pada B: [Dan sunat]

¹⁰⁰¹ Pada B: [menghilangkan ia daripada]

¹⁰⁰² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 71-72. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 59-63. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn* h.9-10. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 42-43..

¹⁰⁰³ Pada B: [air yang tenang dan pada air]

¹⁰⁰⁴ Pada B: [jalan segala manusia]

berceritera dan di bawah pohon kayu yang¹⁰⁰⁵ dimakan buahnya pada waktu berbuah [atau tiada]¹⁰⁰⁶.

Dan makruh berkata-kata pada [ketika qada hajat itu]¹⁰⁰⁷ melainkan karena kesukaran.

Maka harus berkata¹⁰⁰⁸ seperti memberitahu orang yang buta yang hendak¹⁰⁰⁹ jatuh ke dalam telaga atau barang sebagainya dan harus qada hajat besar¹⁰¹⁰ seraya berdiri tatkala tiada diperoleh¹⁰¹¹ tempat duduk bertinggung **dan** makruh qada hajat menghadap matahari dan bulan¹⁰¹².

[Qada hajat yang haram]

Dan **qada hajat** yang haram itu yaitu qada hajat¹⁰¹³ besar atau kecil dengan disahaja membawak¹⁰¹⁴ sesuatu yang tersurat nama /A43/ Allah [atau nama nabi]¹⁰¹⁵ atau nama Malaikat. Dan tiada mengapa memakai azimat yang dimasukkan ke dalam buluh atau disalut dengan lilin.

Dan¹⁰¹⁶ qada hajat menghadap qiblah atau membelakang akan¹⁰¹⁷ dia /B65/ dengan *qubul* atau dubur jika tiada dinding antara orang yang qada hajat itu dan antara qiblah. Dan lagi haram qada hajat di atas makanan dan di atas kubur dan¹⁰¹⁸ di dalam masjid.

Dan jangan qada hajat kecil mengadap kepada angin dan kepada¹⁰¹⁹ sesuatu yang keras¹⁰²⁰ supaya jangan kumbali¹⁰²¹ najis itu kepada dirinya dan jangan menilik ke

¹⁰⁰⁵ Tiada pada B

¹⁰⁰⁶ Pada B: [dan lainnya]

¹⁰⁰⁷ Pada B: [ketika qada hajah seraya berdiri]

¹⁰⁰⁸ Pada B: [berkata-kata]

¹⁰⁰⁹ Pada B: [hendaklah]

¹⁰¹⁰ Tiada pada B

¹⁰¹¹ Pada B: [peroleh]

¹⁰¹² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 71-72. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 59-63. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 9-10. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 40.

¹⁰¹³ Tiada pada B

¹⁰¹⁴ Tiada pada B

¹⁰¹⁵ Tiada pada B

¹⁰¹⁶ Pada B: [Dan haram tatkala]

¹⁰¹⁷ Tiada pada B

¹⁰¹⁸ Tiada pada B

langit dan kepada faraj dan kepada najis yang keluar itu dan jangan bermain-main tangan [dan memandang ke kanan dan ke kiri]¹⁰²² dan jangan pada ketika itu bersugi. Maka adalah sekalian itu makruh jua¹⁰²³.¹⁰²⁴

[Istinjak]

[Hukum dan takrif istinjak]

Bermula istinjak itu wajib qada hajat bagi tiap-tiap yang qada hajat itu¹⁰²⁵ yaitu menghilangkan najis yang¹⁰²⁶ basah lagi keluar ia¹⁰²⁷ daripada dua jalan dengan air atau dengan batu atau dengan sesuatu¹⁰²⁸ yang suci lagi keras lagi kasak¹⁰²⁹, yaitu seperti kayu atau kain atau kapas atau kertas /B66/ atau barang sabagainya maka¹⁰³⁰ memadailah pada istinjak itu dengan *zann* akan sucinya.¹⁰³¹

Dan jika diperoleh yakin maka yaitu sepututnya yakni adalah terlebih baik dan jika berbau najis itu¹⁰³² pada tangan maka ia jua najis tiada lainnya. Maka tiadalah diulangi¹⁰³³ istinjak pula dan hanya yang dibasuh itu tangan jua dan tiada sunat mencium bau tangan dan sunat menggosokkan tangan kemudian daripada istinjak itu¹⁰³⁴

¹⁰¹⁹ Pada B: [pada]

¹⁰²⁰ Pada B: tegar

¹⁰²¹ kembali

¹⁰²² Pada B: [dan jangan memandang ke kiri dan ke kanan]

¹⁰²³ Tiada pada B

¹⁰²⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn* 71-72. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 59-63. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 9-10. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj IIā Ma'rifah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 41.

¹⁰²⁵ Tiada pada B

¹⁰²⁶ Tiada pada B

¹⁰²⁷ Tiada pada B

¹⁰²⁸ Pada B: [barang sesuatu]

¹⁰²⁹ Kasap (كاسف) yang bermaksud kasar atau permukaan yang kasar. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 247. R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 494. R. Winstedt, *A Practical Modern Malay- English Dictionary*, 85.

¹⁰³⁰ Tiada pada B

¹⁰³¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 71. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 63-65. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 10. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj IIā Ma'rifah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 46.

¹⁰³² Tiada pada B

¹⁰³³ Pada B: [diulang]

¹⁰³⁴ Tiada pada B

pada sesuatu yang keras. Kemudian maka basuh¹⁰³⁵ pula tangan itu dan tiada dihad bagi banyak air yang akan¹⁰³⁶ istinjak itu hingga sucilah yang diistinjukkan itu, maka memadailah.

[Perkara-perkara sunat ketika istinjak]

Dan sunat membaca kemudian daripada istinjak itu:

اللَّهُمَّ طَهِّرْ قَلْبِي مِنَ النَّفَاقِ وَخُصْنَ فَرْجِي مِنَ الْفُوَاجِحِ

Ertinya: "Hai Allah! Sucikan olehmu akan hatiku daripada munafik dan peliharakan olehmu akan farajku daripada berbuat zina.

Dan sunat *istibrā'* kemudian daripada [qada hajat kecil]¹⁰³⁷ menghabis-habis¹⁰³⁸ mengeluarkan kemih dengan berdahem-dahem¹⁰³⁹ /B67/ atau barang sebagainya atau [mengurut akan]¹⁰⁴⁰ zakar dengan perlahan-lahan hingga kuranglah kemih itu, kemudian maka baharu dibasuh akan dia¹⁰⁴¹. Maka hendaklah kita /A44/ bersungguh-sungguh mengerjakan [*istibrā'*]¹⁰⁴² pada berbuang air seni¹⁰⁴³ itu karena banyak kena syeksa kubur manusia itu sebab¹⁰⁴⁴ *taqṣīr* ia¹⁰⁴⁵ daripada mengerjakan¹⁰⁴⁶ *istibrā'* [daripada berbuang]¹⁰⁴⁷ air seni itu¹⁰⁴⁸.

¹⁰³⁵ Pada B: [dibasuh]

¹⁰³⁶ Pada B: [kena]

¹⁰³⁷ Pada B: [qada hajat kecil iaitu]

¹⁰³⁸ Pada B: [menghabiskan]

¹⁰³⁹ Berdehem-dehem

¹⁰⁴⁰ Pada B: [mengurutkan]

¹⁰⁴¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 72. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 62-63. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 10. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'āni Alfāz al-Minhāj*, 42.

¹⁰⁴² Pada B: [istibra' itu]

¹⁰⁴³ Kencing. Lihat R. Winstedt, *Kamus Bahasa Melayu*, 172. William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 188.

¹⁰⁴⁴ Pada B: [kerana]

¹⁰⁴⁵ Tiada pada B

¹⁰⁴⁶ Tiada pada B

¹⁰⁴⁷ Pada B: [pada buang]

¹⁰⁴⁸ Tiada pada B

[Sebab-sebab wajib mandi]

Bermula segala yang¹⁰⁴⁹ mengwajibkan¹⁰⁵⁰ mandi itu lima perkara: pertama mati bagi orang yang Islam, maka wajib dimandikan tiap-tiap orang yang Islam yang mati yang lain daripada syahid¹⁰⁵¹. Dan kedua haid, maka wajib mandi bagi tiap-tiap perempuan yang haid apabila putus haidnya. Dan ketiga nifas, maka wajib mandi tatkala kering darahnya. Keempat *wilādah*, ertiinya¹⁰⁵² beranak dengan tiada berdarah, maka wajib mandi kemudiannya. [Dan demikian lagi wajib mandi kemudian]¹⁰⁵³ daripada [jatuh anak]¹⁰⁵⁴ dengan [tiada berdarah]¹⁰⁵⁵, kemudian maka kering pula [pada ketika itu jua]¹⁰⁵⁶. Dan kelima *janābah*, [maka adalah diperoleh]¹⁰⁵⁷ *janābah* itu dengan dua sebab: Pertama sebab keluar mani daripada zakar laki-laki /B68/ dan daripada¹⁰⁵⁸ faraj perempuan. Kedua sebab bertemu dua¹⁰⁵⁹ *khitan* laki-laki dengan *khitan* perempuan dan mendatangi¹⁰⁶⁰ laki-laki [samanya laki-laki dan datangnya]¹⁰⁶¹ segala binatang jikalau pada ikan dan jika tiada keluar mani sekalipun maka wajiblah mandi.¹⁰⁶²

[Sifat-sifat mani]

Maka adalah pengenal mani laki-laki dan mani perempuan itu¹⁰⁶³ tiga perkara: Pertama keluarnya dengan terpancar-pancar¹⁰⁶⁴ jikalau sedikit sekalipun. Kedua dengan merasai

¹⁰⁴⁹ Tiada pada B

¹⁰⁵⁰ مُنْوَجِبَكُنْ Mewajibkan, Dalam teks ditulis .

¹⁰⁵¹ Pada B: [orang yang mati syahid]

¹⁰⁵² Pada B: [iaitu]

¹⁰⁵³ Tiada pada B. Teks dalam naskhah B tidak lengkap kerana kecinciran beberapa patah perkataan iaitu 'dan demikian lagi wajib mandi kemudian'.

¹⁰⁵⁴ Bermaksud gugur, iaitu keguguran anak dalam kandungan. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 1068.

¹⁰⁵⁵ Pada B: [tiada berdarah atau dengan darah]

¹⁰⁵⁶ Pada B: [ia jua]

¹⁰⁵⁷ Tiada pada B

¹⁰⁵⁸ Pada B: [pada]

¹⁰⁵⁹ Tiada pada B

¹⁰⁶⁰ Pada B: [mendatang]

¹⁰⁶¹ Pada B: [dan mendatang]

¹⁰⁶² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 78. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 90-92. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, h.18. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Hā Ma'rīfah Ma'āni Alfāz al-Minhāj*, 69-70.

¹⁰⁶³ Pada B: [itu dengan]

¹⁰⁶⁴ Bermaksud menyembur keluar dari suatu tempat melalui lubang kecil, berkaitan dengan cairan Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 124.

lazat tatkala keluarnya itu¹⁰⁶⁵ jikalau tiada terpancar sekalipun. Ketiga¹⁰⁶⁶ berbau ketika¹⁰⁶⁷ basuhnya¹⁰⁶⁸ seperti bau tepung gandum yang sudah terkhamir¹⁰⁶⁹ dan pada [ketika keringnya]¹⁰⁷⁰ seperti rupa putih telur jikalau tiada terpancar dan tiada merasai lazat sekalipun. Maka¹⁰⁷¹ ketiadaan salah suatu daripada segala sifat yang tiga ini¹⁰⁷², maka tiadalah wajib mandi.¹⁰⁷³

[Fardu-fardu mandi wajib]

Bermula fardu [mandi *janābah*]¹⁰⁷⁴ itu dua perkara: Pertama /B69/ niat di dalam hati¹⁰⁷⁵, maka menyebutkan lafaz niat dengan lidah itu sunat juga. Ini lafaz niat mandi *janābah*:

أَعْدَى فِرْضَ الْعُسْنَلِ أَرْفَعُ الْجَنَابَةِ Ertinya: Kuangkatkan *janābah*. Atau katanya¹⁰⁷⁶: Ertinya: Kubayarkan fardu mandi. Atau katanya¹⁰⁷⁷: أَغْسِلَ الْفَرْضَ أَرْفَعُ الْحَدَثَ الْأَكْبَرِ Ertinya: “Aku mandi fardu”. Atau katanya¹⁰⁷⁸: أَرْفَعُ الْحَدَثَ الْحَيْضِ Ertinya: “Aku angkatkan hadas yang besar”. Ini lafaz niat mandi haid: أَرْفَعُ الْحَدَثَ الْحَيْضِ Ertinya: “Kuangkatkan hadas¹⁰⁷⁹ haid”. Ini lafaz niat

¹⁰⁶⁵ Tiada pada B

¹⁰⁶⁶ Pada B: [Dan ketiga]

¹⁰⁶⁷ Pada B: [pada ketika]

¹⁰⁶⁸ Pada B: [basuh]

¹⁰⁶⁹ Pada B: [khamir]. Ejaan yang terkini ialah kamir. Ia bermaksud mengadun. *Kamus Dewan*, 666.

Kamus Bahasa Melayu Nusantara, 1164.

¹⁰⁷⁰ Pada B: [ketikanya kering]

¹⁰⁷¹ Pada B: [Maka apabila]

¹⁰⁷² Pada B: [itu]

¹⁰⁷³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 78. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 91-92. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, h.18. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 70.

¹⁰⁷⁴ Pada B: [mandi jenabah dan mandi haidh dan mandi nifas dan mandi wiladah]

¹⁰⁷⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 78. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 94. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 18. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 72.

¹⁰⁷⁶ Pada B: [atau dikatanya]

¹⁰⁷⁷ Pada B: [dikatanya]

¹⁰⁷⁸ Pada B: [dikatanya]

¹⁰⁷⁹ Pada B: [dikatanya]

Tiada pada B

mandi nifas: أَرْفَعْ الْحَدَثَ النِّفَاسِ Ertinya: "Kuangkatkan hadas¹⁰⁸⁰ /A45/ nifas". Ini lafaz

niat mandi wilādah: أَرْفَعْ الْوَلَادَةِ Ertinya: "Kuangkatkan hadas beranak".

Maka adalah [lafaz niat yang harus dipakai]¹⁰⁸¹ pada sekalian mandi yang tersebut itu:

أَرْفَعْ الْحَدَثَ الْأَكْبَرَ عَنْ جَمِيعِ الْبَدْنِ Ertinya: Kuangkatkan hadas yang besar daripada sekalian

/B70/ badanku¹⁰⁸². Maka adalah yang diingatkan di¹⁰⁸³ dalam hati itu akan salah suatu

daripada segala lafaz niat [yang tersebut]¹⁰⁸⁴ itu atau ada¹⁰⁸⁵ ingatkan¹⁰⁸⁶ akan makna salah suatu daripada segala lafaz niat itu maka tiada sah [mandi janābah]¹⁰⁸⁷.

Jikalau tiada diingatkan di¹⁰⁸⁸ dalam hati akan salah suatu daripada segala lafaz niat itu atau akan salah suatu daripada segala makna lafaz niat itu di dalam hati juu maka¹⁰⁸⁹ tempat berniat [itu tatkala bertemu dengan air]¹⁰⁹⁰ dengan sesuatu¹⁰⁹¹ suku daripada tubuh [jangan terdahulu dan jangan terkemudian]¹⁰⁹². Maka jikalau terdahulu niat itu daripada bertemu air dengan tubuh atau kemudian¹⁰⁹³ daripadanya maka tiadalah sah [mandinya itu]¹⁰⁹⁴.

¹⁰⁸⁰ Tiada pada B

¹⁰⁸¹ Pada B: [Lafaz niat yang terlebih utama lagi harus dipakai]

¹⁰⁸² Pada B: [tubuhku]

¹⁰⁸³ Tiada pada B

¹⁰⁸⁴ Tiada pada B

¹⁰⁸⁵ Tiada pada B

¹⁰⁸⁶ Pada B: [diingatkan]

¹⁰⁸⁷ Pada B: [mandi janābah dan mandi haidh dan mandi nifas itu]. Lihat Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 94. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Talīlīn*, 18-19. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 72.

¹⁰⁸⁸ Tiada pada B

¹⁰⁸⁹ Pada B: [maka adalah]

¹⁰⁹⁰ Tiada pada B

¹⁰⁹¹ Tiada pada B

¹⁰⁹² Pada B: [Dan jangan terdahulu niat itu daripada bertemu air dengan tubuh dan jangan terkemudian daripadanya]

¹⁰⁹³ Pada B: [terkemudian]

¹⁰⁹⁴ Pada B: [mandi]

Kedua¹⁰⁹⁵ meratakan air kepada segala tubuh [dan segala rambut]¹⁰⁹⁶ dan bulu dan rom¹⁰⁹⁷ dan kepada segala pohon sekaliannya, dan kepada segala kuku [dan di bawah kuku]¹⁰⁹⁸ yang panjang. Dan /B71/ pada¹⁰⁹⁹ lubang hidung dan lubang telinga yang nyata [keduanya dan pada dubur dan pada]¹¹⁰⁰ zahir faraj perempuan yaitu barang yang nyata tatkala ia duduk qada hajat¹¹⁰¹ jikalau faraj perempuan yang dara sekalipun dan kepada barang yang di bawah kulit¹¹⁰² orang yang tiada dikhatan dan kepada segala perlipatan dan kepada segala kulit kaki yang carit-carit¹¹⁰³.

Maka tiada wajib menyampaikan air ke dalam mulut dan ke dalam batin hidung¹¹⁰⁴ dan ke dalam batin telinga dan ke dalam mata dan ke dalam faraj perempuan. Maka apabila ada pada tubuh itu suatu yang menegahkan [sampai air itu]¹¹⁰⁵ seperti getah [atau lilin]¹¹⁰⁶ atau kapur atau ubat atau daki yang di bawah kuku¹¹⁰⁷ nescaya tiadalah sah mandinya¹¹⁰⁸.

[Perkara-perkara sunat ketika mengangkat hadas besar]

Bermula segala sunat mandi *janābah* dan mandi haid dan mandi nifas dan segala mandi yang sunat itu enam belas perkara. **Pertama** mengadap kiblat, **kedua** menghilangkan mani atau wadi atau barang¹¹⁰⁹ najis jika ada ia dahulu daripada mandi

¹⁰⁹⁵ Pada B: [Dan kedua]

¹⁰⁹⁶ Pada B: [dan kepada segala rambut]

¹⁰⁹⁷ Pada B: [dan kepada segala bulu dan kepada segala rom^a]

¹⁰⁹⁸ Pada B: [dan kepada barang yang di bawah kuku]

¹⁰⁹⁹ Pada B: [kepada]

¹¹⁰⁰ Tiada pada B. Teks dalam naskhah A lebih lengkap kerana gugurnya beberapa perkataan pada naskhah B.

¹¹⁰¹ Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 95. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 19.

¹¹⁰² Pada B: [kulup]

¹¹⁰³ Ejaan terkini ialah carik-carik. Ia bermaksud koyak di sana sini. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 447.

¹¹⁰⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 78. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 95. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 19. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 73.

¹¹⁰⁵ Pada B: [sampai air itu kepada tubuh]

¹¹⁰⁶ Tiada pada B

¹¹⁰⁷ Pada B: [kuku yang panjang]

¹¹⁰⁸ Pada B: [mandi]

¹¹⁰⁹ Pada B: [barang yang]

itu¹¹¹⁰.¹¹¹¹ Ketiga¹¹¹² mengucap *bismillāh* /B72/ serta¹¹¹³ menggaranahkan¹¹¹⁴ niat yang tersebut itu. Keempat¹¹¹⁵ mengambil air sembahyang dahulu daripada mandi itu¹¹¹⁶.¹¹¹⁷ Kelima¹¹¹⁸ menyungguh-nyungguh menyampaikan air pada segala perlipatan¹¹¹⁹.¹¹²⁰

Keenam¹¹²¹ menyalat-nyalat¹¹²² segala¹¹²³ pohon rambut tiga kali.¹¹²⁴ Ketujuh¹¹²⁵ mendiruskan¹¹²⁶ air [atas kepalanya]¹¹²⁷.¹¹²⁸/A46/ Kedulapan¹¹²⁹ mendiruskan air pada pihak¹¹³⁰ kanan.¹¹³¹ Kesemilan¹¹³² berulang-ulang tiga kali membasuh anggota¹¹³³.¹¹³⁴ Kesepuluh¹¹³⁵ menggosokkan¹¹³⁶ segala tubuh pada tiap-tiap kalinya.¹¹³⁷ Kesebelas¹¹³⁸

¹¹¹⁰ Tiada pada B

¹¹¹¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 78. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 96. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 19.

¹¹¹² Pada B: [dan ketiga]

¹¹¹³ Pada B: [serta dengan]

¹¹¹⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 78.

¹¹¹⁵ Pada B: [Dan keempat]

¹¹¹⁶ Tiada pada B

¹¹¹⁷ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 78. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 96. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 19.

¹¹¹⁸ Pada B: [Dan kelima]

¹¹¹⁹ Pada B: [perlipatan perut]. Teks dalam naskhah A lebih tepat kerana ketika mandi wajib, seluruh bahagian badan wajib diratakan air termasuklah semua perlipatan tanpa dikhususkan kepada perlipatan perut sahaja.

¹¹²⁰ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 78.

¹¹²¹ Pada B: [Dan keenam]

¹¹²² Menyelat-nyelat

¹¹²³ Pada B: [pada segala]

¹¹²⁴ Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 96.

¹¹²⁵ Pada B: [Dan ketujuh]

¹¹²⁶ Menjiruskan. Dalam teks ditulis مُنْدَرِسِكَن .

¹¹²⁷ Pada B: [ke atas kepala]

¹¹²⁸ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 78. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 96. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 19. Muhammad al-Khaṣib al-Sharbi, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfiāz al-Minhāj*, 72.

¹¹²⁹ Pada B: [Dan kedulapan]

¹¹³⁰ Bahagian. Lihat *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 2090.

¹¹³¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 78. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 96. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 19.

¹¹³² Pada B: [Dan kesembilan]

¹¹³³ Pada B: [segala anggota]

¹¹³⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 78. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 96. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 19.

¹¹³⁵ Pada B: [Dan kesepuluh]

¹¹³⁶ Pada B: [menggosok]

menghadirkan niat pada hukum daripada permulaan mandi datang kepada kesudahannya.

Kedua belas¹¹³⁹ mandi berturut-turut, **ketiga belas**¹¹⁴⁰ jangan dikurangkan air mandi itu daripada segantang^{1141, 1142} [Keempat belas jangan mandi dahulu daripada kamih]¹¹⁴³

Kelima belas¹¹⁴⁴ membaca doa tatkala sudah mandi seperti doa yang dibaca¹¹⁴⁵ kemudian daripada mengambil air sembahyang. **Keenam belas**¹¹⁴⁶ meninggalkan minta tolong pada mendiruskhan air melainkan karena darurat. Maka sunat pula mintak tolong dan /B73/ terkadang wajib mintak tolong seperti orang yang potong kedua tangannya.

[Perkara-perkara makruh dilakukan oleh orang yang berjumub, haid dan nifas]

Bermula makruh pada orang yang *jumub* itu makan dan minum dan tidur dan jimak pula dahulu daripada membasuh zakar atau faraj dan dahulu daripada mengambil air sembahyang. [Demikian lagi]¹¹⁴⁷ makruh pada perempuan yang putus haid dan nifas dahulu daripada [membasuh farajnya dan dahulu daripada]¹¹⁴⁸ mengambil air sembahyang itu makan dan minum dan tidur. Maka adalah jimak dengan perempuan yang sudah putus haid dan nifas itu haram juga.

¹¹³⁷ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 78.

¹¹³⁸ Pada B: [Dan kesebelas]

¹¹³⁹ Pada B: [Dan kedua belas]

¹¹⁴⁰ Pada B: [dan ketiga belas]

¹¹⁴¹ Ukuran atau sukaan yang bersamaan dengan 4 cupak atau 3.1256kg atau 4.54 liter untuk menyukat beras dan kacang. Lihat *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 2003,757.

¹¹⁴² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 78. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 98. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 19. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 72.

¹¹⁴³ Tiada pada B

¹¹⁴⁴ Pada B: [dan kelima belas]

¹¹⁴⁵ Pada B: [dibacakan]

¹¹⁴⁶ Pada B: [Dan keenam belas]

¹¹⁴⁷ Pada B: [Dan demikian lagi]

¹¹⁴⁸ Tiada pada B

[Perkara-perkara haram dilakukan oleh perempuan yang haid dan nifas]

Adapun¹¹⁴⁹ haram pada perempuan yang haid dan nifas itu sepuluh perkara: **Pertama** lalu di dalam masjid jika takut ia akan titik darahnya [dan jika tiada takut akan titik darahnya]¹¹⁵⁰ maka yaitu makruh jua. **Dan kedua** puasa tetapi mengqada¹¹⁵¹ puasanya selama dalam¹¹⁵² haid itu. **Dan ketiga** disentuh oleh suaminya pada barang antara pusat dan lututnya¹¹⁵³, jikalau tiada ingin sekalipun. **Dan keempat** tawaf pada Ka'batullah yakni berkeliling [pada Ka'batullah]¹¹⁵⁴. **Dan kelima** ditalak oleh¹¹⁵⁵ suaminya pada ketika haid¹¹⁵⁶ itu, dan **keenam** mandi¹¹⁵⁷ /B74/ dengan niat mengangkatkan hadas [lagi di dalam haid itu]¹¹⁵⁸. **Dan ketujuh** membaca Quran dengan¹¹⁵⁹ menggasadkan dia¹¹⁶⁰. **Dan kedelapan** menyentuh *mushaf* atau menyentuh barang yang tersurat dalamnya¹¹⁶¹ Quran seperti *Lūh* dan barang sebagainya. **Dan**¹¹⁶² **kesembilan** sembahyang dan sujud tilawah dan sujud syukur, tetapi tiada wajib mengqada sembahyang yang tertinggal pada ketika haid dan nifas itu¹¹⁶³. **Dan**¹¹⁶⁴ **kesepuluh** berhenti /A47/ di dalam masjid. Maka apabila putus haid dan nifas itu¹¹⁶⁵ maka tiada dihalal padanya dahulu daripada

¹¹⁴⁹ Pada B: [Maka adapun]

¹¹⁵⁰ Tiada pada B. Teks dalam naskhah A bermaksud haram bagi wanita yang haid memasuki masjid sekiranya dia khuatir akan menitik darahnya. Tetapi sekiranya dia tidak khuatir akan menitik darahnya, hukum memasuki masjid adalah makruh. Teks dalam naskhah B pula tidak menjelaskan hukum memasuki masjid bagi wanita haid yang tidak khuatir menitik darahnya. Hukum memasuki masjid bagi wanita haid yang khuatir menitik darahnya pula tidak jelas samada haram atau makruh. Naskhah A lebih tepat dan perbezaan ini member kesan kepada hukum.

¹¹⁵¹ Pada B: [wajib mengqadha]

¹¹⁵² Tiada pada B

¹¹⁵³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 87. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 135. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wāhhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 26. Muhammad al-Khatib al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 109.

¹¹⁵⁴ Tiada pada B

¹¹⁵⁵ Tiada pada B

¹¹⁵⁶ Tiada pada B

¹¹⁵⁷ Pada B: [mandi lagi ia dalam haidh]

¹¹⁵⁸ Tiada pada B

¹¹⁵⁹ Tiada pada B

¹¹⁶⁰ Pada B: [Quran]

¹¹⁶¹ Pada B: [dalam]

¹¹⁶² Tiada pada B

¹¹⁶³ Tiada pada B

¹¹⁶⁴ Tiada pada B

¹¹⁶⁵ Tiada pada B

mandi itu¹¹⁶⁶ melainkan tiga perkara: pertama puasa dan kedua ditalak oleh suaminya¹¹⁶⁷ dan ketiga mandi dengan niat mengangkatkan hadas.

[Perkara-perkara yang haram dilakukan oleh orang yang berjunub]

Bermula haram pada orang yang¹¹⁶⁸ junub itu lima perkara: **Pertama** sembahyang dan sujud tilawah dan sujud syukur, **dan kedua** mengaji Quran dan **ketiga** menyentuh *mushaf*. Dan **keempat** diam di dalam masjid dan **kelima** tawaf pada Ka'batullah. Maka adalah asal makna /B75/ *junub* itu jauh dari karena adalah orang yang¹¹⁶⁹ *junub* itu jauh daripada mengerjakan lima perkara yang tersebut itu. Dan makna *junub* pada istilah syarak itu yaitu suatu hukum yang takluk pada sekalian¹¹⁷⁰ anggota yang zahir dan rambut dan sekalian bulu, yakni tiada harus mengerjakan yang lima perkara itu melainkan apabila sudah dibasuh pada segala¹¹⁷¹ tubuhnya yang zahir [dan segala rambutnya]¹¹⁷² dan segala bulunya dan segala pohon sekaliannya¹¹⁷³. Serta dengan niat [mengangkatkan hadas]¹¹⁷⁴ dan dinamai *junub* itu akan hadath besar seperti dinamai orang yang tiada berair sembahyang itu hadath kecil¹¹⁷⁵.

[Bab Wuduk]

[Syarat-syarat mengambil wuduk]

Bermula segala syarat mengambil air sembahyang itu dulapan¹¹⁷⁶ perkara: **Pertama** Islam maka tiada sah air sembahyang segala kafir. **Kedua**¹¹⁷⁷ *mumayyiz* ertiinya tahulah

¹¹⁶⁶ Tiada pada B

¹¹⁶⁷ Pada B: [suami]. Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 87. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 136.

¹¹⁶⁸ Tiada pada B

¹¹⁶⁹ Tiada pada B

¹¹⁷⁰ Pada B: [segala]

¹¹⁷¹ Pada B: [sekalian]

¹¹⁷² Tiada pada B

¹¹⁷³ Tiada pada B

¹¹⁷⁴ Pada B: [mengangkatkan dia]

¹¹⁷⁵ Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'anī Alfaż al-Minhāj*, 71-72.

¹¹⁷⁶ Pada B: [tujuh]. Terdapat kesilapan pada naskhah B. Naskhah A lebih tepat kerana bilangan syarat-syarat wudu ialah lapan. Walaupun dalam naskhah D dicatatkan tujuh syarat, tetapi dalam huraiannya terdapat lapan syarat.

kanak-kanak itu makan dan minum dan bersuci¹¹⁷⁸ sendirinya. Maka tiada sah air sembahyang kanak-kanak yang belum *mumayyiz*. **Ketiga**¹¹⁷⁹ suci daripada haid dan nifas. **Keempat**¹¹⁸⁰ suci daripada suatu¹¹⁸¹ yang menegahkan sampai air kepada segala /B76/ anggota air sembahyang itu¹¹⁸² [seperti getah atau lilin]¹¹⁸³ atau kapur atau daki yang di bawah hujung kuku yang panjang. Maka tiada sah air sembahyang orang yang ada pada segala anggota air sembahyang itu suatu yang tersebut itu.

Kelima¹¹⁸⁴ mengetahui akan segala fardunya. **Keenam**¹¹⁸⁵ jangan¹¹⁸⁶ mengiktikadkan sesuatu daripada¹¹⁸⁷ fardunya itu akan¹¹⁸⁸ sunat dan jangan ia mengiktikadkan [sesuatu yang sunat itu akan fardu]¹¹⁸⁹, yakni jangan ia menukari¹¹⁹⁰ fardu itu dengan sunat. **Ketujuh**¹¹⁹¹ dengan air yang suci lagi menyucikan seperti yang telah tersebut pada hukum air itu. **Kedulapan**¹¹⁹² di dalam waktu bagi orang yang sentiasa di dalam hadas seperti *salas al-bau*¹¹⁹³ atau perempuan yang *istihādah*¹¹⁹⁴ ertinya perempuan sentiasa keluar darah pada /A48/ farajnya¹¹⁹⁵.

¹¹⁷⁷ Pada B: [Dan kedua]

¹¹⁷⁸ Pada B: [suci]

¹¹⁷⁹ Pada B: [Dan ketiga]

¹¹⁸⁰ Pada B: [Dan keempat]

¹¹⁸¹ Pada B: [segala suatu]

¹¹⁸² Tiada pada B

¹¹⁸³ Pada B: [daripada lilin atau getah]

¹¹⁸⁴ Pada B: [Dan kelima]

¹¹⁸⁵ Pada B: [Dan keenam]

¹¹⁸⁶ Pada B: [jangan ia]

¹¹⁸⁷ Pada B: [daripada segala]

¹¹⁸⁸ Tiada pada B

¹¹⁸⁹ Pada B: [sesuatu yang sunat air sembahyang itu fardhu]

¹¹⁹⁰ Pada B: [menukarkan]

¹¹⁹¹ Pada B: [Dan ketujuh]

¹¹⁹² Pada B: [dan kedulapan]

¹¹⁹³ Salas (سلس) bermaksud kencing yang berterusan. Lihat *Kamus Arab-Indonesia Al-Azhar*, 2010, Indonesia: Senayan Publishing. Ia juga dikenali sebagai penyakit dedas, iaitu masalah tidak puas kencing. Lihat *Kamus Dewan*, 2005, 295.

¹¹⁹⁴ Pada B: [mustahadhab]

¹¹⁹⁵ Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 47.

[Fardu wuduk]

Bermula [segala fardu mengambil air sembahyang itu /B77/ dengan lidah] ¹¹⁹⁶ maka adalah tempat berniat itu¹¹⁹⁷ tatkala membasuh muka jangan terdahulu niat itu¹¹⁹⁸ daripada membasuh muka dan jangan terkemudian daripadanya¹¹⁹⁹.

[Niat wuduk]

Ini lafaz¹²⁰⁰ niat mengambil air sembahyang: أَرْقَعَ الْحَدَّثَ Ertinya: “Ku angkatkan hadas.”

Atau katanya¹²⁰¹: أَطْهَرُ لِلصَّلَاةِ Ertinya: “Aku bersuci karena sembahyang”. Atau katanya¹²⁰²: تَوَيِّثُ أَكَاءَ الْوُضُوءِ Ertinya: “Sahaja ku menunaikan air sembahyang”. Atau katanya¹²⁰³: تَوَيِّثُ أَدَاءَ فَرْضِ الْوُضُوءِ Ertinya: Sahaja aku menunaikan fardu mengambil¹²⁰⁴ air sembahyang.

Ini lafaz niat orang yang sentiasa di dalam hadas yaitu perempuan yang sentiasa berdarah تَوَيِّثُ اسْتِبَاخَةَ فَرْضِ الصَّلَاةِ. Ertinya: “Sahaja aku mengharuskan fardu sembahyang¹²⁰⁵.

Maka adalah niat itu di dalam hati maka adalah yang kita ingatkan di dalam hati kita itu akan salah suatu daripada segala lafaz yang tersebut itulah /B78/ atau kita ingatkan akan maknanya¹²⁰⁶ salah suatu daripada segala lafaz niat [yang tersebut itu]¹²⁰⁷.

¹¹⁹⁶ Pada B: [air sembahyang itu enam perkara. Pertama niat dalam hati tetapi sunat menyebutkan lafaz niat itu dengan lidah]. Teks dalam naskhah B lebih lengkap kerana terdapat sebahagian ayat yang tercirip pada teks dalam naskhah A

¹¹⁹⁷ Tiada pada B

¹¹⁹⁸ Tiada pada B

¹¹⁹⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 73. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 69. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 11. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 49.

¹²⁰⁰ Pada B: [Maka ini lafaz]

¹²⁰¹ Pada B: [dikatanya]

¹²⁰² Pada B: [dikatanya]

¹²⁰³ Pada B: [dikatanya]

¹²⁰⁴ Tiada pada B

¹²⁰⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 73. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 69. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 49.

Dan kedua membasuh muka jikalau di muka¹²⁰⁸ itu dua atau lebih sekalipun, maka wajib membasuh dia maka adalah had yang dinamai muka itu bujurnya pada¹²⁰⁹ barang yang adat¹²¹⁰ tempat tumbuh rambut kepala hingga sampai kepada¹²¹¹ kesudahan [di bawah dagu]¹²¹² dan litangnya¹²¹³ barang yang antara dua telinga¹²¹⁴.

Dan wajib membasuh segala kulit muka yang zahir dan membasuh segala yang tumbuh¹²¹⁵ pada muka dan membasuh bulu mata dan kelopaknya¹²¹⁶ dan misai dan kumis dan yang merah pada [kedua bibirnya dan tali tudung¹²¹⁷]¹²¹⁸ dan janggut.¹²¹⁹

Dan wajib membasuh lebih¹²²⁰ sedikit daripada had muka dan lebih sedikit [daripada had]¹²²¹ yang wajib pada tangan dan kaki dan tiada wajib membasuh biji mata keduanya.

Dan ketiga /B79/ membasuh kedua tangan hingga siku keduanya dan wajib membasuh barang yang ada pada kedua tangan daripada segala rom¹²²² dan kuku jika¹²²³ panjang

¹²⁰⁶ Pada B: [makna]

¹²⁰⁷ Pada B: yakni sunat itu. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 68-69. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 11. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 49.

¹²⁰⁸ Pada B: [ada muka]

¹²⁰⁹ Pada B: [daripada]

¹²¹⁰ Pada B: [pada adat]

¹²¹¹ Tiada pada B

¹²¹² Pada B: [di bawah dagu dan di bawah kedua telinga]

¹²¹³ Lentangnya atau lintangnya (التن). Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language* 307. R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 613.

¹²¹⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 73. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 71. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 12. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 50.

¹²¹⁵ Tiada pada B

¹²¹⁶ Pada B: [dan kelopaknya dan kening]

¹²¹⁷ Bermaksud tali pada tutup kepala yang diikatkan pada dagu. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 2681.

¹²¹⁸ Pada B: [bibir dan rambut tali tudung]

¹²¹⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 73. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 71. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 12. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 50.

¹²²⁰ Tiada pada B

¹²²¹ Pada B: [daripada had membasuh]

¹²²² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 74. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 12. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 50.

¹²²³ Pada B: [jikalau]

sekalipun, Dan daging yang berkumpul¹²²⁴ pada tangan seperti risa¹²²⁵ umpamanya jikalau besar sekalipun.¹²²⁶

Dan keempat menyapu sedikit daripada kepala¹²²⁷ atau sehelai rambut yang [pada had]¹²²⁸ kepala¹²²⁹. Dan kelima membasuh kedua kaki hingga [mata kaki¹²³⁰]¹²³¹ dan wajib membasuh /A49/ barang yang ada pada kaki daripada daging dan romah dan [yang carit¹²³²]¹²³³ pada kedua kaki, dan wajib membasuh kaki yang bercabang.

Dan keenam tertib¹²³⁴ yaitu mendahulukan membasuh muka, kemudian maka membasuh kedua tangan hingga siku kedua.¹²³⁵

Kemudian maka menyapu kepala, kemudian maka membasuh kaki kedua hingga mata kaki. Maka tiada mengapa¹²³⁶ mendahulukan kiri atas kanan tetapi makruh juar.

[Perkara-perkara sunat dilakukan ketika berwuduk]

Adapun¹²³⁷ sunat pada mengambil air sembahyang itu amat banyak. Setengah¹²³⁸ daripadanya itu¹²³⁹ bersugi dengan melintang giginya di luarnya dan dalamnya¹²⁴⁰ dengan sesuatu yang kasak lagi dapat menghilangkan daki giginya¹²⁴¹,¹²⁴²

¹²²⁴ Pada B: [terkumpul]

¹²²⁵ Sejenis bincul pada kulit seperti kutil atau jerawat. *Kamus Dewan*, 1335. Bermaksud bengkak atau berkutil pada kulit. Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 152.

¹²²⁶ Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 74. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 12.

¹²²⁷ Pada B: [kulit kepala]. Teks dalam naskhah A lebih tepat kerana seorang muslim diwajibkan membasuh sebahagian kepala ketika wudu, bukannya sebahagian kulit kepala.

¹²²⁸ Pada B: [ada pada]

¹²²⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn* 74. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 74. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 12.

¹²³⁰ Bermaksud tulang yang membonggol pada pergelangan kaki atau dinamakan sebagai buku lali. *Kamus Dewan*, 2005, h.1005. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 1738.

¹²³¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 74. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 75. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 13.

¹²³² Ejaan yang tepat ialah carit. Ia bermaksud robek atau koyak memanjang. *Kamus Dewan*, 2005, 249.

¹²³³ Pada B: [carit-carit yang ada]

¹²³⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 74. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 75. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 13.

¹²³⁵ Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 75. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 13. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'āni Alfāz al-Minhāj*, 53-54.

¹²³⁶ Pada B: [dimengapa]

Bermula /B80/ kelakuan bersugi itu dipegang kayu sugi itu dengan tangan kanan, maka dimulai daripada geraham kanan hingga hadapan¹²⁴³.

Maka dimulai [pula daripada geraham kiri hingga di hadapan]¹²⁴⁴ dan disudahinya pula kepadanya dan sunat mengucap *Bismillāhirrahmānirrahīm* serta dimugaranahkan¹²⁴⁵ niat pada pertama membasuh kedua tangan.

[Dan sunat]¹²⁴⁶ menyebut¹²⁴⁷ lafaz niat dengan lidah dan menghadirkan niat [di dalam]¹²⁴⁸ hati daripada permulaan mengambil air sembahyang hingga kesudahannya.

Dan sunat membasuh tangan hingga pergelangan tangan, dan sunat berkumur-kumur dan memasukkan air [pada kedua]¹²⁴⁹ hidung¹²⁵⁰.

Dan sunat meniga-nigai pada¹²⁵¹ tiap-tiap basuh dan sapu¹²⁵² dan sunat menyelat-nyelat¹²⁵³ [segala anak jari tangan dan]¹²⁵⁴ segala anak jari kaki dan berturut-turut¹²⁵⁵.

¹²³⁷ Pada B: [Maka adapun]

¹²³⁸ Pada B: [Maka setengah]

¹²³⁹ Tiada pada B

¹²⁴⁰ Pada B: [di dalamnya]

¹²⁴¹ Pada B:[gigi]

¹²⁴² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 74. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 76. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 13. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbiṇī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 55.

¹²⁴³ Pada B: [hadapannya]

¹²⁴⁴ Pada B: [hingga ke kiri]

¹²⁴⁵ Bermaksud disamaratakan atau discirikan. Lihat *Kamus Besar Arab-Melayu Dewan*, 1868.

¹²⁴⁶ Tiada pada B

¹²⁴⁷ Pada B: [menyebutkan]

¹²⁴⁸ Pada B: [dalam]

¹²⁴⁹ Pada B: [ke dalam]

¹²⁵⁰ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 75. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 79. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 13. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbiṇī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 57.

¹²⁵¹ Pada B: [daripada]

¹²⁵² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 75. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 81. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 14.

¹²⁵³ Pada B: [menyelat]

¹²⁵⁴ Pada B: [tiada pada B]. Teks dalam naskhah A lebih tepat dan jelas. Sebahagian daripada teks tersebut daripada naskhah B

¹²⁵⁵ Pada B: [sunat berturut-turut]

Dan sunat melampaikan basuh yang wajib pada muka sampai¹²⁵⁶ kepada dua belah leher dan kepada permulaan kepala. Dan melampaikan basuh yang wajib pada kedua tangan hingga [lampaikan kedua siku]¹²⁵⁷ dan pada kedua¹²⁵⁸ kaki hingga sampai [kedua betis]¹²⁵⁹¹²⁶⁰.

Dan sunat jangan menamparkan air sembahyang dan jangan menyapu air yang tinggal pada anggota air sembahyang /B81/ itu dengan kain melainkan karena sangat sejuk¹²⁶¹.

Dan sunat memulai membasuh muka itu daripada¹²⁶² pihak yang di atas, dan memulai¹²⁶³ tangan dan kaki itu daripada anak jari keduanya¹²⁶⁴.

Dan sunat menyapu pohon mata dan ekornya dengan kedua telunjuk¹²⁶⁵ jika tiada¹²⁶⁶ tahi mata itu keras, dan jika ada tahi mata itu keras maka wajib membasuh dia.

Dan sunat mengadap kiblat daripada¹²⁶⁷ permulaan mengambil air sembahyang hingga kesudahannya.

¹²⁵⁶ Pada B: [hingga sampai]

¹²⁵⁷ Pada B: [lampaui dua siku]

¹²⁵⁸ Pada B: [dua]

¹²⁵⁹ Pada B: [kepada dua betis]

¹²⁶⁰ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Talibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 75. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhāj*, 83. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Talibīn*, 15.

¹²⁶¹ Para fuqaha berselisih pandangan tentang hukum mengelap air wuduk. Terdapat sebuah hadis yang diriwayatkan oleh Imam al-Tirmidhī tentang permasalahan ini:

عَنْ مَعَاذِ بْنِ حَمْلَةِ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَعْدَةً يَطْرُفُ ثَوْبَهُ.

Maksudnya: "Telah kulihat akan Nabi S.A.W. mengambil wuduk, ia menyapu mukanya dengan hujung kainnya". (Menurut Imam al-Tirmidhī, hadith ini gharib lagi daif)

Terdapat 3 pandangan fuqaha iaitu: Menurut Imam Malik dan Imam al-Thawri, harus menyapu air wuduk kerana mengambil air wuduk itu adalah salah satu ibadah. Perbuatan mengelap air wuduk ini tidak menjelaskan apa-apa. Pandangan kedua pula iaitu pandangan dari Abu Hamid daripada Ashab al-Shafie, hukum menyapu air wuduk ialah makruh. Pandangan yang ketiga ialah pandangan al-A'masy yang mengatakan hukum mengelap air wuduk ialah makruh tetapi tidak makruh mengelap air daripada mandi janabah. Imam al-Tirmidhī menyatakan bahawa sahabat-sahabat nabi dan ahli-ahli ilmu membenarkan mengelap air wuduk untuk tujuan mengeringkan. Lihat Muhammad Idrīs 'Abd Raūf al-Marbawī (1973), *Bahr al-Mādhī Syarḥ Bagi Mukhtaṣar al-Tirmidhī*, 1933 (Mesir: Syarikat wa Maṭba'ah Muṣṭafā al-Bābī), 1; 78.

¹²⁶² Pada B: [pada]

¹²⁶³ Pada B: [membasuh]

¹²⁶⁴ Pada B: [kedua]

¹²⁶⁵ Pada B: [telunjuknya]

¹²⁶⁶ Pada B: [tiada ada]

¹²⁶⁷ Pada B: [pada]

Dan sunat¹²⁶⁸ jangan berkata-kata daripada permulaan¹²⁶⁹ mengambil air sembahyang hingga kesudahannya melainkan karena sesuatu *maslahah*.

Dan terkadang wajib berkata-kata¹²⁷⁰ pada ketika itu karena melihat orang yang¹²⁷¹ buta hendak gugur /A50/ ke dalam telaga atau barang sebagainya.

Maka¹²⁷² apabila selesailah daripada mengambil air sembahyang itu¹²⁷³, maka sunat¹²⁷⁴ mengadap kiblat dan mengangkatkan kedua matanya dan menadahkan kedua tangannya¹²⁷⁵ ke langit serta membaca:

أَشْهُدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهُدُ /B82/ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ اللَّهُمَّ اخْعُلْنِي مِنَ التَّوَبَّةِ
وَاجْعُلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ وَاجْعُلْنِي مِنْ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ. سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهُدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ
أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ.

(Dan adalah sabda Nabi S.A.W.)¹²⁷⁶:

“Barang siapa mengambil air sembahyang, kemudian maka dibacanya أَشْهُدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ hingga akhirnya nescaya dibukakan baginya segala pintu syurga yang dulapan. Padahal masuklah ia barang mana yang dikehendakinya”¹²⁷⁷.

[Perkara-perkara yang membatalkan wuduk]

Adapun segala yang membinasakan air sembahyang itu lima perkara: Pertama barang yang keluar salah suatu daripada dua jalan yaitu *dubur* dan¹²⁷⁸ *qubul*, samada yang

¹²⁶⁸ Tiada pada B

¹²⁶⁹ Pada B: [mulaan]

¹²⁷⁰ Pada B: [berkata]

¹²⁷¹ Tiada pada B

¹²⁷² Pada B: [Dan]

¹²⁷³ Tiada pada B

¹²⁷⁴ Tiada pada B. Perkataan ‘sunat’ tercicir daripada naskah B.

¹²⁷⁵ Pada B: [tangan]

¹²⁷⁶ Pada B: [Ertinya]

¹²⁷⁷ Hadis riwayat al-Tirmidhi, Kitab al-Taharah, Bab *Fī mā Qälā Ba'da al-wuḍū'*, no. hadis 55. Lihat Abu 'Isā Muḥammad bin 'Isā, *Sunan al-Tirmidhi* (Kaherah: Muṣṭafā al-Bābī al-Halabī, 1937), 1:78.

Menurut Imam al-Tirmidhi, hadis ini terputus pada sanadnya atau munqaṭi'.

keluar itu beradat seperti¹²⁷⁹ tahi dan kemih dan *wadi* dan *madhi* dan angin¹²⁸⁰ [atau jarang]¹²⁸¹, [atau tiada beradat yaitu]¹²⁸² seperti darah dan nanah atau¹²⁸³ yang keras yaitu seperti kayu dan batu dan gelang.

/B83/ Jikalau dikeluarkan kepalanya kemudian maka dimasukkannya¹²⁸⁴ pula sekalipun atau keluar suatu yang dimasukkan¹²⁸⁵ ke dalam duburnya atau ke dalam farajnya sekalipun¹²⁸⁶, maka sekalian¹²⁸⁷ itu membatalkan jua hukumnya¹²⁸⁸.

Dan kedua tidur yang tiada tentu pada tempat kedudukannya, dan ketiga hilang akal¹²⁸⁹ sebab gila atau pitam¹²⁹⁰ atau sebab sakit sangat.

Dan keempat bersentuh kulit laki-laki dengan kulit perempuan yang halat¹²⁹¹ dengan¹²⁹² tiada berlapik antara keduanya lagi sampai¹²⁹³ umurnya¹²⁹⁴ perempuan itu kepada¹²⁹⁵ had yang keinginan akan dia oleh kebanyakan manusia.

Dan kelima menjabat¹²⁹⁶ faraj manusia yaitu [dubur dan *qubul*]¹²⁹⁷, dan menjabat keliling dubur dengan perut segala jarinya¹²⁹⁸ dan tiada mengapa menyentuh¹²⁹⁹ faraj atau zakar dengan hujung jari atau¹³⁰⁰ dengan irungan jarinya.

---

¹²⁷⁸ Tiada pada B

¹²⁷⁹ Pada B: [iaitu seperti]

¹²⁸⁰ Pada B: [berangin]

¹²⁸¹ Pada B: [atau jarang keluarnya]

¹²⁸² Tiada pada B

¹²⁸³ Pada B: [dan]

¹²⁸⁴ Pada B: [dimasukkan]

¹²⁸⁵ Pada B: [dimasukkannya]

¹²⁸⁶ Pada B: [sebab pitam]

¹²⁸⁷ Pada B: [harus dikahwin dengan dia]. Bermaksud *ajnabi* atau orang asing. Lihat William Marsden,

Dictionary of The Malayan Language, 359.
¹²⁸⁸ Pada B: [lagi]

¹²⁸⁹ Pada B: [sampailah]

¹²⁹⁰ Pada B: [umur]

¹²⁹¹ Tiada pada B

¹²⁹² Memegang dengan tangan, Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 72.

¹²⁹³ Pada B: [*qubul* dan dubur]

¹²⁹⁴ Pada B: [jari]

¹²⁹⁵ Pada B: [disentuh]

¹²⁹⁶ Pada B: [dan]

[Perkara-perkara yang haram dilakukan oleh orang yang tiada berair sembahyang]

Bermula haram pada orang yang tiada [berair sembahyang]¹³⁰¹ itu tiga perkara : pertama sembahyang dan kedua menjabat *mushaf* dan ketiga [tawaf pada]¹³⁰² /B84/ ka'batullah dan sujud tilawah dan sujud syukur.

5) KITAB SOLAT

[Bab Syarat-syarat dan rukun-rukun Solat fardu]

[Syarat-syarat sah sembahyang fardu]

Bermula segala syarat sembahyang dahulu daripada mengerjakan dia itu enam perkara : Pertama mengetahui masuk waktu dengan yakin atau dengan *zann* /A51/, maka tiadalah sah sembahyang seseorang dengan tiada mengetahui masuk waktu dengan yakin atau dengan *zann* jikalau jatuh sembahyangnya¹³⁰³ di dalam waktu sekalipun.

[Waktu-waktu sembahyang fardu]

Maka adalah awal waktu zuhur itu apabila¹³⁰⁴ gelincir¹³⁰⁵ matahari daripada sama tengah langit, dan akhir waktu zuhur jadilah bayang-bayang sesuatu itu sama panjang¹³⁰⁶ dengan yang¹³⁰⁷ empunya bayang-bayang. Dan awal waktu asar itu lebih sedikit bayang-bayang sesuatu itu¹³⁰⁸ daripada sama sifat, dan akhirnya¹³⁰⁹ itu hingga masuk matahari. Dan awal waktu maghrib itu¹³¹⁰ apabila masuk matahari, dan akhirnya itu hingga hilang *syâfaq* yang merah. Dan awal waktu Isyak itu apabila hilang *syâfaq*

¹³⁰¹ Pada B: [bersembahyang]. Naskhah A lebih lengkap kerana perkataan ini tercicir daripada naskhah B.
¹³⁰² Pada B: [tawaf ertinya berkeliling]
¹³⁰³ Pada B: [sembahyangnya itu]
¹³⁰⁴ Pada B: [semasa]

¹³⁰⁵ Tiada pada B
¹³⁰⁶ Gelincir. Dalam teks ditulis *جَلِيل*.

¹³⁰⁷ Pada B: [sama panjangnya]
¹³⁰⁸ Tiada pada B

¹³⁰⁹ Tiada pada B
¹³¹⁰ Pada B: [akhir waktunya]
¹³¹¹ Tiada pada B

yang merah, dan akhirnya itu hingga fajar *sādiq*¹³¹¹ yaitu horis yang sangat /B85/ terang lagi terlentang pada tepi langit, pada pihak *masyriq* dan dahulunya¹³¹² fajar *kādhīb* yaitu horis yang lancut¹³¹³ kemudian lalu¹³¹⁴ hilang dan¹³¹⁵ belakangnya pula kelam seketika.

Dan awal waktu subuh itu apabila hilanglah fajar *kādhīb* dan terbitlah fajar *sādiq*, yaitulah awal waktu subuh dan akhirnya¹³¹⁶ hingga terbit matahari¹³¹⁷.

Dan kedua mengadap kiblat yaitu ka'batullah dengan dadanya, ketiga menutup aurat jikalau sembahyang di dalam kelam sekalipun¹³¹⁸.

[Batasan aurat lelaki dan wanita di dalam sembahyang]

Maka aurat laki-laki yang merdeheka¹³¹⁹ kecil atau besar dan¹³²⁰ sahaya¹³²¹ laki-laki dan sahaya perempuan itu barang yang antara pusatnya¹³²² dan lututnya. Dan aurat perempuan yang merdeheka kecil atau besar di dalam sembahyang itu sekalian tubuhnya melainkan muka dan kedua tapak tangannya¹³²³.¹³²⁴

Dan aurat perempuan yang merdeheka di luar sembahyang, sekalian tubuhnya hingga muka dan tangan¹³²⁵ kedua sekalipun. Maka¹³²⁶ haram atas segala perempuan yang

¹³¹¹ Bermaksud menjelang pagi atau dinihari benar. Lihat *Kamus Dewan*, 451.
¹³¹² Pada B: [dahulunya itu]
¹³¹³ lanjut
¹³¹⁴ Pada B: [lalu ia]
¹³¹⁵ Pada B: [di]
¹³¹⁶ Pada B: [akhirnya itu]

⁹⁰ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 146-150. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī,
⁹¹ *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 29-32. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj*
¹³¹⁷ *Ilā Ma'rifah Ma'āni Alfāz al-Minhāj*, 124.

¹⁰⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 218-220. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 49.

¹³¹⁹ merdeka
¹³²⁰ Tiada pada B
¹³²¹ Perkataan ini digunakan dalam sastera lama yang bermaksud abdi atau hamba. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 2333.

¹³²² Pada B: [pusat]
¹³²³ Pada B: [tangan]
¹⁰⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 218-219. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 48-49.

¹³²⁶ Tiada pada B

merdeheka membukakan tubuh mereka itu /B86/ dan muka mereka itu kepada laki-laki¹³²⁷ yang lain daripada mahram mereka itu, yaitu bapa [dan nenek]¹³²⁸ dan anak dan cucu dan saudara dan segala anak saudara datang ke bawah. Dan adalah syarat pada¹³²⁹ menutup aurat itu hendaklah dengan sesuatu yang menegahkan daripada kelihatan /A52/ warna kulit, yaitu kain atau tikar [atau rumput]¹³³⁰ atau barang sebagainya jikalau dengan tanah dan lumpur sekalipun¹³³¹.

Dan keempat hendaklah [dengan air sembahyang]¹³³², **dan kelima** suci daripada segala najis yang tiada maafkan¹³³³ pada¹³³⁴ badan atau kain atau pada tempat sembahyang. Maka tiada¹³³⁵ sah sembahyang orang yang ada najis pada salah suatu daripada tiga itu¹³³⁶. **Dan keenam** mengetahui akan segala rukunnya dan sunatnya¹³³⁷, maka tiadalah sah sembahyang orang yang tiada mengetahui akan segala rukun sembahyang dan segala sunatnya, dan jangan¹³³⁸ mengiktiadkan yang fardu itu akan¹³³⁹ sunat dan yang sunat itu akan¹³⁴⁰ fardu.

[Rukun-rukun sembahyang]

Adapun¹³⁴¹ segala¹³⁴² rukun sembahyang itu tiga belas perkara : **Pertama** niat, ertiya [sesuatu padahal berserta]¹³⁴³ /B87/ dengan berbuat dia dan adalah tempat¹³⁴⁴ berniat itu

¹³²⁷ Pada B: [segala laki-laki]

¹³²⁸ Tiada pada B

¹³²⁹ Pada B: [kena]

¹³³⁰ Tiada pada B

¹³³¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn* 105. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 218-220. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 48-49.

¹³³² Pada B: [ada ia berair sembahyang]

¹³³³ Pada B: [dimaaafkan]

¹³³⁴ Pada B: [daripada]

¹³³⁵ Pada B: [tiadalah]

¹³³⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 105-106. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 220-222. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 49-50.

¹³³⁷ Pada B: [segala sunatnya]

¹³³⁸ Pada B: [jangan ia]

¹³³⁹ Tiada pada B

¹³⁴⁰ Tiada pada B

¹³⁴¹ Pada B: [Dan adapun]

¹³⁴² Tiada pada B

¹³⁴³ Pada B: [niat itu menyahaja sesuatu berserta]

di dalam hati. Maka jika ada sembahyang itu fardu, maka wajib meniatkan fardunya dan¹³⁴⁵ menyahaja berbuat dia dan menetapkan dia. Dan jika ada sembahyang itu sunat yang berwaktu¹³⁴⁶, yaitu seperti sembahyang sunat yang dahulu daripada waktu¹³⁴⁷ zuhur dan kemudiannya dan maghrib dan isyak [dan subuh]¹³⁴⁸ dan sembahyang sunat yang bersebab¹³⁴⁹, yaitu seperti sembahyang hari raya kedua dan sembahyang gerhana.

[Syarat-syarat sah niat sembahyang]

Maka adalah syarat niat pada kedua sembahyang itu dua perkara: Pertama *qasad* ertinya menyahaja, dan kedua *tu'ayin* ertinya menentukan dia¹³⁵⁰.

Dan jika ada sembahyang itu [sunat yang]¹³⁵¹ tiada berwaktu dan tiada bersebab, yaitu seperti *tahiyah al-masjid* dan sunat wuduk dan sunat istikhārah, maka syarat niatnya itu suatu juia iaitu *qasad* [berbuat dia]^{1352, 1353}.

Maka adalah segala¹³⁵⁴ syarat niat itu enam perkara : Pertama menyahaja berbuat dia, dan kedua menentukan dia seperti zuhur dan /B88/ lainnya, dan ketiga meniatkan fardu, dan keempat ada ertinya meniatkan tunai bagi barang siapa yang ada atasnya¹³⁵⁵ sembahyang qada. Dan kelima bahawa ada niatnya¹³⁵⁶ itu di dalam hati, dan keenam adalah niat itu dipesertakan pada¹³⁵⁷ pertama dengan¹³⁵⁸ takbiratul ihram serta [berkekalan yang kepada kesudahannya]^{1359, 1360}.

¹³⁴⁴ Tiada pada B

¹³⁴⁵ Tiada pada B

¹³⁴⁶ Pada B: [berwaktu itu]

¹³⁴⁷ Tiada pada B

¹³⁴⁸ Tiada pada B

¹³⁴⁹ Pada B: [tersebut itu]

¹³⁵⁰ *Ibid.*

¹³⁵¹ Tiada pada B

¹³⁵² Tiada pada B

¹³⁵³ Abu Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 38.

¹³⁵⁴ Tiada pada B

¹³⁵⁵ Pada B: [atasnya itu]

¹³⁵⁶ Pada B: [niatnya ertinya]

¹³⁵⁷ Pada B: [dengan]

¹³⁵⁸ Tiada pada B

¹³⁵⁹ Pada B: [berkekalan datang kepada kesudahannya]

[Lafaz niat solat fardu]

Maka adalah sekurang-kurang niat sembahyang fardu yang¹³⁶¹ kita ingatkan itu tatkala lidah kita mengata¹³⁶² *Allāhu Akbar*, maka hati kita mengingatkan: “Ku sembahyang¹³⁶³

fardu zuhur atau lainnya” [atau diingatkan /A53/ أصلٌ فرضَ الظُّهُرُ أوَّلًا] atau lainnya]¹³⁶⁴,

maka adalah kesempurnaan niat itu¹³⁶⁵ mengingatkan: “[Aku sembahyang]¹³⁶⁶ fardu zuhur empat rakaat tunai karena Allah Taala”.

Maka¹³⁶⁷ adalah sekurang-kurang niat maknum¹³⁶⁸: “Ku sembahyangkan fardu zuhur padahal aku mengikut imam”. Dan kesempurnaan niat maknum itu: “Ku sembahyangkan fardu zuhur empat rakaat tunai padahal aku mengikut imam karena Allah Taala”.

Maka adalah dimulai niat itu daripada “اَللّٰهُمَّ” dan disudahannya¹³⁶⁹ kepada “اَكْبِرُ رَبِّنَا”.

Maka tiada sah niat¹³⁷⁰ jika jatuh ia¹³⁷¹ terdahulu¹³⁷² /B89/ atau terkemudian daripadanya.

¹³⁶⁹ Para fuqaha berselisih pandangan tentang hukum menyertakan niat ketika takbiratul ihram iaitu pandangan pertama mengatakan wajib menyertakannya daripada awal takbiratul ihram sehingga akhir takbir. Pandangan yang kedua ialah wajib menyertakan niat pada awal takbiratul ihram sahaja dan pandangan yang ketiga ialah memadai ‘bersamaan’ itu berdasarkan kepada uruf. Ini merupakan pandangan Imam al-Ghazālī dan al-Nawawī. Lihat Taqiy al-Dīn Abī Bakr, 1991, *Kifāyah al-Akhyār fi Halli Ghāyah al-Ikhtīṣār* (Beirut: Dār al-Khair), 102.

¹³⁷⁰ Tiada pada B

¹³⁷¹ Pada B: [mengatakan]

¹³⁷² Pada B: [sembahyangkan]

¹³⁷³ Tiada pada B

¹³⁷⁴ Tiada pada B

¹³⁷⁵ Pada B: [ku sembahyangkan]

¹³⁷⁶ Pada B: [Dan]

¹³⁷⁷ Pada B: [niat maknum itu]

¹³⁷⁸ Pada B: [disudahi]

¹³⁷⁹ Pada B: [niat itu]

¹³⁸⁰ Tiada pada B

¹³⁸¹ Pada B: [terdahulu daripada]

Dan wajib mengingatkan: “[Ku sembahyangkan]¹³⁷³ fardu zuhur atau lainnya” dan wajib bagi maknum itu meniatkan¹³⁷⁴: “Pada hal aku mengikut imam”, dan tiada wajib meniatkan¹³⁷⁵ empat rakaat dan tunai karena Allah Taala.

Dan sunat bagi imam itu meniatkan¹³⁷⁶: “Aku imam”, melainkan pada¹³⁷⁷ sembahyang Jumaat, maka wajib baginya meniatkan: “Aku imam”.

Maka adalah sekurang-kurang niat imam itu: “Ku sembahyangkan fardu zuhur pada hal aku menjadi imam atau lainnya” dan adalah¹³⁷⁸ kesempurnaan niat imam itu: “Ku sembahyangkan fardu zuhur empat rakaat tunai pada hal aku menjadi imam karena Allah”.

Maka jika [mengikut seseorang itu]¹³⁷⁹ pada segala kelakuannya jua, padahal¹³⁸⁰ tiada ia niatkan¹³⁸¹ mengikut dia di dalam takbiratul ihram, nescaya tiada¹³⁸² sah sembahyangnya.

Dan kedua, takbiratul ihram yakni menyebutkan dengan lidah *Allāhu Akbar*.¹³⁸³

Dan ketiga berdiri¹³⁸⁴ bagi yang kuasa. Maka adalah syarat /B90/ berdiri itu mendirikan tulang belakang maka¹³⁸⁵ jika berdiri bengkok ke hadapan atau ke belakang, dengan sekira-kira tiada¹³⁸⁶ dinamai berdiri, nescaya tiada¹³⁸⁷ sah berdirinya. Maka jika tiada

¹³⁷³ Pada B: [sembahyang]

¹³⁷⁴ Pada B: [mengingatkan]. Perkataan meniatkan dalam naskhah B lebih tepat digunakan.

¹³⁷⁵ Pada B: [mengingatkan]

¹³⁷⁶ Pada B: [mengingatkan]

¹³⁷⁷ Pada B: [tiadalah]

¹³⁷⁸ Tiada pada B

¹³⁷⁹ Tiada pada B

¹³⁸⁰ Pada B: [mengikut seseorang sembahyang itu akan seorang]

¹³⁸¹ Pada B: [maka]

¹³⁸² Pada B: [mengingatkan]

¹³⁸³ Pada B: [tiadalah]

¹³⁸⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 96. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 181. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 38. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 152.

¹³⁸⁵ Pada B: [berdiri betul]

¹³⁸⁶ Tiada pada B

¹³⁸⁷ Pada B: [tiadalah]

¹³⁸⁸ Pada B: [tiadalah]

kuasa seseorang itu berdiri betul, dan jadilah ia seperti kelakuan orang rukuk¹³⁸⁸ dan ditambahinya akan bengkok¹³⁸⁹ itu sedikit pada ketika rukuknya, [itupun jika kuasa ia]¹³⁹⁰. Maka jika tiada dikuasai¹³⁹¹, maka rukuklah ia seperti kelakuan berdiri itulah¹³⁹². Maka barang siapa lemah ia daripada berdiri, maka sembahyanglah ia seraya duduk barang lakunya harus, tetapi adalah yang terlebih *afdal*¹³⁹³ itu duduk ia¹³⁹⁴ di atas tapak kakinya kedua.¹³⁹⁵

Dan keempat membaca *fatiḥah*¹³⁹⁶ dan *Bismillāh* itu suatu ayat daripada fatihah. Maka tiada¹³⁹⁷ harus meninggalkan /A54/ *Bismillāh*, dan¹³⁹⁸ wajib memeliharakan segala *tasydīdnya* dan¹³⁹⁹ segala hurufnya dan segala /B91/ barisnya. Dan jika ditukarkan *da* itu dengan *za* nescaya tiadalah sah bacaannya^{1400 1401}

Dan¹⁴⁰² jika¹⁴⁰³ dipindahkan segala barisnya¹⁴⁰⁴ seperti dibaca **أَنْعَمْتُ** atau **أَنْعَمْتَ**

dengan [baris di hadapan atau dengan baris di bawah, nescaya tiada sah bacanya dari karena tatkala bertukar barisnya itu jadilah berubah maknanya]¹⁴⁰⁵, dan wajib berturut-turut membaca *fatiḥah* itu¹⁴⁰⁶.

¹³⁸⁸ Pada B: [kelakuan orang rukuk juga sebab kerana turun tuanya atau sebab kerana penyakit maka bahwasanya berdirilah ia seperti demikian itu]. Teks dalam naskhah B lebih lengkap kerana sebahagian daripadanya telah gugur dari naskhah A

¹³⁸⁹ Pada B: [bengkoknya]

¹³⁹⁰ Pada B: [jika kuasa ia demikian itu]

¹³⁹¹ Pada B: [kuasa]

¹³⁹² Pada B: [juga]

¹³⁹³ Pada B: [utama]

¹³⁹⁴ Tiada pada B

¹³⁹⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 96-97. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 183-186. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 39-40.

¹³⁹⁶ Tiada pada B. Naskhah A lebih lengkap.

¹³⁹⁷ Pada B: [tiadalah]

¹³⁹⁸ Tiada pada B

¹³⁹⁹ Pada B: [memeliharakan]

¹⁴⁰⁰ Pada B: [bacanya]

¹⁴⁰¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 97. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 178-181. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 38.

¹⁴⁰² Pada B: [Dan demikian lagi tiada sah bacanya]

¹⁴⁰³ Jikalau. Dalam teks ditulis *جَلَّ*.

¹⁴⁰⁴ Pada B: [baris]

Dan kelima rukuk [maka adalah]¹⁴⁰⁷ sekurang-kurang *rukū'* itu bahawasanya¹⁴⁰⁸ bengkok ia sekira-kira sampai kedua tapak¹⁴⁰⁹ tangannya kepada dua lututnya pada orang yang ugahari¹⁴¹⁰ panjang¹⁴¹¹ tangannya serta berhenti dalamnya, dan jangan menyehaja lain daripada *rukū'*, dan adalah¹⁴¹² kesempurnaan rukuk itu bersamaan tulang belakang¹⁴¹³ dan tengkuknya.¹⁴¹⁴

Dan keenam iktidal yaitu kembali kepada berdiri betul, dan jangan¹⁴¹⁵ menyehaja lain daripada¹⁴¹⁶ iktidal serta berhenti dalamnya.¹⁴¹⁷

Dan ketujuh sujud serta berhenti di dalamnya dan adalah sekurang-kurang itu bertemu setengah dahinya dengan tempat sujud itu dan tiada harus sujud di atas /B92/ sesuatu yang bergerak ia dengan geraknya tatkala bangkitnya dan duduknya. Dan wajib berhenti dalamnya dan menyampaikan kepalanya itu kepada tempat sujudnya dan hendaklah bahawa tertinggi punggungnya daripada kepalanya dan menghatarkan¹⁴¹⁸ sesuatu daripada perut segala jari kakinya kedua.¹⁴¹⁹

¹⁴⁰⁵ Pada B: [barisnya di bawah kerana tatkala berubah baris iaitu jadi berubah maknanya]. Dalam perenggan ini, terdapat perbezaan dari segi struktur ayat sahaja tanpa mengubah maksud yang ingin disampaikan.

¹⁴⁰⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 97. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 190. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 40.

¹⁴⁰⁷ Pada B: [dan]

¹⁴⁰⁸ Pada B: [bahawa]

¹⁴⁰⁹ Tiada pada B

¹⁴¹⁰ Bahasa sastera lama yang bermaksud sederhana atau pertengahan. Kamus Dewan, 2005, h.1756.

¹⁴¹¹ Pada B: [pada panjang]

¹⁴¹² Tiada pada B

¹⁴¹³ Pada B: [tulang belakangnya]

¹⁴¹⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 98-99. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 197-198. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 42. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'āni Alfāz al-Minhāj*, 154.

¹⁴¹⁵ Pada B: [jangan ia]

¹⁴¹⁶ Pada B: [daripada rukuk dan kesempurnaan rukuk itu bersamaan tulang belakangnya dan tongkatnya dan keenam]. Naskhab B lebih lengkap.

¹⁴¹⁷ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 99. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 199-201. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 42-43. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'āni Alfāz al-Minhāj*, 167.

¹⁴¹⁸ menghantarkan

¹⁴¹⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 100. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 203. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī,

Dan kedulapan duduk antara dua sujud serta berhenti dalamnya dan wajib bahawa jangan ia menyahaja lain daripada bangkitnya kepada duduknya¹⁴²⁰.

Dan kesembilan membaca tahiyyat yang kemudian serta membaiki segala hurufnya dan barisnya dan segala *tasyidnya* daripada pertama tahiyyat datang kepada Muhammad Rasulullah. Dan kesepuluh duduk tatkala membaca tahiyyat yang kemudian.¹⁴²¹

Dan kesebelas mengucap selawat atas Nabi S.A.W. kemudian daripada tahiyyat yang kemudian yaitu membaca اللهم صل على محمد kiranya rahmat atas Muhammad"¹⁴²². Ertinya: "Hai Allah! Tambahi olehmu

Dan kedua belas memberi salam yang pertama. Maka adalah lafaz salam itu السلام عليك ورحمة الله ertinya sejahtera atas kamu maka salam yang kedua itu sunat juga. Dan ketiga belas tertib yaitu /A55/ periringan¹⁴²³ segala rukun yang tersebut itu.

[Bahagian-bahagian rukun sembahyang]

Bermula segala rukun sembahyang itu sama hanya terbahagi ia kepada tiga bahagi. Pertama rukun *qalbi* namanya yaitu barang yang diingatkan dengan hati yaitu niat.

Dan kedua rukun *qauli* namanya yaitu barang yang disebutkan akan dia dengan lidah yaitu seperti takbiratul ihram dan *fatiha* dan tahiyyat yang kemudian.

Fath al-Wahhab bi Sharh Minhaj al-Talibin, 43-44. Muhammad al-Khatib al-Sharbinī, Mughnī al-Muhtāj ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj, 168.
Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, Minhāj al-Talibin Wa 'Umdat al-Muftīn, 100-101. Ibn Hajar al-Haytamī, Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj, 206-207. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, Fath al-Wahhab bi Sharh Minhāj al-Talibin, 44. Muhammad al-Khatib al-Sharbinī, Mughnī al-Muhtāj ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj, 171.
Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, Minhāj al-Talibin Wa 'Umdat al-Muftīn, 101. Ibn Hajar al-Haytamī, Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj, 209. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, Fath al-Wahhab bi Sharh Minhāj al-Talibin, h.172.
Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, Minhāj al-Talibin Wa 'Umdat al-Muftīn, 101-102. Ibn Hajar al-Haytamī, Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj, 206-207. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, Fath al-Wahhab bi Sharh Minhāj al-Talibin, 45-46. Muhammad al-Khatib al-Sharbinī, Mughnī al-Muhtāj ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj, 173.
Beriringan. Dalam teks ditulis كفر اور بون.

Dan mengucap selawat akan nabi di dalam tahiyyat yang kemudian dan salam yang pertama.

Dan ketiga rukun *fī lī* namanya yaitu barang yang diperbuat dengan tubuh yaitu seperti berdiri dan rukuk dan iktidal dan sujud dan duduk antara dua sujud dan duduk tahiyyat yang kemudian.

Maka jika tertinggal salah suatu daripada segala rukun yang tiga belas itu, nescaya tiada /B93/ lah sah¹⁴²⁴ sembahyangnya sama ditinggalnya itu dengan lupanya¹⁴²⁵ atau dengan disahajanya.

[Pembahagian perkara-perkara sunat dalam sembahyang]

Bermula segala sunat di dalam sembahyang itu dua bahagi. **Pertama** sunat *ab'ād* namanya yaitu dulapan perkara. Pertama membaca qunut, **dan kedua** berdiri tatkala membaca dia, **dan ketiga** mengucap selawat atas nabi s.a.w. kemudian daripada qunut. **Dan keempat** mengucap selawat atas segala keluarga nabi pada kesudahan yaitu membaca dia, **وَصَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ**¹⁴²⁶. **Dan kelima** tahiyyat¹⁴²⁷ yang pertama, **dan keenam** duduk tatkala tahiyyat [yang pertama]¹⁴²⁸. **Dan ketujuh** megucap selawat atas nabi di dalam tahiyyat yang pertama yaitu membaca **اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ**. **Dan kedulapan**

¹⁴²⁴ Tiada pada B

¹⁴²⁵ Pada B: [lupa]

¹⁴²⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 110. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 241. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 53. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbiī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 174.

¹⁴²⁷ Pada B: [membaca tahiyyat]

¹⁴²⁸ Pada B: [awal]

mengucap selawat atas segala [keluarganya]¹⁴²⁹ di dalam tahiyyat yang kemudian yaitu membaca **وَعَلَى أَلِّ مُحَمَّدٍ**¹⁴³⁰

Bermula apabila tertinggal¹⁴³¹ salah suatu daripada segala sunat *ab'ād* yang dulapan itu maka sunat sujud sahwī dua kali sujud sama¹⁴³² ditinggalkannya itu dengan disahaja atau dengan lupa¹⁴³³. Maka adalah tempat /B94/ sujud sahwī¹⁴³⁴ itu kemudian daripada sudah membaca tahiyyat dahulu daripada memberi salam¹⁴³⁵.

Dan adalah baca¹⁴³⁶ di dalam sujud itu jika ditinggalkannya¹⁴³⁷ akan salah suatu daripada segala sunat *ab'ād* yang dulapan itu dengan lupanya **سُبْحَانَ مَنْ لَا قُنُمْ وَلَا**¹⁴³⁸

¹⁴³⁸ سُبْحَانَ مَنْ لَا قُنُمْ وَلَا. Ertinya: "Ku sucikan dengan sempurna suci akan tuhan tiada /A56/ tidur dan tiada lupa". Maka tatkala sudah sujud dua kali maka lalu ia memberi salam.

Dan kedua sunat *hai'ah* namanya bermula segala sunat¹⁴³⁹ itu lima belas perkara:

Pertama mengangkatkan kedua¹⁴⁴⁰ tangan tatkala takbiratul ihram dan tatkala akan rukuk [dan tatkala bangkit daripada rukuk]¹⁴⁴¹ pada hal berbetulan kedua tangannya itu dengan kedua bahunya, dan tatkala bangkit daripada tahiyyat yang pertama.

¹⁴²⁹ Pada B: [keluarga nabi]

¹⁴³⁰ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 110. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 241. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 53. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 175.

¹⁴³¹ Pada B: [ditinggalkan]

¹⁴³² Pada B: [sama ada]

¹⁴³³ Pada B: [lupanya]

¹⁴³⁴ Tiada pada B

¹⁴³⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 112. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 252. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 55.

¹⁴³⁶ Pada B: [dibaca]

¹⁴³⁷ Pada B: [ditinggalkan]

¹⁴³⁸ Sebahagian fuqaha dalam Mazhab al-Shafie berpandangan sunat membaca .... Imam al-Zarkasyī berpandangan bacaan tersebut menjadi sunat sekiranya seseorang itu meninggalkan sunat *ab'ād* dengan tidak sengaja. Sekiranya ditinggalkan dengan sengaja, maka istighfar lebih sesuai dibaca ketika sujud sahwī. Lihat Shamsuddin Muhammed bin Shihābuddin al-Ramlī, 1993, *Nihāyah al-Muhtāj Ilā Sharh al-Minhāj* (Mekkah: Maktabah Dār al-Bāz), 1: 124.

¹⁴³⁹ Pada B: [sunat haiah]

Dan **kedua** menghantarkan tapak tangan kanannya di atas belakang tangan kirinya [tatkala berdiri itu]¹⁴⁴².

Dan **ketiga** membaca *wajjahtu* hingga akhirnya¹⁴⁴³, dan **keempat** membaca *a'ūdhubillāhi* samahanya.

Dan **kelima** menyaringkan bacanya pada tempat /B95/ yang nyaring dan mempelahankannya¹⁴⁴⁴ bacanya¹⁴⁴⁵ pada tempat yang¹⁴⁴⁶ perlahan, dan **keenam** mengata *āmīn* kemudian daripada *fātiḥah* dirinya [dan kemudian daripada *fātiḥah*]¹⁴⁴⁷ imamnya pada halnya nyaring.

Dan **ketujuh** membaca surah kemudian daripada *fātiḥah*, dan **kedelapan** takbir takkala turun kepada rukuk dan takkala bangkit daripada sujud.

Dan **kesembilan** membaca سَمِعَ اللَّهُ لِقَنْ حَمْدَه and dibaca¹⁴⁴⁸ takkala berdiri betul رَبِّنَا لَكَ and **kesepuluh** membaca tasbih **الْحَمْدُ لِلَّهِ مَالُ السَّمَاوَاتِ وَمَالُ الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَ مَا شَتَّتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدَ** [di dalam rukuk yaitu dibacanya]¹⁴⁴⁹ سُبْحَانَ رَبِّ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ tiga kali.

Dan **kesebelas** membaca tasbih di dalam sujud yaitu سُبْحَانَ رَبِّ الْأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ and **kedua belas** menghantarkan kedua tangannya ke¹⁴⁵⁰ atas [dua lututnya]¹⁴⁵¹.

Dan mengegarkan¹⁴⁵² segala jari yang kanan pada ketika membaca tahiyyat melainkan

¹⁴⁴⁰ Tiada pada B

¹⁴⁴¹ Tiada pada B. Naskhah A lebih tepat.

¹⁴⁴² Tiada pada B

¹⁴⁴³ Pada B: [kesudahannya]

¹⁴⁴⁴ memperlahangkan

¹⁴⁴⁵ Pada B: [baca]

¹⁴⁴⁶ Tiada pada B

¹⁴⁴⁷ Tiada pada B. Kemungkinan besar penyalin naskhah B tertinggal beberapa perkataan daripada ayat yang asal.

¹⁴⁴⁸ Pada B: [dibacanya]

¹⁴⁴⁹ Pada B: [tatkala dalam rukuk itu]

¹⁴⁵⁰ Tiada pada B

¹⁴⁵¹ Pada B: [dua lututnya pada ketika duduk antara dua sujud]

¹⁴⁵² Menggenggamkan. Dalam teks ditulis مفهوم.

telunjuknya, maka dihancurkannya akan dia maka didirikannya¹⁴⁵³ tatkala mengata ﷺ

وَمَاكَةَ الْمَدِينَةِ /B96/ yang¹⁴⁵⁴ demikian itu mengisyaratkan¹⁴⁵⁵ pada¹⁴⁵⁶ mengesakan Allah Taala.

[Dan ketiga belas duduk *tawāruk* yaitu duduk mengeluarkan kaki kirinya pada pihak kanannya dalam tahiyyat yang akhir dan keempat belas duduk *iftirāsy* pada sekalian duduk yaitu duduk di atas dua kakinya]¹⁴⁵⁷, dan kelima belas memberi salam yang kedua kali.

Maka jika tertinggal salah suatu daripada segala sunat *haia'h*¹⁴⁵⁸ yang lima belas itu tiada disunatkan sujud sahwī.

[Jumlah rukun dalam sembahyang fardu]

Bermula jumlah segala rukun yang di dalam sembahyang yang empat rakaat itu lima puluh lima dan jumlah segala rukun [sembahyang yang tiga]¹⁴⁵⁹ /A57/ rakaat¹⁴⁶⁰ itu empat puluh tiga dengan tertibnya. [Dan pada sembahyang yang dua rakaat itu tiga puluh asas dengan tertibnya]¹⁴⁶¹.

Maka jumlah segala rukun sembahyang [yang lima waktu]¹⁴⁶² pada sehari semalam itu dua ratus tiga puluh sembilan.

¹⁴⁵³ Pada B: [didirikan]

¹⁴⁵⁴ Tiada pada B

¹⁴⁵⁵ Pada B: [isyarat]

¹⁴⁵⁶ Pada B: kepada

¹⁴⁵⁷ Pada B: [Dan ketiga belas duduk *iftirāsy* pada sekalian duduk yaitu duduk di atas kaki kiri dan keempat belas duduk *tawāruk* iaitu duduk mengeluarkan kaki kiri kepada pihak kanan di dalam tahiyyat akhir]. Dalam perenggan ini, perbezaan yang berlaku ialah dari segi struktur ayat sahaja. Maksud ayat tidak berubah.

¹⁴⁵⁸ Tiada pada B

¹⁴⁵⁹ Pada B: [di dalam sembahyang maghrib]

¹⁴⁶⁰ Tiada pada B

¹⁴⁶¹ Tiada pada B. Naskhah A lebih lengkap.

¹⁴⁶² Pada B: [lima waktu itu semoga diketepikan]

[Perbezaan di antara lelaki dan perempuan ketika mendirikan sembahyang]

Bermula adalah perempuan itu¹⁴⁶³ di dalam sembahyang itu menyalahi ia akan laki-laki pada lima perkara, yaitu¹⁴⁶⁴ adalah laki-laki itu merenggangkan dua sikunya daripada dua lambungnya¹⁴⁶⁵, dan merenggangkan perutnya daripada dua pehanya di dalam rukuknya dan¹⁴⁶⁶ sujudnya. /B97/ Dan menyaringkan baca pada tempat yang nyaring dan apabila mengingatkan ia akan imamnya daripada lupa atau salah bacanya maka mengucap سُبْحَانَ اللَّهِ dengan menyahaja akan zikir.

Dan aurat laki-laki itu barang antara pusatnya¹⁴⁶⁷ dan lututnya, adapun¹⁴⁶⁸ perempuan itu di dalam rukuknya dan sujudnya itu dipertemukan dua sikunya dengan dua lambungnya dan dipertemukan perutnya dengan dua¹⁴⁶⁹ pehanya, dan memperlahangkan suaranya [pada tempat yang nyaring]¹⁴⁷⁰ apabila sembahyang ia di hadapan laki-laki [yang halat]¹⁴⁷¹.

Dan apabila mengingatkan ia akan imamnya lupa atau tersalah bacanya, maka menepuk ia dengan perut tangannya yang kanannya¹⁴⁷² di atas belakang tangannya yang¹⁴⁷³ kiri. Dan adalah aurat perempuan itu sekalian tubuhnya melainkan mukanya dan kedua¹⁴⁷⁴ tapak tangannya.

[Perkara-perkara yang membatalkan sembahyang]

Bermula segala yang membinasakan sembahyang itu sebelas perkara:

¹⁴⁶³ Tiada pada B

¹⁴⁶⁴ Pada B: [pertama itu]

¹⁴⁶⁵ Bahagian rusuk, sisi atau samping badan. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 1511. R.O. Winstedt, *Kamus Bahasa Melayu*, 174. William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 305.

¹⁴⁶⁶ Pada B: [di dalam]

¹⁴⁶⁷ Pada B: [pusat]

¹⁴⁶⁸ Pada B: [maka adapun]

¹⁴⁶⁹ Pada B: [kedua]

¹⁴⁷⁰ Tiada pada B, Naskhah A lebih lengkap.

¹⁴⁷¹ Tiada pada B

¹⁴⁷² Pada B: [kanan]

¹⁴⁷³ Tiada pada B

¹⁴⁷⁴ Tiada pada B

Pertama berkata-kata dengan¹⁴⁷⁵ disahaja¹⁴⁷⁶ dua huruf seperti katanya. Ertinya berdirilah /B98/ engkau atau dengan suatu huruf seperti katanya ^{وَ} ertinya peliharakan olehmu. Dan demikian lagi membatalkan sembahyang karena¹⁴⁷⁷ berdehem-dehem atau tertawa-tawa atau mengibas-ngibas dengan mulut atau mengerang-ngerang mengaduhngaduh jika nyata daripada sekaliannya itu dua huruf, atau menangis jikalau karena takut akan Allah Taala sekalipun. Dan dimaafkan berdehem-dehem¹⁴⁷⁸ karena [batuk atau sukar]¹⁴⁷⁹ membaca *fatiḥah* atau tahiyyat yang kemudian, dan selawat akan¹⁴⁸⁰ nabi dan salam yang pertama dari karena sekaliannya¹⁴⁸¹ wajib mengenakan bacanya¹⁴⁸²,¹⁴⁸³

Dan kedua mengerjakan perbuatan banyak¹⁴⁸⁴ jikalau dengan lupa sekalipun maka adalah banyak dan sedikit itu¹⁴⁸⁵ kembali kepada adat. Maka dua langkah atau dua kali memalu itu /A58/ dibilangkan sedikit dan [tiga langkah]¹⁴⁸⁶ berturut-turut itu dibilangkan banyak atau sekali yang sangat panjang yaitu melompat. Tetapi tiada membatalkan sembahyang berbuat perbuatan yang sedikit yang tiada memberi kanji¹⁴⁸⁷ yaitu seperti dua langkah [atau menggaru karena]¹⁴⁸⁸ ga /B99/ tal atau berbaiki kain dengan bersegera.¹⁴⁸⁹

¹⁴⁷⁵ Tiada pada B

¹⁴⁷⁶ Pada B: [disahaja dengan]

¹⁴⁷⁷ Tiada pada B

¹⁴⁷⁸ Pada B: [berdehem]

¹⁴⁷⁹ Pada B: [batuk atasnya atau kerana sukar]

¹⁴⁸⁰ Tiada pada B

¹⁴⁸¹ Tiada pada B

¹⁴⁸² Pada B: [baca sekeliannya itu]

¹⁴⁸³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 107-108, Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 228-230. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 50. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 194.

¹⁴⁸⁴ Pada B: [yang banyak]

¹⁴⁸⁵ Tiada pada B

¹⁴⁸⁶ Pada B: [tiga kali melangkah]

¹⁴⁸⁷ Dalam teks ditulis "جـ". Pada B: [keji]

¹⁴⁸⁸ Pada B: [menggaru-garu]

¹⁴⁸⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 108, Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 232-234. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 51.

Dan demikian lagi membatalkan¹⁴⁹⁰ sembahyang dengan menyahaja menambah rukun *fi'lī* seperti rukuk dua kali atau sujud tiga kali atau melamakan iktidal atau melamakan duduk antara dua sujud lebih daripada adatnya.¹⁴⁹¹

Dan **ketiga** makan atau minum yang banyak jikalau¹⁴⁹² digagahi orang, atau bebal ia akan haram¹⁴⁹³ sekalipun tetapi dimaafkan makan atau minum yang sedikit dengan lupa akan dirinya di dalam sembahyang, atau bebal akan haramnya karena baharu masuk Islam atau jauh negerinya daripada ulama¹⁴⁹⁴. Dan demikian lagi membatalkan sembahyang sebab menelan air liur yang bercampur dengan sesuatu.¹⁴⁹⁵

Dan **keempat** mengerjakan rukun *qaulī* yaitu seperti *fātiḥah* atau rukun *fi'lī* yaitu seperti iktidal serta syak ia akan sah niat takbiratul ihram. Maka syak ia adakah aku berniat yang sempurna atau tiada¹⁴⁹⁶ atau berniat zuhurkah atau asarkah maka tatkala itu belum lagi hilang syaknya¹⁴⁹⁷ daripada permulaan hingga kesudahannya. /B100/ Maka batallah sembahyangnya.

Dan **kelima** meniatkan [keluar daripada]¹⁴⁹⁸ sembahyang, maka membatalkan¹⁴⁹⁹ sembahyang dengan dia. Dan **keenam** *meta'liqan* memutuskan sembahyang dengan sesuatu yaitu seperti diingatkan¹⁵⁰⁰ di dalam hatinya jikalau aku tarubang¹⁵⁰¹ nescaya ku

¹⁴⁹⁰ Tiada pada B

¹⁴⁹¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 108. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 232. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 51. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj II* Ma'rifah Ma'āni Al-Jāz al-Minhāj, 195.

¹⁴⁹² Pada B: [Jikalau dengan]

¹⁴⁹³ Pada D: [haramnya]

¹⁴⁹⁴ Pada B: [orang alim]

¹⁴⁹⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 108-109. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 234-235. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 51.

¹⁴⁹⁶ Pada B: [setengahnya]

¹⁴⁹⁷ Pada B: [syak]

¹⁴⁹⁸ Pada B: [memutuskan]. Perbezaan di antara dua naskhah ini hanya dari segi penggunaan perkataan.

¹⁴⁹⁹ Maksud ayat masih tidak berubah.

¹⁵⁰⁰ Pada B: [batallah]

¹⁵⁰¹ Pada B: [diingatkannya]

¹⁵⁰² Terbang. Dalam teks ditulis عَزَفَ

batalkan sembahyang. Maka tatkala itu batallah sembahyang karena tiada putus niatnya akan sembahyang.

Dan ketujuh hilang air sembahyang dahulu daripada salam yang pertama. Maka jika hilang air sembahyang kemudian daripada salam yang pertama, maka janganlah ia memberi salam ke kiri lagi. Maka jika ia memberi salam ke kiri kemudian daripada hilang air sembahyang itu nescaya batallah sembahyangnya.

Dan kedulapan kedatangan najis yang tiada dimaafkan daripadanya pada kainnya¹⁵⁰² atau pada tubuhnya¹⁵⁰³ atau tempatnya¹⁵⁰⁴ berdiri.

Dan kesembilan terbuka au /B101/ rat tetapi jika ditutup angin akan kain orang yang sembahyang itu, maka terbuka /A59/ auratnya, maka segera ia menutup akan dia. Maka tiadalah batal sembahyangnya¹⁵⁰⁵.

Dan kesepuluh membalikkan¹⁵⁰⁶ kiblat jika¹⁵⁰⁷ dengan setengah dada sekalipun¹⁵⁰⁸, maka batallah sembahyangnya¹⁵⁰⁹ dengan dia. **Dan kesebelas** murtad yaitu mengiktikadkan seperti iktikad kafir seperti¹⁵¹⁰ diiktikadkannya bahawasanya yang menjadikan segala alam ini dua atau diiktikadkannya bahawa¹⁵¹¹ Allah Taala itu beranak, atau barang sebagainya daripada segala iktikad yang menjadikan kafir.

Wallāhu 'lam.

¹⁵⁰² Pada B: [pada pakaianya]

¹⁵⁰³ Pada B: [tempatnya duduk]

¹⁵⁰⁴ Pada B: [pada tempat]

¹⁵⁰⁵ Pada B: [sembahyang]

¹⁵⁰⁶ Pada B: [membelakang]

¹⁵⁰⁷ Pada B: [dengan dada jikalau]

¹⁵⁰⁸ Pada B: [sekalipun yang berpaling daripadanya]

¹⁵⁰⁹ Pada B: [tiada pada B]

¹⁵¹⁰ Pada B: [iaitu seperti]

¹⁵¹¹ Pada B: [bahawasanya]

[Syarat-syarat sah mengikut imam]

[Syarat-syarat bagi imam]

Ini bab pada menyatakan segala syarat mengikut imam. **Bermula** tiada sah mengikut imam yang pada iktikad maknum batal sembahyangnya seperti¹⁵¹² tiada berair sembahyang atau dengan kena najis yang dapat dilihat oleh maknum akan dia, atau barang sebagainya.¹⁵¹³

Dan tiada harus orang yang tahu membaca *fatiḥah* dengan sempurna sebutnya itu mengikut akan orang yang /B102/ tiada kena baca *fatiḥah* jikalau suatu huruf sekalipun seperti [orang yang]¹⁵¹⁴ gagap, yang mengidghamkan pada bukan tempatnya. Dan telor¹⁵¹⁵ yaitu orang yang menukarkan suatu dengan huruf yang lain, seperti menukarkan *ra* itu akan *ghin* pada *غَيْرِ الْمُعْتَوِّبِ* atau barang sebagainya¹⁵¹⁶.

Maka jika dapat lagi padanya berlajar¹⁵¹⁷, maka tiada mau ia belajar. Maka tiadalah sah sembahyangnya maka jika sudah ia berlajar dengan beberapa kali, maka tiada¹⁵¹⁸ dapat kena bacanya, maka sah sembahyangnya itu. Maka haruslah¹⁵¹⁹ mengikut sama

¹⁵¹² Pada B: [dengan]

¹⁵¹³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn* 120. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 285-288. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 62. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 229.

¹⁵¹⁴ Tiada pada B

¹⁵¹⁵ Pada B: [tiada]. Telor bermaksud tidak dapat mengucapkan kata-kata dengan sebutan yang betul atau pelat. *Kamus Dewan*, 2005, 1637.

¹⁵¹⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn* *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 120. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 287-288. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 62.

¹⁵¹⁷ Belajar. Pada teks ditulis *وَلَا يَعْلَمُ*.

¹⁵¹⁸ Pada B: [tiada juga]

¹⁵¹⁹ Pada B: [harus]

sebagainya seperti orang gagap berimamkan orang gagap, [dan orang perempuan atau khunsa yaitu orang ada zakarnya dan farajnya]¹⁵²⁰ ¹⁵²¹

[Syarat-syarat bagi makmum]

Bermula sah sembahyang [berjemaah erti sembahyang]¹⁵²² berimam itu tujuh syarat : **Pertama**¹⁵²³ jangan ada makmum itu berdiri lampau¹⁵²⁴ punggungnya pada orang yang sembahyang seraya duduk. Dan jika menyamai makmum itu akan imamnya dengan tumitnya, maka yaitu makruh juga lagi tiada diperoleh pahala sembahyang berjemaah.¹⁵²⁵

Dan kedua syarat¹⁵²⁶ hendaklah makmum itu mengetahui ia¹⁵²⁷ akan perintah sembahyang imamnya dengan dilihatnya atau didengarnya suara imamnya atau suara *mubalighnya*. **Dan ketiga syarat** bahawa hendaklah berhimpun imam dan makmum itu pada suatu tempat juga, seperti adalah imam dan makmum itu dalam suatu masjid atau dalam /A60/ suatu rumah, atau dalam suatu padang keduanya.¹⁵²⁸

Dan keempat syarat hendaklah makmum itu berniat akan mengikut imamnya atau berjemaah, atau makmum itu berniat¹⁵²⁹ di dalam takbiratul ihram, yakni¹⁵³⁰ tatkala

¹⁵²⁰ Pada B: [dan orang telor berimamkan orang telor dan tiada harus lagi berimamkan perempuan atau khunsa iaitu orang yang ada zakar dan ada farajnya]. Sebahagian perkataan gugur dalam naskhah A. Tekst dalam naskhah B lebih lengkap.

¹⁵²¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 108-109. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 234-235. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 62.

¹⁵²² Tiada pada B

¹⁵²³ Pada B: [Pertama syarat]

¹⁵²⁴ Pada B: [berdiri lampau daripada imamnya dengan tumitnya atau lampau]. Beberapa perkataan gugur daripada teks dalam naskhah A. Naskhah B lebih lengkap.

¹⁵²⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 121. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 293. Abu Yahya Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 64. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 245.

¹⁵²⁶ Pada B: [Dan kedua syarat bahawa]

¹⁵²⁷ Tiada pada B

¹⁵²⁸ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 121-122. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 294-295. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 64. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 247.

¹⁵²⁹ Tiada pada B

mengata **الله أكْبَر** maka diingatkan¹⁵³¹ ku sembahyangkan fardu zuhur, pada hal aku [mengikut imam]¹⁵³² atau berjemaah¹⁵³³. Ertinya berhimpun atau [ada ingatkan]¹⁵³⁴ /B104/ tatkala mengata **أَصْلَى فَرْضَ الظُّهُرِ مُقْتَدِيًا** itu **الله أكْبَر** atau jemaah lainnya daripada segala sembahyang samahanya.

[Maka adalah]¹⁵³⁵ kesempurnaan yang diingatkannya di dalam takbiratul ihram: Kusembahyangkan fardu zuhur empat [rakaat tunai, padahal aku mengikut imam karena Allah Taala. Maka jika mengikut]¹⁵³⁶ maknum itu akan imamnya dengan tiada berniat mengikut dia di dalam takbiratul ihram, nescaya tiadalah sah sembahyangnya.¹⁵³⁷

Dan kelima syarat hendaklah muafakat perintah sembahyang imam dan maknum pada sekalian perbuatan [sembahyangnya]¹⁵³⁸. [Maka jika bersalahan keduanya seperti sembahyang fardu dengan sembahyang gerhana, atau sembahyang jenazah yakni sembahyang mayat]¹⁵³⁹, maka tiadalah sah mengikut dia dari karena sembahyang gerhana [itu dua kali rukuk dalam suatu]¹⁵⁴⁰ rakaat dan sembahyang jenazah itu tiada rukuk dan sujud.¹⁵⁴¹

¹⁵³⁰ Tiada pada B

¹⁵³¹ Pada B: [diingatkan dalam hatinya]

¹⁵³² Pada B: [maknum]

¹⁵³³ Pada B: [jemaah]

¹⁵³⁴ Pada B: [diingatkannya]

¹⁵³⁵ Pada B: [Maka adalah mengikut imam]

¹⁵³⁶ Tiada pada B

Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 124. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 301. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 66-67. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 252.

¹⁵³⁷ Pada B: [sembahyang mayat]

¹⁵³⁸ Tiada pada B. Naskhah A lebih lengkap.

¹⁵³⁹ Tiada pada B. Naskhah A lebih lengkap.

Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 124. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 304. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 67. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 257.

Maka harus mengikut makmum yang sembahyang fardu di belakang imam yang sembahyang tasbih, dan sah sembahyang zuhur di belakang [imam yang]¹⁵⁴² sembahyang asar dan maghrib [dan isyak]¹⁵⁴³ dan subuh dan sembahyang qadā di belakang imam yang sembahyang *adā'*¹⁵⁴⁴ dan baliknya¹⁵⁴⁵.

Dan keenam [syarat hendaklah muafakat makmum itu dengan imamnya, dan]¹⁵⁴⁶ jangan ia¹⁵⁴⁷ bersalahkan ia pada sunat yang dikerjakan oleh imamnya, atau ditinggalkan oleh¹⁵⁴⁸ imamnya, /B105/ seperti sujud tilawah al-Quran.

Maka jika dikerjakan oleh imamnya¹⁵⁴⁹ atau sebaliknya atau ditinggalkan imam akan tahiyyat awal, maka dikerjakan oleh¹⁵⁵⁰ makmum, maka batal sembahyangnya¹⁵⁵¹ itu jika diketahuinya akan haramnya lagi dengan disahajanya. Tetapi jika dikerjakan imam akan¹⁵⁵² tahiyyat awal maka berdirilah makmum¹⁵⁵³ dengan lupanya, maka wajiblah ia kembali. Maka jika tiada ia kembali, maka batallah sembahyangnya itu.¹⁵⁵⁴

Dan ketujuh syarat /A61/ hendaklah makmum itu mengikut akan imamnya, yaitu membawak takbiratul ihram kemudian daripada takbiratul ihram imamnya¹⁵⁵⁵,¹⁵⁵⁶

[Maka jika menyamai makmum itu akan imamnya dengan takbiratul ihram]¹⁵⁵⁷, maka batallah sembahyangnya [dan demikian lagi membatalkan sembahyang]¹⁵⁵⁸ jika disahaja

¹⁵⁴² Tiada pada B. Naskhah A lebih lengkap.

¹⁵⁴³ Tiada pada B

¹⁵⁴⁴ Pada B; [*adā'* yakni tunai]

¹⁵⁴⁵ Sebaliknya,

¹⁵⁴⁶ Tiada pada B. Naskah A lebih lengkap.

¹⁵⁴⁷ Tiada pada B

¹⁵⁴⁸ Tiada pada B

¹⁵⁴⁹ Pada B; [ma'mūm]

¹⁵⁵⁰ Tiada pada B

¹⁵⁵¹ Pada B; [sembahyang]

¹⁵⁵² Tiada pada B

¹⁵⁵³ Pada B; [ma'mum itu]

¹⁵⁵⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yāḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 121-122. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 294-295. Abū Yāḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 68.

¹⁵⁵⁵ Tiada pada B

¹⁵⁵⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yāḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 124-125. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 306. Abū Yāḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 67. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 255.

mendahului akan imamnya dengan¹⁵⁵⁹ dua rukun *fi'lī* jika rukun yang pendek sekalipun, upamanya¹⁵⁶⁰ rukuk makmum dahulu daripada imamnya.

Maka apabila dikehendaki imam akan rukuk, bangkitlah¹⁵⁶¹ ia lalu¹⁵⁶² sujud atau terkemudian ia daripada imamnya dengan dua rukun yang pendek sekalipun. Upamanya imam itu rukuk dan iktikad dan tunduk¹⁵⁶³ /B106/ sujud, maka makmum itu lagi berdiri atau sujud [yang kedua]¹⁵⁶⁴.

[Pada hal ia lagi berdiri]¹⁵⁶⁵ membaca *fatiḥah* atau imam¹⁵⁶⁶ itu tunduk akan rukuk, maka makmum itu lagi duduk antara dua sujud dengan tiada uzur. Maka batallah sembahyangnya itu tetapi jika dikerjakan¹⁵⁶⁷ makmum akan segala perbuatannya itu bersama-sama dengan imamnya atau ia mendahulu imamnya atau mengemudiankan dengan suatu rukun *fi'lī*, maka yaitu tiada¹⁵⁶⁸ membatalkan sembahyangnya.¹⁵⁶⁹

[Bab Perkara-perkara sunat dan makruh Dalam Sembahyang]

[Beberapa lagi perkara sunat dalam sembahyang]

Dan beberapa lagi sunat [di dalam]¹⁵⁷⁰ sembahyangnya yang lain daripada sunat *hai'ah* yang tersebut itu, yaitu seperti menyebut lafadz takbir dengan lidah dahulu sedikit daripada takbiratul ihram yaitu أصلٌ فرضَ الظُّهُرَ أَرْبَعَ رَكْعَاتٍ أَدَاءَ اللَّهُ تَعَالَى dan lainnya,

¹⁵⁵⁷ Tiada pada B. Naskhah A lebih lengkap.

¹⁵⁵⁸ Tiada pada B. Sebahagian ayat dalam teks naskhah B gugur, naskhah A lebih lengkap.

¹⁵⁵⁹ Tiada pada B

¹⁵⁶⁰ Umpamanya,

¹⁵⁶¹ Pada B: [maka bangkit]

¹⁵⁶² Pada B: [daripada]

¹⁵⁶³ Pada B: [tidak akan]

¹⁵⁶⁴ Pada B: [maka pada sujud yang kedua]

¹⁵⁶⁵ Pada B: [serta ia berdiri lagi]

¹⁵⁶⁶ Pada B: [ada imam lagi]

¹⁵⁶⁷ Pada B: [mengerjakan]

¹⁵⁶⁸ Tiada pada B

¹⁵⁶⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 125. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhāj*, 306-307. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 67. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtaj Ilā Ma'rīfah Ma'anī Alfaż al-Minhāj*, 256.

¹⁵⁷⁰ Tiada pada B

supaya sebut lidah itu menolong hati yakni supaya mudahlah ingat hati itu akan barang yang disebut oleh lidah itu.

Dan sunat menghadirkan niat itu dengan hati daripada permulaan sembahyang datang kepada kesuda /B107/ hannya, yakni hendaklah ditetapkan hati daripada berpaling kepada yang lain daripada pekerjaan sembahyang. Dan sunat menilik di dalam sembahyang itu kepada tempat sujud¹⁵⁷¹ jikalau orang buta atau¹⁵⁷² sembahyang di dalam kelam sekalipun.

Dan sunat menilik pada telunjuknya tatkala menyebut ﷺ dalam tahiyyat, dan sunat diam sedikit pada antara amin dan membaca surah. Dan sunat merenggangkan kedua sikunya daripada lambungnya dan merenggangkan perutnya /A62/ daripada lututnya pada ketika rukuknya dan sujudnya. Dan sunat menjarangkan dua kaki berdiri¹⁵⁷³ itu sekira-kira sebuah jengkal, dan **demikian lagi** antara kedua lututnya dan antara kedua pehanya.

Dan sunat duduk *istirāhah* sekira-kira lama duduk antara dua sujud, yaitu duduk yang kemudian daripada dua¹⁵⁷⁴ sujud akan bangkit kepada berdiri¹⁵⁷⁵. Dan sunat menekankan kedua tangan ke tempat sembahyang tatkala akan bangkit daripada sujud atau daripada duduk. /B108/ Dan sunat membaca doa barang yang dikehendakinya¹⁵⁷⁶ kemudian daripada tahiyyat yang akhir yaitu membaca اللَّهُمَّ اغْفِرْنِي مَا قَدَّمْتُ hingga

¹⁵⁷¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 104. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 214. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 47. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 258.

¹⁵⁷² Tiada pada B

¹⁵⁷³ Pada B:[tatkala berdiri]

¹⁵⁷⁴ Tiada pada B

¹⁵⁷⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 101. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 206. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 44. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 258..

¹⁵⁷⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 104. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 215-216. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 48.

kesudahannya dan lainnya. Dan sunat mendahuluikan kanan daripada kiri tatkala memberi salam, dan memulai salam itu menghadap¹⁵⁷⁷ kiblat serta memalingkan muka hingga kelihatan pipi serta meniatkan keluar daripada sembahyang.

Maka hendaklah meniatkan¹⁵⁷⁸ dengan salamnya itu memberi salam [akan segala]¹⁵⁷⁹ malaikat dan akan segala mukmin dan akan segala jin Islam yang pada¹⁵⁸⁰ pihak kanannya. Dan diniatkan oleh makmum dengan salamnya yang kedua itu menyahut salam imamnya jika ada imamnya¹⁵⁸¹ itu pada pihak kanannya¹⁵⁸². [Dan jika pada pihak kirinya]¹⁵⁸³, maka ia meniatkan¹⁵⁸⁴ yang demikian itu pada pertama salamnya. Dan jika ada imamnya itu berbetulan dengan dia, maka dipilihnya pada salah suatu daripada dua salamnya tu.

Dan demikian lagi imam pun meniatkan dengan salamnya yang pertama itu memberi salam akan makmum /B109/ yang pada pihak kanannya. Dan salāmnya yang kedua itu meniatkan menyahut salam makmumnya yang ada pada pihak kirinya. Dan lagi sunat bahawa¹⁵⁸⁵ hendaklah dalam sembahyang itu khusyuk, yakni menghadirkan hati di hadapan [tuhannya dan tetap anggotanya]¹⁵⁸⁶. [Dan lagi sunat bahawa]¹⁵⁸⁷ masuk dalam sembahyang itu dengan sukacita dan selesai hati daripada ingat akan sesuatu, lagi jangan larai ia dengan [pada masyghul]¹⁵⁸⁸ akan segala pekerjaan dunia.¹⁵⁸⁹

¹⁵⁷⁷ Pada B; [dengan mengadap]

¹⁵⁷⁸ Pada B; [ia meniatkan]

¹⁵⁷⁹ Tiada pada B

¹⁵⁸⁰ Pada B; [ada pada]

¹⁵⁸¹ Pada B; [makmum]

¹⁵⁸² Pada B; [kirinya]

¹⁵⁸³ Tiada pada B

¹⁵⁸⁴ Pada B; [menyebutkan]

¹⁵⁸⁵ Tiada pada B

¹⁵⁸⁶ Tiada pada B. Naskhah A lebih lengkap kerana terdapat beberapa perkataan yang gugur dalam naskhah B.

¹⁵⁸⁷ Tiada pada B. Naskhah A lebih lengkap kerana terdapat beberapa perkataan yang gugur dalam naskhah B.

¹⁵⁸⁸ Pada B; [bimbang]

¹⁵⁸⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 104. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 215. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 48. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 204..

[Sebab-sebab disunatkan sujud sahwī]

Bermula sunat membawak sujud *sahwī* pada orang yang sembahyang fardu atau sembahyang sunat itu karena salah suatu daripada empat sebab: **Pertama** sebab meninggalkan salah suatu daripada segala sunat *ab'ād* yang dulapan perkara, jikalau disahaja meninggal akan dia sekalipun.¹⁵⁹⁰

Kedua¹⁵⁹¹ **sebab** /A63/ mengerjakan sesuatu perbuatan dengan lupanya. Dan jika disahaja mengerjakan dia, nescaya batallah sembahyangnya yaitu seperti melebih rukun *fi'lī*, rukuk atau lainnya atau meluncutkan¹⁵⁹² rukun yang pendek /B110/ dengan lupanya iktidal¹⁵⁹³, atau duduk antara dua sujud atau berkata-kata sedikit dengan lupanya atau makan sedikit¹⁵⁹⁴ dengan lupanya¹⁵⁹⁵.

Ketiga¹⁵⁹⁶ **sebab** membaca rukun *qaulī* atau sunatnya pada bukan tempatnya dengan disahajanya atau dengan lupanya, yaitu seperti membaca *fatiḥah* atau setengahnya atau membaca suatu¹⁵⁹⁷ surah atau membaca¹⁵⁹⁸ qunut [di dalam]¹⁵⁹⁹ duduk, atau membaca tahiyyat dan membaca selawat akan nabi di dalam¹⁶⁰⁰ berdiri.¹⁶⁰¹

¹⁵⁹⁰ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 110. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 240. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 53. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 260.

¹⁵⁹¹ Pada B: [Dan kedua]

¹⁵⁹² Meluncutkan.

¹⁵⁹³ Pada B: [seperti iktidal]

¹⁵⁹⁴ Pada B: [yang sedikit]

¹⁵⁹⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 110. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 240-241. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 53. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 200..

¹⁵⁹⁶ Pada B: [Dan ketiga]

¹⁵⁹⁷ Tiada pada B

¹⁵⁹⁸ Tiada pada B

¹⁵⁹⁹ Pada B: [dalam]

¹⁶⁰⁰ Pada B: [dalam]

¹⁶⁰¹ Pada B: [dalam]

¹⁶⁰² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 110. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 240-241. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 53. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 205.

Keempat sebab syak ia pada meninggalkan suatu sunat *ab'ād* yang dulapan yang tersebut¹⁶⁰² itu seperti qunut dan tahiyyat awal sebab¹⁶⁰³ atau lainnya.¹⁶⁰⁴ Dan demikian lagi sunat membaca¹⁶⁰⁵ sujud sahwī sebab syak di dalam¹⁶⁰⁶ sembahyang yang *dihiitmālkan* pada lebihnya, upama seseorang mengerjakan sembahyang empat rakaat, maka syak ia di dalam¹⁶⁰⁷ sembahyangnya tiga rakaatkah sembahyangku ini atau empat rakaat, maka hendaklah ia membawak¹⁶⁰⁸ serakaat lagi, kemudian maka sujud sahwī jikalau¹⁶⁰⁹ hilang syaknya daripada¹⁶¹⁰ salam /B111/ sekalipun, bahawa sembahyangkan¹⁶¹¹ empat rakaat juar¹⁶¹²

Dan demikian lagi dan jikalau syak pada meninggalkan rukuk atau sujud sesuatu¹⁶¹³ rakaat, maka wajiblah ia membawak¹⁶¹⁴ [yang ditinggalkan]¹⁶¹⁵ itu, kemudian [maka ia sujud sahwī]¹⁶¹⁶. Maka adalah sujud sahwī itu dahulu daripada salam¹⁶¹⁷, maka adalah yang terlebih patut dibaca dalam sujud sahwī¹⁶¹⁸ itu yaitu سُبْحَانَ رَبِّنَا لَا يَنْعَمُ وَلَا يَسْتَهْوِي

ERTINYA: "Maha suci tuhan yang tiada tidur dan [tiada lupa]¹⁶¹⁹".

¹⁶⁰² Pada B: [telah tersebut]

¹⁶⁰³ Tiada pada B

¹⁶⁰⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 111. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 246-247. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 54.

¹⁶⁰⁵ Pada B: [membawa]

¹⁶⁰⁶ Pada B: [dalam]

¹⁶⁰⁷ Pada B: [dalam]

¹⁶⁰⁸ membawa

¹⁶⁰⁹ Pada B: [jika]

¹⁶¹⁰ Pada B: [dahulu daripada]. Teks dalam naskhah B lebih tepat dan jelas..

¹⁶¹¹ Pada B: [sembahyang]

¹⁶¹² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 111. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 247. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 54.

¹⁶¹³ Pada B: [atau]

¹⁶¹⁴ Pada B: [membawa]

¹⁶¹⁵ Pada B: [tinggal]

¹⁶¹⁶ Tiada pada B

¹⁶¹⁷ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 112. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 252. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 54. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 206.

¹⁶¹⁸ Tiada pada B

¹⁶¹⁹ Pada B: [lupa ia]

[Perkara-perkara makruh dalam sembahyang]

Bermula makruh berpaling di dalam¹⁶²⁰ sembahyang dengan muka ke kanan atau ke kiri dan makruh menghantarkan tangan pada¹⁶²¹ mulut melainkan karena hajat seperti menguap. Maka tatkala itu sunat menghantarkan pada mulut dari karena tatkala terbuka¹⁶²² mulut itu masuk syaitan [ke dalamnya]¹⁶²³.

Dan makruh berdiri sebelah kaki atau merapatkan keduanya¹⁶²⁴ atau mendahulukan sebelah¹⁶²⁵ kaki daripada sebelahnya. Dan makruh berbaiki rambut atau kain dengan sungguh-sungguh¹⁶²⁶, dan makruh berludah ke kanan atau kehadapan¹⁶²⁷, tetapi tiada makruh berludah di ba/B112/wah¹⁶²⁸ kaki atau pada pihak kiri atau pada kain¹⁶²⁹, melainkan haram berludah di dalam¹⁶³⁰ masjid. /A64/ Dan makruh menghantarkan tangan kanan atau kiri pada punggung dan makruh merendahkan kepala di dalam¹⁶³¹ rukuk [daripada belakang]¹⁶³². Dan makruh mengerjakan sembahyang serta sangat menahan *gaḍā* hajat besar atau¹⁶³³ kecil, atau menahan angin jika lancut¹⁶³⁴ waktu dan terkadang haram menahan yang demikian itu jika memberi mudarat.

Dan terkadang sunat atau wajib menyelesaikan dirinya daripada yang demikian itu jika luput sembahyang berjemaah¹⁶³⁵ sekalipun. Dan jika tiada dilancut waktu, maka

¹⁶²⁰ Pada B: [dalam]

¹⁶²¹ Pada B: [ke dalam]

¹⁶²² Pada B: [berbuka]

¹⁶²³ Pada B: [ke dalam mulut]

¹⁶²⁴ Pada B: [kedua kaki]

¹⁶²⁵ Tiada pada B

¹⁶²⁶ Pada B: [disungguh-sungguh]

¹⁶²⁷ Ke hadapan. Dalam teks ditulis كهندافن

¹⁶²⁸ Pada B: [bawah]

¹⁶²⁹ Pada B: [pihak kanan]

¹⁶³⁰ Pada B: [dalam]

¹⁶³¹ Pada B: [dalam]

¹⁶³² Pada B: [dalam]

¹⁶³³ Pada B: [daripada belakang atau meninggikan kepala daripada belakang]

¹⁶³⁴ Pada B: [dan]

¹⁶³⁵ Lanjut. Dalam teks ditulis لنجت

Pada B: [berimam]

wajib mengerjakan sembahyang serta¹⁶³⁶ yang demikian itu. Itupun¹⁶³⁷ jika tiada sangat memberi mudarat [pada menahan itu]¹⁶³⁸.

Dan demikian lagi makruh sembahyang seperti¹⁶³⁹ sangat ingin pada makanan yang hadir [pada hadapannya]¹⁶⁴⁰ jika lancut waktu tetapi jika picak¹⁶⁴¹ waktu, maka wajib mengerjakan sembahyang dengan segeranya.

Dan makruh menyamai imam¹⁶⁴² pada segala perbuatannya sembahyang /B113/ yang lain daripada takbiratul ihram [maka menyamai maknum itu akan imamnya pada takbiratul ihram]¹⁶⁴³, nescaya batallah sembahyangnya.

Dan makruh menyaringkan baca pada tempat yang perlahan dan memperlahankan baca pada tempat yang nyaring. Dan makruh membaca nyaring di belakang imam, dan makruh sembahyang jika [sangat mengantuk jika]¹⁶⁴⁴ lancut waktu lagi harus ia dengan *zannnya* akan jaga serta mendapat sembahyang dengan sempurnanya, maka harus ia tidur sedikit. Dan jika tiada demikian itu, maka haram ia tidur tatkala itu.

Dan¹⁶⁴⁵ makruh sembahyang memakai kain yang tertulis¹⁶⁴⁶ rupa atau barang sebagainya karena melalaikan hati daripada rupa tulisan itu, dan makruh sembahyang berbetulan dengan muka manusia karena melalaikan hati daripada takut dan merendahkan diri kepada Allah Taala daripada sebab memandang muka orang itu.

¹⁶³⁶ Tiada pada B

¹⁶³⁷ Tiada pada B

¹⁶³⁸ Pada B: [menahan dia]

¹⁶³⁹ Pada B: [serta]

¹⁶⁴⁰ Pada B: [yakni ada di hadapannya]

¹⁶⁴¹ Terhad. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 484.

¹⁶⁴² Tiada pada B

¹⁶⁴³ Tiada pada B

¹⁶⁴⁴ Tiada pada B. Naskhah A lebih lengkap kerana terdapat beberapa perkataan yang gugur pada naskhah B.

¹⁶⁴⁵ Tiada pada B

¹⁶⁴⁶ Pada B: [bertulis]

[Sembahyang dua hari raya]

Ini bab pada menyatakan sembahyang hari raya kedua, maka adalah sembahyang hari raya kedua itu sunat *mu'akkadah*, ertiinya sangat sunatnya atas tiap-tiap orang¹⁶⁴⁷ yang /B114/ akil baligh laki-laki dan perempuan. Maka adalah waktunya itu kemudian daripada terbit matahari hingga ghelincir¹⁶⁴⁸ matahari. Dan sunat menta 'khirkhan dia hingga¹⁶⁴⁹ sekira-kira segalah¹⁶⁵⁰ naiknya dan mengerjakan dia /A65/ itu dalam masjid, dan makruh mengerjakan dia pada padang melainkan karena picak masjid. Maka tatkala itu tiada makruh mengerjakan dia pada padang.¹⁶⁵¹

Dan sunat berjaga-jaga pada malam¹⁶⁵² hari raya kedua itu dengan berbuat ibadat kepada Allah Taala daripada sembahyang dan membaca Quran dan zikrullahi Taala dan sunat mandi pada kedua hari raya itu. Maka¹⁶⁵³ adalah waktunya pada tengah malam. Maka yang terlebih utama waktu mandi itu kemudian daripada fajar. Dan sunatnya¹⁶⁵⁴ itu memakai bau-bauan dan menghiaskan diri dengan memakai pakaian yang terlebih baik.¹⁶⁵⁵ Maka¹⁶⁵⁶ utamanya itu memakai pakaian yang putih, sama ada disunatkan berhiaskan diri itu pada segala /B115/ orang yang hendak pergi sembahyang atau tiada¹⁶⁵⁷, dan pada segala kanak-kanak yang sembahyang dan tiada¹⁶⁵⁸ sekalipun.

¹⁶⁴⁷ Pada B: [segala orang]

¹⁶⁴⁸ Gelincir. Dalam teks ditulis علیچر

¹⁶⁴⁹ Pada B: [hingga naik matahari]

¹⁶⁵⁰ Juga disebut sepenggalah. Ia bermaksud sepanjang atau setinggi galah. *Kamus Dewan*, 425.

¹⁶⁵¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 141. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 377. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 83. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 310.

¹⁶⁵² Tiada pada B

¹⁶⁵³ Tiada pada B

¹⁶⁵⁴ Pada B: [sunat]

¹⁶⁵⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 141. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 377. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 83. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 312.

¹⁶⁵⁶ Pada B: [Maka adalah yang]

¹⁶⁵⁷ Pada B: [tiada pergi sembahyang]

¹⁶⁵⁸ Pada B: [tiada sembahyang]

[Perkara-perkara sunat ketika mendirikan sembahyang dua hari raya]

Dan sunat pada segala perempuan yang tuha-tuha¹⁶⁵⁹ itu pergi sembahyang hari raya dengan memakai kain yang lotek¹⁶⁶⁰ dan jangan mereka itu memakai bau-baunya.

Dan hendaklah pada segala perempuan yang muda-muda itu menyembahyangkan di dalam rumah mereka itu. Dan harus bagi¹⁶⁶¹ mereka itu sembahyang berhimpun **dan sunat** segala¹⁶⁶² perempuan bagi¹⁶⁶³ yang tiada pergi sembahyang itu menghiaskan¹⁶⁶⁴ diri mereka itu karena menyatakan kesukaan dan karena memuliakan hari raya.

Dan sunat bagi imam segera pergi [دسوکن]¹⁶⁶⁵ sembahyang hari raya haji dan menta'khirkan sedikit daripada¹⁶⁶⁶ hari raya berbuka puasa **dan sunat** makan atau minum dahulu daripada pergi akan¹⁶⁶⁷ sembahyang hari raya¹⁶⁶⁸ puasa.¹⁶⁶⁹

Dan sunat pada hari raya haji itu jangan ia makan atau minum melainkan kemudian daripada sudah sembahyang, maka dimakannya daripada hati /B116/ korban atau kharma¹⁶⁷⁰ dengan *ka'sal*, **dan sunat** membaca gati¹⁶⁷¹ qamat الصلاة خامدة زحمة

Maka adalah sembahyang hari raya kedua itu dua rakaat jua. Maka adalah syaratnya¹⁶⁷² dan segala rukunnya¹⁶⁷³ seperti segala sembahyang yang lain jua, tetapi sunat kemudian

¹⁶⁵⁹ Pada B: [tuha]

¹⁶⁶⁰ Lembut. Lihat R.O. Winstedt, *Kamus Bahasa Melayu*, 116.

¹⁶⁶¹ Tiada pada B

¹⁶⁶² Pada B: [bagi segala]

¹⁶⁶³ Tiada pada B

¹⁶⁶⁴ Pada B: [menghias]

¹⁶⁶⁵ Perkataan ini tidak ditemui sebutan dan maksudnya di dalam kamus. Pada B: [akan]

¹⁶⁶⁶ Pada B: [pada]

¹⁶⁶⁷ Tiada pada B

¹⁶⁶⁸ Tiada pada B

¹⁶⁶⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 141. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 378. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 84. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 313..

¹⁶⁷⁰ Buah kurma.

¹⁶⁷¹ Ganti. Dalam teks ditulis *كثي*.

¹⁶⁷² Pada B: [segala syaratnya]

¹⁶⁷³ Pada B: [rukunnya itu]

daripada takbiratul ihram dan kemudian daripada membaca **وَجْهُكُ**¹⁶⁷⁴ itu takbir tujuh kali pada rakaat yang pertama, sama ada ia imam atau maknum atau yang¹⁶⁷⁵ sembahyang seorang serta dengan mengangkatkan kedua tangannya pada tiap-tiap takbir itu¹⁶⁷⁶.

Dan sunat¹⁶⁷⁷ /A66/ pada rakaat yang kedua¹⁶⁷⁸ lima kali dahulu daripada *fatiha* dan sunat membaca dengan perlahan-lahan pada antara tiap-tiap dua takbir itu **سُبْحَانَ اللَّهِ**

وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَا إِلَهَ أَكْبَرُ dan sunat bagi maknum itu muafakat imamnya pada segala takbir itu jikalau kurang sekalipun. Dan jangan segala maknum itu menurut imamnya [pada takbir]¹⁶⁷⁹ yang lebih dan jikalau ditinggalkan oleh imam akan takbir itu, maka janganlah maknum¹⁶⁸⁰ itu membawak dia.

Dan sunat mambaca surah **سَبْعَ اشْم** pada rakaat yang pertama dan /B117/ **هَلْ أَنْكَ**

حَدِيثُ الْعَائِشَةِ pada rakaat yang kedua]^{1681, 1682}.

¹⁶⁷⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 141. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 375. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 83. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 314.

¹⁶⁷⁵ Tiada pada B

¹⁶⁷⁶ Tiada pada B

¹⁶⁷⁷ Pada B; [sunat takbir]

¹⁶⁷⁸ Pada B; [kedua itu]

¹⁶⁷⁹ Tiada pada B. Naskhah A lebihjelas maksudnya.

¹⁶⁸⁰ Pada B; [segala maknum]

¹⁶⁸¹ Pada B; [pada rakaat yang kedua itu]

¹⁶⁸² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 141. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 378. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 84. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 311.

[Lafaz niat sembahyang dua hari raya]

Ini lafaz niat sembahyang hari raya /C1/ berbuka puasa¹⁶⁸³:

أَصْلَى سُنَّة عِيدِ الْفِطْرِ رَحْكَعْتَنِ اللَّهُ تَعَالَى اللَّهُ أَكْبَرُ . Ertinya: "Sahaja¹⁶⁸⁴ ku sembahyang¹⁶⁸⁵ hari raya¹⁶⁸⁶ berbuka puasa¹⁶⁸⁷

dua rakaat padahal¹⁶⁸⁸ menjadi imam¹⁶⁸⁹ karena Allah Taala. Atau katanya¹⁶⁹⁰: أَصْلَى سُنَّة مَأْمُونًا مَا سُنَّة اللَّهِ تَعَالَى إِمَامًا

مَأْمُونًا مَا سُنَّة عِيدِ الْفِطْرِ رَحْكَعْتَنِ إِمَامًا . Ertinya: "Ku sembahyangkan [hari raya]¹⁶⁹¹

[berbuka puasa]¹⁶⁹² padahal aku menjadi imam atau padahal aku maknum sunat karena Allah Taala".

Ini lafaz niat sembahyang hari raya haji

Ertinya: "Ku sembahyangkan sunat hari raya korban dua rakaat padahal aku menjadi¹⁶⁹³ imam atau aku¹⁶⁹⁴ maknum karena Allah Taala".

[Perkara-perkara sunat ketika sembahyang sunat dua hari raya]

Maka kemudian daripada sembahyang hari raya kedua¹⁶⁹⁵ itu sunat membaca dua khutbah seperti khutbah Jumaat pada segala rukunnya dan segala sunatnya¹⁶⁹⁶, tetapi tiada wajib segala syaratnya /B118/ di sini¹⁶⁹⁷, hanya sunat juar.

¹⁶⁸³ Pada C: [puasa itu]

¹⁶⁸⁴ Tiada pada B dan C

¹⁶⁸⁵ Pada B dan C: [sembahyang sunat]

¹⁶⁸⁶ Tiada pada B

¹⁶⁸⁷ Tiada pada B

¹⁶⁸⁸ Pada B dan C: [Padahal aku]

¹⁶⁸⁹ Pada B: [menjadi imam atau maknum. Pada C: menjadi imamnya atau padahal aku maknum]

¹⁶⁹⁰ Pada C: [dikatanya]

¹⁶⁹¹ Pada C: [akan sembahyang hari raya]

¹⁶⁹² Pada B: [berbuka puasa dua rakaat]

¹⁶⁹³ Tiada pada B

¹⁶⁹⁴ Tiada pada B

¹⁶⁹⁵ Pada C: [yang kedua]

¹⁶⁹⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 141. Ibn Hajar al-Haytāmī , *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 387. Abū Yahyā Zakariyyā al-

Dan sunat bagi khatib itu memberi salam kan orang¹⁶⁹⁸ yang¹⁶⁹⁹ di sisi mimbar padahal¹⁷⁰⁰ berhadap ia kepada segala manusia serta memberi¹⁷⁰¹ salam pula kepada mereka itu. Maka sunat ia duduk dahulu daripada membaca khutbah¹⁷⁰² sekira-kira lama orang yang pada sembahyang Jumaat dan sunat takbir pada permulaan khutbah yang pertama itu sembilan kali berturut-turut dan¹⁷⁰³ pada permulaan khutbah yang kedua itu tujuh kali berturut-turut.¹⁷⁰⁴

Dan sunat takbir pada malam dua hari raya itu. Maka adalah dimulai takbir itu pada ketika masuk matahari pada kedua malam hari raya itu¹⁷⁰⁵ pada segala masjid dan pada segala pekan¹⁷⁰⁶. Dan tatkala berkenderaan atau berjalan atau¹⁷⁰⁷ berdiri atau duduk dan barang sebagainya, maka /A67/ hendaklah takbir itu berturut-turut [tiga kali]¹⁷⁰⁸ yaitu dan sunat ditambah dengan *أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ اللَّهُ أَكْبَرُ*

اللَّهُ أَكْبَرُ كَيْثِرًا وَالْحَمْدُ اللَّهُ كَيْثِرًا وَسُبْخَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَا تَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينُ
وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ صَدَقَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهُزِمَ الْأَخْرَابُ وَحْدَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَا

¹⁷⁰⁹ *أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ.*

Ansārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 84. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 311.

¹⁶⁹⁷ Pada C: [disebut]

¹⁶⁹⁸ Pada B dan C: [segala orang]

¹⁶⁹⁹ Pada C: [yang ada]

¹⁷⁰⁰ Pada B dan C: [dan]

¹⁷⁰¹ Pada B dan : [ia memberi]

¹⁷⁰² Pada B: [dua khutbah]

¹⁷⁰³ Pada B dan C: [Dan takbir]

¹⁷⁰⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī , *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 141. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 387. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 84. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 312.

¹⁷⁰⁵ Tiada pada C

¹⁷⁰⁶ Tiada pada C

¹⁷⁰⁷ Tiada pada B dan C

¹⁷⁰⁸ Pada B dan C: [tiga kali takbir]

¹⁷⁰⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 142. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 378. Abū Yahyā Zakariyyā al-

Dan sunat bagi segala orang yang lain daripada orang¹⁷¹⁰ naik haji itu takbir daripada subuh hari ‘Arafah, yaitu sembilan hari bulan Zulhijjah hingga datang¹⁷¹¹ asar hari tasyrik yaitu¹⁷¹² tiga hari kemudian daripada hari raya haji¹⁷¹³. Maka adalah takbir¹⁷¹⁴ itu tiap-tiap sudah sembahyang fardu dan sunat¹⁷¹⁵ dan kemudian daripada sembahyang qada dan kemudian daripada sembahyang jenazah atau¹⁷¹⁶ sembahyang nazar.

Dan jika lupa ia akan takbir itu¹⁷¹⁷ kemudian daripada sudah¹⁷¹⁸ sembahyang, maka¹⁷²⁰ hendaklah ia takbir tatkala ingatnya jika lancut masanya¹⁷²¹ sekalipun.¹⁷²²

6) KITAB JENAZAH

[Bab Memandikan dan Menyembahyangkan Mayat]

(Ini bab)¹⁷²³ pada menyatakan mandikan¹⁷²⁴ mayat dan menyembahyangkan dia.

[Sunat memperbanyak mengingati kematian]

Bermula sunat bagi tiap-tiap orang yang akil baligh itu sekira-kira¹⁷²⁵ bersegerakan maut, yaitu berbanyak-banyak menyebut¹⁷²⁶ dengan hati dan dengan lidah akan /B120/

Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 84. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 315.

¹⁷¹¹ Tiada pada B dan C

¹⁷¹² Pada B dan C: [datang kepada]

¹⁷¹³ Pada B dan C: [yang]

¹⁷¹⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 142. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 379. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 84. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 314.

¹⁷¹⁵ Pada B dan C: [takbirnya]

¹⁷¹⁶ Pada B dan C: [sembahyang sunat]

¹⁷¹⁷ Pada C: [dan]

¹⁷¹⁸ Pada B dan C: [jika]

¹⁷¹⁹ Tiada pada C

¹⁷²⁰ Tiada pada B

¹⁷²¹ Tiada pada B dan C

¹⁷²² Pada B dan C: [ketikanya]

Bagi mereka yang menunaikan ibadat haji, sunat memulakan takbir sebaik sahaja selepas waktu zuhur pada hari Raya Iduladha. Manakala bagi mereka yang tidak menunaikan ibadat haji, sunat memulakan takbir pada malam hari Raya Iduladha. Sunat bagi mereka yang sedang menjalani ibadat haji untuk bertaliyyah pada malam tersebut. Lihat Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 84. Pandangan yang daif dalam Mazhab Shafie mengatakan sunat bagi mereka yang sedang melakukan haji bertakbir mulai waktu subuh pada hari Arafah. Lihat *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 1:314.

¹⁷²³ Pada B: [Bab ini]

¹⁷²⁴ Pada B: [memandji]

mati dahulu daripada datangnya, supaya taubat ia daripada segala¹⁷²⁷ dosanya¹⁷²⁸ [yang telah dikerjakannya].¹⁷²⁹

Dan membayar¹⁷³⁰ hak Allah¹⁷³¹ Taala seperti mengeluarkan zakat segala artanya, dan membayar hak segala manusia dan menger /C2/ jakan¹⁷³² segala amal yang disuruhkan Allah dan menjauh akan¹⁷³³ segala larangannya dan mengurangi ingin pada¹⁷³⁴ menghimpunkan arta¹⁷³⁵ dunia. **Seperti sabda Nabi S.A.W.:**

أَكْثُرُوا ذِكْرَ حَادِمِ الْلَّذَاتِ¹⁷³⁶

Ertinya: "Perbanyak olehmu [daripada menyebut-nyebut akan]¹⁷³⁷ yang meruntuhkan segala citarasa, ertinya akan maut".

Dan pada orang yang sakit itu terlebih utama mengerjakan [dia, yakni menyebut-nyebut akan mati]¹⁷³⁸. Dan hendaklah orang yang sakit sangat itu berbaiki iktikadnya akan Allah Taala dan harap akan ampunnya dan kasihannya¹⁷³⁹ akan dia bahawasanya ia ju yang¹⁷⁴⁰ mengampun akan¹⁷⁴¹ segala dosanya¹⁷⁴².

Maka /A68/ yang terlebih utamanya¹⁷⁴³ itu bahawa¹⁷⁴⁴ hendaklah ada¹⁷⁴⁵ takutnya dan harapnya itu bersamaan selama belumpai¹⁷⁴⁶ lagi *ghālib* padanya putus asa daripada

¹⁷²⁵ Tiada pada B dan C

¹⁷²⁶ Pada B dan C: [menyebut-nyebut]

¹⁷²⁷ Tiada pada B dan C

¹⁷²⁸ Tiada pada B dan C

¹⁷²⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 148. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 393. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 89. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 329.

¹⁷³⁰ Pada B: [memberi]

¹⁷³¹ Tiada pada B

¹⁷³² Pada B: [mengerja]

¹⁷³³ Tiada pada C

¹⁷³⁴ Pada C: [akan]

¹⁷³⁵ Tiada pada C

¹⁷³⁶ Hadith riwayat Imam Tirmidhī, Kitab *al-Zuhd*, Bab *mā jāa fi dhikr al-mawt*, no. hadith 2307. Lihat Abū 'Isā Muhammad bin 'Isā, *Sunan al-Tirmidhī*, 286. Menurut Imam Tirmidhī, hadis ini hasan sahih.

¹⁷³⁷ Pada C: [akan menyebut-nyebutkan]

¹⁷³⁸ Pada B dan C: [yang tersebut itu]. Perbezaan teks di antara kedua-dua naskhah ini tidak membawa kepada perubahan maksud atau hukum.

¹⁷³⁹ Pada C: [kasihaninya]

¹⁷⁴⁰ Pada B: [tuhan yang]

¹⁷⁴¹ Tiada pada B

¹⁷⁴² Pada B: [dosa]

¹⁷⁴³ Pada B dan C: [utama]

rahmat Allah¹⁷⁴⁷. Dan jika *ghāliblah*¹⁷⁴⁸ padanya putus asa daripada rahmat Allah, maka henda /B121/ klah ia terlebih harapnya¹⁷⁴⁹ akan Allah Taala daripada takutnya. Dan jika *ghālib* atas¹⁷⁵⁰ harap akan ampunnya¹⁷⁵¹ dosanya, maka hendaklah ia terlebih takut akan Allah Taala.

[Sunat bersabar atas kesakitan yang ditanggung]

Dan sunat pada orang yang sakit itu¹⁷⁵² sabar akan kesakitan dan jangan ia¹⁷⁵³ keluh kesah dengan masam mukanya daripada penyakitnya¹⁷⁵⁴. Dan makruh bagi orang yang¹⁷⁵⁵ sakit itu mengadukan hal penyakitnya pada orang yang lain jika redha ia akan qada Allah. Dan jika tiada [redha ia akan]¹⁷⁵⁶ qada Allah maka yaitu haram, dan terkadang yang demikian itu menjadi¹⁷⁵⁷ kafir¹⁷⁵⁸ كافر.

Tetapi jikalau ditanya oleh tabib¹⁷⁵⁹ atau sahabatnya akan hal penyakitnya, maka hendaklah diceritarakannya seperti hal kesakitan¹⁷⁶⁰ itu. Jangan daripada pihak mengadukan¹⁷⁶¹ hal¹⁷⁶² keluh kesahnya maka yaitu tiada mengapa¹⁷⁶³ dan¹⁷⁶⁴ terutama jangan [mengarang-ngarang]¹⁷⁶⁵ dan mengaduh¹⁷⁶⁶.

¹⁷⁴⁴ Pada C: [bahawasanya]

¹⁷⁴⁵ Pada B: [ada baginya], pada C: [adalah]

¹⁷⁴⁶ Perkataan yang berasal daripada Bahasa Minangkabau, bermaksud belum sampai atau belum pernah. Lihat Kamus Bahasa Melayu Nusantara, 287. Dalam istilah arkaik, bermaksud belum sampai atau belum pernah.. Kamus Dewan, 156.

¹⁷⁴⁷ Pada C: [itu]

¹⁷⁴⁸ Pada B dan C: [ghalib]

¹⁷⁴⁹ Pada B dan C: [harap]

¹⁷⁵⁰ Pada C: [atasnya]

¹⁷⁵¹ Pada B dan C: [ampun]

¹⁷⁵² Tiada pada B

¹⁷⁵³ Tiada pada C

¹⁷⁵⁴ Pada B dan C: [penyakit itu]

¹⁷⁵⁵ Tiada pada B

¹⁷⁵⁶ Pada B: [redhakan], pada C: [ia redha akan]

¹⁷⁵⁷ Pada C: [jadi]

¹⁷⁵⁸ Perkataan ini tidak ditemui sebutan dan maksudnya di dalam kamus. Pada B dan C: دوكه Bermaksud doktor atau orang yang mahir dalam bidang perubatan. Lihat Kamus Besar Arab-Melayu Dewan, 1430.

¹⁷⁵⁹ Pada B: [kesakitannya]

¹⁷⁶⁰ Pada C: [mengadu-ngadu akan]

¹⁷⁶¹ Tiada pada B

¹⁷⁶² Pada B: [mengapanya]

Dan hendaklah ia *masyghūl*¹⁷⁶⁷ dengan membaca tasbih, yakni سُبْحَانَ اللَّهِ وَسَلَامٌ عَلَيْهِ وَسَلَامٌ عَلَى مُحَمَّدٍ dan menyebutkan zikrullah dan membaca¹⁷⁶⁸ Quran dan sunat berubat. Dan makruh menggagahi¹⁷⁶⁹ [orang yang sakit itu]¹⁷⁷⁰ makan ubat atau makan maka /B122/ nan.

[Perkara-perkara sunat dilakukan terhadap orang yang sedang nazak]

Syahadan apabila nyatalah tanda mati itu pada seorang maka hendaklah dihantarkan akan dia pada lambungnya yang kanan serta dihadapkan mukanya kiblat¹⁷⁷¹. Dan jika sukar yang demikian itu, maka dihantarkan lambungnya¹⁷⁷² yang kiri. Dan jika sukar yang¹⁷⁷³ demikian itu, maka dihantarkan pada¹⁷⁷⁴ halnya telentang¹⁷⁷⁵, dan dijadikan mukanya dan kedua kakinya kiblat¹⁷⁷⁶.¹⁷⁷⁷

Dan ditinggikan¹⁷⁷⁸ sedikit kepalanya dengan bantal atau barang sebagainya, supaya berhadap mukanya kiblat¹⁷⁷⁹. Kemudian diajarkan¹⁷⁸⁰ akan dia dengan لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَسَلَامٌ عَلَيْهِ وَسَلَامٌ عَلَى مُحَمَّدٍ dan

tiada sunat dengan لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَسَلَامٌ عَلَيْهِ وَسَلَامٌ عَلَى مُحَمَّدٍ. Dan jangan digagahi akan dia dengan

¹⁷⁶⁴ Tiada pada B

¹⁷⁶⁵ Pada B: [mengerang]. Dalam teks ditulis مغارع

¹⁷⁶⁶ Pada C: [mengaduh-ngaduh]

¹⁷⁶⁷ Bermaksud tidak kosong atau sibuk. *Kamus Besar Arab-Melayu Dewan*, 1270.

¹⁷⁶⁸ Pada B dan C: [mengaji]

¹⁷⁶⁹ Pada B: [meninggalkan]. Naskah B lebih tepat. Hukum berubat mengikut pandangan fuqaha boleh dibahagikan kepada empat iaitu wajib, sunat, harus dan makruh. Menurut Ulama' Hanabilah, hukum berubat ialah wajib secara mutlaq. Sebahagian ulama Shafiyyah, sebahagian ulama Hanabilah dan Syeikh al-Islām Ibn Taymiyyah berpendapat wajib berubat jika diketahui akan sembuh selepas berubat. Lihat Muhammad bin Abd al-Jawwad al-Hijāzī, 2001, *Kitāb al-Masāil al-Tibbiyyah al-Mustajiddah*, Maktabah al-Urdūniyyah.

¹⁷⁷⁰ Pada C: [pada orang sakit itu]

¹⁷⁷¹ Pada C: [ke kiblat]

¹⁷⁷² Pada C: [pada lambungnya]

¹⁷⁷³ Tiada pada C

¹⁷⁷⁴ Tiada pada B

¹⁷⁷⁵ Pada B: [terletang]

¹⁷⁷⁶ Pada B: [ke kiblat]

¹⁷⁷⁷ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftūn*, 148. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 393. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 89. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 330.

¹⁷⁷⁸ Pada B: [tinggikan]

¹⁷⁷⁹ Pada B dan C: [ke qiblah]

¹⁷⁸⁰ Pada C: [maka diajarkan]

mengajarinya¹⁷⁸¹, dan jangan dikata¹⁷⁸² olehmu¹⁷⁸³ لَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَا¹⁷⁸⁴ supaya jangan ia beroleh kesakitan¹⁷⁸⁵ dengan demikian¹⁷⁸⁶ itu.¹⁷⁸⁷

Hanyasanya disebutkan¹⁷⁸⁸ لَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَا¹⁷⁸⁹ di hadapannya jua¹⁷⁹⁰ seperti sabda Nabi S.A.W.:

لَقُنُوا مُؤْتَكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ¹⁷⁹⁰

/A69/ Ertinya: “Ajarkan oleh kamu akan segala orang yang hampir mati daripada kamu itu لَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ”.

Maka adalah faedah mengajarkan لَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ¹⁷⁹¹ itu supaya adalah kesudahannya¹⁷⁹² katanya /B123/: لَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ dari karena adalah sabda Nabi S.A.W.:

مَنْ كَانَ فِي أَجْرٍ كَلَمِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ¹⁷⁹³

Ertinya: “Barang siapa ada kesudahan katanya لَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ nescaya masuk syurga ia”

Dan sunat dibacakan *Yāsīn* tatkala ia mabuk mata¹⁷⁹⁴, dari karena adalah tersebut di dalam hadis Nabi S.A.W.: Barang di mana ada¹⁷⁹⁵ orang yang Islam¹⁷⁹⁶ dibaca padanya

¹⁷⁸¹ Pada B dan C: [mengajar itu]

¹⁷⁸² Pada C: [dikatakan akan dia kata]

¹⁷⁸³ Pada B: [akan dia kata olehmu]

¹⁷⁸⁴ Pada B: [kesakitannya]

¹⁷⁸⁵ Pada B: [yang demikian itu]

¹⁷⁸⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mujtīn*, 148. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 393-394. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 330.

¹⁷⁸⁷ Tiada pada B

¹⁷⁸⁸ Tiada pada C

¹⁷⁸⁹ Hadis riwayat Muslim, Kitab *al-Janā'iz*, Bāb *Talqīn al-Mautā*, no. hadith 916. Lihat Abī al-Ḥusayn Muslim Bin al-Hajjāj, *Sahīh Muslim*, 329. Lihat Abū Dāwud Sulaymān Ibn al-Ash'ath, *Sunan Abū Dāwud*, Kitab *al-Janā'iz*, Bab *fī al-Talqīn*, no. hadith 3117, 3:187.

¹⁷⁹⁰ Tiada pada B

¹⁷⁹¹ Pada B dan C: [kesudahan]

¹⁷⁹² Hadis riwayat Abū Dāwud, Kitab *al-Janā'iz*, Bab *fī al-Talqīn*, no. hadith 3116. Hadis ini sahih menurut Ibn al-Mulaqqin. Lihat Ibn al-Mulaqqin, *al-Badr al-Munīr fī Takhrij al-Ḥadīth al-Sharh al-Kabīr* (Riyad: Dar al-Asimah, t.t.), 12:482.

¹⁷⁹³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mujtīn*, 148. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 394. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 89. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 330.

¹⁷⁹⁴ Tiada pada C

¹⁷⁹⁵ Pada C: [Islam itu]

Yāsīn [tatkala turun¹⁷⁹⁶ malaikat maut]¹⁷⁹⁷, turunlah¹⁷⁹⁸ dengan /C3/ tiap-tiap suatu huruf daripadanya itu sepuluh orang malaikat yang berdiri mereka itu di hadapan orang yang dibaca¹⁷⁹⁹ *Yāsīn* itu¹⁸⁰⁰.

Dan mintak ampunlah mereka itu baginya dan hadirlah mereka itu tatkala memandikan dia dan mengakatlah¹⁸⁰¹ mereka itu akan jenazahnya. Dan menyembahyangkanlah¹⁸⁰² mereka itu atasnya dan mintak ampunlah [mereka itu]¹⁸⁰³ tatkala menanamkan dia.

Dan¹⁸⁰⁴ di mana ada¹⁸⁰⁵ orang yang Islam, dibaca *Yāsīn* tatkala mabuk mata, nescaya tiada diambil /B124/ malaikat maut akan nyawanya itu hingga datang kepadanya malaikat penunggu syurga. Pada hal ia membawak sesuatu minuman [daripada minuman]¹⁸⁰⁶ di dalam syurga yang diminumnya akan dia, pada hal ia atas hamparannya¹⁸⁰⁷.

Kemudian maka diambil malaikat maut akan¹⁸⁰⁸ nyawanya, padahal puas¹⁸⁰⁹ akan¹⁸¹⁰ dahaganya dan diamlah ia di dalam kuburnya¹⁸¹¹, padahal ia puas dahaganya. Maka¹⁸¹² tiadalah berkehendak ia¹⁸¹³ kepada sesuatu kulam [daripada kulam]¹⁸¹⁴ segala nabi hingga masuklah¹⁸¹⁵ ia ke dalam syurga, padahal¹⁸¹⁶ puas dahaganya.

¹⁷⁹⁶ Pada B: [turun padanya]

¹⁷⁹⁷ Pada C: [tatkala mabuk mata atau turun kepadanya malikulmaut]

¹⁷⁹⁸ Pada B dan C: [nescaya turunlah]

¹⁷⁹⁹ Pada B: [dibacakan]

¹⁸⁰⁰ Imam al-Albāñī telah menyatakan hadis berkaitan dengan turunnya sepuluh orang malaikat sekiranya dibacakan Surah Yasin kepada orang yang sedang nazak ini adalah hadis maudū'. Lihat al-Albāñī, *Al-Silsilah al-Aḥādīth al-Da'iyyah wa al-Mawdū'ah* (Riyad: Dār al-Ma'ārif), no hadis 5870.

¹⁸⁰¹ Mengangkatlah. Pada teks ditulis مَكْتُوبٌ. Pada B dan C: [mengikutlah]

¹⁸⁰² Pada C: [menyembahyangkan dia]

¹⁸⁰³ Pada B dan C: [mereka itu akan dia dan hadirlah mereka itu]. Ayat 'hadirlah mereka itu' tertinggal pada naskhah A.

¹⁸⁰⁴ Pada B dan C: [Dan barang]

¹⁸⁰⁵ Tiada pada B

¹⁸⁰⁶ Tiada pada B, Pada C: [daripada segala minuman]

¹⁸⁰⁷ Pada B: [hamparan]

¹⁸⁰⁸ Tiada pada B

¹⁸⁰⁹ Pada B dan C: [ia puas]

¹⁸¹⁰ Tiada pada B dan C

¹⁸¹¹ Pada B: [kuburan]

¹⁸¹² Pada B: [Dan]

¹⁸¹³ Tiada pada B

[Perkara-perkara sunat dilakukan terhadap mayat]

Dan apabila ia mati, maka sunat memejamkan kedua matanya. Dan adalah baca¹⁸¹⁷

tatkala memejamkan kedua matanya itu: بِسْمِ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. Dan diikat dagunya

dengan perca¹⁸¹⁸ kain karena memeliharkan¹⁸¹⁹ mulutnya daripada masuk binatang yang melata, dan daripada dihinggapi lalat dan barang sebagainya, lagi jahat rupanya pada pemanangan¹⁸²⁰ orang¹⁸²¹.¹⁸²²

Dan tanggalkan segala¹⁸²³ pakaianya yang dipakainya tatkala ia mati itu dan jangan dibukakan tubuhnya. Maka tutup¹⁸²⁴ segala tubuhnya dengan /A70/ kain /B125/ yang halus, maka disusukkan suatu punca kain di bawah kepalanya dan suatu punca¹⁸²⁵ kakinya. Dan sunat ditindih perutnya dengan sesuatu yang berat seperti pedang¹⁸²⁶ atau¹⁸²⁷ tanah yang basah atau barang sebagainya. Maka diikatkan¹⁸²⁸ perutnya¹⁸²⁹

---

¹⁸¹⁴ Tiada pada B, Pada C: [daripada segala kulam]

¹⁸¹⁵ Pada B dan C: [masuk]

¹⁸¹⁶ Pada B dan C: [padahalnya]

¹⁸¹⁷ Pada B dan C: [dibaca]

¹⁸¹⁸ Pada C: [peca]

¹⁸¹⁹ Tiada pada B

¹⁸²⁰ pemandangan

¹⁸²¹ Tiada pada B dan C

¹⁸²² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 148. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 394. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 89. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'āni Alfāz al-Minhāj*, 331.

¹⁸²³ Tiada pada B

¹⁸²⁴ Pada B dan C: [ditutup]

¹⁸²⁵ Pada B dan C: [punca kain di bawah]. Naskhah B dan C lebih lengkap. dalam Naskah A.

¹⁸²⁶ Pada B: [pedang atau panah]

¹⁸²⁷ Pada C: [dan]

¹⁸²⁸ Pada C: [diikat pada]

¹⁸²⁹ Pada B dan C: [pada perutnya]

supaya jangan kabang¹⁸³⁰ ia. Maka hendaklah dihantarkan mayat itu di atas ¹⁸³¹ كت atau di atas¹⁸³² فراتس, pada halnya menghadap qiblah.¹⁸³³

Dan hendaklah¹⁸³⁴ memerintahkan segala perkara yang tersebut itu daripada segala keluarganya yang terlebih kasihan hati daripada mereka itu, laki-laki atau perempuan dan memintak doa akan mayat tatkala mengerjakan segala perkara yang tersebut itu¹⁸³⁵. Dan hendaklah [disegera akan]¹⁸³⁶ membayar hutangnya jika ada ia dan meluluskan segala pesanannya¹⁸³⁷ jika mudah¹⁸³⁸.

[Memandikan Mayat]

[Hukum memandikan mayat]

Bermula fardu kifayah memandikan segala mayat yang Islam lain daripada orang yang¹⁸³⁹ mati syahid jikalau¹⁸⁴⁰ mati karam sekalipun. Dan mengafan dia jikalau kafir sekalipun.

Maka fardu kifayah atas¹⁸⁴¹ tiap-tiap manusia yang mengetahui /B126/ akan kematiannya daripada keluarganya dan orang yang halat sekalipun. Maka jika

¹⁸³⁰ Kembung . Pada B: [bengkak], pada C: [bangkai]. Lihat R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 533. Perkataan kembung lebih sesuai digunakan pada teks ini.

¹⁸³¹ Keta: Bermaksud kerusi, kerusi panjang atau katil. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 252.

¹⁸³² Perkataan ini tidak ditemui sebutan dan maknanya.

¹⁸³³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 148. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 395. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 89-90. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'anī Alfāz al-Minhāj*, 331.

¹⁸³⁴ Tiada pada B

¹⁸³⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī , *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 148. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 395. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 90.

¹⁸³⁶ Pada B: [disegerakan]

¹⁸³⁷ Pada B dan C: [pesanannya]

¹⁸³⁸ Pada C: [mudah-mudah]

¹⁸³⁹ Tiada pada C

¹⁸⁴⁰ Pada B: [jika]

¹⁸⁴¹ Pada B: [atas segala]

dikerjakan seseorang daripada orang yang tiada mukallaf sekalipun akan demikian¹⁸⁴² itu, maka lepaslah sekalian manusia itu daripada dosya¹⁸⁴³. Dan jika tiada dikerjakan seorang juu pun akan yang demikian itu, maka berdosyalah sekalian mereka itu. Maka adalah sekurang-kurang memandikan mayat¹⁸⁴⁴ itu meratakan air pada segala¹⁸⁴⁵ badannya, jikalau kafir sekalipun memandikan dia dengan tiada berniat.¹⁸⁴⁶

[Perkara-perkara sunat ketika memandikan mayat]

Dan sunat jangan menyucurkan air ke atas badannya¹⁸⁴⁷ mayat melainkan kemudian daripada menghilangkan najis yang ada pada badannya. Maka jika dicucurkannya air itu dengan segala cucur pada [badannya mayat]¹⁸⁴⁸, maka hilang najis¹⁸⁴⁹ dengan tiada berubah air itu. Maka sahlah mandinya itu. [Memandi ialah mandinya]¹⁸⁵⁰ daripada junub dan mandi mayat.

Dan sunat memandikan¹⁸⁵¹ dengan bajunya¹⁸⁵² supaya jangan terbuka badannya dan luas¹⁸⁵³ tangan /C4/ bajunya, maka dimasukkan oleh yang /B127/ memandikan itu tangannya serta digosoknya. Dan jika tiadalah¹⁸⁵⁴ luas tangan bajunya¹⁸⁵⁵, ditetasnya

¹⁸⁴² Pada B dan C: [yang demikian]

¹⁸⁴³ Dosa. Dalam teks ditulis ذو دُوْسَه

¹⁸⁴⁴ Tiada pada B

¹⁸⁴⁵ Tiada pada B

¹⁸⁴⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīd*, 148. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 396. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 90. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 332.

¹⁸⁴⁷ Pada B dan C: [badan]

¹⁸⁴⁸ Pada B: [badan mayat], pada C: [badan mayat itu]

¹⁸⁴⁹ Pada B dan C: [najis itu]

¹⁸⁵⁰ Pada B dan C: [maka memadailah mandinya itu]. Naskhah B dan C lebih tepat dan jelas maknanya.

¹⁸⁵¹ Pada B dan C: [memandikan mayat itu]

¹⁸⁵² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīd*, 149. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 396. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 90. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 332.

¹⁸⁵³ Pada B: [jikalau luas], pada C: [dan jika luas]. Perkataan 'jika' atau 'jikalau' tercicir daripada Naskhah A.

¹⁸⁵⁴ Pada B: [jika]

¹⁸⁵⁵ Bermaksud bahagian baju yang membalut tangan atau dikenali sebagai lengan baju., *Kamus Dewan*,

¹⁵⁹⁷

jaikpannya¹⁸⁵⁶. Maka jikalau sukar memandikan dia dengan baju, maka dimandikan di dalam salimut¹⁸⁵⁷ dan jangan dibukakan¹⁸⁵⁸ antara pusatnya dan /A71/ lututnya.

Dan hendaklah memandikan mayat itu¹⁸⁵⁹ pada tempat yang¹⁸⁶⁰ sunyi, yaitu jangan masuk pada tempat itu lain daripada yang memandikan dia.¹⁸⁶¹ Dan yang menolong dia dan harus bagi walinya masuk pada tempat itu jikalau tiada ia memandikan dan menolong dia sekalipun. Dan lagi sunat menutup muka mayat daripada permulaan mandinya hingga datang¹⁸⁶² pada kesudahannya.

Dan harus bagi segala keluarga mayat¹⁸⁶³ dan segala¹⁸⁶⁴ sahabatnya mencium muka mayat. Dan sunat mencium dia jika ada ia soleh karena mengambil berkat.

Dan adapun yang terafdhāl¹⁸⁶⁵ lagi terlebih sempurna, memandikan mayat itu di dalam rumah atau di atas papan¹⁸⁶⁶ فرسن supaya jangankan¹⁸⁶⁷ kena¹⁸⁶⁸ tepercik¹⁸⁶⁹ air.

Atau¹⁸⁷⁰ di atas ribaan segala keluarganya dan dihadapkan mayat¹⁸⁷¹ ke kiblat serta ditinggikan /B128/ pihak kepalanya supaya segera turun air daripada badannya. Dan wajib pejamkan¹⁸⁷² oleh yang memandikan dia¹⁸⁷³ itu akan matanya dan yang menolong

¹⁸⁵⁶ Jahitannya. Dalam teks ditulis جبیق فن ث . Pada C: [penjahitannya]

¹⁸⁵⁷ Selimut. Dalam teks ditulis سلفت .

¹⁸⁵⁸ Pada B: [bukakan]

¹⁸⁵⁹ Tiada pada B

¹⁸⁶⁰ Tiada pada B

¹⁸⁶¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī , *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīfīn*, 149. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 397. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 91.

¹⁸⁶² Pada B: [yang]

¹⁸⁶³ Pada C: [mayat itu]

¹⁸⁶⁴ Tiada pada B

¹⁸⁶⁵ Pada C: [terlebih afdhāl]

¹⁸⁶⁶ Tiada pada B dan C

¹⁸⁶⁷ Pada B: [jangan]

¹⁸⁶⁸ Tiada pada C

¹⁸⁶⁹ Terpercik. Dalam teks ditulis ترفرشك .

¹⁸⁷⁰ Tiada pada C

¹⁸⁷¹ Pada C: [mayat itu]

¹⁸⁷² Pada B dan C: [dipecamkan]

¹⁸⁷³ Tiada pada B dan C

dia daripada menilik kepada barang antara pusat¹⁸⁷⁴ dan lutut¹⁸⁷⁵ melainkan jika ada mayat itu suami atau isteri.

Dan sunat mengurut¹⁸⁷⁶ mayat¹⁸⁷⁷ dengan tangan kiri serta¹⁸⁷⁸ kuat supaya keluar najis daripada perutnya. Maka perintahnya itu dudukkan mayat itu kemudian maka diurut¹⁸⁷⁹ dengan perlahan-lahan serta dicenderungkan sedikit kepalanya dan disandarkan¹⁸⁸⁰ belakangnya kepada lututnya¹⁸⁸¹ kanan orang yang memandikan dia¹⁸⁸².¹⁸⁸³

Dan dihantarkannya¹⁸⁸⁴ tangannya kanan pada kodok¹⁸⁸⁵ mayat maka diurutnya¹⁸⁸⁶ seperti yang telah tersebut itu¹⁸⁸⁷, serta ditunu¹⁸⁸⁸ setanggi dan perbanyak menyucurkan air supaya terbunyi¹⁸⁸⁹ bau yang keji. Dan sunat ﷺ menunu setanggi di sisi mayat daripada permulaan mandinya¹⁸⁹⁰ [hingga kesudahannya]¹⁸⁹¹.

Setelah itu maka membasuh kedua jalannya dan segala najis yang ada pada kelilingnya¹⁸⁹² /B129/ seperti istinjak tatkala hidupnya¹⁸⁹³, dengan membalutkan

¹⁸⁷⁴ Pada B: [pusatnya]

¹⁸⁷⁵ Pada B: [lututnya], pada C: [lutut mayat itu]

¹⁸⁷⁶ Pada C: [melurut]

¹⁸⁷⁷ Pada B: [perut mayat], pada C: [perut mayat itu]. Dalam naskhab A, perkataan ‘perut’ tercicir.

¹⁸⁷⁸ Pada C: [seperti]

¹⁸⁷⁹ Pada B: [urut]

¹⁸⁸⁰ Pada B: [sandarkan], pada C: [disandar]

¹⁸⁸¹ Pada B dan C: [lutut]

¹⁸⁸² Tiada pada B, Pada C: [dia itu]

¹⁸⁸³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīd*, 149. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 397. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 91. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 333.

¹⁸⁸⁴ Pada C: [dihantarkan]

¹⁸⁸⁵ Belakang leher. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 273. R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 546.

¹⁸⁸⁶ Pada C: [diurutnya perutnya]

¹⁸⁸⁷ Tiada pada C

¹⁸⁸⁸ Berdasarkan sastera lama, perkataan “tunu” bermaksud dimakan api atau terbakar. Oleh itu, “ditunu setanggi” bermaksud dibakar setanggi. *Kamus Dewan*, 1743. Juga bermaksud membakar sesuatu dengan sengaja sehingga menyala. Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 203.

¹⁸⁸⁹ Terbuni (غُصْنَة). Bermaksud tersembunyi. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 70. pada B: terbaunya.

¹⁸⁹⁰ Pada B dan C: [matinya]

¹⁸⁹¹ Tiada pada B dan C

¹⁸⁹² Pada C: [keliling]

¹⁸⁹³ Pada B dan C: [hidup]

[tangannya dengan perca kiri]¹⁸⁹⁴ supaya jangan bersentuh¹⁸⁹⁵ pada aurat mayat. Dan lagi sunat membalut tangan dengan perca tatkala membasuh najis daripada segala badannya.¹⁸⁹⁶

Dan demikian lagi sunat membasuh segala¹⁸⁹⁷ lendir serta membalut tangannya¹⁸⁹⁸ dengan perca yang lain, dan jangan dengan /A72/ perca yang dahulu itu juu. Setelah itu maka diambilah¹⁸⁹⁹ oleh orang yang memandikan itu perca yang lain. Maka dibalutkannya pada tangannya¹⁹⁰⁰ kiri serta dibasuhnya dengan air lalu¹⁹⁰¹ disugikannya akan mayat itu dengan telunjuknya^{1902 1903}.

Dan jangan dibukakan giginya supaya jangan masuk air pada perutnya. Maka disucikannya kedua lubang hidung mayat itu dengan kelingkingnya yang basah supaya keluar barang yang ada¹⁹⁰⁴ di dalam hidung itu.

Setelah itu maka diambilnya¹⁹⁰⁵ air sembahyang seperti pada masa hidupnya. Dan tatkala berkumur-kumur dan memasukkan air hidung¹⁹⁰⁶, dan¹⁹⁰⁷ hendaklah dijenderungkan¹⁹⁰⁸ kepalanya¹⁹⁰⁹ mayat itu supaya tiada¹⁹¹⁰ masuk air ke dalam

¹⁸⁹⁴ Pada B: [perca pada tangannya kiri], pada C: [perca tangan kiri]

¹⁸⁹⁵ Pada C: [tersentuh]

¹⁸⁹⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 149. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 398-399. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 91.

¹⁸⁹⁷ Tiada pada B

¹⁸⁹⁸ Pada B: [tangan]

¹⁸⁹⁹ Pada B dan C: [diambil]

¹⁹⁰⁰ Pada C: [tangan]

¹⁹⁰¹ Pada B dan C: [lagi]

¹⁹⁰² Pada C: [telunjuk]

¹⁹⁰³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 149. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 398-399. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 91. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 334.

¹⁹⁰⁴ Tiada pada C

¹⁹⁰⁵ Pada C: [diambil]

¹⁹⁰⁶ Pada B: [ke hidung], pada C: [ke hidung itu]. Naskhah B dan C lebih tepat.

¹⁹⁰⁷ Tiada pada C

¹⁹⁰⁸ Dicenderungkan. Dalam teks ditulis حکم رعایت.

¹⁹⁰⁹ Pada B dan C: [kepala]

¹⁹¹⁰ Pada C: [tiadalah]

perutnya. Dan disucikan dengan puroh¹⁹¹¹ yang /B130/ lembut segala daki yang dibawah kukunya dan [pada liang]¹⁹¹² telinganya. Kemudian daripada¹⁹¹³ itu maka membasuh kepalanya dan mukanya serta janggutnya dengan air¹⁹¹⁴ daun bindara¹⁹¹⁵ [atau limau]¹⁹¹⁶ atau barang sebagainya. Dan sisir¹⁹¹⁷ rambutnya [dan janggutnya]¹⁹¹⁸ jika kusut keduanya dengan perlahan-lahan.¹⁹¹⁹

Dan jika /lu/C5/ruh rambutnya atau¹⁹²⁰ janggutnya, maka hendaklah dimasukkan barang yang luruh itu ke dalam kafannya. Maka dibasuh pihak¹⁹²¹ kanannya¹⁹²² dihadapannya¹⁹²³ dan barang yang di sisi mukanya dan lehernya hingga sampai kepada tapak kakinya.¹⁹²⁴

Setelah itu maka dibasuh pihak kirinya¹⁹²⁵ seperti pada¹⁹²⁶ kanannya juga. Kemudian maka diiringkan pada lambungnya kiri serta dibasuhnya¹⁹²⁷ pada pihak belakangnya¹⁹²⁸ kanan daripada barang yang di sisi tengkuk hingga sampai kepada kakinya. Kemudian

¹⁹¹¹ Puroh (پُرُوھ) bermaksud batang kayu atau batang logam yang kecil dan digunakan untuk membuang kotoran terutamanya pada badan. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 236.

¹⁹¹² Pada C: [kepada lubang]

¹⁹¹³ Pada B dan C: [dari]

¹⁹¹⁴ Tiada pada B

¹⁹¹⁵ Pada B: [Bidara]. Berasal dari bahasa Sanskrit, bermaksud pohon mata kucing. Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 24.

¹⁹¹⁶ Tiada pada B dan C

¹⁹¹⁷ Pada B dan C: [disisir]

¹⁹¹⁸ Pada C: [dijanggutnya]

¹⁹¹⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 149. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 399. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 91-92. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 333.

¹⁹²⁰ Pada B: [dan]

¹⁹²¹ Pada B: [pada pihak]

¹⁹²² Pada C: [kanan]

¹⁹²³ Pada B: [dari hadapannya]

¹⁹²⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 150. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 400. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 92. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 333.

¹⁹²⁵ Pada B: [kiri]

¹⁹²⁶ Tiada pada C

¹⁹²⁷ Pada B: [basuhnya]

¹⁹²⁸ Pada B dan C: [belakang]

maka diiringkannya pada lambungnya kanan serta dibasuhnya pada pihak belakangnya kiri seperti dibasuhnya¹⁹²⁹ pada pihak kanannya¹⁹³⁰ jua.¹⁹³¹

Dan jangan diulang membasuh kepalanya dan mukanya. Maka adalah kelakuan mandi yang telah¹⁹³² tersebut itu baharu sekali mandi jua. Maka jika hendak dimandikan mayat itu dengan dua kali atau tiga kali /B131/ atau lima kali atau tujuh kali, maka hendaklah diperbuat seperti kelakuan yang telah lalu itu.

Dan sunat dicampurkan air¹⁹³³ pada basuh yang pertama itu dengan daun bindara¹⁹³⁴ atau barang sebagainya. Dan haram meniarapkan mayat karena hormatnya. Maka takala sudah selesailah daripada memandikan segala badannya dengan air daun¹⁹³⁵ bindara atau barang sebagainya, /A73/ maka dihilangkan bekas daun bindara¹⁹³⁶ atau barang sebagainya itu dengan cucurkan¹⁹³⁷ air semata-mata dari¹⁹³⁸ kepalanya hingga kakinya.¹⁹³⁹

Dan jika¹⁹⁴⁰ tiada hasil suci dengan daun bindara atau barang sebagainya pada perintah yang tersebut itu, maka wajib menyucurkan¹⁹⁴¹ air yang¹⁹⁴² semata-mata¹⁹⁴³ dua kali

¹⁹²⁹ Pada B: [basuhnya]
¹⁹³⁰ Pada C: [kanan]

¹⁹³¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 149. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 400. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 91. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 333.

¹⁹³² Tiada pada C

¹⁹³³ Pada B: [air itu]

¹⁹³⁴ Pada C: [air daun bindara]

¹⁹³⁵ Pada B dan C: [dan daun]

¹⁹³⁶ Pada B: [air bindara]

¹⁹³⁷ Pada B: [dicucur], pada C: [dicucurkan]

¹⁹³⁸ Pada C: [daripada]

¹⁹³⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 149. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 398. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 91. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 334.

¹⁹⁴⁰ Tiada pada B

¹⁹⁴¹ Pada B: [menyucur]

¹⁹⁴² Tiada pada C

¹⁹⁴³ Pada C: [semata-mata itu]

atau tiga kali seperti mandi tatkala hidup. Dan lagi hendak dijauhkan bajana¹⁹⁴⁴ air itu supaya jangan¹⁹⁴⁵ percik air tatkala memandikan mayat itu.

Dan sunat bahawa ada tiap-tiap basuh daripada tiga kali itu dicampurkan ke dalam air itu iaitu¹⁹⁴⁶ [kapur sedikit]¹⁹⁴⁷ pada kesudahan¹⁹⁴⁸ basuhnya itu.¹⁹⁴⁹ Tetapi jangan ada kapur itu sangat mengubahkan air¹⁹⁵⁰. **Dan /B132/ makruh** meninggalkan kapur karena¹⁹⁵¹ ia memeliharkan badan¹⁹⁵² dan menjauhkan segala binatang yang melata.

Maka jika keluar najis pula kemudian daripada mandi, maka wajib membasuh najis itu juga karena fardu mandi itu telah diperolehlah tatkala¹⁹⁵³ sudah selesailah daripada memandikan mayat¹⁹⁵⁴.¹⁹⁵⁵

Maka dilembutkan segala anggotanya dengan dilipatkan¹⁹⁵⁶ segala sendinya. Dan hendaklah disapu dengan kain akan air [bekas mandi]¹⁹⁵⁷ supaya jangan basah kain kafan. **Dan sunat** membaca doa yang dibacanya¹⁹⁵⁸ kemudian daripada mengambil air sembahyang itu iaitu أَشْهُدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ hingga kesudahannya. Dan

makruh mengerat kuku dan menyukur atau menggunting atau membatunnya¹⁹⁵⁹ rambut atau romah mayat karena hormat segala suku anggotanya. Dari karena itulah tiada harus

¹⁹⁴⁴ Bejana. Dalam teks ditulis بِاجْنَةٍ.

¹⁹⁴⁵ Pada C: [jangan kena]

¹⁹⁴⁶ Tiada pada B dan C

¹⁹⁴⁷ Pada B: [sedikit kapur], pada C: [sedikit kapur barus]

¹⁹⁴⁸ Pada C: [kesudahannya]

¹⁹⁴⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muṣṭīn*, 149. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 398. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 91. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 334.

¹⁹⁵⁰ Pada C: [air itu]

¹⁹⁵¹ Tiada pada C

¹⁹⁵² Pada C: [akan badan]

¹⁹⁵³ Pada B dan C: [maka tatkala]

¹⁹⁵⁴ Pada C: [mayat itu]

¹⁹⁵⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muṣṭīn*, 149. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 398-399. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 91. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 334.

¹⁹⁵⁶ Pada C: [dilembutkan]. Naskhah C lebih tepat.

¹⁹⁵⁷ Pada B dan C: [bekas mandi itu]

¹⁹⁵⁸ Pada B: [dibacakan], pada C: [dibaca]

¹⁹⁵⁹ Membantun (مساعد) bermaksud mencabut. Lihat R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 119. William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 48.

mengkhatarkan orang yang tiada khatan. Tetapi jika rambutnya itu kena getah dan tiada sampai air pada tempat pohon rambut itu¹⁹⁶⁰, maka wajib menghilangkan dia.

Dan telah berkata *Shaykh Ibnu Hajar* di dalam *Kitāb Tuḥfah*: “Apabila tiada dapat sampai air kepada barang yang [di bawah]¹⁹⁶¹ kulit orang yang tiada dikhatan¹⁹⁶² itu, maka ditayamumkan /B133/ akan dia dengan tanah yang suci karena ganti membasuh akan¹⁹⁶³ dia”.¹⁹⁶⁴

[Orang yang bertanggungjawab memandikan mayat]

Maka adalah yang memandikan mayat laki-laki [itu samanya laki-laki]¹⁹⁶⁵ jua jika ada isterinya sekalipun. Maka yang terlebih utama daripada segala laki-laki yang memandikan itu segala keluarganya yang terlebih tahu.¹⁹⁶⁶

Dan¹⁹⁶⁷ yang terlebih utama memandikan perempuan¹⁹⁶⁸ [samanya perempuan]¹⁹⁶⁹ jua, tetapi /A74/ yang terlebih utama daripada /C6/ mereka itu yang tiada harus¹⁹⁷⁰ nikah dengan dia. Upamanya jika ditaqdirkan jika [ada ia]¹⁹⁷¹ laki-laki seperti¹⁹⁷² ibu¹⁹⁷³ dan neneknya datang ke atas, dan anak dan cucu dan¹⁹⁷⁴ datang ke bawah dan segala saudaranya¹⁹⁷⁵, dan segala [anak ibu]¹⁹⁷⁶ dan segala ibu saudara dan ada¹⁹⁷⁷ segala [saudara perempuan susuan]¹⁹⁷⁸, kemudian maka mentuha¹⁹⁷⁹ dan menantu.¹⁹⁸⁰

¹⁹⁶⁰ Tiada pada B

¹⁹⁶¹ Pada B: [bawah]

¹⁹⁶² Pada B: [dikhatannya itu], pada C: [khatan]

¹⁹⁶³ Tiada pada B dan C

¹⁹⁶⁴ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhāj*, 401.

¹⁹⁶⁵ Tiada pada C

¹⁹⁶⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 150. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhāj*, 399. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 91. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtaj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 334.

¹⁹⁶⁷ Tiada pada C

¹⁹⁶⁸ Pada C: [perempuan itu]

¹⁹⁶⁹ Tiada pada B. Naskhah A dan C lebih lengkap.

¹⁹⁷⁰ Pada B: [diharus]

¹⁹⁷¹ Pada C: [adalah]

¹⁹⁷² Pada B: [iaitu seperti]

¹⁹⁷³ Pada C: [ibunya]

¹⁹⁷⁴ Tiada pada B dan C

¹⁹⁷⁵ Pada B dan C: [saudara]

Maka jika tiada ada segala perempuan yang tersebut itu, maka dimandikan oleh suaminya. Dan harus bagi tiap-tiap laki-laki dan perempuan¹⁹⁸¹ memandikan mayat kanak-kanak perempuan¹⁹⁸² yang tiada sampai had yang dikehendak akan¹⁹⁸³ keduanya. Dan jikalau sukar memandikan mayat [itu atau]¹⁹⁸⁴ ketiadaan¹⁹⁸⁵ air atau karena hancurnya¹⁹⁸⁶, /B134/ yakni jikalau dimandikan mayat itu dengan air nescaya hancur ia, maka tatkala itu wajiblah mentayamumkan dia.¹⁹⁸⁷ **Dan demikian lagi** wajib ditayamumkan mayat perempuan yang tiada hadir mahramnya melainkan segala laki¹⁹⁸⁸ yang lain daripada segala mahramnya. **Adapun** yang dinamai segala¹⁹⁸⁹ mahramnya¹⁹⁹⁰ itu segala laki-laki yang¹⁹⁹¹ tiada harus nikah dengan dia yaitu¹⁹⁹² bapa datang ke atas dan anak datang ke bawah, dan¹⁹⁹³ segala anak saudara datang ke bawah dan segala mama¹⁹⁹⁴ pada pihak bapaknya¹⁹⁹⁵, pada¹⁹⁹⁶ pihak ibunya¹⁹⁹⁷ datang ke atas.¹⁹⁹⁸

¹⁹⁷⁶ Pada B dan C: [anak saudara]. Perkataan yang tepat ialah anak saudara.

¹⁹⁷⁷ Tiada pada B dan C

¹⁹⁷⁸ Pada B: [perempuan susuinya], pada C: [perempuan susuan]

¹⁹⁷⁹ Mertua. Dalam teks ditulis *مُخْتَلِفٌ*.

¹⁹⁸⁰ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 150. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 399-400. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 91-92. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 335-336.

¹⁹⁸¹ Pada B dan C: [perempuan itu]

¹⁹⁸² Pada B dan C: [laki-laki dan perempuan]. Naskhah B dan C lebih tepat.

¹⁹⁸³ Tiada pada C

¹⁹⁸⁴ Tiada pada B

¹⁹⁸⁵ Pada B dan C: [kerana ketiadaan]

¹⁹⁸⁶ Pada B dan C: [hancur]

¹⁹⁸⁷ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 150. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 399. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 91-92.

¹⁹⁸⁸ Pada B dan C: [laki-laki]

¹⁹⁸⁹ Tiada pada C

¹⁹⁹⁰ Pada B: [mahram]

¹⁹⁹¹ Tiada pada C

¹⁹⁹² Tiada pada C

¹⁹⁹³ Pada C: [dan segala saudara dan]

¹⁹⁹⁴ Bapa saudara. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 318. R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 637.

¹⁹⁹⁵ Pada B dan C: [bapa]

¹⁹⁹⁶ Pada B: [dan pada]

¹⁹⁹⁷ Pada B dan C: [ibu]

¹⁹⁹⁸ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 150. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 399-400. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 92. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 335.

[Bab Mengkafangkan Mayat]

[Bab ini]¹⁹⁹⁹ pada menyatakan perintah kafan.

Maka **adalah** sekurang-kurang kafan yang wajib itu sehelai kain yang menutup aurat²⁰⁰⁰.

[Batasan aurat mayat lelaki dan perempuan]

Maka aurat laki-laki²⁰⁰¹ itu²⁰⁰² antara²⁰⁰³ pusat dan lutut, dan aurat perempuan itu jikalau sahaya dan khunsa sekalipun, sekalian tubuhnya melainkan muka dan kedua tangannya²⁰⁰⁴ hingga [pergelangan tangan]²⁰⁰⁵. Itulah hak Allah akan mayat.²⁰⁰⁶

[Hukum mengkafangkan mayat dengan kain sangat nipis]

Maka tiada memadai kain kafan yang kelihatan warna kulit mayat jika ada kain yang lain. Dan²⁰⁰⁷ wajib hendaklah ada kain kafan itu barang yang harus memakai ia²⁰⁰⁸ tatkala hidupnya²⁰⁰⁹ seperti /B135/ kain warna kesumba, dan sutera pada perempuan dan pada²⁰¹⁰ kanak-kanak yang belum diberati tetapi makruh juga. Dan tiada harus yang demikian itu pada laki-laki dan khunsa.

¹⁹⁹⁹ Pada B: [Ini bab]

²⁰⁰⁰ Pada C: [aurat laki-laki]

²⁰⁰¹ Tiada pada C

²⁰⁰² Tiada pada B

²⁰⁰³ Pada B dan C: [barang antara]

²⁰⁰⁴ Pada B: [tapak tangannya], pada C: [tapak tangan]. Naskhah B dan C lebih tepat.

²⁰⁰⁵ Pada C: [pergelangannya]

²⁰⁰⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 150. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 401. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 92-93.

²⁰⁰⁷ Tiada pada B

²⁰⁰⁸ Pada C: [memakai dia]

²⁰⁰⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 150. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 401. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 92-93. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Muğhnī al-Muhtāj li Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 337.

²⁰¹⁰ Tiada pada B

[Hukum mengkafankan mayat menggunakan kain yang kena najis]

Dan tiada harus dikafankan dengan kain²⁰¹¹ yang kena najis yang tiada dimaafkan jika ada kainnya²⁰¹² suci yang lain daripada sutera dan barang sebagainya, dan kain sutera yang suci itu dahulukan²⁰¹³ daripadanya kain yang kena najis. Dan jika²⁰¹⁴ tiada ada²⁰¹⁵ kain itu²⁰¹⁶, maka wajib menutup mayat itu dengan kulit. Dan /A75/ jikalau²⁰¹⁷ tiada kulit, maka dengan rumput atau dengan tikar atau [dengan kajang²⁰¹⁸ atau]²⁰¹⁹ barang sebagainya. Maka jika tiada diperoleh sesuatu, maka dilumur dengan lumpur.

[Bilangan kain kafan bagi mayat lelaki dan perempuan]

Bermula sunat bagi laki-laki itu tiga lapis kafan yang menutup akan sekalian tubuhnya dari karena adalah [Nabi S.A.W.]²⁰²⁰ dikafan²⁰²¹ tiga lapis kafan²⁰²². Dan harus lagi tiada makruh mengafangkan²⁰²³ laki-laki dengan empat lapis atau lima lapis kafan jika reda segala²⁰²⁴ waris^{2025 2026}.

Dan jika kafan²⁰²⁷ akan dia dengan lima lapis, maka ditambahi baju dan sarban tetapi yang demikian itu bersalah dengan sunat. /B136/ **Dan sunat** bagi perempuan itu lima lapis kafan yaitu seperpinggangan²⁰²⁸ yang menutup aurat. Maka di atas kain itu baju

²⁰¹¹ Tiada pada C

²⁰¹² Pada B dan C: [kain]

²⁰¹³ Pada C: [didahulukan]

²⁰¹⁴ Pada B: [jikalau]

²⁰¹⁵ Tiada pada B

²⁰¹⁶ Tiada pada B dan C

²⁰¹⁷ Pada C: [jika]

²⁰¹⁸ Sejenis tikar kalis air yang dibuat dari daun pandan atau mengkuang dan digunakan untuk berlindung dari air hujan. Lihat R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 491.

²⁰¹⁹ Tiada pada C

²⁰²⁰ Pada C: [Nabi S.A.W. itu]

²⁰²¹ Pada B dan C: [dikafan dengan]

²⁰²² Tiada pada C

²⁰²³ Pada B dan C: [mengafan]

²⁰²⁴ Tiada pada B

²⁰²⁵ Pada C: [warisnya]

²⁰²⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 150-151. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 402-403. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 93. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'āni Alfāz al-Minhāj*, 337.

²⁰²⁷ Pada B: [dikafan]

²⁰²⁸ Pada B: [kain seperpinggangan], pada C: [kain seperti pinggangan]

kemudian maka ditalangkung²⁰²⁹ dengan cadar. Maka²⁰³⁰ dikafan²⁰³¹ dua lapis dan hukum²⁰³² kanak-kanak itu pada perintah kafan itu seperti hukum orang yang sudah baligh jua, [sama ada laki-laki atau perempuan]^{2033 2034}.

[Sifat-sifat kain kafan yang disunatkan]

Dan kafan yang²⁰³⁵ putih itu terlebih utama daripada yang lainnya. Dan kain yang sudah terbasuh lagi sudah terpakai²⁰³⁶ itu terlebih utama daripada kain yang baharu. Dan makruh melebih-lebih kain kafan, yaitu yang mahar²⁰³⁷ /C7/ harganya. Dan sunat mangastanggi²⁰³⁸ kain kafan itu sekali dengan gaharu.²⁰³⁹

[Kaedah mengkafangkan mayat]

Kemudian maka dihamparkan selapis yang baik lagi luas maka dihamburkan²⁰⁴⁰ ke atasnya cendana karing/kering, pada halnya bercampur dengan kapur. Maka dihamparkan pula lapis yang kedua atas²⁰⁴¹ lapis yang pertama serta dihamburkan²⁰⁴² pula atasnya cendana.²⁰⁴³

²⁰²⁹ دَلْكَنْ Dalam teks ditulis

²⁰³⁰ Pada B: [kemudian maka]

²⁰³¹ Pada B: [dikafan dengan]

²⁰³² Pada B: [hukum kafan]

²⁰³³ Tiada pada B dan C. Naskhah A lebih jelas.

²⁰³⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 151. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 404-405. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 93.

²⁰³⁵ Tiada pada B

²⁰³⁶ Pada B: [pakai]

²⁰³⁷ Mahal. Dalam teks ditulis ~~مُهَبَّ~~.

²⁰³⁸ Mengsetangi. Bermaksud membakar kemenyan yang mengeluarkan bau yang harum. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 2516.

²⁰³⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 151. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 403-405. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 93.

²⁰⁴⁰ Pada B: [dihamparkan]. Naskhah A lebih tepat.

²⁰⁴¹ Pada B: [di atas]

²⁰⁴² Pada C: [dihamparkan]

²⁰⁴³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 151. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 405. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 93. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 339.

Maka dihamparkan²⁰⁴⁴ pula lapis yang ketiga itu atas lapis yang kedua serta dihamburkan²⁰⁴⁵ atasnya cendana supaya jangan /B137/ segera buruk²⁰⁴⁶ itu. Setelah itu dihantarkan²⁰⁴⁷ mayat itu dengan perlahan-lahan²⁰⁴⁸ atas lapis yang ketiga itu dengan terlentang²⁰⁴⁹. Kemudian maka dilekapkan²⁰⁵⁰ pada segala lubang mayat dan pada tiap-tiap tempat sujudnya dengan kapas²⁰⁵¹. Padahalnya berlumur dengan cendana supaya jangan dihampir²⁰⁵² kepadanya segala yang melata di bumi. Dan lagi dihantarkan kapas pada antara dua punggungnya dan makruh memasukkan dia pada rongganya melainkan jika takut akan keluar sesuatu²⁰⁵³ daripadanya.²⁰⁵⁴

Setelah itu dimasukkan sebelah lapis kiri kafan yang bertemu dengan mayat itu [kepada pihak kanannya ke kiri. Demikianlah²⁰⁵⁵ dikerjakan pada lapis yang kedua dan yang²⁰⁵⁶ ketiga. Kemudian maka²⁰⁵⁷ diikat kafan²⁰⁵⁸ itu hingga datang ke dalam kubur maka diuraikan.²⁰⁵⁹

²⁰⁴⁴ Pada B: [hamburkan]

²⁰⁴⁵ Pada C: [dihamparkan]

²⁰⁴⁶ Pada B dan C: [buruk mayat]

²⁰⁴⁷ Pada B dan C: [maka dihantarkan]

²⁰⁴⁸ Pada B: [beperlahan]

²⁰⁴⁹ Pada B: [telentangkan]

²⁰⁵⁰ Bermaksud dilekatkan. R.O. Winstedt, *Kamus Bahasa Melayu*, 180.

²⁰⁵¹ Abū Abdullah³²¹

²⁰⁵² Pada B dan C: [hampir]

²⁰⁵³ Pada C: [suatu]

²⁰⁵⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 151. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 405. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 93. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muftāḥ Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 339. Muhammad Idrīs al-Shāfi'i, *al-Umm* (Beirut: Dar al-Fikr, 1990), 1: 321.

²⁰⁵⁵ Pada B: [Demikian lagi]

²⁰⁵⁶ Tiada pada B

²⁰⁵⁷ Tiada pada C

²⁰⁵⁸ Pada B dan C: [segala kafan]

²⁰⁵⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 151. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 406. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 94. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muftāḥ Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 339.

[Orang yang bertanggungjawab menyediakan kain kafan]

Syahadan /A76/ bahawa adalah yang memberi kain kafan itu wajib atas²⁰⁶⁰ barang siapa yang wajib belanjanya tatkala hidup seperti isteri yang menurut hukum suaminya.²⁰⁶¹ Jikalau kanak-kanak²⁰⁶² sekalipun dan khadamnya²⁰⁶³, dan wajib atas bapak itu melengkapi mayat /B138/ anaknya yang baligh. Dan atas tuan melengkapi mayat²⁰⁶⁴ sahaya yang *makātib*.²⁰⁶⁵

Jikalau tiada wajib nafkah keduanya tatkala hidup sekalipun. Dan tiada wajib atas²⁰⁶⁶ anak melengkapi mayat isteri bapaknya jikalau wajib nafkahnya atas anaknya tatkala hidup sekalipun.²⁰⁶⁷

[Hukum mengkafankan mayat lebih daripada selapis kain dengan menggunakan harta Baitulmal]

Adapun wajib mengafan mayat atas orang yang²⁰⁶⁸ lain itu hanya selapis kain yang menutup segala badannya²⁰⁶⁹ juga. Dan haram mengafan mayat itu lebih daripada selapis²⁰⁷⁰ jika ada harga kafan itu daripada arta Baitulmal atau arta yang diwakafkan akan kafan segala orang yang tiada diberkafannya²⁰⁷¹ 2072.

²⁰⁶⁰ Pada B: [atasnya]

²⁰⁶¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 151. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 403-404. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 93. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 338.

²⁰⁶² Pada B: [kanak-kanak dan sahaya], pada C: [kanak-kanak dan kaya]

²⁰⁶³ Khadam bermaksud orang suruhan, hamba atau pelayan. . *Kamus Dewan*, 780.

²⁰⁶⁴ Pada B: [mayat anaknya]

²⁰⁶⁵ Ibn Hajar al-Haytamī , *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 404. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī , *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 93.

²⁰⁶⁶ Tiada pada C

²⁰⁶⁷ Ibn Hajar al-Haytamī , *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 404.

²⁰⁶⁸ Tiada pada B

²⁰⁶⁹ Pada B: [badan]

²⁰⁷⁰ Pada B: [sekali lapis]

²⁰⁷¹ Pada B: [diberkafan sekalipun]

²⁰⁷² Ibn Hajar al-Haytamī , *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 404.

[Bab Sembahyang Mayat]

(Bab ini)²⁰⁷³ pada menyatakan menyembahyangkan mayat.

[Rukun-rukun sembahyang mayat]

Bermula segala rukun menyembahyangkan mayat itu tujuh perkara. Pertama niat di dalam hati seperti niat segala sembahyang yang²⁰⁷⁴ lain juga. Dan wajib menyertakan niat²⁰⁷⁵ dengan takbiratul ihram dan demikian lagi wajib meniatkan²⁰⁷⁶ fardunya²⁰⁷⁷ jika lau tiada disebutkan fardu kifayah sekalipun, memadailah. Dan fardu bagi makmum itu meniatkan mengikut imam. Maka tiada wajib /B139/ menentukan mayat dan mengenal akan dia²⁰⁷⁸. Maka adalah sekurang-kurang niat yang diingatkan itu: "Ku sembahyangkan atas mayat ini fardu", atau diingatkannya²⁰⁷⁹; "Ku sembahyangkan atas barang yang disembahyangkan oleh imam fardu". Ini²⁰⁸⁰ **lafaz niat** sembahyang mayat yang sempurna . اللہ تعالیٰ مأموراً اصلیٰ علیٰ هذَا الْمَیْتِ فَرُضَ الْکَفَایَةُ أَرْبَعَ تَكْبِیرَاتٍ إِمَاماً .

Ertinya: "Kusembahyangkan atas mayat ini fardu kifayah dengan empat takbir, padahal aku menjadi imam atau padahal aku mengikut imam kerana Allah Taala". Dan sekurang-kurang lafaz niat²⁰⁸¹ itu: "أَصلیٰ علیٰ هذَا الْمَیْتِ فَرُضًا اللہ تعالیٰ اللہ أَكْبَرٌ" /C8/ Ertinya: "Kusembahyangkan [atas mayat ini fardu]²⁰⁸².

²⁰⁷³ Pada B:[Ini bab]

²⁰⁷⁴ Tiada pada B

²⁰⁷⁵ Pada C:[niat itu]

²⁰⁷⁶ Pada C: [menyebutkan]

²⁰⁷⁷ Pada B: [fardhu]

²⁰⁷⁸ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīd*, 152. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 407. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 94. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'āni Alfāz al-Minhāj*, 341.

²⁰⁷⁹ Pada B: [diingatkan]

²⁰⁸⁰ Pada B:[itu]

²⁰⁸¹ Pada B: [niat imam]

²⁰⁸² Pada B dan C: [atas mayat ini fardhu dan sekurang-kurang lafaz niat makmum itu; "الْمَیْتُ فَرُضًا مَأْمُورًا اللہ تعالیٰ imām"]. Ayat ini didapati tercincir pada naskhah A.

Dan **kedua** berdiri betul pada²⁰⁸³ yang kuasa dan ketiga [takbir serta]²⁰⁸⁴ takbiratul ihram.²⁰⁸⁵ Dan **keempat** membaca *fatiḥah* kemudian daripada takbiratul /B140/ ihram [yang pertama]^{2086 2087}.

Dan **kelima** mengucap selawat atas Nabi S.A.W. yang²⁰⁸⁸ kemudian daripada takbir yang kedua.²⁰⁸⁹ Maka adalah /A77/ sekurang-kurang selawat yang wajib itu²⁰⁹⁰ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ.

kesempurnaan selawat itu seperti lafaz selawat dalam tahiyyat [yang kemudian]²⁰⁹¹. Dan **keenam** membaca doa akan mayat dengan ditentukan akan dia kemudian daripada takbir yang ketiga²⁰⁹². Maka adalah sekurang-kurang doa yang wajib itu اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ.

kesempurnaan doanya²⁰⁹³ itu: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ Ertinya: "Hai Allah! Ampun olehmu akan dia dan kasihan olehmu akan dia". Dan kesempurnaan doanya²⁰⁹⁴ itu: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَمَنْ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ Ertinya: "Hai Allah! Ampun bagimu

²⁰⁸³ Pada B: [pada orang]

²⁰⁸⁴ Tiada pada B

²⁰⁸⁵ Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 94. Al-Nawawi dan Ibn Hajar al-Haytamī mengatakan rukun kedua ialah takbiratulihram dan rukun ketiga ialah salam. Lihat Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 152. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 408. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 341.

²⁰⁸⁶ Tiada pada B

²⁰⁸⁷ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 152. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 408. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 94. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 341-342.

²⁰⁸⁸ Tiada pada B

²⁰⁸⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 152. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 407. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 94. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 342.

²⁰⁹⁰ Tiada pada B

²⁰⁹¹ Pada B: [Yang kedua]

²⁰⁹² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 152. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 408-409. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 95. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 342.

²⁰⁹³ Pada B: [doa]

²⁰⁹⁴ Pada B: [olehmu bagi]

segala dosanya dan kasihan olehmu akan dia". Ertinya: "Dan

nyamankan²⁰⁹⁵ olehmu akan dia dan maafkan olehmu daripadanya". **وَأَكْرَمْ نُزْلَةً**

Muliakan²⁰⁹⁶ olehmu akan [tempat duduknya]²⁰⁹⁷ **وَوَسِعَ مَدْخَلَةً** Dan luaskan olehmu akan

tempat /B141/ masuknya **وَأَغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرْدِ** Dan mandikan olehmu akan dia dengan

air beku²⁰⁹⁸ [dan air sejuk]²⁰⁹⁹ **وَنَقَّهُ مِنَ الْحُطَّابِيَا كَمَا يُنْقَى الْقُوبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ** Dan sucikan

olehmu akan dia seperti sucikan²¹⁰⁰ kain putih daripada dakinya **وَأَبْدِلْهُ دَارِيَ خَيْرًا مِنْ دَارِهِ**²¹⁰¹

Dan gantikan²¹⁰² olehmu akan di²¹⁰³ kampung yang terlebih baik daripada kampungnya yang di dalam dunia **وَأَفْلَأَهُ خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ وَرَزْوَجًا خَيْرًا مِنْ رَزْجِهِ** Dan isi rumah yang terlebih

baik daripada isi²¹⁰⁴ rumahnya yang²¹⁰⁵ di dalam dunia dan isterinya²¹⁰⁶ yang terlebih **وَأَذْنَلْهُ الْجَنَّةَ وَأَعِدْهُ مِنْ عَذَابِ الْقُفْرِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ** yang di dalam dunia isteri²¹⁰⁷ yang di dalam dunia

Dan masukkan²¹⁰⁸ olehmu akan dia ke dalam syurga dan lindungkan²¹⁰⁹ olehmu akan dia [ke dalam syurga]²¹¹⁰ daripada syeksa kubur dan daripada syeksa api neraka.

Dan jika ada mayat itu kanak-kanak, maka adalah doanya itu:

²⁰⁹⁵ Pada B: [dinyamankan]

²⁰⁹⁶ Pada B: [Dan mulikan]

²⁰⁹⁷ Pada B: [tempatnya duduk]

²⁰⁹⁸ Tiada pada B

²⁰⁹⁹ Pada B: [dan dengan sejuk]

²¹⁰⁰ Pada B: [disucikan]

²¹⁰¹ Pada B: [segala dakinya]

²¹⁰² Pada B: [kurniakan]

²¹⁰³ Pada B: [dia]

²¹⁰⁴ Pada B: [atas]

²¹⁰⁵ Tiada pada B

²¹⁰⁶ Pada B: [isteri]

²¹⁰⁷ Pada B: [isterinya]

²¹⁰⁸ Pada B: [masuk]

²¹⁰⁹ Pada B: [lepaskan]

²¹¹⁰ Tiada pada B

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا فِرَطًا وَاجْعَلْنَا لَهُمَا ذُخْرًا وَنَقْلًا بِهِ مَوَازِينُهُمَا وَافْغِ الصَّيْرَ عَلَى قُلُوبِهِمَا
وَلَا تَفْتَنْهُمَا بَعْدَهُ وَلَا تُخْرِمْهُمَا آخِرَهُ

Dan pada²¹¹¹ suatu riwa/B142/yat doanya itu:

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا فِرَطًا لِأَبْوَيْهِ وَسَلَفَاهُ وَذُخْرًا وَعَظِيمًا وَاعْبِارًا وَشَفَاعِيًّا وَنَقْلًا بِهِ مَوَازِينُهُمَا وَافْغِ
الصَّيْرَ عَلَى قُلُوبِهِمَا

Ertinya: "Hai Allah! Jadikan olehmu akan dia perdahuluan bagi dua ibu bapaknya dan pertaruhan dan pengajar dan mengambil pengajar bagi keduanya dan memintak syafaat bagi /A78/ keduanya, dan beratkan olehmu dengan dia timbangan keduanya, dan selesaikan olehmu dengan dia sabar atas hati²¹¹² keduanya".²¹¹³

Kemudian maka takbir pula, sunat²¹¹⁴ membaca kemudiannya²¹¹⁵ Hai اللَّهُمَّ لَا تُخْرِمْنَا آخِرَهُ

Allah! Jangan kau tegahkan kami²¹¹⁶ pahalanya وَلَا تَفْتَنْنَا بَعْدَهُ وَاغْفِرْنَا وَلَهُ Dan jangan kau

perintahkan²¹¹⁷ kami kemudiannya dan ampun olehmu akan kami akan²¹¹⁸ dia.

Dan ketujuh salam ke kanan dan ke kiri itu sunat juga seperti pada sekalian sembahyang yang lain.²¹¹⁹

[Kedudukan orang yang menyembahyangkan mayat lelaki dan perempuan]

Dan sunat yang menyembahyangkan mayat²¹²⁰ itu berdiri pada pihak kepalanya jika ada mayat itu laki-laki. Dan jika ada mayat itu perempuan, maka berdiri pada berbetulan /B143/ punggungnya juga, jika pada kubur sekalipun.²¹²¹

²¹¹¹ Tiada pada B

²¹¹² Pada B: [mati].

²¹¹³ Naskhah A lebih tepat berdasarkan terjemahan perkataan قلوبها. Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 153. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 410. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 315.

²¹¹⁴ Pada B: [maka sunat]

²¹¹⁵ Pada B: [kemudian]

²¹¹⁶ Tiada pada B

²¹¹⁷ Pada B: [titahkan]

²¹¹⁸ Pada B: [dan akan]

²¹¹⁹ Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 95.

²¹²⁰ Pada B: Tiada pada B

[Bilangan jemaah yang disunatkan ketika menyembahyangkan mayat]

Dan sunat tatkala ada orang yang menyembahyangkan itu enam orang atau lebih, maka hendaklah dijadikan mereka itu tiga saf atau lebih, dari karena sabda Nabi S.A.W.:

مَنْ صَلَّى عَلَيْهِ ثَلَاثَةُ صُفُوفٍ فَقَدْ أُوْجَبَ²¹²²

Ertinya: "Barang siapa sembahyangkan²¹²³ atasnya oleh tiga saf, maka bahawasanya diampun Allah akan dia".

[Syarat-syarat menyembahyangkan mayat]

Dan adalah syarat sembahyang mayat itu seperti segala²¹²⁴ syarat sembahyang yang lain juga, yakni dengan air sembahyang dan dengan suci pakaianya²¹²⁵, dan suci tempat berdiri dan menghadap kiblat dan menutup aurat dan mengetahui akan segala rukunnya²¹²⁶ yang tujuh itu.

Dan²¹²⁷ hendaklah ada sembahyang itu kemudian daripada [dimandikan atau ditayammumkan akan dia. Dan lagi syarat hendaklah]²¹²⁸ menyembahyangkan mayat itu jangan membelakang jenazah atau kubur dan harus disembahyangkan mayat itu²¹²⁹ dahulu daripada²¹³⁰ mengafan dia tetapi makruh juga²¹³¹.

---

²¹²¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 154. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 415. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 97.

²¹²² Hadis riwayat al-Tirmidhī, Kitab *al-Janāzah*, Bab *Kaifa al-Šolāt 'alā al-Mayyit*, no.hadis 1033. Muhammad bin 'Isā al-Tirmidhī (1980), *Sunan al-Tirmidhī wa huwa al-Jāmi' al-Sāḥīh*, 2:246. Menurut Imam Tirmidhī, hadis ini adalah hasan.

²¹²³ Pada B: [yang disembahyangkan]

²¹²⁴ Tiada pada B

²¹²⁵ Pada B: [pakaian]

²¹²⁶ Tiada pada B

²¹²⁷ Pada B: [Dan lagi syaratnya]

²¹²⁸ Tiada pada B. Naskhah A lebih lengkap.

²¹²⁹ Tiada pada B

²¹³⁰ Pada B: [dari]

²¹³¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 153. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 413. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, 96. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'anī Alfāz al-Minhāj*, 341.

[Hukum menyembahyangkan mayat yang ghaib dan hukum melambatkan sembahyang jenazah]

Dan harus menyembahyang mayat yang ghaib lagi sudah ditanam.²¹³² Dan sunat menyembahyangkan mayat itu di dalam masjid²¹³³ dan tiada sunat melambatkan sembahyang mayat karena menanti berhimpun orang²¹³⁴ menyembahyang /B144/ akan²¹³⁵ dia.

[Sebaik-baik imam yang menyembahyangkan mayat]

Dan adalah terlebih utama yang²¹³⁶ jadi imam itu anak dan cucu datang ke bawah dan bapak dan nenek²¹³⁷ datang ke atas. Dan segala saudara dan segala anak saudara dan segala mamak²¹³⁸ dan segala anak mamak datang ke bawah. Dan tiada hak bagi sultan dan imam masjid dan suami dan tuan jikalau diperoleh seorang daripada keluarganya.²¹³⁹

[Bab Menanam Mayat]

[Bab ini]²¹⁴⁰ pada menyatakan menanamkan mayat itu²¹⁴¹ bermula wajib [menanamkan mayat itu]²¹⁴² di dalam /A79/ liang²¹⁴³ yang menutup baunya dan [memeliharkan dia]²¹⁴⁴ daripada segala binatang buas²¹⁴⁵.²¹⁴⁶

²¹³² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 153. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 413. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 96. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'āni Alfāz al-Minhāj*, 341.

²¹³³ Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 96.

²¹³⁴ Pada B: [orang yang]

²¹³⁵ Tiada pada B

²¹³⁶ Tiada pada B

²¹³⁷ Tiada pada B

²¹³⁸ Pada B: [neneknya]. Bermaksud datuk. Lihat R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 677.

²¹³⁹ William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 351. R. Winstedt, *Kamus Bahasa Melayu*, 129.

²¹⁴⁰ Pada B dan C: [bapa]

²¹⁴¹ Mamak (مَامَك). Bermaksud bapa saudara. Lihat R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 637.

²¹⁴² William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 318. R. Winstedt, *Kamus Bahasa Melayu*, 120.

²¹⁴³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 154. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 414-415. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 97. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'āni Alfāz al-Minhāj*, 347.

²¹⁴⁴ Pada B: [Ini bab]

[Saiz kubur yang dianjurkan]

Dan sunat lagi²¹⁴⁷ terlebih sempurna bahawa ada lintangnya dan bujurnya itu luas dan adalah²¹⁴⁸ dalamnya²¹⁴⁹ itu sekerocong yaitu lima hasta dan liang²¹⁵⁰ lahad itu afdal²¹⁵¹ daripada tiada berliang lahad jika ada bumi itu tegar²¹⁵². Dan jika tiada ia tegar terlebih /B145/ utama jangan berliang lahad karena takut akan teroboh kubur.²¹⁵³

[Hukum menanam mayat di dalam keranda]

Dan makruh lagi bidaah menanamkan mayat itu dalam kharanda melainkan pada bumi yang berair atau tarbin atau takut akan binatang buas yang mengorek bumi. Atau ada ia perempuan yang tiada hadir *mahrūm*nya, maka tatkala itu wajib ^{ذكراً} menanamkan dia di dalam kharanda²¹⁵⁴.

[Perkara-perkara sunat ketika menanam mayat]

Maka sunat menurunkan mayat itu daripada pihak kepalanya. Dan adalah yang masuk di dalam kubur itu laki-laki juga, jikalau adalah mayat itu perempuan sekalipun. Maka

²¹⁴¹ Tiada pada B

²¹⁴² Pada B: [menanamkan mayat itu kemudian daripada menyembahyangkan dia dan sekurang menanamkan mayat itu]

²¹⁴³ Pada B: [lubang]

²¹⁴⁴ Pada B: [memelihara akan dia yakni menghilangkan bau mayat]

²¹⁴⁵ Pada B: [yang]

²¹⁴⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 155. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 419-420. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 98. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 351.

²¹⁴⁷ Tiada pada B

²¹⁴⁸ Tiada pada B

²¹⁴⁹ Pada B: [dalam]

²¹⁵⁰ Pada B: [berliang]

²¹⁵¹ Pada B: [terafdal]

²¹⁵² Keras atau tidak dapat dilenturkan lagi. Lihat *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 2748. Lihat R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 176. William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 78.

²¹⁵³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 155. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 420. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 98.

²¹⁵⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 158. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 432. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 352.

yang terlebih utama menanamkan mayat itu barang siapa yang terlebih utama menyembahyangkan dia, yaitu dahulukan orang yang tahu fakih daripada yang tuha, yang tiada tahu²¹⁵⁵ fakih. Lagi keluarga yang hampir melainkan suami yaitu terlebih utama daripada yang lain jika tiada ia *jimā'* pada malam itu dengan isterinya²¹⁵⁶ yang lain atau dengan gundiknya.²¹⁵⁷

Dan sunat bahawa²¹⁵⁸ yang turunkan²¹⁵⁹ ke dalam kubur akan menanamkan mayat itu gasal²¹⁶⁰ yaitu seorang atau tiga orang, demikianlah sekira-kira hajat²¹⁶¹. Maka sunat pada orang yang²¹⁶² menurunkan itu membaca . بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَةِ رَسُولِ اللَّهِ . Dan sunat²¹⁶³ ja/B146/ngan dihamparkan sesuatu di bawah mayat dan jangan digalang kepalanya dengan bantal yaitu makruh.²¹⁶⁴

Dan sunat menutup kubur dengan jadar²¹⁶⁵ tatkala memasukkan dia /C10/ ke dalam kubur jikalau²¹⁶⁶ laki-laki sekalipun.²¹⁶⁷ Setelah itu maka sunat dihantarkan mayat itu²¹⁶⁸ dalam²¹⁶⁹ liang lahad pada lambungnya kanan [dan makruh pada lambungnya

²¹⁵⁵ Tiada pada B

²¹⁵⁶ Pada B: [isteri]

²¹⁵⁷ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 155. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 420. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 99. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 352.

²¹⁵⁸ Tiada pada B

²¹⁵⁹ Pada B: [turun]

²¹⁶⁰ Bermaksud ganjil. Lihat R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 559. William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 282. R.Winstedt, *Kamus Bahasa Melayu*, 57.

²¹⁶¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 155. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 421. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 99. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 353.

²¹⁶² Tiada pada B

²¹⁶³ Tiada pada B

²¹⁶⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 158. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 432.

²¹⁶⁵ Cadar. Dalam teks ditulis حَدَر

²¹⁶⁶ Pada B: [kalau]

²¹⁶⁷ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 158. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 432. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 99.

²¹⁶⁸ Tiada pada B

²¹⁶⁹ Pada C: [di dalam]

kip] ²¹⁷⁰, dan wajib menghadapkan mayat itu kiblat. Dan dilekapkan mukanya dan kedua kakinya kepada liang lahad serta dibongkokkan ²¹⁷¹ sedikit seperti laku orang rukuk. Dan disandarkan ²¹⁷² belakangnya dengan tanah yang berkumpul atau batu supaya jangan mayat itu tarlatang ²¹⁷³ ²¹⁷⁴.

Maka diuraikan segala pengikat kain /A80/ kafan ²¹⁷⁵ itu serta dihantarkan suatu batu atau tanah segumpal di bawah kepalanya, lagi ²¹⁷⁶ sampai kepada pipinya, yaitu kelakuan orang yang ²¹⁷⁷ merendahkan diri. Setelah itu maka ditutup [liang lahad] ²¹⁷⁸ dengan batu atau dengan papan atau barang sebagainya.

Dan sunat pada orang yang [di sisi] ²¹⁷⁹ /B147/ kubur itu menyebukan ²¹⁸⁰ tanah dengan tiga rahuk ²¹⁸¹ pada pihak kepala ²¹⁸², serta dibaca pada pertama kalinya itu ²¹⁸³: منها

خَلْقَنَاكُمْ Ertinya: "Daripada tanah ini jua kami jadikan kamu". [Dan pada] ²¹⁸⁴ kedua kalinya dibaca: وَمِنْهَا نُعِدُّكُمْ Ertinya: "Daripada ²¹⁸⁵ tanah ini jua kami kembalikan ²¹⁸⁶ kamu". Dan pada ketiga kalinya dibaca: وَمِنْهَا شَرِحُكُمْ تَارِهُ أُخْرَى Ertinya: Daripada tanah

²¹⁷⁰ Tiada pada C. Naskhah A dan B lebih lengkap.

²¹⁷¹ Pada C: [bongkokkan]

²¹⁷² Pada B: [disandarkan mayat itu pada], pada C:[disandarkan pada]

²¹⁷³ Terlentang. Dalam teks ditulis قرْفَنَعْ

²¹⁷⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yāḥyā bin Sharaf al-Nawawī , *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 155. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muṭṭāj Bi Sharh al-Minhāj*, 420. Abū Yāḥyā Zakariyyā al-Anṣārī , *Fath al-Wahhāb bī Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 99.

²¹⁷⁵ Tiada pada C

²¹⁷⁶ Pada B: [dan lagi]

²¹⁷⁷ Tiada pada C

²¹⁷⁸ Pada B dan C: [liang lahad itu]

²¹⁷⁹ Pada C: [sisi]

²¹⁸⁰ Pada B: [menyerbukan]

²¹⁸¹ Dalam teks ditulis رَاهِقْ

²¹⁸² Pada C: [kepala kubur]

²¹⁸³ Tiada pada B

²¹⁸⁴ Pada B: [daripada]

²¹⁸⁵ Pada B: [ke dalam tebal], pada C: [ke dalam]

²¹⁸⁶ Pada B: [membalikan]

ini juga kami keluarkan kamu pada hari kiamat". Kemudian maka disebukan tanah dengan dicangkul²¹⁸⁷.

Dan sunat ditinggikan kubur itu sekira-kira sejengkal, dan terlebih utama itu bahawa kubur itu serata²¹⁸⁸ seperti babungan²¹⁸⁹ rumah batu. Dan sunat mendiruskam air yang²¹⁹⁰ suci lagi sejuk karena mengambil sampana²¹⁹¹ yang²¹⁹² baik yaitu²¹⁹³ sejuk.

Dan sunat menghantarkan ke atas kubur²¹⁹⁴ segala batu yang²¹⁹⁵ seni-seni²¹⁹⁶ karena ia mengucap tasbih. Dan demikian lagi sunat menanamkan [batu nisan]²¹⁹⁷ [yang terlebih besar atau kayu pada pihak kepala kubur. Dan sunat²¹⁹⁸ pula menanam batu nisan itu]²¹⁹⁹ pada pihak kepala dan kaki. Dan menanamkan mayat bersama-sama dengan segala kubur orang yang banyak itu /B148/ terlebih utama daripada seorang dirinya.

Dan sunat²²⁰⁰ berhenti segala orang yang banyak itu di sisi kubur sekira-kira sesaat, serta dipohonkan mereka itu akan dia akan²²⁰¹ ketetapan di dalam agama dan ampun²²⁰² daripada segala dosanya.

Dan sunat membaca talkin akan mayat yang akil lagi atau gila yang didapat²²⁰³ masa taklif dan jikalau syahid sekalipun. Dan sunat²²⁰⁴ bagi segala²²⁰⁵ laki-laki

²¹⁸⁷ Pada C: [cangkul]

²¹⁸⁸ Pada C: [rata]

²¹⁸⁹ Bubungan (بُوْغُن) bermaksud atap rumah. Lihat Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 36. Pada C: [sambungan].

²¹⁹⁰ Tiada pada B

²¹⁹¹ Perkataan ini tidak ditemui di dalam kamus. Dalam teks ditulis سمن

²¹⁹² Tiada pada B

²¹⁹³ Tiada pada B

²¹⁹⁴ Tiada pada B

²¹⁹⁵ Pada B dan C: [kubur itu]

²¹⁹⁶ Tiada pada B

²¹⁹⁷ Kecil-kecil saiznya. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 188. Lihat R.J.

Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 415.

²¹⁹⁸ Pada B: [batu nisan itu], pada C: [batu nisang], sebutan "ng" di belakang bagi perkataan yang berakhir dengan huruf "n" merupakan sebahagian daripada loghat Terengganu

²¹⁹⁹ Pada C:[padu suatu]. Naskhah A dan B lebih lengkap.

²²⁰⁰ Tiada pada B. Beberapa patah perkataan ini tercicir daripada naskhah B.

²²⁰¹ Tiada pada B

²²⁰² Tiada pada B

²²⁰³ Tiada pada B

²²⁰⁴ Pada C: [didapatnya]

²²⁰⁵ Tiada pada B

²²⁰⁶ Tiada pada C

mengujung²²⁰⁶ kubur Islam padahal diqasadkannya dengan dia mengingatkan mati dan mengasihani akan segala isi kubur.

Dan sunat memberi salam pada segala isi kubur tatkala mengujung²²⁰⁷ dia serta berhadap kepada pihak mukanya. Demikian bunyinya²²⁰⁸ lafaz salam²²⁰⁹ **السلام عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْبَيْتِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ إِنَّ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَا يَحْقُونَ نَسْأَلُ اللَّهَ لَكُمْ وَلَكُمُ الْعَاقِبةُ**

“أَهْلَ الْبَيْتِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ إِنَّ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَا يَحْقُونَ نَسْأَلُ اللَّهَ لَكُمْ وَلَكُمُ الْعَاقِبةُ” Ertinya:

“Sejahtera atas kamu hai segala²²¹⁰ isi kubur /A81/ [daripada segala orang yang mukmin dan]²²¹¹ daripada segala orang yang sah²²¹² Islam [Insya Allah /B149/ Taala²²¹³]²²¹⁴ lagi akan datang²²¹⁵ kepada kamu [dan kami]²²¹⁶ pohonkan kepada Allah Taala akan kami²²¹⁷ [dan akan kamu]²²¹⁸ sejahtera²²¹⁹,. Dan nyaman **dan sunat** [membaca Quran]²²²⁰. Kemudian maka²²²¹ dihadiahkan pahalanya akan segala²²²² isi kubur [serta ia]²²²³ berhadap ke kiblat, yaitu dengan terlebih harap akan mustajabnya.

Dan sunat bagi segala sekampung²²²⁴ dan segala keluarga²²²⁵ jikalau jauh sekalipun membawak makan makanan tatkala mengujung²²²⁶ akan orang kematianya²²²⁷ pada siangnya dan /C11/ malamnya, selama²²²⁸ mereka itu mashghul.²²²⁹

²²⁰⁶ Mengunjung. Dalam teks ditulis **مَعْجُونٌ**
²²⁰⁷ Pada B: [mengunjung]

²²⁰⁸ Pada B dan C: [bunyi]

²²⁰⁹ Pada B dan C: [salamnya]

²²¹⁰ Tiada pada C

²²¹¹ Tiada pada B

²²¹² Tiada pada B dan C

²²¹³ Tiada pada B

²²¹⁴ Pada C: [kami Insyaallah]

²²¹⁵ Tiada pada B

²²¹⁶ Tiada pada B

²²¹⁷ Tiada pada B

²²¹⁸ Pada C: [disejahtera]

²²¹⁹ Pada B dan C: [membaca Quran barang sedapatnya]

²²²⁰ Tiada pada B

²²²¹ Tiada pada C

²²²² Pada B dan C: [seraya]

²²²³ Pada B: [kampung]

²²²⁴ Pada C: [keluarganya]

²²²⁵ Pada B: [mengunjung]

²²²⁶ Pada B dan C: [kematian]

Dan haram membawak makan makanan akan orang yang menangis dengan berbiji sabak²²³⁰ [yakni meratab]²²³¹ yang membilang-bilang akan segala²²³² kelakuan orang mati itu karena menolong dia pada pekerjaan haram²²³³²²³⁴

[Hukum mengadakan kenduri dan menghadiri kenduri orang yang berbiji sabak]

Dan makruh lagi bidaah memberi khenduri²²³⁵ dan pergi memakan dia pada orang yang berbiji sabak. Dan kata Shaykh Ibn Hajar di dalam kitab *Tuhfat Syarh Minhaj*:

وَمَا اعْتَدَ مِنْ جَعْلِ أَهْلِ الْمَيْتِ طَعَامًا لِيَدْعُوا النَّاسَ عَلَيْهِ بِذَعَةً مَكْرُونًا كَاجْأَبَتْهُمْ

بِذَلِكَ

Yakni barang yang di /B150/adatkan daripada perbuat²²³⁶ orang²²³⁷ kematian itu akan makanan supaya dipanggil mereka itu segala manusia memakan dia, yaitu²²³⁸ bidaah lagi makruh. Demikian²²³⁹ lagi makruh lagi bidaah pergi memakan dia.²²⁴⁰

[Hukum duduk, bersandar atau berjalan di atas kubur]

Dan demikian lagi makruh atau haram duduk di atas kubur atau bersandar kepadanya atau berjalan ke atas²²⁴¹ karena sebab menghilangkan hormatnya melainkan karena

²²³⁸ Pada B dan C: [atau selama]
²²³⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muṭīn*, 159. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 437. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 102. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 367.

Bermaksud muram atau suram. *Kamus Dewan*, 361. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 2003, h. 2324. Juga bermaksud meratap atau menangis. R. Winstedt, *Kamus Bahasa Melayu*, 168. Sabak juga bermaksud tempat untuk memasak air nira untuk dijadikan gula. Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 154.

²²⁴⁰ Meratap. Dalam teks dieja مراتب. Tiada pada B

²²⁴¹ Tiada pada B

²²⁴² Pada B dan C: [yang haram]

²²⁴³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muṭīn*, 159. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 437. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 101.

²²⁴⁴ Kenduri. Dalam teks ditulis كندرى

²²⁴⁵ Pada B dan C: [diperbuat]

²²⁴⁶ Tiada pada B, pada C: [orang yang]

²²⁴⁷ Tiada pada B

²²⁴⁸ Pada B: [Dan demikian]

²²⁴⁹ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 437.

²²⁵⁰ Pada B dan C: [ke atasnya]

darurat yaitu seperti ia berjalan akan²²⁴² mengucung²²⁴³ mayat jika tiada diperoleh jalan yang lain daripada atas²²⁴⁴ kubur.

[Hukum mengunjungi mayat]

Dan sunat bagi orang yang mengucung itu duduk di hadapan²²⁴⁵ kepada kubur seperti di hadapan²²⁴⁶ ia [kepada masa]²²⁴⁷ hidupnya²²⁴⁸, karena menghormatkan²²⁴⁹ dia.

Dan demikian lagi sunat mengocong²²⁵⁰ akan orang²²⁵¹ kematian. Maka terafdal mengocong²²⁵² itu dahulu daripada ditanamkan²²⁵³ dia hingga datang tiga hari. Dan sunat dikata²²⁵⁴ orang yang mengujung²²⁵⁵ itu akan orang yang dikujung itu **اعظْمَ اللَّهُ عَزَّلَ وَعَزَّرَ لِبَيْنَ أَجْزَكَ وَأَخْسَنَ عَزَّكَ** yakni dibesarkan Allah akan [pahalamu dan diperbaiki

Allah akan sabarmu dan diampunkan²²⁵⁶]²²⁵⁷ orang metayamum²²⁵⁸²²⁵⁹.

[Hukum menangisi mayat]

Syahadan harus menangis akan mayat /B151/ dahulu daripada matinya /A82/ dan kemudiannya dan haram mengharap dan berbiji sabak yaitu memuji mayat akan segala

²²⁴² Tiada pada C
²²⁴³ Pada B dan C: [mengunjung]. Dalam teks ditulis **مُخْرَج**. Mengocong bermaksud membungkus atau mengapani mayat. *Kamus Dewan*, 802.

²²⁴⁴ Pada C: [di atas]
²²⁴⁵ Pada B dan C: [damping ia]
²²⁴⁶ Pada B dan C: [damping]

²²⁴⁷ Tiada pada B, pada C: [pada masa]
²²⁴⁸ Pada B; [seperti]

²²⁴⁹ Pada C: [menghormat]
²²⁵⁰ Pada C: [mengunjung]

²²⁵¹ Pada B: [orang yang]
²²⁵² Pada C: [mengunjung]
²²⁵³ Pada B: [menanamkan]

²²⁵⁴ Pada B: [dikata oleh], pada C: [kata oleh]
²²⁵⁵ Mengunjung. Dalam teks ditulis **مُخْرَج**

²²⁵⁶ Pada C: [diampunnya]
²²⁵⁷ Tiada pada B

²²⁵⁸ Pada C: [mentayamum]
²²⁵⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-*

Mufīn, 156. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 423. Abū Yahyā Zakariyyā al-

Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 101. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-*

Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj, 365.

kelakuannya serta²²⁶⁰ menampar-nampar pipi atau dadanya²²⁶¹. Dan²²⁶² membelah²²⁶³ leher baju dan mengubahkan pakaian dan mengerangkan rambut atau menyukur kepala²²⁶⁴ dan menggunting dia atau barang sebagainya.²²⁶⁵

[Hukum memindahkan mayat]

Dan haram membawak mayat dahulu daripada tanam²²⁶⁶ dari tempat kematianya²²⁶⁷ kepada negeri yang lain jikalau pesankannya²²⁶⁸ suruh memindahkan dia sekalipun, haram juga. Dan **demikian lagi** haram mengorek kubur karena memindahkan mayat atau lainnya kemudian daripada ditanam jikalau karena hendak bawak²²⁶⁹ ke negeri Mekah sekalipun. Melainkan karena darurat yaitu seperti ditanamnya dengan tiada dimandikan atau ditanam²²⁷⁰ dengan tiada menghadap kiblat.²²⁷¹

Maka wajib mengorek dia dengan syarat jika tiada berubah mayat itu²²⁷² atau jika ditanam²²⁷³ pada bumi orang, atau dengan kain kafan yang diambil²²⁷⁴ keduanya dengan aninya jikalau berubah mayat dan dibayar oleh²²⁷⁵ keluarga/B152/nya akan harga bumi [dan harga kafan itu sekalipun, wajib mengorek dia]²²⁷⁶. Dan **demikian lagi** wajib

²²⁶⁰ Pada B: [seperti]

²²⁶¹ Tiada pada B

²²⁶² Tiada pada C

²²⁶³ Pada B: [membaleher]

²²⁶⁴ Pada C: [kepalanya]

²²⁶⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 156. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 434. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 101.

²²⁶⁶ Pada B dan C: [ditanam]

²²⁶⁷ Pada C: [kematian]

²²⁶⁸ Pada B dan C: [dipesankannya]

²²⁶⁹ Pada B: [dibawakan], pada C: [dibawa]

²²⁷⁰ Pada B: [ditanamnya]

²²⁷¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 158-159. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 436. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 101. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 365.

²²⁷² Tiada pada B

²²⁷³ Pada B dan C: [ditanamnya]

²²⁷⁴ Pada B: [diambilnya]

²²⁷⁵ Tiada pada C

²²⁷⁶ Tiada pada C. Naskhah A dan B lebih lengkap.

mengorek mayat dan memindahkan dia jika ditanam pada bumi masjid atau gugur ke dalamnya arta jikalau daripadanya²²⁷⁷ arta pusaka dan jikalau sedikit sekalipun.²²⁷⁸

[Hukum memindahkan mayat kerana bumi yang sentiasa kedatangan air]

[Dan demikian lagi wajib memindahkan mayat kemudian daripada sudah ditanam karena bumi yang sentiasa kedatangan air atau karena takut akan terbis²²⁷⁹ seperti di tepi sungai atau kedatangan air sabak]²²⁸⁰.

[Hukum mengorek kubur kerana mengeluarkan anak daripada perut mayat]

Dan demikian lagi wajib mengo/C12/rek kubur karena mengeluarkan²²⁸¹ anak daripada perut mayat jika diharap akan hidupnya. Maka wajib membela perutnya karena mengeluarkan dia. [Dan jika]²²⁸² tiada diharap²²⁸³ akan hidupnya²²⁸⁴, maka²²⁸⁵ hendaklah melambatkan menanamkan dia hingga mati anak itu dan haram menghantarkan sesuatu benda²²⁸⁶ yang berat ke atas perut mayat supaya mati anak yang di dalam perut²²⁸⁷.

7) KITAB ZAKAT

[Takrif zakat]

[Bab ini]²²⁸⁸ pada menyatakan zakat. Bermula arta²²⁸⁹ zakat itu pada lugahnya menyucikan dan membaik dan bertambah kebajikan dan berkat dan puji. Dan harta

²²⁷⁷ Pada B dan C: [daripada]

²²⁷⁸ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīd*, 159. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 436. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 101.

²²⁷⁹ Jatuh di bahagian tepi. Lihat Lihat R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 161. R. Winstedt, *Kamus Bahasa Melayu*, 187.

²²⁸⁰ Tiada pada B

²²⁸¹ Pada B dan C: [mengeluarkan]

²²⁸² Tiada pada B

²²⁸³ Pada C: [harap]

²²⁸⁴ Tiada pada C

²²⁸⁵ Tiada pada C

²²⁸⁶ Tiada pada B

²²⁸⁷ Tiada pada B

²²⁸⁸ Pada B dan C: [perutnya]

²²⁸⁹ Pada B dan C: [Ini bab]

zakat pada syarak itu iaitu suatu nama bagi barang yang dikeluarkan daripada arta atau daripada badan iaitu zakat fitrah²²⁹⁰. [Maka adalah /A83/ zakat fitrah²²⁹¹ itu suatu rukun]²²⁹² Islam^{2293 2294}

[Hukum mengeluarkan zakat]

/B153/ **Bermula** tiada wajib zakat itu melainkan atas orang yang merdeheka lagi Islam jika lau tiada ia mukallif [sekalipun]²²⁹⁵, iaitu zakat [kanak-kanak atau zakat²²⁹⁶ orang gila sekalipun]²²⁹⁷. Maka adalah yang mengeluarkan zakat arta kanak-kanak dan orang gila itu walinya, iaitu bapaknya atau neneknya atau saudaranya atau mamaknya atau [hakim atau]²²⁹⁸ raja-raja²²⁹⁹.

[Zakat binatang]

Syahadan bahawa wajib yang dikeluarkan²³⁰⁰ zakat itu pada beberapa bagi : pertama *nā'īm* iaitu unta dan kerbau dan lembu dan kambing dan biri-biri. **Bermula** tiada wajib zakat kerbau dan lembu itu melainkan apabila sampai nisabnya²³⁰¹, iaitu tiga puluh ekor. Maka zakatnya seekor kerbau atau lembu yang jantan yang setahun umurnya [atau yang betina setahun umurnya]²³⁰².

Dan pada tiap-tiap empat puluh ekor kerbau atau lembu itu zakatnya seekor kerbau atau lembu yang [betina yang dua tahun umurnya. Maka demikianlah qiyas jika lau]²³⁰³

²²⁸⁹ Tiada pada B

²²⁹⁰ Tiada pada B

²²⁹¹ Tiada pada C

²²⁹² Tiada pada B

²²⁹³ Pada B dan C: [daripada segala rukun Islam yang lima]

Ibn Hajar al-Haytamī , *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 439. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī , *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 102.

²²⁹⁴ Tiada pada C

²²⁹⁵ Tiada pada C

²²⁹⁶ Pada B: [iaitu kanak-kanak atau orang gila sekalipun]

²²⁹⁷ Tiada pada C

²²⁹⁸ Pada B dan C: [raja]

²²⁹⁹ Pada B: [dikeluar]

²³⁰⁰ Bermaksud kadar yang diwajibkan zakat. Lihat *Kamus Besar Arab-Melayu Dewan*, 2361.

²³⁰¹ Tiada pada B. Naskhah A dan C lebih tepat.

²³⁰² Tiada pada B. Beberapa patah perkataan tercicir dalam naskhah B. Perbezaan yang ada pada naskhah B telah membawa kepada perubahan dari segi hukum. Maksud teks dalam Naskhah B ialah bagi 40 ekor

beberapa banyaknya²³⁰⁴ sekalipun. Dan²³⁰⁵ seekor kambing betina [dua tahun]²³⁰⁶ umurnya atau seekor nisab²³⁰⁷ biri-biri setahun umurnya yang betina.²³⁰⁸

[Zakat tumbuh-tumbuhan]

Bermula /B154/ tiada wajib zakat segala tumbuh-tumbuhan itu melainkan pada makanan yang diqūt²³⁰⁹kan, iaitu barang yang²³¹⁰ dimakan ia pada ketika yang tiada kesukaran lagi, yang [menghidupkan badan]²³¹¹ jikalau jari²³¹² sekalipun iaitu kurma dan anggur dan gandum dan *syāīr*²³¹³ dan padi dan *nāl* dan *jāb* dan jagung dan *kadālai* dan kacang hijau dan segala bagi²³¹⁴ kacang dan segala barang yang dapat mengenyang pada ketika tiada kesakitan.²³¹⁵

[Maka adalah]²³¹⁶ nisab²³¹⁷ padi itu enam ratus gantang²³¹⁸ Baghdad. [Maka adalah]²³¹⁹ zakat sekalian²³²⁰ itu²³²¹ [sepuluh satu]²³²² yakni adalah segala perkara yang tersebut itu dibahagi sepuluh maka diambil sebahagi²³²³ akan zakat^{2324 2325}.

---

kerbau atau lembu, zakatnya ialah seekor kerbau atau seberapa banyak lembu. Teks yang betul ialah zakatnya ialah seekor kerbau atau seekor lembu betina yang masuk dua tahun.

²³⁰⁴ Pada B: [banyak]

²³⁰⁵ Pada B dan C: [Dan nisab zakat kambing dan biri-biri itu empat puluh ekor maka zakatnya].

²³⁰⁶ Sebahagian teks dalam naskhah A tercicir.

²³⁰⁷ Pada C: [yang dua tahun]

²³⁰⁸ Tiada pada B dan C

²³⁰⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 160. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 439-440. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 102-103. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 369.

²³¹⁰ Dijadikan makanan utama atau asasi. *Al-Mu'jam al-Wasīt*, 765.

²³¹¹ Tiada pada C

²³¹² Pada C: [menghidupkan badan pada adatnya]

²³¹³ Pada B dan C: [jarang]

²³¹⁴ Bermaksud gandum. Lihat *Kamus Besar Arab-Melayu Dewan*, 1266.

²³¹⁵ Pada C: [bagimu]

²³¹⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 164. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 453. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 106-107. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 381.

²³¹⁷ Pada B dan C: [Maka adalah nisab segala makanan yang tiada berkulit itu tiga ratus gantang Baghdad]. Teks ini tercicir daripada naskhah A.

²³¹⁸ Pada C: [dan]

²³¹⁹ Gantang diambil dari perkataan صاع. Ia merupakan unit sukatan bagi ahli Madinah yang bersamaan dengan empat cupak. Nilai satu gantang ialah 2.04 kilogram. Lihat Ali Jum'ah Muhammmad, *Al-Makāyil wa al-Mawāzīn al-Shar'iyyah*, (Kaherah: al-Qudsi li al-I'lān wa al-Nasyr wa al-Taswīq, 2001), 37 & 96.

²³²⁰ Tiada pada B

²³²¹ Pada B dan C: [sekeliannya]

Bermula nisab emas itu dua puluh *mithqāl*.²³²⁶ Maka zakatnya²³²⁷ tengah *mithqāl* maka adalah [dua puluh]²³²⁸ *mithqāl* itu jika [ditimbang dengan]²³²⁹ dirham²³³⁰ Acheh itu]²³³¹ beratnya lima *saga*²³³² yang ugahari²³³³. Maka dirham /B155/ yang dulapan tahlil²³³⁴ tujuh amas itu tiga amas dan tiga busok²³³⁵ zakatnya. Dan pada tiap-tiap sepuluh tahlil dirham Acheh²³³⁶ empat amas akan zakatnya. Demikianlah diqiyaskan maka jika dikira-kira²³³⁷ dengan emas Johor itu, dua tahlil tujuh kupang²³³⁸ [emas urai²³³⁹ atau emas yang tiada bercampur dengan tembaga]²³⁴⁰. Maka adalah²³⁴¹ zakat²³⁴² itu tiga kupang /A84/

²³²¹ Tiada pada C

²³²² Pada B: [seperpuluhan], pada C: [seperti sepuluh]

²³²³ Pada B: [sebahagian]

²³²⁴ Pada B dan C: [zakatnya]

²³²⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muṣṭīn*, 165. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 458. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 108. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 381.

²³²⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muṣṭīn*, 165. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 458. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 108.

²³²⁷ Pada C: [zakat itu]

²³²⁸ Pada B: [suatu]

²³²⁹ Tiada pada B

²³³⁰ Dalam sastera lama, bermaksud mata wang emas atau perak. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 617.

²³³¹ Pada B dan C: [ditimbang dengan dirham Acheh jadilah ia dulapan tahlil tujuh amas dan seamas dirham Acheh itu]. Naskhah A lebih lengkap. Perbezaan yang ada pada Naskhah A memberi kesan kepada hukum.

²³³² Biji *saga* yang digunakan sebagai unit (satuan) timbangan berat emas pada zaman dahulu. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 2330.

²³³³ Dalam sastera lama bermaksud sedang, pertengahan atau sederhana. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 2947.

²³³⁴ Ukuran berat yang bersamaan dengan 1/16 kati atau 37.8 gram (untuk barang-barang) atau 16 mayam untuk emas. Manakala 10 ci atau 3.8 gram untuk candu. *Kamus Dewan*, 2005, h.1570.

²³³⁵ Berat bagi emas. Lihat Lihat R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 129.

²³³⁶ Pada B dan C: [Acheh itu]

²³³⁷ Pada B: [dikira-kira ia]

²³³⁸ Sejenis mata wang zaman dahulu yang berbeza-beza nilainya menurut daerahnya. Di Utara Semenanjung Malaysia, sekupang bermaksud sepuluh sen. Di Kelantan, ia bermaksud 12.5 sen. Manakala di Padang ia menunjukkan nilai 50 sen. "Kupang" juga bermaksud sejenis ukuran berat emas yang sama dengan 1/16 tahlil. *Kamus Dewan*, 853.

²³³⁹ Emas urai bermaksud emas yang halus-halus seperti pasir rupanya

²³⁴⁰ Tiada pada C

²³⁴¹ Tiada pada C

²³⁴² Pada B: [zakatnya]

tiga kenari²³⁴³. /C13/Dan²³⁴⁴ apabila sampai empat puluh urai maka adalah zakatnya itu seamas²³⁴⁵ jua. *Wallāu a'lam.*

Dan adalah nisab perak itu iaitu dua puluh rial²³⁴⁶ tiga suku dan dulapan saga²³⁴⁷. Maka adalah zakat²³⁴⁸ itu tengah rial lima saga²³⁴⁹. Maka barang yang lebih daripada suatu nisab itu, maka dengan kira-kirakan²³⁵⁰ dengan qiyas dahulu itulah. Maka adalah syarat wajib zakat segala binatang dan zakat emas dan perak itu hendaklah dimiliki setahun genap²³⁵¹, melainkan emas atau perak yang didapat daripada pertaruhan zaman kafir dahulu kala, atau emas diperoleh pada galian.

Maka tiada disyaratkan genap setahun /B156/ dimiliki oleh dia. Maka hanya disyaratkan itu genap nisabnya jua. Maka adapun zakat emas atau perak yang didapat pada taruhan²³⁵² kafir dahulu kala itu seperlima²³⁵³ jumlahnya, yakni adalah emas yang dua puluh *mithqāl* itu dibahagi lima.²³⁵⁴ Maka suatu bahagi itu²³⁵⁵ akan zakat²³⁵⁶ dan tinggal lagi empat bahagi kepada orang yang empunya dia. Demikian [lagi pada²³⁵⁷]²³⁵⁸ perak demikian jua zakatnya²³⁵⁹.

²³⁴³ Pada B dan C: [kenderi]. Kenderi bermaksud ukuran berat (seberat sebiji saga) untuk menimbang emas. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 1287.

²³⁴⁴ Pada B: [Jika], Pada C: [Maka]

²³⁴⁵ Pada B: [sa]

²³⁴⁶ Mata wang Sepanyol, 800 riyal = 1600 rupiah. R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 353. Tiada pada B, Pada C: [rialnya]

²³⁴⁷ Timbangan bagi berat emas, iaitu 1 *mithqāl* = 36 saga. William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 158. Pada B: [suku]

²³⁴⁸ Pada C: [zakatnya]

²³⁴⁹ Pada B: [suku]

²³⁵⁰ Pada B: [dikira akan dia]

²³⁵¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 168. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 470. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 390.

²³⁵² Pada B dan C: [pertaruhan]

²³⁵³ Pada B: [lima]

²³⁵⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 169. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 470. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 390.

²³⁵⁵ Tiada pada B

²³⁵⁶ Pada C: [zakatnya]

²³⁵⁷ Tiada pada B

²³⁵⁸ Tiada pada C

²³⁵⁹ Pada C: [zakat]

[Zakat perniagaan dan syarat-syaratnya]

Dan²³⁶⁰ adapun perniagaan²³⁶¹ itu seperti zakat emas dan perak jua hukumnya, maka syarat wajib zakat²³⁶² perniagaan itu enam perkara: Pertama hendaklah ada yang dibalinya²³⁶³ itu segala mata benda yang tiada²³⁶⁴ wajib zakatnya²³⁶⁵ pada dirinya, iaitu seperti kain [dan kapas]²³⁶⁶ dan barang sebagainya. Kedua hendaklah ada mata benda yang dibelinya itu akan perniagaannya.

Dan ketiga hendaklah dipesertakan niat bermiaga pada pertama balinya²³⁶⁷. Dan keempat hendaklah ada ia dimilikannya dengan bertukar-tukaran²³⁶⁸ mata benda itu.²³⁶⁹ Dan /B157/ kelima [jangan benda]²³⁷⁰ perniagaan itu had²³⁷¹ kurang daripada *nīṣāb* emas atau perak²³⁷² *qīmahkan*²³⁷³ dia pada sama tengah tahun, maka barangkali kuranglah *nīṣāb*nya pada sama tengah tahun. Maka putuslah tahunnya.

Dan²³⁷⁴ keenam jangan diqasadkan akan mata benda perniagaan itu menaruh dia pada sama tengah tahun, karena memakai dia atau akan perhiasan rumah. Dan jika diqasadkan demikian itu maka putuslah²³⁷⁵ tahunnya. Maka²³⁷⁶ zakat perniagaan itu

²³⁶⁰ Tiada pada B

²³⁶¹ Pada B: [zakat perniagaan], pada C: [zakatnya perniagaan]

²³⁶² Pada B: [syarat]

²³⁶³ Pada B: [belinya]

²³⁶⁴ Pada B: [ditiada]

²³⁶⁵ Pada B: [zakat]

²³⁶⁶ Pada C: [dan kapas dan benang]

²³⁶⁷ Belinya. Dalam teks ditulis بَلِيْتَ . Muhyiddin Abi Zakariyya Yahya bin Sharaf al-Nawawi, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 170. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 475. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 113. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 378.

²³⁶⁸ Pada C: [bertukar-tukaran]

²³⁶⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 171. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 476. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 113. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 378.

²³⁷⁰ Pada B dan C: [jangan ada mata benda]

²³⁷¹ Pada B dan C: [jadi]

²³⁷² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 171. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 477. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 113. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 378.

²³⁷³ Jumlahkan. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 245.

²³⁷⁴ Tiada pada B

²³⁷⁵ Pada B: [putus]

tiada diberinya²³⁷⁷, maka adalah yang dikeluarkan [*qīmah* itu]²³⁷⁸ matabenda itu²³⁷⁹ dengan barang yang dibeli²³⁸⁰ dengan dia. Maka jika dibali²³⁸¹ mata benda itu dengan emas jika²³⁸² dikeluarkan²³⁸³ emas. [Maka jika matabenda itu dengan²³⁸⁴]²³⁸⁵ perak maka dikeluarkan perak²³⁸⁶ zakatnya [itu perak]²³⁸⁷.

[Zakat perhiasan]

Bermula wajib dikeluarkan²³⁸⁸ zakat pakaian /A85/ yang diharamkan memakai dia, iaitu segala bajena²³⁸⁹ emas dan perak dan segala pakaian laki-laki seperti gelang dan pontok²³⁹⁰ dan keranjang²³⁹¹ bagi laki-laki.²³⁹² Dan seperti hulu keris emas dan timang²³⁹³ keris daripada²³⁹⁴ emas /B158/ dan tiada dikeluarkan zakat segala pakaian perempuan seperti segala cincing²³⁹⁵ dan gelang dan barangsiapa sebagainya. Dan demikian lagi wajib dikeluarkan zakat emas dan perak yang bercampur²³⁹⁶ dengan

²³⁷⁶ Pada B dan C: [maka adalah]

²³⁷⁷ Pada C: [diberikan dirinya]

²³⁷⁸ Pada B dan C: [itu qimah]

²³⁷⁹ Tiada pada B

²³⁸⁰ Pada C: [dibelinya]

²³⁸¹ Pada C: [dibelinya]. Dalam teks ditulis *دِبَلِي*.

²³⁸² Pada B dan C:[maka]

²³⁸³ Pada C: [dikeluarkan zakatnya itu dengan]

²³⁸⁴ Pada B: [dibeli dengan]

²³⁸⁵ Pada C: [Dan jika dibelinya dengan]

²³⁸⁶ Tiada pada C

²³⁸⁷ Tiada pada B

²³⁸⁸ Pada B dan C: [mengeluarkan]

²³⁸⁹ Pada B: [baju]

²³⁹⁰ Bermaksud gelang tangan. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 230. Juga bermaksud gelang besar daripada emas atau perak yang berukir naga atau merak yang dipakai di lengan di atas siku atau di atas pergelangan tangan. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 2126.

²³⁹¹ Keronceng (كرنچ) iaitu gelang loceng. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 257. R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 515.

²³⁹² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīd*, 167. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 466-467. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 110. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 393.

²³⁹³ Pada B: [timbang]. Dalam bahasa Jawa, "timang" bermaksud sejenis kepala tali pinggang. *Kamus Dewan*, 1684. Perkataan "timang" di dalam teks merujuk kepada kepala keris.

²³⁹⁴ Pada C: [pada]

²³⁹⁵ Cincin. Dalam teks ditulis *مِنْجَع*.

²³⁹⁶ Pada C: [campur]

tembagau jikalau sampai nisab²³⁹⁷ keduanya tatkala disucikan daripada tembaganya. *Wallāhu 'lam*^{2398 2399}

[Bab zakat fitrah]

[Bab ini]²⁴⁰⁰ pada [menyebutkan wajib zakat fitrah]²⁴⁰¹ itu ceritera daripada 'Abdullāh anak 'Umar R.A.²⁴⁰² katanya:/C14/

فَرِضَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى) زَكَاةَ الْفِطْرَةِ مِنْ رَمَضَانَ عَلَى النَّاسِ صَاعًا مِنْ خَرْبَرْ أَوْ
صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ ، عَلَى كُلِّ حُرْ وَعَبْدٍ ، ذَكَرٌ أَوْ اُنْثَى مِنَ الْمُسْتَلِمِينَ
²⁴⁰³"

Yakni telah difardukan Rasulullah S.A.W. akan zakat fitrah pada bulan Ramadhan atas [segala manusia suatu gantang daripada kurma atau satu gantang daripada *syai'r* atas]²⁴⁰⁴ tiap-tiap merdeheka dan²⁴⁰⁵ sahaya laki-laki atau perempuan²⁴⁰⁶ daripada segala Islam.

Dan²⁴⁰⁷ kata Waki²⁴⁰⁸ bin al-Jarah²⁴⁰⁹ bahawa zakat fitrah pada bulan Ramadan itu seperti sujud sahwī /B159/ bagi sembahyang. Disempurnakannya akan²⁴¹⁰ pahala sembahyang demikian lagi fitrah itu menyempurnakan pahala puasa.²⁴¹¹

²³⁹⁷ Pada B: [nisabnya]

²³⁹⁸ Tiada pada B

²³⁹⁹ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 465.

²⁴⁰⁰ Pada B:[Ini bab]

²⁴⁰¹ Pada B dan C: [menyatakan zakat fitrah dan sedekah fitrah pun namanya. Bermula dalil yang menyebutkan wajib zakat fitrah]. Sebahagian ayat dalam naskhah A tercir.

²⁴⁰² Nama penuh beliau ialah Abdullāh bin Umar bin al-Khattab bin Nufail al-Qurasyi al-'Adawi. Beliau dilahirkan pada tahun ketiga selepas kenabian dan meninggal pada tahun 84H. Abdullāh bin Umar telah memeluk Islam bersama-sama dengan bapanya saidina Umar al-Khattab dan ketika berusia 15 tahun, beliau telah menyertai beberapa perperangan besar di antara orang Islam dan kaum kafir. Beliau juga merupakan perawi yang banyak meriwayatkan hadith. Menurut Imam Bukhārī, Abdullāh bin Umar telah meninggal ketika berusia 87 tahun dan terdapat riwayat mengatakan beliau pada tahun 73H. Ibn Ali Ibn Hajar al-Asqalani, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 155-160.

²⁴⁰³ Hadith riwayat Muslim, Kitab *al-Zakah*, Bab Fi Taqdim al-Zakah wa Mani'ha, no hadith 984. Lihat Abu al-Husayn Muslim Bin al-Hajjaj, *Sahih Muslim*, j.4: 352. Terdapat kesilapan dalam menukarkan lafaz على كُلِّ حُرْ أَوْ عَنْدِ . Lafaz yang sebenar ialah

²⁴⁰⁴ Tiada pada B

²⁴⁰⁵ Pada B dan C: [atau]

²⁴⁰⁶ Pada C: [sahaya perempuan]

²⁴⁰⁷ Tiada pada B

²⁴⁰⁸ Pada C: [Rafi']

²⁴⁰⁹ Pada B: [Waki' anak Jarah]

²⁴¹⁰ Tiada pada C

²⁴¹¹ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 478. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbiqī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 401.

[Syarat-syarat wajib zakat fitrah]

Syahadan bahawa wajib zakat fitrah itu dengan tiga syarat : Pertama Islam. Dan kedua mendapat ketika masuk matahari pada malam hari raya, iaitu didapatnya akhir ketika bulan Ramadhan dan awal ketika bulan Syawal²⁴¹². Dan ketiga hendaklah ada²⁴¹³ fitrah yang dikeluarkan itu lebih daripada biayai makanan²⁴¹⁴ [segala orang yang wajib atas²⁴¹⁵ nafkahnya pada malam]²⁴¹⁶ hari raya dan siangnya. Dan lebih daripada pakaianya²⁴¹⁷ seperti salinan yang layak dengan dia iaitu baju dan *sirwāl*²⁴¹⁸ dan *dastar*²⁴¹⁹ dan *kaus*²⁴²⁰ dan barang yang²⁴²¹ berkehendak ia karena dingin-dingin.²⁴²²

Dan hendak²⁴²³ ada ia lebih daripada rumah tempat kediamannya dan biayanya. Dan lebih daripada penebus sahayanya dan biayanya yang berkehendak ia kepadanya dan wajib memberi fitrah orang yang wajib padanya nafkahnya daripada Islam iaitu isteri melainkan /A86/ jika tiada ia menurut kata²⁴²⁴ suaminya.²⁴²⁵

Dan tiada wajib fitrah isteri bapaknya dan gundiknya /B160/ yang beranak dengan dia jikalau wajib nafkah keduanya sekalipun. Dan jikalau ada suami itu papa karena sahaya

²⁴¹² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī , *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*,172. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*,479. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī , *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*,113. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 402.

²⁴¹³ Tiada pada B dan C

²⁴¹⁴ Pada C: [makanan dirinya dan makanan]

²⁴¹⁵ Pada C: [atasnya]

²⁴¹⁶ Tiada pada B

²⁴¹⁷ Pada C: [pakaian]

²⁴¹⁸ Bermaksud seluar atau sejenis pakaian yang menutupi dari pusat sehingga kedua buku lali. Lihat *Al-Mujam al-Wasīt*,428.

²⁴¹⁹ Kain kepala atau turban. Lihat R.J.Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 294.

²⁴²⁰ Dalam sastera lama membawa maksud kasut atau sepatu. . *Kamus Dewan*, 689.

²⁴²¹ Tiada pada B

²⁴²² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī , *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*,172. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*,480. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī , *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*,114. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 403.

²⁴²³ Pada C: [hendaklah]

²⁴²⁴ Tiada pada C

²⁴²⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī , *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*,172. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*,480. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī , *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*,114. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 403.

atau orang²⁴²⁶ merdeheka yang tiada menaruh lebih²⁴²⁷ daripada makanan sehari semalam, maka tiadalah wajib atas isteri²⁴²⁸ yang merdeheka memberi fitrah dirinya. Tetapi sunat juga memberi²⁴²⁹ fitrah dirinya.²⁴³⁰

[Hukum membayar zakat fitrah bagi anak, cucu, ibu dan bapa]

Dan demikian lagi wajib memberi fitrah anak dan cucu²⁴³¹ hingga datang ke bawah dan ibu dan bapak hingga datang ke atasnya²⁴³² sekalipun, tetapi²⁴³³ tiada wajib [atas anak memberi]²⁴³⁴ fitrah ibu dan bapaknya²⁴³⁵ yang kaya. [Dan tiada wajib atas bapak memberi fitrah kepada anak yang kaya]²⁴³⁶ atau kuasa mencari sendirinya.

[Hukum membayar zakat fitrah bagi sahaya dan gundik]

Dan wajib fitrah sahaya jikalau gundik yang beranak dengan dia sekalipun. Dan demikian lagi wajib fitrah sahaya orang yang tersandar kepadanya dan sahaya yang lari jikalau tiada khabar²⁴³⁷ hidupnya sekalipun.²⁴³⁸ Dan sahaya yang dirampas orang maka wajib memberi²⁴³⁹ fitrah daripada tiap-tiap orang suatu²⁴⁴⁰ *sā'*, iaitu sagantang²⁴⁴¹ tengah dua leng²⁴⁴² dengan²⁴⁴³ sukatan²⁴⁴⁴ negeri Aceh.

²⁴²⁶ Pada C: [orang yang]
²⁴²⁷ Tiada pada B

²⁴²⁸ Pada B: [isterinya]
²⁴²⁹ Pada B dan C: [ia memberi]

Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 172. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 481-482. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 114. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 403.

²⁴³¹ Cucu. Dalam teks ditulis ﻋـ. Pada B: cucu ditulis ﻋـ.

²⁴³² Pada B dan C: [ke atas]

²⁴³⁴ Tiada pada B

²⁴³⁵ Tiada pada B dan C

²⁴³⁶ Pada C: [bapa]

²⁴³⁷ Tiada pada B dan C

²⁴³⁸ Pada B dan C: [berkhabar]

Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 172. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 482. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 403.

²⁴³⁹ Tiada pada B

²⁴⁴⁰ Pada C: [yang]

²⁴⁴¹ Segantang. Dalam teks ditulis ﻃـ.

²⁴⁴² Ukuran yang bersamaan dengan setengah cupak. *Kamus Dewan*, 920.

²⁴⁴³ Tiada pada C

²⁴⁴⁴ Pada C: [sukatan dengan]

[Hukum melebihkan zakat fitrah]

Maka sunat melebih fitrah itu²⁴⁴⁵ sedikit lampau daripada had wajibnya dan tiada memadai zakat fitrah itu /B161/ bercampur dengan yang lain atau buruk atau usang atau hapak²⁴⁴⁶ baunya.

[Waktu-waktu membayar zakat fitrah]

Dan sunat memberi fitrah itu kemudian daripada fajar dan dahulu daripada sembahyang hari raya. Dan haram menta'khirkan memberi fitrah itu²⁴⁴⁷ kemudian daripada hari raya dengan tiada kesukaran, iaitu seperti [belumpai] lagi hadir artanya atau tiada hadir segala orang yang menerima dia dan /C15/ wajib menyegerakan membayar fitrah yang²⁴⁴⁸ luput dengan tiada kesukaran.²⁴⁴⁹

[Bab niat mengeluarkan zakat]

[Bab ini]²⁴⁵⁰ pada menyatakan niat mengeluarkan zakat. **Bermula** niat itu dengan hati dan tiada disyaratkan²⁴⁵¹ mengatakan²⁴⁵² dengan lidah. Tetapi sunat juga²⁴⁵³ menyebutkan lafaz niat itu²⁴⁵⁴ dengan lidah. Maka hendaklah diniatkan oleh orang yang mengeluarkan²⁴⁵⁵ zakat itu demikian bunyinya: هَذَا زَكَّةُ مَالِي /A87/ Yakni: "Inilah zakat artaku". Atau diniatkannya: المُفْرُوضَةُ /B162/ هَذَا فَرْضٌ صَدَقَةٌ مَالِي Yakni: "Inilah fardu

²⁴⁴⁵ Tiada pada B

²⁴⁴⁶ Pada B dan C: [apak]

²⁴⁴⁷ Tiada pada B dan C

²⁴⁴⁸ Tiada pada C

²⁴⁴⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī , *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 172. Ibn Hajar al-Haytāmī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 478-479. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 114. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'anī Alfāz al-Minhāj*, 413.

²⁴⁵⁰ Pada B dan C: [Ini bab]

²⁴⁵¹ Pada B dan C: [syarat]

²⁴⁵² Pada B dan C: [mengata dia]

²⁴⁵³ Tiada pada B dan C

²⁴⁵⁴ Tiada pada C

²⁴⁵⁵ Pada C: [memberi]

sedekah artaku [yang difardukan]²⁴⁵⁶, Atau diniatkannya²⁴⁵⁷: Yakni: هَذَا فِرْضُ الصَّدَقَةِ

“Inilah fardu sedekah”. Dan harus mendahulukan niat daripada memberi zakat dengan syarat menyertakan niat itu dengan ²⁴⁵⁸ مَيْلَهُكَنْ zakat. Dan²⁴⁵⁹ dengan disuruhkannya²⁴⁶⁰

kepada wakilnya atau kemudian daripada ²⁴⁶¹ مَيْلَهُكَنْ zakat dahulu²⁴⁶¹ daripada memberikan dia.²⁴⁶²

[Hukum menyerahkan zakat kepada wakil]

Dan demikian lagi harus menyerahkan zakat kepada wakil jika ada ia Islam lagi *mukallaf* dan wajib niat atas walinya yaitu bapa atau neneknya²⁴⁶³ atau raja atau kadi pada mengeluarkan zakat arta²⁴⁶⁴ kanak-kanak dan orang-orang²⁴⁶⁵ gila dan orang dungu. Dan jikalau tiada diniatkannya²⁴⁶⁶ oleh wali, maka ²⁴⁶⁷ مَيْلَهُكَنْ ia akan zakatnya yakni membayarlah ia akan dia.

²⁴⁵⁶ Tiada pada B

²⁴⁵⁷ Pada B dan C: [diniatkan]

²⁴⁵⁸ Perkataan ini tidak ditemui di dalam kamus.

²⁴⁵⁹ Tiada pada B

²⁴⁶⁰ Pada B: [disyaratkannya], pada C: [diserahkannya]

²⁴⁶¹ Pada C: [dan dahulu]

²⁴⁶² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 175-176. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 493-494. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 116-117. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 399.

²⁴⁶³ Pada C: [nenek]

²⁴⁶⁴ Tiada pada C

²⁴⁶⁵ Pada B dan C: [orang]

²⁴⁶⁶ Pada B: diniatkan

²⁴⁶⁷ Tiada pada B

[Wajib mengeluarkan zakat apabila cukup *haul*]

Syahadan apabila genaplah setahun pada arta yang kena zakat, maka wajiblah²⁴⁶⁸ mengeluarkan zakatnya. Dan²⁴⁶⁹ jikalau tiada sempat mengeluarkan dia lalulah²⁴⁷⁰ tahunnya²⁴⁷¹, maka [wajiblah mengeluarkan dia pada tahun yang duanya]^{2472 2473}.

Dan demikian lagi wajib menyegerakan /B163/ mengeluarkan zakat pada kesudahan tahun jika dapat, yaitu ada hadir segala orang yang menerima dia dan tiada²⁴⁷⁴ ada yang empunya²⁴⁷⁵ arta²⁴⁷⁶ dalam kesukaran agama atau dunia, jika²⁴⁷⁷ dita'khirkhan mengeluarkan zakat itu maka ميبله²⁴⁷⁸ ia jika lenyap arta itu.²⁴⁷⁹

[Hukum mengeluarkan zakat bagi harta yang hilang]

Adapun barang yang²⁴⁸⁰ arta yang linyap/lenyap tatkala belumpai lagi sempat ia mengeluarkan dia karena sesuatu²⁴⁸¹ kesukaran, maka tiadalah ميبله dalam arta itu. Dan tiada harus menjual arta²⁴⁸² sekadar zakat dan menyandur²⁴⁸³ akan dia. Maka apabila dijualnya arta itu²⁴⁸⁴ sampai *niṣāb* atau setengahnya, atau ada sandur²⁴⁸⁵ akan dia tatkala

²⁴⁶⁸ Pada B: [maka wajib]
²⁴⁶⁹ Tiada pada B

²⁴⁷⁰ Pada B dan C: [hingga lalulah]
²⁴⁷¹ Pada B dan C: [tahun]

²⁴⁷² Pada B dan C: [bayarnya pada tahun yang kedua]. Perbezaan pada ayat ini tidak membawa perubahan dari segi maksudnya.

²⁴⁷³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa ‘Umdat al-Muftīn* 176. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 496-497. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 116.

²⁴⁷⁴ Pada B dan C: [dan tiada]

²⁴⁷⁵ Pada B dan C: [diempunya]

²⁴⁷⁶ Pada B dan C: [harta itu]

²⁴⁷⁷ Pada B dan C: [maka jika]

²⁴⁷⁸ Pada B dan C: [menyilahlah]

²⁴⁷⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa ‘Umdat al-Muftīn*, 176-177. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 499-500. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 116.

²⁴⁸⁰ Tiada pada B dan C

²⁴⁸¹ Pada B dan C: [suatu]

²⁴⁸² Pada B dan C: [harta zakat]

²⁴⁸³ Menyandur. Dalam teks ditulis ميبله

²⁴⁸⁴ Pada B dan C: [yang]

²⁴⁸⁵ Pada B: [sadurkannya]

sudah genap setahun, maka sahlah²⁴⁸⁶ jualnya itu melainkan pada kadar zakat jua. Tiada sah jualnya tetapi harus menjual artha perniagaan dan [menyandur akan dia]²⁴⁸⁷ karena zakatnya itu pada harganya jua, bukannya²⁴⁸⁸ pada diri mata benda itu.

[Bab Asnaf Zakat]

[Bab ini]²⁴⁸⁹ pada menyatakan membahagi zakat akan orang²⁴⁹⁰ yang patut /A88/ menerima dia. /B164/ **Bermula** segala orang yang menerima zakat itu²⁴⁹¹ dulapan bagi: **pertama** fakir, yaitu barang siapa yang tiada baginya arta dan tiada²⁴⁹² usaha yang layak menghasilkan makanannya²⁴⁹³ dan pakaiannya²⁴⁹⁴ dan rumah tempat kediamannya²⁴⁹⁵ lagi tiada baginya suami atau bapa dan nenek atau anak dan cucu yang memberi nafkahnya, upamanya²⁴⁹⁶ adalah biayanya pada tiap-tiap hari sepuluh kupang.

Maka tiada diperolehnya melainkan dua kupang atau tiga kupang atau empat kupang²⁴⁹⁷. Dan jikalau ada ia sihat tubuh dan memintak kepada [segala manusia]²⁴⁹⁸ sekalipun atau ada baginya rumah dan pakaianya²⁴⁹⁹ yang²⁵⁰⁰ menghiasi dirinya²⁵⁰¹.

Dan demikian lagi jika ada baginya sahaya yang berbilang karena berkehendak /C16/ akan berbuat khadamnya²⁵⁰² akan dia sekalipun. **Dan demikian lagi** jika ada baginya

---

²⁴⁸⁶ Pada B: [sah]
²⁴⁸⁷ Pada B: [menyadurkan dia]
²⁴⁸⁸ Pada B dan C: bukan
²⁴⁸⁹ Pada B dan C: [Ini bab]
²⁴⁹⁰ Pada C: [segala orang]
²⁴⁹¹ Tiada pada B
²⁴⁹² Tiada pada B
²⁴⁹³ Tiada pada B
²⁴⁹⁴ Pada C: [makanan]
²⁴⁹⁵ Pada B dan C: [pakaian]
²⁴⁹⁶ Pada C: [kediaman]
²⁴⁹⁷ Pada C: [umpama]
²⁴⁹⁸ Tiada pada B
²⁴⁹⁹ Tiada pada B
²⁵⁰⁰ Pada B dan C: [pakaian]
²⁵⁰¹ Tiada pada C
²⁵⁰² Pada C: [dirinya dengan dia]
²⁵⁰³ Pada B dan C: [khidmat]

kuasa ia berusaha²⁵⁰³ yang tiada layak padanya. **Dan demikian lagi** jikalau ada padanya arta yang sampai nisab [atau kurang]²⁵⁰⁴ sekalipun.

Dan kedua miskin,/B165/ yaitu barang siapa yang ada baginya arta atau usaha yang halal lagi layak padanya. Tetapi yang demikian itu tiada menyukupi²⁵⁰⁵ akan dia umpamanya adalah²⁵⁰⁶ biayanya pada tiap-tiap hari sepuluh kupang, maka tiada diperolehnya melainkan tujuh kupang atau dulapan, tiada menyukupi akan dia dengan hal yang [layak padanya]²⁵⁰⁷ dan makanan dan pakaian dan barang sebagainya seperti yang tersebut pada kelakuan fakir itu, jikalau ada ia menaruh terlebih daripada nisab sekalipun.

Dan ketiga itu segala orang yang berhutang, maka adalah segala orang yang berhutang yang harus diberi zakat kepada mereka itu yaitu empat bagi : **pertama** barang siapa yang berhutang karena menghilangkan fitnah antara dua kaum yang berkelahi. Maka diberi zakat akan dia jikalau ada ia kaya²⁵⁰⁸ dengan emas atau lainnya sekalipun karena am manfaatnya. **Dan kedua** yang berhutang sebab berjamu-jamuhan dengan karena Allah Taala atau karena berbuat masjid, atau /B166/ berbuat titi atau melepaskan lawanan dan barang sebagainya daripada segala pekerjaan yang memberi manfaat akan segala Islam. Maka diberi²⁵⁰⁹ akan dia zakat jikalau ada ia sekalipun²⁵¹⁰, tetapi jika tiada²⁵¹¹ ia menaruh emas atau perak, maka diberi akan dia. **Dan²⁵¹² ketiga** yang berhutang karena dirinya pada pekerjaan taat atau pada pekerjaan membaja²⁵¹³. **Dan keempat** yang berhutang karena /A89/ mengakui orang jika ada ia papa, dan tunailah

²⁵⁰³ Pada C: [jakan berusaha]

²⁵⁰⁴ Pada B dan C: [atau tiada atau kurang atau lebih] مذكر في

²⁵⁰⁵ Mencukupi. Dalam teks ditulis

²⁵⁰⁶ Pada B dan C: [ada]

²⁵⁰⁷ Pada C: [demikian itu]

²⁵⁰⁸ Tiada pada C

²⁵⁰⁹ Pada B: [berdiri]. Naskhah A lebih tepat.

²⁵¹⁰ Pada C: [kaya sekalipun]

²⁵¹¹ Tiada pada C

²⁵¹² Tiada pada B

²⁵¹³ Membaca. Dalam teks ditulis مهاج

akuannya dan lagi diakuinya pada²⁵¹⁴ orang papa atau orang kaya yang tiada mengembalikan arta yang diakuinya, [upamanya dengan tiada izin yang diakui]²⁵¹⁵.

Dan yang keempat *Ibn al-Sabīl* yaitu segala orang yang hendak²⁵¹⁶ pergi-pergian yang harus lagi berkehendak akan biayanya²⁵¹⁷. Maka diberi zakat akan dia jikalau²⁵¹⁸ ada ia berusaha sekalipun. **Dan demikian lagi** diberi zakat akan dia karena biaya kembalinya jika ada ia menghendaki²⁵¹⁹ kembali, dan akan biaya kenderaannya jika tiada kuasa ia berjalan.

Dan yang²⁵²⁰ **kelima itu** 'āmilūn /B167/ ertinya segala orang yang memerintahkan akan segala arta zakat. **Dan yang**²⁵²¹ **ke enam** *mua'llafah*²⁵²², ertinya segala orang yang baru masuk Islam. Maka adalah mereka itu beberapa²⁵²³ bagi. Maka setengah daripadanya itu segala orang yang daif niat mereka itu dalam agama Islam, maka diberi²⁵²⁴ zakat mereka itu supaya kuat²⁵²⁵ Islam²⁵²⁶ mereka itu. Dan setengah daripadanya itu yaitu²⁵²⁷ penghulu pada segala kaumnya lagi diharap pada²⁵²⁸ memberi dia²⁵²⁹ [supaya masuk Islam segala kaumnya]²⁵³⁰²⁵³¹.

Dan²⁵³² **yang ketujuh** *ghūzah* ertinya segala orang yang perang *sabīllāh* dengan segala kafir. **Dan yang**²⁵³³ **kedulapan** *makātibūn*, yaitu²⁵³⁴ segala hamba orang yang

²⁵¹⁴ Pada B dan C: [daripada]

²⁵¹⁵ Tiada pada B, pada C: [umpamanya diakuinya dengan tiada izin yang diakui]. Perbezaan di antara ketiga-tiga naskhah ini tidak memberi kesan kepada perubahan maksud.

²⁵¹⁶ Pada C: [hendaklah]

²⁵¹⁷ Pada C: [biaya]

²⁵¹⁸ Pada B: [jika]

²⁵¹⁹ Pada C: [menghendak lagi]

²⁵²⁰ Tiada pada C

²⁵²¹ Tiada pada B

²⁵²² Pada C: [muallaf]

²⁵²³ Pada B: [berapa]

²⁵²⁴ Pada C: [diberilah]

²⁵²⁵ Pada C: [kuatlah]

²⁵²⁶ Pada C: [Islamnya]

²⁵²⁷ Tiada pada B

²⁵²⁸ Tiada pada B dan C

²⁵²⁹ Pada C: [dia itu]

²⁵³⁰ Pada C: [kaumnya itu]. Naskhah A dan B lebih lengkap.

²⁵³¹ Tiada pada B

²⁵³² Pada C: [Dan bagi]

²⁵³³ Tiada pada B dan C

dijanjikan oleh tuan mereka itu, seperti dikata²⁵³⁵ oleh tuan mereka itu: "Beri oleh kamu akan daku sekira-kira²⁵³⁶ hargamu, [maka merdehekalah kamu²⁵³⁷]²⁵³⁸". Maka diberi zakat mereka itu jika ada mereka itu berusaha. Jikalau tiada dengan izin tuan mereka itu sekalipun.

[Hukum memberikan zakat kepada orang yang memiliki dua sifat yang patut mengambil zakat]

Bermula barang siapa ada [di dalamnya]²⁵³⁹ dua sifat yang patut mengambil zakat, upamanya ada ia fakir lagi ada ia berhutang,/B168/ maka diambilnya salah suatu daripada keduanya.

[Bilangan penerima zakat]

Syahadan apabila memberi zakat seseorang disendirinya²⁵⁴⁰ /C17/ atau [ada wakilkannya]²⁵⁴¹ kepada seseorang²⁵⁴², maka hendaklah ada sekurang-kurang yang menerima zakat itu daripada tiap-tiap sesuatu bagi itu tiga orang. Jika tertentu mereka itu tiga orang jua pada ketika keluar zakat itu²⁵⁴³ dengan hajat mereka itu [dan jika ada mereka itu]²⁵⁴⁴ lebih daripada tiga orang, maka wajib bagi²⁵⁴⁵ yang empunya arta itu menyamakan zakat itu antara mereka itu. Dan tiada harus mengurangkan²⁵⁴⁶ daripada²⁵⁴⁷ tiga orang jua melainkan segala²⁵⁴⁸ amil.

---

²⁵³⁴ Pada B: [ertinya]

²⁵³⁵ Pada B: [zakat]

²⁵³⁶ Pada B: [sekian], pada C: [sekian-sekian]

²⁵³⁷ Pada B: [kamu sah]

²⁵³⁸ Tiada pada C

²⁵³⁹ Pada B: [dalamnya]

²⁵⁴⁰ Pada B: [sendirinya], pada C: [dengan sendirinya]

²⁵⁴¹ Pada C: [diwakilkannya]

²⁵⁴² Pada C: [seseorang pula]

²⁵⁴³ Tiada pada C

²⁵⁴⁴ Tiada pada B

²⁵⁴⁵ Tiada pada B

²⁵⁴⁶ Tiada pada B dan C

²⁵⁴⁷ Pada C: [dipadakan pada]

²⁵⁴⁸ Tiada pada B dan C

Maka harus ada ia seorang jika *dīqāṣad*²⁵⁴⁹ dengan dia dan jika dikeluarkannya zakat dengan /A90/ sendirinya. Maka tiadalah²⁵⁵⁰ masuk amil [di dalam]²⁵⁵¹ bilangan segala bagi itu. Dan wajib menyamakan zakat antara tiap-tiap bagi²⁵⁵² yang dulapan itu melainkan segala amil jua keluar jika membahagi zakat itu yang empunya arta sendirinya²⁵⁵³. Tetapi tiada wajib menyamakan zakat dalam suatu bagi antara tiga orang. Maka harus baginya memberi /B169/ zakat pada antara tiganya²⁵⁵⁴ itu dengan lebih kurang²⁵⁵⁵.

8) BAB PUASA

[Takrif puasa]

[Bab ini]²⁵⁵⁶ pada menyatakan hukum puasa. Maka erti puasa itu menahan dirinya²⁵⁵⁷ daripada segala yang membatalkan puasa pada pihak yang tertentu [lagi akan tersebut]²⁵⁵⁸ segala syaratnya.²⁵⁵⁹

[Rukun-rukun puasa]

[Bermula segala rukun puasa itu empat perkara : pertama orang yang puasa. Kedua niat, ketiga imsak yaitu menahan diri daripada segala yang membatalkan dia. Dan²⁵⁶⁰ keempat berpatutan ketika yakni pada bulan Ramadan lagi pada siang hari]²⁵⁶¹.

²⁵⁴⁹ Pada B dan C: [ada qāṣad]

²⁵⁵⁰ Pada C: [adalah]

²⁵⁵¹ Pada B; [dalam], tiada pada C

²⁵⁵² Tiada pada C

²⁵⁵³ Tiada pada C

²⁵⁵⁴ Pada C; [tiga]

²⁵⁵⁵ Tiada pada C

²⁵⁵⁶ Pada B dan C: [Ini bab]

²⁵⁵⁷ Pada B: [diri]

²⁵⁵⁸ Tiada pada B

Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 503. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 118. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj li Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 420.

²⁵⁵⁹ Tiada pada B

²⁵⁶⁰ Tiada pada C. Perenggan ini tercicir daripada naskhah C. Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 182-183. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 511-512. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Muhtāj*, 118.

Bermula wajib puasa Ramadan itu dengan genap bulan Syaaban tiga puluh hari jika ada ghubar²⁵⁶² sekalipun.²⁵⁶³ Atau dengan melihat bulan seseorang laki-laki yang adil²⁵⁶⁴ [kemudian daripada masuk matahari. Maka erti adil itu laki-laki yang]²⁵⁶⁵ merdeheka yang tiada mengerjakan dosa besar dan tiada ia mengekal²⁵⁶⁶ daripada mengerjakan dosa kecil.

Dan hendaklah orang yang melihat bulan itu²⁵⁶⁷ naik syaksi di hadapan kadi atau raja²⁵⁶⁸ demikian katanya: "Telah naik syaksi aku bahawasanya aku²⁵⁶⁹ lihat sehari bulan"/B170/ dan tiada memadai jika ada syaksi itu hamba orang atau perempuan²⁵⁷⁰ atau laki-laki yang fasik atau kanak-kanak.²⁵⁷¹ Tetapi²⁵⁷² wajib atas mereka itu puasa sendirinya lain daripada kanak-kanak. Dan demikian lagi wajib puasa atas barang siapa yang percaya akan kata orang fasik yang melihat bulan. Dan tiada harus mengamalkan²⁵⁷³ pada melihat bulan itu²⁵⁷⁴ dengan kata menujum dan kata *ahlī al-hisāb*, yakni kata²⁵⁷⁵ segala orang²⁵⁷⁶ yang berpegang²⁵⁷⁷ pada²⁵⁷⁸ takwim dan kata²⁵⁷⁹

²⁵⁶² *al-Tālibīn*, 122. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 420.

²⁵⁶³ Bermaksud debu. Lihat Rūḥī al-Ba'albaki, *Al-Mawrid al-Qarīb*, (Beirūt: Dār al-'Ilmī al-Malābiṣ, 2005), 291.

²⁵⁶⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yāḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 118-119. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 421.

²⁵⁶⁵ Pada C: [adil itu lagi]

²⁵⁶⁶ Tiada pada C. Sebahagian daripada ayat ini tercicir daripada Naskhah C.

²⁵⁶⁷ Pada B dan C: [kekal]

²⁵⁶⁸ Tiada pada B

²⁵⁶⁹ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 504.

²⁵⁷⁰ Pada B dan C: [ku]

²⁵⁷¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yāḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 119.

²⁵⁷² Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 421. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 503. Abū Yāḥyā Zakariyyā al-Anṣārī,

²⁵⁷³ Pada B: tiap-tiap. Naskhah A dan C lebih tepat.

²⁵⁷⁴ Pada B: [menghalkan], pada C: [mengembalikan]

²⁵⁷⁵ Tiada pada C

²⁵⁷⁶ Tiada pada C

²⁵⁷⁷ Pada B: [memegang]

²⁵⁷⁸ Tiada pada B

²⁵⁷⁹ Pada B dan C: [pada kata]

orang yang membilang segala²⁵⁸⁰ bulan [itu dengan sebulan kurang dan sebulan genap]²⁵⁸¹, dari karena sabda Nabi S.A.W.:

صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ ، وَأَفْطُرُوا لِرُؤْيَتِهِ ، فَإِنْ غَمَ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوْا عِدَّةَ شَعْبَانَ تَلَاثِيْنَ
²⁵⁸²

Ertinya²⁵⁸³: “Puasa²⁵⁸⁴ oleh²⁵⁸⁵ kamu karena melihat bulan Ramadan²⁵⁸⁶ dan berbukalah /A91/ kamu karena melihat bulan Syawal”. Maka jika ghubār atas kamu, maka sempurnakan oleh kamu akan bilang bulan Syaaban tiga puluh hari²⁵⁸⁷”. Maka meriwayatkan hadis ini Bukhārī dan Muslim.

Dan adapun²⁵⁸⁸ pada suatu riwa/B171/yat sabda Nabi S.A.W.:

الشَّهْرُ تَسْعَ وَعِشْرُونَ لَيْلَةً ، فَلَا تَصُومُوا حَتَّىٰ تَرَوْهُ ، فَإِنْ غَمَ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوْا الْعِدَّةَ
²⁵⁸⁹ تَلَاثِيْنَ ”.
²⁵⁹⁰

Ertinya²⁵⁹⁰: “Bermula bulan Syaaban ini dua puluh sembilan malam²⁵⁹¹, maka jangan kamu puasa hingga kamu lihat²⁵⁹² akan²⁵⁹³ sehari bulan. Maka jika ghubār atas kamu maka sempurnakan lihat²⁵⁹⁴ kamu akan bilang²⁵⁹⁵ bulan Syaaban tiga puluh hari meriwayatkan hadis ini Bukhārī dan Muslim.

[Syarat-syarat sah puasa]

Syahadan adalah bagi²⁵⁹⁶ mengesahkan puasa itu tujuh syarat : pertama²⁵⁹⁷ niat²⁵⁹⁸ yaitu wajib dengan hati dan tiada memadai niat itu dengan lidah jua. Jika²⁵⁹⁹ tiada²⁶⁰⁰

²⁵⁸⁰ Tiada pada C

²⁵⁸¹ Pada B: [genap dan sebulan kurang], pada C: [itu dengan sebulan genap dan sebulan kurang]. Perbezaan di antara naskhah-naskhah ini tidak merubah maksud sebenar ayat.

²⁵⁸² Hadis riwayat Muslim, Kitab al-Siyām, Bab Wujūb Ṣaum Ramadān li Ru'yah al-Hilāl, no. hadis 1081 . Lihat Abī al-Husayn Muslim Bin al-Hajjāj, Sahīh Muslim, 392.

²⁵⁸³ Tiada pada C

²⁵⁸⁴ Pada C: [Puasalah]

²⁵⁸⁵ Tiada pada C

²⁵⁸⁶ Tiada pada B dan C

²⁵⁸⁷ Tiada pada B dan C

²⁵⁸⁸ Tiada pada B dan C

²⁵⁸⁹ Hadis riwayat al-Bukhārī, Kitab al-Ṣaum, Bab Qaul al-Nabī S.A.W. Idhā Raaitum al-Hilāl, no. hadis 1907. Lihat Muhammad bin Ismā'īl al-Bukhārī, Sahīh al-Imām al-Bukhārī , 3:27. Lihat Abī al-Husayn Muslim Bin al-Hajjāj, Sahīh Muslim, 392.

²⁵⁹⁰ Pada C: [Yakni]

²⁵⁹¹ Pada C: [malam jua]

²⁵⁹² Pada B: [melihat]

²⁵⁹³ Tiada pada B

²⁵⁹⁴ Pada B dan C: [oleh]

²⁵⁹⁵ Tiada pada C

²⁵⁹⁶ Tiada pada B

²⁵⁹⁷ Pada B: [pertama itu], Pada C: [Dan yang pertama]

dengan hati dan tiada disyaratkan²⁶⁰¹ menyebutkan lafaz niat itu dengan lidah dan sunat juga menyebutkan²⁶⁰² dia dengan lidah, maka niat itu wajib²⁶⁰³ /C18/ niat pada puasa yang²⁶⁰⁴ fardu itu bahawa hendaklah adalah²⁶⁰⁵ gugur di dalam malam²⁶⁰⁶ yaitu antara masuk matahari dan terbit fajar jikalau /B172/ pada²⁶⁰⁷ puasa kanak-kanak yang *mumayyiz* sekalipun.

Yakni adalah tempat berniat puasa fardhu itu pada malam seperti sabda Nabi S.A.W.:

مَنْ لَمْ يَبْتَتِ الصَّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلَا صَيَامَ لَهُ²⁶⁰⁸

Ertinya²⁶⁰⁹: "Barang siapa tiada bermalamkan niat puasa dahulu daripada fajar, maka tiadalah puasa baginya".

Yakni barang siapa tiada berniat puasa²⁶¹⁰ pada malam, tiadalah²⁶¹¹ sah puasanya jika²⁶¹² ada niat itu beserta²⁶¹³ ketika fajar sekalipun²⁶¹⁴.

Dan demikian lagi tiada sah niat itu jika syak ia akan keadaannya itu²⁶¹⁵ gugur dahulu daripada fajarkah atau kemudian²⁶¹⁶, maka syak ia adakah niat²⁶¹⁷ fajarkah²⁶¹⁸ atau

²⁵⁹⁸ Tiada pada C. Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 179. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 507. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 119. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 423.

²⁵⁹⁹ Tiada pada C

²⁶⁰⁰ Pada C: [tiada melainkan]

²⁶⁰¹ Pada B: [syarat], pada C: [disyarat]

²⁶⁰² Pada B dan C: [menyebut]

²⁶⁰³ Pada B dan C: [wajib pada puasa fardu dan sunat dan wajib]

²⁶⁰⁴ Tiada pada C

²⁶⁰⁵ Pada B dan C: [ada ia]

²⁶⁰⁶ Pada B: [imalam juar], pada C: [juar]. Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 179. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 507. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 119. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 423.

²⁶⁰⁷ Tiada pada B

²⁶⁰⁸ Hadis riwayat al-Nasā'ī, Kitab *al-Siyām*, Bab *Dhikr Ikhtilāf al-Nāqilīn li khabar Hafsah fī dhālik*, no. hadis 2330. Muṣṭafā Muhammād Husayn al-Dhahabī, *Sunan al-Nasā'ī Bi Sharḥ al-Imāmayn al-Siyūtī wa al-Sindī* (Kaherah: Dār al-Ḥadīth, 1999), 2:675. Al-Albānī mengatakan hadis ini sahih. Lihat Muḥammad Naṣīr al-Dīn al-Albānī, *Sahīh Sunan al-Nasā'ī* (Riyad: Maktab al-Tarbiyyah al-‘Arabī, 1988), 2: 494.

²⁶⁰⁹ Pada C: [Yakni]

²⁶¹⁰ Tiada pada C

²⁶¹¹ Pada C: [maka tiada]

²⁶¹² Pada C: [dan jika]

²⁶¹³ Pada B: [serta]

²⁶¹⁴ Tiada pada B dan C

²⁶¹⁵ Tiada pada B

²⁶¹⁶ Pada B: [kemudiannya tetapi jikalau ia berniat kemudian], Pada C: [kemudian tetapi jika ia berniat kemudian]. Sebahagian daripada ayat ini tercicir daripada Naskhah A.

tidak²⁶¹⁹. Maka sahlah niatnya itu karena adalah ia berniat itu dahulu²⁶²⁰ daripada syak akan fajar.

Dan tiada mengapa makan dan minum dan jimat dan tidur kemudian daripada²⁶²¹ sudah ia²⁶²² berniat.²⁶²³ Dan tiada wajib bermalamkan niat²⁶²⁴ pada puasa yang²⁶²⁵ [sunat jika tiada]²⁶²⁶ diniatkannya²⁶²⁷ pada malam,²⁶²⁸ maka yaitu terlebih sempurna dan /B173/ memadailah niat puasa sunat itu dahulu daripada ghelincir matahari.

Dan tiada dapat²⁶²⁹ daripada menghimpunkan segala syarat puasa itu, /A92/ yaitu tiada dikerjakannya daripada fajar [akan segala pekerjaan]²⁶³⁰ barang yang membatalkan puasa. Maka jika tiada demikian²⁶³¹, maka tiadalah hasil maksud puasa. Maka²⁶³² adalah sekurang-kurang lafaz niat puasa Ramadan itu: أَصُومُ غَدًا عَنْ رَمَضَانَ Ertinya: “Aku puasa esok hari daripada bulan Ramadan”, dan adalah lafaz niat yang sempurna itu: أَصُومُوا غَدًا

عَنْ أَدَاءِ فَرْضِ رَمَضَانَ هَذِهِ السَّنَةُ اللَّهُ تَعَالَى

²⁶¹⁷ Pada B dan C: [terbit]

²⁶¹⁸ Pada B dan C: [fajar]

²⁶¹⁹ Pada B dan C: [tiadakah]

²⁶²⁰ Tiada pada C

²⁶²¹ Tiada pada C

²⁶²² Tiada pada B dan C

²⁶²³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*,

¹⁷⁹ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 515. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 120. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj* līlā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj, 424.

²⁶²⁴ Pada C: [niatnya]

²⁶²⁵ Tiada pada B

²⁶²⁶ Pada B: [sunat tetapi jika], pada C: [sunat tetapi maka]. Naskhah B dan C lebih tepat

²⁶²⁷ Pada B: [tetapi jika diniatkhan]

²⁶²⁸ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*,

¹⁷⁹ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 508. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 119. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj* līlā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj, 424.

²⁶²⁹ Pada B: [dapat tiada]

²⁶³⁰ Tiada pada B dan C

²⁶³¹ Pada B: [demikian itu]

²⁶³² Pada C: [dan]

fardhu Ramadan pada tahun ini karena Allah Taala". Dan tiada syarat meniatkan²⁶³³ fardu dan tunai dan karena Allah Taala.

Maka adalah wajib diingatkan di dalam hati itu²⁶³⁴ lafaz niat inilah²⁶³⁵ atau ada²⁶³⁶ ingatkan²⁶³⁷ maknanya juga. Maka adalah yang²⁶³⁸ terlebih sempurna itu disebutkan lafaz niat itu dengan lidah serta²⁶³⁹ diingatkan dengan hati [akan maknanya]²⁶⁴⁰. Dan [kedua syarat]²⁶⁴¹ menahan diri²⁶⁴² daripada setubuh²⁶⁴³ dengan perempuan atau dengan samanya laki-laki atau dengan²⁶⁴⁴ binatang. [Maka barang siapa setubuh dengan perempuan atau dengan samanya laki-laki atau dengan binatang]²⁶⁴⁵, maka batallah puasanya sama ada *inzāl* atau tiada *inzāl*²⁶⁴⁶.

Dan syarat yang ketiga menahan diri daripada menyahaja²⁶⁴⁷ muntah.²⁶⁴⁸ [Maka barang siapa menyahaja muntah]²⁶⁴⁹ lagi diketahui²⁶⁵⁰ akan haramnya, maka batallah puasanya²⁶⁵¹. Tetapi tiada mengapa jikalau muntah ia dengan lupanya atau digagahi²⁶⁵² orang akan dia. Atau bebal²⁶⁵³ akan haramnya karena sebab baharu masuk Islam atau

²⁶³³ Pada B: [syarat]

²⁶³⁴ Tiada pada B

²⁶³⁵ Pada C: [itu]

²⁶³⁶ Tiada pada B dan C

²⁶³⁷ Pada B dan C: [diingatkan]

²⁶³⁸ Tiada pada C

²⁶³⁹ Pada B:[atau]

²⁶⁴⁰ Pada B: akan lafaz itu /B174/ atau diingatkan dengan hati akan maknanya

²⁶⁴¹ Pada B dan C: [syarat yang kedua]

²⁶⁴² Pada C: [dirinya]

²⁶⁴³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, , *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 179. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-*

²⁶⁴⁴ *Minhāj*, 511. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fatḥ al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 120.

²⁶⁴⁵ Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 427.

²⁶⁴⁶ Tiada pada C

²⁶⁴⁷ Tiada pada C. Naskhah A dan B lebih tepat.

²⁶⁴⁸ Tiada pada C

²⁶⁴⁹ Tiada pada C

²⁶⁵⁰ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*,

²⁶⁵¹ 180. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 427.

²⁶⁵² Tiada pada C

²⁶⁵³ Pada C: [diketahuinya]

²⁶⁵⁴ Pada C: [puasa]

²⁶⁵⁵ Pada B dan C: [dengan digagahi]

²⁶⁵⁶ Bodoh. Lihat *Kamus Dewan*, 143.

jauh ia daripada segala orang²⁶⁵⁴ alim. Dan demikian lagi tiada mengapa jikalau dikeras oleh²⁶⁵⁵ muntah akan dia yakni tiada dapat ditahaninya akan dia.

Dan demikian lagi jikalau dikeluarkan²⁶⁵⁶ balgham²⁶⁵⁷, ertinya geriyak²⁶⁵⁸ daripada hotak atau daripada perutnya serta diludahkannya /B175/ akan dia, maka tiadalah batal puasanya²⁶⁵⁹. Dan demikian lagi tiada batal puasa jikalau turun balgham sendirinya daripada tempatnya, maka kembali ia atau²⁶⁶⁰ teperlan²⁶⁶¹ sebab batuk atau tiada batuk.

Kemudian maka diludahkannya akan dia, tetapi jikalau dikeluarkannya akan balgham serta kuasa ia meludahkan dia kemudian²⁶⁶² daripada sampai kepada had zahir mulut iaitu pohon lidah lalu²⁶⁶³ diperlannya akan dia, maka batallah puasanya.²⁶⁶⁴ Dan demikian lagi /A93/ jikalau turun balgham daripada ho /C19/ tak/otak hingga sampai ia kepada zahir mulutnya, maka hendaklah dikeluarkannya serta diludahkannya akan dia jika dapat. [Juga²⁶⁶⁵ ditinggalkan²⁶⁶⁶ dia²⁶⁶⁷ serta kuasa ia meludahkan akan²⁶⁶⁸ dia maka²⁶⁶⁹ lalu²⁶⁷⁰ sampai ke²⁶⁷¹ perut, maka batallah²⁶⁷² puasanya²⁶⁷³ karena sebab [taqṣīrnya sebab]²⁶⁷⁴ tiada ia meludahkan dia.

²⁶⁵⁴ Pada B: [orang yang]
²⁶⁵⁵ Pada C: [adalah]

²⁶⁵⁶ Pada C: [dikeluarkannya akan]

²⁶⁵⁷ Berasal dari perkataan Arab, bermaksud lendir seperti hingus yang keluar dari kerongkong ketika batuk atau kahak. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 2003, h.212

²⁶⁵⁸ Meludah daripada kerongkong. Lihat R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 56.

²⁶⁵⁹ Pada B: [puasa]

²⁶⁶⁰ Tiada pada C

²⁶⁶¹ Maksudnya tertelan. *Kamus Dewan*, 1190.

²⁶⁶² Tiada pada B dan C

²⁶⁶³ Pada B: [lagi]

²⁶⁶⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Mufīn*, 180; Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 512. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī,

²⁶⁶⁵ *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 428.

²⁶⁶⁶ Pada C: [maka jika]

²⁶⁶⁷ Pada C: [tinggalkannya]

²⁶⁶⁸ Pada C: [akan dia]

²⁶⁶⁹ Tiada pada C

²⁶⁷⁰ Tiada pada C

²⁶⁷¹ Pada C: [lagi]

²⁶⁷² Pada C: [ia kepada]

²⁶⁷³ Pada C: [batal]

²⁶⁷⁴ Pada C: [puasa]

²⁶⁷⁵ Tiada pada C

Tetapi tiada batal puasa]²⁶⁷⁵ apabila tiada sampai balgam itu kepada had zahir mulut²⁶⁷⁶ jikau²⁶⁷⁷ kuasa ia meludahkan dia sekalipun²⁶⁷⁸. Dan demikian lagi jika sampai balgam itu kepada had zahir mulut dan padahal²⁶⁷⁹ tiada kuasa ia meludahkan dia, maka tiadalah batal puasanya²⁶⁸⁰.

[Adapun had yang dinamai batin halkum itu²⁶⁸¹ yakni rangkungan itu²⁶⁸² /B176/ iaitu tempat keluar *hamzah* dan *ha'*. Maka yaitu pada pohon rangkungan yang hampir ia kepada dada, maka apabila sampai sesuatu yang masuk kepada tempat keluar *hamzah* dan *ha'* itu, nescaya batal²⁶⁸³ puasanya. Dan apabila keluar sesuatu yang di dalam perut hingga sampai kepada tempat itu, nescaya tiada²⁶⁸⁴ batal puasanya^{2685]}²⁶⁸⁶.

Dan had yang dinamai zahir halkum itu, yaitu tempat keluar²⁶⁸⁷ *kha'* dan *ha'*. Maka apabila masuk sesuatu²⁶⁸⁸ dari²⁶⁸⁹ luar hingga sampai kepada tempat keluar *kha'* dan *ha'*, nescaya tiadalah batal puasanya. Dan apabila memerlukan sesuatu [yang ada ia disana]²⁶⁹⁰, nescaya batallah puasanya.²⁶⁹¹

Dan demikian lagi batal puasanya jikalau muntah ia [hingga sampai]²⁶⁹² kepada tempat keluar *kha'* dan *ha'* itu, kemudian maka diperlannya pula. Dan had zahir hidung itu barang yang lain daripada tulang yang keras. Dan had yang dinamai batin mulut itu

²⁶⁷⁵ Pada B: [Maka jika puasanya]. Naskhah A lebih lengkap.
²⁶⁷⁶ Pada C: [mulutnya].

²⁶⁷⁷ Jikalau

²⁶⁷⁸ Tiada pada C

²⁶⁷⁹ Tiada pada C

²⁶⁸⁰ Pada C: [puasa]

²⁶⁸¹ Tiada pada C

²⁶⁸² Tiada pada C

²⁶⁸³ Pada B: [batallah]

²⁶⁸⁴ Pada C: [tiadalah]

²⁶⁸⁵ Pada B: [puasa]

²⁶⁸⁶ Tiada pada C. Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 180. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 514. Muhammad al-

Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 429.

²⁶⁸⁷ Pada B: [dari]

²⁶⁸⁸ Pada C: [suatu-suatu]

²⁶⁸⁹ Pada B dan C: [di]

²⁶⁹⁰ Tiada pada B

²⁶⁹¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 180-181. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 513. Muhammad al-Khaṭīb al-

Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 428.

²⁶⁹² Tiada pada B

yaitu permulaan halkum, [yaitu pohon lidah]²⁶⁹³. Maka jika diperlukan air liur /B177/ pada pohon lidah itu nescaya tiada batal puasanya²⁶⁹⁴.

Dan syarat yang keempat menahan diri daripada memasukkan sesuatu yang berupa [pada²⁶⁹⁵ segala]²⁶⁹⁶ lubang²⁶⁹⁷ terbuka lagi²⁶⁹⁸ dinamai akan dia rongga. Samada ia menghancurkan makanan [dan ubat²⁶⁹⁹ atau ²⁷⁰⁰ لع]²⁷⁰¹, yaitu batin rangkungan dan batin perut dan batin²⁷⁰² telinga dan batin hidung dan lubang zakar atau²⁷⁰³ lubang faraj atau dubur. Dan demikian lagi luka yang terus sampai²⁷⁰⁴ kepada perut atau luka yang terus sampai kepada hotak, tetapi tulang betis itu tiada dinamai rongga. Maka apabila dimasukkannya²⁷⁰⁵ pada /A94/ salah suatu daripada segala rongga baru²⁷⁰⁶ itu sesuatu yang berupa, maka sampailah sesuatu itu²⁷⁰⁷ kepada batinnya, maka batallah puasanya jikalau kecil sekalipun seperti biji lenga²⁷⁰⁸ atau sesuatu yang tiada memakan²⁷⁰⁹ pada adat seperti batu yang *seni-seni*²⁷¹⁰ dengan disahajanya dan dengan^{2711 2712} فمبلون lagi diketahuinya akan haramnya bahawa membatalkan puasanya²⁷¹³.

²⁶⁹³ Tiada pada B

²⁶⁹⁴ Pada C: [puasa]

²⁶⁹⁵ Pada C: [kepada segala]

²⁶⁹⁶ Tiada pada B

²⁶⁹⁷ Pada C: [rongga yang]

²⁶⁹⁸ Tiada pada B

²⁶⁹⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 180. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 512.

²⁷⁰⁰ Perkataan ini tidak dijumpai di dalam kamus.

²⁷⁰¹ Pada C: [atau ubat atau tiada]

²⁷⁰² Pada B dan C: [lubang]

²⁷⁰³ Pada C: [dan]

²⁷⁰⁴ Tiada pada C

²⁷⁰⁵ Pada B: [dimasukinya]

²⁷⁰⁶ Tiada pada B dan C

²⁷⁰⁷ Tiada pada C

²⁷⁰⁸ Pada B: lunga. Biji lenga bermaksud sejenis tumbuhan herba atau bijan. Nama Sainsnya ialah Sesamum indicum. *Kamus Dewan*, 920. Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 101.

²⁷⁰⁹ Pada B dan C: [dimakan]

²⁷¹⁰ Kecil. Lihat Pada C: [sunni].

²⁷¹¹ Tiada pada C

²⁷¹² Perkataan ini tidak dijumpai di dalam kamus. Pada B: ﻓمبلون

²⁷¹³ Pada B dan C: [puasa]

Dan demikian lagi batal puasanya²⁷¹⁴ jikalau dititik /B178/ kan²⁷¹⁵ air atau minyak atau barang sabagainya pada lubang telinga atau pada lubang zakar jikalau tiada lampau *hasyafah*²⁷¹⁶ sekalipun. Dan demikian lagi batal puasanya²⁷¹⁷ jikalau dimasukkan hujung jari pada dubur atau pada faraj perempuan hingga lampau daripada had yang wajib membasuh dia tatkala istinjak.

Maka adalah had yang wajib pada dubur itu barang yang nyata [tatkala keluar najis dan pada²⁷¹⁸ faraj perempuan itu barang yang nyata]²⁷¹⁹ tatkala ia duduk qada hajat. Dan tiada batal puasanya²⁷²⁰ jikalau keluar dubur²⁷²¹ orang²⁷²² yang berpenyakit kemudian masuk²⁷²³ ia sendirinya atau dimasukkannya sekalipun.

Dan demikian lagi tiada /C20/ batal puasanya jikalau termasuk jalat atau barang sebagainya kepada had batin rangkungan. Maka jangan dikeluarkannya²⁷²⁴ akan dia dan jika²⁷²⁵ dikeluarkannya, maka batallah puasanya.²⁷²⁶ Tetapi harus mengeluarkan²⁷²⁷ dia jika takut akan mudarat²⁷²⁸ yang harus dengan dia tayamum. Kemudian maka wajib mengqada puasa itu.²⁷²⁹

²⁷¹⁴ Pada C: [puasa]
²⁷¹⁵ Pada B: [akan]

²⁷¹⁶ Bermaksud kepala zakar. Lihat *Kamus Dewan*, 652.

²⁷¹⁷ Pada C: [puasa]

²⁷¹⁸ Tiada pada C

²⁷¹⁹ Tiada pada B

²⁷²⁰ Pada C: [puasa]

²⁷²¹ Pada B: [dubur itu]

²⁷²² Pada B: [barang]

²⁷²³ Pada B dan C: [maka masuk]

²⁷²⁴ Pada C: [keluarkannya]

²⁷²⁵ Pada C: [jikalau]

²⁷²⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*,

¹⁸⁰ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 513. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī,

Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn, 120. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbī, *Mughnī al-Muhtāj*

¹⁸¹ *Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 429.

²⁷²⁷ Pada C: [mengeluarkan akan]

²⁷²⁸ Pada C: [mudharat seperti mudharat]

¹⁸² Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 513. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī,

Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn, 120. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbī, *Mughnī al-Muhtāj*

¹⁸³ *Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 430.

Maka adalah batal puasa itu²⁷³⁰ sebab mengeluarkan lalat atau barang sebagainya /B179/ itu karena ia²⁷³¹ seperti hukum muntah.²⁷³² Dan demikian lagi tiada batal puasanya²⁷³³ jika termasuk debu daripada²⁷³⁴ jalan raya atau debu tempung²⁷³⁵ tatkala 2736 دسركين. Tetapi jikalau dibukakan²⁷³⁷ mulutnya²⁷³⁸ dengan disahajanya, lalu masuk debu itu maka batallah puasanya jikalau ada banyak. Dan jika sedikit, maka tiada²⁷³⁹ batal²⁷⁴⁰ puasanya.²⁷⁴¹

Dan adapun mengisap tembakau dalam puasa itu, [maka batalkan]²⁷⁴² puasanya karena disahaja²⁷⁴³ memasukkan dia lagi berupa ia dalam rangkungan. Dan demikian lagi tiada batal puasa sebab makan [dan minum]²⁷⁴⁴ dan²⁷⁴⁵ jimak dengan lupa akan dirinya itu puasa. Atau tiada diketahuinya²⁷⁴⁶ demikian itu²⁷⁴⁷ membatalkan²⁷⁴⁸ puasa sebab karena baharu masuk Islam atau jauh ia daripada segala orang yang tahu atau digagahi orang akan dia.²⁷⁴⁹

²⁷³⁰ Tiada pada B dan C

²⁷³¹ Tiada pada C

²⁷³² Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhaj*, 513. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhaj al-Tālibīn*, 120.

²⁷³³ Pada B dan C: [puasa]

²⁷³⁴ Tiada pada B dan C

²⁷³⁵ Tepung. Dalam teks ditulis حنف

²⁷³⁶ Perkataan ini tidak dijumpai dalam kamus.

²⁷³⁷ Pada B: [dibukakannya]

²⁷³⁸ Pada C: [mulut]

²⁷³⁹ Pada C: [tiadalah]

²⁷⁴⁰ Pada C: [batallah]

²⁷⁴¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*.

Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhaj*, 513. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhaj al-Tālibīn*, 120. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtaj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhaj*, 429.

²⁷⁴² Pada B dan C: [membatalkan]

²⁷⁴³ Pada C: [disahajanya]

²⁷⁴⁴ Tiada pada B, pada C: [atau minum]

²⁷⁴⁵ Pada B dan C: [atau]

²⁷⁴⁶ Pada C: [diketahuinya akan haramnya]

²⁷⁴⁷ Pada B: [ini]

²⁷⁴⁸ Pada C: [tiada membatalkan]

²⁷⁴⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*.
¹⁸¹ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhaj*, 514-515.

Dan demikian lagi, /A95/ tiada batal puasa sebab menalan²⁷⁵⁰ air liur yang semata-mata lagi suci yang di dalam mulutnya jikalau dihimpunkannya²⁷⁵¹ sekalipun.²⁷⁵² Tetapi batal puasa jikalau diperlanc²⁷⁵³ air liur yang najis. Upamanya /B180/ seperti keluar darah daripada seratan giginya atau barang sebagainya. Jikalau tiada dikelihatannya²⁷⁵⁴ daripada²⁷⁵⁵ darah sekalipun, batallah²⁷⁵⁶ puasanya. Tetapi jika²⁷⁵⁷ seratan giginya itu berpenyakit dan²⁷⁵⁸ tiada kuasa menjauh²⁷⁵⁹ dia, [maka yang]²⁷⁶⁰ demikian itu tiadalah batal²⁷⁶¹ ²⁷⁶²

Dan demikian lagi batal puasa sebab memerlukan air liur [jika ada air liur]²⁷⁶³ itu bercampur dengan sesuatu yang suci. Upamanya adalah orang yang puasa itu menghilang²⁷⁶⁴ benang yang²⁷⁶⁵ tercelup²⁷⁶⁶ pada mulutnya. Maka berubahlah [air liur itu]²⁷⁶⁷, kemudian maka diperlannya akan dia.²⁷⁶⁸

Dan demikian lagi jikalau keluar air liur daripada mulutnya²⁷⁶⁹ kepada [zahir had]²⁷⁷⁰ bibirnya. Kemudian maka dijilatnya²⁷⁷¹ dengan lidahnya²⁷⁷², lalu teperlana²⁷⁷³ atau

²⁷⁵⁰ Menalan.

Dalam teks ditulis مَنَلَنْ . Pada B dan C: [memerlukan].

²⁷⁵¹ Pada B: [dihimpunkan]

²⁷⁵² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 181. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 514. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 120. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 427.

²⁷⁵³ Pada C: [diperlannya]

²⁷⁵⁴ Pada B dan C: [kelihatannya]

²⁷⁵⁵ Pada C: [rupa]

²⁷⁵⁶ Pada C: [batal]

²⁷⁵⁷ Pada C: [jika ada]

²⁷⁵⁸ Pada C: [maka]

²⁷⁵⁹ Pada B dan C: [ia menjauh]

²⁷⁶⁰ Tiada pada B

²⁷⁶¹ Pada B: [batal puasanya]

²⁷⁶² Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 514.

²⁷⁶³ Tiada pada B

²⁷⁶⁴ Ejalan yang tepat ialah menghela. Ia bermaksud menarik, mengheret atau menyeret. *Kamus Dewan*,

²⁷⁶⁵ Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 66.

²⁷⁶⁶ Tiada pada C

²⁷⁶⁷ Pada B: [bercelup]

²⁷⁶⁸ Pada B: [liurnya], pada C: [liurnya itu]

²⁷⁶⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 180-181. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 427.

²⁷⁷⁰ Pada C: [mulut]

²⁷⁷¹ Pada C: [had zahir]

²⁷⁷² Pada C: [dicelupnya]

dibasahkannya benang atau kayu sugi dengan air liurnya [atau²⁷⁷⁴ dengan air]²⁷⁷⁵, kemudian maka dimasukkan²⁷⁷⁶ pula ke dalam mulutnya tatkala itu ada ia basah lagi dapat diceraikan²⁷⁷⁷ air liurnya atau kayu²⁷⁷⁸ sugi itu lalu²⁷⁷⁹ diperlannya maka batallah²⁷⁸⁰ puasanya.²⁷⁸¹

Dan demikian lagi batal puasa²⁷⁸² jikalau²⁷⁸³ keluar air liur /B181/ daripada antara²⁷⁸⁴ selang giginya dan kuasa ia meludah²⁷⁸⁵ dia lalu²⁷⁸⁶ teperlannya²⁷⁸⁷ air liur itu maka batallah puasanya. **Dan demikian lagi** batal puasanya²⁷⁸⁸ jikalau masuk²⁷⁸⁹ air²⁷⁹⁰ kepada had batin mulut dan hidung orang yang²⁷⁹¹ tiada mengambil air sembahyang hanya menyucikan mulut dan hidung jua bermain-main²⁷⁹² atau kulumnya²⁷⁹³ sesuatu di dalam mulutnya [maka lalu]²⁷⁹⁴ teperlan atau ditaruhnya²⁷⁹⁵ sesuatu *syai'* pada ghalibnya termasuk kemudian²⁷⁹⁶ maka termasuklah ia had²⁷⁹⁷ batinnya²⁷⁹⁸ atau dikoreknya telinganya²⁷⁹⁹ yang zahir maka lalu masuk [kepada had batin atau termasuk

²⁷⁷² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 181. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 514. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 427.

²⁷⁷³ Pada B: [teperlannya]

²⁷⁷⁴ Tiada pada B

²⁷⁷⁵ Tiada pada C

²⁷⁷⁶ Pada B dan C: [dimasukkannya]

²⁷⁷⁷ Pada C: [diceraikannya akan]

²⁷⁷⁸ Tiada pada B

²⁷⁷⁹ Tiada pada C

²⁷⁸⁰ Pada C: [batal]

²⁷⁸¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 180-181. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 513-514.

²⁷⁸² Pada B: [puasanya]

²⁷⁸³ Pada B: [jika]

²⁷⁸⁴ Pada C: [atas]

²⁷⁸⁵ Pada C: [meludahkan]

²⁷⁸⁶ Pada C: [lagi]

²⁷⁸⁷ Pada B: [diperlannya], pada C: [diperlannya akan]

²⁷⁸⁸ Pada C: [puasa]

²⁷⁸⁹ Pada B: [termasuk]

²⁷⁹⁰ Tiada pada C

²⁷⁹¹ Tiada pada C

²⁷⁹² Pada B dan C: [atau bermain]

²⁷⁹³ Pada B: [dikulumnya]. "Kulum" bermaksud mengemam sesuatu di dalam mulut. *Kamus Dewan*, 846. R.O. Winstedt, *Kamus Bahasa Melayu*, 168.

²⁷⁹⁴ Pada C: [lagi]

²⁷⁹⁵ Bermaksud diletakkannya atau dibubuhnya. *Kamus Dewan*, 161.

²⁷⁹⁶ Pada C: [kemudiannya]

²⁷⁹⁷ Pada B: [kepada]

²⁷⁹⁸ Pada B dan C: [batin]

²⁷⁹⁹ Pada C: [telinga]

air pada had batinnya tatkala menyelam serta diketahuinya pada adatnya tiada masuk²⁸⁰⁰]²⁸⁰¹ air sekalipun maka jika diketahuinya masuk air pada had batin maka berdosalah lagi batal puasanya.²⁸⁰²

Dan demikian lagi jikalau /C21/ masuk²⁸⁰³ air pada had²⁸⁰⁴ batin orang yang mengambil air sembahyang pada basuh yang keempat kalinya²⁸⁰⁵, jikalau tiada dengan *mubālaghah* sekalipun. Batallah puasanya karena²⁸⁰⁶ mengerjakan pekerjaan²⁸⁰⁷ yang tiada disuruhkan. Dan tiada batal puasa jikalau tinggal /A96/ makanan pada antara selang-selang giginya. Maka lalu air liur itu²⁸⁰⁸ atasnya²⁸⁰⁹ makanan itu dengan sendirinya tiada dengan di /B182/sahajanya maka tiadalah batal puasanya.²⁸¹⁰ Jika tiada kuasa ia membaik²⁸¹¹ akan dia dan meludahkan dia²⁸¹² karena kesukaran²⁸¹³ iaitu pada malam sudahlah dicungkilnya lagi diupayakannya²⁸¹⁴ pada mengeluarkan dia pada hal itu pun tinggal ju²⁸¹⁵ ia. Tetapi jika²⁸¹⁶ tiada dicungkilnya dan tiada diupayakannya pada mengeluarkan dia maka batallah²⁸¹⁷ puasanya. Maka nyatalah daripada perintah yang demikian itu sunat *mua'kkadah* ertinya sangat sunatnya pada malam kemudian daripada makan itu menyungkil gigi²⁸¹⁸ dan mengupayakan menghilangkan bekas

²⁸⁰⁰ Pada C: [termasuk]

²⁸⁰¹ Tiada pada B. Naskhah A lebih tepat.

²⁸⁰² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 181. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 511. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 430.

²⁸⁰³ Pada C: [termasuk]

²⁸⁰⁴ Tiada pada B

²⁸⁰⁵ Tiada pada B

²⁸⁰⁶ Pada B: ia, pada C: [kerana ia]

²⁸⁰⁷ Tiada pada C

²⁸⁰⁸ Tiada pada B dan C

²⁸⁰⁹ Pada B dan C: [atas]

²⁸¹⁰ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 181. Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 514. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 429.

²⁸¹¹ Pada B: [membezak], pada C: [membezakan]

²⁸¹² Tiada pada B

²⁸¹³ Tiada pada B

²⁸¹⁴ Pada C: [ada upayakannya]

²⁸¹⁵ Tiada pada B

²⁸¹⁶ Pada C: [jikalau]

²⁸¹⁷ Pada B: [batal]

²⁸¹⁸ Pada C: [giginya]

makanan atau bekas pinang²⁸¹⁹ sirih atau bekas baja supaya terpelihara ia daripada batal puasanya.²⁸²⁰

Bermula haram berbuka puasa pada orang yang syak ia akan masuk matahari dari karena asalnya itu siang, melainkan jika diijtihad²⁸²¹ ia dengan sesuatu tanda yang menunjukkan ia akan masuk matahari, maka haruslah²⁸²² baginya berbuka puasa. Tetapi adalah yang terlebih baik²⁸²³ memeliharkan²⁸²⁴ dia, jangan ia berbuka puasa melainkan kemudian daripada yakin akan masuk /B183/ matahari.²⁸²⁵

Syahadan harus percaya²⁸²⁶ berbuka puasa itu dengan menengerbang²⁸²⁷ daripada seorang²⁸²⁸ yang adil [[lagi tahu ia akan perintah masuk matahari atau dikatakannya sudahlah masuk matahari dengan dilihatnya **dan demikian lagi** jika dikatakan oleh seorang yang adil akan [sudah masuk matahari dengan dilihatnya. **Dan demikian lagi** jika dikatakan oleh seorang orang yang adil]²⁸²⁹]]²⁸³⁰ sudah terbit fajar maka wajib mengikut akan katanya. Maka tiadalah harus tatkala itu makan²⁸³¹ sahur **dan syarat yang kelima** hendaklah ada ia [di dalam]²⁸³² Islam pada segala harinya yakni daripada

²⁸¹⁹ Tiada pada B dan C

²⁸²⁰ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhaj*, 514.

²⁸²¹ Pada B dan C: [ijtihad]

²⁸²² Pada B dan C: [harus]

²⁸²³ Pada C: [utama]

²⁸²⁴ Pada B: [memelihara akan]

²⁸²⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 181. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhaj*, 516. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī,

²⁸²⁶ *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 121. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj li Ma'rifah Ma'āni Alfāz al-Minhāj*, 431.

²⁸²⁷ Pada B: [percaya pada]

²⁸²⁸ Pada C: [menengerbangnya orang yang]. Dalam loghat Terengganu, 'bang' bermaksud melaungkan azan.

²⁸²⁹ Pada B: [seorang orang]

²⁸³⁰ Tiada pada C. Ayat dalam naskhah B dan C tidak lengkap kerana tidak disebut perihal pengakuan orang yang adil tentang terbenamnya matahari menandakan masuknya waktu maghrib yang membolehkan seseorang berbuka puasa.

²⁸³¹ Tiada pada B. Keciciran beberapa ayat dalam naskhah B telah mengubah maksud sebenar teks dan menyebabkan berlakunya kesalahan hukum iaitu waktu berbuka puasa ialah apabila terbitnya fajar, sedangkan waktu berbuka puasa yang sebenarnya ialah masuknya waktu maghrib.

²⁸³² Tiada pada C

²⁸³³ Pada B: [dalam]

mula terbit fajar datang kepada masuk matahari²⁸³³ maka tiada sah puasa orang yang murtad dan kafir dengan barang kufur adanya.

Dan syarat yang keenam hendaklah²⁸³⁴ suci ia²⁸³⁵ daripada haid dan nifas daripada fajar datang kepada²⁸³⁶ masuk matahari jika²⁸³⁷ datang haid atau nifas ia sekejap²⁸³⁸ jua pun maka batallah puasanya²⁸³⁹ jikalau beranak dengan tiada berdarah sekalipun²⁸⁴⁰.

Dan syarat yang ketujuh hendaklah ada ia akil²⁸⁴¹ daripada fajar datang kepada masuk matahari. /A97/ Maka jika²⁸⁴² gila sekejap jua pun batallah²⁸⁴³ puasanya. Jikalau ada ia /B184/ gila daripada²⁸⁴⁴ sebab minuman yang menggilakan diminumnya pada malam sekalipun tiada²⁸⁴⁵ ngapa²⁸⁴⁶ jika hilang akalnya sebab pitam dan²⁸⁴⁷ mabuk yang²⁸⁴⁸ tiada dengan disahajanya. Jikalau ada sembah dan siuman sekejap²⁸⁴⁹ jua dalam siang maka tiadalah batal puasanya. Dan jikalau²⁸⁵⁰ tiada ia sembah dan siuman dalam siang maka batallah puasanya.²⁸⁵¹

²⁸³³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 183. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 517. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 122. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj li Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 432.

²⁸³⁴ Tiada pada C

²⁸³⁵ Tiada pada C

²⁸³⁶ Tiada pada B

²⁸³⁷ Pada C: [maka jika]

²⁸³⁸ Pada C: [sekejap mana]

²⁸³⁹ Pada C: [puasa]

²⁸⁴⁰ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 183. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 517. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 122. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj li Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 432.

²⁸⁴¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 182. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 517. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 122. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj li Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 433.

²⁸⁴² Tiada pada B

²⁸⁴³ Pada C: [maka batallah]

²⁸⁴⁴ Tiada pada B

²⁸⁴⁵ Pada B: [tetapi tiada]

²⁸⁴⁶ mengapa

²⁸⁴⁷ Pada C: [atau]

²⁸⁴⁸ Tiada pada B

²⁸⁴⁹ Pada C: [sekejap mana]

²⁸⁵⁰ Pada B: [jika]

²⁸⁵¹ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 517. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 121. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj li Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 433.

[Perkara-perkara Yang Membatalkan Puasa]

Bermula segala yang membinasakan puasa itu tujuh perkara : pertama tiada berniat pada malam **dan kedua** setubuh dengan perempuan **dan ketiga** [menyahaja mengeluarkan mani **dan**]²⁸⁵² menyahajakan²⁸⁵³ muntah **dan keempat** menyahaja memasukkan sesuatu *syai'* kepada segala rongga yang terus kepada hotak atau [kepada rongga yang terus]²⁸⁵⁴ kepada perut **dan kelima** murtad yakni mengiktiadkan seperti iktikad kafir. **Dan keenam** kedatangan haid atau nifas **dan ketujuh** gila.²⁸⁵⁵

[Hari-hari yang diharamkan puasa]

Bermula²⁸⁵⁶ haram lagi tiada sah /C22/ puasa pada hari raya kedua dan pada tiga²⁸⁵⁷ hari kemudian daripada²⁸⁵⁸ hari raya haji.²⁸⁵⁹

Dan demikian lagi haram puasa pada²⁸⁶⁰ enam belas hari bulan Syaaban hingga sampai kepada kesudahannya. Maka tiada /B185/ mengapa barang siapa puasa daripada pertama Syaaban atau barang siapa yang²⁸⁶¹ puasa sentiasa pada hari Isnin dan pada hari Khamis atau barang siapa puasa sehari dan berbuka²⁸⁶² sehari, maka jatuhlah puasanya²⁸⁶³ itu pada nisfu Syaaban yang kedua atau barang siapa puasa nazar atau *kifarah*^{2864 2865}

²⁸⁵² Tiada pada B

²⁸⁵³ Pada B dan C: [menyahaja]

²⁸⁵⁴ Tiada pada C

Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 179-182. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 507-517. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 119-122. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbiṇī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 436.

²⁸⁵⁵ Pada C: [syahadan]

²⁸⁵⁶ Pada B dan C: [ketiga]

²⁸⁵⁷ Pada C: [daripada tiga]

Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 182. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfāt al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 517-518. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 121. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbiṇī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 433.

²⁸⁵⁸ Tiada pada C

²⁸⁵⁹ Tiada pada C

²⁸⁶⁰ Pada B: [terbuka]

²⁸⁶¹ Pada C: [puasa]

²⁸⁶² Pada B: [kifarah yakni sama banyak bulan Syaaban]

[Syarat-syarat wajib puasa Ramadan]

Bermula syarat wajib puasa Ramadan itu empat perkara : **pertama** akil maka tiada wajib puasa atas orang²⁸⁶⁶ gila **kedua** baligh maka tiada wajib puasa atas kanak-kanak. **Ketiga** Islam maka tiada wajib puasa atas kafir yang²⁸⁶⁷ asli. **Keempat** kuasa²⁸⁶⁸ maka tiada wajib puasa atas orang yang²⁸⁶⁹ tuha²⁸⁷⁰ yang tiada kuasa²⁸⁷¹ [sebab sangat tuha atau]²⁸⁷² sebab²⁸⁷³ penyakit dan wajib atas wali menyuruhkan kanak-kanak puasa tatkala sampai umurnya tujuh tahun dan dipalunya akan dia pada meninggalkan dia jika ada umurnya sepuluh tahun^{2874 2875}

[Sebab-sebab diharuskan berbuka puasa]

Bermula harus berbuka puasa pada orang yang sangat sakit yaitu /B186/ seperti kesakitan yang harus dengan dia tayamum karena takut ia²⁸⁷⁶ akan²⁸⁷⁷ bertambah penyakitnya sebab puasa.²⁸⁷⁸

Dan demikian lagi harus berbuka puasa /A98/ maka²⁸⁷⁹ orang yang takut akan binasa dirinya²⁸⁸⁰ atau pada suatu anggotanya²⁸⁸¹ atau hilang manfaat daripada²⁸⁸² sebab

²⁸⁶⁵ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 518. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 121.

²⁸⁶⁶ Pada B dan C: [orang yang]

²⁸⁶⁷ Tiada pada C

²⁸⁶⁸ Pada C: [kuasa puasa]

²⁸⁶⁹ Tiada pada B

²⁸⁷⁰ Tiada pada C

²⁸⁷¹ Pada B: [kuasa puasa]

²⁸⁷² Tiada pada B

²⁸⁷³ Tiada pada C

²⁸⁷⁴ Tiada pada B

²⁸⁷⁵ Tiada pada C

²⁸⁷⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 182-183. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 521-522. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 122.

²⁸⁷⁷ Tiada pada B

²⁸⁷⁸ Tiada pada C

²⁸⁷⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 183. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 523. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 122. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'āni Alfaẓ al-Minhāj*, 433.

²⁸⁸⁰ Pada B dan C: [bagi]. Perkataan 'bagi' lebih sesuai digunakan.

²⁸⁸¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 183. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 122. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'āni Alfaẓ al-Minhāj*, 437.

²⁸⁸² Pada C: [anggota]

puasa²⁸⁸³ maka²⁸⁸⁴ wajib ^{كذا} ia berbuka puasa seperti uzur yang harus [dengan dia]²⁸⁸⁵

tayamum bagi yang takut akan mudarat dari karena memberi mudarat akan dirinya itu haram.²⁸⁸⁶

Dan demikian lagi harus berbuka puasa karena sebab berlayar yang lanjut lagi pelayaran yang harus yaitu seperti berlayar²⁸⁸⁷ atau²⁸⁸⁸ pergi naik haji atau karena hendak bermiaga dan²⁸⁸⁹ barang sebagainya.²⁸⁹⁰

Adapun puasa dalam²⁸⁹¹ pelayaran itu terafdal²⁸⁹² daripada membuka dia [jika tiada memberi mudarat tetapi]²⁸⁹³ jika takut orang yang belayar itu akan had²⁸⁹⁴ mudharat [pada ketika itu atau mudarat yang²⁸⁹⁵]²⁸⁹⁶ lagi akan²⁸⁹⁷ datang maka berbuka itu [terlebih asdal]²⁸⁹⁸ daripada puasa.²⁸⁹⁹

Syahadan wajib qada puasa Ramadan bagi orang yang membuka²⁹⁰⁰ dia karena kesukaran [atau tiada kesukaran]²⁹⁰¹,²⁹⁰² Maka wajib menjadai itu pada masa dapat

²⁸⁸² Tiada pada C

²⁸⁸³ Pada C: [daripada puasa]

²⁸⁸⁴ Tiada pada C

²⁸⁸⁵ Tiada pada B dan C

²⁸⁸⁶ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 522. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 122. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'āni Alfāz al-Minhāj*, 437.

²⁸⁸⁷ Pada B: [belayar]

²⁸⁸⁸ Tiada pada C

²⁸⁸⁹ Pada C: [atau]

²⁸⁹⁰ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 183. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 522. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 122. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'āni Alfāz al-Minhāj*, 437.

²⁸⁹¹ Pada C: [di dalam]

²⁸⁹² Pada C: [afdhāl]

²⁸⁹³ Tiada pada B. Naskhah A dan B lebih lengkap.

²⁸⁹⁴ Pada C: [jadi]. Perkataan 'jadi' lebih tepat digunakan.

²⁸⁹⁵ Tiada pada C

²⁸⁹⁶ Tiada pada B. Naskhah A lebih lengkap.

²⁸⁹⁷ Pada B dan C: [akan dia]

²⁸⁹⁸ Pada C: [terafdal]

²⁸⁹⁹ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 523. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*, 122. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'āni Alfāz al-Minhāj*, 437-438.

²⁹⁰⁰ Pada C: [membuka]

²⁹⁰¹ Tiada pada B

²⁹⁰² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 183. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 523. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī,

mengerja/B187/kan dia tetapi orang yang berbuka puasa karena kesukaran itu dapat melambatkan menjadai puasanya dan jika tiada dengan kesukaran maka wajib menyegerakan menjadai²⁹⁰³ puasanya²⁹⁰⁴ dan jika mati ia dahulu daripada menjadai puasanya maka wajib diberinya²⁹⁰⁵ fidyahnya.²⁹⁰⁶

[Golongan-golongan yang wajib qada puasa]

Maka²⁹⁰⁷ segala orang yang wajib menjadai puasanya²⁹⁰⁸ itu yaitu segala orang yang belayar dan segala orang yang sakit dan segala perempuan yang haid dan nifas dan segala orang yang berbuka puasa karena sangat dahaga dan lapar dan pitam dan segala orang yang meninggalkan²⁹⁰⁹ niat pada malam jikalau dengan lupa sekalipun dan²⁹¹⁰ segala orang yang murtad.²⁹¹¹ **Bermula** wajib menyegerakan qada puasa dengan²⁹¹² tiada kesukaran supaya lepas ia daripada derhaka²⁹¹³.

[Perkara-perkara sunat dilakukan ketika berpuasa]

/B188/ [Bab ini]²⁹¹⁴ pada menyatakan segala sunat yang dikerjakan dalam puasa. **Bermula** sunat menyegerakan berbuka puasa²⁹¹⁵ [tatkala yakin akan masuk matahari

Fath al-Wahhab bi Sharh Minhaj al-Talibin, 122. Muhammad al-Khatib al-Sharbinī, Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'anī Alfāz al-Minhāj, 438.

²⁹⁰³ Pada C: [qadha']

²⁹⁰⁴ Pada C: [puasa]

²⁹⁰⁵ Pada B: [diberinya yakni wajib diberi arta seperti beras secupak sehari daripada sampai diberinya]

²⁹⁰⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, Minhāj al-Talibin Wa 'Umdat al-Muftīn, 184. Ibn Hajar al-Haytamī, Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj, 524. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, Fath al-Wahhab bi Sharh Minhāj al-Talibin, 122-123. Muhammad al-Khatib al-Sharbinī, Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'anī Alfāz al-Minhāj, 438.

²⁹⁰⁷ Pada C: [bagi]

²⁹⁰⁸ Pada C: [puasa]

²⁹⁰⁹ Pada C: [meninggalkan dia]

²⁹¹⁰ Tiada pada B

²⁹¹¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, Minhāj al-Talibin Wa 'Umdat al-Muftīn, 183-184. Ibn Hajar al-Haytamī, Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj, 523-524. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, Fath al-Wahhab bi Sharh Minhāj al-Talibin, 122-123. Muhammad al-Khatib al-Sharbinī, Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'anī Alfāz al-Minhāj, 439.

²⁹¹² Pada B dan C: [berturut-turut pada orang yang berbuka puasa dengan]. Naskhah B dan C lebih lengkap.

²⁹¹³ Pada C: [derhaka ini]

²⁹¹⁴ Pada B: [ini bab]

²⁹¹⁵ Pada C: [puasa itu]

dan]²⁹¹⁶ didahulukan²⁹¹⁷ [berbuka puasa itu]²⁹¹⁸ daripada sembahyang maghrib dan makruh melambatkan berbuka puasa itu jika²⁹¹⁹ disangkanya yang demikian itu [qada itu]^{2920 2921}. Adapun jika tiada yakin /C23/ akan masuk matahari maka tiadalah sunat baginya menyegerakan berbuka puasa tetapi haram²⁹²² دِيْكَةً /A99/ **dan sunat** berbuka

puasa itu dengan²⁹²³ air lagi²⁹²⁴ sunat dibaca kemudian daripada berbuka puasa itu اللَّهُمَّ أَفْطِرْنِي عَلَى رِزْقِكَ أَفْطِرْنِي Ertinya: “Hai Allah bagimu jua puasa²⁹²⁵ dan dengan²⁹²⁶ rezekimu²⁹²⁷ jua ku²⁹²⁸ berbuka puasa”.²⁹²⁹

Lagi²⁹³⁰ sunat memberi makan akan²⁹³¹ orang²⁹³² yang berbuka puasa itu²⁹³³ jikalau dengan sebiji kurma dan setaguk²⁹³⁴ air sudah²⁹³⁵ sekalipun. Dan adalah yang terlebih sempurna memberi makan itu hendak²⁹³⁶ mengenyangkan mereka itu seperti sabda Nabi S.A.W.:

مَنْ أَفْطَرَ صَائِمًا فَلَهُ مِثْلُ آخِرِهِ وَلَا يَنْفَضُّ مِنْ أَخْرِ الصَّائِمِ شَيْءٌ²⁹³⁷

²⁹¹⁶ Tiada pada C. Naskhah A dan B lebih lengkap.
²⁹¹⁷ Pada B: [dahulukan], pada C: [dahulu]

²⁹¹⁸ Tiada pada C

²⁹¹⁹ Pada B: [jikalau]

²⁹²⁰ Pada B: [fadhilat]

¹⁸² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī , *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*,518. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī , *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*,121. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 434.

²⁹²¹ Abu Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī , *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*,121.

²⁹²² Pada B: [dengan yang manis buah-buahan sekurang-kurang seteguk]. Naskhah B lebih lengkap.

²⁹²³ Pada B: [dan lagi]

²⁹²⁴ Pada B dan C: [aku puasa]

²⁹²⁵ Tiada pada C

²⁹²⁶ Pada C: [rezeki]

²⁹²⁷ Pada C: [aku]

¹⁸² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī , *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*,519. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī , *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Tālibīn*,121.

²⁹²⁸ Pada B: dan, pada C: dan lagi

²⁹²⁹ Tiada pada C

²⁹³⁰ Pada C: [segala orang]

²⁹³¹ Tiada pada B dan C

²⁹³² Seteguk. Dalam teks ditulis سَنَدْكَى .

²⁹³³ Tiada pada B dan C

²⁹³⁴ Pada C: [hendaklah]

²⁹³⁵ Hadis riwayat al-Tirmidhī, Kitab al-Siyām, Bab Ma Jāa Fī Faḍl Man Fajara Sāiman. Lihat Abū 'Isā Muhammad bin 'Isā, *Sunan al-Tirmidhī*, 807. Menurut Imam al-Tirmidhī, hadis ini hasan sahih.

/B189/ Yakni²⁹³⁸: “Barang siapa memberi makan akan orang²⁹³⁹ yang berbuka puasa maka adalah baginya pahala seperti²⁹⁴⁰ orang yang puasa dan tiada dikurangkan²⁹⁴¹ suatu jua pun daripada²⁹⁴² orang yang puasa itu”.

Dan lagi sunat makan sahur²⁹⁴³ seperti sabda Nabi S.A.W.:

تَسْخِرُوا فِيَّنَ السَّخُورَ بَرَكَةٌ 2944

Yakni: “Makan sahurlah kamu²⁹⁴⁵ maka bahawasanya makan sahur itu memberi berkat”.

Dan hasillah pada²⁹⁴⁶ pahala makan sahur itu dengan minum setaguk air sekalipun dan sunat menta’khirkan²⁹⁴⁷ makan sahur itu selama belumpai lagi ia syak akan fajar²⁹⁴⁸ dan masuklah waktu makan²⁹⁴⁹ sahur itu daripada tengah malam²⁹⁵⁰ dan sunat hendaklah ia mandi junub atau [haid atau nifas]²⁹⁵¹ dahulu daripada fajar²⁹⁵² dari karena itulah sunat disegerakan mandi *ihtilām*²⁹⁵³ pada siang atau malam supaya jangan masuk air kepada batin telinga atau pada²⁹⁵⁴ batin dubur dan *qubul* dan sayugianya²⁹⁵⁵ ia membasuh segala anggota itu dengan niat mandi junub dahulu daripada fajar jika tiada sempat

²⁹³⁸ Pada C: [ertinya]

²⁹³⁹ Pada B: [segala orang]

²⁹⁴⁰ Pada C: [seperti pahala]

²⁹⁴¹ Pada C: [kurangkan]

²⁹⁴² Tiada pada B

²⁹⁴³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 182. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 519. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 121. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 435.

²⁹⁴⁴ Hadis riwayat Bukhārī, Kitab *al-Sawm*, Bab *Barakah al-Sahūr*, no. hadis 1923 . Lihat Abū 'Abd Allah Muhammad bin Ismā'il al-Bukhārī, *Al-Jāmi' al-Ṣahīh*, 3:29 . Lihat Abi al-Ḥusayn Muslim Bin al-Hajjāj, *Ṣaḥīḥ Muslim*, Kitab *al-Siyām*, Bab *Faḍl al-Sahūr wa ta'kīd Istiħbābihī*, no: hadis 1095, 4:221.

²⁹⁴⁵ Tiada pada C

²⁹⁴⁶ Tiada pada B dan C

²⁹⁴⁷ Pada B: [meakhirkan]

²⁹⁴⁸ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 182. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 121. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 435.

²⁹⁴⁹ Tiada pada C

²⁹⁵⁰ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 519. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 435.

²⁹⁵¹ Pada C: [nifas atau haidh]

²⁹⁵² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 182. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 520-521. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 435.

²⁹⁵³ Tiada pada C

²⁹⁵⁴ Tiada pada B

²⁹⁵⁵ Ejaan terkini ialah seyoga. Ia bermaksud sepatutnya, selayaknya atau semestinya. *Kamus Dewan*,

¹⁸¹²

mandi dahulu daripada fajar²⁹⁵⁶ supaya keluar ia daripada²⁹⁵⁷ ikhtilaf²⁹⁵⁸ Abu Hurairah R.A. Maka²⁹⁵⁹ kata²⁹⁶⁰ Abu Hurairah /B190/ R.A. wajib mandi junub²⁹⁶¹ bagi orang yang puasa itu pada malam.

Dan sunat mua'kkadah bagi orang yang puasa itu [hendaklah²⁹⁶² ia]²⁹⁶³ memeliharakan lidahnya daripada berkata-kata dusta dan mengupat²⁹⁶⁴ orang jikalau harus diumpat²⁹⁶⁵ sekalipun.²⁹⁶⁶ [Dan memeliharakan lidahnya daripada menyumpah orang jikalau patut disumpah sekalipun]^{2967, 2968} Dan demikian lagi sunat memeliharakan anggota daripada pekerjaan²⁹⁶⁹ /A100/ yang²⁹⁷⁰ haram seperti memukul orang²⁹⁷¹ dengan tiada sebenarnya dan menilik kepada segala orang²⁹⁷² [yang diharamkan Allah menilik akan dia karena]²⁹⁷³ yang demikian itu menghilangkan pahala puasa²⁹⁷⁴ dan lagi sunat meninggalkan menengar²⁹⁷⁵ nyanyi²⁹⁷⁶ dan mencium bau-bauan seperti selasih²⁹⁷⁷ atau bunga atau barang sebagainya maka adalah menengar nyanyi dan mencium bau-bauan dalam puasa itu makruh. [Dan makruh]²⁹⁷⁸ memamah gentah²⁹⁷⁹ dan merasai

²⁹⁵⁶ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 520-521. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 121-122.

²⁹⁵⁷ Pada B: [dari]

²⁹⁵⁸ Bermaksud perbezaan pandangan. *Kamus Dewan*, 661.

²⁹⁵⁹ Tiada pada C

²⁹⁶⁰ Pada C: [Katanya]

²⁹⁶¹ Pada C: [junub dahulu daripada fajar]

²⁹⁶² Pada B: [hendak]

²⁹⁶³ Tiada pada C

²⁹⁶⁴ Mengumpat. Pada C: [mengupat-ngupat]

²⁹⁶⁵ Pada C: [diupat]

²⁹⁶⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 182. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 520. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'anī Alfaż al-Minhāj*, 435.

²⁹⁶⁷ Tiada pada C

²⁹⁶⁸ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 520.

²⁹⁶⁹ Pada C: [segala pekerjaan]

²⁹⁷⁰ Tiada pada B

²⁹⁷¹ Pada C: [orang yang]

²⁹⁷² Pada C: [barang].

²⁹⁷³ Tiada pada B, pada C: [yang haramkan Allah Taala akan dia kerana]

²⁹⁷⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yaḥyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 521. Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 121. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'anī Alfaż al-Minhāj*, 436.

²⁹⁷⁵ Mendengarnya. Pada C: [mendengarnya]

²⁹⁷⁶ Tiada pada C

²⁹⁷⁷ Sejenis tumbuhan yang berbatang kecil, daunnya dijadikan campuran gulai, ulam dan ramuan ubat. Nama saintifiknya ialah *Ocimum Basilicum*. Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 165.

²⁹⁷⁸ Tiada pada C

²⁹⁷⁹ Getah. Dalam teks ditulis . Pada B: [getah].

makanan²⁹⁸⁰ atau lainnya karena takut akan sampai [sesuatu itu]²⁹⁸¹ kepada batinnya lagi bertambah keinginan²⁹⁸² dan makruh bagi orang puasa²⁹⁸³ itu bersugi kemudian daripada ghelincir matahari jikalau puasa sunat sekalipun karena²⁹⁸⁴ sabda Nabi /B191/ S.A.W.:

2985 **خُلُوفُ فِمَ الصَّائِمِ أَطْبَىْ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ**

Ertinya²⁹⁸⁶: Bahwasanya bau²⁹⁸⁷ mulut orang²⁹⁸⁸ puasa itu pada hari kiamat terlebih harum [pada Allah Taala]²⁹⁸⁹ daripada bau kasturi.

Dan sunat pada bulan Ramadan itu melebih biaya pada²⁹⁹⁰ [segala isi rumahnya dan pada segala keluarganya dan berbanyak-banyak²⁹⁹¹]²⁹⁹² memberi sedekah dan dipersangatnya²⁹⁹³ murahnya dan /C24/ berbanyak-banyak²⁹⁹⁴ mengaji Quran [dan berdasar-darisan²⁹⁹⁵ dengan mengaji Quran]²⁹⁹⁶ dan berbanyak-banyak²⁹⁹⁷ duduk dalam masjid dengan niat [iktiakaf dari karena duduk dalam masjid itu memeliharkan nafsu daripada mengerjakan yang tiada layak]²⁹⁹⁸ [yakni²⁹⁹⁹ berhenti dalam masjid³⁰⁰⁰]³⁰⁰¹

²⁹⁸⁰ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 183. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 521. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 122. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 436.

²⁹⁸¹ Tiada pada C

²⁹⁸² Pada C: [keinginannya]

²⁹⁸³ Pada B dan C: [yang puasa]

²⁹⁸⁴ Pada C: [dari kerana]

²⁹⁸⁵ Hadis riwayat Bukhārī, Kitab *al-Sawm*, Bab *Hal Yaqūl Innī Ṣāim Idhā Shi'tum*, no. hadis 1904. Lihat Abū 'Abd Allah Muḥammad bin Ismā'il al-Bukhārī, *Al-Jāmi' al-Ṣahīh*, 3:26. Lihat Abī al-Ḥusayn Muslim Bin al-Hajjāj, *Ṣahīh Muslim*, Kitab *al-Siyām*, Bab *Fadl al-Siyām*, no. hadis 1151, 4:285.

²⁹⁸⁶ Tiada pada C

²⁹⁸⁷ Pada C: [busuk bau]

²⁹⁸⁸ Pada C: [orang yang]

²⁹⁸⁹ Tiada pada B

²⁹⁹⁰ Pada C: [daripada]

²⁹⁹¹ Pada B: [berbanyak]

²⁹⁹² Tiada pada C. Naskhah A dan B lebih lengkap.

²⁹⁹³ Pada B: [diperangatnya], pada C: [persangat]

²⁹⁹⁴ Pada B: [berbanyak]

²⁹⁹⁵ Berdasar-derasan. Dalam teks ditulis دارسن - زردن. Pada B: [berderas-deras].

²⁹⁹⁶ Tiada pada C

²⁹⁹⁷ Pada B: [berbanyak]

²⁹⁹⁸ Tiada pada B. Naskhah A dan C lebih lengkap. Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-

Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 183. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 521. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 122.

²⁹⁹⁹ Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 436.

³⁰⁰⁰ Pada B: [yakni niat]

dikerjakan maka adalah berbuat ibadat dalam bulan³⁰⁰² Ramadan itu terlebih besar pahalanya daripada berbuat ibadat³⁰⁰³ segala³⁰⁰⁴ bulan yang lainnya³⁰⁰⁵ dan adalah pada bulan Ramadan³⁰⁰⁶ dibukakan segala pintu syurga dan ditutupkan³⁰⁰⁷ segala pintu nareka dirantai³⁰⁰⁸ segala³⁰⁰⁹ syaitan samahanya³⁰¹⁰ karena memuliakan bulan Ramadan³⁰¹¹. Maka barang siapa berbuat /B192/ ibadat dalam³⁰¹² bulan Ramadan³⁰¹³ adalah ia³⁰¹⁴ digandakan Allah Taala dengan dia³⁰¹⁵ beberapa lagi³⁰¹⁶ ganda.

[Puasa-puasa sunat]

Dan lagi sunat puasa pada³⁰¹⁷ enam hari daripada³⁰¹⁸ bulan Syawal.³⁰¹⁹ Ini lafaz niat puasa enam hari . أَصُومُ غَدًا عَنْ سُنَّةِ الشَّوَّالِ . Ertinya: "Aku puasa esok hari daripada sunat³⁰²⁰ bulan Syawal". Seperti sabda Nabi S.A.W.:

مَنْ صَامَ رَمَضَانَ ، ثُمَّ أَتَبَعَهُ سِنَّا مِنْ شَوَّالٍ كَانَ كَبِيَامَ الدَّفَرِ³⁰²¹

³⁰⁰⁰ Pada B: [dalam masjid dengan berbuat ibadat akan Allah dengan suci l'tiqadnya barang sekalipunnya iktikaf dari kerana duduk di dalam masjid itu memeliharkan nafsu daripada mengerjakan yang tiada layak]

³⁰⁰¹ Tiada pada C

³⁰⁰² Pada C: [segala bulan]

³⁰⁰³ Tiada pada C

³⁰⁰⁴ Pada B dan C: [dalam segala]

³⁰⁰⁵ Pada B: [lain]

³⁰⁰⁶ Pada B: [Ramadan itu]

³⁰⁰⁷ Pada B: [tutup], pada C:[ditutup]

³⁰⁰⁸ Pada C: [dan dirantai]

³⁰⁰⁹ Tiada pada B dan C

³⁰¹⁰ Pada C: [disamahanya]

³⁰¹¹ Tiada pada B

³⁰¹² Pada C: [di dalam]

³⁰¹³ Pada C: [Ramadan itu]

³⁰¹⁴ Tiada pada C

³⁰¹⁵ Tiada pada C

³⁰¹⁶ Pada C: [kali]

³⁰¹⁷ Tiada pada C

³⁰¹⁸ Pada B dan C: [pada]

³⁰¹⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 183. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 521. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī,

Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn, 122. Muhammād al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj*

Hā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj, 447.

³⁰²⁰ Tiada pada B

³⁰²¹ Hadis riwayat Muslim, Kitab *al-Siyām*, Bab *Istibbāb Sawm Sittah Ayyām min Syawāl*, no hadis 1164.

Lihat Abi al-Husayn Muslim Bin al-Hajjaj, *Sahīh Muslim*, 4:312.

/A101/ Ertinya: Barang siapa puasa pada bulan Ramadan kemudian maka diiringinya akan dia dengan enam hari daripada bulan Syawal [nescaya adalah ia seperti puasa]³⁰²² setahun.

Dan sunat mengiringi³⁰²³ dia lagi berturut-turut maka adalah puasa Ramadan³⁰²⁴ itu menimbal³⁰²⁵ puasa sepuluh bulan³⁰²⁶ dan puasa enam hari itu menimbal puasa dua bulan maka genaplah setahun dengan enam hari itu.³⁰²⁷

Dan lagi³⁰²⁸ sunat puasa pada tiap-tiap hari Isnin [dan pada tiap-tiap hari Khamis]³⁰²⁹.³⁰³⁰ [Ini lafaz niat puasa pada hari Isnin أصُومْ غَدًا عَنْ يَوْمِ الْإِثْنَيْنِ سُنَّةُ اللَّهِ تَعَالَى

Ertinya: "Aku puasa esok hari [pada hari]³⁰³¹ Isnin sunat³⁰³² karena Allah Taala"]³⁰³³.

Ini³⁰³⁴ lafaz niat puasa [pada hari]³⁰³⁵ Khamis /B193/ أصُومْ غَدًا عَنْ يَوْمِ الْخَمِيسِ سُنَّةُ اللَّهِ تَعَالَى.

[Ertinya: "Aku puasa esok hari pada hari Khamis sunat karena Allah Taala"]³⁰³⁶.

Dan lagi sunat puasa pada 'ayyām al-bayd yaitu tiga belas hari bulan dan empat belas hari bulan dan lima belas hari bulan pada tiap-tiap bulan. Maka erti *bayd* itu putih dari karena dalam tiga hari³⁰³⁷ bertemu cahaya bulan dan³⁰³⁸ cahaya matahari.³⁰³⁹

³⁰²² Pada B dan C: [adalah ia seperti pahala puasa]. Naskhah B dan C lebih lengkap.

³⁰²³ Pada B: [mengiring]

³⁰²⁴ Pada C: [Ramadan sebulan]

Bermaksud sepadan, sama berat atau sama imbang. *Kamus Dewan*, 1812.

Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 197. Dalam ayat di atas, ia menjelaskan pahala berpuasa pada bulan Ramadan yang bersamaan dengan pahala puasa pada sepuluh bulan yang lain.

³⁰²⁶ Pada B: [hari bulan]. Naskhah A dan C lebih tepat.

Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 532. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī,

³⁰²⁷ *Faith al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 124. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj*

³⁰²⁸ *Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 447.

³⁰²⁹ Tiada pada B

³⁰³⁰ Tiada pada B, Pada C: daripada tiap hari Khamis

Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*,

¹⁸⁶ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 531. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī,

Faith al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn, 124. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj*

³⁰³¹ *Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 446.

³⁰³² Tiada pada B

³⁰³³ Tiada pada B

³⁰³⁴ Tiada pada C. Naskhah A dan B lebih lengkap.

³⁰³⁵ Pada C: [Itu]

³⁰³⁶ Tiada pada B

³⁰³⁷ Tiada pada B. Naskhah A dan C lebih lengkap.

³⁰³⁸ Pada B dan C: [hari itu]

³⁰³⁹ Pada B: [dengan]

Dan lagi sunat puasa sembilan hari bulan³⁰⁴⁰ Zulhijjah daripada pertamanya datang kepada³⁰⁴¹ sembilan hari bulan.³⁰⁴² Maka adalah pahala puasa sehari dalam bulan Zulhijjah itu seperti pahala puasa setahun melainkan pada hari 'Arafah, yaitu sembilan hari bulan Zulhijjah.³⁰⁴³ Maka adalah pahala puasa pada hari 'Arafah itu seperti pahala puasa dua tahun.³⁰⁴⁴ Maka adalah berbuat ibadat [di dalam sembilan]³⁰⁴⁵ hari itu digandakan Allah Taala akan pahala³⁰⁴⁶ hingga sampai kepada tujuh ratus kali ganda ia³⁰⁴⁷ dari karena³⁰⁴⁸ sabda Nabi S.A.W.:

وَالْعَمَلُ فِيهِنَّ يُضَاعِفُ إِلَى سَبْعِ مِائَةٍ عَامٌ ضَعِيفٌ 3049

/B194/ Ertinya: "Tiada ada daripada³⁰⁵⁰ segala /A102/ hari yang terlebih kasih kepada Allah Taala daripada segala³⁰⁵¹ hari yang sepuluh ini perbanyakkan³⁰⁵² oleh kamu dalamnya daripada mengucap tahlil yakni ﷺ dan takbir dan zikrullah dan bahawasanya adalah puasa sehari daripada segala hari yang sembilan ini menyamai pahala puasa setahun dan berbuat amal³⁰⁵³

³⁰³⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 186. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bī Sharh al-Minhāj*, 532. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Faith al-Wahhāb bī Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 124. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 446.

³⁰⁴⁰ Pada B; Idārah b

341 Tiada B: [dalam bulan], pada C: [dalam]
342 Tiada pada C

³² Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 186. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 531. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 446.

³³ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 531. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, 124.

³⁴ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 531.

³⁰³ Mughnī al-Muhtāj, 124. Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj, 531. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī,

Pada C: Idalah

1046 Pada C: [dalam sepuluh]
1047 Pada C: [pahalan]

Tiada pada B dan C

Pada B dan C

Zakī al-dīn 'Abd al-Āzīm al-Māqil al-

³⁰⁰ Abd al-Āzīm al-Mundhirī, *Al-Targhib wa al-Tarhib*, Kitab al-Hajj, bab al-Targhib fi al-Albāñi, hadis ini daif. Lihat Muhammad Nāṣir al-Dīn al-Albāñi, *Da’if al-Targhib wa al-Tarhib*, Kitab al-Hajj, Bab al-Targhib fi al-Āmāl al-Šalih fi ‘Asr Dhilhijjah, no. hadis 735, (Riyad: Maktabah al-Ma’ārif, 2000), l: 364.

3051 Pada C: [pada]
3052 Tiada na

Pada B dan

Pada C: Libat

C: [ibadat]

/C48/ dalamnya digandakan³⁰⁵⁴ pahalanya datang kepada tujuh ratus kali ganda”.

Yakni berbuat suatu kebajikan dalam sepuluh hari ini dibalas Allah Taala³⁰⁵⁵ dengan tujuh ratus³⁰⁵⁶ kebajikan di dalam akhirat. **Maka hendaklah** kita bersungguh-sungguh berbuat ibadat kepada Allah Taala dengan berbagai-bagai ibadat dengan karena Allah Taala dalam sepuluh hari³⁰⁵⁷ itu. Ini lafaz niat puasa dalam bulan Zulhijjah أصْوْمَعْ عَدَّا عَنْ

أَصْوْمَعْ عَدَّا عَنْ يَوْمِ التَّرْوِيَةِ سُنَّةُ اللَّهِ تَعَالَى Ertinya: “Aku puasa esok hari daripada sunat bulan³⁰⁵⁸

Zulhijjah sunat karena Allah Taala”. Maka yang kedulapan daripada /B195/ bulan Zulhijjah itu dinamai hari tarwiyah. Ini lafaz niat [puasa pada]³⁰⁵⁹ hari tarwiyah أَصْوْمَعْ عَدَّا عَنْ يَوْمِ التَّرْوِيَةِ سُنَّةُ اللَّهِ تَعَالَى

Ertinya: “Aku puasa esok hari daripada hari tarwiyah sunat karena Allah Taala”. Dan yang kesembilan daripadanya itu dinamai hari³⁰⁶⁰ Arafah. Ini lafaz niat puasa³⁰⁶¹ hari Arafah. أَصْوْمَعْ عَدَّا عَنْ يَوْمِ الْعَرْقَةِ سُنَّةُ اللَّهِ تَعَالَى Ertinya: “Aku puasa esok hari daripada³⁰⁶² hari Arafah sunat karena Allah Taala”.

Dan lagi sunat puasa pada hari *tāsū'an* dan pada hari³⁰⁶³ Asyura.³⁰⁶⁴ Maka hari *tāsū'an* itu sembilan hari bulan Muharam dan hari³⁰⁶⁵ Asyura itu sepuluh hari bulan Muharam seperti³⁰⁶⁶ sabda Nabi S.A.W.:

³⁰⁵⁴ Pada B: [digandakan Allah Taala, pada C: digandakan Allah]

³⁰⁵⁵ Pada B: [dibalas Allah Taala akan dia]

³⁰⁵⁶ Pada C: [tujuh ratus kali ganda yakni berbuat suatu kebajikan dalam sepuluh hari itu dibesarkan Allah Taala akan dia dengan tujuh ratus kebajikan]. Ayat dalam naskhah A dan C lebih ringkas, namun maksud ayat dalam ketiga-tiga naskhah ini membawa maksud yang sama.

³⁰⁵⁷ Pada C: [sepuluh hari bulan Zulhijjah]

³⁰⁵⁸ Tiada pada B

³⁰⁵⁹ Tiada pada B

³⁰⁶⁰ Tiada pada B

³⁰⁶¹ Tiada pada B

³⁰⁶² Tiada pada B

³⁰⁶³ Pada C: [pada]

³⁰⁶⁴ Tiada pada B

¹⁸⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbi, *Mughnī al-Muhtāj Hā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 446.

وَصِيَامُ يَوْمِ عَاشُورَاءِ أَحْتِسَبَ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلَهُ³⁰⁶⁷

Ertinya: “Puasa pada hari Asyura itu dengan karena Allah Taala diampun Allah³⁰⁶⁸ dosanya setahun dahulunya”. Menceriterakan³⁰⁶⁹ hadis ini Muslim.

Dan lagi sabda Nabi S.A.W.:

لَئِنْ بَقِيتُ وَفِي رِوَايَةِ لَئِنْ عَشْتُ إِلَى قَابِلٍ لِأَصْوَمَنَّ التَّاسِعَ³⁰⁷⁰

/A103/ /B196/ Yakni: “Jika hidup aku pada tahun yang lagi akan datang nescaya puasa aku pada hari yang kesembilan daripada bulan Muharam”.

Maka Nabi Allah pun wafatlah dahulu daripada mendapat hari itu. Maka sunat atas segala umatnya mempuasakan pada hari itu. Dan lagi sabda Nabi S.A.W.:

مَنْ صَامَ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بَاعْدَ اللَّهِ وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ سَبْعِينَ حَرِيقًا³⁰⁷¹

Yakni: Barang siapa puasa sehari pada jalan³⁰⁷² Allah³⁰⁷³ nescaya dijauhkan Allah Taala akan dia daripada api neraka sekira-kira tujuh puluh tahun perjalanan. (Riwayat Bukhārī dan Muslim)³⁰⁷⁴.

Maka adalah sekurang³⁰⁷⁵ yang kita puaskan itu pada tiap-tiap bulan tiga hari karena sabda Nabi S.A.W.

صَوْمُ شَهْرِ الصَّيْرِ ، وَثَلَاثَةُ أَيَّامٍ ، مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ، يُذْهِبُنَّ وَحْزَ الصَّدْرِ³⁰⁷⁶

³⁰⁶⁵ Pada C: [pada hari]

³⁰⁶⁶ Tiada pada B

³⁰⁶⁷ Hadis riwayat Muslim. Kitab al-Siyam, Bab Istihbāb Siyām Thalāthah Ayyām min kulli Shahr wa Sawm yaum 'Arafah wa 'Ashūrā wa al-Ithnayn wa al-Khamīs, no hadis 1162. Lihat Abī al-Husayn Muslim Bin al-Hajjāj, Ṣaḥīḥ Muslim, 2:422.

³⁰⁶⁸ Tiada pada B

³⁰⁶⁹ Pada B: [menceritara]

³⁰⁷⁰ Hadis riwayat Muslim, Kitab al-Siyam, Bab Ayyu Yawm Bi Siyām fi Ashūra', no hadis 1134. Lihat Abī al-Husayn Muslim Bin al-Hajjāj, Ṣaḥīḥ Muslim, 4:267. Abū Abdullāh Muḥammad bin Zayd al-Qazwainī, Sunan Ibn Mājah (Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1998), Kitab al-Siyām, Bab Siyām Yawm Ashūra', no hadis 1736, 2: 357.

³⁰⁷¹ Hadis riwayat Bukhārī, Kitab al-Jihād, Bab Faḍl al-Sawm fi sabīlillāh, no hadis 2840. Lihat Abū 'Abdullāh Muhammād bin Ismā'il al-Bukhārī, Al-Jāmi' al-Ṣaḥīḥ, 4:26 . Abī al-Husayn Muslim Bin al-Hajjāj, Ṣaḥīḥ Muslim, Kitab al-Siyam, Bab Faḍl al-Siyām fi sabīlillāh li man yūtiqhu..., no hadis 1153, 2:417.

³⁰⁷² Pada B: [bulan]. Perkataan yang lebih sesuai digunakan ialah ‘jalan’.

³⁰⁷³ Pada C: [Allah Taala]

³⁰⁷⁴ Tiada pada B dan C

³⁰⁷⁵ Pada B dan C: [sekurang-kurang]

Ertinya: "Bahawa³⁰⁷⁷ puasa pada bulan Ramadan dan tiga hari daripada tiap³⁰⁷⁸ bulan itu membuangkan tutup ha/B197/ti dan³⁰⁷⁹ waswas hati.

Dan lagi sabda Nabi S.A.W.:

صَوْمُ شَهْرِ الصَّيْرِ ، وَثَلَاثَةُ أَيَّامٍ مِّنْ كُلِّ شَهْرٍ ، صَوْمُ الدَّهْرِ
³⁰⁸⁰

Ertinya: Bahawa³⁰⁸¹ puasa pada bulan Ramadan dan puasa tiga hari tiap-tiap bulan itu serasa ia³⁰⁸² puasa setahun.

Sama ada puasanya itu berturut-turut atau berselang-selang³⁰⁸³ tetapi jikalau [puasa akannya]³⁰⁸⁴ berturut-turut lagi ditentukannya pada tiga belas hari bulan dan empat belas hari bulan /C49/ dan lima belas hari bulan nescaya³⁰⁸⁵ adalah terlebih baik atau ditentukan³⁰⁸⁶ pada hari Isnin atau pada hari Khamis itupun terlebih baik maka adalah segala niat yang tersebut itu hendaklah kita ingatkan dalam hati akan segala lafaz niat itulah atau kita ingatkan akan [segala makna³⁰⁸⁷] ³⁰⁸⁸ lafaz niat itu *Wallaūa'lām*.

---

³⁰⁷⁶ Menurut al-Mundhirī dan al-Albānī, hadis ini sahih. Lihat Zaki al-dīn 'Abd al-'Ażīm al-Mundhirī, *Al-Targhib wa al-Tarhib min al-Hadīth al-Syarīf*, 2:121. Muḥammad Nāṣir al-Dīn al-Albānī, *Saḥīḥ al-Jāmī'* al-Saghīr wa Ziyādatihi (Beirut: al-Maktab al-Islamī, 1972), no hadis 3698, 3:250.

³⁰⁷⁷ Tiada pada B

³⁰⁷⁸ Pada B dan C: [tiap-tiap]

³⁰⁷⁹ Pada B: [pada]

³⁰⁸⁰ Muṣṭafā Muḥammad Husayn al-Dhahabī, *Sunan al-Nasā'i Bi sharḥ al-Imamayn al-Siyūtī wa al-Sindī*, Kitāb al-Siyām, Bab Siyām Thalāthata Ayyām Min Kulli Shahr, no hadis 2407 (Kaherah: Dār al-Ḥadīth, 1999), 2:706. Menurut al-Siyūtī dan al-Sindī, hadis ini sahih. Aḥmad bin Muḥammad bin Ḥanbal, Al-Musnad li Imām Aḥmad (Kaherah: Dār al-Ḥadīth, 1995), no hadis 7567, 7:337.

³⁰⁸¹ Pada C: [jikalau]

³⁰⁸² Tiada pada C

³⁰⁸³ Pada B: [berselang]

³⁰⁸⁴ Pada C: [dipuasakan]

³⁰⁸⁵ Tiada pada C

³⁰⁸⁶ Pada B: [ditentukannya]

³⁰⁸⁷ Tiada pada B

³⁰⁸⁸ Pada C: [makna segala]

9) KITAB KORBAN

[Bab ini]³⁰⁸⁹ pada menyatakan korban.

[Takrif korban]

Bermula korban itu yaitu barang yang disembelih daripada unta atau³⁰⁹⁰ lembu atau³⁰⁹¹ kerbau dan biri-biri dan kambing karena adalah³⁰⁹² mendapangkan diri kepada Allah Taala³⁰⁹³ dari³⁰⁹⁴ karena adalah sabda Nabi S.A.W.:/A104/

/B198/ Yakni: "Tiada jua dikerjakan anak Adam suatu amal pada hari³⁰⁹⁵ haji³⁰⁹⁶ yang terlebih digemari Allah Taala daripada [menyembelih korban]³⁰⁹⁷ itu lagi akan datang pada hari Kiamat dengan tanduknya dan segala kukunya bahwasanya diperkenangkan³⁰⁹⁸ Allah Taala pahala³⁰⁹⁹ menyembelih korban itu dahulu daripada gugur darahnya ke bumi maka kamu segerakanlah³¹⁰⁰ diri kamu dengan menyembelih korban"³¹⁰¹.

[Hukum korban]

Syahadan bahawa³¹⁰² menyembelih korban itu sunat *mu'akkadah* lagi kifayah, ertiya sangat sunatnya dan jikalau disembelih³¹⁰³ seorang seekor korban, maka memadailah akan segala isi rumahnya tetapi sunat menyembelih itu tiap-tiap orang seekor.³¹⁰⁴ Dan

³⁰⁸⁹ Pada B dan C: [Ini bab]

³⁰⁹⁰ Pada B dan C: [dan]

³⁰⁹¹ Pada B dan C: [dan]

³⁰⁹² Tiada pada B dan C

³⁰⁹³ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhaj*, 252.

³⁰⁹⁴ Tiada pada B

³⁰⁹⁵ Pada B dan C: [hari raya]

³⁰⁹⁶ Tiada pada C

³⁰⁹⁷ Pada B: [menyembelih korban bahwasanya korban]

³⁰⁹⁸ Diperkenankan. Dalam teks ditulis دفركع کن . Pada B: [diperkenankan].

³⁰⁹⁹ Pada C: [pahalanya]

³¹⁰⁰ Pada C: [sukakanlah]. Perkataan 'segerakanlah' lebih sesuai digunakan.

³¹⁰¹ Hadis riwayat al-Tirmidhi, Kitab al-Adabi, Bab ma jaa fi faql al-Udhiyyah, no. hadis 1493. Lihat Abū 'Isā Muhammadi bin 'Isā bin Surah, *Al-Jāmi' al-Sahīh wa huwa Sunan al-Tirmidhī* (Kaherah: Dār al-hadith, 1999), 3:496. Abū 'Abdullāh Muhammad bin Yazid al-Qazwainī, *Sunan Ibn Mājah* (Kaherah: Dār al-hadith, 1998), 3:106. Menurut Imam al-Tirmidhi, hadis ini adalah sahih.

³¹⁰² Pada C: [bahwasanya]

³¹⁰³ Pada B: [sembelih]

³¹⁰⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibin Wa 'Umdat al-Muftīn*,

³¹⁰⁵ Muhammadi al-Khaṭib al-Sharbini, *Mughnī al-Muhtaj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 2:282.

tiada wajib korban itu³¹⁰⁵ melainkan dengan nazar³¹⁰⁶ seperti kata seorang: عَلَيْهِ أَضْحِيَ إِنْ

أَضْحِيَ إِنْ Ertinya³¹⁰⁷: Karena Allah Taala atasku³¹⁰⁸ memberi korban atau dikatanya: اُنْ

يَعْلَمُ أَضْحِيَ إِنْ Yakni³¹⁰⁹: "Atau /B199/ dengan lembu ini [wajib atasku korban atau dengan

unta ini atau dengan kerbau ini atau dengan lembu ini]³¹¹⁰ atau dengan kambing ini".³¹¹¹

Maka hilanglah makan³¹¹² daripada korban³¹¹³ karena sebab niat³¹¹⁴ nazarnya dengan demikian³¹¹⁵ yang tersebut itu wajiblah³¹¹⁶ atasnya menyembelih dia dan tiadalah harus menjual dia dan menukari³¹¹⁷ dia jikalau³¹¹⁸ ditukar³¹¹⁹ dengan yang baik sekalipun.³¹²⁰

[Binatang-binatang Yang Diharuskan Untuk Korban]

Dan³¹²¹ tiada harus akan korban itu melainkan unta dan lembu dan kerbau dan biri-biri dan domba³¹²² dan kambing. Maka adalah³¹²³ yang terlebih akan korban itu unta [kemudian maka lembu kemudian maka kerbau]³¹²⁴ kemudian maka domba kemudian maka biri-biri kemudian maka kambing.³¹²⁵ Maka iaitu disembelih seorang seekor

³¹⁰⁵ Tiada pada B dan C

³¹⁰⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 538. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 253. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 283.

³¹⁰⁷ Tiada pada C

³¹⁰⁸ Pada B: [atas artaku]

³¹⁰⁹ Pada B dan C: [yakni wajib atasku korban dengan unta ini atau dengan kerbau ini]

³¹¹⁰ Tiada pada B

³¹¹¹ Pada B: [itu]

³¹¹² Pada B: [miliknya], pada C: [melainkan]. Perkataan 'milik' lebih sesuai digunakan pada ayat ini.

³¹¹³ Pada C: [korban ini]

³¹¹⁴ Tiada pada B

³¹¹⁵ Pada C: [demikiannya]

³¹¹⁶ Pada B dan C: [maka wajiblah]

³¹¹⁷ Pada B: [menukari]

³¹¹⁸ Pada B: [jika]

³¹¹⁹ Pada B: [ditukarkannya], pada C: [ditukarkannya]

³¹²⁰ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 253.

³¹²¹ Pada B: [baik]

³¹²² Bermaksud kambing kibas. *Kamus Dewan*, 361. Kambing yang berbulu tebal, bulunya digunakan untuk bahan membuat wul. *Kamus Bahasa Melayu Nusantara*, 628.

³¹²³ Tiada pada B

³¹²⁴ Pada C: [kemudian maka kerbau kemudian maka lembu]

³¹²⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 537. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 254. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 285.

kemudian maka sekutu³¹²⁶ [dalam seekor unta tujuh orang kemudian maka bersekutu dalam]³¹²⁷ seekor kerbau atau seekor³¹²⁸ lembu dengan³¹²⁹ tujuh orang dari karena tiap-tiap /A105/ yang tersebut itu terbaik³¹³⁰ daripada yang³¹³¹ kemudiannya. Dan tujuh ekor biri-biri³¹³² terafdal daripada [tujuh ekor kambing]³¹³³ itu afdal³¹³⁴ daripada seekor unta karena bertambah mendapangkan diri kepada Allah Taala [dengan berbanyak-banyak]³¹³⁵ mengalirkan darah³¹³⁶ dan seekor kambing itu terafdal daripada bersekutu tujuh orang dalam seekor unta /B200/ atau dalam seekor kerbau atau dalam seekor lembu dan yang jantan itu terafdal daripada betina dan yang tambun³¹³⁷ itu afdal³¹³⁸ daripada yang lain daripada kurusnya^{3139 3140}

[Syarat-syarat korban]

Syahadan bahawa syarat korban itu jika ada ia lembu atau kerbau atau kambing maka hendaklah ada umurnya itu³¹⁴¹ dua tahun maka masuk³¹⁴² kepada³¹⁴³ tiga tahun.³¹⁴⁴ Dan jika ada ia daripada biri-biri³¹⁴⁵ maka hendaklah ada³¹⁴⁶ umurnya /C50/ setahun maka³¹⁴⁷ masuk kepada tahun yang kedua. Dan lagi disyaratkan hendaklah ada korban

³¹²⁶ Pada B dan C: [bersekutu]
³¹²⁷ Tiada pada B dan C.

³¹²⁸ Ayat yang ada pada naskhah B mungkin dicatat sebagai huriaian.

³¹²⁹ Tiada pada C

³¹³⁰ Tiada pada B dan C

³¹³¹ Pada C: [terlebih baik]

³¹³² Tiada pada C

³¹³³ Pada C: [biri-biri itu]

³¹³⁴ Pada B dan C: [tujuh ekor kambing dan tujuh ekor kambing]. Naskhah B dan C lebih lengkap.

³¹³⁵ Pada C: [terafdal]

³¹³⁶ Pada C: [dan berbanyak]

³¹³⁷ Pada C: [darahnya]

³¹³⁸ Bermaksud gemuk. Kamus Dewan, 1586.

³¹³⁹ Pada B dan C: [terafdal]

³¹⁴⁰ Pada B: jenisnya, pada C: [jantan]

³¹⁴¹ Ibn Hajar al-Haytami , *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhaj*, 254-255.

³¹⁴² Tiada pada C

³¹⁴³ Pada C: [masuklah]

³¹⁴⁴ Tiada pada C

³¹⁴⁵ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhaj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 537. Ibn Hajar al-Haytami , *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhaj*, 254. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī,

³¹⁴⁶ *Mughnī al-Muhtaj Hā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhaj*, 284.

³¹⁴⁷ Pada C: [biri-biri atau kambing]

³¹⁴⁸ Tiada pada C

³¹⁴⁹ Tiada pada C

itu jangan ada³¹⁴⁸ ia berkudal jikalau³¹⁴⁹ sedikit sekalipun.³¹⁵⁰ Dan jangan ada ia capik sekira-kira jangan tinggal daripada tempatnya³¹⁵¹ tatkala pergi makan rumput yang baik dan lagi³¹⁵² jangan ada ia buta kedua belah matanya atau buta [sebelah matanya]³¹⁵³ ada ia sakit yang jadi kurus.³¹⁵⁴

Dan lagi disyaratkan³¹⁵⁵ bahawa jangan ada ia³¹⁵⁶ putus sesuatu³¹⁵⁷ suatu suku daripada telinganya jikalau sedikit sekalipun. Tetapi jika belah setengah telinganya dengan tiada hilang suku³¹⁵⁸ daripada telinganya sebab /B201/ pasaknya itu maka yang demikian itu tiada mengapa.³¹⁵⁹ Dan lagi jangan ada ia terkerat suatu³¹⁶⁰ suku daripada lidahnya atau suatu suku³¹⁶¹ daripada punggungnya atau suatu suku daripada ekornya jikalau sedikit sekalipun. Dan tiada [mengapa jika tiada]³¹⁶² bertanduk atau patah tanduknya jika tiada memberi aib kepada daging, tetapi makruh yang tiada bertanduk.³¹⁶³

[Waktu berniat korban]

Bermula³¹⁶⁴ hendaklah ia³¹⁶⁵ berniat akan korban itu tatkala menyembelih³¹⁶⁶ atau dahulu daripada menyembelih dia jikalau tiada hadir³¹⁶⁷ di sisi³¹⁶⁸ korban sekalipun.³¹⁶⁹

³¹⁴⁸ Tiada pada C

³¹⁴⁹ Tiada pada B

³¹⁵⁰ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 537. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 254. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 286.

³¹⁵¹ Pada C; [tamannya]

³¹⁵² Pada C; [lagi hendaklah jangan ada ia sangat kurus dan] Naskhah C lebih lengkap.

³¹⁵³ Pada B dan C; [sebelah matanya dan jangan]

³¹⁵⁴ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 537. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 256. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 286.

³¹⁵⁵ Pada B; [syaratkan]

³¹⁵⁶ Tiada pada B

³¹⁵⁷ Tiada pada C

³¹⁵⁸ Pada C; [suatu suku]

³¹⁵⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 537. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 256.

³¹⁶⁰ Tiada pada B

³¹⁶¹ Tiada pada B

³¹⁶² Tiada pada B. Keciciran beberapa patah perkataan ini pada naskhah B telah mengubah maksud asal ayat dan menyebabkan hukumnya berubah.

³¹⁶³ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 254.

³¹⁶⁴ Pada B; [sebermula]

³¹⁶⁵ Tiada pada C

³¹⁶⁶ Pada B dan C; [menyembelih dia]

Hanyasanya dibilangkan mendahuluikan niat itu tatkala menentukan korban /A106/ yang disembelih itu³¹⁷⁰ atau bakinya³¹⁷¹ seperti diniatkannya³¹⁷² mekorban³¹⁷³ seekor kambing [daripada segala kambing]³¹⁷⁴ yang dimiliki³¹⁷⁵. Dan harus ia³¹⁷⁶ mewakilkan seorang³¹⁷⁷ yang sudah akil baligh pada meniatkan korban dan menyembelih dia dan tiada harus dikorbankan³¹⁷⁸ seorang yang hidup melainkan dengan izinnya. **Dan demikian lagi** tiada harus dikorbankan³¹⁷⁹ seorang akan orang yang mati yang tiada ber/B202/wasiat³¹⁸⁰ menyuruh mengorbankan³¹⁸¹ dia.³¹⁸²

[Waktu-waktu dibolehkan korban]

Dan masuklah waktu korban itu kemudian daripada terbit matahari pada hari raya haji dan kemudian³¹⁸³ [daripada lalu]³¹⁸⁴ sekira-kira dapat mengerjakan sembahyang dua rakaat dan membaca dua³¹⁸⁵ khutbah dengan segeranya. Dan adalah segala waktu korban itu daripada hari raya haji datang kepada masuk matahari pada akhir */ayyām al-tasyriq/*³¹⁸⁶ yaitu tiga hari kemudian daripada hari raya³¹⁸⁷ seperti sabda Nabi S.A.W.:

³¹⁶⁷ Pada B: [dan hadir], pada C: [dihadir]

³¹⁶⁸ Pada B: [di sisinya]

³¹⁶⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 538. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 2:290

³¹⁷⁰ 446.

³¹⁷¹ Tiada pada C

³¹⁷² Pada B: [dibakinya]

³¹⁷³ Pada B: [diniatkan]

³¹⁷⁴ Mengkorbankan. Dalam teks ditulis . مُتَرْبَّان . Pada C: yang korban

³¹⁷⁵ Tiada pada C

³¹⁷⁶ Pada B dan C: [dimilikannya]

³¹⁷⁷ Tiada pada C

³¹⁷⁸ Pada B: [suatu orang, pada C: seorang Islam]. Naskhah C lebih tepat.

³¹⁷⁹ Pada C: [dikorban]

³¹⁸⁰ Pada C: [korbankan]

³¹⁸¹ Pada C: [wasiat]

³¹⁸² Pada C: [mengorban akan]

³¹⁸³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 538.

³¹⁸⁴ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 264.

³¹⁸⁵ Pada C: [kemudian lagi]

³¹⁸⁶ Tiada pada C

³¹⁸⁷ Tiada pada B

³¹⁸⁸ Pada B: [yaum tasyrik]

³¹⁸⁹ Pada C: [raya haji]. Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 537. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 257-258.

Yakni: Pada tiap-tiap hari Tasyrik yang tiga hari itu hari³¹⁸⁹ menyembelih korban.

[Pembahagian daging korban]

Adapun korban yang sunat itu dan³¹⁹⁰ mensedekahkan suatu daripada daging korban seperti firman Allah Taala:

فَكُلُوا مِنْهَا وَأطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعَزِّزَ

Yakni makan olehmu³¹⁹¹ daging korban kamu dan beri oleh kamu akan orang yang meminta dan yang tiada meminta.

(Surah al-Hajj (22):36)

Dan lagi wajib hendaklah ia mensedekahkan suatu suku³¹⁹² daripada daging korban yang mentah dipermilikannya kepada seorang Islam yang merde/B203/heka/ jikalau makātib sekalipun. Jikalau ada³¹⁹³ yang memberi itu lain daripada tuannya maka adalah orang yang diberi itu hendak³¹⁹⁴ ada³¹⁹⁵ ia fakir atau miskin maka³¹⁹⁶ tiada memadai jika diberi³¹⁹⁷ daging yang sudah termasuk atau yang terbakar atau dijadikannya dalam makanan maka dipanggilnya segala fakir memakan dia atau dihantarkannya akan mereka itu dan haram atas segala³¹⁹⁸ orang kaya³¹⁹⁹ memiliki /C51/ sesuatu³²⁰⁰

³¹⁸⁸ Hadis riwayat Al-Baihaqī, Kitab al-Dahāyā, Bab Man Qāla al-Adhā Jāiz Yawm al-Nahr, no. hadis 19241. Lihat Ahmad bin al-Husayn 'Alī al-Baihaqī, *Al-Sunan al-Kubrā* (Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1994), 9:498. Menurut Imām al-Jawhar, hadis ini adalah daif.

³¹⁸⁹ Pada B: [harus]

³¹⁹⁰ Tiada pada B dan C

³¹⁹¹ Pada B dan C: [oleh kamu daripada]

³¹⁹² Tiada pada C

³¹⁹³ Tiada pada B

³¹⁹⁴ Pada B dan C: [hendaklah]

³¹⁹⁵ Tiada pada C

³¹⁹⁶ Pada C: [dan]

³¹⁹⁷ Pada B: [diberinya]

³¹⁹⁸ Tiada pada B

³¹⁹⁹ Pada B: [yang kaya]

³²⁰⁰ Pada B dan C: [suatu]

daripada daging korban.³²⁰¹ Tetapi tiada haram diberi³²⁰² orang makan³²⁰³ akan /A107/ mereka itu atau dihadiahkan kepada mereka itu dan yang terafdal itu hendaklah ia mengkenakan sesuatu jua dan disedekahkan³²⁰⁴ *thuluth*³²⁰⁵ yang lagi³²⁰⁶ tinggal itu. Kemudian maka yang terafdal dimakannya sepertiga dan disedekahkannya [[akan yang lagi tinggal itu kemudian maka [yang terafdal]³²⁰⁷ dimakannya sepertiganya. Dan disedekahkannya]]³²⁰⁸ sepertigaan dan sepertigaan³²⁰⁹ yang lagi tinggal³²¹⁰ itu dibahaginya³²¹¹ akan³²¹² orang kaya³²¹³. Dan tiada makruh menaruh daripada³²¹⁴ dagingnya³²¹⁵ dan haram memindahkan korban daripada negerinya dan wajib mensedekahkan akan segala daging korban yang ditentukan seperti dikatanya³²¹⁶ هذِهِ أَصْحَاحَةُ عَنِ الْمُلْتَرْمِةِ فِي دَعْيَةٍ.

هذِهِ أَصْحَاحَةُ عَنِ الْمُلْتَرْمِةِ فِي دَعْيَةٍ/B204/ Yakni³²¹⁷: "Ini korban"³²¹⁸ atau dikatanya: "Pada B: [beri]
Yakni ini³²¹⁹ korban daripada wajib yang pada *dhimmahku*³²²⁰ maka tiada diharus³²²¹ baginya makan suatu *syai'* daripadanya³²²² dari karena ia memberi korban yang

³²⁰¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 538. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 261-262. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 294.

³²⁰² Pada B: [beri]

³²⁰³ Tiada pada C

³²⁰⁴ Pada B: [disedekahkannya], pada C: [disedekahkannya akan

³²⁰⁵ Bermaksud satu pertiga. Lihat *Al-Mu'jam al-Wasīt*, 93. Tiada pada B dan C.

³²⁰⁶ Pada C: [lain]

³²⁰⁷ Tiada pada B

³²⁰⁸ Tiada pada C. Naskhah A dan B lebih lengkap.

³²⁰⁹ Pada C: [seperti]

³²¹⁰ Tiada pada B

³²¹¹ Pada B dan C: [dihadiahkannya]

³²¹² Tiada pada C

³²¹³ Pada C: [yang kaya]. Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 538. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 262. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 2:290.

³²¹⁴ Tiada pada C

³²¹⁵ Pada C: [daging]

³²¹⁶ Pada B dan C: [katanya]

³²¹⁷ Tiada pada B

³²¹⁸ Pada B: [korbanku]

³²¹⁹ Pada B: [daripada]

³²²⁰ Pada C: [daku]

³²²¹ Pada B dan C: [harus]

³²²² Pada B: [daripada]

demikian itu³²²³ daripada yang wajib atasnya maka tiada harus baginya mengambil sesuatu³²²⁴ daripadanya³²²⁵ akan dirinya.³²²⁶

[Perkara-perkara sunat dilakukan ketika menyembelih korban]

Syahadan bahawa³²²⁷ sunat³²²⁸ tatkala menyembelih korban itu sepuluh perkara.

Pertama : mengucap اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ³²²⁹. Kedua³²³⁰ mengucap

Dan ketiga menghadapkan yang disembelih itu ke kiblat.³²³¹ Keempat³²³² takbir tiga kali kemudian daripada membaca يَسْمُ اللَّهِ الْكَلِمَا³²³³ membaca doa demikian bunyinya

اللَّهُمَّ هَذَا مِنْكَ وَإِنَّكَ فَتَقْبِلُ مِنِي³²³⁴ Yakni Hai Tuhanmu, inilah korban anugerah daripadamu³²³⁴. Dan³²³⁵ kepadamu jua aku mendapangkan diriku³²³⁶ dengan menyembelih korban ini. Ku terima kiranya daripadaku. Dan keenam menajamkan

sikin tetapi jangan ditajamkan³²³⁷ sikin itu di hadapan binatang yang disembelih itu.

Dan ketujuh menekan sikin tatkala melalukan dia dan menghela dia. Dan kedulapan ditidurkan akan yang disembelih itu pada lambungnya kiri supaya mudah /B205/ menyembelih dia dan menjabat [sikin dengan tangan kanan kepala³²³⁸ yang disembelih itu dengan tangan kiri]³²³⁹ diikat³²⁴⁰ tiga³²⁴¹ kakinya tetapi kaki kanan dilepaskan³²⁴².

³²²³ Tiada pada C

³²²⁴ Pada C: [suatu]

³²²⁵ Pada C: [daripada]

³²²⁶ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhaj*, 262. Mūhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtaj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhaj*, 290.

³²²⁷ Pada B: [bahawasanya]

³²²⁸ Tiada pada B. Naskhah A dan C lebih lengkap.

³²²⁹ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhaj*, 242.

³²³⁰ Pada B dan C: [dan kedua]

³²³¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*,

³²³² Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhaj*, 242.

³²³³ Pada B: [dan keempat]

³²³⁴ Pada B dan C: [dan kelima]

³²³⁵ Pada C: [padamu]

³²³⁶ Tiada pada B

³²³⁷ Pada C: [diri aku]

³²³⁸ Pada C: [ditajam akan]

³²³⁹ Pada C: [dan ditekan kepala]

³²⁴⁰ Tiada pada B

Dan kesembilan /A108/ diikat akan unta pada lutut tangan³²⁴³ kirinya³²⁴⁴ dengan pehanya. Maka sembelihnya³²⁴⁵ seraya berdiri di bawah halkumnya supaya mudah keluar nyawanya karena panjang lehernya.

Kesepuluh³²⁴⁶ memutuskan *wadajain* yaitu dua urat yang mengapit keduanya akan halkumnya dan meri³²⁴⁷ adapun memutuskan halkum dan meri itu wajib.³²⁴⁸

10) KITAB AKIKAH

[Takrif Akikah]

[Bab ini]³²⁴⁹ pada menyatakan akikah bermula akikah itu pada istilah *lughatan*³²⁵⁰ ertinya pada bahasa yaitu nama bagi rambut [pada kepala³²⁵¹] kanak-kanak yang baru jadi dan pada istilah Syarak yaitu barang yang disembelih daripada unta atau kerbau atau lembu atau kambing atau biri-biri tatkala menyukur rambut kanak-kanak.³²⁵²

Maka adalah dalil yang menyatakan³²⁵³ akikah itu sabda Nabi S.A.W.:

الْعَلَامُ مُرْتَهِنُ بِعَقِيقَةٍ³²⁵⁴ رواه الترمذى

Yakni kanak-kanak itu tersandar ia dengan aqiqahnya.

Maka *murād* daripada tersandar itu tiada ia jadi besar seperti sebagainya. Dan [kata Imām Aḥmad bin³²⁵⁵ Ḥanbal]³²⁵⁶ *murād*³²⁵⁷ daripada tersandar itu tiada ia memohonkan

³²⁴⁹ Pada C: [dan diikat]

³²⁵⁰ Tiada pada B

³²⁵¹ Pada C: [dilepas]

³²⁵² Pada C: [tangannya]

³²⁵³ Pada B: [yang kirinya], pada C: [kiri]

³²⁵⁴ Pada B dan C: [disembelih]

³²⁵⁵ Pada C: [dan kesepuluh]

³²⁵⁶ Ejaan yang sebenar ialah merih. Bermaksud kerongkong, tenggorok atau pembuluh nafas. *Kamus Dewan*, 1025. Juga bermaksud saluran penafasan. Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 101.

³²⁵⁷ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 533,

³²⁵⁸ Pada B: [Ini bab], Pada C: [Fasal]

³²⁵⁹ Pada C: [Syariah]. Naskhah A dan C lebih lengkap.

³²⁶⁰ Tiada pada C

³²⁶¹ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 265. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī,

³²⁶² *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*, 2: 293.

³²⁶³ Pada C: [menyabitkan]

³²⁶⁴ Hadis riwayat al-Tirmidhī, Kitab *al-Udhriyyah*, Bab *Min al-Aqīqah*, no. hadis 1522. Lihat Abū 'Isā .

³²⁶⁵ Muhammad bin 'Isā, *Sunan al-Tirmidhī*, 3:495 .Menurut al-Tirmidhī, hadis ini adalah hasan sahih.

/B206/ syafaat pada hari /C52/ kiamat akan dua³²⁵⁸ ibu bapaknya jika mati ia tatkala lagi kecil. Dan kata setengah pendeta *murād* daripada³²⁵⁹ tersandar itu banyak penyakit kanak-kanak itu maka apabila diakikahkannya³²⁶⁰ daripadanya nescaya hilanglah daripadanya [segala penyakitnya]^{3261, 3262}.

[Hukum melakukan akikah]

Syahadan bahawa adalah akikah itu *sunat mu'akkadah* ertinya sangat sunatnya maka adalah menyembelih akikah itu pada barang siapa³²⁶³ yang wajib atasnya nafkahnya kanak-kanak itu dan tiada harus bagi wali yakni bapak³²⁶⁴ dan nenek³²⁶⁵ menyembelih akikah itu daripada arta kanak-kanak itu tetapi jika disembelihnya daripada arta kanak-kanak³²⁶⁶ maka mengantilah³²⁶⁷ ia akan dia dan tiada sunat atas ibu menyembelih akikah melainkan jika ada bapanya³²⁶⁸ kanak-kanak itu papa. Maka sunat atas ibunya³²⁶⁹ tatkala itu menyembelih akikahnya³²⁷⁰ akan anaknya dan adalah [akikah itu seperti]³²⁷¹ perintah korban jua pada umurnya dan baiknya dan sejahteranya daripada segala aib yang menegahkan /A109/ pada³²⁷² memadai [akan dia]³²⁷³ dan pada afdalnya dan akmalnya dan³²⁷⁴ mensedekahkan dia³²⁷⁵ akan segala fakir dan miskin dan³²⁷⁶ memberi hadiah dan

³²⁵⁵ Pada C: [anak]

³²⁵⁶ Pada B: [dan kanak-kanak nama Ahmad anak Hanbal]

³²⁵⁷ Bermaksud tujuan atau objektif. Lihat *Rūḥ al-Ba'lbaki*, 374.

³²⁵⁸ Tiada pada B dan C

³²⁵⁹ Tiada pada C

³²⁶⁰ Pada B dan C: [diakikahkan]

³²⁶¹ Pada C: [penyakit]

³²⁶² Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 265.

³²⁶³ Tiada pada C

³²⁶⁴ Pada C: [bapanya]

³²⁶⁵ Pada B: [neneknya]

³²⁶⁶ Pada C: [kanak-kanak itu]

³²⁶⁷ Pada C: [menggantikanlah]

³²⁶⁸ Pada B dan C: [bapa]

³²⁶⁹ Pada B: [ibu], pada C: [ibunya itu]

³²⁷⁰ Pada B dan C: [akikah]

³²⁷¹ Tiada pada B, pada C: perintah itu seperti

³²⁷² Pada C: [daripada]

³²⁷³ Tiada pada B

³²⁷⁴ Tiada pada C

³²⁷⁵ Tiada pada C

³²⁷⁶ Pada B: [dan daripada], pada C: dan pada

[menaruh dia dan]³²⁷⁷ kadar dimakan³²⁷⁸ daripada dagingnya /B207/ dan barang sebagainya tetapi tiada wajib dipermilikannya³²⁷⁹ segala³²⁸⁰ fakir dan miskin dagingnya³²⁸¹ maka terutama³²⁸² waktu menyembelih itu kemudian daripada terbit matahari.

[Perkara-perkara sunat ketika melakukan akikah]

Dan sunat hendaklah ia membaca tatkala³²⁸³ itu³²⁸⁴ seperti barang³²⁸⁵ yang dibaca oleh Nabi S.A.W.³²⁸⁶

بِسْمِ اللَّهِ ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ ، اللَّهُمَّ لَكَ وَإِلَيْكَ ، اللَّهُمَّ هَذِهِ عَقِيقَةٌ فَلَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ

Ertinya: "Dengan nama Allah jua aku menyembelih akikah dan Allah jua yang amat besar. Hai Tuhanku! Karenamu³²⁸⁸ aku menyembelih dan kepadamu jua aku³²⁸⁹ mendapangkan diriku dengan menyembelih akikah [hai Tuhanku inilah akikah]³²⁹⁰ si anu anak si anu dengan menyebutkan nama kanak-kanak itu"³²⁹¹

Dan adalah waktu menyembelih akikah itu³²⁹² daripada ketika beranak hingga datang balighnya [dan jika papa bapaknya atau]³²⁹³ barang sebagainya pada³²⁹⁴ hari yang ketujuh maka tiadalah disuruh akan dia pada³²⁹⁵ menyembelih akikah jika kaya³²⁹⁶ ia

³²⁷⁷ Tiada pada B, pada C: [menaruhkan dia dan]

³²⁷⁸ Pada C: [memakan]

³²⁷⁹ Pada C: [dipermilikan]

³²⁸⁰ Pada B dan C: [akan segala]

³²⁸¹ Pada B dan C: [daripada dagingnya]

³²⁸² Pada B dan C: [yang terutama]

³²⁸³ Pada B: [tatkala menyembelih ia, pada C: tatkala menyembelih]

³²⁸⁴ Tiada pada B

³²⁸⁵ Tiada pada C

³²⁸⁶ Pada C: [Nabi S.A.W. iaitu]

³²⁸⁷ Hadis riwayat al-Baihaqī, Kitab *al-Aqīqah*, Bab mā jā'a fi waqt al-aqīqah, no. hadis 19294. Ahmad bin al-Husayn bin 'Alī al-Baihaqī, *Al-Sunan al-Kubra*, 9: 510. Menurut Imam al-Nawawi, hadis ini hasan. Lihat Abu Zakariyyā Muhyiddīn al-Nawawī, *Al-Majmū' Sharḥ al-Muhadhdhab* (Madinah: Maktabah al-Salfiyah, t.t.), 8:428.

³²⁸⁸ Pada B dan C: [keranamu jua]

³²⁸⁹ Tiada pada B

³²⁹⁰ Tiada pada B

³²⁹¹ Tiada pada B dan C

³²⁹² Tiada pada B

³²⁹³ Tiada pada B. Naskhah A dan C lebih lengkap.

³²⁹⁴ Pada C: [daripada]

³²⁹⁵ Pada C: [daripada]

³²⁹⁶ Pada B dan C: [jadi kaya]

kemudian [daripada nifas]³²⁹⁷ yakni sebelum lagi lepas daripada empat puluh hari atau belum lepas daripada enam puluh hari daripada beranaknya³²⁹⁸. /B208/ Maka disuruhkanlah akan dia menyembelih akikah dan jika kemudian daripada baligh maka lepaslah [daripada³²⁹⁹ bapanya]³³⁰⁰ daripada disuruh³³⁰¹ akan dia menyembelih akikah³³⁰² dan sunat bahawa ia menyembelih akikah daripada dirinya karena terdapat masa yang luput.

Maka adalah tersebut dalam riwayat hadis bahawa Nabi³³⁰³ Muhammad S.A.W. menyembelih akikah daripada³³⁰⁴ dirinya [yang maha mulia]³³⁰⁵ kemudian daripada keturunan wahyu yakni tatkala sudah ia³³⁰⁶ disuruhkan³³⁰⁷ Allah Taala dan lagi disembelih³³⁰⁸ akikah daripada Umi Hasan dan Husin dan adalah terafdal menyembelih³³⁰⁹ itu pada³³¹⁰ hari yang ketujuh daripada beranak. Maka masuklah hari yang³³¹¹ jadi beranak³³¹² itu³³¹³ dalam kira-kira. Dan sunat³³¹⁴ menyembelih³³¹⁵ akikah itu³³¹⁶ daripada kanak-kanak yang mati jika dapat³³¹⁷ masa hidupnya /C53/ sempat menyembelih. /A110/ Jikalau³³¹⁸ ia mati dahulu daripada tujuh hari sekalipun dan jika tiada disembelihnya akikah pada hari yang ketujuh maka hendaklah ia menyembelih

³²⁹⁷ Pada B dan C: [daripada nifas sekalipun tetapi jika jadi kaya dalam nifas]. Naskhah B dan C lebih lengkap.

³²⁹⁸ Pada B: [beranak]

³²⁹⁹ Tiada pada C

³³⁰⁰ Pada B: [bapa]

³³⁰¹ Pada B dan C: [disuruhkan]

³³⁰² Pada C: [dan akikah]

³³⁰³ Pada B dan C: [Nabi kita]

³³⁰⁴ Pada C: [akan]

³³⁰⁵ Tiada pada C

³³⁰⁶ Tiada pada B

³³⁰⁷ Pada B: [disuruh akan]

³³⁰⁸ Pada B dan C: [disembelihnya]

³³⁰⁹ Pada C: [menyembelih akikah]

³³¹⁰ Tiada pada C

³³¹¹ Tiada pada C

³³¹² Pada B dan C: [ia beranak]

³³¹³ Tiada pada C

³³¹⁴ Pada B dan C: [lagi sunat]

³³¹⁵ Pada B: [membaca]. Naskhah A dan C lebih lengkap.

³³¹⁶ Tiada pada C

³³¹⁷ Pada B: [tiada dapat]

³³¹⁸ Pada C: [jikalau ada]

akikah³³¹⁹ pada hari yang keempat belas. Dan³³²⁰ /B209/ jika tiada ia menyembelih pada hari yang keempat belas maka hendaklah ia menyembelih pada³³²¹ hari yang kedua³³²² puluh esa³³²³ demikianlah³³²⁴ dikerjakannya pada tiap-tiap hari yang kemudian.

Dan adalah sunat lagi [terlebih utama]³³²⁵ pada kanak-kanak³³²⁶ laki-laki itu dua ekor kambing sama³³²⁷ keduanya dan pada tiap-tiap kanak-kanak³³²⁸ perempuan itu seekor kambing dan hasil sunatnya itu seekor kambing³³²⁹ seperti yang tersebut dalam riwayat hadis yang diceriterakan Siti Aisyah R.A. dengan³³³⁰ katanya:

أَمْرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُعَقَّ عَنِ الْغَلَامِ بِشَاتِينٍ مُّكَافِتَيْنِ وَعَنِ الْجَارِيَةِ

بِشَاةٍ

Yakni: Telah menyuruhkan kami Rasulullah S.A.W. bahawa³³³² menyembelih akikah kamu daripada kanak-kanak laki-laki dua ekor kambing³³³³ yang bersamaan keduanya dan daripada³³³⁴ kanak-kanak perempuan itu seekor kambing [dan memadailah daripada tujuh ekor kambing]³³³⁵ bersekutu seekor kerbau atau seekor lembu.³³³⁶

Dan sunat bahawa jangan dipecahkan segala tulang akikah³³³⁷ itu seekor-sekor dapatnya tetapi hendaklah diceraikan³³³⁸ segala sendinya [maka adalah]³³³⁹ faedah

³³¹⁹ Tiada pada C

³³²⁰ Pada C: [maka]

³³²¹ Pada C: [kepada]

³³²² Pada B: [kedulapan]. Naskhah A dan C lebih lengkap.

³³²³ Satu. Lihat 2005, h.143.

³³²⁴ Pada C: [demikian lagi]

³³²⁵ Pada C: [terafdal]. Perbezaan berlaku pada penggunaan perkataan sahaja tanpa mengubah maksudnya.

³³²⁶ Pada B: [kanak]

³³²⁷ Pada B dan C: [yang sama]

³³²⁸ Pada B: [kanak]

³³²⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 538. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 266. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 293.

³³³⁰ Tiada pada B dan C

³³³¹ Hadis riwayat Ibn Majah, Kitab al-Dhabah, Bab al-aqiqah, no. hadis 3163. Abu Abdullah

³³³² Muhammad bin Yazid al-Qazwaini, Sunan Ibn Majah (Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, 1998), 3:552.

³³³³ Menurut Al-Albani dan Ibn al-Mulaqqin, hadis ini sahih. Lihat Muhammad Nasir al-Din al-Albani, *Sahih Sunan Ibn Majah*, 3:92. Lihat Ibn al-Mulaqqin, *al-Badr al-Munir fi Takhrij al-Hadith al-Sharh al-Kabir* 23:221.

³³³⁴ Tiada pada B

³³³⁵ Tiada pada B

³³³⁶ Pada B: pada

³³³⁷ Tiada pada B. Naskhah A dan C lebih lengkap.

³³³⁸ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 266.

³³³⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 538.

/B210/ melarangkan memecahkan tulang pada orang yang menyembelih [dan pada orang]³³⁴⁰ memakan dia itu karena mengambil sempena akan selamat anggota kanak-kanak daripada penyakit dan lagi sunat mensedekahkan akikah³³⁴¹ itu dengan dimasakkan dagingnya seperti adatnya³³⁴² berjamu-jamuan³³⁴³.

Dan lagi sunat³³⁴⁴ dimasakkan akan akikah itu dengan³³⁴⁵ manis jikalau ada ia nazar sekalipun³³⁴⁶ melainkan pehanya kanan. Maka diberikan dengan mentahnya³³⁴⁷ akan bidannya³³⁴⁸. Maka adalah sebab [dimasakkan dengan manis]³³⁴⁹ itu karena mengambil sempena akan manis perangai kanak-kanak itu tetapi tiada³³⁵⁰ [dimakruh dimasakkan³³⁵¹]³³⁵² dengan masam.³³⁵³ **Dan sunat** menghantarkan kepada segala faqir dan miskin dengan masaknya serta³³⁵⁴ kuahnya pada pihak sedekah yaitu terlebih sempurna daripada memanggil akan³³⁵⁵ mereka itu.³³⁵⁶

[Perkara-perkara Sunat Dilakukan Sempena Menyambut Kelahiran Bayi]

/A111/ **Dan sunat** menyukur kepala kanak-kanak itu kemudian daripada menyembelih akikah **dan lagi sunat** memberi sedekah emas setimbang³³⁵⁷ rambutnya dan jika tiada diperolehnya emas maka perak.³³⁵⁸

³³³⁸ Pada C: [dicerai-ceraikannya]
³³³⁹ Pada B: [dan adalah]

³³⁴⁰ Pada C: [daripada orang yang]
³³⁴¹ Tiada pada C

³³⁴² Pada B: [di adat], pada C: [adat]
³³⁴³ Pada B: [berjamu]

³³⁴⁴ Tiada pada C
³³⁴⁵ Pada B: [dengan suatu], pada C: [dengan suatu yang]

³³⁴⁶ Muhyi al-Din Abi Zakariyya Yahya bin Sharaf al-Nawawi, *Minhaj al-Talibin Wa 'Umdat al-Muftin*, 538. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhaj*, 267. Muhammad al-Khatib al-Sharbinī, *Mughni al-Muhtaj Ilā Ma'rifah Ma'an Alfaz al-Minhaj*, 294.

³³⁴⁷ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhaj*, 266.

³³⁴⁸ Pada B: [bidan]
³³⁴⁹ Pada C: [dimaniskan]

³³⁵⁰ Tiada pada B dan C

³³⁵¹ Pada B: [jika dimasakkan]

³³⁵² Pada C: [makruh dipemasakkan]

³³⁵³ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhaj*, 267.

³³⁵⁴ Pada C: [seperti]

³³⁵⁵ Tiada pada B dan C

³³⁵⁶ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtaj Bi Sharh al-Minhaj*, 267.

³³⁵⁷ Pada C: [timbang daripada]

Dan lagi sunat bercicak³³⁵⁹ dengan /B211/ khurma³³⁶⁰ dan jika tiada diperoleh³³⁶¹ khurma maka barang yang manis yang tiada kena api serta dimamah akan dia kemudian maka gosokkan³³⁶² pada langit-langit³³⁶³ itu hingga sampai sesuatu³³⁶⁴ yang³³⁶⁵ dicicakkan itu kepada perutnya dan sayugianya³³⁶⁶ orang yang mencicakkan itu daripada orang yang soleh supaya hasil berkat bagi³³⁶⁷ kanak-kanak itu sebab bercampur [air liurnya]³³⁶⁸ yang masuk ke dalam perut kanak-kanak itu.³³⁶⁹

Dan sunat bang³³⁷⁰ pada telinga kanan kanak-kanak laki-laki dan *qamat*³³⁷¹ pada telinganya yang kiri.³³⁷² Dan jika ada kanak-kanak itu perempuan maka sunat *qamat* juga pada kedua telinganya. **Maka adalah** faedah bang dan *qamat* itu supaya tiada dicabul kanak-kanak (C54) itu oleh Ummu al-Šibyān³³⁷³ yaitu nama Jin perempuan yang mencabul kanak-kanak itu³³⁷⁴. **Dan sunat** menamakan kanak-kanak itu³³⁷⁵ pada hari ketujuh³³⁷⁶ atau hari³³⁷⁷ mula-mula³³⁷⁸ jadi³³⁷⁹. **Dan [lagi sunat]**³³⁸⁰ menamai dia dengan nama yang baik seperti sabda Nabi S.A.W.:

³³⁵⁸ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 538. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 295.

³³⁵⁹ Bercicap, ertiinya merasa sesuatu makanan dengan mengenakannya pada jari dan meletakkan pada bibir. Lihat R.J. Wilkinson, *A Malay-English Dictionary*, 278.

³³⁶⁰ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 538.

³³⁶¹ Pada B: [diperolehnya]

³³⁶² Pada B dan C: [digosokkan]

³³⁶³ Pada B dan C: [langit-langit kanak-kanak]

³³⁶⁴ Pada B: [suatu syai']

³³⁶⁵ Tiada pada B

³³⁶⁶ Pada B: [sayugianya hendaklah]

³³⁶⁷ Tiada pada C

³³⁶⁸ Pada B: [airnya]

³³⁶⁹ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 269.

³³⁷⁰ Bermaksud azan. Dalam teks ditulis ﷺ

³³⁷¹ Iqamah. Dalam teks ditulis قَسْمَةٌ

³³⁷² Muhyiddin Abi Zakariyya Yahya bin Sharaf al-Nawawi, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 538. Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 269. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī,

³³⁷³ *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 2: 296.

³³⁷⁴ Maksud Jin Ummu al-Šibyān mencabul kanak-kanak ialah mengganggu kanak-kanak dan memudaratkannya sebagaimana yang dijelaskan dalam sebuah hadis.

قال رسول الله (صلى): من ولد له ولد، فلأنه في أذنه المفتوح وأقام في أذنه المفتوح لم تغفر لأم المضيّان

Lihat 'Abd al-Rabbīn bin Abī Bakr al-Suyūṭī (t.t.), *Al-Jāmī' al-Saghīr fi Ahādīth* (Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah), no hadis 14540. Hadis ini dinyatakan sebagai daif oleh beliau.

³³⁷⁵ Tiada pada B dan C

³³⁷⁶ Tiada pada B dan C

³³⁷⁷ Pada C: [yang ketujuh]

³³⁷⁸ Pada C: [pada hari]

3381 إِنَّكُمْ تُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِكُمْ فَحَسِّنُوا أَسْمَاءَكُمْ

Yakni /B212/ bahwasanya kamu itu lagi akan dipanggil kamu pada hari Kiamat dengan segala nama kamu³³⁸² [dan dengan segala nama bapak kamu maka perbaiki olehmu³³⁸³]³³⁸⁴ akan segala nama kamu.

Dan adalah terlebih utama³³⁸⁵ daripada segala nama itu ‘Abdullāh dan [‘Abd al-Rahmān³³⁸⁶ dan]³³⁸⁷ terlebih [benar nama]³³⁸⁸ itu Ḥārith dan Hamām dan yang³³⁸⁹ terlebih keji nama itu Ḥarb dan Marrah ertinya pahit dan makruh menamai dengan nama³³⁹⁰ yang keji yaitu Syihāb dan Qabīḥ dan syaitan dan himar dan barang sebagainya.

Dan haram timbang timbangan³³⁹¹ Abū al-Qāsim karena ia [timbang timbangan]³³⁹² Nabi³³⁹³ kita Muhammad S.A.W.³³⁹⁴ dan kafir dan fasik dan bidaah³³⁹⁵ dan haram³³⁹⁶ menyeru seseorang³³⁹⁷ dengan nama yang kebencianya³³⁹⁸ jikalau ada ia seperti namanya sekalipun yaitu seperti buta atau tuli atau /A112/ barang sebagainya daripada segala keaipan³³⁹⁹ manusia dan sunat mengubahkan nama yang keji nama³⁴⁰⁰ yang³⁴⁰¹

³³⁷⁸ Pada B dan C: [mula]
³³⁷⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa ‘Umdat al-Muftīn*,

³³⁸⁰ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 267. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī,
³³⁸¹ *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma’rifah Ma’ānī Alfāz al-Minhāj*, 2: 295.

³³⁸² Pada C: [sunat lagi]

³³⁸³ Hadis riwayat Abū Dāwud, Kitab *al-Adab*, Bab fī al-Naṣīḥah, no. hadis 4948. Lihat Abū Dāwud,

³³⁸⁴ *Sunan Abū Dāwud*, (Kaherah: Dār al-hadīth, 1999), 4: 2106 . Hadis ini daif menurut Imam Ibn Qayyim.

³³⁸⁵ *Awn al-Ma’būd*, j.13:291, Madinah: Muḥammad ‘Abd al-Muhsin al-Maktabī, 1969,

³³⁸⁶ Pada B: [bapa kamu]

³³⁸⁷ Pada C: [olehmu kamu]

³³⁸⁸ Tiada pada B

³³⁸⁹ Tiada pada C

³³⁹⁰ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 267.

³³⁹¹ Tiada pada B

³³⁹² Pada B: [bernama]

³³⁹³ Tiada pada C

³³⁹⁴ Tiada pada B

³³⁹⁵ Pada C: [timangan]

³³⁹⁶ Pada C: [timang timangan]

³³⁹⁷ Tiada pada C

³³⁹⁸ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 268. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī,

³³⁹⁹ *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma’rifah Ma’ānī Alfāz al-Minhāj*, 294.

³⁴⁰⁰ Pada C: [mubtada’]

³⁴⁰¹ Pada C: [lagi haram]

³⁴⁰² Pada B: [seorang]

³⁴⁰³ Pada C: [kebencian]

³⁴⁰⁴ Keaiban. Dalam teks ditulis كِبْرٌ

³⁴⁰⁵ Pada B: dan nama, tiada pada C

³⁴⁰⁶ Pada C: [dan yang]

jahat sempena tatkala dikata akan dia tiada³⁴⁰² yaitu seperti Berkat [dan Selamat]³⁴⁰³ dan Mubārak [dan Yasār]³⁴⁰⁴ dan Aflah dan Rabāh dan barang sebagainya kepada segala nama yang baik sempena dan sunat bagi anak dan³⁴⁰⁵ murid dan *khadam* dan hamba itu jangan ia /B213/ menyeru³⁴⁰⁶ akan³⁴⁰⁷ bapaknya dan [akan gurunya dan akan tuannya]³⁴⁰⁸ dengan nama dirinya.

11) KITAB SEMBELIHAN

(Bab ini)³⁴⁰⁹ pada menyatakan menyembelih seperti firman Allah Taala:

الْمَكْرُومُ

Yakni tiada harus kamu makan binatang yang halal itu melainkan barang yang kamu³⁴¹⁰ sembelih³⁴¹¹.

(Surah al-Māidah 6: ayat 3)

[Rukun-rukun menyembelih]

Bermula segala rukun menyembelih itu³⁴¹² empat perkara. Pertama sembelih. Dan kedua orang yang menyembelih.³⁴¹³ Dan ketiga yang disembelih yakni segala binatang dan segala burung. Dan keempat pegawai menyembelih iaitu seperti pedang upamanya³⁴¹⁴ atau *sikin* atau barang sebagainya.

³⁴⁰² Tiada pada B

³⁴⁰³ Tiada pada B

³⁴⁰⁴ Tiada pada B dan C

³⁴⁰⁵ Tiada pada C

³⁴⁰⁶ Pada C: [menyerukan]

³⁴⁰⁷ Tiada pada C

³⁴⁰⁸ Pada C: [akan tuannya dan akan gurunya]

³⁴⁰⁹ Tiada pada B, pada C: [fasal]

³⁴¹⁰ Tiada pada C

³⁴¹¹ Pada C: [disembelih]

³⁴¹² Tiada pada B

³⁴¹³ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 241-245.

³⁴¹⁴ Tiada pada C

[Syarat-syarat menyembelih]

Maka syarat sembelih itu memutuskan segala³⁴¹⁵ halkum iaitu tempat lalu nafas dan memutuskan meri yaitu tempat lalu³⁴¹⁶ makanan jika³⁴¹⁷ kuasa ia mengerjakan demikian itu. Tetapi jika tiada kuasa ia³⁴¹⁸ mengerjakan yang³⁴¹⁹ demikian itu. Maka³⁴²⁰ harus ganti menyembelih³⁴²¹ itu [dengan³⁴²² membunuh dia]³⁴²³ pada barang mana tempat daripada tubuhnya dan jikalau disembelihnya pada kuduknya³⁴²⁴ yakni pada batang lehernya [yang di atas]³⁴²⁵ padahal kuasa ia menyembelih dia pada halkumnya.³⁴²⁶

Maka berdosalah ia karena menyakit binatang maka tatkala itu ditilik jika ada putus halkum dan /B214/ meri tatkala itu ada³⁴²⁷ ia hidup yang tetap pada pertama putus³⁴²⁸.

Maka halallah³⁴²⁹ [ia dan]³⁴³⁰ jika tiada demikian itu³⁴³¹ maka³⁴³² yaitu haram karena sudah ia mati³⁴³³ tatkala putus halkumnya³⁴³⁴ dan meri.³⁴³⁵ Dan³⁴³⁶ hendaklah ada sembelih itu dengan sekali jua tetapi jika disembelih³⁴³⁷ dua kali maka haramlah memakan dia³⁴³⁸. [[Demikian lagi]³⁴³⁹ jikalau³⁴⁴⁰ tanggal sedikit daripada halkumnya

³⁴¹⁵ Tiada pada C

³⁴¹⁶ Pada B: [sah lalu]

³⁴¹⁷ Pada C: [jikalau]

³⁴¹⁸ Tiada pada B

³⁴¹⁹ Tiada pada C

³⁴²⁰ Pada B: [maka itu]

³⁴²¹ Pada B: [sembelih]

³⁴²² Tiada pada C

³⁴²³ Tiada pada B

³⁴²⁴ Pada B: [kepuduknya]. Menurut bahasa Minangkabau, perkataan "kuduk" bermaksud tenguk.

³⁴²⁵ Kamus Dewan, 230.

³⁴²⁶ Tiada pada B dan C

³⁴²⁷ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*,

⁵³³ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 240.

³⁴²⁸ Pada B dan C: [adalah]

³⁴²⁹ Pada C: [putusnya]

³⁴³⁰ Pada C: [halallah memakan dia]

³⁴³¹ Tiada pada B, Pada C: [dan]

³⁴³² Tiada pada B

³⁴³³ Tiada pada C

³⁴³⁴ Pada B: [masuk]

³⁴³⁵ Pada B: [halkum]

³⁴³⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*,

⁵³³ Ibn Hajar al-Haytami, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 240.

³⁴³⁷ Pada C: [syarat menyembelih itu]

³⁴³⁸ Pada C: [disembelihnya itu]

³⁴³⁹ Harus memakan binatang yang disembelih melebihi sekali kerana sembelihan yang pertama tidak mematikan haiwan yang disembelih dan masih mempunyai hayat mustaqirrah. Lihat Bujairimi, Al-Shaykh Sulaiman al-, *Bujairimi 'alā al-Khāṭib*, t.tpt: Muṣṭafā al-Bābī wa Aulādīhi, 1951, 4:248.

atau³⁴⁴¹ merinya haramlah memakan dia]³⁴⁴². **Dan demikian lagi** jikalau disembelih seseorang setengah halkum atau meri hingga sampai³⁴⁴³ ia kepada gerak yang tiada tetap. /A113/ Kemudian maka datang seorang /C55/ lagi³⁴⁴⁴ lalu disudahinya³⁴⁴⁵ menyembelih [pada tempat]³⁴⁴⁶ yang lagi tinggal itu maka haramlah memakan dia.

Dan demikian lagi diangkatkannya³⁴⁴⁷ pegawai menyembelih itu³⁴⁴⁸ pada ketika tengah ia menyembelih kemudian maka diulangi³⁴⁴⁹ pula dengan tiada bersegera maka haramlah memakan dia tetapi barang siapa sembelihnya³⁴⁵⁰ kepada³⁴⁵¹ setengah halkum atau setengah meri³⁴⁵² maka datang seorang³⁴⁵³ menggantikan³⁴⁵⁴ dia dengan bersegera maka disudahinyaalah³⁴⁵⁵ [menyembelih itu]³⁴⁵⁶ dengan sekian yang lain dahulu daripada angkatkan³⁴⁵⁷ oleh orang yang pertama akan tangannya maka halallah memakan dia sama ada didapat³⁴⁵⁸ oleh orang yang kedua akan hidup³⁴⁵⁹ yang tetap pada yang di /B215/ sembelih itu atau tiada tatkala ia menyembelih³⁴⁶⁰.

Dan demikian lagi jikalau diangkatkan oleh yang³⁴⁶¹ menyembelih akan tangannya karena كمنو³⁴⁶² atau terkejut kemudian maka diulanginya³⁴⁶³ dengan bersegera lalu

³⁴³⁹ Tiada pada C

³⁴⁴⁰ Pada C: [jika]

³⁴⁴¹ Pada C: [dan]

³⁴⁴² Tiada pada B

³⁴⁴³ Pada B: [sampailah]

³⁴⁴⁴ Pada B: [laki-laki]

³⁴⁴⁵ Pada C: [disudahan]

³⁴⁴⁶ Tiada pada B

³⁴⁴⁷ Pada B: [diangkatkan], Pada C: [jikalau diangkatkannya]

³⁴⁴⁸ Tiada pada B dan C

³⁴⁴⁹ Pada B: [diulanginya]

³⁴⁵⁰ Pada B: [sampai sembelihnya]

³⁴⁵¹ Tiada pada C

³⁴⁵² Pada C: [merinya]

³⁴⁵³ Pada C: [seorang laki]

³⁴⁵⁴ Pada B: [menganti]

³⁴⁵⁵ Pada B: [disudahinya]

³⁴⁵⁶ Tiada pada B

³⁴⁵⁷ Pada C: [diangkatkan]

³⁴⁵⁸ Pada B: [dirapat], pada C: [dapat]

³⁴⁵⁹ Pada B: [hidupnya]

³⁴⁶⁰ Pada C: [menyembelih itu]. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 240.

³⁴⁶¹ Tiada pada B

³⁴⁶² Perkataan ini tidak dijumpai di dalam kamus. Pada B: [kemudian], Pada C: [gemuk]

³⁴⁶³ Pada B dan C: [diulanginya menyembelih itu]

disudahinya [akan³⁴⁶⁴ sembelihnya itu]³⁴⁶⁵ maka halallah³⁴⁶⁶ memakan dia.

Demikian³⁴⁶⁷ lagi jika terbalik mata *sikin* maka diulanginya³⁴⁶⁸ pula dengan *sikin* itu juga maka halallah memakan dia. Dan³⁴⁶⁹ syarat pada orang yang³⁴⁷⁰ menyembelih itu menyahaja akan yang disembelih. Maka jikalau gugur *sikin* pada halkumnya atau gugur³⁴⁷¹ binatang atau burung³⁴⁷² pada *sikin* yang terhantar lalu tersebelihlah³⁴⁷³ ia maka haramlah memakan dia.

[Syarat pada binatang yang hendak disembelih]

Dan³⁴⁷⁴ syarat pada³⁴⁷⁵ yang disembelih itu hendak³⁴⁷⁶ ada ia binatang yang halal memakan dia lagi ada padanya hidup yang tetap pada pertama sembelihnya³⁴⁷⁷. Dan jika tiada demikian itu³⁴⁷⁸ maka haramlah memakan dia karena³⁴⁷⁹ hukumnya bangkai³⁴⁸⁰. Tetapi jikalau disembelih akan binatang sakit³⁴⁸¹ yang ada lagi tinggal akhir nafas hidupnya maka halallah memakan dia. Jika tiada ada sakitnya³⁴⁸² dengan sesuatu sebab yang lain yaitu seperti³⁴⁸³ dilukai orang atau ditangkap /B216/ binatang³⁴⁸⁴ yang³⁴⁸⁵ buas atau barang sebagainya.

---

³⁴⁶⁴ Tiada pada C
³⁴⁶⁵ Tiada pada B
³⁴⁶⁶ Pada C: [halal]
³⁴⁶⁷ Pada B dan C: [Dan demikian]
³⁴⁶⁸ Pada C: [diulangannya]
³⁴⁶⁹ Pada B: [Maka]
³⁴⁷⁰ Tiada pada C
³⁴⁷¹ Tiada pada C
³⁴⁷² Tiada pada B
³⁴⁷³ Pada C: [disembelih]
³⁴⁷⁴ Pada B: [disyarat]
³⁴⁷⁵ Tiada pada B
³⁴⁷⁶ Pada B dan C: [hendaklah]
³⁴⁷⁷ Pada C: [disembelih]
³⁴⁷⁸ Tiada pada B
³⁴⁷⁹ Tiada pada C
³⁴⁸⁰ Tiada pada C
³⁴⁸¹ Pada C: [yang sakit]
³⁴⁸² Pada C: [sakitnya itu]
³⁴⁸³ Tiada pada B dan C
³⁴⁸⁴ Pada C: [di binatang]
³⁴⁸⁵ Tiada pada B

[Syarat pada pegawai yang menyembelih]

Dan syarat pada pegawai menyembelih itu hendaklah³⁴⁸⁶ ia tajam³⁴⁸⁷ lagi melukai yaitu daripada besi seperti pedang dan *sikin* dan mata panah dan lembing atau buluh atau kayu atau batu atau tembaga atau emas atau perak atau kaca atau barang sebagainya tetapi tiada harus dijadikan pegawai menyembelih itu tulang dan gigi dan kuku.³⁴⁸⁸

Dan demikian lagi /A114/ disyaratkan bahawa jangan ada pegawai menyembelih itu yang bisa tetapi jika ada pegawai menyembelih itu bisa maka haramlah memakan dia yang disembelih dengan dia itu karena memberi mudarat akan dirinya³⁴⁸⁹.³⁴⁹⁰

Dan lagi sunat apabila putuslah halkum dan meri bahawa jangan dicabut akan dia supaya mengambil *istirāhah* dengan [mengempis-ngempis akan dia³⁴⁹¹ dirinya]³⁴⁹². Dan jangan diceraikan kepalanya dalam hal itu dan jangan dilebih memenggal dia. Dan jangan segera mengupaskan kulitnya dan jangan dipatahkan [lehernya /B217/ dan jangan dikerat suatu suku daripada segala³⁴⁹³ anggotanya. Dan jangan digerak-gerakkan]³⁴⁹⁴ akan dia. Dan jangan dipindahkan ia daripada [tempat menyembelih dia kepada]³⁴⁹⁵ tempat yang lain.³⁴⁹⁶ [Demikian ia]³⁴⁹⁷ dikerjakan hingga putus nyawanya dan jangan dihalaunya akan dia dengan kesakitan kepada³⁴⁹⁸ tempat menyembelih dan hendaklah diberi minum air akan dia dahulu daripada menyembelih dia. Dan hendaklah

³⁴⁸⁶ Pada B: [hendak], pada C: [hendaklah ada]
³⁴⁸⁷ Pada C: [ditajam]

³⁴⁸⁸ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 534. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 242-243.

³⁴⁸⁹ Pada B: [diri]

³⁴⁹⁰ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 243.

³⁴⁹¹ Tiada pada B

³⁴⁹² Pada C: [mengempiskan dirinya]

³⁴⁹³ Tiada pada B

³⁴⁹⁴ Tiada pada C. Naskhah A dan B lebih lengkap.

³⁴⁹⁵ Tiada pada B

³⁴⁹⁶ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 243.

³⁴⁹⁷ Pada B: [demikianlah]

³⁴⁹⁸ Pada C: [pada]

tatkala memerintahkan³⁴⁹⁹ dia itu dengan perlahan-lahan dan jangan disembelih di hadapan tempatnya.

/C56/ Dan³⁵⁰⁰ demikian lagi sunat tatkala melepaskan perburuan [dan tatkala menjala]³⁵⁰¹ dan tatkala menahan jerat atau barang sebagainya mengucap بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. Bermula³⁵⁰² barang siapa menyembelih karena mendapangkan dirinya³⁵⁰³ kepada

Allah Taala sebab menolak³⁵⁰⁴ kejahatan³⁵⁰⁵ jin daripadanya. Maka tiadalah haram yang disembelih itu tetapi jika diqasadkan³⁵⁰⁶ menyembelih itu karena jin³⁵⁰⁷, maka iaitu haram memakan dia. Dan jikalau disembelihnya akan³⁵⁰⁸ binatang yang halal memakan dia karena tiada³⁵⁰⁹ dimakan akan dia, maka³⁵¹⁰ tiadalah haram [memakan dia]³⁵¹¹ jikalau [had³⁵¹² berdosa]³⁵¹³ sebab mengerjakan yang de/B218/mikian itu sekalipun.³⁵¹⁴

[12) KITAB MAKANAN]

[Bab binatang yang halal dan haram dimakan]

[Bab ini]³⁵¹⁵ pada menyatakan hukum segala yang halal memakan dia dan yang³⁵¹⁶ haram³⁵¹⁷. Maka adalah yang halal memakan dia itu barang yang hidup dalam laut atau

³⁴⁹⁹ Pada C: [memerintah akan]

³⁵⁰⁰ Tiada pada A dan B

³⁵⁰¹ Tiada pada B, pada C: [demikian lagi]

³⁵⁰² Pada C: [Syahadan]

³⁵⁰³ Pada C: [diri]

³⁵⁰⁴ Pada B dan C: [menolakkan]

³⁵⁰⁵ Pada C: [yang kejahatan]

³⁵⁰⁶ Pada C: [diqasadkannya]

³⁵⁰⁷ Pada C: [jin juga]

³⁵⁰⁸ Tiada pada B

³⁵⁰⁹ Tiada pada B

³⁵¹⁰ Tiada pada C

³⁵¹¹ Tiada pada C

³⁵¹² Pada C: [jadi]

³⁵¹³ Pada B: [sah]

³⁵¹⁴ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 242,

³⁵¹⁵ Pada B: [Bab ini], pada C: [fasal]

³⁵¹⁶ Tiada pada B

³⁵¹⁷ Pada B dan C: [haram memakan dia]

hidup dalam air tawar. Pada hal yaitu tiada hidup di³⁵¹⁸ darat melainkan³⁵¹⁹ seperti³⁵²⁰ binatang yang disebelih hidup ia dengan tiada lama maka dinamai akan dia³⁵²¹ ikan.³⁵²² /A115/ Jikalau ada ia serupa dengan binatang di darat yang haram memakan dia sekalipun seperti anjing dan babi dan barang sebagainya, maka harus memakan dia dengan barang betapa matinya.³⁵²³

Dan kata setengah ulama barang yang serupa dengan binatang yang³⁵²⁴ haram yang³⁵²⁵ di darat itu haramlah memakan dia. Dan demikian lagi halal memakan³⁵²⁶ segala isi [karang³⁵²⁷ karangan laut]³⁵²⁸ yang tiada hidup di darat lagi tiada memberi mudarat memakan dia seperti indung mutiara³⁵²⁹ dan kepah dan remis [dan] تریتب³⁵³⁰ dan barang sebagainya. Dan haram memakan segala barang yang hidup dalam laut [dan darat³⁵³¹]³⁵³² yaitu³⁵³³ seperti /B219/ katak dan ketam batu³⁵³⁴ dan ringkung dan buaya dan pinyun³⁵³⁵ dan kuri-kuri³⁵³⁶ dan ular dan kala dan segala binatang yang³⁵³⁷ bisa.

³⁵¹⁸ Pada B: [daripada]

³⁵¹⁹ Pada B: [melainkan dengan hidup]

³⁵²⁰ Pada c: [seperti dengan hidup]

³⁵²¹ Tiada pada C

³⁵²² Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 256. Muḥammad al-Khaṭib al-Sharbinī,

³⁵²³ *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 297.

³⁵²⁴ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 271. Muḥammad al-Khaṭib al-Sharbinī,

³⁵²⁵ *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 298.

³⁵²⁶ Tiada pada C

³⁵²⁷ Tiada pada C

³⁵²⁸ Pada C: [memakan dia]

Bermaksud tumpukan batu di dalam laut yang terjadi daripada pelbagai sel dan plankton. Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 85.

³⁵²⁹ Pada C: [karang di laut]

³⁵³⁰ Pada C: [mati]. Indung mutiara bermaksud siput mutiara. *Kamus Dewan*, 576.

³⁵³¹ Teritip. Pada B: تریتب, Tiada pada C

³⁵³² Pada B: [dalam darat]

³⁵³³ Pada C: [yang hidup di darat]

³⁵³⁴ Tiada pada C

³⁵³⁵ Tiada pada B

³⁵³⁶ Penyu. Dalam teks ditulis فیرون

³⁵³⁷ Pada C: [kura-kura]

³⁵³⁸ Tiada pada B

[Binatang-binatang darat yang halal dimakan]

Bermula segala binatang di darat yang³⁵³⁸ halal memakan dia itu seperti³⁵³⁹ unta dan kerbau dan lembu³⁵⁴⁰ dan kambing dan biri-biri dan domba dan kuda dan pelanduk dan [lembu hutan]³⁵⁴¹ [dan³⁵⁴² kerbau hutan dan kambing hutan]³⁵⁴³ dan keldai hutan dan³⁵⁴⁴ dubuk³⁵⁴⁵ yaitu suatu³⁵⁴⁶ binatang yang³⁵⁴⁷ bercoreng seperti coreng harimau adalah ia³⁵⁴⁸ terbesar daripada anjing.³⁵⁴⁹ Maka adalah ia³⁵⁵⁰ menerkam dengan giginya seperti kelakuan anjing jua³⁵⁵¹ dan kancil dan biawak. Tetapi adalah kata setengah ulama bermula³⁵⁵² biawak yang halal itu³⁵⁵³ apabila ada dua zakarnya yang jantan dan dua farajnya yang betina³⁵⁵⁴. *Wallāhu 'lam.*

[Binatang yang haram dimakan]

Bermula segala binatang yang haram memakan dia itu baghal yaitu sesuatu³⁵⁵⁵ jenis daripada keldai³⁵⁵⁶ jua adalah ia kecil sedikit daripada kuda dan terbesar³⁵⁵⁷ sedikit daripada³⁵⁵⁸ [keldai dan keldai]³⁵⁵⁹ negeri³⁵⁶⁰ dan³⁵⁶¹ harimau akar dan baruang³⁵⁶² dan

³⁵³⁸ Tiada pada B

³⁵³⁹ Pada C: [iaitu seperti]

³⁵⁴⁰ Pada B: [lembu hutan]

³⁵⁴¹ Bermaksud lembu liar. Lihat *Kamus Dewan*, 555. Pada C: lembu hutang

³⁵⁴² Pada B: [dan kerbau dan]

³⁵⁴³ Tiada pada C. Naskhah A dan B lebih lengkap.

³⁵⁴⁴ Tiada pada B

³⁵⁴⁵ Sejenis binatang liar seperti serigala yang makan daging dan bunyinya seperti bunyi ketawa. Lihat *Kamus Lengkap*, 235.

³⁵⁴⁶ Pada C: [seperti]

³⁵⁴⁷ Tiada pada C

³⁵⁴⁸ Tiada pada C

³⁵⁴⁹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 536; Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 272.

³⁵⁵⁰ Tiada pada C

³⁵⁵¹ Tiada pada C

³⁵⁵² Tiada pada B dan C

³⁵⁵³ Tiada pada B

³⁵⁵⁴ Ciri-ciri ini dibincangkan untuk binatang dabb. Lihat Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj li lla Ma'rifah Ma'anī Alfaż al-Minhāj*, 2:299.

³⁵⁵⁵ Pada C: [suatu]

³⁵⁵⁶ Pada B: [kemudian]

³⁵⁵⁷ Pada B: [besar]

³⁵⁵⁸ Pada C: [dan]

³⁵⁵⁹ Pada B: [kemudian]. Naskhah A dan C lebih lengkap.

³⁵⁶⁰ Pada C: [di negeri]

³⁵⁶¹ Pada C: [dan harimau besar dan]

³⁵⁶² Beruang. Dalam teks ditulis *خوار*. Pada C: buruang

dub³⁵⁶³ yaitu suatu binatang besarnya seperti besar³⁵⁶⁴ harimau jua.³⁵⁶⁵ Tetapi tiada ia makan /B220/ orang dan lainnya dan badak dan serigala³⁵⁶⁶ dan barang sebagainya daripada segala binatang yang menerkam dengan taring dan dengan³⁵⁶⁷ gigi atau dengan³⁵⁶⁸ kuku. Dan demikian lagi [haram memakan³⁵⁶⁹]³⁵⁷⁰ kera dan lotong dan kungkang³⁵⁷¹ dan mawa³⁵⁷² dan beruk /A116/ dan siamang³⁵⁷³ dan gajah dan singa dan anjing [dan babi]³⁵⁷⁴ dan cerpeli³⁵⁷⁵ yaitu binatang besar /C57/ sedikit daripada tupai dan kucing negeri dan [kucing hutan]³⁵⁷⁶ dan musang dan beberang dan tikus dan كستن³⁵⁷⁷ dan tenggiling [dan tu'kir³⁵⁷⁸ dan cicak]³⁵⁷⁹ dan bengkarung dan naga dan halipan³⁵⁸⁰ dan kelemayar³⁵⁸¹ dan lipas dan hulat/ulat dan laba-laba dan sekalian jenis semut dan kerengga dan lalat dan baring-baring³⁵⁸² [dan pacat]³⁵⁸³ dan nyamuk dan agas dan مددود³⁵⁸⁴ و مددود and kumbang dan lintah dan pacat dan barang sebagainya.

³⁵⁶³ Dubuk. Dalam teks dieja بُك.

³⁵⁶⁴ Besar. Dalam teks dieja بَعْد.

³⁵⁶⁵ Tiada pada C.

³⁵⁶⁶ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 539. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 273. Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 2: 299-300.

³⁵⁶⁷ Pada C: [segala]

³⁵⁶⁸ Tiada pada C

³⁵⁶⁹ Tiada pada C

³⁵⁷⁰ Pada C: [memakan dia]

³⁵⁷¹ Tiada pada B

³⁵⁷² Bermaksud sejenis kera yang tidak berekor dalam family *Lorisidae*. *Kamus Dewan*, 2005, h.814. ia juga dikenali sebagai kungkang, bermaksud kera duku atau nilong. R.O.Winstedt, *Kamus Bahasa Melayu*, 164 & 169.

³⁵⁷³ mawas

³⁵⁷⁴ Sejenis beruk besar yang bertangan panjang dan tidak berekor. Nama saintifiknya ialah *Hylobates Syndactylus*. *Kamus Dewan*, 2005, h.1484.

³⁵⁷⁵ Tiada pada B

³⁵⁷⁶ Ejaan yang sebenar ialah cerpelai. Bermaksud sejenis binatang daripada jenis musang. Nama saintifiknya ialah *Herpestes*. *Kamus Dewan*, 275. Yaakub Isa, *Kamus Bahasa Melayu Klasik*, 35.

³⁵⁷⁷ Wahyunah Hj Abd Gani, *Panduan Kosa Kata Sastera Klasik*, 32.

³⁵⁷⁸ Pada C: [kucing hutang]

³⁵⁷⁹ Perkataan ini tidak dijumpai dalam kamus.

³⁵⁸⁰ Toke (توك) iaitu sejenis cicak yang besar dan bising bunyinya. Lihat William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*, 90.

³⁵⁸¹ Pada C: [dan cicak dan tu'kir]

³⁵⁸² Lipan. Dalam teks ditulis لپان

³⁵⁸³ Sejenis ulat yang kelihatan berbahaya dan hampir menyerupai lipan. Lihat R.J. Wilkinson *A Malay-English Dictionary*, 528.

³⁵⁸⁴ Pada C: [bebbari]

³⁵⁸⁵ Tiada pada B dan C

³⁵⁸⁶ Perkataan ini tidak dijumpai dalam kamus. Pada B: جا

[Burung-burung yang halal dimakan]

Bermula segala burung yang halal memakan dia itu yaitu hayam negeri dan hayam hutan³⁵⁸⁵ dan [itik air dan itik negeri]³⁵⁸⁶ dan ungas³⁵⁸⁷ dan segala burung yang menyambar dengan mulut dan makan dengan³⁵⁸⁸ mulut atas³⁵⁸⁹ berbagai-bagai³⁵⁹⁰ /B221/ rupanya³⁵⁹¹ yang [berlain-lainan]³⁵⁹² dan tiap-tiap burung yang bernafas³⁵⁹³ tatkala minum air³⁵⁹⁴ dan segala burung yang berdengu³⁵⁹⁵ suaranya³⁵⁹⁶ yaitu merpati³⁵⁹⁷. Dan segala burung yang bertanda pada³⁵⁹⁸ lehernya yaitu seperti tekukur dan lainnya.

[Burung-burung yang haram dimakan]

Dan adapun segala burung yang haram memakan dia itu yaitu barang yang³⁵⁹⁹ menyambar dengan kuku atau burung³⁶⁰⁰ yang memegang dengan kaki akan makanannya yaitu seperti rajawali dan segala jenis helang dan gagak dan burung hantu dan pungguk dan kelalawar³⁶⁰¹ dan keluang dan³⁶⁰² nuri dan³⁶⁰³ kaka³⁶⁰⁴ tuha/tua dan tiung dan barang sebagainya daripada segala burung yang memegang akan makanan³⁶⁰⁵ dengan kaki dan haram merak dan barang yang menyerupai merak.

³⁵⁸⁵ Ayam negeri dan ayam hutan. Dalam teks ditulis 鸡. Ayam hutan bermaksud ayam yang liar. *Kamus Dewan*, 555. Pada C: [hayam hutang]

³⁵⁸⁶ Pada B: [itik negeri dan itik air], pada C: [itik negeri dan itik hutang dan terair]

³⁵⁸⁷ Unggas, iaitu segala jenis burung. Lihat *Kamus Lengkap*, 121.

³⁵⁸⁸ Pada C: [dengan kuku atau barang yang memegang dengan]

³⁵⁸⁹ Pada B: [atau]

³⁵⁹⁰ Pada C: [bersebagai]

³⁵⁹¹ Pada C: [daripada rupanya]

³⁵⁹² Pada B: [berlainan]

³⁵⁹³ Pada B: [nafas]

³⁵⁹⁴ Tiada pada B

³⁵⁹⁵ Tiada pada B, pada C: [berdengung]

³⁵⁹⁶ Pada B: [bersuara-suaranya]

³⁵⁹⁷ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 273.

³⁵⁹⁸ Tiada pada C

³⁵⁹⁹ Pada C: [yang burung yang]

³⁶⁰⁰ Pada C: [barang burung]

³⁶⁰¹ Kelawar, Pada B: [segala lawar]

³⁶⁰² Tiada pada B

³⁶⁰³ Tiada pada B

³⁶⁰⁴ kakak

³⁶⁰⁵ Pada C: [makanannya]

Maka adalah perpegangan³⁶⁰⁶ segala [isi laut dan sungai yang halal]³⁶⁰⁷ memakan dia itu³⁶⁰⁸ barang yang tiada [hidup di darat **dan asal** perpegangan segala binatang yang halal itu barang yang tiada]³⁶⁰⁹ menerkam dengan gigi dan taring³⁶¹⁰ melainkan dubuk yaitu halal adalah ia menerkam dengan gigi. **Dan asal** perpegangan pada segala burung yang halal itu barang yang tiada menyambar dengan kaki dan tiada /B222/ memegang akan³⁶¹¹ makanan dengan kaki dan terkadang ada burung itu tiada menyambar dengan kaki dan tiada /A117/ ia³⁶¹² memegang akan makanan dengan kaki tetapi haram ia seperti merak dan barang sebagainya.

[Hukum memakan makanan yang kena najis]

Bermula³⁶¹³ haram memakan³⁶¹⁴ makanan yang kena³⁶¹⁵ najis dengan tiada dibasuh akan dia dan makruh makan daging dan telur dan susu binatang yang makan³⁶¹⁶ tahi dan makan³⁶¹⁷ segala najis jika jadi berubah dagingnya atau baunya atau warnanya yaitu daripada unta dan³⁶¹⁸ lembu dan kerbau³⁶¹⁹ dan hayam atau³⁶²⁰ barang sebagainya tetapi jika tiada berubah dagingnya seperti yang tersebut itu maka tiada makruh memakan dia.³⁶²¹

³⁶⁰⁶ Pada B: [pegangan]

³⁶⁰⁷ Pada C: [binatang yang halal]

³⁶⁰⁸ Tiada pada C

³⁶⁰⁹ Tiada pada B dan C

³⁶¹⁰ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 539, Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbiṇī, *Mughnī al-Muḥtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 2:301.

³⁶¹¹ Tiada pada C

³⁶¹² Tiada pada B

³⁶¹³ Pada B: [sebermula]

³⁶¹⁴ Tiada pada C

³⁶¹⁵ Tiada pada C

³⁶¹⁶ Pada B: [dimakan]

³⁶¹⁷ Pada C: [memakan]

³⁶¹⁸ Pada C: [atau]

³⁶¹⁹ Pada B: [dan kerbau dan anjing], Pada C: [dan kerbau dan kambing]

³⁶²⁰ Pada B dan C: [atau itik atau]

³⁶²¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 540-541, Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, h. 276, Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbiṇī, *Mughnī al-Muḥtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaẓ al-Minhāj*, 2; 305.

[Hukum memakan benda yang suci tetapi memudaratkan]

Dan demikian lagi haram memakan³⁶²² [daripada benda yang]³⁶²³ suci iaitu batu³⁶²⁴ dan kaca dan tanah dan segala yang memberi mudarat akan badan³⁶²⁵ dan aqal yaitu seperti afyun³⁶²⁶ dan ganja dan racun tetapi harus meminum³⁶²⁷ ubat yang ada dalamnya sedikit daripada racun³⁶²⁸ jika tiada memberi mudarat pada gha/B223/libnya atau memakan ubat yang ada dalamnya sedikit daripada afyun jikalau tiada memberi mudarat akan tubuh atau akan akal dan jikalau ditasawurkan³⁶²⁹ seseorang tiada³⁶³⁰ [memberi mudarat akan dia racun yang suci maka tiadalah]³⁶³¹ haram memakan dia yaitu seperti seorang yang tahu akan penawar racun dengan ditiliknya³⁶³² atau dengan pengetahuannya.

Dan telah³⁶³³ berkata Ruyānī: **Bermula** segala tumbuh-tumbuhan yang³⁶³⁴ memabukkan dan tiada sangat menyukakan hati yaitu haram memakan dia dan tiada had atas orang yang memakan dia tetapi harus memakan dia jika dicampurkan dalam ubat hingga menyampaikan kepada khayal sekalipun maka [tiada dapat]³⁶³⁵ memakan dia.

[Hukum meminum minuman yang memabukkan]

Dan demikian lagi haram meminum segala yang cair lagi memabukkan yaitu arak dan tuak [dan kilang³⁶³⁶ dan pengasi dan barang sebagainya]³⁶³⁷ dan tiada harus meminum

³⁶²² Pada C: [memakan dia]

³⁶²³ Pada C: [pada binatang]. Ketiga-tiga naskhah masih mengandungi maksud yang sama walaupun perkataan yang digunakan berbeza.

³⁶²⁴ Pada B: [yabit]

³⁶²⁵ Pada C: [badannya]

³⁶²⁶ Opium, iaitu sejenis dadah yang diperolehi daripada biji bunga popi atau candu. Lihat *Dwibahasa Bahasa Inggeris-Bahasa Malaysia* (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2002), 843.

³⁶²⁷ Pada B: [diminum]

³⁶²⁸ Pada C: [afyun dan racun]

³⁶²⁹ Pada C: [diqasadkan]

³⁶³⁰ Tiada pada B

³⁶³¹ Tiada pada C

³⁶³² Pada B dan C: [tiliknya]

³⁶³³ Tiada pada C

³⁶³⁴ Tiada pada B

³⁶³⁵ Pada B dan C: [tiada dapat tiada]

³⁶³⁶ Sejenis minuman yang diperbuat daripada nira. Lihat Kamus Lengkap, 521.

arak³⁶³⁸ dan barang sebagainya karena ubat³⁶³⁹ dan³⁶⁴⁰ dahaga. Dan segala najis yang lain daripada yang memabukkan itu harus ia diambil akan ubat dan demikian lagi haram memakan³⁶⁴¹ dan meminum darah dan memakan kulit yang³⁶⁴² sudah disamak³⁶⁴³ dan makan³⁶⁴⁴ segala barang yang dikeluar³⁶⁴⁵ /B224/ oleh nafsu yaitu seperti mani dan balgham dan hingus.

[Hukum memakan makanan yang halal dengan berlebih-lebihan]

Syahadan³⁶⁴⁶ /A118/ makruh memakan makanan yang halal lebih³⁶⁴⁷ daripada kenyang dan lagi makruh mengaibkan makanan orang yang³⁶⁴⁸ jamu akan dia. Dan³⁶⁴⁹ adapun segala makanan yang cair yaitu [susu dan manisan]³⁶⁵⁰ dan minyak dan³⁶⁵¹ sapi [yang³⁶⁵² cair]³⁶⁵³ sekalian³⁶⁵⁴ minyak dan barang sebagainya daripada segala makanan yang cair apabila jatuh najis ke dalam sekaliannya³⁶⁵⁵ itu tiadalah dapat disucikan akan sekaliannya itu [maka tatkala itu]³⁶⁵⁶ haram³⁶⁵⁷ memakan dia tetapi harus dipakai akan minyak pelita yang dipasang [di dalam]³⁶⁵⁸ rumah dan tiada harus dipasang³⁶⁵⁹ di dalam masjid itu³⁶⁶⁰ sebab karena najis itu.³⁶⁶¹ *Wallāhu a'lam.*³⁶⁶²

³⁶³⁷ Tiada pada C

³⁶³⁸ Pada C: [arak dan tuak]

³⁶³⁹ Pada C: [akan ubat]

³⁶⁴⁰ Tiada pada B

³⁶⁴¹ Pada C: [memakan dia]

³⁶⁴² Tiada pada B

³⁶⁴³ Pada B: [dimasak]

³⁶⁴⁴ Pada B dan C: [memakan]

³⁶⁴⁵ Pada B: [dikeluarnya], pada C: [dikuat]

³⁶⁴⁶ Pada C: [bermula]

³⁶⁴⁷ Tiada pada B

³⁶⁴⁸ Tiada pada B dan C

³⁶⁴⁹ Tiada pada B

³⁶⁵⁰ Pada C: [seperti manisan dan susu]

³⁶⁵¹ Tiada pada B

³⁶⁵² Tiada pada B

³⁶⁵³ Tiada pada C

³⁶⁵⁴ Pada C: [dan sekelian]

³⁶⁵⁵ Pada C: [sekalian]

³⁶⁵⁶ Tiada pada B

³⁶⁵⁷ Pada B: [haramlah]

³⁶⁵⁸ Pada C: [dalam]

³⁶⁵⁹ Tiada pada C

³⁶⁶⁰ Tiada pada C

BAB 5

5.1) PENGENALAN

Di dalam bab yang kelima ini, pengkaji akan melakukan analisis terhadap perbincangan tentang binatang halal dan haram dimakan yang terdapat di dalam Kitab *al-Kifayah*. Bab binatang halal dan haram dimakan ini dipilih untuk dianalisis memandangkan berlakunya banyak khilaf di kalangan fuqaha tentang perkara ini dan sebahagian binatang-binatang yang disebutkan hukum memakannya oleh Syeikh Abdul Malik tida ditemui perbincangannya dalam kitab-kitab fiqh bahasa Arab. Binatang-binatang yang disebutkan haram memakannya secara jelas di dalam al-Quran dan hadis hanyalah sebanyak empat iaitu khinzir, anjing, kucing dan keldai kampung. Enam jenis binatang lagi diperintahkan oleh Rasulullah S.A.W. untuk membunuhnya iaitu kala jengking, ular, cicak, tikus, helang dan gagak.

Dalam Kitab *al-Kifayah* ini, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah membincangkan jenis-jenis binatang yang halal dimakan dan jenis-jenis binatang yang haram dimakan. Di antara binatang yang ditemui perbincangannya di dalam kitab-kitab fiqh bahasa Arab khususnya dalam Mazhab Syafie ialah teritip, kelemayar, tenggiling dan lintah. Dalam bab ini, pengkaji juga membincangkan tentang isu memakan binatang-binatang yang dihukumkan haram dengan tujuan dijadikan ubat atau sebahagian daripada ramuan di dalam ubat-ubatan.

³⁶⁴¹ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdat al-Muftīn*, 540. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharḥ al-Minhāj*, 278.

³⁶⁴² Pada B: [Tamat al-Kitab al-Kifayah ini pada hari Khamis pada dua hari bulan Safar daripada karangan Imam Shafie pada hijrah Nabi S.A.W. seribu ratus dulapan puluh tahun wallahu a'lam. Tamat amin...] Pada C: [Tamatlah Kitab Kifayah kepada Bulan Zulqaedah pada hari Isnin maka ini lebih sedikit ....]

5.2 PEMBAHAGIAN BINATANG HALAL DAN HARAM OLEH SYEIKH

ABDUL MALIK BIN ABDULLAH

Dalam membincangkan tentang hukum memakan binatang-binatang, Syeikh Abdul Malik telah membahagikannya kepada empat kategori iaitu binatang yang hidup di dalam air, binatang dua alam, binatang-binatang darat dan binatang-binatang yang terbang.

Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah juga telah menjelaskan makna sebenar binatang yang hidup dalam air iaitu semua binatang yang hanya boleh hidup di dalam laut atau dalam air tawar seperti sungai, paya dan sebagainya. Binatang-binatang ini hanya dapat hidup di darat untuk tempoh yang amat pendek dan akhirnya akan mati. Semua binatang ini halal dimakan kecuali binatang yang memberi mudarat kepada manusia. Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah telah mendatangkan contoh-contoh binatang yang hidup dalam air dan halal dimakan iaitu kerang-kerangan laut seperti indung mutiara, kepah, remis dan teritip³⁶⁶³. Walau bagaimanapun, Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah tidak mendatangkan contoh-contoh binatang dalam kategori ini yang selalu dimakan oleh penduduk setempat seperti ikan, udang, sotong dan ketam.

Kategori kedua ialah binatang dua alam. Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah telah menyatakan dengan jelas tentang haramnya memakan binatang dua alam seperti katak, ketam batu, ringkung, buaya, penyu, kura-kura, ular dan kala³⁶⁶⁴. Contoh binatang-binatang yang disebut oleh Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah dalam kategori ini amat biasa ditemui di negara ini dan memang dikenali oleh penduduk setempat.

Kategori ketiga pula ialah binatang-binatang darat. Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah telah membahagikan binatang-binatang darat kepada dua iaitu binatang darat

³⁶⁶³ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, *Kitab al-Kifayah*, MSS517 (folio 115), Pusat Manuskip Melayu, Perpustakaan Negara Malaysia Kuala Lumpur

³⁶⁶⁴ Ibid.

yang halal dimakan dan binatang darat yang haram dimakan. Bagi binatang-binatang darat yang halal dimakan, Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah telah mencatatkan beberapa contoh iaitu unta, kerbau, lembu, kambing, biri-biri, domba, kuda, pelanduk, lembu hutan, kerbau hutan, kambing hutan, keldai hutan, dubuk, kancil dan biawak. Contoh-contoh binatang darat yang haram dimakan pula ialah baghal, keldai negeri, harimau akar, beruang, badak, serigala dan binatang-binatang yang menerkam dengan taring, gigi dan kuku. Selain itu, binatang-binatang darat lain yang juga haram dimakan ialah kera, lotong, kungkang, mawas, beruk, siamang, gajah, singa, anjing, khinzir, cerpelai, kucing, musang, beberang, naga, lipas, ulat, laba-laba, semut, kerengga, lalat, baring-baring, pacat, nyamuk, agas, kumbang, lintah dan pacat³⁶⁶⁵.

Kategori keempat pula ialah binatang yang terbang seperti ayam, burung, kelawar dan keluang. Dalam membincangkan isu ini, Syekh Abdul Malik lebih memfokuskan kepada burung-burung yang halal dan haram dimakan. Burung-burung yang halal dimakan ialah ayam negeri, ayam hutan, itik air, itik negeri, unggas, semua burung yang menyambar makanan dengan mulut, burung-burung yang bernafas ketika minum, semua burung yang berdengu suaranya dan semua burung yang bertanda pada lehernya³⁶⁶⁶.

Burung-burung yang haram dimakan pula ialah yang menyambar mangsa atau makanannya dengan kuku, burung yang memegang makanan dengan kaki seperti rajawali, semua jenis helang, gagak, burung hantu, pungguk, kelawar, keluang, nuri, kakak tua dan tiung. Selain itu, burung merak dan semua burung yang menyerupai merak adalah haram³⁶⁶⁷.

Daripada semua contoh yang dinyatakan di atas, pengkaji mendapati sebahagian daripada binatang-binatang yang dibincangkan oleh Sheikh Abdul Malik telah

³⁶⁶⁵ Ibid, (folio 115-116).
³⁶⁶⁶ Ibid, (folio 116).
³⁶⁶⁷ Ibid.

dibincangkan hukumnya oleh ulama-ulama fiqh di dalam kitab-kitab yang menjadi rujukan beliau. Namun, terdapat juga sebahagian daripada binatang-binatang tersebut yang tidak dibincangkan hukumnya di dalam kitab-kitab yang dirujuk oleh beliau.

5.3) ANALISIS KAEDAH-KAEDAH PENETAPAN HUKUM HALAL DAN HARAM MEMAKAN BINATANG OLEH SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH

Dalam menetapkan hukum halal atau haram memakan binatang-binatang, beberapa kaedah telah digariskan oleh Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah:

- i- Halal memakan semua binatang yang hanya boleh hidup di dalam air dan rupanya tidak menyamai binatang darat yang haram dimakan seperti khinzir dan anjing³⁶⁶⁸

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah menggariskan satu kaedah untuk menentukan hukum memakan binatang-binatang yang hidup di dalam air samada di dalam laut, sungai ataupun tasik. Kaedah yang digariskan oleh beliau ini bertepatan dengan apa yang telah digariskan oleh Allah S.W.T. di dalam al-Quran dan juga melalui hadis Rasulullah S.A.W. Firman Alah S.W.T.:

أَحِلٌّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مُتَعَا لَكُمْ وَلِلسيَارَةِ وَحُرْمَةً عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِ
مَا دُمْتُمْ حُرْمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُخْتَرُونَ ﴿٢﴾

Terjemahan: Dihalalkan bagimu binatang buruan laut dan makanan (yang berasal) dari laut sebagai makanan yang lazat bagimu, dan bagi orang-orang yang dalam perjalanan; dan diharamkan atasmu (menangkap) binatang buruan darat, selama kamu dalam ihyram. Dan bertakwalah kepada Allah yang kepada-Nyalah kamu akan dikumpulkan.

(Al-Māidah 5:96)

³⁶⁶⁸ Ibid, (folio 115).

Ayat di atas menjelaskan tentang keharusan memakan binatang-binatang laut. Menurut Ibn Abbas, perkataan صيد البحر bermaksud binatang laut yang diperolehi dalam keadaan hidup. Perkataan طعامه pula bermaksud binatang laut yang diperolehi dalam keadaan mati. Kedua-duanya halal dimakan. Ayat di atas juga menerangkan tentang larangan memburu binatang ketika dalam ihram³⁶⁶⁹.

Sabda Rasulullah S.A.W.:

عَنْ جَابِرٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلَ عَنْ مَاءِ الْبَحْرِ فَقَالَ هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ
الْحَلُّ مِيتَتُهُ³⁶⁷⁰

Maksudnya: Daripada Jabir bahawasanya Rasulullah S.A.W. ditanya tentang air laut, lantas baginda bersabda: laut itu suci airnya, halal bangkainya.

Berdasarkan dalil di atas, para fuqaha dalam Mazhab Shafie telah bersepakat mengatakan semua binatang yang hidup di dalam air samada sungai, laut, paya atau tasik adalah halal dimakan³⁶⁷¹. Pandangan yang sama juga telah dikemukakan oleh para fuqaha dalam mazhab yang lain kecuali Mazhab Hanafi. Para fuqaha dalam Mazhab Hanafi mengatakan hanya ikan halal dimakan, manakala hidupan laut yang lain seperti ketam, sotong, udang dan lain-lainnya adalah haram dimakan³⁶⁷². Dalam kaedah di atas juga, Syeikh Abdul Malik telah membataskan ciri-ciri haiwan laut yang halal dimakan, iaitu haiwan laut yang rupanya tidak menyamai haiwan darat yang haram dimakan

³⁶⁶⁹ Muhammad bin Ahmad al-Qurtubī, *Al-Jāmi' li Aḥkām al-Qurān* (Kaherah: Dār al-Kātib al-'Arabi, 1967), 177-181.

³⁶⁷⁰ Hadis riwayat Ibnu Mājah, Kitab *al-Tahārah*, Bab *al-Wuḍū' bi Mā al-Bahr*, no hadis 3885. Lihat Abū 'Abdullāh Muhammad bin Yazid al-Qazwainī, *Sunan Ibn Mājah* (Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1998), 3:221. Al-Albānī mengatakan hadis ini hasan sajih. Lihat Muhamad Naṣīr al-Dīn al-Albānī, *Ṣaḥīḥ Sunan Ibn Mājah* (Riyad: Maktabah al-Tarbiyyah al-Arabī, 1998), 1: 221.

³⁶⁷¹ Wahbah al-Zuhaily, *al-Fiqh al-Islāmī wa Adillatuhu* (Damsyik: Dar al-Fikr, 1989), 3:678. Muhyi al-Dīn Abū Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdah al-Muftīn* (Beirut: Dār al-Minhāj, 2005), 539. Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Shahh al-Minhāj* (Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah, 2001), 271. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn*, (t.p: Dār Khaya' al-Kutub al-'Arabiyyah, t.t.), 1-2:4. Muhamad al-Khaṭīb al-Sharbī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rīfah Ma'anī Alfaż al-Minhāj* (Beirut: Dar al-Fikr, 1998), 375.

³⁶⁷² Wahbah al-Zuhaily, *al-Fiqh al-Islāmī wa Adillatuhu*, 3:678.

seperti khinzir dan anjing. Namun, menurut pandangan para fuqaha Mazhab al-Shafie pandangan ini merupakan pandangan yang daif dalam mazhab. Pandangan yang sahih mengatakan tiada apa-apa batasan bagi binatang laut, semuanya halal dimakan walaupun menyerupai khinzir dan anjing³⁶⁷³.

ii- Haram memakan binatang yang bisa dan memberi mudarah kepada manusia

Dalam Kitab *al-Kifayah* ini, Syeikh Abdul Malik telah menyebutkan halal memakan segala kerang-kerangan laut kecuali yang memberi mudarah apabila memakannya³⁶⁷⁴. Ketika menjelaskan binatang darat yang haram dimakan pula, beliau menjelaskan haram memakan binatang yang berbisa³⁶⁷⁵. Kaedah yang kedua ini bertepatan dengan sebuah hadis Nabi S.A.W.:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ حَمْسٌ
مِنَ الدَّوَابِ مَنْ قَاتَلَهُنَّ وَهُوَ مُخْرِمٌ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ الْعَقْرُبُ وَالْفَارَّةُ وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ
وَالْغَرَابُ وَالْحَدَّادُ³⁶⁷⁶

Maksudnya: Daripada Abdullah bin Umar R.A. bahawa Rasulullah S.A.W. bersabda: Lima jenis haiwan, tidak mengapa membunuhnya ketika seseorang sedang berihram, kala jengking, tikus, anjing yang menyerang orang ramai, gagak dan helang.

Hukum halal membunuh binatang-binatang di atas menunjukkan hukum memakannya adalah haram dan mempunyai mudarat kepada manusia. Ini kerana Rasulullah S.A.W. tidak akan membenarkan ummatnya mensia-siakan nyawa binatang-binatang ini sekiranya ia halal dimakan. Walaupun hadis di atas tidak menyatakan sebab pengharamannya, namun mudarat yang ada pada setiap binatang yang disebutkan itu

³⁶⁷³ Muhyī al-Dīn Abī Zakariyyā Yahyā bin Sharaf al-Nawawī, *Minhāj al-Tālibīn Wa ‘Umdah al-Mufīn*, 539; Ibn Hajar al-Haytāmī, *Tuhfah al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 271. Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Fath al-Wahhāb bi Sharh Minhāj al-Tālibīn* 4. Muhammad al-Khaṭīb al-Sharbinī, *Mugnī al-Muhtāj Ilā Ma’rifah Ma’ānī Alfāz al-Minhāj*, 375.

³⁶⁷⁴ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, MSS517 (folio 115), Pusat Manuskip Melayu, Perpustakaan Negara Malaysia Kuala Lumpur.

³⁶⁷⁵ *Ibid.*

³⁶⁷⁶ Hadis riwayat al-Bukhārī, Kitab *Bad'u Khalqi*, Bab Khams Min al-Dawwāb Fawāsiq Yuqalnā fi al-Harām, no. hadis 3315. Lihat Abū 'Abd Allāh Muḥammad bin Ismā'īl al-Bukhārī, *Al-Jāmi' al-Ṣahīh*, (Kaherah: Maṭba'ah al-Salfiyyah, 1403H), 2:446.

adalah jelas. Ular dan kala jengking adalah binatang berbisa yang boleh menyebabkan kematian bagi manusia. Tikus dan gagak pula adalah binatang yang kotor dan boleh membawa penyakit³⁶⁷⁷. Sifat anjing yang menyerang manusia juga boleh menyebabkan kecederaan atau kematian kepada manusia. Helang pula menyerang binatang ternakan yang kecil seperti burung dan ayam. .

iii- Haram memakan binatang yang hidup di dua alam.

Kaedah ketiga yang dikeluarkan daripada teks Kitab *al-Kifayah* dalam bab binatang halal dan haram dimakan ialah haram memakan semua binatang yang hidup di dua alam seperti katak, ketam batu dan buaya³⁶⁷⁸. Bagi masalah ini, tidak ada sebarang dalil daripada al-Quran ataupun hadis yang menyebut secara jelas tentang hukum memakan binatang yang hidup di dua alam. Para fuqaha yang mengharamkannya berpegang kepada sebuah dalil daripada hadis:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُثْمَانَ أَنَّ طَبِيبًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صِفَةِ
يَجْعَلُهَا فِي دَوَاءٍ فَنَاهَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَتْلِهَا³⁶⁷⁹

Maksudnya: Daripada Abd al-Rahman Ibn Uthman bahawa seorang tabib bertanyakan Rasulullah S.A.W. tentang katak, bolehkah ianya dijadikan ramuan dalam ubat, lantas Rasulullah S.A.W. melarang daripada membunuhnya.

Para fuqaha dalam Mazhab Hanafi dan Syafii mengatakan haram memakan binatang dua alam kerana ia tergolong dalam kategori *al-khabāith*. Mereka juga berpegang kepada dalil hadis larangan membunuh katak yang merupakan salah satu di antara binatang dua alam. Fuhaqa dalam Mazhab Maliki berpandangan harus memakannya kecuali sekiranya terdapat nas yang mengharamkannya. Mereka juga mengharamkan binatang *al-khabāith* yang terdapat nas pengharamannya. Pandangan

³⁶⁷⁷ 9 hewan Ini Berisiko Tularkan Penyakit, <http://health.kompas.com/read/2012>, dicapai pada 10hb Mei 2013.

³⁶⁷⁸ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, MSS517 (folio 115).
³⁶⁷⁹ Hadis riwayat Abū Dāwud, Kitab *al-Tibb*, Bab fī al-Adawiyyah al-Makrūhah, no. hadis. 3871. Lihat Abū Dāwud Sulaiman bin al-Asy'ath al-Sajastānī, *Sunan Abi Dāwud* (Kaherah: Dār al-Hadīth, 1999). Al-Albānī mengatakan hadis ini sahih. Muḥammad Nāṣir al-Dīn al-Albānī, Ṣaḥīḥ Abī Dāwud, hadis no 3871. Al-Albānī, *Ṣaḥīḥ al-Targhib wa al-Tarhib*, 3:151.

yang ketiga iaitu pandangan para fuqaha Mazhab Hanafi, semua binatang dua alam perlu disembelih dahulu sebelum dimakan kecuali binatang dua alam yang tidak mengalir darahnya seperti ketam. Binatang dua alam yang tidak disembelih terlebih dahulu adalah haram dimakan³⁶⁸⁰.

iv. Haram memakan semua binatang buas yang bertaring.

Bagi kaedah keempat yang dikemukakan oleh Syeikh Abdul Malik, terdapat dalil daripada hadis yang jelas tentang larangan memakan binatang buas yang bertaring³⁶⁸¹. Sabda Rasulullah S.A.W.:

عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: نَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ وَعَنْ كُلِّ ذِي عَذْلَبِ مِنَ الظَّئِيرِ
3682

Maksudnya: Daripada Ibn Abbas, beliau berkata: Rasulullah S.A.W. melarang daripada (memakan) setiap binatang buas yang bertaring dan burung yang berkuku mencengkam.

Dalam hadis di atas, terdapat dua sifat binatang yang haram dimakan. Salah satunya ialah binatang buas yang mempunyai taring. Apa yang dimaksudkan dalam hadis di atas ialah binatang buas yang bertaring dan menyerang manusia, binatang lain serta binatang ternak untuk dijadikan makanannya. Contohnya ialah singa dan harimau³⁶⁸³. Terdapat juga binatang buas yang mempunyai taring tetapi tidak menyerang manusia, binatang lain dan binatang ternak sebagai makanannya seperti dubuk berjalur. Binatang-binatang ini tidak dihukumkan haram memakannya³⁶⁸⁴.

³⁶⁸⁰ Wahbah al-Zuhaily, *al-Fiqh al-Islāmī wa Adillatuhu*, 3:678.

³⁶⁸¹ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifāyah*, MSS517 (folio 116).

³⁶⁸² Hadis riwayat Muslim, Kitab *al-Saīd wa al-Dhabāīh wa mā yu'kal Min al-Hayawān*, Bab *Tahrīm Akli Kulli Dhī Nāb min al-Sibā' wa Kulli Dhī Mīkhlab min al-Tayr*, no hadis 1934. Lihat Abī al-Ḥusayn Muslim Bin al-Ḥajjāj, *Sahīh Muslim*, (Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah, 2001), 2:770.

³⁶⁸³ Yusri al-Sayyid Muhammad, *Mawsū'ah al-A'māl al-Kāmilah li al-Imām Ibn al-Qayyim al-Jawziyyah Jāmi' al-Fiqh* (Mesir: Dār al-Wafā', 2001), 7: 15.

³⁶⁸⁴ Ahmad Sharafi Idris, "Kaedah Menentukan Halal Haram Haiwan Berdasarkan al-Quran, Hadis dan Kajian Moden Serta Pelaksanaannya Dalam Order Karnivora" (Tesis Sarjana Fakulti Pengajian Islam, Bangi : Universiti kebangsaan Malaysia, 2007), 40.

- v- Haram memakan burung-burung yang menyambar makanan dengan kuku dan memegang makanannya dengan kaki³⁶⁸⁵

Kaedah seterusnya ialah haram memakan burung-burung yang menggunakan kukunya untuk menyambar makanan dan memegang makanannya dengan menggunakan kaki. Burung-burung yang menyambar makanan dengan menggunakan kuku dan memegang makanan dengan menggunakan kakinya mempunyai kuku yang mencengkam supaya mangsa yang disambarnya tidak terlepas. Dengan merujuk kepada hadis yang sama bagi larangan memakan binatang buas yang bertaring, para fuqaha telah menetapkan hukum haram memakan burung-burung yang berkuku mencengkam. Sabda Rasulullah S.A.W.:

عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَبْدِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كُلِّ ذِي نَّاَبِ مِنَ الْبِسَابَاعِ وَعَنْ كُلِّ ذِي خَلْبٍ مِنَ الطَّيْرِ
3686

Maksudnya: Daripada Ibn Abbas, beliau berkata: Rasulullah S.A.W. melarang daripada (memakan) setiap binatang buas yang bertaring dan burung yang berkuku mencengkam.

- vi- Halal memakan burung-burung yang menyambar dan memegang makanan dengan mulut, makan dengan kuku, bernafas ketika meminum air, burung yang berdengu suaranya dan bertanda pada lehernya.

Bagi kategori ini, pengkaji berpandangan bahawa Syeikh Abdul Malik bin Abdullah mengkategorikan burung-burung yang bersifat di atas berdasarkan pemerhatian yang mendalam terhadap sifat-sifatnya. Berdasarkan hadis larangan memakan burung yang mempunyai kuku mencengkam yang digunakan untuk menyambar mangsa, maka burung-burung yang menyambar dan memegang makanan dengan mulut dihukumkan sebagai halal dimakan. Berdasarkan pemerhatian juga, kemungkinan beliau mendapati burung-burung yang makan dengan menggunakan kuku,

³⁶⁸⁵ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab al-Kifayah, MSS517 (folio 116).

³⁶⁸⁶ Hadis riwayat Muslim, Kitab al-Sa'id wa al-Dhabāih wa mā yu'kal Min al-Hayawān, Bab Tahrīm Akli Kulli Dhī Nāb min al-Sibā' wa Kulli Dhī Mikhlab min al-Tayr, no hadis 1934. Lihat Abī al-Husayn Muslim Bin al-Hajjāj, Sahih Muslim, 2:770.

berdengu suaranya, bernafas ketika minum air serta bertanda pada leher merupakan burung-burung yang tidak menyambar mangsanya dengan kuku yang mencengkam. Imam Ibn Hajar al-Haytamī ada menyebut tentang halal memakan burung yang berdengu suaranya³⁶⁸⁷.

Kaedah-kaedah yang digariskan oleh Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah merupakan kaedah yang juga telah digariskan oleh ulama-ulama fiqh dalam kitab-kitab yang berautoriti dalam Mazhab al-Shafii dan menjadi rujukan beliau. Kitab-kitab yang dimaksudkan ialah *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj* karangan Imām Ibn Hajar al-Haitamī, *al-Iqnā' Fī Hal Alfāz Abī Syūjā'* dan *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma'rifah Ma'āni Alfāz al-Minhāj* oleh Imām al-Sharbinī, dan *Nihāyah al-Muhtāj Ilā Sharh al-Minhāj Fī al-Fiqh 'Alā Madhhāb al-Imām al-Shāfiī* oleh Imām al-Ramlī. Namun, pengkaji tidak menemui satu kaedah tentang burung-burung yang halal dimakan iaitu burung yang bertanda pada leher. Pengkaji juga mendapati bukan semua kaedah penentuan hukum memakan binatang dibincangkan oleh Syeikh Abdul Malik. Terdapat beberapa lagi kaedah yang biasa digunakan oleh fuqaha dalam Mazhab Syafie.

5.4) KAEDAH-KAEDAH LAIN YANG DIGUNAKAN OLEH FUQAHĀ DALAM MENENTUKAN HUKUM MEMAKAN BINATANG

Selain daripada kaedah-kaedah yang dinyatakan secara jelas oleh Syekh Abdul Malik di dalam Kitab *al-Kifāyah*, terdapat beberapa lagi kaedah yang biasa digunakan oleh para fuqaha di dalam menentukan hukum memakan sesuatu jenis binatang. Kaedah-kaedah yang dimaksudkan ialah:

³⁶⁸⁷ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj*, 4:273

i- Haram memakan binatang-binatang yang telah dinaskan sebagai haram

a- Larangan memakan khinzir

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمُ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أَهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضطُرَّ
عَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦﴾

Terjemahan: Sesungguhnya Allah hanya mengharamkan atasmu (memakan) bangkai, darah, daging khinzir dan apa yang disembelih dengan menyebut nama selain Allah; tetapi Barangsiapa yang terpaksa memakannya dengan tidak Menganiaya dan tidak pula melampaui batas. Maka sesungguhnya Allah Maha Pengampun lagi Maha Penyayang. *(Al-Nahl 16:115)*

Dalam ayat di atas, Allah S.W.T. menyatakan dengan jelas larangan memakan khinzir samada disembelih atau dalam keadaan yang sudah menjadi bangkai. Selain daripada khinzir, Allah S.W.T. juga mengharamkan ummat Islam memakan binatang-binatang yang sudah menjadi bangkai, darah yang mengalir, dan binatang-binatang yang disembelih dengan menyebut nama selain Allah S.W.T.

b- Larangan Memakan Daging Keldai Kampung

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ يَوْمٍ
بَخِيْرٍ عَنْ لَحْوِ الْحَمْرِ الْأَهْلِيَّةِ وَرَجَّحَ فِي الْخَيْلِ³⁶⁸⁸

Maksudnya: Daripada Jabir ibn Abd Allah R.A. beliau berkata: "Rasulullah S.A.W. menghalang daripada memakan daging keldai kampung pada hari Khaybar dan memberikan kelonggaran dalam (memakan daging) kuda".

Hadis di atas menjelaskan tentang haram hukumnya memakan daging keldai kampung, sebaliknya halal memakan kuda. Ia juga membawa maksud harus memakan keldai yang bukan dinamakan dengan keldai kampung, iaitu keldai hutan³⁶⁸⁹.

³⁶⁸⁸ Hadis riwayat al-Bukhārī, Kitab al-Dhabāh wa al-Sāid, Bab Luhūm al-Khail, no. hadis 5520. Lihat Abu 'Abd Allāh Muḥammad bin Ismā'īl al-Bukhārī, Al-Jāmi' al-Ṣahīh, 1:47.

³⁶⁸⁹ Muhammad Idris al-Shāfi'i, al-Umm (Beirut: Dar al-Fikr, 1990), 1: 275.

ii- Haram memakan binatang yang digalakkan untuk membunuhnya

a- Galakan membunuh cicak

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَتَلَ وَرَعَةً فِي أَوَّلِ ضَرْبَةٍ فَلَهُ كَذَا وَكَذَا حَسَنَةٌ وَمَنْ قَتَلَهَا فِي الضَّرْبَةِ الثَّانِيَةِ فَلَهُ كَذَا وَكَذَا حَسَنَةٌ لِدُونِ الْأُولَى وَإِنْ قَتَلَهَا فِي الضَّرْبَةِ التَّالِيَةِ فَلَهُ كَذَا وَكَذَا حَسَنَةٌ لِدُونِ التَّالِيَةِ³⁶⁹⁰.

Maksudnya: Daripada Abu Hurairah R.A. beliau berkata: "Aku mendengar Rasulullah S.A.W. bersabda, barangsiapa membunuh seekor cicak dengan sekali pukulan, dia mendapat ganjaran begini dan begini, barangsiapa yang membunuh cicak dengan dua kali pukulan, maka dia akan mendapat ganjaran kurang daripada yang membunuh dengan satu pukulan. Sekiranya dia membunuh dengan tiga pukulan, maka ganjarannya kurang berbanding yang membunuh dengan dua pukulan."

عَنْ أُمِّ شَرِيكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِقُتْلِ الْوَزِغِ وَقَالَ كَانَ يَنْفَعُ عَلَى إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ³⁶⁹¹

Maksudnya: Daripada Ummu Sharik R.A. bahawasanya Rasulullah S.A.W. menyuruh supaya dibunuh cicak. Baginda berkata: "Adapun cicak itu meniup (api yang membakar) Nabi Ibrahim A.S."

Kedua-dua hadis di atas menerangkan tentang hukum suruhan Rasulullah S.A.W. supaya membunuh cicak. Suruhan baginda ini tidak dikaitkan dengan bahaya atau jijiknya cicak, tetapi dikaitkan dengan peristiwa Nabi Ibrahim A.S. yang dibakar hidup-hidup oleh kaumnya. Dalam peristiwa ini, cicak telah meniupkan api sehingga menjadi lebih marak.

iii- Haram Memakan Binatang Yang Dilarang Untuk Menjualnya

a- Larangan Menjual dan Membeli Anjing

عَنْ عَوْنَ بْنِ أَبِي حَحِيفَةَ قَالَ رَأَيْتُ أَبِي اشْتَرِي حَجَاماً فَأَمْرَ بِمَحَااجِمِهِ فَكُسِرَتْ قَسْطَلَةُ عَنْ ذَلِكَ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ تَمْنَ الدَّمِ وَقَنْ الْكَلْبِ وَكَسِبِ الْأُمَّةِ وَلَعْنَ الْوَاسِثَةِ وَالْمُسْتَوْبِثَةِ وَأَكْلِ الرَّبَّا وَمُوكِلَةِ..³⁶⁹²

³⁶⁹⁰ Hadis riwayat Muslim, Kitab al-Salām, Bab Istiḥbāb Qatl al-Wazagh, hadis no. 2240. Lihat Abī al-Husayn Muslim Bin al-Hajjāj, *Sahih Muslim*, 2:884.

³⁶⁹¹ Hadis riwayat al-Bukhārī, Kitab al-Anbiyā', Bab Qawl Allah Taālā al-Nisā':165, no. hadis 3359. Lihat Abū 'Abd Allāh Muḥammad bin Ismā'īl al-Bukhārī, *Al-Jāmi' al-Ṣaḥīḥ*, 2:461.

³⁶⁹² Hadis riwayat al-Bukhārī, Kitāb al-Libās, Bab al-Wāsyimah, no. hadis 5945. Lihat Abū 'Abd Allāh Muḥammad bin Ismā'īl al-Bukhārī, *Al-Jāmi' al-Ṣaḥīḥ*, 399.

Daripada 'Aun bin Abu Juhayfah berkata; Aku melihat bapaku membeli tukang bekam lalu memerintahkan untuk menghancurkan alat-alat bekamnya. Kemudian aku tanyakan masalah itu. Lalu bapaku berkata: "Rasulullah S.A.W. telah melarang harga (wang hasil jual beli) darah, anjing, memeras budak wanita dan melarang orang yang membuat tatu dan yang minta ditatu dan pemakan riba dan yang meminjamkan riba, serta melaknat pembuat patung".

b- Larangan Menjual Dan Membeli Kucing

حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ زَيْدٍ الصَّنْعَانِيُّ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا الزُّبَيرِ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ مَنْ مَرَأَهُ مُرَأَةً³⁶⁹³.

Maksudnya: 'Umar Ibn Zayd al-Šan'ānī menceritakan bahawa dia mendengar Abu Zubayr meriwayatkan daripada Rasulullah S.A.W. melarang daripada jual beli kucing.

Hadis di atas menerangkan bahawa harga yang diperolehi hasil jualan kucing adalah haram. Larangan ini membawa erti bahawa haiwan tersebut adalah haram dimakan. Ini kerana sekiranya haiwan tersebut halal dimakan, sudah tentu urusniaga jual belinya juga adalah halal.

iv- Halal Memakan Binatang-binatang Yang Dinaskan Sebagai Halal

a- Allah S.W.T. menghalalkan memakan haiwan ternakan

يَتَائِفُهَا الَّذِينَ إِمَانُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أَحْلَتْ لَكُمْ بِهِمْ أَلْأَنْعَمَ إِلَّا مَا يُنْهَى
عَلَيْكُمْ غَرَبَ حُلَى الْصَّيْدِ وَأَنْشَمْ حُرْمٌ إِنَّ اللَّهَ سَخَّنَكُمْ مَا يُرِيدُ

Terjemahan: Hai orang-orang yang beriman, penuhilah akad-akad itu. Dihalalkan bagimu binatang ternak, kecuali yang akan dibacakan kepadamu, dengan tidak menghalalkan berburu ketika kamu sedang mengerjakan haji. Sesungguhnya Allah menetapkan hukum-hukum menurut yang dikehendakiNya.

(Al-Māidah 5:1)

Ayat di atas telah menyatakan halal hukumnya memakan binatang ternak. Imam al-Qurtubī mentakrifkan binatang ternak ialah binatang yang berkaki empat seperti unta,

³⁶⁹³ Hadis riwayat Abū Dāwud, Kitab *al-Buyū'*, Bab fī athmān al-Kilāb, no. hadis 3480. Lihat Abū Dāwud Sulaiman bin al-Asy'ath al-Sajastānī, Sunan Abī Dāwud ,3:1510. Al-Albānī mengatakan hadis ini sahih. Lihat Muḥammad Nāṣir al-Dīn al-Albānī, Sahih Sunan Abī Dāwud, 368.

lembu dan kambing³⁶⁹⁴. Walau bagaimanapun, binatang-binatang yang halal ini semuanya haram diburu oleh mereka yang sedang berihram haji.

- b- Hadis yang menyatakan halal memakan daging ayam

عَنْ أَبِي مُوسَىٰ يَعْنِي الْأَشْعَرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْكُلُ دَجَاجًا

³⁶⁹⁵

Terjemahan: "Daripada abu Musa al-Ashari bahawa beliau berkata: "Aku melihat Rasulullah S.A.W. memakan ayam".

- c- Halal Memakan dubuk

عَنْ أَبْنَى أَبِي عَمَّارٍ وَهُوَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ قَالَ سَأَلْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الظَّبَابِ أَصَنَدَهُ فَقَالَ نَعَمْ قُلْتُ أَكْلَهَا فَقَالَ نَعَمْ قُلْتُ أَشْنَىءَ سَعَفْتَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ نَعَمْ.

³⁶⁹⁶

Maksudnya: "Diriwayatkan daripada Abī 'Ammār , iaitu 'Abd al-Rahmān bahawa beliau berkata, aku bertanya kepada Jabir Ibn Abdullah berkenaan dengan dubuk, adakah ia haiwan buruan, dia menjawab, ya. Aku bertanya, adakah boleh aku memakannya, jawabnya ya. Aku bertanya lagi, adakah engkau mendengar sesuatu berkenaanya daripada Rasulullah S.A.W.? Jawabnya ya.

Dubuk ialah sejenis binatang liar yang menyerupai serigala dan bunyinya pula seperti orang ketawa.³⁶⁹⁷ Walaupun dubuk merupakan binatang buas yang mempunyai taring, namun ia tidak menyerang manusia. Berdasarkan hadis di atas dan juga sifat dubuk yang tidak menyerang manusia, Imam Shafie telah menghukumkannya sebagai halal dimakan³⁶⁹⁸. Namun, hanya dubuk berjalur sahaja yang boleh dimakan, hidup di

³⁶⁹⁴ Abū 'Abdullāh Muḥammad Bin Alīmad al-Anṣārī al-Qurṭubī (2004), *Tafsīr al-Qurṭubī*, (Beirut: Dār al-Kutub al-'Illiyyah,2004), 6:25.

³⁶⁹⁵ Hadis riwayat Bukhārī, Kitab al-Dhabāh wa al-Ṣāid, Bab Lahm al-Dajāj, no. hadis 5517. Lihat Abū 'Abd Allah Muḥammad bin Ismā'īl al-Bukhārī, *Al-Jāmi' al-Sāhih*, 3:460.

³⁶⁹⁶ Hadis riwayat Ibn Mājah, Kitab al-Ṣāid, Bab al-Ḏabu', no. hadis 2638. Lihat Abū 'Abdullah Muḥammad bin Yazid al-Qazwaini, *Sunan Ibn Majah*, 3:589. Al-Albāni mengatakan hadis ini sahih. Lihat Muhammad Nāṣir al-Dīn al-Albānī, *Sahīh Sunan Ibn Majah*, 3:111.

³⁶⁹⁷ *Kamus Lengkap* (Selangor: Pustaka Zaman,1986), 2:235.

³⁶⁹⁸ Muhammad Idrīs al-Shāfi'ī, *al-Umm* (Beirut: Dar al-Fikr,1990),1: 273.

Negara Afrika, Timur Tengah, India, dan antara Asia hingga ke Caucasus dan Siberia³⁶⁹⁹.

d- Harus memburu dan memakan arnab

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: مَرَرْنَا فَأَشْتَقَحْنَا أَرْنَبًا بِمَرِ الظَّهْرَانِ فَسَعَوْنَا عَلَيْهِ فَلَعَبْنَا. قَالَ: فَسَعَيْتُ حَتَّى أَذْرَكْنَاهَا، فَأَتَيْتُ إِلَيْهَا أَبَا طَلْحَةَ فَدَجَنَهَا فَبَعَثْتُ بِوَرِكَهَا وَفِحْدَيْهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَتَيْتُ إِلَيْهِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَبَلَهُ.
3700

Maksudnya: Daripada Anas Bin Malik R.A. beliau berkata: Seekor arnab keluar dari lubangnya di kawasan Marr al-Zahran, lantas orang-orang yang bersama-sama Anas mengejar arnab tersebut sehingga mereka keletihan. Lalu aku pun mengejar arnab tersebut hingga akhirnya berjaya menangkapnya. Aku bawa arnab tersebut kepada Abi Talhah, lalu dia mengirim bahagian pinggul atau peha arnab tersebut kepada Rasulullah S.A.W. dan baginda menerima.

Sepertimana halal memakan ayam, begitu jugalah halal memakan arnab. Hadis di atas secara jelas menyebut tentang perbuatan Rasulullah S.A.W. menerima daging arnab sebagai pemberian daripada sahabatnya iaitu Abi Talhah. Keharusan memakan daging arnab juga selari dengan dalil-dalil daripada al-Quran yang hanya melarang ummat Islam memakan khinzir.

e- Harus memakan daging dhab

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْلَيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ أَنَّهُ دَخَلَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْتَ مَيْمُونَةَ فَأَتَى بِضَبٍّ مَخْنُوذٍ فَأَهْوَى إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ فَقَالَ بَعْضُ النِّسَاءِ أَخْبِرُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِمَّا يُرِيدُ أَنْ يَا كُلُّ فَقَالُوا هُوَ ضَبٌّ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَرَفَعَ يَدَهُ فَقُلْتُ أَخْرَمَ هُوَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ لَا

³⁶⁹⁹ Ahmad Sharafi Idris, "Kaedah Menentukan Halal Haram Haiwan Berdasarkan al-Quran, Hadis dan Kajian Modern Serta Pelaksanaannya Dalam Order Karnivora", 27.
³⁷⁰⁰ Hadis riwayat Muslim. Kitab al-Šaïd wa al-Dhabāḥ wa mā yu'kal Min al-Hayawān, Bab Ibāhah al-Arnab, No. hadis 1953. Abī al-Ḥusayn Muslim Bin al-Ḥajjāj, Ṣaḥīḥ Muslim, 777.

وَلَكِنْ لَمْ يَكُنْ يَأْزِمْ قَوْمِي فَأَجْدَنِي أَعْفَافُهُ قَالَ خَالِدٌ فَاجْتَرَرْتُهُ فَأَكْلَتْهُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْظُرُ.

3701

Maksudnya: Daripada Ibnu Abbas R.A. bahawasanya Khalid Ibn al-Walid bersama-sama dengan Rasulullah S.A.W. telah memasuki rumah Maymunah dan dihidangkan dengan dhab yang dipanggang. Rasulullah S.A.W. menghulurkan tangannya untuk mengambil daging dhab tersebut, lantas beberapa orang wanita berkata, "Beritahu Rasulullah S.A.W. apa yang hendak dimakan baginda itu." Lalu para sahabat berkata, "Itu dhab wahai Rasulullah". Rasulullah tidak jadi mengambilnya, lalu aku bertanya, "Adakah dhab haram wahai Rasulullah?" Rasulullah berkata, "Tidak, namun ia tiada di tempat kaumku, dan aku tidak mahu memakannya." Khalid kemudiannya berkata: "lalu aku ambil dhab tersebut dan memakannya sedang Rasulullah S.A.W. melihatku".

Hadis di atas menceritakan tentang perbuatan Rasulullah S.A.W. yang tidak suka memakan dhab, iaitu sejenis binatang yang menyerupai biawak. Ini kerana binatang ini tidak terdapat di tempat Rasulullah S.A.W. dan dalam riwayat yang lain menjelaskan Rasulullah S.A.W. merasa jijik untuk memakannya. Namun, baginda tidak melarang sahabat-sahabat memakannya.

v- Haram memakan haiwan yang tabiatnya memakan najis (*al-Jalālah*)

Sabda Rasulullah S.A.W.:

عَنْ أَبْنَى عَسْرَ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَكْلِ الْجَلَالَةِ وَالْبَانَحِ³⁷⁰²

Maksudnya: Daripada Ibn Umar beliau berkata: "Rasulullah S.A.W. melarang daripada memakan haiwan yang banyak memakan najis dan meminum susunya.

Apa yang dimaksudkan dengan haiwan yang banyak memakan najis ialah haiwan yang secara tabiinya memakan najis. Para fuqaha berselisih pandangan tentang hukum memakan haiwan *al-Jalālah*:

³⁷⁰¹ Hadis riwayat al-Bukhārī, Kitab al-Dhabāḥ wa al-Ṣāid, Bāb al-Ḏabb, no hadis 5537. Lihat Abū 'Abd Allāh Muḥammad bin Ismā'il al-Bukhārī, *Al-Jāmi' al-Ṣāḥih*, 1:489.

³⁷⁰² Hadis riwayat Tirmidhī, Kitab *al-At'imah*, Bab Mā Jā'a Fī Akl Luhūm al-Jalālah Wa Albānihā, no. hadis 1824. Lihat Abū 'Isā Muḥammad bin 'Isā bin Sūrah, *Al-Jāmi' al-Ṣāḥih wa huwa Sunan al-Tirmidhī* (Kaherahah: Dār al-Ḥadīth, 1999), 4:45. Menurut Imam al-Tirmidhī, hadis ini hasan gharib.

- a) Ulama Shāfi'iyyah berpandangan hukum memakan haiwan *al-Jalālah* adalah makruh. Sekiranya haiwan tersebut diberi makanan yang suci, hukum memakannya akan berubah kepada harus dan tidak lagi makruh. Haiwan-haiwan ini harus dimakan dan tidak lagi dihukumkan makruh apabila mencukupi tempoh kuarantin daripada terus memakan najis. Bagi unta, tempoh kuarantinnya ialah 40 hari, kambing ialah tujuh hari manakala ayam ialah tiga hari.
- b) Ulama Hanafiyah juga menghukumkan makruh memakan binatang *al-Jalālah*. Ia halal dimakan apabila cukup temtu aipoh kuarantinnya iaitu selama tiga hari bagi ayam, empat hari bagi kambing dan sepuluh hari bagi unta dan lembu.
- c) Ulama Malikiyyah mengatakan harus memakan binatang *al-Jalālah*.
- d) Ulama Hanabilah pula mengatakan hukum memakan haiwan *al-Jalālah* ialah haram tetapi hukumnya bertukar menjadi makruh sekiranya haiwan tersebut dikuarantin dalam tempoh tertentu. Tempoh kuarantin bagi ayam menurut mereka ialah tiga hari dan bagi lembu ialah 40 hari.³⁷⁰³

vi- **Al-khabīth**
Haiwan yang tabiatnya kotor dan menjijikkan

Binatang-binatang yang termasuk dalam kategori ini tidak disebut dengan jelas dalam nas tentang pengharamannya. Firman Allah S.W.T.:

وَسُلِّمْ لَهُمُ الْطَّيِّبَاتِ وَنُحْرِمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَثَ

Terjemahan: Dan menghalalkan bagi mereka segala yang baik dan mengharamkan bagi mereka segala yang buruk.

(Al-A'raf 7:157)

³⁷⁰³ Wahbah al-Zuhaily, *al-Fiqh al-Islāmī wa Adillatuhu*, 4: 2596.

Dalam ayat di atas, Allah S.W.T. tidak menyebut sebarang nama binatang yang diharamkan untuk memakannya. Namun, Allah menghalalkan apa sahaja makanan yang baik dan bersih, sebaliknya mengharamkan segala makanan yang kotor. Dalam hal ini, Imam Ibn Abbas telah menyatakan maksud **آلْخَبِيثِ** ialah daging khinzir, riba dan semua perkara yang diharamkan oleh Allah kepada ummat Islam, tetapi semua ini telah dihalalkan oleh ummat terdahulu³⁷⁰⁴. Oleh itu, binatang-binatang yang dianggap kotor oleh masyarakat seperti ular, kala jengking dan kumbang tidak termasuk dalam **آلْخَبِيثِ**.

Imam Ibn Kathīr pula menyatakan di dalam kitab tafsir beliau bahawa maksud **آلْخَبِيثِ** menurut ulama dalam Mazhab al-Shafie ialah makanan atau haiwan yang kotor. Dengan ini, binatang yang dianggap kotor seperti ular, kala jengking dan kumbang adalah haram hukumnya³⁷⁰⁵. Dalam mentarjihkan di antara kedua-dua pandangan ini, Imam al-Qurtubī melihat kepada lafaz **آلْخَبِيثِ** yang berbentuk umum. Beliau berpandangan bahawa **آلْخَبِيثِ** bermaksud perkara-perkara yang telah diharamkan oleh Syarak seperti

riba dan arak. Ia juga bermaksud perkara-perkara yang haram disebabkan sifatnya yang kotor seperti binatang-binatang yang disebutkan di atas³⁷⁰⁶.

Daripada semuauraian di atas, dapat disimpulkan satu kaedah umum dalam menentukan hukum memakan sesuatu jenis binatang. Kaedah yang dimaksudkan ialah semua binatang adalah halal dimakan kecuali terdapat nas yang mengharamkannya.

³⁷⁰⁴ Ibn Abbas

³⁷⁰⁵ 'Imād al-Dīn Abī al-Fidā' Ismail bin 'Umar Ibn Kathīr al-Dimasyqī, *Tafsīr al-Qur'ān al-'Azīm*, (Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1998), 3:6.

³⁷⁰⁶ Abū 'Abdullāh Muḥammad Bin Aḥmad al-Anṣārī al-Qurtubī, *Al-Jāmi' li Ahkām al-Qurān*, 7:300.

Kaedah ini bertepatan dengan satu keadaan fiqh iaitu الأصل في الأشياء الإباحة yang bermaksud asal sesuatu perkara itu adalah harus kecuali adanya dalil yang mengharamkannya. Begitu juga dengan binatang yang tidak disebutkan sebagai haram memakannya di dalam nas tetapi mempunyai ciri-ciri binatang yang diharamkan, maka hukum memakannya adalah haram. Binatang lain yang asalnya halal tetapi memakan najis sebagai makanan utamanya juga dihukumkan sebagai haram memakannya.

5.5) ANALISIS ISU-ISU FIQH BERKAITAN BINATANG YANG HALAL DAN HARAM DIMAKAN

Hasil daripada penelitian pengkaji terhadap Kitāb *al-At'īmah* yang terdapat di dalam teks *al-Kifāyah*, pengkaji mendapati sebahagian besar binatang yang dibincangkan hukum memakannya oleh Syeikh Abdul Malik tidak terdapat di dalam kitab-kitab fiqh yang menjadi rujukan beliau. Sebahagian binatang-binatang tersebut dihukumkan halal manakala sebahagiannya pula dihukumkan haram oleh pengarang Kitab *al-Kifāyah*. Keadaan ini telah membuktikan bahawa Syeikh Abdul Malik merupakan seorang ulama yang tidak sekadar menukilkan fakta-fakta fiqh daripada kitab-kitab karangan ulama sebelumnya, tetapi turut mengemukakan fakta-fakta baru khususnya dalam membincangkan tentang hukum memakan binatang-binatang yang biasa ditemui oleh penduduk di Tanah Melayu ketika itu.

l) Hukum memakan teritip

Dalam Kitab *al-Kifāyah* ini, Syeikh Abdul Malik telah menggariskan satu kaedah tentang hukum memakan hidupan laut iaitu:

"Dan demikian lagi halal memakan segala isi karang karangan laut yang tiada hidup di darat lagi tiada memberi muḍārah memakan dia

seperti indung mutiara dan kepah dan remis dan teritip dan barang sebagainya".³⁷⁰⁷

Dalam petikan di atas, Syeikh Abdul Malik menggariskan kaedah bahawa semua hidupan laut atau binatang-binatang yang hidup di dalam air adalah halal dimakan selagi mana ia tidak merbahaya kepada manusia seperti mempunyai racun atau bisa. Namun, Syeikh Abdul Malik membataskan keharusan memakan hidupan laut kepada binatang yang hanya hidup di dalam air dan tidak termasuk binatang yang hidup di dalam air dan darat atau dikenali sebagai binatang dua alam. Beliau menghukumkan binatang dua alam sebagai haram dimakan. Pandangan ini adalah berdasarkan pandangan Imam-Imam dalam Mazhab Syafie dan Mazhab Hanafi³⁷⁰⁸.

Dalam petikan di atas juga, beliau telah mendatangkan satu contoh binatang yang jarang dijual di kedai atau pasar-pasar pada hari ini, tetapi mudah ditemui di pantai-pantai di Malaysia iaitu teritip. Kemungkinan besar binatang ini biasa dimakan oleh penduduk setempat ketika zaman beliau.

Gambar 5.5 (a) : Pandangan Dekat Teritip

Sumber :<http://www.terangi.or.id/>

Teritip ialah sejenis haiwan arthropod yang hidup di laut. Apabila air laut surut, teritip akan melekat pada batu, badan kapal dan badan ikan paus. Ia kekal melekat di esuatu tempat sepanjang hayatnya.³⁷⁰⁹ Cengkerang luarnya yang keras boleh

³⁷⁰⁷ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab MSS 517, Kitab *al-Kifayah*, MSS 517 (folio 115).

³⁷⁰⁸ Wahbah al-Zuhaili, *Al-Fiqh al-Islamiy wa Adillatuhu*, 3:687.

³⁷⁰⁹ Tumbesaran Teritip, dalam *Dewan Kosmik*, 2011, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 24.

membahayakan penyelam-penyelam kerana menyebabkan luka³⁷¹⁰. Teritip biasanya mudah diperolehi ketika musim kemarau. Ia sering dijadikan lauk untuk dimakan bersama nasi. Ia juga dipercayai mempunyai protein yang tinggi, rendah kalori, mengandungi kalsium dan vitamin A dan turut dijadikan sebagai ubat batuk³⁷¹¹.

Keharusan memakan teritip sebagai salah satu daripada hidupan laut ini adalah berasaskan dalil daripada al-Quran dan hadis iaitu:

- i. Firman Allah S.W.T.:

أَحِلٌّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَعًا لَكُمْ وَلِلصَّيَارَةِ وَحُرْمَةٌ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٥﴾

Terjemahan: Dihalalkan bagimu binatang buruan laut dan makanan (yang berasal) dari laut sebagai makanan yang lazat bagimu, dan bagi orang-orang yang dalam perjalanan; dan diharamkan atasmu (menangkap) binatang buruan darat, selama kamu dalam ihram. dan bertakwalah kepada Allah yang kepada-Nyalah kamu akan dikumpulkan.

(Al-Māidah 5:96)

- ii. Sabda Rasulullah S.A.W.:

عَنْ جَابِرٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنْ فَوَاءِ الْبَحْرِ فَقَالَ هُوَ الظُّهُورُ مَأْوَاهُ
الْخِلُّ مَيْتَاهُ³⁷¹²

Maksudnya: Daripada Jabir bahawasanya Rasulullah S.A.W. ditanya tentang air laut, lantas baginda bersabda: "(laut itu) suci airnya, halal bangkainya".

Dengan ini, jelaslah bahawa hukum memakan teritip sebagai mana yang dinyatakan oleh Syeikh Abdul Malik di dalam Kitab *al-Kifayah* ini adalah bertepatan dengan nas daripada al-Quran dan Hadis yang menghalalkan semua hidupan laut selagi

³⁷¹⁰ Luka Akibat Teritip, <http://www.terangi.or.id/index>, dicapai pada 10hb September 2013.

³⁷¹¹ "Kemarau, Warga Batukaras Buru Teritip", dicapai pada 22hb April 2013,

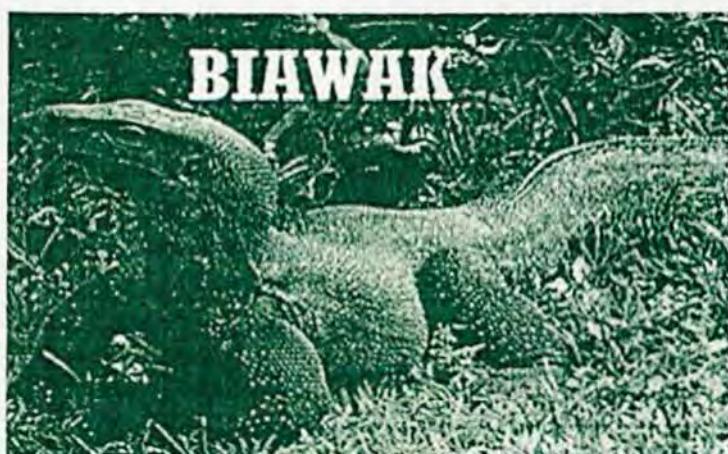
<http://www.ahmadheryawan.com/lintas-kabupaten-kota/priangan-timur/kabupaten-ciamis>

³⁷¹² Hadis riwayat Ibnu Majah, Kitab al-Taharah, Bāb al-Wuḍū' bi Mā al-Bahr, no hadis 3885. Lihat Abū 'Abdullāh Muhammad bin Yazid al-Qazwīnī, *Sunan Ibn Mājah*, 3:221. Al-Albānī mengatakan hadis ini hasan sahīh. Lihat Muhammad Naṣīr al-Dīn al-Albānī, *Şahih Sunan Ibn Mājah*, 1: 221.

mana ia tidak memudaratkan manusia. Kajian sains telah membuktikan binatang ini tidak mengandungi bisa atau racun dan boleh dijadikan makanan.

2) Hukum memakan biawak

Biawak dikategorikan sebagai sejenis binatang yang berada dalam kumpulan cicak. Selain biawak, mengkarung juga dikaegorikan dalam kumpulan ini³⁷¹³. Dalam istilah sains, biawak dinamakan sebagai *monitor lizards*. Biawak yang bersaiz besar akan memakan biawak-biawak yang masih kecil walaupun anaknya sendiri.³⁷¹⁴

Gambar 5.5 (b): Biawak yang biasa dijumpai di Malaysia

Sumber: <http://animhosnan.blogspot.com/>

Dalam Kitab *al-Kifayah* karangan Syeikh Abdul Malik ini, beliau telah menyebut tentang hukum memakan biawak iaitu:

"Bermula segala binatang di darat yang halal memakan dia itu seperti unta dan kerbau dan lembu dan kambing dan biri-biri dan domba dan kuda dan pelanduk dan lembu hutan dan kerbau hutan dan kambing hutan dan keldai hutan dan dubuk yaitu suatu binatang yang bercoreng seperti coreng harimau adalah ia terbesar daripada anjing. Maka adalah ia menerkam dengan giginya seperti kelakuan anjing jua dan kancil dan biawak. Tetapi adalah kata setengah ulama bermula biawak yang halal itu apabila ada dua zakarnya yang jantan dan dua farajnya yang betina. *Wallāhu 'lam*".

³⁷¹³ Irene Voon Fong Len, *Keanekaan Haiwan* (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1985), 92.
³⁷¹⁴ Tuan Haji Yusof Bin Shariff, Pengarah Jabatan Perhilitan Negeri Terengganu, dalam temubual bersama pengkaji di Pejabat Perhilitan Negeri Terengganu pada 2 Mac 2014.

Daripada petikan teks di atas, dapat difahami bahawa Syeikh Abdul Malik bin Abdullah menyatakan hukum memakan biawak adalah halal.

Kebanyakan fuqaha silam hanya membincangkan hukum memakan dhab atau biawak padang pasir. Hukum memakan biawak air atau biawak yang biasa ditemui di Malaysia tidak dijelaskan oleh mereka. Jumhur fuqaha menetapkan hukum memakan dhab adalah halal³⁷¹⁵ berdasarkan hadis:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ أَنَّهُ دَخَلَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْتَ مِيمُونَةَ فَأَتَى بِضَبٍّ مَخْنُوذٍ فَأَهْوَى إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُتَدِّوِّ فَقَالَ بَعْضُ النَّسْوَةِ أَخِيرُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُتَدِّوِّ فَقَالَ أَنَّمَا قَاتَلُوا هُوَ ضَبٌّ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَرَقَعَ يَدَهُ فَقُلْتُ أَخْرَامٌ هُوَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ لَا وَلَكُنْ مَمْكُنٌ يَأْزِفُ قَوْمِي فَأَجَدُنِي أَغَافِهُ قَالَ خَالِدٌ فَاجْتَرَزَهُ فَأَكَلْتُهُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْظُرُ³⁷¹⁶

Maksudnya: Daripada Ibnu Abbas R.A. bahwasanya Khalid Ibn al-Walid bersama-sama dengan Rasulullah S.A.W. telah memasuki rumah Maymunah dan dihidangkan dengan dhab yang dipanggang. Rasulullah S.A.W. menghulurkan tangannya untuk mengambil daging dhab tersebut, lantas beberapa orang wanita berkata, "Beritahu Rasulullah S.A.W. apa yang hendak dimakan baginda itu." Lalu para sahabat berkata, "Itu dhab wahai Rasulullah. Rasulullah tidak jadi mengambilnya, lalu aku bertanya, "Adakah dhab haram wahai Rasulullah?" Rasulullah berkata, "Tidak, namun ia tiada di tempat kaumku, dan aku tidak mahu memakannya." Khalid kemudiannya berkata: "Lalu aku ambil dhab tersebut dan memakannya sedang Rasulullah S.A.W. melihatku".

Walau bagaimanapun, biawak yang biasa ditemui di Malaysia dan Negara-negara Asia yang lain tidak dapat disamakan dengan dhab di Negara Timur Tengah. Dhab ditakrifkan sebagai binatang yang menyerupai cicak yang besar dan ia tidak memerlukan air³⁷¹⁷. Beberapa perbezaan dapat dilihat di antara kedua-dua jenis binatang ini:

³⁷¹⁵ Wahbah al-Zuhayli (2004), *Al-Fiqh al-Islāmī wa Adillatuhu* (Damsyik: Dar al-Fikr, 2004), 4:2794.

³⁷¹⁶ Hadis riwayat al-Bukhārī, Kitab al-Dhabah wa al-Sayd, Bab al-Dhabb, no. hadis 5537. Lihat Abū 'Abd Allāh Muḥammad bin Ismā'īl al-Bukhārī, *Al-Jāmi' al-Sahih*, 7:97.

³⁷¹⁷ Kamāl al-Dīn Muḥammad bin Müsa (1992), *Hayat al-Hayawan al-Kubra*, 104-105.

- i- dhab hanya memakan belalang dan tumbuhan seperti rumput, tetapi biawak memakan binatang-binatang kecil seperti ketam, ikan, serangga, burung, binatang amfibia, telur ayam dan telur burung. Biawak dikategorikan sebagai binatang karnivor yang mempunyai kuku mencengkam yang berbentuk melengkung³⁷¹⁸. Ia mempunyai gigi taring yang digunakan semasa memakan haiwan-haiwan pemangsanya³⁷¹⁹.
- ii- dhab bukan binatang dua alam dan dikategorikan sebagai binatang darat³⁷²⁰, tetapi biawak adalah binatang dua alam dan dikategorikan sebagai binatang reptilia³⁷²¹.
- iii- dhab tidak mengancam keselamatan manusia, tetapi terdapat spesies biawak yang menyerang manusia dan mempunyai racun berbisa³⁷²².

Berdasarkan kepada hujah-hujah di atas, dapatlah disimpulkan bahawa hukum memakan biawak tidak dapat disamakan dengan hukum memakan dhab. Walaupun kebanyakan biawak akan melarikan diri apabila berdepan dengan manusia, tetapi ia termasuk dalam kategori binatang bertaring dan berkuku mencengkam yang boleh menyerang manusia. Terdapat spesies biawak yang telah membunuh manusia seperti yang telah berlaku di Indonesia. Ia juga dikategorikan sebagai binatang karnivor. Rasulullah S.A.W. melarang ummatnya memakan daging haiwan buas yang bertaring:

عَنْ أَبْنَى عَبَّاسِ قَالَ: نَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كُلِّ ذِي نَابِ مِنْ السِّبَاعِ وَعَنْ كُلِّ ذِي مُخْلِبٍ مِنْ الظَّيْرِ³⁷²³

Maksudnya: Daripada Ibn Abbas, beliau berkata: Rasulullah S.A.W. melarang daripada (memakan) setiap binatang buas yang bertaring dan burung yang berkuku mencengkam.

³⁷¹⁸ The Encyclopedia of Malaysia: The Seas, (2003). ed. On Jin Eong & Gong Wooi Khoon , (6,2003), 67.
³⁷¹⁹ <http://kaahil.wordpress.com/2010/02/28/haramnya-memakan-daging-biawak/>, dicapai pada 18hb April 2013.

³⁷²⁰ Ibid.
³⁷²¹ Irene Voon Fong Len, *Keanekaan Haiwan* , 10.

³⁷²² "Kisah Biawak Makan Orang", laman sesawang Kosmo, dicapai pada 22 April 2013,
<http://kosmo.co.my/kosmo/content.asp?>

³⁷²³ Hadis riwayat Muslim, Kitab al-Šaíd wa al-Dhabáih wa mā yu'kal Min al-Hayawān, Bab Tahrím Akli Kulli Dhi Nāb min al-Sibā' wa Kulli Dhi Mikhlab min al-Tayr, no hadis 1934. Lihat Abī al-Husayn Muslim Bin al-Hajjāj, *Sahih Muslim*, 2:770.

Dalam masyarakat di Malaysia, biawak juga merupakan binatang yang dianggap kotor kerana hidup melata di bumi dan rupanya juga agak menjijikkan. Dalam hal ini, Allah S.W.T. berfirman:

وَنُحْلِّ لَهُمُ الْطَّيْبَتِ وَنُحْرِمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَيْثَ

Terjemahan: Dan menghalalkan bagi mereka segala yang baik dan mengharamkan bagi mereka segala yang buruk.

(Al-A'rāf 7:157)

Oleh itu, pandangan Syeikh Abdul Malik dalam isu ini yang menyatakan hukum memakan biawak adalah halal didapati berbeza dengan keputusan analisa di atas. Walau bagaimanapun, pengkaji berpandangan kemungkinan besar biawak yang dimaksudkan oleh Syeikh Abdul Malik dalam Kitab *al-Kifayah* ini ialah dhab, bukannya biawak yang biasa ditemui di Malaysia. Ini kerana sebahagian fuqaha mentakrifkan dhab jantan sebagai binatang yang mempunyai dua zakar dan dhab betina pula mempunyai dua faraj³⁷²⁴. Selain itu, biawak yang biasa ditemui di Malaysia hanya mempunyai satu jantina³⁷²⁵.

3) Hukum memakan ketam batu

Gambar 5.5 (c) : Ketam batu

Sumber: <https://www.google.com/search?q=ketam+batu>

³⁷²⁴ Shams al-dīn Muḥammad bin Abī al-‘Abbās Aḥmad bin Hamzah Ibn Shihāb al-dīn al-Ramlī, *Nihāyah al-Muhtāj Ilā Syarh al-Minhāj*, (Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyyah, 1993), 152. Shams al-dīn Muḥammad bin al-Khāṭib al-Sharbīnī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma’rifah Ma’ānī Alfāz al-Minhāj* (Kaherah: Dār al-Fikr, 1978), 375.

³⁷²⁵ Tuan Haji Yusof Bin Shariff, Pengarah Jabatan Perhilitan Negeri Terengganu, dalam temubual bersama pengkaji di Pejabat Perhilitan Negeri Terengganu pada 2 Mac 2014.

Syeikh Abdul Malik telah menyatakan di dalam Kitab al-Kifayah tentang hukum memakan sejenis ketam iaitu ketam batu:

"Dan haram memakan segala barang yang hidup dalam laut dan darat yaitu seperti /B219/ katak dan ketam batu dan ringkung dan buaya dan pinyun dan kura-kura dan ular dan kala dan segala binatang yang bisa"³⁷²⁶.

Berdasarkan kepada kitab-kitab muktabar dalam Mazhab Syafii, tidak ada perbahasan tentang hukum memakan ketam batu. Mereka cuma membahaskan hukum memakan ketam tanpa dikhkususkan kepada jenis-jenisnya. Daripada penelitian yang dilakukan oleh pengkaji, didapati para fuqaha dalam Mazhab Syafii telah berbeza pandangan tentang hukum memakan ketam:

- a- Pandangan Imam al-Nawawi³⁷²⁷ dan Syeikh al-Ramli³⁷²⁸ mengatakan haram memakan ketam
- b- Pandangan Syeikh Ibn Hajar dan beberapa orang ulama yang lain dalam Mazhab Syafie mengatakan halal memakan ketam³⁷²⁹

Ketam boleh didefinisikan sebagai haiwan yang tergolong dalam kumpulan *krustasia decapod* iaitu haiwan bercengkerang tebal dan mempunyai ekor yang pendek. Sebahagiannya menyembunyikan seluruh tubuhnya di bawah *thoraks*. Ia merupakan sejenis binatang laut yang tidak boleh tinggal lama di darat kerana hanya mampu bertahan selama 15 minit³⁷³⁰. Oleh itu, ketam dikategorikan sebagai binatang yang halal dimakan kerana ia termasuk haiwan yang hidup di dalam air. Dalil-dalil tentang keharusan memakan binatang yang hidup di air ialah:

³⁷²⁶ *Ibid.*, (folio 248-249).

³⁷²⁷ Abī Zakariyyā Muhy al-Dīn bin Sharf al-Nawawī, *al-Majmū'* (Beirut: Dar al-Fikr, 1996), 9:32. Abī Zakariyyā Muhy al-Dīn bin Sharf al-Nawawī, *Rauḍah al-Tālibīn* (Beirut: Dār al-Kutub al-Ilmiyyah, 1992), 2:542.

³⁷²⁸ Shams al-Dīn Muhammad bin Abī al-Abbas al-Ramli, *Nihayah al-Muhtaj* (Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, 1993), 8:151.

³⁷²⁹ Ibn Hajar al-Haytamī, *Tuhfah al-Muhtaj bi Sharh al-Minhaj* (Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, 2001), 4:271.

³⁷³⁰ *The Encyclopedia of Malaysia: The Seas*, 71.

i- Firman Allah S.W.T.:

أَحِلٌّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَعًا لَكُمْ وَلِلسيَارَةِ وَحُرْمَانَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ
مَا دُمْتُمْ حُرْمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَحْشِرُونَ ﴿٢﴾

Terjemahan: Dihalalkan bagimu binatang buruan laut dan makanan (yang berasal) dari laut sebagai makanan yang lazat bagimu, dan bagi orang-orang yang dalam perjalanan; dan diharamkan atasmu (menangkap) binatang buruan darat, selama kamu dalam ihram. dan bertakwalah kepada Allah yang kepada-Nyalah kamu akan dikumpulkan.

(Al-Māidah 5:96)

ii- Sabda Rasulullah S.A.W.:

عَنْ جَابِرٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنْ مَاءِ الْبَحْرِ فَقَالَ هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ
الْحَلُلُ مَيْتَةٌ 3731

Maksudnya: Daripada Jabir bahawasanya Rasulullah S.A.W. ditanya tentang air laut, lantas baginda bersabda: "(laut itu) suci airnya, halal bangkainya.

Namun, persoalan timbul adakah semua jenis ketam halal dimakan? Ini kerana terdapat spesies ketam yang dapat hidup lama di darat seperti ketam batu yang disebutkan oleh Syeikh Abdul Malik. Habitat asal ketam batu ialah di dalam air, namun ia mampu bertahan lama di darat. Beliau mensabitkan pengharaman ketam batu dengan sifat ketam batu sebagai binatang dua alam. Ini kerana berdasarkan pandangan jumur fuqaha dalam Mazhab Syafie, semua binatang dua alam adalah haram dimakan³⁷³². Walau bagaimanapun, tidak ada sebarang nas daripada al-Quran ataupun hadis yang menunjukkan haram memakan binatang yang hidup di dua alam iaitu air dan darat. Pengharaman katak yang juga binatang dua alam adalah disebabkan adanya nas daripada hadis:

³⁷³¹ Hadis riwayat Ibnu Majah, Kitab al-Taharah wa sunaninya, bab al-wudu' bi ma' al-Bahr, no. hadis 388. Lihat Abū 'Abdullāh Muḥammad bin Yazīd al-Qazwainī, *Sunan Ibn Mājah*, 1: 221. Menurut Imam al-Albānī, hadis ini hasan sahih. Lihat Muḥammad Nāṣir al-Dīn al-Albānī, *Ṣaḥīḥ Sunan Ibn Mājah*, 1: 135.

³⁷³² Shams al-dīn Muḥammad bin Abī al-'Abbās Aḥmad bin Hamzah Ibn Shihāb al-dīn al-Ramlī, *Nihāyah al-Muhtāj Ilā Syarh al-Minhāj*, 151.

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُثْمَانَ أَنَّ طَيِّبًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ضِفَادٍ
يَجْعَلُهَا فِي دَوَاءٍ فَنَهَاهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَتْلِهَا.³⁷³³

Maksudnya: Daripada Abd al-Rahman Ibn Uthman bahawa seorang tabib bertanyakan Rasulullah S.A.W. tentang katak, bolehkah ianya dijadikan ramuan dalam ubat, lantas Rasulullah S.A.W. melarang daripada membunuhnya.

Berdasarkan pandangan Syeikh Daud al-Fathani, ketam batu adalah termasuk dalam kategori haiwan yang hidup di dalam air dan bukannya binatang dua alam. Beliau berpandangan semua jenis ketam adalah haram dimakan kerana sifatnya yang kotor dan keji. Dari segi kesihatan, manusia akan mendapat cirit-birit dan ketidak selesaan pada perut apabila memakannya dengan banyak³⁷³⁴.

Daripada analisa di atas, jelaslah bahawa tiada nas yang menyebut tentang haram memakan binatang dua alam termasuklah ketam batu. Namun, masyarakat Malaysia kebanyakannya menganggap ketam batu sebagai binatang yang kotor. Oleh itu, hukum memakan ketam batu adalah haram kerana ia memudaratkan kesihatan manusia dan sifatnya juga adalah kotor.

4) Hukum memakan kelemayar

Salah satu binatang yang disebut hukum memakannya dalam Kitab *al-Kifayah* ialah kelemayar:

“..dan halipan dan kelemayar dan lipas dan hulat...”³⁷³⁵

Nama binatang ini agak asing dan ia sukar ditemui pada hari ini. Kelemayar merupakan sejenis ulat yang hampir menyerupai lipan kecil dan berwarna kelabu. Ia biasanya ditemui di dalam rumah dan boleh menjalar masuk ke telinga manusia. Tetapi

³⁷³³ Hadis riwayat Abu Dawud, Kitab al-Tibb, Bab fi al-adawiyyah al-makruhah, no. hadis 3871. Lihat Abū Dāwud Sulaiman bin al-Asy'ath al-Sajastānī, *Sunan Abī Dāwūd*, 4:133. Hadis riwayat al-Nasā'i, Kitab al-Šayd wa al-Dhabāb, Bab al-Difda', no hadis 4366. Lihat Abū 'Abd al-Rahmān Ahmād al-Nasā'i, *Sunan al-Nasā'i*, 4:156. Menurut Imam al-Albānī, hadis ini sahih. Lihat Muḥammad Nāṣir al-Dīn al-Albānī, *Ṣaḥīḥ Sunan al-Nasā'i*, 3:910.

³⁷³⁴ Daud bin Abdullah al-Fathani, *Fatwa Tentang Binatang Hidup Dua Alam*, dirumikkan oleh Wan Mohamad Saghir Abdullah (Selangor: Penerbitan Hizbi, 1990), 16.

³⁷³⁵ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, *Kitab al-Kifayah*, MSS 517, (folio 116).

ia berbeza dengan lipan kerana kelemayar tidak menggigit ataupun menyengat manusia. Selain itu, kelemayar boleh berbahaya pada waktu malam dan boleh menggulungkan badannya. Di sesetengah tempat, kelemayar dikenali sebagai genggulung³⁷³⁶

Daripada keterangan di atas, jelaslah bahawa kelemayar adalah sejenis ulat. Berdasarkan pandangan fuqaha dalam Mazhab Syafie, semua jenis ulat adalah haram dimakan kecuali ulat yang terhasil daripada cuka dan ulat yang terdapat dalam sayur-sayuran dan buah-buahan sekiranya ia sukar dipisahkan daripada makanan³⁷³⁷. Ini kerana ia tergolong dalam kategori binatang yang kotor dan membawa penyakit. Dalam sebuah hadis telah dijelaskan beberapa jenis binatang yang diharuskan untuk membunuhnya dan fuqaha telah menghukumkannya sebagai haram dimakan:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ حُمُنٌ
مِنَ الدَّوَابِ مِنْ فَتَلْهُنَّ وَهُوَ مُحْرَمٌ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ الْعَقْرُبُ وَالْفَارُّ وَالْكَلْبُ الْغَافُورُ
وَالْعَزْبُ وَالْحَدَّادُ³⁷³⁸

Maksudnya: Daripada Abd Allah bin Umar R.A. bahawa Rasulullah S.A.W. bersabda: "Lima jenis haiwan, tidak mengapa membunuhnya ketika seseorang sedang berihram, kala jengking, tikus, anjing yang menyerang orang ramai, gagak dan helang.

Dalam hadis di atas, tidak ada penjelasan tentang ulat. Namun, hukum memakan ulat dapat diqiasaskan dengan hukum memakan tikus dan burung gagak yang sifatnya kotor serta membawa penyakit. Dengan ini, hukum memakan kelemayar juga adalah haram kerana ia merupakan sejenis ulat. Pandangan Syeikh Abdul Malik di dalam Kitab *al-Kifayah* ini adalah selari dengan pandangan para fuqaha dalam Mazhab Syafie.

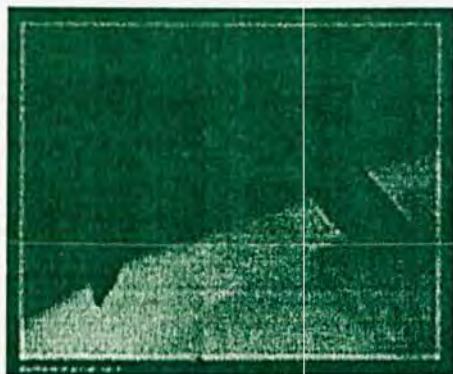
³⁷³⁶ R.O. Winstedt, *Kamus Bahasa Melayu*, (Kuala Lumpur: Marican & Sons Sdn Berhad, 1969), 143.
³⁷³⁷ Lihat Yunus Maris, *Kamus Fajar Rumi-Jawi* (Petaling Jaya: Penerbit Fajar Bakti), 319-120. Hasmah binti Abu Bakar (salah seorang warga emas yang tinggal di Terengganu), dalam temuramah bersama penulis pada 20 Disember 2012.

³⁷³⁸ Shams al-din Muhammad bin al-Khatib al-Sharbini, *Mughni al-Muhtaj Ilā Ma'rifah Ma'ānī Alfāz al-Minhāj*, 4:382.

³⁷³⁹ Hadis riwayat al-Bukhārī, Kitab Bad' al-Khalq, Bab Idha Waqaa al-Dhubab fi Shirab..., no hadis 3315. Lihat Abū 'Abd Allah Muhammad bin Ismā'il al-Bukhārī, *Al-Jāmi' al-Sahīh*, 4: 446.

5) Hukum memakan pacat dan lintah

“...dan kumbang dan lintah dan pacat...”³⁷³⁹

Gambar 4.5 (d): Pacat

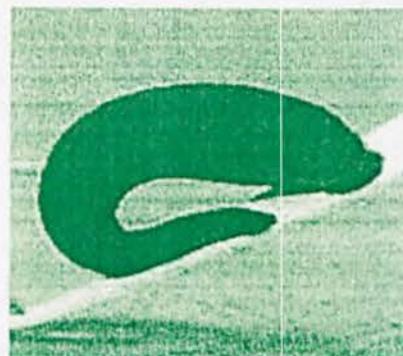
Sumber: http://search.babylon.com/?q=pacat&s=img&rlz=0&babsrc=HP_ss

Pacat merupakan haiwan dalam kelas hirudinea, iaitu haiwan yang mempunyai badan yang pendek dan mempunyai segmen yang tetap. Ia hidup dengan menghisap darah manusia dan haiwan mamalia. Pacat melekatkan dirinya pada mangsa dengan menggunakan penghisap *anterior* dan penghisap *posterior*. Kemudian, daging mangsa ditebus dan sejenis cecair disuntik pada tempat luka bagi mencegah darah daripada menjadi beku³⁷⁴⁰. Pacat didapati telah mengancam haiwan-haiwan ternak kerana menyebabkan banyak kehilangan darah. Gigitan pacat juga boleh menyebabkan jangkitan kuman pada manusia atau binatang lain. Selain itu, gigitannya juga boleh memindahkan penyakit berjangkit kepada pemangsa³⁷⁴¹.

³⁷³⁹ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, *Kitab al-Kifayah*, MSS 517, (folio 116).

³⁷⁴⁰ Irene Voon Fong Len, *Keanekaan Haiwan*, h. 41.

³⁷⁴¹ *The Encyclopedia of Malaysia: The Seas*, 99.

Gambar 4.5 (e): Lintah

Sumber: http://search.babylon.com/?q=lintah&s=img&rlz=0&babsrc=HP_ss

Selain pacat, lintah juga adalah sejenis binatang yang tergolong dalam kategori *hirudinea* iaitu berbadan pendek dan bersegmen³⁷⁴². Saiz badannya lebih besar daripada pacat. Habitatnya ialah di dalam sawah padi, sungai, lopak-lopak air, kubang dan parit-parit. Seperti juga pacat, lintah biasanya melekatkan dirinya pada badan manusia dan haiwan lain seperti kerbau. Lintah menghisap darah mangsanya dengan menggunakan alat penghisap yang terdapat pada bahagian belakang (*posterior*) tubuhnya. *Anterior* atau penghisap yang terdapat pada bahagian hadapan tubuhnya digunakan untuk membuat luka. Lintah kemudiannya mengeluarkan sejenis bahan yang dinamakan *hirudin* ke atas tempat luka bagi menghalang darah daripada membeku³⁷⁴³.

Hukum memakan pacat dan lintah tidak disebut di dalam kitab-kitab fiqh yang muktabar. Ini kerana kedua-dua jenis binatang ini hidup di tempat yang berair dan tidak ditemui di Negara-negara Timur Tengah yang dikelilingi oleh padang pasir.

Pacat dan lintah merupakan binatang yang kotor kerana makanan utamanya adalah darah manusia dan haiwan. Kedua-duanya boleh membawa mudarat kepada manusia dan haiwan-haiwan mamalia yang lain.

Daripada penjelasan di atas, dapatlah disimpulkan bahawa hukum memakan pacat dan lintah adalah haram. Pandangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dalam isu

³⁷⁴² Irene Voon Fong Len, *Keanekaan Haiwan*, 41.

³⁷⁴³ Zainal Abidin Abu Hasan, *Alam Haiwan* (Kuala Lumpur: DBP, 1985), h.34.

ini adalah selari dengan apa yang telah digariskan oleh Rasulullah S.A.W. melalui hadis dan tidak bercanggah dengan pandangan para fuqaha Mazhab Syafie.

6) Hukum memakan tenggiling

³⁷⁴⁴ dan tenggiling...”³⁷⁴⁵ كستن“...dan beberapa dan tikus dan

Gambar 4.5 (f): Tenggiling

Sumber: http://www.tv3.com.my/beritatv3/berita_terkini/PERHILITAN

Tenggiling (*Malayan Pangolin*) atau nama sainsnya *Manis Javanica* merupakan sejenis binatang vertebrata dan juga mamalia dalam keluarga *Manidae*. Ia juga merupakan binatang berdarah panas, melahirkan anak dan menjaganya³⁷⁴⁶.

Makanan utama bagi tenggiling ialah semut dan anai-anai. Selain itu, tenggiling juga memakan serangga-serangga yang berbadan lembut. Disebabkan tenggiling tidak mempunyai gigi, makanannya seperti semut akan masuk ke perut tenggiling tanpa dihancurkan terlebih dahulu.

Ia juga merupakan haiwan yang dilindungi dan diharamkan untuk diburu kerana nilainya yang tinggi dari segi perubatan. Ramai di kalangan kaum Cina telah menggunakan kulit tenggiling untuk dijadikan bahan penting ubat-ubatan untuk penyakit kulit³⁷⁴⁷.

³⁷⁴⁴ Perkataan ini tidak dijumpai ejaan dan sebutannya.

³⁷⁴⁵ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, *Kitab al-Kifayah*, MSS 517, (folio 116).

³⁷⁴⁶ Jabatan Hidupan Liar Sabah, www.wildlife.sabah.gov.my/edu/tanah_pamah_tropika, dicapai pada 5 Mac 2014.

³⁷⁴⁷ Ronald M. Nowak etc., *Walker's Mammals of the World*, (London: The Johns Hopkins University Press, 1983), h. 470-472.

Syeikh Abd al-Malik telah menyatakan hukum memakan tenggiling adalah haram. Daripada penjelasan di atas tentang sifat-sifat tenggiling, dapatlah disimpulkan bahawa tenggiling merupakan binatang yang kotor dan rupanya juga menjijikkan. Dengan ini, pandangan Syeikh Abd al-Malik bin Abdullah tentang haram memakan tenggiling adalah selari dengan apa yang telah digariskan oleh Rasulullah S.A.W.

7) Hukum memakan cicak toke

“...(dan tu’kir dan cicak) dan bengkarung dan naga...”³⁷⁴⁸

Gambar 4.5 (g): Toke

Sumber http://search.babylon.com/?q=toke&s=img&rlz=0&babsrc=HP_ss

Toke merupakan sejenis binatang reptilia dalam kumpulan cicak. Rupanya sedikit berbeza dengan cicak kerana mempunyai kulit yang lebih kasar. Saiz badannya pula lebih besar daripada cicak biasa dan banyak didapati di dalam hutan. Tetapi toke juga tinggal di dalam rumah. Ia seringkali mengeluarkan bunyi ‘tuk-ko-tuk-ko’, terutamanya pada waktu pagi³⁷⁴⁹.

Dalam kitab-kitab fiqh yang ditulis oleh para fuqaha khususnya dalam Mazhab al-Shafiiyyah, tidak ada perbahasan tentang hukum memakan toke. Namun, berdasarkan persamaan sifat-sifatnya dengan cicak, maka hukum memakannya boleh diqiyaskan dengan hukum memakan cicak biasa. Dalam sebuah hadis Rasulullah S.A.W. telah memerintahkan kita membunuh cicak dan ia membawa maksud haram memakannya:

³⁷⁴⁸ Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, *Kitab al-Kifayah*, MSS 517, (folio 116).
³⁷⁴⁹ *The Encyclopedia of Malaysia: The Seas*, 91.

عَنْ أُمِّ شَرِيكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِقَتْلِ الْوَزْغِ وَقَالَ
كَانَ يَنْفَعُ عَلَى إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ
3750

Maksudnya: Daripada Ummu Sharik R.A. bahwasanya Rasulullah S.A.W. menyuruh supaya dibunuh cicak. Baginda berkata: "Adapun cicak itu meniup (api yang membakar) Nabi Ibrahim A.S.."

Daripada penjelasan di atas, dapat disimpulkan bahawa hukum memakan toke adalah haram. Syeikh Abdul Malik bin Abdullah juga telah menyatakan hukum yang sama.

8) Hukum memakan burung hantu

Dalam Kitab *al-Kifāyah*, Syeikh Abdul Malik telah menyatakan:

"Dan adapun segala burung yang haram memakan dia itu yaitu burung yang menyambar dengan kuku atau burung yang memegang dengan kaki akan makanannya yaitu seperti rajawali dan segala jenis helang dan gagak dan burung hantu dan pungguk dan kelalawar dan keluang dan nuri dan kaka tuha dan tiung dan barang sebagainya daripada segala burung yang memegang akan makanan dengan kaki dan haram merak dan barang yang menyerupai merak"³⁷⁵¹.

Gambar 4.5 (h): Burung hantu

Sumber <http://agroburung.com/2012/11/22/jenis-burung-yang-sangat-berbahaya-di-dunia/>

Salah satu jenis burung yang boleh ditemui di Malaysia ialah burung hantu. Daripada 16 spesies burung hantu yang terdapat di Malaysia, hanya tiga spesies yang biasa ditemui iaitu burung hantu kuning, burung hantu betemak dan burung hantu reban.

³⁷⁵⁰ Hadis riwayat al-Bukhārī, Kitab al-Anbiyā', Bab Qawl Allah Taālā al-Nisā':165, no. hadis 3359.
³⁷⁵¹ Lihat Abū 'Abd Allāh Muḥammad bin Ismā'īl al-Bukhārī, *Al-Jāmi' al-Ṣahīh*, 2:461.

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, *Kitab al-Kifāyah*, MSS 517, (folio 116).

Pada siang hari, burung hantu tidak dapat melihat dengan baik dan mereka suka bersembunyi di tempat-tempat yang teduh. Burung hantu mempunyai paruh yang bercangkuk. Kaki dan kukunya yang sangat kuat digunakan untuk memburu mangsanya yang terdiri daripada burung, katak, cicak, tikus dan binatang-binatang yang kecil yang sedang bergerak. Burung hantu menangkap mangsanya dengan cara menyambarnya dengan menggunakan kaki dan kuku yang mencengkam³⁷⁵². Burung hantu dewasa pula sering memberikan anaknya memakan cicak³⁷⁵³. Burung hantu akan memudaratkan manusia apabila berada di tempat yang tertutup³⁷⁵⁴.

Daripada sifat-sifat burung hantu yang memburu mangsanya dengan menggunakan kaki dan kukunya yang kuat dan mencengkam, dapatlah disimpulkan bahawa hukum memakan burung hantu adalah haram. Sabda Rasulullah S.A.W.:

عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: نَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كُلِّ ذِي نَابِ مِنْ
السِّبَاعِ وَعَنْ كُلِّ ذِي مُحْلِبٍ مِنَ الطَّيْرِ
³⁷⁵⁵

Maksudnya: Daripada Ibn Abbas, beliau berkata: Rasulullah S.A.W. milarang daripada (memakan) setiap binatang buas yang bertaring dan burung yang berkuku mencengkam.

Daripadauraian di atas dan petikan teks daripada Kitab *al-Kifayah*, jelaslah bahawa pandangan Syeikh Abdul Malik tentang hukum memakan burung hantu adalah selari dengan apa yang telah digariskan oleh Rasulullah S.A.W. di dalam hadis baginda.

9) Hukum Memakan Burung Tiong

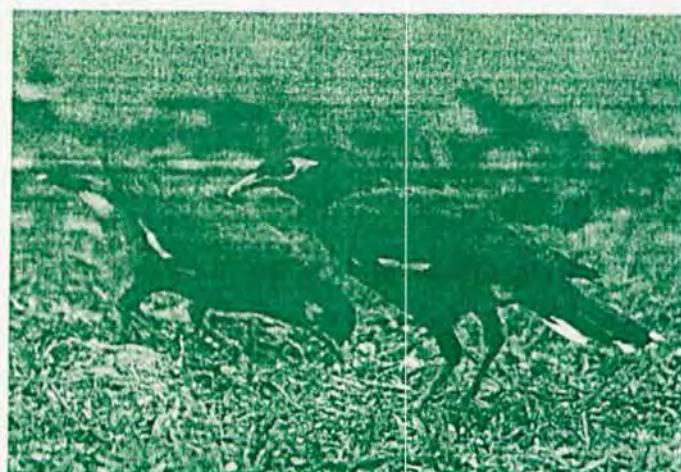
Di Malaysia, burung tiong yang biasa ditemui ialah burung tiong gembala kerbau, burung tiong hutan dan burung tiong mas.

³⁷⁵² G.C. Madoc, J.M.N., *Burung-burung Semenanjung Malaysia* (Malaysia: Persatuan Pencinta Alam, 1985), 70. Lihat Colin Harrison & Allan Greensmith, *Birds Of The World* (London: Dorling Kindersley Book, 1993), 194.

³⁷⁵³ *Birds of South-East Asia*, Singapura: New Holland, 36.

³⁷⁵⁴ Jenis Burung Yang Berbahaya di Dunia, <http://agroburung.com/2012/11/22/jenis-burung-yang-sangat-berbahaya-di-dunia/>, dicapai pada Februari 2014.

³⁷⁵⁵ Hadis riwayat Muslim, Kitab al-Šaïd wa al-Dhabāḥ wa mā yu'kal Min al-Hayawān, Bab Tahrīm Akli Kulli Dhī Nāb min al-Sibā' wa Kulli Dhī Mikhlab min al-Ṭayr, no hadis 1934. Lihat Abī al-Ḥusayn Muslim Bin al-Ḥajjāj, *Sahih Muslim*, 2:770.

Gambar 4.5 (i) : Burung Tiung Gembala Kerbau
Sumber: <http://wanzai99photography.blogspot.com/>

Burung tiung gembala kerbau atau nama saintifiknya *Acridotheres tristis* seringkali ditemui di kawasan tanah rendah yang terbuka seperti di padang-padang rumput dan di tanah-tanah yang terbiar di keliling bandar. Ia memakan serangga, sisa-sisa makanan, labah-labah ("arachnids"), belalang, krustaseans, reptilia, mamalia kecil, biji benih, bijirin, dan buah dan bahan buangan dari penempatan manusia. Burung tiong gembala kerbau didapati makan di atas tanah dan di belakang lembu sambil mencari kutu-kutu untuk dimakan.³⁷⁵⁶

Burung ini juga merupakan binatang jenis omnivor, iaitu memakan tumbuhan dan daging. Burung tiong gembala kerbau boleh bertukar menjadi binatang yang agresif dan bergaduh dengan burung-burung yang lain atau binatang-binatang mamalia dan reptilia kecil yang lain.³⁷⁵⁷

Burung Tiong Hutan

Burung tiong hutan pula mempunyai saiz badan yang lebih kecil berbanding dengan burung tiong gembala kerbau. Warna di bahagian muka burung ini ialah kuning.

³⁷⁵⁶ G.C. Madoc, J.M.N., *Burung-burung Semenanjung Malaysia*, 198.
³⁷⁵⁷ *The Encyclopedia of Malaysia: The Birds*, 46.

Burung Tiong Mas

Burung ini terkenal sebagai burung yang boleh meniru percakapan manusia. Ia juga boleh meniru bunyi kenderaan atau mesin-mesin yang ada di sekelilingnya. Saiznya juga lebih besar dari burung tiong gembala kerbau dan burung tiong hutan. Ia boleh ditemui di kawasan rendah dan di kawasan hutan yang separuh terbuka terutamanya jika terdapat banyak pokok-pokok yang mati. Ia bersifat omnivorus dan makanan yang biasa dimakan ialah cicak dan buah ara³⁷⁵⁸.

Daripadauraian di atas, jelaslah bahawa burung tiong suka memakan makanan-makanan yang kotor seperti kutu dan sampah. Disebabkan sifat burung tiong yang kotor inilah, maka ia dihukumkan sebagai burung yang haram dimakan.

5.6) HUKUM BERUBAT DENGAN MEMAKAN ATAU MENGGUNAKAN BINATANG-BINATANG YANG HARAM DIMAKAN

Masalah berubat dengan menggunakan bahan-bahan yang haram dimakan telah timbul semenjak zaman Rasulullah S.A.W. lagi. Terdapat sebuah hadis yang diriwayatkan oleh Imām Ahmad, Abū Daud dan al-Tirmidhī tentang isu ini. Seorang sahabat yang bernama Ṭāriq bin Suaid telah bertanya kepada Rasulullah S.A.W. tentang hukum meminum arak untuk dijadikan ubat. Rasulullah S.A.W. menjawab permasalahan ini dengan bersabda:

³⁷⁵⁹ إِنَّمَا لَيْسَ بِدُوَاءٍ وَلَكُنْتَ ذَاهِبًا

Maksudnya: "Sesungguhnya khamar itu bukan ubat, tetapi penyakit".

Dalam hadis yang lain, Rasulullah S.A.W. bersabda:

³⁷⁶⁰ إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالدُّوَاءَ وَجْعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دُوَاءً فَتَذَوَّفُوا وَلَا تَذَوَّفُوا بِخَرَاجٍ

³⁷⁵⁸ G.C. Madoc, J.M.N., *Burung-burung Semenanjung Malaysia*, ,h.201.

³⁷⁵⁹ Hadis riwayat Muslim, Kitab al-Asyribah, Bab Tahrīm al-Tadāwī bi al-Khamr, no. hadis 1984. Lihat Abī al-Husayn Muslim Bin al-Hajjāj, *Saḥīh Muslim*, 2:789.

³⁷⁶⁰ Hadis riwayat Abū Dāwud, Kitab *al-Tibb*, Bab fī al-Adwiyyah al-Makrūhah, no. hadis 3874. Lihat Abū Dāwud Sulaymān Ibn al-Ash'ath, Sunan Abū Dāwud, 4:1668. Menurut Imam al-Shaukānī, hadis ini

Ertinya: "Sesungguhnya Allah telah menurunkan penyakit berserta ubatnya dan ia telah menjadikan setiap penyakit ada ubatnya, maka berubatlah kamu tetapi janganlah berubat dengan benda yang haram".

Kedua-dua hadis di atas menerangkan tentang haram mengambil arak walaupun untuk dijadikan ubat.

Dalam konteks binatang-binatang yang haram dimakan, terdapat beberapa penemuan yang menunjukkan sebahagiannya boleh digunakan untuk mengubati penyakit. Berdasarkan Laporan Pertubuhan Kesihatan Sedunia, kira-kira 80 daripada enam billion penduduk dunia bergantung kepada haiwan dan tumbuhan sebagai sumber perubatan. Sebagai contoh ialah khinzir yang banyak digunakan dalam ubat-ubatan. Di Vietnam, ia digunakan untuk mengubati batuk.³⁷⁶¹ Cicak tokey pula dipercayai dapat menjadi penawar bagi pesakit AIDS³⁷⁶². Begitu juga dengan tenggiling yang kulitnya banyak dieksport ke China untuk diproses sebagai ubat pelbagai penyakit kulit³⁷⁶³. Lintah pula digunakan sebagai bahan utama dalam minyak atau krim untuk menyembuhkan luka. Terdapat juga sebahagian pengamal kaedah bekam yang menggunakan lintah untuk membuang darah kotor³⁷⁶⁴. Haiwan-haiwan lain seperti ular, gajah, monyet dan kura-kura juga digunakan secara meluas dalam bidang perubatan³⁷⁶⁵.

Persoalannya, adakah Islam mengambilkira penggunaan bahan-bahan yang haram seperti binatang-binatang yang haram dimakan ini untuk tujuan perubatan sebagai *darūrah*? Adakah keadaan ini boleh disamakan dengan *darūrah* lapar yang telah disepakati oleh para ulama?

Darūrah telah ditakrifkan oleh Imam al-Sharbinī sebagai satu keadaan di mana seseorang manusia itu berada dalam bahaya atau dalam keadaan yang sangat susah

dhaif pada sanadnya. Lihat Muhammad bin 'Alī bin Muhammad al-Shaukānī, *Nayl al-Awtār* (Beirut: Dār al-Ma'rīfah, 2002), 2: 1836.

³⁷⁶¹ Siti Zubaidah Ismail et.al, "Penggunaan Haiwan Bagi Tujuan Perubatan Tradisional Dalam Kalangan Masyarakat Pribumi di Asia: Satu Ulasan", *Jurnal Geografi*, Isu 3(Malaysia:t.pnt,2002), 58.

³⁷⁶² "Kajian Sains", <http://nonimanja.blogspot.com>. Dicapai pada 19hb Mei 2013.

³⁷⁶³ Ronald M. Nowak etc., *Walker's Mammals of the World*, 472.

³⁷⁶⁴ Lintah Mudah Diternak, <http://www.hmetro.com.my/myMetro/>, dicapai pada 10hb April 2013. Lihat <http://ibnrabajab.wordpress.com/2008/07/01/usahawan-lintah/> dicapai pada 10hb April 2013.

³⁷⁶⁵ Siti Zubaidah Ismail et.al, "Penggunaan Haiwan Bagi Tujuan Perubatan Tradisional Dalam Kalangan Masyarakat Pribumi di Asia: Satu Ulasan", 62.

sehingga dikhuatiri akan berlaku kemudaratan atau kesakitan terhadap jiwa atau anggota badan atau kehormatan atau akal atau harta atau yang berkaitan dengannya. Dalam keadaan ini, diharuskan seseorang itu melakukan perkara-perkara yang asalnya adalah haram atau meninggalkan perkara yang wajib atau menangguhkan sesuatu kewajipan di luar waktunya semata-mata untuk mengelakkan daripada bahaya yang akan menimpa dan memadai dengan zannya.³⁷⁶⁶ Berdasarkan takrif ini, maka penggunaan bahan-bahan yang haram untuk tujuan perubatan adalah diharuskan sekiranya dikhuatiri akan memudaratkan apabila tidak mengambil bahan tersebut.

Walau bagaimanapun, para fuqaha telah berselisih pandangan tentang perkara ini:

- i- Sebahagian fuqaha berpandangan berubat tidak dianggap darurat³⁷⁶⁷. Mereka berhujah dengan dua buah hadis. Sabda Rasulullah S.A.W.:

3768 إِنَّ اللَّهَ لَا يَجْعَلُ شَفَاءً كُمْ فِيمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ

Maksudnya: "Sesungguhnya Allah tidak menjadikan kesembuhanmu dengan sesuatu yang ia haramkan atas kamu".

Rasulullah S.A.W. juga bersabda:

3769 إِنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِدَوَاءٍ وَلَكِنَّهُ دَاءٌ

Maksudnya: "Sesungguhnya khamar itu bukan ubat, tetapi penyakit".

Mereka yang berpandangan berubat sebagai bukan darurat tidak mengharuskan pengambilan bahan-bahan yang haram untuk tujuan perubatan.

³⁷⁶⁶ Shams al-din Muhammad bin al-Khatib al-Sharbini, *Mughni al-Muhtaj Ilā Ma'rifah Ma'anī Alfaż al-Minhāj*, 4:306.

³⁷⁶⁷ Wahbah al-Zuhayli, *Nazariyyah al-Darūrah al-Shar'iyyah Muqarranah Ma'a al-Qānūn al-Wādī*, (t.tpt.pt.t.t.), 77.

³⁷⁶⁸ Hadis riwayat al-Baihaqi, Kitab al-Đahāyā, Bab al-Nahy 'an al-Tadāwī bi al-Muskir, no. hadis 19679. Lihat Abī Bakr Ahmad bin al-Husayn bin 'Ali al-Baihaqi, *Al-Sunan al-Kubrā* (Beirut: Dār al-Kutub al-Ilmiyyah), 10:8. Hadis ini sahih menurut Ibn Habban. Lihat Ibn Hajar al-'Asqalānī, *Bulugh al-Maram* (Riyad: Dār al-Samā'ī, 1998), 2:887.

³⁷⁶⁹ Hadis riwayat Muslim, Kitab al-Asyribah, Bab Tahrīm al-Tadāwī bi al-Khamr, no. hadis 1984. Lihat Abī al-Husayn Muslim Bin al-Hajjāj, *Šaħħiħ Muslim*, 2:789.

- ii- Sebahagian fuqaha Hanafiyah berpandangan harus berubat dengan menggunakan benda-benda yang haram. Namun, mereka meletakkan syarat agar kita yakin bahawa benda yang digunakan itu boleh menyembuhkan dan tidak memadai dengan zann sahaja. Mereka membolehkan penggunaan semua bahan haram dalam perubatan kecuali khinzir³⁷⁷⁰.
- iii- Para fuhaqa dalam Mazhab Syafie pula menyatakan harus berubat dengan benda-benda yang najis seperti daging ular dengan tujuan mempercepatkan seseorang itu sembuh. Syarat yang diletakkan dalam memperincikan hukum ini ialah seseorang itu mestilah merujuk kepada doktor muslim yang adil untuk mendapatkan nasihat. Selain itu, mereka juga menitik beratkan tentang kadar pengambilan bahan-hahan yang haram dalam perubatan, iaitu kadar yang sedikit sahaja dan setakat keperluan sahaja³⁷⁷¹.
- iv- Imam al-'Izz bin 'Abd al-Salām berpandangan harus berubat dengan benda-benda yang bernajis sekiranya tiada benda suci yang boleh mengubatinya. Ini kerana maslahah kesihatan dan keselamatan lebih utama daripada maslahah menjauhi najis. Namun, bagi mereka yang ingin mengambil benda-benda yang haram ini untuk tujuan perubatan, beliau meletakkan syarat agar mereka mengetahui benda tersebut boleh menyembuhkan dan tiada benda lain lagi yang boleh dijadikan ubat³⁷⁷².

Golongan yang berpandangan harus berubat dengan menggunakan benda-benda yang haram berpegang kepada dalil daripada hadis Nabi S.A.W. yang membenarkan Abd al-Rahman bin Auf dan al-Zubair bin Awwam memakai sutera. Mereka memakai sutera yang jelas diharamkan bagi golongan lelaki kerana penyakit yang dideritai oleh mereka. Kisah ini menunjukkan berubat atau menjauhkan diri daripada bahaya penyakit

³⁷⁷⁰ Wahbah al-Zuhayli , *Nazariyyah al-Darūrah al-Shar'iyyah Muqāranah Ma'a al-Qānūn al-Wādi*, 78.

³⁷⁷¹ Ibid.

³⁷⁷² Ibid.

adalah satu darurah. Dalam keadaan darurat, perkara yang salnya haram boleh dilakukan.

Daripada hujah-hujah di atas, pengkaji lebih cenderung kepada pendapat yang mengharuskan penggunaan benda-benda yang haram bagi tujuan perubatan. Rukhsah dalam pengambilan bahan-bahan yang haram khususnya haiwan-haiwan yang haram dimakan bagi tujuan perubatan perlulah memenuhi beberapa syarat sebagaimana yang dikemukakan oleh Dr Yūsuf al-Qaraḍāwī:

- i- Sekiranya seseorang pesakit tidak berubat dengan menggunakan bahan-bahan yang haram, ia akan mengancam nyawa pesakit itu.
- ii- Tiada ubat lain yang boleh menggantikan bahan-bahan yang haram atau ubat yang dicampurkan dengan bahan-bahan yang haram.
- iii- Adanya pengesahan tentang pengambilan benda-benda haram dalam perubatan daripada doktor muslim yang boleh dipercayai dari segi ilmu perubatan dan juga agamanya.³⁷⁷³

Majlis Fatwa Kebangsaan juga telah mengeluarkan fatwa tentang hukum berubat dengan binatang yang haram dimakan seperti cicak tokey. Muzakarah Jawatankuasa Fatwa Majlis Kebangsaan Bagi Hal Ehwal Ugama Islam Malaysia Kali Ke-95 yang bersidang pada 16-18 Jun 2011 telah membuat keputusan seperti berikut:

1. Setelah meneliti keterangan, hujah-hujah dan pandangan yang dikemukakan, Muzakarah berpandangan bahawa para fuqaha' telah mengklasifikasikan Cicak Gekko Geckko (Tokay) sebagai binatang yang haram dimakan kerana tergolong dalam kategori haiwan yang menjijikkan (khabis) dan mempunyai racun. Begitu juga dengan uruf masyarakat Islam di Malaysia yang tidak menjadikan binatang ini sebagai makanan yang biasa dimakan. Selain itu, sehingga kini tidak ada bukti

³⁷⁷³ Yūsuf al-Qaraḍāwī, *Halal dan Haram Dalam Islam*, (Singapura: Pustaka Nasional Pte Ltd, 1976), 46.

saintifik dan ujian klinikal yang membuktikan bahawa Cicak Gekko Geckko (Tokay) mampu menjadi penawar atau mengubati penyakit-penyakit tertentu.

2. Sehubungan itu, Muzakarah bersetuju memutuskan bahawa hukum memakan Cicak Gekko Geckko (Tokay) adalah diharamkan oleh Islam. Manakala untuk tujuan perubatan, penggunaan Cicak Gekko Geckko (Tokay) diharuskan dengan syarat keberkesanannya dapat dibuktikan dari segi saintifik dan tiada alternatif ubat lain yang boleh digunakan bagi merawat penyakit berkaitan.³⁷⁷⁴

5.7) PENUTUP

Daripadauraian yang telah dibuat di atas, dapat disimpulkan bahawa hukum-hukum yang telah dikemukakan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah tentang binatang halal dan haram dimakan adalah berdasarkan dalil-dalil daripada al-Quran dan al-Hadis. Beliau juga telah menggariskan satu kaedah yang jelas di dalam menentukan halal atau haram memakan binatang. Daripada tujuh jenis binatang yang dianalisa, didapati enam daripadanya bersandarkan dalil-dalil yang qati daripada al-Quran dan al-Hadis dan selari hukumnya dengan keputusan analisa. Hanya sejenis binatang iaitu biawak didapati berbeza hukumnya berbanding dengan keputusan analisa. Walau bagaimana pun, hukum halal memakan biawak yang dinyatakan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah mungkin membawa maksud halal memakan dhab, bukannya bermaksud biawak yang biasa ditemui di Malaysia. Haiwan-haiwan yang haram dimakan ini tetap haram hukumnya walaupun dimakan untuk dijadikan ubat kecuali dengan syarat-syarat yang telah ditetapkan.

³⁷⁷⁴ "Hukum Memakan dan Berubat Dengan Cicak Gekko Gekko (Tokay)", laman sesawang Majlis Fatwa Kebangsaan, <http://www.e-fatwa.gov.my/fatwa-kebangsaan/hukum-memakan-dan-berubat-dengan-cicak-gekko-tokay>, dicapai pada 16hb Mei 2013.

BAB 6

Dalam bab terakhir ini, pengkaji akan menjelaskan apakah hasil-hasil yang dapat dirumuskan daripada kajian ini. Selain daripada mengetahui hasilnya, beberapa cadangan turut dikemukakan oleh pengkaji agar dapat dijadikan panduan oleh para pembaca khususnya bagi mereka yang akan menjalankan kajian-kajian seterusnya.

6.1) RUMUSAN HASIL KAJIAN

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah merupakan ulama kelahiran Terengganu yang berketurunan pendakwah dari Baghdad. Beliau telah banyak memberi sumbangan samada dalam bentuk pengajaran pondok, penghasilan karya-karya agama dan juga menjadi penasihat kepada sultan dalam masalah-masalah agama. Beliau juga dapat menguasai pelbagai bidang ilmu Islam seperti akidah, tasawuf, fiqh, al-Quran, hadis dan Bahasa Arab.

Syeikh Abdul Malik juga merupakan di antara penduduk terawal di Tanah Melayu yang berhijrah ke Mekah dan Madinah untuk menuntut ilmu dari ulama-ulama terkemuka di sana seperti Syeikh Ibrāhīm al-Kurānī. Selama 10 tahun berada di Mekah dan Madinah, beliau terkenal sebagai seorang pelajar yang pintar dan mudah memahami apa yang diajar.

Pelantikan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah sebagai penasihat agama kepada Sultan Zainal Abidin I (1725-1733M) telah memudahkan lagi beliau menyampaikan ilmu agama dan melaksanakan hukum-hukum Islam. Sebagai penasihat agama kepada sultan, beliau telah diberi kepercayaan untuk melaksanakan undang-undang Islam seperti potong tangan bagi kesalahan mencuri dan dipenjarakan bagi mereka yang bergaduh.

Pengaruh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah di istana bukan sahaja dapat dilihat dengan pelantikan beliau sendiri sebagai penasihat agama kepada sultan, tetapi anak-

anak murid beliau turut dilantik sebagai pembesar seperti Wan Iman Mahmud yang dilantik sebagai Kadi Besar.

Selain daripada menghasilkan Kitab *Hikam Melayu* yang masih digunakan sehingga kini di pondok-pondok dan madrasah-madrasah, Syeikh Abdul Malik juga menghasilkan tiga buah karya fiqh iaitu Kitab *al-Kifayah*, Risalah *al-Naql* dan juga Risalah *Kayfiyyah al-Niyyah*. Tarikh penulisan kitab-kitab ini tidak dapat dipastikan dengan tepat, tetapi dianggarkan di antara tahun 1690-1736 M. Penghasilan karya-karya ini didapati bertujuan untuk dijadikan bahan pengajaran di pondok. Kitab *al-Kifayah* merupakan kitab fiqh terbesar yang dihasilkan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah.

Hasil daripada kajian ini juga mendapat penulisan Kitab *al-Kifayah* oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ini boleh dianggap sebagai kesinambungan kepada kegiatan penulisan kitab-kitab fiqh terawal di Nusantara ini yang dimulai oleh Syeikh Nuruddin al-Rānīrī (meninggal pada tahun 1658M) yang menghasilkan Kitab *al-Širāt al-Mustaqīm* (1044H/1634M-1054H/1644M) dan Syeikh ‘Abdul Raūf al-Faṣūrī (1024H/1615M-1105H/1693M) yang mengarang Kitab *Mirāt al-Tullāb li Ma’rifah al-Shari‘at al-Mālikī al-Wahhābī*. Jika diteliti kepada tarikh kepulangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ke Terengganu setelah menuntut ilmu di Mekah iaitu pada tahun 1690M, maka berkemungkinan besar Kitab *al-Kifayah* yang dihasilkan selepas kepulangannya itu dikarang sebelum terhasilnya Kitab *Sabil al-Muhtadīn lil Tafaqqūh fī Amr al-Dīn* oleh Syeikh Muḥammad Arshad al-Banjārī (1122H/1710M-1227H/1812M).

Oleh kerana Syeikh Abdul Malik bin Abdullāh adalah orang yang terawal dikesan memulakan kegiatan penulisan kitab di Terengganu, maka dapatlah dikatakan bahawa karya-karya fiqh karangan beliau iaitu Kitab *al-Kifayah*, Risalah *al-Naql* dan Risalah *Kayfiyyah al-Niyyah* merupakan kumpulan penulisan hukum fiqh yang pertama di Negeri Terengganu.

Kajian ini telah dapat mengesahkan bahawa Kitab *al-Kifayah* adalah karya Syeikh Abdul Malik bin Abdullah. Berdasarkan kepada tiga buah naskhah Kitab *al-Kifayah* yang dikaji, dalam naskhah A telah dicatatkan dengan jelas nama pengarang ialah Tok Pulau Manis Terengganu. Walaupun dalam naskhah B dicatatkan kitab ini adalah karangan Imam Shafie, namun berkemungkinan besar ia bermaksud kitab ini dikarang dengan merujuk kepada karya-karya dalam Mazhab Shafie. Pendapat yang sama juga diutarakan oleh Dato' Haji Ambak bin Ismail, iaitu Ahli Jawatankuasa Fatwa Negeri Terengganu dalam temubual dengan pengkaji.

Kitab *al-Kifayah* merupakan karangan fiqh terbesar yang dihasilkan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan merupakan karangan kedua terbesar beliau selepas Kitab *Hikam Melayu*. Ia pernah disalin di Terengganu dan juga di luar Terengganu seperti di Bukit Senggora dan di Bukit Kelaba atau dikenali sebagai Patani. Ini menunjukkan Kitab *al-Kifayah* pernah tersebar di luar Terengganu dan kemungkinan dijadikan bahan pengajaran di luar Terengganu.

Walaupun Kitab *al-Kifayah* merupakan kitab fiqh yang penting dan menjadi rujukan masyarakat suatu masa dahulu, namun naskhah Kitab *al-Kifayah* amat sukar ditemui pada hari ini. Hal ini mungkin berlaku disebabkan kesukaran masyarakat untuk memahami isi kandungan Kitab *al-Kifayah* yang didapati berbeza di antara satu sama lain. Keguguran perkataan dan ayat pada naskhah-naskhah tertentu telah menjadikan pembaca keliru untuk memilih naskhah manakah yang lebih tepat. Akhirnya, mereka tidak lagi berminat untuk mendalaminya, apatah lagi untuk menyalin dan menyimpannya.

Hasil daripada perbandingan yang dilakukan ke atas ketiga-tiga naskhah Kitab *al-Kifayah* yang dikaji, ketiga-tiganya didapati mempunyai banyak perbezaan yang ketara sama ada dari segi struktur ayat maupun penggunaan perkataan-perkataan tertentu.

Perbezaan dari segi struktur ayat adakalanya melibatkan sebahagian daripada ayat tersebut gugur dan lebih pendek berbanding naskhah lain. Keadaan ini telah memberi kesan kepada maksud ayat yang sebenar dan juga menyebabkan hukumnya juga berbeza di antara satu naskhah dengan naskhah yang lain.

Perbezaan penggunaan perkataan dalam teks juga seringkali berlaku di antara satu naskhah dengan naskhah yang lain. Sebagai contoh, perkataan مُتَجَوِّعْ (mengucung Ka'batullah) yang terdapat dalam naskhah A. Dalam naskhah B, ia ditulis sebagai منجوغ (menujung). Keadaan ini merumitkan pembaca untuk memastikan perkataan manakah yang lebih tepat digunakan.

Teks *al-Kifayah* juga mengandungi banyak penggunaan perkataan yang asing daripada bahasa Melayu moden hari ini. Sesuai dengan usia kitab ini yang dikeluarkan kira-kira 300 tahun yang lampau, maka penggunaan istilah-istilah klasik didapati sangat banyak dan tentunya tidak dapat difahami oleh pembaca zaman sekarang tanpa dilakukan *tahqīq* terlebih dahulu. Sebagai contoh, perkataan هلت برکودل (berkudal), (halat) dan بربیج سابق (berbiji sabak). Setelah melakukan kerja-kerja mentahqīq dari segi maksud perkataan-perkataan klasik, pengkaji mendapati maksud برکودل ialah berkudis, هلت bermaksud orang asing yang boleh dikahwini dan بربیج سابق bermaksud meratapi kematian seseorang.

Kitab *al-Kifayah* mengandungi dua bahagian ilmu, iaitu akidah dan fiqh. Kitab ini dimulakan dengan perbincangan tentang akidah sebanyak 30% dan selebihnya iaitu 70% adalah perbincangan tentang fiqh. Ini menunjukkan pengarang kitab ini sangat mementingkan kekuatan akidah terlebih dahulu sebelum para pelajar dan pembaca mendalami ilmu fiqh. Ia juga menggambarkan pentingnya kesepadan di antara ilmu akidah dan fiqh untuk menjadi seorang muslim sejati. Terdapat 12 tajuk yang dibincangkan dalam Kitab *al-Kifayah*. Dua daripadanya ialah daripada bahagian akidah dan 10 tajuk daripada bahagian fiqh. Bahagian fiqh pula hanya menumpukan bab ibadah

Berdasarkan penelitian pengkaji terhadap manuskrip-manuskrip fiqh yang lain, didapati metod penulisan ulama silam sememangnya tidak banyak mengemukakan ayat-ayat al-Quran. Namun ini tidak bermaksud mereka tidak merujuk kepada al-Quran di dalam menetapkan sesuatu hukum fiqh. Keadaan ini kemungkinan besar berlaku disebabkan keadaan masyarakat Islam ketika itu yang hanya mahu mengetahui hukum tanpa mengkaji dalil-dalilnya. Bagi Kitab *al-Kifayah*, dalil daripada al-Quran mungkin dijelaskan sendiri oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ketika beliau mengajar di pondok.

Hasil kajian ini juga mendapat terdapat sebanyak 28 hadis telah dikemukakan oleh pengarang kitab ini. Lima buah hadis dicatatkan dalam bahagian akidah dan selebihnya iaitu 25 hadis dicatatkan dalam bahagian fiqh. Sebahagian daripada hadis tersebut telah dinyatakan martabat sahih oleh pengarang. Namun, maklumat lengkap seperti nama kitab, bab, nombor hadis dan kitab rujukan tidak dinyatakan oleh pengarang. Melalui proses *tahqīq*, kesemua hadis tersebut dapat ditakhrijkan dan dikenalpasti rujukannya. Hasil daripada kajian ini mendapat sebanyak 19 hadis (68%) sahih telah digunakan oleh Syeikh Abdul Malik, lima buah hadis (18%) adalah hasan dan empat buah (14%) lagi merupakan hadis daif. Daripada keseluruhan hadis ini, sebuah hadis didapati ditulis dengan matan yang berbeza dengan matan yang sebenar. Walaupun Syeikh Abdul Malik bin Abdullah seorang ulama yang turut menguasai ilmu hadis, namun sebagai manusia biasa yang tidak maksum, beliau juga tidak terlepas dari melakukan kesilapan ketika mencatatkan hadis.

Selain daripada merujuk kepada dua sumber utama hukum islam iaitu al-Quran dan hadis, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah turut menggunakan kaerah qiyas, ‘urf dan kaerah fiqhiyyah seperti *al-darūrah tubīh al-mahzūrah* dan *al-‘ādah muhakkamah*. Hal ini telah membuktikan bahawa Syeikh Abdul Malik bin Abdullah bukanlah ulama yang hanya menukilkan fakta-fakta fiqh yang telah sedia ditulis di dalam kitab-kitab fiqh

yang muktabar dalam Mazhab Syafie, tetapi juga seorang ulama yang mampu berijtihad dalam menyelesaikan masalah-masalah yang timbul dalam masyarakat setempat ketika itu.

Syeikh Abdul Malik juga telah meletakkan satu standard piawaian bagi takrifan asnaf-asnaf penerima zakat sesuai dengan keadaan masyarakat dan ekonomi di Terengganu pada abad ke-17 yang menggunakan mata wang kupang. Di antara huraian yang beliau nyatakan dalam dalam perkara ini ialah:

“**Bermula** segala orang yang menerima zakat itu dulapan bagi: **pertama** *faqīr*, yaitu siapa yang tiada baginya arta dan tiada usaha yang layak menghasilkan makanannya dan pakaianya dan rumah tempat kediamannya lagi tiada baginya suami atau bapa dan nenek atau anak dan cucu yang memberi nafkahnya, upamanya adalah biayanya pada tiap-tiap hari sepuluh kupang. Maka tiada diperolehnya melainkan dua kupang atau tiga kupang atau empat kupang”.

Kitab *al-Kifāyah* ini dikarang oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah berdasarkan kitab-kitab yang mu'tabar dalam Mazhab al-Syafie. Syeikh Abdul Malik bin Abdullah hanya menyebut sebuah kitab yang dirujuk oleh beliau iaitu, *Tuhfat al-Muhtāj Bi Sharh al-Minhāj* karangan Imām Ibn Hajar al-Haytamī. Beliau juga mencatatkan dua orang lagi nama ulama yang menjadi rujukan beliau iaitu Imam al-Nawawī dan Imam al-Ruyānī, tetapi tidak menyebut nama kitab yang dikarang oleh mereka. Melalui kajian ini, pengkaji mendapati kitab-kitab yang dikarang oleh dua orang ulama di atas yang menjadi rujukan Syeikh Abdul Malik dalam menganjurkan kitab ini ialah *Minhāj al-Tālibīn Wa 'Umdah al-Muftīn* karangan Imam al-Nawawi dan *Baḥr al-Madhab fi Furū' Madhab al-Imām al-Shāfiī* karangan Imam al-Ruyānī.

Terdapat juga kitab-kitab lain yang dirujuk oleh pengarang, namun tidak disebut di dalam teks. Di antara kitab yang didapati mempunyai fakta yang sama dengan sebahagian teks *al-Kifāyah* ialah *Fath al-Wahhāb Bi Syarh Manhaj al-Tullāb* karangan Imām Abū Yaḥyā Zakariyyā al-Anṣārī, *Sharh al-Waraqāt Li Imām al-Haramain al-*

Juwainī oleh Taj al-Dīn ‘Abd al-Rahmān Ibrāhīm al-Fazarī, *Mughnī al-Muhtāj Ilā Ma’rifah Ma’ānī Alfāz al-Minhāj* oleh Muḥammad al-Khaṭīb al-Sharbinī dan *Al-Muṣṭaṣfā Min ‘Ilm al-Uṣūl* oleh Imam al-Ghazālī.

Berdasarkan kitab-kitab rujukan yang digunakan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, dapat disimpulkan bahawa beliau mengarang Kitab *al-Kifāyah* ini berdasarkan pandangan-pandangan fiqh yang muktamad dalam Mazhab Shafie. Kitab ini juga didapati bukan sebuah kitab terjemahan daripada mana-mana kitab fiqh berbahasa Arab, tetapi merupakan karangan asli oleh Syeikh Abdul Malik berdasarkan kefahaman beliau terhadap pandangan-pandangan fiqh dalam kitab rujukan yang digunakan. Selain mengemukakan hukum-hukum yang diputuskan oleh ulama fiqh dari Timur Tengah seperti Imam al-Nawawī, Imām Ibn Ḥajar al-Haytamī dan Imam Abū Yahyā Zakariyyā al-Anṣārī, Syekh Abdul Malik juga membincangkan hukum tentang masalah yang biasa berlaku dalam masyarakat setempat ketika itu. Sebagai contoh, masalah pemakaian azimat yang sememangnya biasa diamalkan oleh masyarakat Melayu ketika itu.

Selain itu, perbincangan dalam bab binatang halal dan haram juga menunjukkan bahawa Syeikh Abdul Malik bin Abdullah bukan sekadar menukilkan atau menyalin semula apa yang ada di dalam kitab-kitab fiqh yang muktabar dalam Mazhab Syafie, tetapi beliau mampu mengemukakan hukum memakan binatang-binatang yang tidak dibincangkan oleh ulama fiqh sebelumnya. Di antara hukum yang dibincangkan ialah hukum memakan teritip, ketam batu, toke dan kelemayar.

Dalam bab binatang halal dan haram dimakan, pengkaji telah mengesahkan sebuah pandangan yang daif dalam Mazhab Shafie yang dikemukakan oleh Syeikh Abdul Malik. Beliau menyatakan semua haiwan laut halal dimakan walaupun rupanya menyerupai binatang darat yang haram dimakan. Kemudian, beliau menyatakan pula

pandangan yang daif iaitu haiwan laut yang halal dimakan ialah yang rupanya tidak menyamai haiwan darat yang haram dimakan seperti khinzir dan anjing. Pandangan yang pertama adalah sahih manakala pandangan kedua adalah daif.

Daripada tujuh jenis binatang yang dianalisa, didapati enam daripadanya bersandarkan dalil-dalil yang *qat'i* daripada al-Quran dan al-Hadis dan selari hukumnya dengan keputusan analisa. Hanya sejenis binatang iaitu biawak didapati berbeza hukumnya berbanding dengan keputusan analisa. Walau bagaimana pun, hukum halal memakan biawak yang dinyatakan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah kemungkinan besar membawa maksud halal memakan dhab, bukannya bermaksud biawak yang biasa ditemui di Malaysia.

6.2) CADANGAN

Sebagai pengakhiran kepada kajian yang dijalankan ini, pengkaji ingin mengemukakan beberapa cadangan:

- i- Manuskrip Kitab *al-Kifayah* yang telah selesai ditakhrij ini wajar dicetak dan diterbitkan agar warisan yang berharga ini tidak lenyap begitu sahaja. Dengan menerbitkan Kitab *al-Kifayah* ini, sebuah lagi manuskrip silam dapat dipulihara dan dijadikan bahan rujukan oleh masyarakat hari ini.
- ii- Usaha-usaha untuk memulihara manuskrip Melayu khususnya dalam bidang fiqh perlu dipergiatkan lagi. Ini kerana masyarakat hari ini akan dapat memahami kaedah-kaedah yang digunakan oleh ulama silam dalam menetapkan sesuatu hukum. Kewujudan manuskrip-manuskrip ini juga menjadi bukti bahawa ulama Melayu silam mampu menghasilkan karya-karya penting khususnya dalam bidang fiqh yang bertujuan menjadi rujukan kepada masyarakat setempat ketika itu dan penyelesaian kepada masalah-masalah berkaitan hukum Islam yang timbul pada waktu itu.

- iii- Kegiatan mentahqīq kitab-kitab yang dikarang oleh ulama Melayu silam amat wajar diteruskan kerana ia menjadi sebahagian daripada aktiviti memulihara manuskrip silam. Melalui kegiatan ini, sebuah naskhah yang paling hampir dengan kehendak dan maksud pengarang dapat dihasilkan.
- iv- Kajian teks bagi kitab-kitab karangan ulama silam wajar diteruskan kepada dua buah risalah fiqh hasil karangan Syeikh Abdul Malik iaitu Risalah *al-Naql* dan Risalah *Kayfiyyah al-Niyyah*

BIBLIOGRAFI

Al-Qurān al-Karīm

Buku Bahasa Melayu

Abdul Rashid Melebek & Amat Juhari Moain, *Sejarah Bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: Utusan Publications, 2006.

Ahmad Sharafi Idris, "Kaedah Menentukan Halal Haram Haiwan Berdasarkan al-Quran, Hadis dan Kajian Moden Serta Pelaksanaannya Dalam Order Karnivora". Tesis Sarjana Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia, 2007.

Amnah Saayah, "Ulama dan Perkembangan Ilmu di Tanah Melayu Pada Abad ke-19 Masihi: Fokus Negeri-negeri Pantai Timur". Disertasi Ijazah Sarjana Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia, 2005.

Azyumardi Azra, *Jaringan Ulama Timur Tengah Dengan Kepulauan Nusantara Abad XVII dan XVIII*. Jakarta: Penerbit Mizan, 1994.

Buyong Adil (t.t.), *Sejarah Terengganu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Chua Yan Piaw, *Kaedah dan Statistik Penyelidikan Buku 1*. Malaysia: Mc Graw-Hill, 2006.

Daud bin Abdullah al-Fatani, *Fatwa Tentang Binatang Hidup Dua Alam*, dirumikan oleh Wan Mohd. Saghir Abdullah. Selangor: Penerbitan Hizbi, 1990.

Ding Choo Ming, *Kajian Manusrip Melayu : Masalah, Kritikan dan Cadangan*. Kuala Lumpur : Utusan Publications and Distributions, 2003.

Engku Ahmad Zaki bin Engku Alwi, *Tokoh Ulama' Negeri Terengganu: Biografi, Pemikiran dan Sumbangan*. Kuala Terengganu: Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Terengganu, 2007.

G.C. Madoc., J.M.N., *Burung-burung Semenanjung Malaysia*, Malaysia: Persatuan Pencinta Alam, 1985.

Ibrahim Ismail, "Pengawalan Bibliografi Manusrip Melayu: Beberapa Catatan Mengenai Permasalahan dan Penyelesaian" dalam *Cendekia: Kesusastraan Melayu Tradisional*, Siti Hawa Salleh ed. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1987.

Ibrahim Mohamad, *Manaqib Tok Pulau Manis*. Terengganu: Ikatan Pengkajian Tauhid Tasawuf, 1999.

Irene Voon Fong Len, *Keanekaan Haiwan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1985.

Ismail Hussein, "Pengumpulan Tradisi: Sastera Lama" dalam *Dewan Sastera*. Julai 1972, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

- Mahayudin Hj Yahaya, *Karya Klasik Melayu Islam*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2000.
- Mat Saad Abd. Rahman, *Panduan Tahqiq*. Selangor: Universiti kebangsaan Malaysia, 1983.
- Mohd. Kassim Bin Haji Ali, "Sejarah Ringkas Mata Wang Negeri Terengganu" dalam *Terengganu Darul Iman Tradisi Persejarahan Malaysia*, ed. Muhammad Yusoff Hashim. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1991.
- Mohd Saleh bin Awang, "Perkembangan Penulisan dan Pengarang-pengarang Terengganu sebelum Perang Dunia Kedua", dalam *PESAKA*, Terengganu: Lembaga Muzium Negeri Terengganu, 1983.
- Muhammad Abu Bakar, "Tok Pulau Manis dan Pengasasan Pendidikan Islam" dalam *Ulama Terengganu: Suatu Sorotan*. Kuala Lumpur: Utusan Publications & Distributors Sdn. Bhd., 1991.
- Muhammad Saleh Awang, *Sejarah Darul Iman Hingga 1337H=1918M*. Kuala Lumpur: Utusan Publications and Distributors Sdn Bhd, 1983.
- Nabilah Lubis, *Naskhah, Teks dan Metodologi Penelitian Filologi*. Jakarta: Penerbit Yayasan Madio Alo Indonesia, 1996.
- Norizan binti Kadir, "Peristiwa-peristiwa Dalam Kehidupan Datuk Pulau Manis", *Jurnal Warisan*. Bil 2, Terengganu: Persatuan Sejarah Malaysia Cawangan Terengganu, 1980.
- Raja Masittah Raja Ariffin, "Manuskrip Melayu Lama: Suatu Penelitian Dari Aspek Pendokumentasian" dalam *Filologi Melayu*, Jilid 2, Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia, 1983.
- Shafie Abu Bakar, "Institusi Shaykh Abdul Malik bin Abdullah: 1 Corak Pengajian Tradisi di Terengganu dan Kitab-kitab Padanya". Tesis Ijazah Sarjana Persuratan, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1977).
-
- , "Latar belakang Keagamaan Di Terengganu", dalam *Terengganu Dahulu & Sekarang* ed. Abdullah Zakaria Ghazali. Kuala Lumpur: Muzium Negara Malaysia, 1984.
-
- , "Sheikh Abdul Malik bin Abdullah dan Karangan-karangannya" dalam *PESAKA*, Bil 2. Terengganu: Lembaga Muzium Negeri Terengganu, 1984.
-
- , "Sheikh Abdul Malik bin Abdullah (Tuk Pulau Manis) dalam *Jurnal Warisan*, Bil 5. Terengganu: Persatuan Sejarah Malaysia Cawangan Terengganu, 1989.
-
- Siti Baroroh Baried et.al, *Pengantar Teori Filologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa, 1985.

Siti Hawa Salleh, "Ruang Lingkungan Pengajian Filologi Melayu" dalam *Jurnal Filologi Melayu*. Jil 3, Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia, 1994.

Siti Zubaidah Ismail et.al, "Penggunaan Haiwan Bagi Tujuan Perubatan Tradisional Dalam Kalangan Masyarakat Pribumi di Asia: Satu Ulasan", dalam *Jurnal Geografi*.

Wan Ali bin Haji Wan Mamat, "Mengesan Manuskrip Melayu di Belanda", *Dewan Sastera*. November 1985.

, "Persiapan untuk Kerja Menulis Manuskrip" dalam *Warisan Manuskrip Melayu*. Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia, 2002.

, "Mentahqiq Manuskrip Melayu" Kertas Kerja Bengkel Tesis & Mentahqiq Manuskrip di Hyatt Gegency, Kuantan, 19-21 Dis 2008.

Wan Mohd Shaghir Abdullah, "Tokoh-tokoh Penyalin Kitab dari Semenanjung Tanah Melayu", *Jurnal Filologi Melayu*, Jilid 2. Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia, 1993.

, "Bahasa Melayu Bahasa Ilmu: Syeikh Abdul Malik Terengganu", *Jurnal Dewan Bahasa*. Julai 1990: 34, Bil 7. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

, "Tok Pulau Manis Sheikh Abdul Malik Terengganu", dalam *Utusan Malaysia*, Isnin, 22 Oktober.

Zainal Abidin bin Abu Hasan, *Alam Haiwan*. Kuala Lumpur: DBP, 1985.

Buku Bahasa Arab

'Abd al-Salām Muḥammad Ḥarūn, *Taḥqīq al-Nuṣūṣ wa Nasrūhā*. Cet. 7, Kaherah: Maktabah al-Khanji, 1998.

Albānī , Muḥammad Naṣīr al-Dīn al-, *Ṣaḥīḥ Sunan Ibn Mājah*. Riyad: Maktabah al-Tarbiyyah al-Arabī, 1998.

'Alī Jum'ah Muḥammad, *Al-Makāyil wa al-Mawāzin al-Shar'iyyah*. Kaherah: al-Qudsī li al-I'lān wa al-Nasyr , 2001.

Anṣārī, Abī Yaḥyā Zakariyyā al- , *Fath al-Wahhāb bi Sharḥ Minhāj al-Talibīn*., J.1-2. t.tpt: Dar Khayā' al-Kutub al-Arabiyyah, t.t.

'Asqalānī Aḥmad Ibn 'Alī Ibn Ḥajar al-, *Al-Īṣābah fi Tamyīz al-Ṣaḥābāt*, ed. 'Ādil Aḥmad 'Abd al-Maujūd & 'Alī Muḥammad Mu'awwad, J.8, Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1995.

Ba'albaki, Rūḥī al-, *Al-Mawrid al-Qarīb*. Beirut: Dār al-'Ilmī al-Malābis, 2005.

Bujairimī, Al-Shaykh Sulaiman al-, *Bujairimī 'alā al-Khāṭib*. t.tpt: Muṣṭafā al-Bābī wa Aulādihi, 1951.

Bukhārī, Abū 'Abd Allāh Muḥammad bin Ismā'īl al-, *Al-Jāmī' al-Ṣaḥīḥ*. Kaherah: Maṭba'ah al-Salfiyyah, 1403H.

Dimyāti Muḥammad Shatā al-, *I'ānah al-Tālibīn*, J.1- 4. t.tpt: Dar Hana' al-Kutub al-Arabiyyah, t.t.

Fazarī, Tāj al-Dīn 'Abd al-Rahmān Ibrāhīm al- (1997), *Sharḥ al-Waraqāt Li Imām al-Haramain al-Juwainī*. ed. Sarah Syāfi'ī al-Hajiri. t.tpt: Dār al-Basyā'ir al-Islāmiyyah, 1997.

Ghālib Muḥammad Kurayyim, Muḥaq al-Mawāzīn Wa al-Makāyīl wa al-Atwāl, dalam

Ghazālī, Abū Ḥāmid Muḥammad b. Muḥammad al-, ed. Hamzah b. Zuhair Ḥafiz, *Al-Musasfā Min 'Ilm al-Uṣūl*. Madinah: Jamī'ah al-Islāmiyyah, 1413H.

Hajjāj, Muslim Bin al-, *Ṣaḥīḥ Muslim*, J.1. Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah, 2001.

Haytamī, Shihābuddīn Aḥmad Ibn Ḥajar al-, *al-Minhāj al-Qawīm Sharḥ al-Muqaddimah al-Ḥadramiyyah Fī al-Fiqh al-Shāfi'ī*. Damshiq: Dār al-Fayhā', 1987.

, *Tuhfah al-Muhtāj Bisyarḥi al-Minhāj*. J.1-10, Maṭba'ah Muṣṭafā Muḥammad, t.t.

Ḩusainī, Taqiuddīn Abī Bakr bin Muḥammad al-, *Kifāyah al-Akhyār Hallī Ghāyah al-Ikhtīṣār*, J. 1-2. t.tpt: Dar al-Khair, t.t.

Jilānī, Al-Sayyid 'Umar Ibn Ḥāmid al-, "Mushārakah Fuqahā' Ḥadramawt Fī Khidmah al-Fiqh al-Shāfi'ī", Kertas Kerja di Nadwah 'Abd al-'Aziz al-Rifa'i di Riyād, 10 Muharram 1418H.

Khan, Mustafa al-, Mustafa al-Bagha, Ali al-Sharbiji, *al-Fiqh al-Manhaji Ala Mazhab al-Imam al-Syafie*. Damsyik: Dar al-Qalam, 2005.

Mahdī Faḍl Allāh, *Uṣūl Kitābah al-Baḥth Wa Qawā'id al-Tahqīq*. Beirut : Dar al-Tali'ah, 1998.

Muḥallā, Jalāl al-Dīn Muḥammad bin Aḥmad al-, *Ḩāshiyāt al-Qalyūbī wa 'Umairah*. Beirut: al-Maktabah al-'Aṣriyyah, 2009.

Mulaqqin al-, *al-Badr al-Munīr fī Takhrīj al-Hadīth al-Sharḥ al-Kabīr*.

Munajjid, Ṣalāḥ al-Dīn al-, *Qawā'id Tahqīq al-Makhfūtāt*. Beirut: Dār al-Kutub al-Jadīd, 1982.

Nawawī, Abī Zakariyyā Muhyī al-Dīn bin Sharaf al-, *Al-Majmū' Bi Sharḥ al-Muhadhdhab li al-Shirāzī*. Juzuk 1-9. t.tpt.: al-Maktabah al-'Ālamiyah, 1972.

Beirut: Dār al-Minhāj, 2005.

, *Rauḍah al-Tālibīn*. Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1992.

Qazwainī, Abū 'Abdullāh Muḥammad bin Yazīd al-, *Sunan Ibn Mājah*. Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1998.

Qurṭubī, Muḥammad bin Aḥmad al-, *Al-Jāmi' li Aḥkām al-Qurān*. Kaherah: Dār al-Kātib al-'Arabī, 1967.

, *Tafsīr al-Qurṭubī*. Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah, 2004.

Ramlī, Shamsuddīn Muḥammad bin Shihābuddīn al-, *Nihāyah al-Muḥtāj Ilā Sharh al-Minhāj*. Mekkah: Maktabah Dār al-Bāz, 1993.

Ruyānī, Abī al-Mahāsin 'Abd al-Wāhid bin Ismā'il al-, *Bahr al-Madhab fī Furū' Madhab al-Imām al-Shāfi'i*. J.1. Beirut: Dār Ḥayā' al-Turāth al-'Arabī, 2002.

Sajastānī, Abū Dāwud Sulaiman bin al-Asy'ath al-, *Sunan Abī Dāwud*. Kaherah: Dār al-Hadīth, 1999.

Shāfi'i, Muḥammad Idrīs al-, *al-Umm*. Beirut: Dar al-Fikr, 1990

Sharbinī, Shamsuddīn Muḥammad bin al-Khāṭib al-, *Mughnī al-Muḥtāj Ilā Ma'rīfah Ma'ānī Alfaż al-Minhāj*. Beirut: Dār al-Fikrī, 1998.

, *al-Iqnā' Fī ḥall Alfaż Abī Shujā'*, Juzuk 1-2. Lubnan: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1998.

Shawkānī, Muḥammad bin 'Alī bin Muḥammad al-, *Nayl al-Awṣār*. Beirut: Dār al-Ma'rīfah, 2002.

Shirāzī, Abī Ishāq al-, *Al-Muhadhdhab*. Mesir: Maṭba'ah 'Isā al-Bābī, t.t.

Tirmidhī, Muḥammad bin 'Isā al-, *Sunan al-Tirmidhī wa huwa al-Jāmi' al-Ṣahīh*, J.2. Dār al-Fikr: Beirūt, 1980.

Tūnji, Muḥammad al-, *al-Minhāj fi Ta'lif al-Buhūth wa Tahqīq al-Makhūṭāt*. Beirut: 'Ālam al-Kutub, 1986.

Wahbah al-Zuhailī, *al-Fiqh al-Islāmī wa Adillatuhu*. Damsyik: Dar al-Fikr, 1989.

Wahbah al-Zuhaylī, *Nazariyyah al-Darūrah al-Shar'iyyah Muqāranah Ma'a al-Qānūn al-Wādī*. t.t.p:t.pt,t.t.

Yusri al-Sayyid Muḥammad, *Mawsū'ah al-A'māl al-Kāmilah li al-Imām Ibn al-Qayyim al-Jawziyyah Jāmi' al-Fiqh*. Mesir: Dār al-Wafā', 2001.

Buku Bahasa Inggeris

Friedrich Zink, "Conservation and Preservation of Malay Manuscripts" dalam *Kumpulan Kertas Kerja Seminar Antarabangsa Manuskrip Melayu*. Kuala Lumpur: Percetakan Watan Sdn. Bhd., 2006.

M.C. ff Sheppard, "A Short History of Terengganu" dalam *Papers Relating to Terengganu*. t.tpt: The Malaysian Branch of The Royal Asiatic Society, 1983.

M.C. ff. Sheppard, *A History of Terengganu*. Vol XXII, Part III, Jun. 1949.

Mohammad Redzuan Othman, "The Role of Makka-Educated Malays In The Development of Early Islamic Scholarship And Education In Malaya", 9:2, dalam *Jurnal of Islamic Studies*.

Ronald M. Nowak etc., *Walker's Mammals of the World*, London: The Johns Hopkins University Press, 1983.

Manuskrip

Syekh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, MSS517, Pusat Manuskrip Melayu, Perpustakaan Negara Malaysia Kuala Lumpur.

Syekh Abdul Malik Bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, IAMM 1998.1.179,

Syekh Abdul Malik bin Abdullah, Kitab *al-Kifayah*, MSS1897 (folio 236), Pusat Manuskrip Melayu, Perpustakaan Negara Malaysia Kuala Lumpur.

Katalog

Katalog Bahan Pameran, Pameran Manuskrip Islam, Balai Pameran Islam Pusat Islam Malaysia, Anjuran Bahagian Hal Ehwal Islam Jabatan Perdana Menteri, 5 September 1986 - 5 Oktober 1986.

Katalog Pameran Manuskrip Melayu Antarabangsa, 2-31 Oktober 1995, Perpustakaan Negara Malaysia.

Manuskrip Melayu Kegemilangan Tamadun Melayu: Katalog Pameran, Siri Bibliografi Manuskrip, No 6, Perpustakaan Negara Malaysia.

Temubual

Ambak bin Ismail, Jawatankuasa Fatwa Negeri Terengganu dan pengumpul manuskrip silam. Temubual pada 1hb Februari 2011.

Effah Imtiaz bin Zainol, Pegawai di Bahagian Manuskrip, Perpustakaan Negara Malaysia, Kuala Lumpur. Temubual pada 28hb Jun 2011.

Ismail bin Embong (Generasi ke-8 dari keturunan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah), dalam temubual bersama penulis pada 1 Februari 2011.

Wan Ali bin Khamis, Pensyarah Universiti Islam Antarabangsa Malaysia, Temubual pada 26hb Mei 2011.

Shafie Abu Bakar, Pengkaji Tentang Shaykh Abdul Malik bin Abdullah dan juga YB ADUN Bangi. Temubual pada 24 Jun 2010.

Yusof Bin Shariff, Pengarah Jabatan Perhilitan Negeri Terengganu, dalam temubual bersama pengkaji di Pejabat Perhilitan Negeri Terengganu pada 2 Mac 2014.

Kamus dan Ensiklopedia

A Malay-English Dictionary. Singapura: Kelly and Walsh.

Al-Mu'jam al-Wasīt, Cet.4, Mesir: Majma' al-Lughah al-'Arabiyyah, 2004.

Dwibahasa Bahasa Inggeris-Bahasa Malaysia, 2002, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Kamus Bahasa Melayu Nusantara, Brunei: Dewan Bahasa dan Pustaka Brunei, 2003.

Kamus Besar Arab-Melayu Dewan, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2006.

Kamus Dewan, Edisi ke-4, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2005.

M. Abdul Mujieb et al, *Kamus Istilah Fiqih*. Batu Caves: Advance Publication, 1997.

R.O. Winstedt, *A Practical Modern Malay- English Dictionary*. Kuala Lumpur: Marican and Son Ltd., 1964.

R.O. Winstedt, *Kamus Bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: Marican & Sons Sdn Berhad, 1969.

The Encyclopedia of Malaysia: The Seas.

W.G. Shellabear (1902), *Malay-English Vocabulary*. Singapura: American Mission Press, 1902.

Wahyunah Haji Abdul Gani, *Panduan Kosa Kata Sastera Klasik*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1991.

William Marsden, *Dictionary of The Malayan Language*. New York: Books For Libraries Press, 1973.

Yaakob Isa (1997), *Kamus Bahasa Melayu Klasik*. Kuala Lumpur: Berita Publishing Sdn. Bhd.

Yunus Maris, *Kamus Fajar Rumi-Jawi*. Petaling Jaya: Penerbit Fajar Bakti,t.t.

Laman Sesawang

“Tok Kelaba al-Fathani”, dicapai pada 5 November 2010,
<http://ulama.blogspot.com/2005/05/tok-kelaba-al-fathani.html>

Tok Pulau Manis, dicapai pada 7 Mac 2011,
<http://islaminus.blogspot.com/2009/06/Tok-Pulau-Manis-1650-1736.html>.

“Penyelidik Muda Perlu Terokai Khazanah Bangsa Dalam Manuskip Melayu Lama”, laman sesawang *Berita Harian*, dicapai pada April 2012,

http://www.bharian.com.my/bharian/articles/Kajinaskhahbersejarah/Article_55

Tok Pulau Manis, dicapai pada 7 Mac 2011,
<http://islaminus.blogspot.com/2009/06/Tok-Pulau-Manis-1650-1736.html>.

Luka Akibat Teritip, <http://www.terangi.or.id/index>, dicapai pada 10hb September 2013.

9 hewan Ini Berisiko Tularkan Penyakit, dicapai pada 10hb Mei 2013.
<http://health.kompas.com/read/2012>.

“Kemarau, Warga Batukaras Buru Teritip”, dicapai pada 22hb April 2013,
<http://www.ahmadheryawan.com/lintas-kabupaten-kota/priangan-timur/kabupaten-ciamis>

“Hukum Memakan Haiwan Mamalia Maun (Mamalia Herbivor) Menurut Islam”,
[http://ms.wikipedia.org/wiki/Hukum_Memakan_Daging_Haiwan_Mamalia_Maun_\(Mamalia_Herbivor\)_Menurut_Islam](http://ms.wikipedia.org/wiki/Hukum_Memakan_Daging_Haiwan_Mamalia_Maun_(Mamalia_Herbivor)_Menurut_Islam), dicapai pada 18hb April 2013.

<http://kaahil.wordpress.com/2010/02/28/haramnya-memakan-daging-biawak>, dicapai pada 18hb April 2013.

“Kisah Biawak Makan Orang”, *laman sesawang Kosmo*, dicapai pada 22 April 2013,
<http://kosmo.co.my/kosmo/content.asp>

Toke, http://search.babylon.com/?q=toke&s=img&rlz=0&babsrc=HP_ss

“Kajian Sains”, <http://nonimanja.blogspot.com>. Dicapai pada 19hb Mei 2013.

Lintah Mudah Diterbak, <http://www.hmetro.com.my/myMetro/>, dicapai pada 10hb April 2013.

“Hukum Memakan dan Berubat Dengan Cicak Gekko Gekko (Tokay)”, laman sesawang *Majlis Fatwa Kebangsaan*, <http://www.e-fatwa.gov.my/fatwa-kebangsaan/hukum-memakan-dan-berubat-dengan-cicak-gekko-geckko-tokay>, dicapai pada 16hb Mei 2013.